

1086 2201

A MAGYAR ÉS A NEMZETKÖZI MUNKÁS— MOZGALOM TÖRTÉNETE

1945—1975

A MAGYAR ÉS A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETE 1945—1975

**A MARXIZMUS—LENINIZMUS
ESTI EGYETEM TANKÖNYVE**

Atdolgozott, javított kiadás

Kézirat gyanánt!

**JÓVÁHAGYTA
AZ MSZMP BUDAPESTI BIZOTTSÁG
OKTATÁSI IGAZGATÓSÁGA
MAGYAR ÉS NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETE
TANSZÉKE**

Szerzők:

**BLASKOVITS JÁNOS
BORSI EMIL**

Szerkesztette:

**DR. BIRTA ISTVÁN
VÁRKONYI GYÖRGY**

ELSŐ TÉMA

**A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN KIALAKULT
ERŐVISZONYOK LEGFONTOSABB TÉNYEZŐI.
A SZOCIALISTA VILÁGRENDSZER KIALAKULÁSA**

I. A NEMZETKÖZI ERŐVISZONYOK GYÖKERES MEGVÁLTOZÁSA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ EREDMÉNYEKÉNT.

A SZOCIALISTA, DEMOKRATIKUS, ANTIFASISZTA ERŐK MEGNÖVEKEDÉSE

1945. május 9-én Európában, szeptember 2-án a Távol-Keleten, Ázsiában is befejeződött a történelem addig legvéresebb háborúja. Az antifasiszta koalíció győzelmet aratott a fasiszta blokk felett. Ez a háború 61 országot érintett, a föld lakosságának 80%-át.

A hitleri Németország és európai szövetségesei, valamint Távol-Keleten a militarista Japán felett kivívott katonai győzelem legalapvetőbb, a világ fejlődését hosszú időszakra meghatározó következménye volt a nemzetközi erőviszonyok gyökeres megváltozása és a világforradalmi folyamat kiszélesedése, elmélyülése.

A Szovjetunió katonai-politikai megerősödése

A második világháború egyik fő következménye volt a világ forradalmi bázisának, a szocialista Szovjetuniónak a katonai, politikai megerősödése. Meghiúsultak az imperializmusnak legagresszívebb rohamcsapatához, a fasizmushoz fűződött reményei, nem sikerült megsemmisíteni a dolgozók első szocialista államát. A fasiszta támadás következtében a Szovjetunió hatalmas veszteségeket szenvedett, több mint 20 millió ember pusztult el. A fasiszta hordák leromboltak 1710 várost és 70 000 falut, 32 000 ipari üzemet, 98 000 kolhozot, 1876 szovhozot. Az ország elvesztette nemzeti vagyonának kb. 30%-át. Ilyen hatalmas veszteségeket egyetlen tőkésállam sem lett volna képes kiheverni. A szocialista Szovjetunió azonban kiállta a sú-

lyos megpróbáltatásokat, győzelmet aratott a fasiszta betolakodók felett.

A fasiszta támadók háborús rombolása következtében a szovjet ipari termelés egészében alacsonyabb volt a háború végére, mint az utolsó békeévben: 1945-ben csak 92%-a volt az 1940. évinek. A honvédelem szükségletei, a hadiipari termelés miatt azonban a korábbinál gyorsabb ütemben fejlesztették az „A” szektort. 1940—1945 között az „A” szektor termelésének részaránya az ipari össztermelésben 61,2%-ról 74,9%-ra növekedett. Termelése pedig ugyanezen időszak alatt 112%-ra nőtt. A „B” szektor nagymértékben visszaszorult. 1942-ben csupán 41%-át érte el az 1940. évi termelésnek. 1943-tól lassan növekedett, és 1945-ben már elérte az 59%-ot. A szovjet gazdaság az elszenvedett hatalmas pusztulás ellenére teljesítette a honvédelem feladatait. A háború végére a Szovjetunió ipara jelentősen fejlődött, a háború előttihez képest megerősödött nehéziparral rendelkezett.

A második világháború legfőbb hadszíntere Európa és ezen belül a szovjet—német front volt. 1941 júniusától 1944 közepéig egyidejűleg 190—270 fasiszta hadosztály tevékenykedett ezen az arcvonalon. Ugyanakkor Észak-Afrikában az angol-amerikai csapatokkal szemben csupán 9—20 hadosztály, Olaszországban pedig 7—26 hadosztály állt. A fasiszta haderő zömét az angol-amerikai csapatok franciaországi partraszállása után is a szovjet fegyveres erők ellen vetették be. A fasiszta blokk haderőinek legnagyobb részét — 107 hadosztályt — a Szovjetunió Vörös Hadserege semmisítette meg rendkívül heves küzdelemben. Az angol—amerikai csapatok a három arcvonalon (Észak-Afrika, Olaszország, Nyugat-Európa) összesen csupán 176 fasiszta hadosztályt vertek szét. A szovjet fegyveres erők, szétverve a Kvantung hadsereget, döntően hozzájárultak az imperialista Japán megsemmisítéséhez.

A Szovjetuniónak a Nagy Honvédó Háborúban aratott győzelmét a szocialista társadalmi rendszerben rejlő hatalmas előnyök, a kapitalizmus fölötti magasabb rendűsége és a háború idején megerősödött katonai ereje biztosították. A népgazdaság hadigazdaságra történt átállítása után a termelőerőknek a nyugati területekről keletre történt áttelepítése és az emberi, anyagi erőforrások tervszerű felhasználása lehetővé tette, hogy

a jól felfegyverzett fasiszta támadókkal szemben egy megerősödött szovjet hadsereget állítson. A Szovjetunió a háború folyamán nemcsak utolérte, hanem túl is szárnyalta a fasiszta Németországot a fegyver- és hadianyagtermelésben. A szovjet ipar nemcsak mennyiségben, hanem több, alapvető fegyverfajta minőségét illetően is felülmúlta a német ipart. Míg a szovjet hadseregnek 1941 végén pl. 517 nehéz és közepes harckocsija és rohamlövege volt az 1453 némettel szemben, addig 1945 elején a Szovjetunió 7494-gyel rendelkezett. A németeknek ekkor közel 4000 nehéz és közepes harckocsijuk volt. Egyéb fegyverfajták területén is a szovjet hadsereg volt fölényben.

A szovjet fegyveres erőket döntően a hazai ipar látta el. A „lend-lease” keretében küldött amerikai szállítmányok a szovjet légvédelmi lövegeknek mindössze 20%-át, a repülőgépeknek 130%-át, a harckocsiknak 70%-át tették ki.

A háború végén a szovjet hadsereg létszáma több mint 11 millió fő volt. A Szovjetunió rendelkezett a világ legnagyobb szárazföldi haderejével. A szárazföldi haderő a fegyveres erők létszámának 80—87%-át alkotta, a légierő létszámaránya 6—8% volt, a haditengerészeté 4—7%, a légvédelmi csapatoké 3—4%.

A szovjet ipar és a hadsereg megerősödése, a Vörös Hadseregnek a fasiszta hódítók felett aratott győzelme nemcsak az imperializmus legagresszívabb rohamcsapatának törekvését semmisítette meg, hanem megghiúsította az imperializmus egyéb erőinek azon reményét is, hogy a Szovjetunió ebben a háborúban meggyengül gazdaságilag és katonailag, és az angol—amerikai tőkétől függő helyzetbe kerül.

A Szovjetunió nemcsak katonailag, hanem politikailag is megerősödött. A szocialista rendszer kiállta a legsúlyosabb megpróbáltatásokat. A nép hősiek harcával megvédelmezte szocialista hazáját. Megerősödött a soknemzetiségű szovjet állam népeinek erkölcsi-politikai egysége. A szocialista rendszer megszilárdult. A szovjet népek egyidejűleg teljesítették internacionalista feladatukat. Felszabadították Kelet-Európa népeit a fasiszta barbárság alól, döntő segítséget nyújtva ezzel ezen országok belső demokratikus, antifasiszta, forradalmi erőinek felemelkedéséhez.

A Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelem, a kelet-európai, valamint Ázsiában a kínai, a koreai és a mongol nép ré-

szére a japán hódítók igájának lerázásához nyújtott szovjet katonai segítség, felszabadító tevékenység óriási mértékben megnövelte a Szovjetunió nemzetközi politikai és erkölcsi tekintélyét. A világforradalom támaszának sikerei és megnövekedett nemzetközi tekintélye hatalmas ösztönzést adott Európában és Ázsiában az imperialistaellenes forradalmi erőknek.

A világháború kirobbantása előtt az imperializmus vezető országai, bár kénytelenek voltak a Szovjetunió létét, hatását tudomásul venni és diplomáciailag elismerni, a nemzetközi politikában megkísérelték külpolitikai kezdeményezéseit figyelmen kívül hagyni és imperialista érdekeiket kizárólagosan érvényesíteni. A Nagy Honvédő Háborúban a Szovjetunió ismételten bebizonyította, hogy legyőzhetetlen. Megnövekedett katonai és politikai ereje következtében pedig megerősödött hatása a nemzetközi politikára. Az imperialista országok nemcsak hogy mellőzni nem tudták most már a szovjet külpolitikai tevékenységet és hatását a nemzetközi események alakításában, hanem alapvető erőként kénytelenek voltak figyelembe venni. A Szovjetunió az imperialista érdekekkel szemben a demokratikus és szocialista erők antiimperialista érdekeinek érvényesítéséért szállt síkra. A második világháború végén a Szovjetunió megnövekedett nemzetközi politikai hatása érvényesült a háború utáni fejlődés alapelveit és irányát meghatározó nemzetközi konferenciákon. Míg a háború előtt 25 állammal, addig a háború végén 49 országgal voltak diplomáciai kapcsolatai. A Nagy Honvédő Háború eredményeként véglegesen megszűnt a Szovjetunió nemzetközi elszigeteltsége.

A forradalmi világmozgalom előretörése és megerősödése

A világháború második fő következménye az antifasiszta, antiimperialista, demokratikus és szocialista erők világméretű megerősödése volt.

A hazai és az idegen fasizmus ellen a háború időszakában kifejlődött ellenállási, nemzeti felszabadító mozgalom harca Európa és Ázsia mintegy 30 országára terjedt ki. Ez a széles körű forradalmi mozgalom legtöbb helyen nemcsak az antifasiszta, demokratikus feladatokat tűzte zászlajára, hanem a dolgozók társadalmi felszabadításának feladatait is. A legnagyobb méretű és leghevesebb fegyveres harcot folytatta az ellenállási mozgalom Jugoszláviában, Franciaországban, Lengyelországban, Olaszország-

ban, Bulgáriában, Csehszlovákiában, Albániában, Görögországban, Belgiumban, Kínában, Vietnamban, Burmában, Malájföldön és az indonéz szigeteken. Sok országban az antifasiszta ellenállási mozgalom a háború végén népi demokratikus vagy nemzeti felszabadító forradalomná nőtt át. 1944 nyarán és őszén Európában a nép antifasiszta fegyveres küzdelme magas fokra emelkedett, megkezdődtek a fegyveres felkelések. Létrejötték vagy kiszélesedtek a felszabadított forradalmi körzetek, ahol új, forradalmi hatalom érvényesült.

Kelet-, Közép- és Délkelet-Európában a Szovjetunió Vörös Hadseregének felszabadító harca eredményeként megnövekedett az antifasiszta forradalmi mozgalom ereje. Az antifasiszta nemzeti felszabadító harc 1944-ben több országban átnőtt népi demokratikus forradalomba. A forradalmi folyamat a kedvező külső feltételek mellett saját belső törvényszerűségei szerint fejlődött és bontakozott ki. A szovjet csapatok jelenléte fékezőleg hatott az ellenforradalmi erőkre. Ugyanakkor Nyugat-Európában és Görögországban az Egyesült Államok és Nagy-Britannia katonai jelenléte az ellenforradalmi erők támaszául szolgált. Akadályozta a meglevő forradalmi tömegharc kibontakozását és a társadalmi felszabadulást.

1945 tavaszán és nyarán az ellenállási mozgalom viharos fejlődése bontakozott ki Ázsiában is. Észak-Kínának és Koreának a szovjet hadsereg által történt felszabadítása idején a kommunista párt vezette kínai és koreai népi fegyveres erők is támadásba lendültek a japán fasiszták ellen. Az amerikaiak tiltakozása és ellenállása ellenére 50 millió lakosságú területet szabadítottak fel. 1945 nyarán a vietnami népi hadsereg egységei is győzelmet arattak, felszabadították az országot, győzött a forradalom. 1945 augusztusában fegyveres eszközökkel felszámolták az intervenciók hatalmát Laoszban, függetlenné vált Indonézia is.

Az antifasiszta, antiimperialista demokratikus és szocialista erők megnövekedése, a népi demokratikus és a nemzeti felszabadító forradalmak európai és ázsiai győzelme következtében vereség érte a reakció erőit. Az a törekvés, hogy a háború eredményeként megerősítik az imperializmus világpozícióit, vagy teljes mértékben helyreállítják a kapitalista világban a háború előtti rendet — meghiúsult. Kelet-, Közép- és Délkelet-Euró-

pában, valamint Kelet- és Délkelet-Ázsiában a népek antifasiszta nemzeti felszabadító mozgalma eredményeként létrejöttek a belső feltételek a népi forradalmak győzelméhez. A forradalom erői növekedtek Nyugat-Európában is. Az országok többségében a forradalmi erők élén a kommunista pártok álltak. Néhány délkelet-ázsiai országban pedig, ahol a kommunista mozgalom még nem fejlődött ki, vagy nem volt eléggé erős, az imperia-
listaellenes, gyarmatrendszer-ellenes nemzeti burzsoázia volt a vezető erő. Megkezdődött az imperializmus újabb visszaszorulása Európában és a gyarmati rendszer összeomlása Ázsiában.

A néptömegek harcának eredményeként a kapitalizmus a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után most újabb jelentős területet veszített el. Az antifasiszta, antiimperialista, demokratikus és szocialista erők támasza a katonailag és politikailag, s a nemzetközi tekintélyében megerősödött szocialista Szovjetunió volt.

A kommunista pártok befolyásának megnövekedése. A munkás- és demokratikus mozgalom a háború után

A háború idején az antifasiszta ellenállási mozgalom legkövetkezetesebb harcosai és vezető erői a kommunista pártok voltak. Rendkívül nehéz körülmények között dolgoztak. Minden más antifasiszta politikai párthoz és csoporthoz viszonyítva a legtöbb veszteséget szenvedték. A kommunista pártok taglétszáma és tömegbefolyása mégis nagymértékben növekedett. Új kommunista pártok is létrejöttek azon országokban, ahol a háború előtt még nem működtek. Míg 1939-ben 61 kommunista párt volt a világon, addig az 1947. évi adatok szerint számuk 76-ra nőtt. Taglétszámuk a háború alatt kb. 4 millió volt, 1947-ben 20 millió. Ebből a tőkésországokban működő kommunista pártok taglétszáma 1939-ben kb. 1,5 millió volt, s 1947-re 4,8 millióra növekedett.

Különösen gyorsan megerősödtek a kommunista pártok Európában és Ázsiában, de nőtt taglétszámuk a világ más térségeiben is. Egyes tőkésországokban a háború végére a kommunista párt volt a legerősebb, a legnagyobb tömegekkel rendelkező párt.

A kommunista pártok tömegbefolyásának megerősödését mutatták a háború utáni parlamenti és képviselő-választások is.

A kommunista pártok, tekintélyük és tömegbefolyásuk meg-

növekedése következtében, részt vettek több kapitalista ország kormányában. 1945—1947 között a kommunista pártok Nyugat-Európa kilenc országa (Olaszország, Franciaország, Belgium, Dánia, Norvégia, Izland, Ausztria, Finnország, Luxemburg) koalíciós kormányának tagjai voltak. Ezenkívül két latin-amerikai (Chile, Kuba) ország kormányában is helyet foglaltak. Tagja volt a kommunista párt Indonézia és Irán kormányának is. Európa és Ázsia 11 népi demokratikus országában a kommunista párt a kormány alapvető ereje volt. A háború után a világ 24 országának kormányában voltak képviselői a kommunista pártoknak. Ez is kifejezte a burzsoázia terveinek csődjét. A háború idején a kommunista pártok nem semmisültek meg, ellenkezőleg: megerősödtek. A nemzetközi kommunista mozgalom minden korábbinál hatalmasabbá vált. A burzsoázia az országok egész sorában kénytelen volt számolni a kommunista párt megnövekedett erejével, politikai hatásával.

A munkás- és demokratikus mozgalom fellendülése a háború befejezése után több demokratikus nemzetközi szervezet létrehozásához vezetett. A háború időszakában az országok egész sorában létrejött egységes szakszervezeti mozgalomra támaszkodva, 1945 szeptemberében 56 ország részvételével megalakították a Szakszervezeti Világszövetséget. Ennek 67 millió szervezett munkás volt a tagja. Ugyancsak 1945-ben hozták létre a Nők Demokratikus Szövetségét és a Demokratikus Ifjúsági Világszövetséget.

**A kapitalizmus
általános válságának
elmélyülése. A tőkés-
országok közötti
erőviszonyok
megváltozása**

A világ forradalmi erőinek megnövekedése mellett jelentős változások következtek be a háború eredményeként a tőkés világon belül is, valamint a kapitalista országok közötti erőviszonyokban. A kibontakozó népi demokratikus forradalmak eredményeként Európa és

Ázsia több országa véglegesen kiszakadt a kapitalista világ keretéből. E térségben megszűnt a tőke gazdasági, politikai uralma és befolyása. A második világháború után létrejött szocialista országok a társadalmi haladás útjára tértek. A világforradalmi mozgalom másik szárnyának, a gyarmatokon kibontakozó nemzeti felszabadító és függetlenségi mozgalmaknak az eredményeként a kapitalizmus közvetlen uralma újabb jelentős terü-

leten szűnt meg. A második világháború után — eltérően az első világháború utáni helyzettől — nemcsak a legyőzött országok veszítették el gyarmataikat, hanem a győztes hatalmak is jelentős gyarmati területekről szorultak ki.

Az 1917. évi oroszországi Nagy Októberi Szocialista Forradalom az imperialista világ egy láncszemét szakította át, megrendítette a kapitalizmust, és elindította a világforradalmat. **A második világháború után kibontakozó világforradalmi folyamat, népi demokratikus és nemzeti felszabadító forradalmak frontálisan törték át a kapitalista világot, szüntették meg a kapitalizmus uralmát a világ nagy térségeiben. A világkapitalizmus semmiféle erőlködése ezt megváltoztatni nem tudta.**

Bár a tőke hatalmát a második világháborút követő években Nyugat-Európában visszaállították, korábbi stabilitását a kapitalizmus ott sem nyerte vissza. Az antimonopolista erők, ezek legkövetkezetesebb képviselői, a kommunista pártok hatalmas tömegbefolyással rendelkeznek, időnként nagy harcokat vívnak a monopóliumok antidemokratikus és háborús politikája ellen. A kapitalista kormányok kénytelenek számolni ezzel a nagy erőt képviselő és tovább növekvő tömegmozgalommal.

A kapitalista világ a második világháború után továbbra is nagy gazdasági és egyúttal katonai erővel rendelkezett. Ugyanakkor nemcsak társadalmi-politikai labilitása fokozódott, hanem a tőkés gazdaság ingatagsága is.

A gazdaság belső ellentmondásainak növekedése mellett jelentősen megváltoztak a tőkésországok közötti gazdasági erőviszonyok is. Az Egyesült Államok a második világháborúból gazdaságilag megerősödve került ki. Ipari termelése a háborút követő első évben 50%-kal magasabb volt az utolsó békeévhez viszonyítva. Nemcsak iparát fejlesztette, új hadiipari üzemet hozott létre, hanem megszerezte gazdasági és vele együtt politikai vezető szerepét is a tőkés világon belül. Az egyetlen kapitalista nagyhatalom volt, amelyet közvetlenül nem sújtott a háború. Megnövekedett gazdasági erejére támaszkodva, gazdasági expanzióval maga alá gyűrte a korábban Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Olaszország, Japán befolyása alatt álló területeket. Nagy-Britannia gazdasági meggyengülése következtében a világ pénzügyi központja Londonból Washingtonba került.

A többi tőkésország a háborúból gazdaságilag meggyengülve került ki, iparuk jelentős pusztulást szenvedett. Termelésük általában alacsonyabb volt 1945-ben a háború előttinél. A győztesek oldalán helyet foglaló Nagy-Britannia ipari termelése 90⁰/₀-a volt az 1938. évinek. Franciaországé csupán 75⁰/₀. A legyőzött fasiszta államok ipari termelése pedig általában még nagyobb mértékben esett vissza. Olaszországé 83⁰/₀-a volt 1945-ben az 1938. évinek. Japán ipari termelése csupán 46⁰/₀ volt, a nyugatnémet területé pedig 34⁰/₀. A legyőzött fasiszta államok vezető országai hosszú időre elvesztették nagyhatalmi helyzetüket a tőkés világban.

Nagy-Britannia és Franciaország is nagymértékben eladósodott a háború alatti amerikai hadiszállítások és a lakosság részére szállított termékek miatt. Ezek az országok is bizonyos függő helyzetbe kerültek az Egyesült Államoktól.

A háborút követő években a gazdasági fejlődés egyenlőtlen-sége még élesebben mutatkozott meg. Az amerikai tőke, kihasználva a többi tőkés versenytárs meggyengülését, magához ragadta a világ áru- és tőkeexportjának nagy részét. A tőkésországok exportjában részesedése az 1937. évi 14⁰/₀-ról 1947-ben 33⁰/₀-ra növekedett. Az amerikai import részaránya a nemzeti jövedelemben rendkívül alacsony volt. Az Egyesült Államok külkereskedelmi politikája úgynevezett „dolláréhséget” idézett elő a háborút követő években, amely maga után vont a tőkés világpiacnak valutaövezetekre bomlását. Végző soron éles konkurrenciaharchoz vezetett.

A tőkés világon belül a háború végén az Egyesült Államok volt a legnagyobb katonai erővel rendelkező ország. 1945-ben 12 millió embert tartott fegyverben. Hadseregének legjelentősebb része a légierő és a haditengerészet volt. Külföldön tartózkodott az amerikai hadsereg: 8⁰/₀-a Európában, 7⁰/₀-a a Földközi-tenger térségében, 12⁰/₀-a a Csendes-óceánon, 3⁰/₀-a Ázsiában, 2⁰/₀-a Közel- és Közép-Keleten. A háború utáni leszerelés során az Egyesült Államok az egyébként is viszonylag kisebb létszámú szárazföldi alakulatok mennyiségét csökkentette. Hadseregének egyik alapvető alakulatánál, a légierőnél azonban lényegében nem hajtott végre leszerelést. A háború végén és azt követően még két évig a legmodernebb tömegpusztító eszköz, az atomfegyver monopóliumbirtokosa volt. Az atomfegyver-

re és nagy légierejére alapozta világpolitikáját. A háború utáni világfejlődés azonban azt mutatta, hogy a csupán katonai erőre (és gazdasági erejére) épített politika nem mindenható.

Az Egyesült Államok gazdasági és katonai erejére támaszkodva, politikai túlsúllyal rendelkezett a tőkés világban belül. Politikai túlsúlya a háború befejezését követő első években volt a legnagyobb, amikor a többi tőkés nagyhatalom meggyengült, egy részük pedig kiesett a nagyhatalmak sorából. A későbbi években, ahogyan a többiek fokozatosan megerősödtek (nem utolsósorban az amerikai tőke behatolása és támogatása következtében), csökkent az amerikai fölény, és megjelentek, illetve erősödtek az amerikaellenes tőkés tendenciák.

Gazdasági, politikai és katonai erejére támaszkodva Amerika a világcsendőr szerepét töltötte be. A forradalmi erők visszaszorítására, a kapitalizmus pozícióinak visszaszerzésére, a szocialista világ megsemmisítésére irányuló külpolitikáját arra a feltételezésre építette, hogy 1. területe — különösen a legmodernebb fegyverfajta monopóliuma következtében — nem válik hadszínterré egy harmadik világháború esetén; 2. a dollár mindenható lesz, amelyért bármely országot megvásárolhat s az amerikai monopóliumok érdekeinek rendelhet alá. Ezekre alapozta a szocialista világ elleni hidegháború és egy új világháború szervezésének politikáját.

A világ forradalmi erőinek további növekedése azonban az imperializmus és az Egyesült Államok reakciós törekvéseit meghiúsította.

Mindezek következtében a második világháború eredményeként és az utána végbement fejlődés hatására a kapitalizmus általános válsága tovább mélyült. A kapitalizmus halálos sebe, még meglevő jelentős gazdasági, katonai és politikai ereje ellenére, begyógyíthatatlannak bizonyult.

A háború utáni fejlődés fő iránya és az osztályharc	A fentebb kifejtettek következtében a világ két alapvető ereje, a haladásellenes imperializmus és az antiimperialista, demokratikus, szocialista erők közötti erőviszony a háború eredményeként gyökeresen megváltozott ez utóbbiak javára. A világ fejlődését alapvetően a demokratikus és a szocialista erők határozták meg. A társadalmi haladás a reakciós imperialista erők elleni fokozott — országo-
--	---

kon belüli és nemzetközi méretű — osztályharcban ment végbe a háborút követő években. A világ alapvető ellentmondása a kapitalizmus és a szocializmus közötti ellentmondás volt.

A második világháborút a hadicselekmények befejezésével csupán katonailag zárták le. Azt követően, a háború eredményeként bekövetkezett társadalmi, politikai, gazdasági és katonai erőviszonyoknak megfelelően, le kellett zárni politikai téren is. Jogi-politikai befejezése érdekében meg kellett alkotni a legyőzött államok békeszerződését. El kellett döntení az egyes országokban kialakult politikai-hatalmi erőviszonyokat. A belső forradalmi átalakulás mellett az államok közötti kapcsolatokban, a külpolitikában is végre kellett hajtani a két alapvető társadalmi erő küzdelme eredményeként a társadalmi haladásnak megfelelő változásokat. Vagyis végig kellett vinni azokat a társadalmi-politikai folyamatokat, amelyek a háború időszakában felerősödtek. **Minden megoldásra váró kérdésben két alapvető osztályérdek állt egymással szemben: a haladás, a demokrácia és a szocializmus érdeke az egyik oldalon, a reakció, az imperializmus érdeke a másikon.** Az antifasiszta koalíció államai, a különböző társadalmi rendszert képviselő nagyhatalmak még a háború utolsó időszakában, 1943-tól kidolgozták a háború utáni világban megoldásra váró feladatokat. A háború eredményeként az imperializmus és a világ forradalmi erői közötti erőviszonyban a forradalmi erők javára végbement alapvető eltolódás a haladás, a demokratikus és a szocializmus erőinek kedvezett. A világ nagy térségeiben kibontakoztak és győzedelmeskedtek a forradalmak. A külpolitikában is forradalmi átalakulás ment végbe.

II. A VILÁGMÉRETŰ FORRADALMI FOLYAMAT KIBONTAKOZÁSA ÉS GYŐZELME A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ ÉVEKBEN

A második világháború befejezése után a világméretű forradalmi mozgalom további erősödése és győzelme az imperializmus felett alapvetően attól függött, hogy a szocializmus országa mi-

Ilyen ütemben küzdi le a háborús pusztítást. A forradalmi világmozgalom bázisának, a Szovjetunióknak a segítségére támaszkodhattak a népi demokratikus országok és a gyarmati ígát lerázó nemzeti felszabadító mozgalmak erői. Az imperializmus reakciós, forradalomellenes támadása mindenekelőtt a Szovjetunió, valamint a köréje tömörülő és így az imperializmussal szemben a világ meghatározott térségeiben túlerőt alkotó, forradalmi erők együttműködésén törhetett meg. Miután a fasizmusellenes háború fegyverei elhallgattak, az antiimperialista küzdelem fő harci eszközeivé a gazdasági, belpolitikai és külpolitikái eszközök váltak. A Szovjetunióknak a Nagy Honvédő Háború következtében megnövekedett nemzetközi politikai tekintélyét és hatását a társadalmi haladásra gazdasági erejének növelésével kellett alátámasztania az imperializmus törekvéseinek megghiúsítására. A Szovjetunió ismét, szocialista rendszerének lényegéből fakadóan, gazdasági, társadalmi és politikai fejlődésével gyakorolta a legnagyobb hatást a világra.

1. A SZOVJETUNIÓ FEJLŐDÉSE A HÁBORÚ BEFEJEZÉSE UTÁN AZ 1950-ES ÉVEK ELEJÉIG

A háború befejezése után a Szovjetunió belső fejlődésének alapvető kérdése volt: a háborús károk felszámolása; a gazdaság helyreállítása; továbbá a szocialista termelési viszonyok visszaállítása, illetve megszilárdítása a fasiszta rablók uralma alól felszabadított nyugati szovjet és közvetlenül a fasiszta támadás előtt a Szovjetunióhoz visszatért területeken; a szocialista elosztási viszonyok következetes érvényesítése; a lakosság életkörülményeinek javítása; erélyes harc a burzsoá nézetek, erkölcs és szokások maradványai ellen; a kapitalista Nyugat reakciós kultúrája bomlasztó hatásának felszámolása; a dolgozók szocialista öntudatának és kulturális színvonalának fejlesztése. A feladatok meghatározásakor a Szovjetunió Kommunista Pártja abból indult ki, hogy a háború előtti fejlődés eredményeként a szocializmus fő vonásaiban már megvalósult. A szocializmus egyes vonásai azonban még nem bontakoztak ki teljesen. A háború súlyos károkat okozott az ország termelőerőiben. A lakosság szükségét szenvedett a legfontosabb cikkekben. A körülmé-

nyeket figyelembe véve a kommunizmus felé haladás folyamában a szocializmus még meg nem oldott feladataira összpontosította a figyelmet, a szocializmus megszilárdítására és a szocializmus építésének befejezésére.

A szovjet gazdaság újjaépítése

A háborús károk felszámolásának, a lerombolt gazdaság helyreállításának és továbbfejlesztésének hatalmas feladatát

a Szovjetuniónak a számára alapvetően kedvező nemzetközi helyzetben, de ugyanakkor az imperializmus fokozódó szovjetellenes politikai és gazdasági támadása, a kibontakozó imperialista hidegháborús politikai nyomás körülményei között kellett megoldania.

Az Egyesült Államok már a háború alatt meghirdette a háború sújtotta országok gazdasági támogatását a béke időszakára. Az imperializmus vezető körei abban reménykedtek, hogy a Szovjetunió egyedül képtelen lesz helyrehozni a háborús rombolás okozta károkat, és az amerikai tőke függényévé tehetik a szovjet gazdaságot is, politikai engedményekre kényszeríthetik a Szovjetuniót. Sőt, ismét reménykedtek abban, hogy amit nem sikerült elérniük a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme utáni intervencióval, majd a Szovjetunió köré vont politikai és gazdasági blokáddal, valamint a fasiszta agresszióval, azt most megvalósíthatják: felszámolják a szocializmust a Szovjetunióban és megsemmisítik az antiimperialista demokratikus és szocialista forradalmi világmozgalmat. A Szovjetunió szocialista rendszerének fölényével, belső forrásainak hatalmas erejével, a kommunista párt és a nép hősi erőfeszítéseivel nem számoltak. A Szovjetunió Kommunista Pártja helyes politikájával, a nép alkotóerejének továbbfejlesztésével biztosította a hatalmas nehézségek leküzdését. A Szovjetunió szocialista rendszere nemcsak a háború körülményei között, hanem most, a békés építőmunkával újra bebizonyította magasabbrendűségét a kapitalizmus felett.

Az imperialisták, terveiknek megfelelően, már a háború befejezésének szinte a másnapján, 1945 augusztusában előzetes értesítés nélkül megszüntették a Szovjetunió részére a „kölcshéberleti szerződés” keretében eszközölt szállításokat. A Szovjetunió a tőkésországok által nyújtandó hitelre sem számíthatott a gazdaságának helyreállításáért folytatott nehéz küzdelmében.

A hiteltárgyalásokon a tőkésországok (az Egyesült Államok és Nagy-Britannia) politikai feltételekhez kötötték azok folyósítását. A Szovjetunió ezeket a feltételeket — saját országának függetlenségét, valamint az előretörő forradalmi világmozgalom érdekeit figyelembe véve — nem fogadhatta el. Így a háborús károk felszámolásában, gazdaságának helyreállításában és továbbfejlesztésében kizárólag saját erőforrásaira támaszkodhatott. A legyőzött országok által fizetett jóvátétel csupán igen kis hányada volt annak a kárnak, amelyet a fasiszta hordák a Szovjetunióknak okoztak, nem volt számottevő a gazdaság helyreállításában.

A Szovjetunió, saját erőforrásaira támaszkodva, a háborút követő években viszonylag rövid idő alatt megoldotta a helyreállítás hatalmas feladatát.

A nagy gazdasági nehézségekkel küzdő Szovjetunió saját gazdaságának helyreállítása mellett az internacionalizmus elve alapján igen jelentős gazdasági támogatást nyújtott az imperialistaellenes, forradalmi úton haladó népi demokratikus országoknak Európában és Ázsiában. Ezzel lehetővé tette számukra, hogy elhárítsák az imperialista országok gazdasági nyomását.

A háborús pusztítás felszámolását, a népgazdaság helyreállítását az SZKP és a szovjet kormány már a háború idején megkezdte. 1943-ban a Népbiztosok Tanácsa és az SZKP közös határozata intézkedett a fasiszta megszállás alól felszabadított területek gazdaságának helyreállításáról. A felszabadított területek növekedésével a gazdaság újjáépítése mindjobban kiterjedt. Teljes egészében azonban csak a háború befejezése után bontakozott ki.

A harci cselekmények megszűnte után a Szovjetunió megkezdte gazdaságának átállítását a hadigazdaságról a békés gazdaságra. Ezt a nagy feladatot rendkívül rövid idő alatt oldotta meg. Minden más hadviselő országot megelőzve, 1946-ban befejezte a békés gazdaságra való átállást. Egyidejűleg megkezdtek a szovjet hadsereg leszerelését, csökkentették a katonai kiadásokat. A hadiipar jelentős része a békés termelés szolgálatába állt.

A békés gazdálkodásra való áttéréssel együtt visszatértek az ötéves gazdasági tervek rendszeréhez. A háború utolsó napjaiban, 1945 augusztusában az Állami Tervhivatal megbízta az új

ötéves terv kidolgozásával. A negyedik ötéves tervet az SZKP KB javaslata alapján a Legfelsőbb Tanács 1946. március 18-án fogadta el. Az új ötéves terv (1946—1950) legfőbb célkitűzése az egész népgazdaság gyors újjáépítése és a háború előtti termelési színvonal túlszárnyalása volt. E feladatok meghatározásakor abból indultak ki, hogy az ország nagy nyersanyagforrásai és a tömegek alkotó lendülete mellett felhasználhatják a háború alatt megerősödött hadiipart, a megnövekedett súlyú nehézipart, átállítva azokat a polgári termelésre. Továbbá úgy döntöttek, hogy a háború első esztendejében az ország nyugati területeiről az Urálba áttelepített üzemeket nem szállítják vissza, hanem azok, tovább folytatva a termelést, elősegítik a nyugati területek iparának és mezőgazdaságának újjáépítését. Figyelembe vették azt is, hogy a hadsereg leszerelésével nagy tömegű, szakképzett munkaerő került vissza a termelésbe.

A negyedik ötéves terv előirányozta az ipari termelés háború előtti színvonalának 48%-os túlszárnyalását. A lerombolt gazdaság helyreállítása mindenekelőtt hatalmas mennyiségű új termelőberendezést igényelt. Ennek biztosítása érdekében az ipar belső szerkezetében a nehézipari termelés gyors növelését kívánták megvalósítani. Az antifasiszta koalíció felbomlásának folyamatát, az imperialista hidegháborús politika következtében a nemzetközi feszültség fokozódását, az Egyesült Államok újabb háborút előkészítő fegyverkezési politikáját, valamint a világ egyes térségeiben (Görögország, Kína) jelentkező katonai beavatkozását figyelembe véve, a népgazdasági terv kénytelen volt számolni a honvédelem további erősítésével is. A lakosság életszínvonalának emelése érdekében egyidejűleg előirányozták a „B” szektor termelésének jelentős fejlesztését is. A mezőgazdaság feladatát a terv a háború előtti termelési szint 27%-os túlszárnyalásában jelölte meg, s a nemzeti jövedelem 38%-os növelését kívánta biztosítani. A beruházásokra a szovjet államnak 250,3 milliárd rubel állt rendelkezésre. A háborúban elszenvedett anyagi károk összege viszont 2600 milliárd rubel volt. Ez mutatja a helyreállítás hatalmas feladatát. Természetes volt, hogy a helyreállítás folyamatában csak a legfontosabb területekre összpontosíthatták az erőket.

A háborús károk leküzdésének, a népgazdaság újjáépítésének

és továbbfejlesztésének óriási feladatát csakis a gazdaság irányításának erős centralizációja segítségével lehetett megoldani.

A gazdasági tervfeladatok teljesítése érdekében az SZKP hatalmas szervező és felvilágosító munkát végzett a tömegek között. A tömegek nagy lelkesedéssel végezték munkájukat, és a háborús körülményekhez képest nagymértékben javultak az életviszonyok. A szovjet nép az SZKP vezetésével határidő előtt, négy év és három hónap alatt teljesítette a negyedik öt-éves tervet.

Az ország nyugati, a fasiszmus uralma alól felszabadított területein, valamint a háború előtt a Szovjetunióhoz csatlakozott területeken valóságos új iparosítás ment végbe. A romokból, vagy a háború előtt még ipar nélkül levő területeken teljesen új ipar nőtt ki. Ukrajnában, Belorussziában, Moldvában és a balti köztársaságokban az ipar helyreállítása a korszerű technika bevezetésével együtt ment végbe. A szovjet nép hatalmas erőfeszítései eredményeként 1948-ban, tehát két évvel a terv befejezése előtt, az ipar össztermelése már elérte a háború előtti színvonalat. 1950-ben pedig az előirányzott 48%-os termelés-növekedés helyett az ipar 73%-kal szárnyalta túl a háború előtti termelést. Az iparon belül leggyorsabban a nehézipar fejlődött. Az „A” szektor termelése 1940-hez viszonyítva 1945-ben 112% volt, 1950-ben 205%. A közszükségleti cikkeket előállító „B” szektor termelése is növekedett. 1945-ben csupán 59%-a volt az 1940. évinek, 1950-re elérte a 123%-ot. E hatalmas eredmények mellett azonban az ipar egyes ágazataiban jelentős nehézségek jelentkeztek: a tervfeladatot nem tudták minden részletében teljesíteni. A tervelőirányzat és az elért termelési szint között a legnagyobb eltérés a közszükségleti cikkeket gyártó iparban volt. Itt a tervidőszak alatt nem érték el a háború előtti szintet.

Hatalmas feladatokat kellett megoldani a mezőgazdaságban is. Először a felszabadított területeken vissza kellett állítani és meg kellett szilárdítani a kolhozokat. Újra el kellett látni a kolhozokat gépekkel, meg kellett szervezni a termelést. Az állami és pártvezetés 1946 szeptemberében megvizsgálta a mezőgazdaság helyzetét. Megállapította, hogy a kolhozokban megsértettek a mezőgazdasági artyel minta-alapszabályzatát, a földek közös művelését, a kolhozvagyont és a közös földeket elherdál-

ják, megsértik a kolhozdemokráciát, túlságosan felduzzasztják az adminisztratív személyzetet. Mindezeket a jelenségeket a határozat kolhozellenes és államellenes cselekedetnek minősítette. Kimondotta, hogy a törvények megsértőit büntetőjogilag felelősségre kell vonni. Kötelezték a kolhozokat a mintaalap-szabály betartására, a kolhozdemokrácia érvényesítésére. A területi pártbizottságoknak megtiltották, hogy a kolhoz-közgyűlés megkerülésével leváltsanak vagy kinevezzenek elnököket. Az 1946. szeptemberi határozat nagy jelentőségű volt a demokrácia megvalósítása és fejlesztése érdekében.

1940-ben a Szovjetunióhoz csatlakozott moldvai, lett, litván és észti területen a nagybirtokrendszert felszámolták, a földeket kiosztották a parasztoknak. Már a háború előtt megkezdtek ezen a területeken a gépállomások és a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek szervezését. A háború után ezeket újra meg kellett szervezni. A szocialista mezőgazdaság megteremtéséhez segítséget nyújtott a többi szovjet köztársaság. 1950-re a Moldvai, Lett, Litván és Észti Szovjet Köztársaságban is befejeződött a mezőgazdaság kollektivizálása. Ezzel az egyéni parasztgazdaságok száma a Szovjetunióban az 1940. évi 3,6 millióról 0,7 millióra csökkent.

A mezőgazdaság nagy nehézségekkel küzdött a termelés fejlesztése terén, nemcsak a háború rombolása miatt, hanem az 1946. évi nagy aszály következtében is. Az aszály következményeinek felszámolása, a mezőgazdasági termelés növelése határozott intézkedéseket követelt. A párt Központi Bizottságának 1947. februári plénuma megvizsgálta a gép- és traktorállomások tevékenységét és azok munkájának megjavítására tett lépéseket. Előirányozta a gabona és az ipari növények termelésének fokozását, az állattenyésztés fellendítését. Az összes termelési mutatókat központilag határozták meg a kolhozok számára (a vetésterület nagyságát egyes növénykultúrákból, a terméshezamot, az állatállomány fajták szerinti hozamát stb.). A háború utáni helyzetben, amikor a kolhozoknak gyorsan kellett helyreállítani gazdaságukat és a lakosság ellátását a legrövidebb időn belül javítani kellett, ez a nagyfokú centralizáció elkerülhetetlen volt. Ugyanakkor voltak negatív következményei is. Erősen korlátozták a kolhozok önállóságát, a gazdasági kezdeményezés lehetőségét. A központi előírások nem számoltak a hatalmas or-

szág területi, helyi sajátosságaival, termelési feltételeivel. A parasztság anyagi érdekeltségének elve csak igen korlátozottan érvényesült a magas kötelező beszolgáltatás, valamint az alacsony felvásárlási árak miatt. Magas volt a kolhoztagok adókötelezettsége is. A háztáji gazdaságot különböző intézkedésekkel erőteljesen korlátozták.

A negyedik ötéves terv időszakában jelentősen fejlődött a mezőgazdasági gépgyártás. 1949-ben a mezőgazdaságban használt gépek száma háromszorosa volt az 1940. évinek.

1948-ban jóváhagyták a Szovjetunió nagy természetátalakító tervét. Ebben az állami tervben hatalmas kiterjedésű védőerdő-övezetek, mesterséges tavak, víztárolók, öntözőcsatornák, vízi erőművek stb. építését irányozták elő a Szovjetunió európai területén. A cél a mezőgazdaság magasabb terméshozamának biztosítása volt.

1950-ben a szovjet mezőgazdaságban megkezdték a kis kolhozok összevonását nagyobb területtel rendelkező üzemekké. 254 000 kolhoz 93 000 gazdasággá vontak össze. Az összes kolhozok száma 1940-ben 236 000 volt, 1950-ben 123 000. A kolhozok összevonása hasznosnak bizonyult. A gyengébb kolhozok megerősödtek, a gépeket is hatékonyabban használhatták fel. A kolhozok összevonása során jelentősen nőtt a szovhozok száma. 1940-ben 4200 volt, 1950-ben 5000.

A párt és a kormány intézkedései, a parasztság áldozatkész munkája eredményeként jelentősen fejlődött a mezőgazdaság termelése a negyedik ötéves terv időszakában. A mezőgazdaság azonban nem tudta teljesíteni a tervelőirányzatot. A gabona vetésterülete ugyan 20%-kal növekedett, de a mezőgazdaság ösztvetésterülete 1950-ben még nem érte el az 1940. évi nagyságát. A gabonakérdés továbbra is megoldatlan volt. Az állattállomány is jelentősen fejlődött, megközelítette a háború előtti szintet. A mezőgazdaság össztermelése a háború előtti, 1940. évihez viszonyítva 1945-ben 60% volt, 1950-ben 99%. Míg az iparban a munka termelékenysége jelentősen túlszárnyalta a háború előtti színvonalat (1945-ben 114%, 1950-ben 145% volt), addig a mezőgazdaságban a munka termelékenysége csupán a háború előtti színvonalat érte el a negyedik ötéves terv végére.

Az ipari termelés gyors ütemű fejlődése és a mezőgazdasági

termelés viszonylagos lemaradása következtében komoly aránytalanság alakult ki a két fő népgazdasági ágazat között. A mezőgazdasági termelés lassú fejlődése fékezte az ipar, különösen a „B” szektor termelésének növekedését és nagymértékben befolyásolta a lakosság élelmiszerrel való ellátását. A jegyrendszert 1947 decemberében megszüntették, de fontos mezőgazdasági termékekből nem tudták kielégíteni a szükségletet. Az ipar jelentős műszaki fejlődése ellenére a termelés korszerűsítése viszonylag lassan haladt előre. Nem alkalmazták elég gyorsan a tudomány és a technika legújabb eredményeit. A modern gépek mellett még nagy mennyiségben gyártottak korszerűtlen gépeket. A műszaki fejlesztésben önelégültség, konzervativizmus jelentkezett. A modern iparágak megjelenése mellett több ipari ágazat műszaki színvonala továbbra is elmaradt a nemzetközi színvonaltól.

A nehézségek ellenére azonban hatalmas gazdasági és politikai jelentősége volt annak, hogy a háború szörnyű pusztításait rendkívül rövid idő alatt felszámolták. A népgazdaságot helyreállították, az iparban, különösen a nehéziparban újabb nagy lépést tettek előre. Létrehozták azokat az alapvető feltételeket, amelyek a gazdaság további gyors fejlesztését segítették. Egyidejűleg biztosították a Szovjetunió és a kialakuló szocialista világrendszer katonai-védelmi erejének növekedését.

A belpolitikai viszonyok fejlődése.
A személyi kultusz növekedése

A háborút követő években további fejlődés ment végbe a szovjet társadalom politikai életében is. **A hatalmas gazdasági, kulturális és nemzetközi politikai feladatok megoldása megkövetelte a**

párton belüli demokrácia fejlesztését, a tömegkapcsolatok erősítését, a párt vezető szerepének erősítését, a szocialista demokrácia továbbfejlesztését.

A párt vezető szervei jelentős intézkedéseket hajtottak végre a helyi pártszervezetek megerősítésére, tekintélyük növelésére. Megszüntették a pártdemokrácia korlátozásait, amelyeket a háború idején a rendkívüli körülmények miatt vezettek be. Újra rendszeresen megtartották a helyi pártvezetőségek beszámolóit és a választásokat. Területi, körzeti stb. pártkonferenciákat és köztársasági pártkongresszusokat tartottak. Felléptek az ellen a törekvés és gyakorlat ellen, hogy az alsóbb pártszervek a

politikai irányítás helyett átvették a gazdasági, állami szervek feladatkörének nagy részét. Növelték a pártszervek politikai irányító tevékenységét. Mindezek az intézkedések növelték a pártszervezetek szervező és irányító szerepét a gazdasági, a kulturális feladatok végrehajtásában, a tömegek politikai nevelésében.

Az elért eredmények ellenére azonban a pártéletben jelentős problémák maradtak. Nem kellően fejlődött a pártdemokrácia, megsértették a kollektív vezetés elvét. A Szovjetunió Kommunista Pártjának kongresszusát az 1939. évi XVIII. kongresszus után 14 évig nem hívták össze. A párt munkájában erősödött az adminisztratív irányítás, nőtt a személyi kultusz.

A háborút követő években fejlődött a szovjet demokrácia is. Növekedett a szovjetek szerepe. A tömegek alkotó lendülete fokozódott, nagy tömegmozgalmak (munkaverseny, újitó- stb. mozgalom) bontakoztak ki a gazdasági feladatok megoldására. Ugyanakkor a személyi kultusz növekedése következtében indokolatlanul korlátozták a szocialista demokráciát, és újabb törvénysértésekre is sor került.

Mindezek a belpolitikai viszonyok fejlődését ellentmondássá tették. A torzulásokat meg kellett szüntetni a további fejlődés során.

**A társadalom
szerkezetének alakulá-
sa a negyedik ötéves
terv időszakában**

A Szovjetunió több mint 20 millió állampolgára áldozta életét a szocialista haza védelmében. A lakosság száma még 1950-ben is alatta maradt az 1940. évinek. A lakosság lélekszáma 1940-ben

194,1 millió volt, 1950-ben pedig 178,5 millió. A férfiak és a nők aránya a háború következtében megváltozott. 1940-ben a lakosság 47,9%-a volt a férfi, 1949-ben 45%-a.

A gazdaság szerkezetében a negyedik ötéves terv időszakában végbement fejlődés eredményeként változott a lakosság összetétele is. Az ipar súlyának növekedése következtében a népgazdasági ágazatban dolgozók aránya az 1940. évi 23%-ról 27%-ra növekedett. A mezőgazdaságban dolgozó lakosság aránya pedig 54%-ról 48%-ra csökkent.

A negyedik ötéves terv kezdetén nem volt elegendő szakmunkás. Ezért kiterjesztették a szakmunkásképző iskolákat. Az ipar munkaerő-szükségletét főként a leszerelt katonák soraiból

elégítették ki. Nemcsak a korábban iparban dolgozók kerültek vissza az ipari termelésbe, hanem a leszerelt katonák közül sok, korábban mezőgazdaságban dolgozó is az iparban helyezkedett el. Ezenkívül számos fiatal került a faluról a városokba. 1946—1950 között több mint 11 millió új munkás áramlott az iparba.

Jelentősen megváltozott a nemzetiségi területeken is a lakosság összetétele. A háború alatt az ország nyugati területeiről keletre telepített ipar megnövelte a nemzetiségi területek munkásosztályát. A negyedik ötéves terv idején a keletre telepített ipar továbbfejlesztésének eredményeként tovább növekedett e területeken is a munkások száma. Nagy volt a növekedés az Urálban, Kazahsztánban, Nyugat- és Kelet-Szibériában és a Távol-Keleten. Rendkívül gyors ütemben fejlődött a háborút követő években a munkásosztály Moldvában, Litvániában, Észtországban, Lettországon, Grúziában és Örményországban.

A kulturális és tudományos fejlődés Jelentős mértékben fejlődött a nép kulturális színvonala is. Gyakorlatilag teljesen felszámolták az írástudatlanságot. A forradalom előtti időszakhoz viszonyítva csaknem ötszörösére növekedett a szervezett oktatásban részt vevők száma. A falu és a város között tovább csökkent a kulturális színvonalbeli különbség. Az 1946—1950 között kiképzett közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma a háború előttihez viszonyítva megkétszereződött.

A szovjethatalom nagy figyelmet fordított a tudományok fejlődésére is. A tudományos kutatóintézetek száma a negyedik ötéves terv időszakában 1000-rel növekedett. A tudományos munkások száma pedig megkétszereződött. Új tudományos intézeteket hoztak létre az atomenergia, a rádiótechnika, a rakétatechnika, az elektronika, a számítástechnika, a kibernetika stb. kutatására. A szovjet tudomány nagy sikere volt az atomenergia előállítása és felhasználása terén 1947-ben elért eredmény. Jelentős alkotások születtek az irodalomban, a művészetben is.

A párt ideológiai tevékenysége arra irányult, hogy megsemmisítő csapást mérjen a burzsoá nézetek maradványaira, a nyugati burzsoá kultúra káros következményeire, erősítve a tudomány, a művészetek szocialista jellegét. A burzsoá nézetek elleni harc fokozását szükségessé tették a szocializmus általános érdekei mellett a háború bizonyos negatív következményei is.

A háború idején a szovjet állampolgárok jelentős tömege élt ideiglenesen megszállt területen, valamint hadifogságban. Az ellenség által megszállt területeken a háború idején felélénkultek a burzsoá nacionalista csoportok, szovjetellenes propagandát folytattak. Az állampolgárok egy kisebbségére ezek még a háború után is hatottak. Az ideológiai munka erősítését követelte az is, hogy a negyvenes évek második felében a tudományok és a művészetek területén apolitikus szemlélet, a burzsoá kultúra kritikátlan átvételére irányuló jelenségek és nacionalizmus is tapasztalható volt. Ezeknek a káros jelenségeknek a leküzdésére széles körű ideológiai munka bontakozott ki. Fokozták a marxizmus—leninizmus propagandáját. Erősítették a szovjet hazafiságot és az internacionalizmust. Jelentős eredményeket érték el a tudományok és művészetek pártosságának növelésében. 1947 és 1951 között néhány fontos tudományos és művészeti ágazatban vitákat rendeztek a káros jelenségek leküzdésére és a marxizmus—leninizmus ideológiájának következetes érvényesítésére (irodalmi, zeneművészeti, filozófiai, nyelvtudományi, közgazdasági stb.). Ezek a tudományos-ideológiai viták elősegítették a káros burzsoá nacionalista tendenciák megszüntetését. Ugyanakkor azonban igen komoly negatív következményük is volt. A személyi kultusz és az erősödő dogmatizmus következtében az indokolatlan bírálatok fékeztek a tudományok fejlődését. Az alkotó viták helyett az adminisztratív intézkedések kerültek előtérbe. Az ideológiai munka fogyatékoságát tükrözte többek között az is, hogy a kapitalizmus ismertetése egyoldalú volt. A rothadó tendencia feltárása mellett nem mutattak rá arra, hogy a tudomány, a technika és a termelés terén bizonyos fejlődés is tapasztalható a fejlett tőkésországokban. Ez akadályozta a külföldi tudományos és technikai felfedezések hasznosítását, a tömegek reális tájékoztatását.

Az ideológiai munkában jelentkező hibákat fel kellett számolni. Biztosítani kellett a tudományok gyors fejlődését, illetve a tömegek szilárd marxista—leninista szellemű nevelését.

A lakosság életkörülményeinek javulása

A gazdaság, a tudományok és a kultúra fejlesztésében elért eredményekre támaszkodva a negyedik ötéves terv időszakában jelentősen javultak a lakosság életkörülményei. Az ipari és a mezőgazdasági termelés növekedése alapján három

nagymértékű árcsökkenést hajtottak végre az ötéves terv idején. A lerombolt lakások jelentős részét helyreállították. Megkezdtek az új lakónegyedek építését. Javult a közlekedés. A jegyrendszer megszüntetésével egyidejűleg végrehajtott pénzreform megszilárdította a Szovjetunió pénzügyi helyzetét és növelte a rubel vásárlóértékét. A nemzeti jövedelemnek a tervezettnél (38⁰/₀) nagyobb növekedése (64⁰/₀) lehetővé tette a lakosság szociális körülményeinek javítását, a bérek, a nyugdíjak emelését, a családi segélyek összegének növelését, a kórházak, üdülők, kulturális és szociális intézmények építését stb.

A szovjet hadsereg áttérése a békeállapotra. A Szovjetunió katonai védelmi képességének növelése

A háború befejezése után a népgazdaság helyreállításának anyagi és munkaerő-szükségletét, továbbá a nemzetközi helyzetben végbement változásokat, az antiimperialista erők megnövekedését, valamint az imperializmus új, fenyegető politikáját figyelembe véve hajtotta végre a Szovjetunió a hadsereg áttérését a békeállapotokra. A hadikiadások nagymértékű csökkentése megnövelte a népgazdasági beruházásokra fordítható összeget. A hadsereg létszámának csökkentése pedig több millió ember visszatérését tette lehetővé a termelőmunkába.

A szovjet hadseregnek a békeállapotra való áttérését azonban úgy kellett végrehajtani, hogy az ne csökkentse, sőt fokozza a Szovjetunió védelmi képességét. Ezért a hadsereg leszerelésénél biztosították a fegyveres erők magvának megőrzését. A leszerelés első szakasza 1945 nyarán, az európai, illetőleg a Japán elleni háború befejezése után történt meg. A leszerelés további szakaszait és méretét a nemzetközi helyzet alakulását figyelembe véve állapították meg. A leszerelés folyamata 1945. július 5-étől 1948 elejéig tartott. Az 1945. évi 11,3 millió főből 8,5 milliót bocsátottak el. Így a szovjet hadsereg létszáma 1948-ra 2 millió 874 000-re csökkent.

A hadsereg létszámának csökkentésével egyidejűleg visszavonták a szovjet határokon túl állomásozó csapatok legnagyobb részét a Szovjetunió területére. 1945 decemberében kivonták a szovjet hadsereg csapatait Észak-Norvégiából, novemberben Csehszlovákiából, 1946 áprilisában a Bornholm-szigetről (Dánia), májusban Mandzsúriából és Észak-Iránból, 1947 decemberében pedig Bulgáriából. 1948 végén kivonták a szovjet csapatokat

Koreából is. Jelentősen csökkentették a szovjet egységek létszámát Kelet-Németország területén, továbbá Lengyelországban, Ausztriában, Magyarországon, Romániában, Porkkala-Udd és Port-Artur körzetében. Kelet-Németországban és Ausztriában megszálló csapatok maradtak. A többi országban levő egységek pedig azok összeköttetését biztosították az érintett országokkal kötött egyezmények és szerződések alapján.

Míg a Szovjetunió a háború befejezése után átállította a hadseregét békeállapotra, addig az imperialista országok a Szovjetunió és a kialakuló szocialista világ elleni fegyverkezési politika, az új háború előkészítésének útjára tértek. Katonai támaszpontokat építettek ki a szocialista világ körül és imperialista katonai tömböket kovácsoltak össze. Ezzel egyidejűleg az Egyesült Államok gyorsított ütemben gyártotta az atom- és más fegyverfajtákat, különösen meggyorsították a repülőgépgyártást.

A súlyosbodó nemzetközi helyzetben a Szovjetunió következetesen harcolt a béke megőrzéséért. De nem hagyhatta figyelmen kívül az imperializmus agresszív lépéseit. Ezért a szovjet kormány mindent megtett annak érdekében, hogy a hadsereg minden olyan eszközzel rendelkezzen, amely az imperialisták agressziójának visszaveréséhez szükséges. A háborút követő években számolni kellett Amerika atommonopóliumával. Ezzel ebben az időszakban a Szovjetunió a legjobb harckocsikkal és egyéb technikai eszközökkel felszerelt szárazföldi hadseregét állíthatta szembe, továbbá légierjét és hadiflottáját. Alig egy évvel a szovjet hadsereg leszerelésének befejezése után, 1949-ben, a nemzetközi helyzet gyors és nagy fokú kiéleződése következtében a Szovjetunió, védelmének megerősítése érdekében, kénytelen volt ismét növelni fegyveres erőinek létszámát. Ez természetesen kihatott a gazdasági fejlődésre is. A nehézipar gyorsabb fejlesztése még inkább előtérbe került.

A második világháború utáni években a Szovjetunió védelmi képességének fejlesztése megkövetelte az Egyesült Államok atommonopóliumának gyors megszüntetését is. Ezért a párt Központi Bizottsága és a szovjet kormány intézkedéseket tett, hogy a legrövidebb időn belül megteremtsék saját atomfegyverüket és a célba juttató eszközöket. Meggyorsították az atom- és rakétakísérleteket. Egyidejűleg megkezdték a hagyományos

harci eszközök legújabb fajtáinak létrehozását és a sugárhajtású repülőgépek átfogó fejlesztését. A szocialista gazdaság, a tudomány és a technika fejlesztésében elért sikerek lehetővé tették, hogy a hadsereget a legújabb technikával szereljék fel.

Az amerikai vezető körök úgy vélték, hogy a Szovjetuniónak 15—20 évre lesz szüksége az atomfegyver megteremtéséhez. A Szovjetunióban a háború után kibontakozott tudományos és műszaki fejlődés eredményeként azonban a kormány már 1947-ben bejelentette, hogy az atombomba titka a Szovjetunió számára nem titok többé. 1949 augusztusában pedig kísérleti atomrobantást hajtott végre. Ezzel megszűnt az Egyesült Államok atommonopóliuma. 1953 augusztusában pedig a Szovjetunió újabb, még modernebb fegyverkísérletet (hidrogénbomba) hajtott végre, megelőzve az Egyesült Államokat.

A Szovjetunió nagy előrehaladást ért el a rakétatechnikában is. 1947-ben az első nagy hatósugarú irányított rakétát, 1950-ben pedig annak újabb, tökéletesebb változatát próbálták ki. A rakéták megjelenése és rendszeresítése a hadseregben jelentős szerepet játszott a szovjet állam védelmi erejének növelésében.

A háború utáni időszak nehézségei és nélkülözései ellenére a szovjet gazdaság és a technika fejlődése alapján megerősítették a Szovjetunió és a szocialista világ katonai védelmi képességét az imperializmus bármely agressziójával szemben. Ennek jelentős szerepe volt a második világháborút követő években a nemzetközi erőviszonyoknak a szocializmus javára történő további eltolódásában, és a történelmi haladás ellen irányuló imperialista politika megghiúsításában.

AZ SZKP XIX. kongresszusa a háború utáni eredményekről és a további fejlődésről

Az 1952 októberében megtartott XIX. pártkongresszus rendkívül nehéz és bonyolult időszak mérlegét vonta meg. Összegezte a Nagy Honvédő Háború megvívásának és a háború utáni szov-

jet fejlődésnek, valamint a nemzetközi helyzetben végbement változásoknak a tapasztalatait. Megállapította, hogy a szovjet szocialista társadalmi rend kiállta a nagy megpróbáltatásokat. Felszámolta a nehézségeket, gyors ütemben helyreállította és továbbfejlesztette a népgazdaságot. Tovább erősödött a szovjet társadalmi és államrend. A párt fő irányvonala a rendkívül

bonyolult körülmények között a gyakorlat eredményei alapján helyesnek bizonyult. A kongresszus jóváhagyta a további fejlesztés fő feladatait, az 1951—1955. évi népgazdasági tervet. Felvetette a párt- és állami demokrácia továbbfejlesztésével összefüggő kérdéseket. A kongresszus kifejezésre juttatta a negyedik ötéves terv időszakában jelentkezett gazdasági-társadalmi-politikai ellentmondások megszüntetésére irányuló törekvéseket is. A kongresszus munkájára azonban erősen rányomta bélyegét a személyi kultusz és a dogmatizmus, amely akadályozta a reális helyzet teljes, sokoldalú, objektív feltárását, és ennek következtében a meglevő ellentmondások felszámolását, a gyorsabb, megalapozott előrehaladást. Ez a folyamat az 1950-es évek közepétől bontakozott ki a Szovjetunióban.

2. A NÉPI DEMOKRATIKUS FORRADALMAK GYŐZELME EURÓPÁBAN ÉS ÁZSIÁBAN

Az antifasiszta háború idején Európában a német és az olasz, Ázsiában a japán, valamint egyes országokban a hazai fasizmus ellen kialakult ellenállási, nemzeti demokratikus felszabadító harcokból már a háború utolsó időszakában népi demokratikus forradalmak bontakoztak ki. A háború befejezése után a forradalmak továbbfejlődtek és teljes győzelemhez vezettek. Az egyes országok nemzeti keretei között megvívott forradalmak valójában nemzetközi méretű forradalom részei voltak. Ezek következtében magukon viselték az egyes országok gazdasági, társadalmi-politikai körülményeiből fakadó sajátos vonásokat, de egyúttal valamennyi országban az általános, közös belső és nemzetközi feltételek alapján mindenütt ugyanazokat a fő törvényszerűségeket érvényesítették. Az antifasiszta demokratikus, antifeudális, nemzeti függetlenségi forradalom az országok többségében szocialista forradalommal fejlődött.

A forradalmi hatalom létrejötte és osztály-tartalma

Az európai háború még be sem fejeződött, amikor Dél-, Kelet- és Közép-Európa országaiban már létrejöttek az új forradalmi hatalom szervei. Ezek többségükben még az ország teljes felszabadítása előtt, a fasiszta megszállás alól felszabadított területeken keletkeztek (Jugoszlávia, Albánia, Lengyelország, Magyarország, Csehszlovákia), más országokban pedig (Bulgária, Románia) az ország teljes felszabadulásával egyidőben jöttek létre. Németország keleti részén a háború befejezése és az országnak az imperialisták által történt kettészakítása után, a Német Demokratikus Köztársaság megalakulásakor (1949. október 7.).

A Szovjetunió Vörös Hadserege — Kelet-Európát felszabadító hadműveletei során együttműködve az egyes országok antifasiszta ellenállási mozgalmával és azok fegyveres erőivel — megsemmisítette a burzsoázia régi, fasiszta államgépezetét Bulgáriában, Romániában, Magyarországon, Horvátországban és Szlovákiában. A burzsoázia régi államhatalma Csehszlovákiában, Lengyelországban, Jugoszláviában és Albániában pedig a német, illetve az olasz fasiszta hódítás következtében szétesett. A megszálló és a vele együttműködő fasiszta közigazgatás a felszabadító hadművelet eredményeként ezekben az országokban is megsemmisült.

A háború időszakában Kelet-Európa országaiban kialakult belső társadalmi erőviszonyok, a kommunista párt vezette antifasiszta erők megnövekedése és a burzsoázia meggyengülése, valamint a nemzetközi erőviszonyokban a forradalmi erők javára végbement eltolódás következtében a háború előtti hatalmi viszonyokat már nem lehetett helyreállítani. Az újonnan keletkező hatalomban tükröződnie kellett a társadalmi-politikai erőviszonyok megváltozásának.

Az új, forradalmi hatalom szervei — az egyes országok antifasiszta ellenállási mozgalmának, fegyveres erőinek kivívott sikerei, valamint a fasiszta német hadseregre a Keleti Fronton a Szovjetunió által mért megsemmisítő csapások által teremtett kedvező helyzetnek megfelelően — különböző időpontokban jöttek létre. Legkorábban Jugoszláviában alakult meg az új

forradalmi kormány az ország felszabadított területén, 1943 novemberében (Jugoszlávia Nemzeti Felszabadító Bizottsága). Ezt követően 1944. május végén Albániában alakult meg a forradalmi kormány. Lengyelországban 1944 júliusában hozták létre a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottságot. Romániában az 1944. augusztus 23-i antifasiszta felkelés eredményeként megdőlt a fasiszták uralma, és antifasiszta kormány alakult. Ezen belül a reakciós katonatisztek elleni harc útján 1945. március 6-án jött létre Groza népi demokratikus kormánya. Bulgáriában az 1944. szeptember 9-i fegyveres felkelés megdöntötte a fasiszta burzsoázia uralmát, a hatalom a Hazafias Front kormánya kezébe került. Magyarországon 1944. december 22-én alakult meg a demokratikus ideiglenes kormány, Csehszlovákiában pedig 1945. április 3-án jött létre a Csehek és Szlovákok Nemzeti Frontjának kormánya.

A végrehajtó hatalom létrehozása előtt Jugoszláviában, Albániában, Lengyelországban már működött a nép legfelsőbb forradalmi politikai hatalmi szerve, különböző elnevezés alatt (Jugoszlávia Antifasiszta Népfelszabadító Tanácsa; Országos Nemzeti Tanács Lengyelországban; Nemzeti Felszabadító Tanács Albániában). A többi országban a kormányok megalakításával együtt teremtték meg a forradalom legfelsőbb politikai hatalmi szervét, az ideiglenes nemzetgyűlést.

Mind a legfelsőbb politikai hatalom, a törvényhozó testület, mind a végrehajtó hatalom, a kormány osztályösszetétele az antifasiszta ellenállási mozgalomban a népfrontban közösen részt vevő osztályoknak, rétegeknek megfelelően alakult. Népfront-kormányok jöttek létre. Az államhatalom Jugoszláviában, Albániában egyértelműen a munkásosztály hatalmát testesítette meg. Lényegében hasonló volt a hatalom jellege Bulgáriában, valamint Lengyelországban. Magyarországon, Romániában és Csehszlovákiában viszont, ahol a kommunista párt megnövekedett tömegbefolyása mellett az antifasiszta burzsoázia az ellenállási mozgalomban való részvétele miatt a felszabadulás idején még jelentős tömegekre gyakorolt politikai hatást, a munkásparaszt forradalmi demokratikus diktatúra sajátos változata jött létre. Itt is a munkásosztály, a kommunista párt volt a vezető erő a hatalomban, de a hatalom részese volt a belső politikai erőviszonyok miatt az antifasiszta burzsoázia is. A további po-

litikai küzdelem döntötte el a forradalom előrehaladását, és vívta ki a munkásosztály kizárólagos hatalmát, eltávolítva az ellenforradalmivá váló burzsoáziát. Azokban az országokban is jelentős harcokat kellett megvívni a hazai és a nemzetközi burzsoáziával a forradalmi hatalom megvédése és megszilárdítása érdekében, ahol a létrejövő új hatalom kezdettől fogva teljesen vagy fő vonásában a munkásosztály hatalma volt.

A demokratikus és szocialista feladatok megoldása

Az antifasiszta, demokratikus, nemzeti függetlenségi mozgalomból kinövő népi demokratikus forradalom kezdetben demokratikus feladatokat tűzött maga elé.

Ezeket a háború idején létrejött népfrontprogramok, majd a forradalmi kormányok megalakulásakor kiadott kormányprogramok fogalmazták meg. A forradalom vezető ereje, a kommunista párt következetes harca eredményeként a demokratikus feladatok radikális, a nép érdekeinek megfelelő megoldása, a forradalmi tömegmozgalom továbbfejlődése azonban magában foglalta a szocialista átalakulás irányába való haladást. Ennek következtében a demokratikus és szocialista feladatok összefonódtak egy egységes forradalmi folyamatban. A két nagy feladat megoldásának összefonódása azonban az egyes országok politikai-hatalmi viszonyaitól, a munkásosztály erejének adott állapotától függött.

A létrejött új, forradalmi hatalmi szervek kezdetben döntően az antifasiszta, demokratikus, valamint a még folyó európai háborúban a német és más fasiszta országok haderői elleni katonai feladatokat oldották meg közvetlenül. A háború befejezése után az országok egy részében döntően a további belső demokratikus átalakulás feladatainak megoldására összpontosítottak. Azokban az országokban viszont, ahol a hatalom már a munkásosztály kezében megszilárdult, a háború befejezése után rövidesen napirendre tűzték a kapitalizmus teljes felszámolását. A többi országban ez a munkásosztálynak a hatalomban való további térhódításával, a demokratikus vívmányok megvédése és megszilárdítása után fokozatosan került előtérbe.

Még folyt a háború, amikor az új, forradalmi hatalom létrejöttének első óráiban már gyökeres változásokat hajtott végre a politikai és jogi viszonyok terén. Hatályon kívül helyezték az összes fasiszta rendelkezéseket, törvényeket stb. Feloszlattak

minden fasiszta szervezetet, és megtiltották ilyenek alakítását. Azonnal bevezették a nép számára a demokratikus szabadságjogokat (gyülekezési, szólás-, sajtó-, szervezkedési szabadságot), fajra, vallásra és nemre való tekintet nélkül. Létrehozták a nép forradalmi bíróságait. Megkezdték a háborús és népellenes bűnösök, a kollaboránsok felelősségre vonását. Kisajátították a fasiszták, a háborús bűnösök és a nép más ellenségeinek a vagyonát. Megadóztatták vagy elkobozták a háborús nyereségeket, az üzérkedők stb. javait. Leverték az ellenforradalmi erők kísérleteit.

Az első intézkedések után a forradalmi hatalom hozzákezdett a kizsákmányoló osztályok gazdasági alapjának felszámolásához. Ezek az intézkedések döntő politikai jelentőségűek voltak. Az ellenforradalom gazdasági bázisát likvidálták. Kielégítették a nép alapvető gazdasági érdekeit, megerősítették a forradalomban együttműködő két alapvető osztály, a munkásosztály és a dolgozó parasztság politikai együttműködését. Megteremtették a forradalmi hatalom gazdasági bázisát.

A gazdasági intézkedések között valamennyi európai népi demokratikus országban első helyen állt a földreform végrehajtása, amely a földesúri osztályt fosztotta meg létalapjától. Néhány országban a nagybirtok korlátozott volta vagy hiánya miatt a földreform a birtokos parasztok felsőbb rétegeit is érintette. Az első földreform-törvény Lengyelországban jelent meg, 1944. szeptember 6-án. Magyarországon 1945. március 15-én, Romániában március 23-án hirdették ki a földbirtokreformot. Csehszlovákiában először 1945. június 21-én jelent meg egy korlátozott méretű földreform-törvény, a második 1947. július 11-én, a harmadik 1948. március 21-én lépett életbe. Jugoszláviában és Albániában egyidőben adták ki a földosztás végrehajtásáról szóló rendeletet (1945. augusztus). Végül Bulgáriában 1946. március 12-e volt a földreform-törvény kibocsátásának dátuma. Németország szovjet övezetében is végrehajtották a földreformot.

A kártalanítás nélkül kisajátított földek alsó határa az egyes országokban különböző volt, 20—100 hektár között változott. A kisajátított földeket az agrárproletárok, a szegény- és kisparasztkok között osztották ki névleges megváltási áron, amelyet általában nem hajtottak be. A családok részére kiosztott földte-

rület nagysága is különböző volt az egyes országokban, 5—15 hektár között mozgott.

Lengyelországban, Jugoszláviában, Csehszlovákiában a földosztást nagyarányú telepítéssel együtt hajtották végre. A volt németlakta területekre az ország más részéből irányították át a lakosság egy részét, földhöz juttatva őket ezeken az — általában — határterületeken. Csehszlovákiában és Jugoszláviában a magyarok egy részétől is kisajátítottak földterületeket, amelyekre az ország más részéből telepítettek új tulajdonosokat. Kisebb méretű áttelepítés Magyarországon is volt a földosztás során.

A földbirtokviszonyok gyökeres, forradalmi jellegű megváltoztatása után, különböző ütemben, megkezdtek államosítások útján a nagytőke felszámolását is. Kezdetben elsősorban a finánciókét és a nagymonopóliumokat, a fasizmus, a háború és az ellenforradalom legfőbb anyagi alapját sajátították ki. A finánciókére és a nagymonopóliumokra mért megsemmisítő csapások már túlléptek az általános demokratikus átalakulás keretein. A politikai-hatalmi viszonyokkal összefüggésben már a szocializmus irányába tett fontos lépést jelentettek. A nagytőke legszélesebb körű és legkorábban végrehajtott felszámolása Jugoszláviában, Csehszlovákiában és Lengyelországban következett be. Jugoszláviában a forradalmi hatalom a felszabadított területeken még a háború alatt igénybe vette az ipari üzemeket. 1945 júliusában kisajátították a németek és a hazaárulók vagyonát, 1945 októberében államosították a bankokat, 1946 decemberében pedig az összes, addig még meghagyott nagyipari üzemeket. Csehszlovákiában 1945 októberében kisajátították az ipari üzemek 57⁰/₀-át (ezek a termelés 61⁰/₀-át adták). A többi ipari vállalat államosítására 1948 áprilisában került sor. Lengyelországban 1946. januárban egyszerre államosították az egész ipart, a bankokat, a közlekedést és a kereskedelmet.

Bulgáriában, Magyarországon és Romániában a tőke kisajátítása fokozatosan, több lépésben ment végbe. Ez a politikai hatalom osztályösszetételével, a burzsoáziának egy ideig még meglevő pozícióival és befolyásával függött össze. A burzsoázia ellen vívott éles politikai osztályharcban, a munkásosztály hatalmának fokozatos megszilárdításával mind nagyobb csapásokat mértek a burzsoázia gazdasági hatalmára is, államosítva az ipari, kereskedelmi vállalatokat és a bankokat. A burzsoázia gaz-

dasági erejének megsemmisítésénél a belső politikai hatalmi viszonyok mellett figyelembe vették a gazdaság helyreállításának szükségleteit, valamint az ország nemzetközi helyzetét is. A békeszerződések aláírása visszaadta teljes szuverenitásukat, és ezt követően a nemzetközi tőkének semmi jogi alapja nem volt a burzsoázia kisajátításának megakadályozására vagy fékezésére.

A burzsoáziára mért megsemmisítő politikai és gazdasági csapások következtében mind a politikai, mind a gazdasági hatalom szilárdan, a forradalmi erők, és ezek legkövetkezetesebb harcosa, a munkásosztály kezében összpontosult. **A népi demokratikus forradalom szocialista forradalommal fejlődött. A hatalom mindenütt a proletárdiktatúra funkcióit gyakorolta.**

Az európai népi demokratikus forradalmak közös vonásai	A népi demokratikus forradalmak egyik közös vonása volt, hogy az egységes forradalmi folyamatban két nagy politikai-társadalmi-gazdasági átalakulás fonódott össze, az antifasiszta demokratikus és a szocialista. Az összefonódás mértékét, a szocialista forradalom feladatainak napi-rendre tűzését az egyes országok sajátos belső politikai-társadalmi erőviszonyai határozták meg. A Balkánon, különösen Jugoszláviában és Albániában a forradalom kezdettől fogva lényegében szocialista jellegű volt, a hatalom szilárdan a munkásosztály kezében összpontosult. Menet közben azonban megoldotta az elsődleges antifasiszta-demokratikus feladatokat. Ezekkel csaknem egyidőben, de más közép-európai népi demokráciáknál korábban a szocialista feladatokat is. Ennek alapvető oka: a háború alatt a kommunista párt széles körű tömegbefolyása alakult ki az ellenállási mozgalom révén. A burzsoázia erői nyíltan és fegyveresen is szembekerültek a haladó mozgalmakkal, s politikailag lelepleződtek a tömegek előtt, elvesztették tömegbefolyásukat. Fegyveres ereje is mindkét országban a kommunista párt vezette-partizán hadsereg csapásai alatt lényegében megsemmisült. A demokratikus burzsoázia, amely a kapitalizmus restaurációjára törekedett, a felszabadulás után hatalommal nem rendelkezett. Nem változtatott ezen az sem, hogy a nagyhatalmak jaltai konferenciájának döntése alapján Jugoszláviában végre kellett hajtani az 1944-ben kötött Tito—Subasics-egyezményt. Ez a megállapodás megtiltotta a király visszatérését az országból, továbbá kimondotta, hogy az államformát véglegesen az or-
---	---

szág teljes felszabadulása utáni népszavazással kell eldönteni. Ugyanakkor azt is tartalmazta, hogy egyesítik a hazai és az emigrációs kormányt. A jaltai határozat értelmében a felosztott jugoszláv emigrációs királyi kormány három képviselője bekerült a forradalmi kormányba. Jelentős pozíciójuk azonban nem volt. Miután a burzsoázia képviselői a forradalom ellen próbáltak cselekedni, 1945 őszén eltávolították őket a hatalomból.

Bonyolultabban alakult a forradalmi folyamat Bulgáriában. Fő vonásában ott is kezdettől fogva szocialista jellegű volt a forradalom. A Hazafias Front kormányában a kommunista párt vezető szerepe és a kulcspozíciók szilárdak voltak. De a burzsoázia jelentős erői 1945 őszéig részesedtek a hatalomból. Ekkor szembefordultak a forradalommal és döntő vereséget szenvedtek. A hatalom a kommunista párt kezében összpontosult a koalíciós kormány keretében. A tőke kisajátítására, tehát a gazdaságban a szocialista intézkedésekre azonban csak két évvel később, 1947 decemberében került sor. Lengyelországban szilárdak voltak a munkásosztály politikai hatalmi pozíciói a nemzeti egységkormány meglakulása után is, annak ellenére, hogy a jaltai konferencia határozata, valamint a hazai forradalmi erők és a londoni lengyel emigrációs kormány 1945. júniusi tárgyalásai után az ugyancsak felosztott emigrációs kormány néhány képviselője bekerült a hatalomba. A burzsoázia képviselői hosszabb ideig, 1947 elejéig, megkísérelték a forradalmi folyamatot megállítani, de vereséget szenvedtek.

A többi közép-európai országban, Magyarországon, Csehszlovákiában és Romániában, a demokratikus és a szocialista forradalom ugyancsak összefonódott az egységes forradalmi folyamatban, de a két nagy átalakulás jobban széthúzódott. Itt az első időszakban az átalakulás fő vonásában demokratikus volt, bár menet közben néhány szocialista jellegű intézkedés megtételére is sor került. A második szakaszban pedig az átalakulás fő vonásaiban szocialista volt, de közben meg kellett oldani néhány, az előző periódusban megoldatlanul maradt demokratikus feladatot is. A két forradalmi szakasz között határvonalat húzni nem lehet. Az átmenet folyamatos volt. A forradalom fejlődésének ez a sajátos menete az adott országok belpolitikai erőviszonyaiból fakadt, a kommunista párt növekvő tömegbefolyása

mellett kezdetben a demokrata burzsoáziának még jelentős tömegbefolyása volt. Az osztályharcban a burzsoázia tömegbefolyásának megsemmisítése és a munkásosztály, a kommunista párt tömegbefolyásának további erősödése tette lehetővé a burzsoázia képviselőinek eltávolítását a hatalomból. A demokratikus forradalom ezekben az országokban is átnőtt szocialista forradalomba.

Az európai népi demokratikus forradalmak másik közös vonása volt a munkásosztály és a kommunista párt vezető szerepének érvényesülése. Jugoszláviában és Albániában a munkásmozgalom korábbi fejlődése eredményeként a népi demokratikus forradalom egy munkáspárt, a kommunista párt létezése mellett bontakozott ki és győzedelmeskedett. A szociáldemokrata párt vagy Albániában a szociáldemokrata csoportok nem képviseltek számottevő erőt. Ezek jelentős része a partizánháború idején a nacionalisták oldalán állt, és velük együtt szenvedett vereséget.

A többi népi demokratikus országban a felszabadulás után kibontakozó népi demokratikus forradalom idején a munkásosztálynak két pártja volt, a kommunista és a szociáldemokrata. A háború utolsó időszakában az antifasiszta demokratikus forradalmi átalakulás feladatainak megoldására akcióegység jött közöttük létre, amelyet egyezményekben is megerősítettek. Azonban a demokratikus átalakulás mélységét, még inkább a szocialista átalakulás kérdéseit a két párt eltérően fogta fel. A kommunista párt a demokratikus forradalomból a szocializmusba való közvetlen átmenetért harcolt. A szociáldemokrata párt pedig a demokratikus átalakulással a forradalmat befejezettnek tekintette. A szocializmust a távolabbi jövő kérdéseként kezelte. De a szocializmusról is eltérő volt a felfogásuk. A közvetlen napirenden levő demokratikus átalakulás kérdéseiben a két munkáspárt között fennálló alapvető nézetazonosság lehetővé tette az együttműködést. A szocialista feladatok előtérbe nyomulásával azonban elkerülhetetlen volt a harc kiéleződése a jobboldali szociáldemokráciával. Ebben a küzdelemben a kommunista párt támaszkodhatott a baloldali szociáldemokratákra, akik mindinkább meggyőződtek a kommunista politika helyességéről és elfogadták azt. Végül a folyamat elvezetett a munkáspártok szervezeti egységének létrehozásához, a két munkáspárt egyesítéséhez.

A kommunista párt a forradalmi átalakulás egész folyamataiban, valamennyi országban, a néptömegek forradalmi érdekeit következetesen kifejező politikájával és helyes taktikájával maga mögé sorakoztatta fel a dolgozó tömegeket a népfront kereteiben, elszigetelte a burzsoáziát, teljes győzelemre vitte a forradalmat.

A népi demokratikus forradalmak **harmadik közös vonása** volt a **széles körű szövetségi politika**. A forradalom az antifasiszta demokratikus nemzeti függetlenségi népfront-mozgalomból nőtt ki. Ebben a népfrontban a munkásosztály, az egész parasztság, a városi középrétegek, az értelmiség és a fasizmusellenes kis- és középtökések, valamint más antifasiszta elemek vettek részt. A széles antifasiszta szövetségben a munkásosztály, a kommunista párt vezető szerepe érvényesült. A demokratikus átalakulás során ezek a rétegek együtt haladtak. A szocialista forradalom feladatainak előtérbe kerülése (egyes országokban ez különböző időpontokban történt) szükségszerűen kiélezte e táborban az osztályharcot a kapitalizmust védelmező, ellenforradalmivá váló burzsoáziával. A burzsoázia és támogatói a szocialista átalakulás folyamatában leváltak a széles szövetségről és szembefordultak vele. A kommunista pártoknak a forradalmi szövetségben részt vevő osztályok érdekei elemzése és azok kielégítéséért folytatott harca alapján elért sikerei megerősítették a szövetségben továbbra is együttműködők közös harcát. Így a szocialista átalakulás időszakában továbbra is széles szövetségi politika valósult meg, a munkásosztálytól a parasztok dolgozó rétegein keresztül a városi középrétegekig és az értelmiségig. Ennek a szövetségnek szilárd alapja a munkásosztály és a szegényparasztság szoros együttműködése volt. A széles szövetségben a kommunista párt vezető szerepe tovább erősödött.

Ez a széles szövetség a népfront keretében valósult meg, a benne részt vevő politikai pártok együttműködésével. A demokratikus pártok az osztályharc eredményeként megtisztultak a burzsoá jobboldaltól és megerősödött a kommunista párttal való együttműködésük. Elfogadták a kommunista párt vezető szerepét.

Az európai forradalmak **negyedik közös vonása** volt, hogy az ellenforradalmi osztályok (földesurak és tőkések) ellen az **osz-**

tályharcot a fasizmus fegyveres leverése után az országok többségében **viszonylag békés eszközökkel vívták meg**. Jugoszláviában, Albániában és Bulgáriában az ellenforradalmi osztályokra még a háború időszakában fegyveres felkeléssel mérték megsemmisítő csapást. A burzsoázia fő erőinek megsemmisítése után megmaradt pozícióik teljes felszámolása már ott is döntően politikai eszközökkel történt. A többi közép- és kelet-európai országban azonban az osztályharcot a munkásosztály a burzsoázia leleplezését és tömegbefolyásának felszámolását, a politikai hatalomból való kiszorítását élesedő osztályharcban, de politikai eszközökkel, a polgárháborút elkerülve vívta meg. A kommunista párt alkalmazta az alulról és felülről való egyidejű tömegnyomás taktikáját. A tömegeket politikai harcra mozgósította a burzsoázia ellenforradalmi politikája ellen, alulról nyomást gyakorolva rá, és ezzel egyidőben a hatalmi szervezetekben meglevő pozícióit is felhasználva (tehát felülről is) fokozta a nyomást a burzsoáziára. A tömegek mozgósítását kombinálta továbbá a parlamenti harccal és a parlamenti választásokon folytatott politikai küzdelemmel is.

Az osztályharc viszonylag békés (nem polgárháborús) útja azonban nem nélkülözte az egyes országokban a fegyver alkalmazását sem a burzsoázia fegyveres ellenforradalmi csoportjaival szemben. Jugoszláviában, Lengyelországban pl. a burzsoázia illegális fegyveres terrorista bandái ellen a katonai erőt is alkalmazni kellett a forradalmi átalakulás első éveiben.

Az európai népi demokratikus forradalmak **ötödik közös vonása** volt, hogy az új, népi demokratikus forradalmi hatalom, amelynek osztálytartalma az egyes országok sajátos körülményeinek megfelelő ütemben és módon változott, a szocialista forradalom végigvitele eredményeként mindenütt a **proletárdiktatúra funkcióinak megvalósításához** vezetett. Az új kormány és parlament támaszkodott az antifasiszta ellenállási mozgalomban keletkezett helyi hatalmi szervekre, a nemzeti bizottságokra, a néptanácsokra stb. A népi demokrácia, mint a proletárdiktatúra válfaja teljesítette a szocialista forradalom egyik alapvető feladatát, a régi burzsoá államgépezetet új, szocialista állammal váltotta fel. Ez azonban a népi demokratikus forradalmak sajátos nemzetközi és belső feltételeinek megfelelően sajátos módon ment végbe. A háború és a fegyveres ellenállási

mozgalom által megsemmisített régi állam helyén keletkezett új, forradalmi hatalom fokozatosan vált a proletárdiktatúra funkcióinak gyakorlására alkalmassá — a végbement forradalmi folyamat eredményeként.

A szövetségi politika tartalmának és szervezeti keretének, a népfrontnak megfelelően a kormányok is népfront-kormányok voltak. Jugoszlávia és Albánia kivételével a többi országban a népfront és így a kormány is koalíciós jellegű volt.

Végül a népi demokratikus forradalmak **hatodik közös vonása** volt, hogy nemcsak a belső politikai, társadalmi, gazdasági viszonyokban eredményezett forradalmi változást, hanem egyidejűleg a **külpolitikában** is. A felszabadulás előtt ezeknek az országoknak a külpolitikája is az uralkodó osztály érdekeit fejezte ki, reakciós, nacionalista, sovinsizta, szovjetellenes volt. A harmincas évek elejéig főként angol—francia orientációt valósítottak meg. A német fasiszmus uralomra jutása után Magyarország, Románia, Bulgária külpolitikai orientációja megváltozott, a német kapcsolatok fejlesztése lett az uralkodó. A többiek orientációja lényegében változatlan maradt. A második világháborút követően a népi demokratikus forradalom érdekei azt követelték, hogy a külpolitikában is gyökeresen szakítsanak a nacionalista, szovjetellenes és a tőkés államokra támaszkodó külpolitikával, és új, forradalmi elvekre épülő külpolitikát alakítsanak ki.

Mivel a népi demokratikus forradalom a belső átalakulásban közvetlenül antifasiszta, demokratikus feladatokat állított előtérbe és a radikális demokratikus forradalmon keresztül végrehajtotta a szocialista forradalmat is, a külpolitikában is hasonló folyamat ment végbe. Itt is érvényes ugyanis a bel- és külpolitika kölcsönös összefüggése, a külpolitika a belpolitika folytatása az államközi kapcsolatok területén. A népi demokratikus állam osztálytartalmában végbement változásnak megfelelően a külpolitika tartalma is kezdetben demokratikus volt, amely a belső forradalmi előrehaladással együtt fokozatosan szocialistává fejlődött. **A Szovjetunió és a népi demokratikus országok, valamint a népi demokráciák egymás közötti kapcsolatai a demokratikus elvekről az új típusú szocialista államközi elvekre épültek át.** Kialakították szoros külpolitikai együttműködésüket a Szovjetunióval, rendezték az államközi kapcsolatokat a szom-

szédos népi demokratikus országokkal. Együttesen harcoltak az imperializmus támadásai ellen, amelyek nemcsak a belső viszonyokban akartak restaurációt, hanem a külpolitikában, az államközi kapcsolatokban is.

B) AZ ÁZSIAI NÉPI DEMOKRATIKUS FORRADALMAK

Az ázsiai népi demokratikus forradalmak általános vonásai

A Japán elleni háború befejezése után Kínában, Koreában és Vietnamban is népi demokratikus forradalom bontakozott ki. Mongóliában pedig tovább folytatódott és megerősödött az 1921 óta követett nem kapitalista forradalmi fejlődés. Mindezekben az ázsiai országokban a forradalom a szocialista átalakulás győzelmével végződött. Kína, Korea és Vietnam népi demokratikus forradalma azonban az európaiaktól eltérő sajátos vonást mutatott. Ezek az ázsiai országok külső és belső feltételeiből fakadtak. Európa népi demokráciáihoz viszonyítva gazdasági, társadalmi és kulturális körülményeik még elmaradottabbak voltak. Az imperialista gyarmatosítás következtében súlyos gyarmati vagy félgyarmati elnyomás alatt sínylődtek. A feudális viszonyok még nehezebbek voltak. A társadalmi viszonyokat kapitalizmus előtti, sőt a feudalizmust is megelőző társadalmi viszonyok erős maradványai terhelték. A gyárpar, Korea kivételével, jelentéktelen volt a gazdaságban, a munkásosztály száma és súlya csekély. A társadalmat a rendkívül elmaradott parasztság hatalmas túlsúlya jellemezte.

Az ázsiai népi demokratikus forradalmak, az európaiakhoz hasonlóan a fasizmus (itt a japán) elleni nemzeti függetlenségi harcból nőttek ki. A nemzeti függetlenség megteremtése azonban új feladatként jelentkezett ezekben az országokban. A gyarmatosítás következtében ugyanis évtizedekkel, évszázadokkal korábban elvesztették nemzeti függetlenségüket. A gyarmati elnyomás gazdasági, politikai és nemzeti elnyomást jelentett. Ebből fakadt a **nemzeti függetlenség és a társadalmi forradalom szoros összefonódása** ezekben az országokban.

Az ázsiai népi demokratikus forradalmak **másik**, az európaiaktól eltérő, **közös vonása** volt a **fegyveres forradalom**. Az amerikai imperializmus Kínában fegyverrel támogatta a reakciót (Koumintang), és kirobbantotta a polgárháborút. Dél-Koreában

ugyancsak az Egyesült Államok, fegyveres erejének partraszálásával megakadályozta a forradalom kibontakozását. Vietnámban Franciaország új gyarmati háborúval kísérelte meg visszaállítani uralmát. Az imperializmus fegyveres beavatkozásából törvényszerűen adódott, hogy a megindult nemzeti függetlenségi, népi demokratikus forradalmat fegyveres harcokban kellett győzelemre juttatni egyrészt polgárháborúban, másrészt az imperialista fegyveres intervenció elleni küzdelemben.

A gyarmati vagy félgyarmati iga lerázásáért, valamint az imperialista országok intervenciója ellen folyó harcból fakadt az ázsiai népi demokratikus forradalmak **harmadik közös vonása**. Ez a forradalom kezdettől fogva határozottan **imperialistaellenes és gyarmatrendszer-ellenes is volt**.

Negyedik közös vonásuk, hogy a forradalom a **demokratikus szakaszban is egyszerre volt antifeudális és antikapitalista**. A gazdasági és társadalmi átalakulás nemcsak a földesurak földjének elkobzását és a parasztok részére történő átadását követelte meg, hanem egyidejűleg a külföldi gyarmatosító imperializmus és a vele együttműködő, azt kiszolgáló komprádor burzsoázia gazdasági és politikai hatalmának felszámolását is.

Ötödik közös vonása volt az ázsiai forradalmaknak a **kommunista párt vezető szerepe a paraszti túlsúlyú társadalomban és egy széles szövetségi politika alkalmazása**. E szövetségben a kommunista párton keresztül részt vett a kisszámú munkásosztály, a nagy tömegű parasztság és a nagy számú nemzeti burzsoázia is. A szövetségi politika szervezeti kerete itt is a népfront volt. Legfőbb ereje a forradalmi hadsereg, amelyben a kommunista párt vezető szerepe kizárólagosan érvényesült.

Végül a forradalom **általános vonása** volt, hogy a **demokratikus feladatok megoldásával egyidejűleg mind a politikai hatalomban, mind a gazdaságban már a forradalom első szakaszában a szocialista átalakulás alapvető feltételeit teremtték meg**. Ebből adódóan Kínában és Korea északi részén, ahol a forradalom kibontakozott, a szocializmus építésére való áttérés a politikai és gazdasági viszonyok terén nem követelt gyökeres fordulatot. Vietnámban viszont a francia gyarmati háború elleni küzdelem szükségletei miatt a demokratikus átalakulás lassúbb ütemben és több szakaszban valósult meg (előbb antiimperialista, később antifeudális intézkedések). A szocialista jellegű fel-

adatok megoldása a nemzeti függetlenség 1945. évi kikiáltása után tíz évvel, a francia intervencióra mért megsemmisítő csapások után, és a genfi konferenciát követően került napirendre az ország északi részében.

A kínai forradalom A kínai népi demokratikus forradalomnak nemcsak ázsiai, hanem világpolitikai jelentősége volt. Súlyos csapást mért az imperializmus gyarmatrendszerére. Az oroszországi Nagy Októberi Szocialista Forradalom után, valamint a nemzetközi fasizmus megsemmisítését követően a nemzetközi forradalmi mozgalom legfontosabb eseménye volt.

A Szovjetuniónak a japán hadsereg felett aratott győzelme eredményeként kedvező feltételek alakultak ki a kínai forradalom továbbvitelére. A Kínai Kommunista párt vezetése alatt álló szilárd és egységes felszabadított körzet jött létre Mandzsúriában. Kiépültek a forradalmi szervek. A kommunista párt vezette kínai forradalmi hadsereg megerősödött. A Szovjetunió átadta részére a levert japán Kvantung-hadsereg és a mandzsuhaderők fegyverzetét. A felszabadított kínai körzetek azonban 1945-ben az ország területének csak egynegyedét foglalták magukban. A Kuomintang Kína területének nagyobb részét, a lakosság kb. 70%-át uralta. Csang Kaj-sek hadserege számbelileg és felszerelés szempontjából erősebb volt.

A Kínai Kommunista Párt a Japán elleni háború befejezése után javaslatot tett a Kuomintangnak az egységes demokratikus, független kínai fejlődés biztosítására. A Csang Kaj-sek-kormány azonban ezt hosszú ideig elhúzódó tárgyalások után elutasította. Az Egyesült Államok támogatásával tovább erősítette hadseregét, a polgárháború kirobbantására, a felszabadított területek és a forradalmi hadsereg megsemmisítésére törekedett. Csang Kaj-sek 1946 júniusában újra kirobbantotta a polgárháborút. A kommunista párt vezette kínai forradalmi hadsereg hősi harcot folytatott. Ezzel kezdetét vette a harmadik polgárháború. 1946 nyarán Csang Kaj-sek kormánya 4,3 milliós korszerűen felszerelt hadsereggel rendelkezett. Ekkor katonai erőfölényben volt a felszabadított körzetekkel szemben, ahol a Vörös Hadsereg 900 000 főt számlált. 1947 júliusában az 1,9 millió főre növekedett és jobb felszereléssel ellátott népi fel-

szabadító hadsereg megkezdte ellentámadását. Rendkívül gyorsan haladt előre.

Az ellentámadás sikerének okai közé tartozott, hogy az amerikai imperializmus által támogatott, az amerikai gyarmatosítók érdekeit, a komprádor burzsoáziát és a feudális reakciót képviselő, züllött Kuomintang-rendszer az egész néppel szembekegyelt. A kuomintangista Kína valójában nem volt egységes, óriási térségeiben a militarista-feudális tábornokok gyakorolták a hatalmat. A központi Csang Kaj-sek-ista kormány képtelennek bizonyult ezeknek az erőknek a felszámolására és a kuomintangista rendszer megszilárdítására. Militarista tábornokai országszerte gyilkoltak, raboltak, fosztogattak. A kormány kegyetlenül elnyomta és kizsákmányolta a tömegeket. A gazdaság reménytelen helyzetbe került, s ilyen körülmények között Kína nem tudott fejlődni és független országgá válni. A Kuomintang-hadsereg paraszti katonái tömegesen álltak át a népi felszabadító hadsereg oldalára; a hatalmas tömegű parasztság mindenütt fellázadt és csatlakozott a felszabadító erőkhöz; a körülzárt városok szintén egymás után fordultak a Kuomintang uralma ellen. A felszabadító forradalmi polgárháborúban a nemzeti burzsoázia és az értelmiség legjobbjai is elismerték a kommunista párt hegemoniáját. A Kuomintang tehát magára maradt és csak az amerikai imperializmusra támaszkodhatott. Ily módon Kínában nagyon széles imperialista és antifeudális nemzeti felszabadító front alakult ki a Kínai Kommunista Párt vezetésével, amely már 1947 októberében kiadta a jelszót a Kuomintang ellenforradalmi és nemzetellenes uralmának megdöntésére.

A népi demokratikus forradalmi hadsereg — a tömegek aktív támogatásával — 1949 végére lényegében Kína egész szárazföldi területét felszabadította. A felszabadulás folyamatában mindenütt megalakult a népi demokratikus hatalom, amely szétzúzta az amerikai imperializmus és a belső reakció egyesült erőit, a régi államgépezetet, az amerikai imperializmusra támaszkodó bürokratikus tőkét és a feudalizmust, s lerázta a félgyarmati ígát, végrehajtotta az agrárforradalmat. Tekintve, hogy a forradalom együtt járt a tőkések hatalmának megdöntésével is, a felszabadulással egyidőben a munkás-paraszt hatalom Kínában lényegében proletárdiktatúra létrehozását jelentette.

Ez a folyamat az 1950—1952. évi helyreállítási szakaszban teljesült be.

1949. október 1-én Pekingben kikiáltották a Kínai Népköztársaságot. A kínai forradalom 1951-ben békés úton felszabadította Tibetet is. A megmaradt Csang Kaj-sek-ista erők Tajvanra menekültek, amelyet az amerikai imperializmus segítségével máig is birtokukban tartanak.

Kína felszabadulása és kiszakadása a kapitalista és a gyarmati világból az egész imperializmus, elsősorban az amerikai imperializmus rendkívül súlyos veresége volt. A kínai forradalom világtörténelmi fontosságú győzelme jelentősen megerősítette a szocialista és antiimperialista táborát. Nagymértékben hozzájárult a nemzetközi erőviszonyoknak a forradalmi erők javára történő további eltolódásához.

Népi demokratikus forradalom Koreában Miután a szovjet csapatok a koreai nép forradalmi erőivel együtt 1945 augusztusában felszabadították Koreát, az országban megszűnt a japán imperializmus gyarmati uralma. A gyarmatosítókkal együtt szétzúzták a kollaboránsokat és az árulókat is, így a belső reakció jelentősen meggyengült. Ugyanakkor a Szovjetunió és az Egyesült Államok megegyezése értelmében az egységes és demokratikus Korea létrehozásának elősegítése az ország északi részében a szovjet, déli részében pedig a szeptemberben partra szálló amerikai csapatokra hárult. A későbbiekben az amerikai imperializmus szembefordult ezzel a megállapodással, és Koreát kettészakította.

Az ország északi felében a Koreai Munkapárt a Szovjetunió támogatásával következetes harcot folytatott a népi demokratikus forradalom végigviteléért. Ezt a harcot megkönnyítette; hogy a japánokkal lepaktált burzsoázia és a földesurak többsége az amerikai megszállás alatt álló Dél-Koreába menekült. Az 1945 és 1948 közötti időszakban Észak-Koreában is végbement az átmenet a munkás-paraszt demokratikus forradalomból a szocialista forradalomba.

Ezzel szemben Dél-Koreában amerikai diktátum alapján álló reakciós rendszer jött létre. Ott az amerikai imperialisták, a belső reakcióval karöltve, 1948 augusztusában létrehozták a Koreai Köztársaságot.

Ezt követően, a népi demokratikus forradalom vívmányai

alapján, 1948 szeptemberében Észak-Koreában kikiáltották a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságot. A Szovjetunió Koreából kivonta csapatait, az amerikaiak azonban továbbra is megszállás alatt tartották Dél-Koreát. A Koreai Népi Demokratikus Köztársaság létrejöttével meggyorsult a népi demokratikus forradalom fejlődése, s ennek eredményeként az 1950-es évek elejére megteremtették a proletárdiktatúrát. 1950-ben az amerikai imperializmus azonban megtámadta a KNDK-t, aminek következtében 1953-ig az ország fő feladata a honvédelem lett.

A vietnami forradalom Vietnamban a kommunista párt vezette népi demokratikus forradalmi erők legyőzték a japán megszállókat, 1945. szeptember 2-án kikiáltották a Vietnami Demokratikus Köztársaságot. Ebben az országban a népi demokratikus forradalom továbbfejlődése jóval lassúbb és fokozatosabb volt, mint Észak-Koreában vagy az európai népi demokráciákban. Nemcsak a francia gyarmati uralom nyomán meglevő nagyfokú elmaradottság miatt, hanem azért is, mert a súlyos belső gazdasági és politikai problémák mellett 1945—1946-ban Csang Kaj-sek-ista egységek, valamint a francia gyarmatosítóknak segítő angol és francia csapatok törtek rá az országra. Figyelembe kellett venni továbbá azt is, hogy a földesurak jelentős része bekapcsolódott a függetlenségi harcokba. A bonyolult és veszélyes helyzetben a forradalmi erőknek számolniuk kellett a francia pozíciókkal, valamint a nemzeti burzsoázia és a földesurak érdekeivel, amelyekkel szemben csak mérsékelten és óvatosan haladhattak előre. A Vietnami Demokratikus Köztársaság kormánya mindent megtett azért, hogy kivívja Franciaországtól az ország függetlenségének elismerését. 1946 márciusában a franciaországi demokratikus erők támogatásával megkötötték a francia—vietnami egyezményt, amelyben Franciaország elismerte Vietnam függetlenségét a Francia Unió keretében. Az egyezmény ellenére a francia imperializmus megszállta Vietnam összes nagyobb városait és fontosabb útvonalait.

A francia imperializmus 1946 decemberében hadüzenet nélkül megkezdte gyarmati háborúját a Vietnami Demokratikus Köztársaság ellen. Ezzel új, rendkívül bonyolult és súlyos helyzet keletkezett. Alapvető feladattá vált ismét a függetlenség megvédése. A háború 1954-ig tartott. 1954 elején a francia gyarmati hadsereg a demokratikus erők Dien Bien Phunál meg-

semmisítő csapást mértek. Májusban a franciák letették a fegyvert. 1954 júliusában a külügyminiszterek genfi értekezlete az országot ideiglenesen kettéosztotta a 17. szélességi fok mentén. Az ország északi részében a Vietnami Demokratikus Köztársaság újjászerveződött, majd megkezdte a demokratikus feladatok befejezése után az országrész szocialista fejlesztését. Dél-Vietnamban pedig reakciós, népellenes, amerikabarát tőkés állam jött létre.

Mongólia szocialista irányú fejlődésének gyorsulása a második világháború után

Mongóliában még 1940-ben elhatározták az 1921 óta folytatott nemkapitalista fejlődés meggyorsítását. Az egyházi-feudális tulajdon felszámolásával, a további fejlődés meggyorsítására tett intézkedésekkel lényegében lezárult egy húszéves általános demokratikus forradalmi szakasz. A további fejlődés a nemkapitalista úton a szocializmus felé haladást biztosította. A második világháború befejezésével kedvezőbb feltételek jöttek létre Mongóliában a szocialista fejlődés számára. A Szovjetunió újra nagy segítséget nyújtott Mongóliának gazdasági és kulturális fejlődéséhez. Az ország 1947-ben áttért a tervgazdálkodásra. Megkezdtek az ipar megteremtését, az állattenyésztő gazdaságok átvezetését szocialista útra.

C) A SZOCIALISTA VILÁGRENDSZER LÉTREJÖTTE

Az európai és ázsiai népi demokratikus forradalmak győzelme eredményeként a negyvenes évek második felében a szocializmus kilépett egy ország keretéből. A Szovjetunió mellett a proletariátus diktatúrája valósult meg Jugoszláviában, Bulgáriában, Albániában, Romániában, Magyarországon, Csehszlovákiában, Lengyelországban, 1952-től a Német Demokratikus Köztársaságban, továbbá Kínában, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban, 1954-től a Vietnami Demokratikus Köztársaságban. Szocialista állam lett Mongólia is. **A népi demokratikus forradalmak eredményeként a negyvenes évek végére a proletárdiktatúra 13 ország rendszerévé vált. Ezzel létrejött a szocialista világrendszer, amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta az emberiség történelmének legnagyobb jelentőségű változása.** A szocialista rendszer a világ területének 26⁰/₀-ára

terjedt ki. A föld lakosságának 35%-a egyesült a szocialista világrendszerben. Ezzel a nemzetközi erőviszonyokban újabb, nagy jelentőségű változás ment végbe. A szocialista világrendszer valamennyi forradalmi erő szilárd bázisa.

3. MUNKÁS- ÉS DEMOKRATIKUS MOZGALMAK NYUGAT-EURÓPÁBAN A HÁBORÚT KÖVETŐ ÉVEKBEN

**Az antimonopolista tömegmozgalom fel-
lendülése 1945—1946-
ban**

**A háború időszakában kifejlődött anti-
fasiszta-demokratikus tömegmozga-
lom, amelynek vezető ereje Nyugat-
Európában is a kommunista párt volt,
1945—1946-ban tovább erősödött.**

Növekvő belső harcok közepette ugyan még fennállott a különböző politikai pártokból álló koalíció.

A kommunista pártok stratégiájukban és taktikájukban arra törekedtek, hogy az antifasiszta demokratikus átalakulást végigvigyék, a monopoltőke hatalmát megtörjék és a nép érdekeit következetesen érvényesítő demokratikus rendszert harcoljanak ki. Nem tűzték ki közvetlenül a szocialista átalakulást, de perspektivikusan nem tartották kizártnak sem. A demokratikus átalakulásért folytatott küzdelemben az antifasiszta egységfront fenntartására törekedtek.

A fasizmus elleni harc másik fő politikai ereje, a szociáldemokrácia, amelyen belül a vezető a jobboldal volt, valójában a polgári demokrácia visszaállítását tűzte célul maga elé. Mindinkább együttműködésre törekedett a hazai és az amerikai burzsoáziával a szocialista forradalom veszélyének elhárítására, mindez a kapitalizmus restaurációját segítette elő.

A harmadik fő politikai erőt néhány nyugat-európai országban a kereszténydemokrata párt alkotta. E pártok a burzsoázia fő politikai bázisai voltak a kapitalizmus visszaállítására, illetve megóvására. Kihasználták a háború idején az antifasiszta harcokban megszerzett átmeneti jellegű tekintélyüket.

A monopoltőke-ellenes munkás- és demokratikus mozgalom a nyugat-európai országokban kedvezőtlen körülmények között folytatta harcát. A burzsoázia antifasiszta szárnyának pozíciói erősebbek voltak, mint Kelet-Európában. A régi burzsoá ál-

lamgégezetet a háború utánra átmentették, vagy visszaállították. A munkásokat és más, velük szövetségben harcoló antifasiszta erőket a háború végén lefegyverezték. A jobboldali szociáldemokrácia munkásegységet megbontó politikája érvényre jutott. Döntően azonban az angol—amerikai katonai megszállás, és ezen országok beavatkozása, a forradalomellenes erőknek nyújtott támogatása akadályozta a megkezdett demokratikus forradalom végigvitelét. Görögországban pedig katonai intervencióval verték le a polgárháborúval küzdő forradalmi erőket.

A kommunista párt vezette baloldali tömegmozgalom 1945—1946-ban támadásba lendült az imperializmus reakciós, agreszív erői ellen. Franciaországban, Olaszországban, Finnországban mély demokratikus társadalmi változásokat követeltek. Nagy erőfeszítéseket tettek az antifasiszta programok megvalósítására. Ebben a harcban nagy eredményeket értek el. Franciaországban a baloldali erők összefogása a Francia Kommunista Párt vezetésével megbuktatta a már akkor is egyszemélyi hatalomra törő de Gaulle tábornokot, és demokratikus kereteket hozott létre a gazdasági és politikai élet fejlődéséhez. 1945—1946-ban az új alkotmány előkészítése és elfogadása körül éles belpolitikai küzdelem bontakozott ki, s ez alapján a baloldali erők sikerével végződött. 1946 októberében elfogadták az új alkotmányt, amely Franciaországot parlamentáris köztársaságnak nyilvánította. Az alkotmány értelmében a nemzetgyűlés teljhatalmat kapott, a dolgozók jelentős szociális vívmányokhoz jutottak (többek között jogot nyertek a művelődéshez, a munkához és a pihenéshez, az üzemek irányításában való részvételhez stb.), a nők egyenjogúvá váltak a férfiakkal. Olaszországban éles harc folyt arról, hogy az ország monarchia maradjon-e vagy köztársasággá alakuljon át. Ez a harc a demokratikus erők győzelmével végződött. 1946 júniusában a népszavazás a demokratikus köztársaság kikiáltása mellett döntött (kb. 55⁰/₀-os többséggel).

Néhány nyugat-európai országban, ahol a burzsoázia hatalma kevésbé gyengült meg és a reformizmus pozíciói a munkásmozgalomban erősebbek voltak, a balratolódás kisebb mértékű volt. Ez pl. Nagy-Britanniában a Munkáspárt megerősödésében fejeződött ki. Az angol Munkáspárt, a tömegek fokozódó nyomá-

sa alatt, az 1945-ös parlamenti választások előtt egy sor gazdasági és szociális reformot (mindenekelőtt nagyarányú államosítást) helyezett kilátásba, valamint ígéretet tett a békés külpolitika folytatására, illetve a Szovjetunióval való kapcsolatok fejlesztésére. E program alapján a választásokon győzelmet aratott a Konzervatív Párt felett. A kormány a Munkáspárt kezébe került.

Az antimonopolista baloldali erők harcai nyomán a fejlett tőkésországokban fontos politikai változások kezdődtek. Olyan intézkedéseket szorgalmaztak, amelyek alkalmasak voltak az élet normalizálására, a gazdasági vérkeringés megindítására és munkaalkalmak nyújtására. Olaszországban, Franciaországban, Belgiumban, Ausztriában és más országban kiharcolták a fasiszta és elhagyott javak államosítását. Néhány országban (például Olaszországban és Franciaországban) elérték, hogy az üzemirányítás ellenőrzésében a munkások is részt vegyenek. Kikényszerítették a dolgozók szociális helyzetének javítását, a bérek emelését, a munkaidő csökkentését, a fizetett szabadság idejének meghosszabbítását, a nyugdíjjogosultsági korhatár rövidítését, a parasztság, az értelmiség, általában a középrétegek helyzetének javítását, a kisemberek adójának csökkentését és a monopóliumok nagyobb megadóztatását stb.

Az imperializmus és a monopolista burzsoázia támadása

A munkás- és demokratikus mozgalom erőinek offenzívája már 1945-ben, de különösen 1946-ban az imperializmus és a reakció egyre nagyobb ellenállásába ütközött. A nyugat-európai országokban a jobboldali pártok szembefordultak az antifasiszta ellenállás programjával és a radikális demokratikus vívmányokkal. Megkezdődött a demokratikus nemzeti összefogás szétesése. A burzsoáz vezető körök a demokratikus erőkkel szemben belső és nemzetközi összefogásra törekedtek. Ehhez elsősorban az Egyesült Államokban kerestek segítséget. A jobboldali szociáldemokrata vezetők szintén bomlasztották az antifasiszta szövetséget, a kommunista pártokkal régebben kötött akcióegyezményeket egyre kevésbé tartották be, a polgári pártokhoz közeledtek s ez jelentősen gyengítette a munkásegységet. A jobboldali erők politikájára ismét jellemzővé vált a nyílt antikommunizmus, amelynek szellemé-

ben harcot indítottak a kommunisták kiszorításáért a kormányokból. Ezt Dániában már 1945-ben, Izlandon pedig 1946-ban elérték.

A kommunista pártok kiszorítása a kormányból

Az imperialista hidegháborús politika meghirdetése után a burzsoázia támadása fokozódott. 1947-ben negatív fordulat következett be. Az amerikai impe-

rializmusnak a haladó erők ellen intézett nyílt támadása lökést adott az imperializmus és a reakció általános támadásának. A Marshall-tervet előkészítő titkos tanácskozásokon megegyeztek abban, hogy azok az országok, ahol a kommunistákat kiszorítják a kormányból, az Egyesült Államoktól nagy gazdasági és katonai segítséget kapnak. Ezért a korábbinál is nagyobb mértékben szabotálták a kommunistákkal való együttműködést, akadályozták a dolgozók követeléseinek teljesítését, sőt egyre hevesebben támadták a tömegek demokratikus és szocialista vívmányait is, hogy kiprovokálják a döntő összecsapásokat.

A kommunista pártok elítélték a reakció támadását. De a baloldali összefogás már nem volt elég erős. Nem tudta elhárítani a monopolista, imperialista burzsoázia támadását, s a tömegmozgalmat tovább növelni. Emellett a kommunista pártok bizonyos taktikai hibákat is elkövettek. Lebecsülték saját erejüket, túlbecsülték az ellenségét. Nem mozgósították időben a tömegeket a burzsoá támadás ellen, lényegében csak a parlamenti harcra összpontosítottak. 1947 márciusában Belgiumban valamennyi párt összefogott a kommunista párt ellen, kiszorították a kormányból. 1947 tavaszán Franciaországban és Olaszországban is kiéleződött az osztályharc. A dolgozó tömegek követelték a gazdaságpolitika demokratizálását, a bérek emelését és az árak csökkentését. A reakció viszont elutasította ezeket a követeléseket, és állást foglalt a gazdasági megszorítások, valamint az amerikai kölcsönök felvétele mellett. Olaszországban Saragat híveivel együtt kivált az Olasz Szocialista Pártból, és jobboldali Szociáldemokrata Pártot alakított (az Olasz Szocialista Párt 115 parlamenti képviselője közül 52 csatlakozott hozzá). De Gasperi, a kormány kereszténydemokrata elnöke, erre hivatkozva, 1947 februárjában kormányválságot provokált, de még sikertelenül.

1947. május 5-én a francia kormány ülésén a kommunista miniszterek a tömegek követeléseivel összhangban javasolták,

hogy-hozzanak intézkedéseket a dolgozók anyagi és szociális helyzetének további javítására (vezessék be a termelés premizálását, emeljék a béreket az árak csökkentése mellett). A kereszténydemokrata és a szocialista miniszterek ismételten elutasító álláspontra helyezkedtek. A vitában a kereszténydemokrata és a szocialista miniszterek távozásra kényszerítették a kommunista minisztereket, majd illojalitással vádolták őket. Ezen a címen gyorsan jobboldali kormányt hoztak létre. Ezután hasonló módon kiszorították a kommunista és a szocialista minisztereket az olasz kormányból is, majd 1947 novemberében az osztrák, 1948-ban a finn kormányból.

Mindez nem egyszerű kormányváltás volt, hanem politikai fordulat. Megkezdődött a burzsoázia konszolidációja. A reakciónak sikerült erősen lefékeznie a demokratikus fejlődést. A baloldali offenzíva megállt, az antifasiszta, demokratikus ellenállási mozgalom politikai egysége végérvényesen szétrombolódott, pártjai között megszűnt az együttműködés. Az imperialista és monopolista burzsoázia jelentős csapásokat mért ugyan a forradalmi mozgalomra, de a kiharcolt eredményeket nem tudta teljesen megsemmisíteni. A kommunista pártok megerősödtek, tömegpártokká váltak. A politikai és szociális vívmányok jelentős részét tudomásul kellett venniük.

A reakció és a haladó erők harca a fejlett tőkésországokban (1947—1949). A kapitalizmus restaurációja Nyugat-Európában

Az 1947. májusi fordulat után a fejlett tőkésországokban kiéleződött az osztályharc. Mindenütt fokozódott a kommunista és a demokratikus erők elleni terror. 1948-ban merényletet követtek el Togliatti és Tokuda, az Olasz, illetve a Japán Kommunista Párt főtitkára ellen. Az Egyesült Államokban teljes erővel tombolt a kommunistaellenes „maccarthyzmus”. 1948-ban letartóztatták az Egyesült Államok Kommunista Pártjának 12 vezetőjét, közöttük Foster és Dennis elvtársakat. A fejlett tőkésországokban egymást érték a kommunistaellenes perek, amelyeket a munkások „boszorkánypereknek” neveztek. Az Egyesült Államokban és sok más államban munkásellenes törvényeket fogadtak el, amelyek korlátozták a szakszervezeti jogokat, a sztrájkjogot, támadták a szociális vívmányokat.

A reakció a tömegek becsapására a terror mellett kifinomul-

tabb eszközöket is alkalmazott. Támogatást nyújtott a munkásmozgalom reformista-opportunistáknak. Széleskörűen alkalmazta a szociális és pacifista demagógiát, s némi engedményt is tett a munkásoknak, ahol erre rákényszerült. Mindebben segítségére voltak a jobboldali szociáldemokrata vezetők, akik a burzsoá kormányokban fontos szerepet vállaltak.

A nemzetközi reakció rendkívüli erőfeszítések árán végül is konszolidálta a nyugat-európai kapitalizmust és a burzsoázia hatalmát. Ez a konszolidáció azonban nem volt teljes és szilárd, mert a kapitalizmus általános válsága elmélyülésének talaján ment végbe. A háború előtti állapotokat nem tudta visszaállítani. A kommunista mozgalmat a tömegektől nem tudta elszigetelni, az alapvető demokratikus és gazdasági-szociális vívmányokat nem tudta felszámolni.

A munkásosztály 1947—1949 között a fejlett tőkésországokban az alapvető pozíciók megőrzésére törekedett. Helyenként azonban sikereket is aratott. Olaszországban például 1947 decemberében kiharcolták a polgári demokratikus alkotmány elfogadását, amely kimondta a szólásszabadságot, a lelkiismereti szabadságot, a szakszervezeti, gyülekezési, sztrájk- és sajtószabadságot, továbbá az állampolgárok egyenlő jogait: a munkára, a szociális biztosításra és a művelődésre való jogot, s előírta a gazdaság és az állam demokratizálását, betiltotta a fasiszta szervezkedést, biztosította a parlament jogkörét. Az Olasz Kommunista és a Szociálista Párt nyomására az alkotmányba bekerült a nagybirtokok korlátozásának, a kisgazdaságok állami támogatásának, a nagy monopóliumok államosításának követelése is. Az alkotmány elismerte a munkások jogát az üzemek irányításában való részvételre, és elvetette a háborút mint a nemzetközi konfliktusok megoldásának eszközét.

4. A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALMAK ERŐSÖDÉSE A GYARMATOKON. A GYARMATI RENDSZER VÁLSÁGÁNAK ELMÉLYÜLÉSE. ÚJ NEMZETI ÁLLAMOK KELETKEZÉSE

A világforradalmi folyamat harmadik osztaga, a gyarmati országok nemzeti felszabadító mozgalma, a második világháborút követő években tovább fejlődött. Az állami függetlenségért

folytatott harc ellentmondásosan haladt előre. Egyes térségekben nagy jelentőségű eredményeket értek el, több ország lerázta a gyarmati ígát. Másutt viszont az imperializmus még átmenetileg meg tudta őrizni — igaz, már jelentősen meggyengült — befolyását, visszaszorítva a nemzeti felszabadító mozgalmat.

A nemzeti felszabadító mozgalmak vezető ereje

A gyarmati rendszer ellen küzdő anti-imperialista nemzeti felszabadító mozgalom társadalmi bázisát és vezető erejét az egyes országok gazdasági, társadalmi fejlettsége határozta meg. Általában a munkásság, a parasztság, az értelmiség, a kispolgárság és a nemzeti burzsoázia vett részt ebben a küzdelemben. Mellettük egyes országokban, pl. Indonéziában és Marokkóban, Etiópiában a feudális osztály, Latin-Amerikában a nagyburzsoázia egy része is bekapcsolódott a harcba. A különböző társadalmi osztályok, rétegek közös célja az állami függetlenség kivívása volt. A további, főleg a belső fejlődést illető kérdésekben, de egyes esetekben a külpolitikában is különbözőek voltak az osztályok érdekei, amelyek érvényesítését a belső osztályerőviszonyok határozták meg a kedvező vagy kedvezőtlen nemzetközi körülményekkel együtt.

A gyarmati vagy függő helyzet felszámolásáért, a nemzeti állami önállóságért folyó küzdelem vezető ereje a belső társadalmi viszonyok fejlettségi fokától függően vagy a munkásosztály, vagy a nemzeti burzsoázia volt.

A munkások, parasztok és más elnyomott, kizsákmányolt rétegek érdekeit kifejező kommunista pártok programja az anti-imperialista nemzeti függetlenség kivívása, a demokratikus, antifeudális forradalmi átalakulás volt.

A gazdaságilag valamelyest fejlettebb, lényegében tőkés gazdasággal rendelkező gyarmatokon (India, Egyiptom, Szíria, Libanon, a latin-amerikai országok) általában a nemzeti burzsoázia politikai pártjai vagy katonatiszti csoportjai töltötték be a vezető szerepet a nemzeti függetlenségi mozgalomban. Céljuk a nemzeti tőkés fejlődés biztosítása volt, amelynek reformigéretekkkel jelentős tömegeket tudtak megnyerni. A nemzeti burzsoázia az antiimperialista harcban ingatag magatartást tanúsított. Ezekben az országokban a kommunista pártok befolyása viszonylag gyengébb volt.

Indonéziában és Burmában a függetlenségi harc kezdetén nem alakult ki egyértelműen egyik osztály vezető szerepe sem. Ott a kommunista pártnak és a nemzeti burzsoázia politikai pártjának a tömegbefolyása csaknem azonos volt.

A gazdasági és társadalmi szempontból egyaránt fejletlen Fekete-Afrikában a vezető erőt a forradalmi nemzeti egységpártok vagy -mozgalmak jelentették, amelyekben a lakosság csaknem minden rétege tömörült. E mozgalmak élén általában értelmiségi politikusok állottak.

Etiópiában, Marokkóban, Líbiában a nemzeti függetlenségi mozgalom vezető ereje a feduális osztály. Ezek természetesen az antifeudális demokratikus átalakulást nem tűzték napirendre. Társadalmuk még sokáig lényegében mozdulatlan maradt.

Azokban az országokban, ahol kommunista mozgalom volt, a kommunista pártok valamennyi gyarmatellenes, antiimperialista erő együttműködésére törekedtek, ott is, ahol a mozgalomban a kommunista párt vezető szerepe érvényesült, és ott is, ahol a nemzeti burzsoáziáé. 1947—1948-ban azonban a kommunista pártok politikájában változás következett be. A nemzeti burzsoázia nemzeti jellegének elismerése feltételeként a kommunista párt vezető szerepének elfogadását állították előtérbe, valamint a nemzeti függetlenség és a népi demokratikus forradalom összekapcsolását és elfogadását. Mivel a nemzeti burzsoázia ezt elutasította, és a függetlenségi harcban következtelen volt, egyes csoportjai pedig elárulták ezt a harcot, továbbá a demokratikus tömegmozgalmakkal és különösen a kommunista párttal szemben erőszakot alkalmaztak, a kommunista pártok az imperialistákkal együttműködőnek, a nemzeti ügy árulójának nyilvánították a nemzeti burzsoáziát és harcot kezdtek ellene. Az imperialista hidegháborús politika légkörében, a kiélezett nemzetközi osztályharc viszonyai között a kommunista pártokban eluralkodott az az álláspont, hogy a burzsoázia mindenütt végérvényesen eldobta a nemzeti függetlenség zászlaját, és azt kizárólag a kommunisták emelhetik magasra. A későbbi tapasztalatok azt bizonyították, hogy ez az álláspont nem volt teljesen helyes. A nemzeti függetlenség legkövetkezetesebb harcosai mindenütt valóban a kommunista pártok, de egyes országokban a körülményektől függően, osztálykorlátaik belül, a nemzeti burzsoázia is pozitív szerepet tölthet be az imperializmus és a

gyarmati rendszer ellen, a nemzeti függetlenségért vívott küzdelemben.

A nemzeti felszabadító harcok eredményei és az imperializmus kísérlete a gyarmati rendszer fenntartására

A nemzetközi erőviszonyokban a háború időszakában, majd azt követően végbement változások alapján a gyarmati népek felszabadító harca jelentős sikereket ért el. Indonéziában már 1945 augusztusában kikiáltották a független

köztársaságot, s a koalíciós kormánynak tagja lett az Indonéz Kommunista Párt is. Itt tehát a nemzeti burzsoázia mellett a munkásosztály is részt vett a forradalom vezetésében. Burmában fegyveres harc bontakozott ki az angol gyarmatosítók ellen. A közel- és közép-keleti országok közül 1945-ben Irán azerbajdzsán és kurd tartományaiban kikiáltották az autonómiát, majd megteremtették a népi demokratikus hatalmat. E forradalmi változások eredményeként a kommunista párt tagja lett az iráni kormánynak. Szíriában és Libanonban az 1943-ban kihirdetett függetlenséget 1945—1946-ban az angol—francia csapatokkal vívott harcokban a Szovjetunió segítségével sikerült megvédeni.

A harcok fő színtere Ázsia volt. Itt értek meg a feltételek leginkább a nemzeti felszabadító mozgalom számára.

Délkelet-Ázsia országaiban is tovább növekedtek a függetlenségi mozgalom erői. Indiában a második világháború után a nemzeti felszabadító mozgalom a nemzeti burzsoázia vezetése alatt annyira megerősödött, hogy Nagy-Britannia már nem tartotta fenn hatalmát, annál kevésbé, mert fegyveres lázadások kezdődtek (a hadseregben is), amelyek a felkelés veszélyével fenyegettek. Ezért a munkáspárti angol kormány, az imperialista érdekek minél teljesebb megőrzése érdekében, India megosztására törekedett. Célja eléréséhez felhasználta a muzulmánok és a hinduk mesterségesen felszított vallási ellentéteit. Azt javasolta, hogy Indiát osszák fel egy muzulmán és egy hindu államra. Bár India politikai felszabadulását nem tudta megakadályozni, ezzel a manőverrel elérte az ország mesterséges kettészakítását: 1947. augusztus 15-én a Brit Nemzetközösség domíniumaként megalakult az Indiai Köztársaság és Pakisztán.

Az Indonéz Kommunista Párt vezetői 1948-ban úgy vélték,

hogy Indonéziában megérték a feltételek a hatalom átvételére. Ezért egyre hevesebben támadták a hatalmon levő nemzeti burzsoázia következetlenségét és hibáit. Az imperializmus és a belső reakció ezt arra használta fel, hogy katonai összecsapást provokáljon ki a kommunistákat és a kormányt támogató csapatok között. A harcokban az Indonéz Kommunista Párt szinte teljesen megsemmisült, s ez az egész nemzeti felszabadító mozgalmat gyengítette. Ezért a felelősség elsősorban a burzsoáziát terhelte. De hibát követett el az Indonéz Kommunista Párt is, mert a körülményeket helytelenül mérte fel.

1947-ben Burma a Brit Nemzetközösség tagjaként függetlené vált. 1948-ban kilépett a Brit Nemzetközösségből. 1948-ban a Nemzetközösségen belül önállóvá vált Ceylon.

Latin-Amerikában is nagyarányú támadást indítottak a demokratikus és hazafias erők a reakciós diktatúrák, valamint a mögöttük álló amerikai imperializmus ellen. Venezuelában, Guatemalában és más országokban megdöntötték a reakciós kormányokat. 1945-ben Guatemalában új alkotmányt fogadtak el, amely nemcsak a szokásos polgári demokratikus jogokat mondta ki, hanem a gazdasági-politikai haladás több más alapkövetelményét is. Többek között előírta a demokratikus földreformot és a dolgozók szociális jogainak kibővítését. 1946-ban a tömegek Braziliában is új alkotmányt harcoltak ki, amely visszaállította a polgári demokratikus jogokat, a választott képviseleti szerveket, kibővítette a szociális jogokat. Kubában és Chilében jelentős demokratizálás folyt; a kommunista pártok mindkét ország kormányában részt vettek. A latin-amerikai demokratikus mozgalom egyben antiimperialista mozgalom is volt, amely főleg az Egyesült Államok ellen irányult, és a függetlenség kivívását vagy megerősítését követelte.

1946—1948-ban az imperializmus ellentámadást indított a nemzeti felszabadító mozgalmak ellen. Nem tudott ugyan megbirkózni velük, de helyenként komoly, másutt részleges sikereket ért el. Az iráni reakció az azerbajdzsán és a kurd területeken létrehozott népi demokratikus rendszert katonai erővel már 1947-ben leverte, a kommunista pártot a kormányból kizárta, és betiltotta. Az imperializmus és a belső reakció a legnagyobb sikert Latin-Amerikában könyvelhette el. Az amerikai imperializmus ösztönzésére és részvételével 1947—1948-ban

reakciós katonai államcsínyeket hajtottak végre Bolíviában, Venezuelában, Kolumbiában, Peruban, Kubában és más országokban. Braziliában 1947-ben, Chilében pedig 1948-ban betiltották a kommunista pártot, Chile és Kuba kormányából kizárták a kommunistákat. Az Egyesült Államok nyomására 1947 szeptemberében a latin-amerikai államok kölcsönös segítségnyújtási szerződést írtak alá, amely az Egyesült Államok diktátuma alatt agresszív katonai-politikai blokkot alkotott (ez volt a háború utáni első ilyen szövetség a szocialista országok és a nemzeti felszabadító mozgalmak ellen). 1948 áprilisában Bogotában — az Egyesült Államok nyomására — létrehozták az Amerikai Államok Szervezetét is, amely nyíltan keresztes háborút hirdetett a kommunizmus ellen. Így Latin-Amerikában ismét az imperialistabarát, reakciós politika kerekedett felül. De a demokratikus, antiimperialista erők az elszenvedett vereségek ellenére, nehéz körülmények között is tovább folytatták harcaikat.

Az imperializmus és a reakció fékezte a „klasszikus” gyarmati rendszer szétesési folyamatát, de nem tudta megállítani. Ázsiában a második világháború utáni években különösen súlyos csapást mért rá Kína és India függetlenné válása. Egészen 1949 végéig több mint 1 milliárd ember szabadult fel a gyarmati elnyomás alól.

III. A KÉT KÜLPOLITIKAI VONAL KIALAKULÁSA ÉS KÜZDELME A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN. A VILÁGFORRADALMI FOLYAMAT VISSZASZORÍTÁSÁRA. IRÁNYULÓ IMPERIALISTA POLITIKA VERESÉGE

A potsdami értekezlet és a háború utáni fejlődés alapelveinek meghatározása

A teheráni és a jaltai értekezletek folytatásaként 1945. július 17. és augusztus 2. között tartották meg Potsdamban a három állam-, illetve kormányfő (Sztálin, Truman, Churchill) értekezletét. E

konferencia alapvető feladata a békeszerződések, valamint a háború utáni világ fejlődése alapelveinek meghatározása és külö-

nösen a német kérdés megvitatása volt. Mindezekben a kérdésekben elvi megállapodások elérésére is törekedniük kellett. Ezen a konferencián már nyíltabban jelentkeztek a szövetségesek közötti véleménykülönbségek. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia képviselői a korábbi megállapodásoktól el kívántak térni. A Szovjetuniót engedményekre akarták kényszeríteni. Erre a politikai-diplomáciai eszközöket és az atombomba felrobbantásának bejelentését is megpróbálták felhasználni. Imperialista békét akartak kikényszeríteni, és a legyőzött országokat tartósan az amerikai—angol tőkéthől függő helyzetbe akarták juttatni. Ezzel szemben **a Szovjetunió a fasizmus alól felszabadított országok szabad, demokratikus fejlődésének biztosításáért, a fasizmus gyökereinek kiirtásáért, a tartós béke megteremtéséért küzdött.** A Szovjetunió képviselője következetes harccal elhárította az imperialista nyomást. Néhány kérdésben a tárgyaló felek kölcsönös engedményt tettek. A konferencián elfogadott alapelvek azonban döntően a Szovjetunió álláspontját tükrözték.

A potsdami értekezlet a háború utáni megoldásra váró kérdésekben a szövetségesek közötti együttműködés fenntartására létrehozta az öt **nagyhatalom** (Szovjetunió, Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és Kína) képviselőiből álló Külügyminiszterek Tanácsát. Feladatává tették, hogy készítse elő a békeszerződéseket és tárgyaljon meg minden más kérdést is, amelyet a tagállamok kormányai közös egyetértéssel a Tanács elé utalnak.

Éles vita alakult ki az európai békerendezés legfontosabb kérdésében, Németország jövője és a német békeszerződés témájában. Az angol és amerikai tervek Németország feldarabolását tartalmazták. A Szovjetunió viszont egy egységes, demokratikus, békeszerető német állam létrehozása mellett szállt síkra. A Szovjetunió következetes harcának eredményeként a konferencia megállapodott Németország náciitlanításában, demilitarizálásában és demokratizálásában. Az egyezmény kimondotta, hogy Németországot a megszállás ideje alatt gazdasági egységként kezelik és közös politikát folytatnak. Felszámolják a kartellek, trösztök, szindikátusok uralmát. A megállapodás tartalmazta azt is, hogy a békeszerződés megkötése után biztosítják az egységes, demokratikus német állam megteremtését.

Heves vita folyt a potsdami konferencián az úgynevezett lengyel és jugoszláv kérdésben. Az imperialisták arra törekedtek, hogy visszajuttassák a hatalomba a Lőndőnbān székelő emigrāns burzsoā kormányokat — felszāmolva ezen orszāgok forradalmi kormányāt. A szovjet diplomācia elérte, hogy a forradalmi kormányok, ezen orszāgok tényleges erőviszonyainak megfelelően megmaradtak. Az emigrāns kormányokat feloszlatták. A konferenciān a nyugati hatalmak, a korābbi megāllapodások ellenére vita tárgyāvā tették a szovjet—lengyel hatār kérdésēt. Tiltakoztak a nyugati lengyel hatārok ellen a nyugati befolyās alatt álló területek növelése érdekében.

Az imperialista orszāgok képviselői a potsdami konferenciāt megpróbálták felhasználni arra is, hogy Kelet-Európa népi demokratikus forradalmait felszāmolják. A forradalmi ātalakulās útjān előrehaladottabb orszāgok (Jugoszlāvia és Lengyelország), továbbā a gyorsan radikalizālódó bolgār és román kormány ellen összpontosították támadásukat. A kormányok összetételének megváltoztatását, a kommunista párt visszaszorításāt és az ellenforradalmi burzsoā erők képviselőinek a kormányba vételēt követelték. Ennek érdekében politikai nyomāst gyakoroltak az érintett orszāgokra, és nyugati ellenőrzés alatt tartandó választásokat követeltek. Mindezt a demokráciāról szóló hangzatos szólamokba burkolták. A Szovjetunió következetes harcának eredményeként a megāllapodās kimondotta, hogy a tárgyaló felek kormányai a legközelebbi jövőben megvizsgálják a diplomāciai kapcsolatok felvételének ügyēt Bulgáriāval, Romániāval, Magyarországgal és Finnországgal, és külön-külön döntenek róla. A Szovjetunió már 1945 nyarán és kora őszén, tehát még a békeszerződések aláírása előtt, felvette ezekkel az államokkal a diplomāciai kapcsolatot. Ennek nagy jelentősége volt ezen orszāgok számára, mert megszüntette forradalmi kormányaik nemzetközi elszigeteltségēt. A kormányok összetételének ügyēt pedig a potsdami konferencia a Külügyminiszterek Tanácsa, illetőleg külön bizottsāgok elé utalta. A Szovjetunió, a bolgār és a román forradalmi erőkkel együttműködve, 1945 őszén és 1946 elején lefolytatott diplomāciai küzdelemben elhárította az imperialista beavatkozási kísérletet, megvédte a forradalmi hatalmat.

A három kormányfő potsdami értekezlete már világosan meg-

mutatta a háború utáni világ rendezésének ügyében a két külpolitikai vonalat. A megállapodások kölcsönös engedmények árán születtek. Még sikerült közös álláspontot kialakítani. A konferencia után napirendre került a megállapodások gyakorlati végrehajtása. Az imperializmus vezető körei azonban ennek megghiúsítására törekedtek.

**A két külpolitikai
vonal kialakulása és fő
célkitűzései**

A második világháború időszakában létrejött antifasiszta koalíció különböző társadalmi rendszerű országok szövetségé volt a fasiszmus megsemmisítésére. Együttműködésük a fasiszmus felszámolásának közös érdekén alapult. Emellett már a háború időszakában megnyilvánultak a különböző osztályérdekek, az imperialista országok következetlensége a háború gyors befejezésében. Különösen eltérő álláspontok jelentkeztek a háború utáni világ fejlődését meghatározó kérdésekben. A háború befejezésének érdeke azonban még biztosította az antifasiszta koalíció tagjai közötti katonai és politikai együttműködést. Ez érvényesült a teheráni (1943. november), a jaltai (1945. február) és a potsdami (1945. július) konferencián.

A háború időszakában megnövekedett világméretű antifasiszta, demokratikus és szocialista forradalmi folyamatnak a háború befejezése utáni kibontakozása és győzelme eredményeként két világtábor és két világrendszer jött létre. Az egyik az imperialista, antidemokratikus tábor, amelynek élén az Egyesült Államok állt, a másik tábor az antiimperialista demokratikus és szocialista országok alkották. **A két tábor kialakulása folyamatával egyidőben és ennek megfelelően két külpolitikai vonal alakult ki, amely mind hevesebb politikai harcot vívott egymással.** Az imperialista tábor fő célja a kapitalizmus megerősítése, a szocialista és demokratikus forradalmi erők megsemmisítése, új, imperialista világháború előkészítése volt. A szocialista és demokratikus tábor, amelynek legfőbb ereje és támasza a Szovjetunió volt, fő céljának a demokratikus és szocialista haladás megvalósítását, az imperialista terjeszkedés és háborús politika megakadályozását, a béke megőrzését és a szocialista, valamint a demokratikus államok megvédését, megerősítését és fejlesztését tekintette. E két külpolitikai vonal különböző osztályérdekeket fejezett ki.

A két külpolitikai vonal kialakulásával együtt a diplomáciai tevékenység tartalma és módszerei is gyökeresen átalakultak. Korábban a diplomáciai munka alapvetően az imperialista érdekkellentétek összecsapásának vagy rendezésének az eszköze volt. A Szovjetunió létrejöttével már a két világháború között megjelent a diplomácia új, szocialista tartalma és módszere. A Nagy Honvédő Háború során megerősödött és nagy nemzetközi tekintéllyel rendelkező Szovjetunió részvétele a nemzetközi politikában, valamint a szocialista országok között kialakuló új típusú államközi kapcsolatok megerősítették és kifejelesztették a második világháború után az új diplomáciát. Ez elkerülhetetlenül hatást gyakorolt a tőkésországok közötti kapcsolatokra és a két világrendszer országai közötti érintkezésre.

E folyamat eredményeként forradalmi jelentőségű változás ment végbe a külpolitikában, valamint a diplomáciai tevékenységben is. A diplomácia elsősorban a nemzetközi osztályharc egyik fontos területévé vált. A különböző osztályérdekeket képviselő államhatalmak közötti nemzetközi osztályharcban a diplomácia a nemzetközi kérdések rendezésének politikai eszköze.

A szocialista külpolitikai és diplomáciai módszerek súlyának, szerepének megnövekedése a titkos diplomácia fokozatos kiküszöbölése irányában hat. A diplomáciai tárgyalások, a nemzetközi találkozók, a nemzetközi szervezetek egyre inkább szószékké, a nyílt politikai harc színterévé válnak. A felszólalások már nemcsak a jelenlevőknek szólnak, hanem a világ nyilvánosságának is. Így a diplomácia a világ népeinek tájékoztatását és annak meggyorsítását is szolgálja. Ez az imperialistákat is rákényszeríti, hogy a közvéleményt és a jogszerűség látszatát jobban figyelembe vegyék.

A második világháború után a két világrendszer kialakulása folyamatában, a külpolitikában és a diplomáciai tevékenységben két lehetőség adódott. Az egyik az volt, hogy a két rendszer képviselői, keresve a megoldásra váró nemzetközi kérdésekben a közös érdekeket, az együttműködést, megegyezésre törekedjenek. A másik lehetőség az ellentétes érdekek előtérbe állítása, kiélezése az együttműködés megszakítása, az erőszak alkalmazása volt. E két lehetőség közül a Szovjetunió a nemzetközi problémák politikai rendezésének, a különböző társadalmi rendszertől országok közötti együttműködés fenntartásának, a békés

egymás mellett élés lenini elvének érvényesítéséért küzdött. Ezek segítségével a demokrácia és a szocializmus osztályérdekeinek megvalósítását szolgálta az imperializmus reakciós politikájával szemben. Az imperialista országok, mindenekelőtt az Egyesült Államok viszont a másik lehetőséggel akart élni. Az antifasiszta koalíció államai közötti együttműködés felszámolására törekedett. A Szovjetunió, a népi demokratikus országok és az új, független nemzeti államok ellen az erőpolitikát, az úgynevezett hidegháborús politikát fejlesztette ki. Durván megsértette az államok közötti kapcsolatok demokratikus elvét és megkísérelte a nyílt beavatkozást az államok belügyeibe. Az imperialista politika következtében a diplomáciai harc a második világháborút követő években kiéleződött.

Az imperialisták hidegháborús politikája Az imperialista országok hidegháborús politikájának első megnyilvánulásai az európai háború befejezésének szinte már a másnapján jelentkeztek. Churchill 1945. május 12-én Trumanhoz intézett táviratában a Szovjetunió elleni harcra szólított fel. Ebben mondotta először, hogy a „szovjet front elé vasfüggöny ereszkedik le”. A potsdami konferencián a tőkés hatalmak képviselői megkíséreltek politikai nyomást gyakorolni a Szovjetunióra. A konferencia után a külügyminiszterek 1945. szeptemberi londoni, majd decemberi moszkvai tanácskozásán a politikai nyomás fokozódott. Eredményt azonban elérni nem tudtak. A Szovjetunió szilárdan védelmezte a demokrácia és a szocializmus érdekeit. 1945 második felében, 1946 elején egyre erőteljesebben növekedett az antiimperialista, demokratikus és szocialista világforradalmi folyamat. Mind jobban kirajzolódtak a kapitalizmus újabb vereségei a háború utáni világ nagy térségeiben.

1946 elejére az imperialista stratégiai tervek kidolgozói, mindenekelőtt Churchill és Truman, elérkezettnek látták az időt az összehagolt szovjetellenes, kommunistaellenes, forradalomellenes imperialista stratégia nyílt meghirdetésére.

Az imperialista hidegháborús politika nyílt hadüzenete volt Churchill 1946. március 5-én, Truman jelenlétében elmondott fultoni beszéde. Ebben egy hosszú távra szóló politikai stratégiát vázolt fel Nagy-Britannia és az Egyesült Államok, de általában a tőkésországok számára. A két vezető tőkésország katonai és

gazdasági erejére és az amerikai atommonopóliumra építve, az erő pozíciójából diktálni akart a Szovjetuniónak és a népi demokratikus országoknak. A tőkés világ összefogását hirdette meg angol—amerikai vezetés alatt egy szovjetellenes, kommunistaellenes „keresztes hadjáratra”. Churchill úgy képzelte, hogy az angolszász vezetésen belül Nagy-Britannia vezető szerepe érvényesült volna, és biztosította volna viláгурalmát az Egyesült Államok segédletével.

Lényegében az amerikai jóváhagyással elhangzott fultoni beszéd fő tartalma megegyezett az Egyesült Államok vezető köreinek szovjetellenes, forradalom- és kommunistaellenes törekvéseivel. De nem felelt meg a tőkés világon belüli erőviszonyoknak. Amerika önálló viláгурalmat akart megvalósítani.

1945 decemberében az Egyesült Államok elnöke, Truman, államának a világ vezetésére való elhivatottságát hangsúlyozta. A Szovjetunióval szembeni „kemény politika” érvényesítéséről beszélt valamiféle állítólagos „szovjet fenyegetéssel” szemben. 1947 elején egyik beszédében pedig kijelentette, hogy az Egyesült Államok a békénél fontosabbnak tartja a monopoltőke érdekeit.

Ilyen előzmények után, 1947 márciusában az Egyesült Államok vezető körei meghírdették az úgynevezett „Truman-elvet”. Az amerikai elnök március 12-én a kongresszus előtt elmondott beszédében Görögország és Törökország reakciós kormányainak megsegítése ürügyén országa nyílt beavatkozását hirdette meg bármely ország belügyeibe, ahol a forradalmi fejlődés a kapitalista rend megsemmisítésével fenyegetett. Görögország és Törökország részére, a forradalmi mozgalom megsemmisítése érdekében, 400 millió dollár segély folyósítását jelentette be. Görögországban az angol imperializmus gyengének bizonyult az 1946 tavaszán kiújult polgárháború katonai leverésére, a reakciós királyi kormány megmentésére. Ezért Nagy-Britannia 1947 február végén az amerikai kormányhoz intézett jegyzékében bejelentette, hogy kénytelen Görögország „támogatását” beszüntetni. A Truman által meghírdetett politika alapján Nagy-Britannia helyét Görögországban és Törökországban nyílt politikai, gazdasági és katonai beavatkozás útján az Egyesült Államok foglalta el. A Truman-elv azonban nemcsak a Görögországban és Törökországban követett amerikai politikát tartalmazta, ha-

nem az Egyesült Államok általános, az egész világra kiterjedő forradalomellenes politikájának lényegét fejezte ki. Truman beszédében bejelentette igényét — Churchill elképzelésével szemben — a világon a vezető szerep egyedüli átvételére. A Truman-elv meghirdetésére az amerikai kormány hivatalos politikájává emelte a „hidegháborút”, az államközi kapcsolatok alapelveinek nyílt és durva megsértését, a belügyekbe való beavatkozást, a világnak az amerikai monopoltőke érdekei alá rendelését. Ezzel a világ csendőre szerepét vállalta magára.

A Truman-elvvel egyidejűleg az Egyesült Államok kormánya meghirdette a „kommunizmus visszaszorításának” doktrínáját.

A Truman-elv meghirdetése után fokozódott az imperialista országok politikai és gazdasági nyomása az európai népi demokratikus országokra, továbbá a nyugat-európai országokban a kommunista pártokra. Görögországban az Egyesült Államok gazdasági és politikai eszközökkel avatkozott be a forradalmi erők leverésére, Ázsiában pedig fokozottan támogatta a Csang Kaj-sek-ista Kínát, növelte a feszültséget Korea két része között. Az Egyesült Államok 1948 elejére politikailag maga alá gyűrte a nyugat-európai vezető tőkésországokat: Nagy-Britanniát és Franciaországot.

A nyugat-európai tőkésországok ellenkezésének teljes letörésére, politikai uralmának biztosítására, egyidejűleg az amerikai tőke expanziós céljainak megvalósítására, a fenyegető gazdasági, termelési és értékesítési válság elodázására 1947. június 5-én Marshall amerikai külügyminiszter meghirdette az úgynevezett „gazdasági segélyprogramot” — Európa számára. A gazdasági segítségnyújtás leple mögé rejtették az Egyesült Államok világuralmi terveit. A segély folyósítását gyakorlatilag olyan feltételekhez kötötték, amelyeket politikai jelentőségük — az országok szuverenitásának korlátozása és gazdasági függetlenségük megsértése — miatt a népi demokratikus országok nem fogadhattak el. Az amerikai „gazdasági segélyprogram” igazi célját Acheson amerikai külügyminiszter-helyettes, majd külügyminiszter egyik beszéde fedte fel. Ebben arról szólt, hogy az Egyesült Államoknak, mint nagy gazdasági erővel rendelkező országnak, ki kell használnia a háború sújtotta Európa gazdasági nehézségeit. A helyzet a hitelezőnek óriási politikai előnyököt biztosít. „Annyi árut kell exportálni, amennyit csak lehet.

Ez nem jótékonyság, ez ésszerűség és jó üzlet.” Továbbá azt hangsúlyozta, hogy a segítségnyújtást koncentrálni kell azokra a területekre, „ahol az a világ politikai és gazdasági stabilitása szempontjából a leghatékonyabb lehet”. A súlypontot Németországra és Japánra kívánta helyezni. Mindezek világossá teszik, hogy a Marshall-terv a forradalmak ellen, a kapitalizmus stabilizálására és az Amerikától való gazdasági, politikai függés és alárendelés megvalósítására irányult.

A Marshall-tervet az 1947. július 12. és szeptember 22. között Párizsban megtartott tizenhathatalmi értekezlet fogadta el. Részt vettek ezen a tanácskozáson: Nagy-Britannia, Franciaország, Ausztria, Belgium, Dánia, Görögország, Hollandia, Írország, Izland; Luxemburg, Olaszország, Norvégia, Portugália, Svájc, Svédország és Törökország. A Szovjetunió, a népi demokratikus országok és Finnország elutasította a tanácskozáson való részvételt. A 16 részt vevő tőkésállam 1947. szeptember 22-én aláírta a Marshall-tervhez való csatlakozást. Eredetileg 28 milliárd dollár összegű segély folyósítását kérték, amit az értekezleten az amerikaiak különbizottságának közbelépésére 22 milliárd dollárra mérsékeltek. Az amerikai elnök által 1947 decemberében a kongresszus elé terjesztett javaslat már csak 17 milliárdot tartalmazott. A négy esztendeig, 1952. július 1-ig érvényben levő „gazdasági segélyprogram” keretében azonban csupán 13,1 milliárd dollárt folyósított az amerikai kormány. Ennek 23⁰/₀-át Nagy-Britannia, 20⁰/₀-át Franciaország, 11⁰/₀-át Olaszország és 10⁰/₀-át Nyugat-Németország kapta. A Marshall-terv hozzájárult a nyugat-európai tőkésországok gazdaságának stabilizálásához és Nyugat-Németország megerősödéséhez. A gazdasági segély nagyobbik részét azonban fegyverkezésre fordították.

1947 tavaszától, a Truman-elv, majd a Marshall-terv meghirdetése után létrehozták a tőkésországok politikai szövetségi rendszerét is, amerikai vezetés alatt. Ennek keretében először rendezték az angol-francia kapcsolatokat, az 1947. március 4-én aláírt dunkerque-i szerződésben. 1948. március 17-én a brüsszeli konferencián megkötött egyezményvel ezt kiszélesítették öthatalmi szövetségi csoportosulássá (Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium, Hollandia, Luxemburg). Ez a szövetség, amely

amerikai támogatással jött létre, kifejezetten a Szovjetunió és a szocialista országok ellen irányult.

A Marshall-terv lebonyolítására, az amerikai gazdasági behatolás biztosítására 1948. április 16-án létrehozták a tőkésországok gazdasági tömörülését, az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetét (OEEC), az Egyesült Államok gyakorlati irányításával. Formálisan azonban csak 1950-ben lett a tagja Kanadával együtt.

1948 márciusában az USA tovább fokozta a szocialista országok elleni gazdasági nyomását. A korábban már megíúsított hitelnyújtási tárgyalások után most elrendelte szövetségesei részére a szocialista országok elleni embargót. Több száz, úgynevezett stratégiai fontosságú nyersanyag és egyéb áru szállítását tiltotta meg.

A Marshall-tervre, a tőkésországok gazdasági szervezetére és a brüsszeli politikai szövetségre támaszkodva az Egyesült Államok vezetésével 1949. április 4-én létrehozták a szocialista világszervezet ellen az imperialista tőkésországok agresszív katonai tömbjét, a NATO-t. Alapításakor 12 tőkésállam volt a tagja. Később más országokat is bevontak, így az NSZK-t, Görögországot és Törökországot.

Ezzel befejeződött az imperialista hidegháborús politika szövetségi rendszerének létrehozása. Felrúgták azokat a megállapodásokat, amelyeket Potsdamban Nagy-Britannia és az Egyesült Államok aláírt a Szovjetunióval együtt, s amely a háború utánra minden demokratikus országgal való együttműködésről szóló kötelezettséget írt elő.

A Szovjetunió és a népi demokratikus országok külpolitikája

A Szovjetunió határozott és következetes harcot folytatott a potsdami értekezlet után gyors ütemben kialakuló, majd 1946 tavaszán nyíltan is meghirdetett

imperialista hidegháborús politika ellen. A különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének elve érvényesítéséért, a potsdami alapelvek betartásáért, az antifasiszta koalíció fenntartásáért, illetve a háború idején közöttük kialakult együttműködés továbbfolytatásáért küzdött. Mint már utaltunk rá, a külügyminiszterek londoni és moszkvai értekezletén is, továbbá az 1945 júniusában létrejött Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) fórumain is következetesen védelmezte a forra-

dalmi és demokratikus erők érdekeit, megghiúsítva az imperialista politikai nyomás mögött rejlő törekvéseket.

Sztálin 1946 februárjában, Moszkvában elmondott választási beszédében is sikraszállt a potsdami elvek megvalósításáért, a békés egymás mellett élés és együttműködés érdekében. A „hidegháború” 1946. márciusi meghirdetésére azonnal és élesen reagált. Sztálin 1946. március 14-i interjújában, amelyet a Pravda közölt, elítélte Churchill antikommunista stratégiáját, és azt a még fennálló angol—szovjet szövetségi szerződéssel összeegyeztethetetlennek nyilvánította.

A Szovjetunió arra törekedett, hogy visszaszorítsa a hidegháborús politikát. Sztálin több nyilatkozatban a békés egymás mellett élésre szólította fel az Egyesült Államokat, hangsúlyozva, hogy „a jó viszony megteremtéséhez jelentős mértékben hozzájárulhat a két ország közötti politikai, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok megerősítése”. Az ENSZ közgyűlés második ülésén (1946. október-december) a szovjet delegáció harcolt az atomfegyver gyártásának és használatának eltiltásáért és a fegyverkezés csökkentéséért.

A Szovjetunió határozottan szembeszállt az imperialista törekvésekkel a békeszerződések előkészítése során is, valamint a német kérdést tárgyaló külügyminiszteri értekezleteken.

Az imperialisták hidegháborús politikája elleni harccal egyidőben új típusú államközi kapcsolatok formálódtak a Szovjetunió és a népi demokratikus országok, valamint ez utóbbiak egymás közötti viszonyában. A Szovjetunió sokoldalú politikai, gazdasági segítséget nyújtott a forradalom útját járó és a háborús pusztítások következményeivel küzdő népi demokratikus országoknak. Politikai, diplomáciai és gazdasági támogatása nagy segítséget nyújtott a népi demokratikus országokra is ránehezedő imperialista hidegháborús politika keretében jelentkező beavatkozási kísérletek elhárításához, az imperialistákkal szövetséző belső ellenforradalmi erők visszaszorításához. A Szovjetunió és a népi demokratikus országok, valamint a népi demokráciák egymás közötti viszonyában kialakuló új típusú államközi kapcsolatok az általános demokratikus (szuverenitás, egyenjogúság, integritás, belügyekbe be nem avatkozás) elvein túl magukban foglalták a szoros testvéri, baráti együttműködés és a mindenoldalú kölcsönös segítségnyújtás szocialista elveit is. Az

imperialisták minden hidegháborús módszere — a politikai, gazdasági nyomás, a diplomáciai beavatkozás, az ellenforradalmi erők támogatása, a háborúval való fenyegetés, majd a politikai és gazdasági blokádnak — sem tudta megállítani az új típusú államközi kapcsolatok kialakulásának folyamatát.

Az antiimperialista demokratikus és szocialista forradalom érdekeinek a védelmére — a kialakuló imperialista hidegháborúval és az imperialista szövetségi rendszerrel szemben — a Szovjetunió és a népi demokratikus országok létrehozták saját szövetségi rendszerüket. Ezt szolgálták a kétoldalú barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések. Ezek megkötése két szakaszban történt. A teljes szuverenitással rendelkező, és a győztes antifasiszta koalícióban helyet foglalt országok a háború utolsó időszakában, illetve a háborút követő két esztendő folyamán kötötték meg a barátsági, együttműködési, és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. A második szakaszban, 1947 közepétől pedig azokkal az országokkal jött létre a szerződés, amelyek az 1947. február 10-én aláírt békeszerződésig nem voltak teljes jogú szuverén államok, a békeszerződéssel pedig visszanyerték teljes szuverenitásukat. Így elhárult az akadály a nemzetközi szerződések megkötése útjából. Ez a második szakasz Európában 1949 közepéig tartott. Ázsiában a barátsági szerződéseket 1946 és 1950 között kötötték meg.

A Szovjetunió és a népi demokratikus országok közötti, valamint a népi demokráciák egymás közötti kétoldalú szövetségi szerződések a politikai és katonai együttműködést erősítették meg. 1949—1950-re ezek a kétoldalú szerződések átfogták az egész szocialista világrendszert.

Az összehangolt imperialista hidegháborús stratégia és a jobboldali szociáldemokráciának a tőkés restaurációt segítő és nemzetközileg ugyancsak összehangolt politikája ellen a kommunista pártok is egyeztették stratégiájukat és taktikájukat a népi demokratikus forradalmak végigvitele és megvédése érdekében. Ennek elősegítésére hozták létre 1947 szeptemberében a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodáját, kilenc európai kommunista párt részvételével. (Szovjet, lengyel, francia, csehszlovák, olasz, bolgár, jugoszláv, román, magyar.)

A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának alakuló ülésén a Szovjetunió és a népi demokratikus országok kül-

politikájának egyik alapvető célkitűzéseként hangsúlyozták a különböző társadalmi rendszerű államok közötti békés egymás mellett élés érvényesítéséért folytatott harcot. Az imperialista gazdasági nyomás kivédésére és saját gazdaságuk fejlesztésének a szorosabb gazdasági együttműködés útján történő elősegítésére 1949. január 25-én a szocialista országok létrehozták a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát (KGST). Ez a Szovjetunió és a népi demokratikus országok, valamint a népi demokráciák között kiépült gazdasági együttműködés eredményeire és tapasztalataira támaszkodott. A KGST-nek nagy szerepe volt a szocialista országok gazdasági megerősödésében. A KGST alapító tagjai voltak: a Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia, Bulgária és Magyarország. Egy hónappal később csatlakozott hozzá Albánia. 1952-ben tagja lett az NDK is.

A két külpolitikai irányvonal és az európai békeszerződések

A két külpolitikai vonal határozottan jelentkezett a Németország volt európai szövetségeseivel megkötendő békeszerződések elkészítése folyamán is. Olaszország, Románia, Bulgária, Magyarország és Finnország — Németország és Japán teljes legyőzése előtt — kiléptek a háborúból. Egy részük jelentősen hozzájárult az Egyesült Nemzetek győzelméhez, a háború mielőbbi befejezéséhez. A fegyverszüneti szerződések aláírása után részt vettek a német fasizmus elleni háborúban.

A potsdami határozatok alapján a Külügyminiszterek Tanácsának volt a feladata a békeszerződések előkészítése. Az első, a londoni külügyminiszteri tanácskozáson az imperialista országok megakadályozták a megegyezést a békeszerződések előkészítésével összefüggő kérdésekben. A nyugati államok képviselői, eltérően a potsdami határozattól, a Németország volt európai szövetségesei békeszerződésének előkészítő munkájába be akarták vonni Franciaországot és a Csang-kaj-sek-ista Kínát is. A Szovjetunió a potsdami elvhez ragaszkodott, amely kimondta, hogy az egyes országokkal kötendő békeszerződések munkálataiban azok az államok vegyenek részt, amelyek a fegyverletételi megállapodást aláírták. A Külügyminiszterek Tanácsa moszkvai ülészakán (1945. december) kompromisszumos megállapodás született. Úgy döntöttek, hogy a békeszerződés szövegét a pots-

dami elveknek megfelelően azon államok képviselői állítják össze, amelyek a fegyverletételi megállapodást aláírták. A javaslat szövegét pedig 21 ország vizsgálja meg, amelyek jelentősebb erővel vettek részt a fasizmus elleni háborúban.

Az 1945. decemberi háromhatalmi (Szovjetunió, Egyesült Államok, Nagy-Britannia) külügyminiszteri értekezlet határozata alapján ült össze a békeszerződés szövegét előkészítő párizsi külügyminiszteri értekezlet (1946. április 25—július 12.). Ott éles vita botakozott ki egyrészt eljárási kérdésekben (mikor hívják össze a 21 ország értekezletét), másrészt a szövegezés egyes fontos kérdéseiben (a dunai kereskedelem és hajózás, az olasz jóvátétel, az olasz gyarmatok sorsa, és az olasz-jugoszláv határ). A párizsi értekezleten kölcsönös engedmények, kompromisszumok árán a román, a magyar, a finn és a bolgár békeszerződések szövegének lényeges kérdéseiben megegyeztek. Az olasz békeszerződés szövegében nem jött létre megállapodás.

Az 1946. július 29—október 15. között Párizsban megtartott huszonegyhatalmi béke-előkészítő értekezlet tovább folytatta a vitát. Meghallgatták a hitleri Németország volt szövetséges államainak képviselőit is. A huszonegyhatalmi értekezleten az imperialista országok ismét ügyrendi vitát provokáltak az abszolút vagy kétharmados szavazattöbbség kérdésében. A tartalmi kérdésekben az imperialista országok képviselői, a hidegháborús politika szellemében, szervezett és összehangolt támadást intéztek a demokratikus alapelvek ellen. Demokratikus szólamok mögé rejtve imperialista békét akartak kikényszeríteni, hogy biztosítsák az Egyesült Államok és Nagy-Britannia politikai, gazdasági uralmát a legyőzött országok felett. A Szovjetunió határozottan, következetesen szembeszállt ezzel a törekvéssel a demokratikus béke megteremtése érdekében. Szabad, demokratikus fejlődésük biztosítása érdekében harcolt. A legnagyobb viták továbbra is a jóvátétel összege és fizetésének módja (áruban vagy dollárban), a Duna nemzetközivé tétele, a határok megállapítása stb. kérdéseiben folytak. Az imperialisták megkísérelték újból vitássá tenni azokat a megállapodásokat is, amelyekben már a külügyminiszterek értekezletén megegyeztek. Ennek következtében a véleménykülönbségek nem csökkentek, hanem növekedtek.

A Párizsban megszerkesztett ajánlások alapján a békeszerző-

dések szövegének előkészítését a Külügyminiszterek Tanácsának harmadik, New-York-i ülésszaka (1946. november 3—december 12.) folytatta. A nyugati hatalmak itt is megkíséreltek a konferencia ajánlásait a Szovjetunióval szembeni nyomás gyakorlására felhasználni. A szovjet delegáció következetes kitartása a békeszerződések demokratikus jellege mellett, valamint a tőkésországok tömegeinek követelései az imperialista országokat engedményekre kényszerítették. Végül kompromisszum született több vitatott kérdésben. Létrejött a megállapodás a békeszerződések szövegében. Az olasz békeszerződéssel kapcsolatban azonban, Trieszt kérdésében, nem jött létre végleges megegyezés.

A békeszerződéseket Olaszországgal, Romániával, Magyarországgal, Bulgáriával és Finnországgal 1947. február 10-én írták alá, és 1947. szeptember 17-én léptek életbe.

A békeszerződések kinyilvánították a háborús állapot befejezését. Támogatták ezen országok ENSZ-felvételi kérelmét. Megállapították Románia, Bulgária, Magyarország és Finnország határait, lényegében a fegyverszüneti szerződésekben rögzítetteknek megfelelően. Érvénytelenítették Európa területének fasiszta újrafelosztását. A Szovjetunió a jugoszláv népek érdekei figyelembevételéért kifejtett erőfeszítései eredményeként elérte, hogy Julia tartomány legnagyobb részét Jugoszláviához csatolták. Trieszt városát illetően pedig, a békeszerződés a létrejött kompromisszumos megállapodásnak megfelelően, „szabad területté nyilvánította ENSZ ellenőrzés alatt”. 1954-ben a Jugoszlávia és Olaszország között létrejött megállapodás alapján Olaszországhoz került.

A békeszerződések kötelezték a németek volt csatlósorszárait, hogy biztosítsák az állampolgárok alapvető demokratikus jogait és szabadságát, irtsák ki a fasiszmus csírát is. A nyugatiak ellenállása miatt az Olaszországgal kötött szerződés azonban nem szólt a fasiszta szervezetek betiltásáról.

A jóvátétel fizetésének módját illetően a békeszerződések az áruval való törlesztést írták elő. Ez biztosította a nyugati dollártól való függetlenségüket és elősegítette a gazdaság helyreállítását, a termelés fejlesztését a legyőzött országokban.

A békeszerződések igazságos és demokratikus jellegűek voltak. Jelentősen hozzájárultak az európai béke megerősítéséhez.

Ez volt az utolsó aktus a háborút követő Európában, amelyben a különböző társadalmi rendszerű államok nagyhatalmai az alapvető kérdésekben együttesen cselekedtek, bár az erősödő hidegháborús politika már erősen jelentkezett a tárgyalásokon, és éles politikai, diplomáciai küzdelmet váltott ki. A szovjet diplomácia azonban jelentős sikereket ért el, biztosítva a békeszerződések demokratikus jellegét.

Két vonal a német kérdésben

Míg a hitleri Németország volt szövetséges országaival kötött békeszerződésért folytatott küzdelem eredménnyel zárult, a német kérdésben nem sikerült az előrehaladás. A német békeszerződés megkötésére nem került sor. Az imperialista és antiimperialista tábor között mind élesebb összeütközés alakult ki a német kérdésben.

A Szovjetunió a jaltai és potsdami megállapodások érvényesítéséért, vagyis egy egységes, demokratikus békeszerető német állammal megkötendő békeszerződésért harcolt. Németország keleti övezetében a Szovjetunió következetesen végrehajtotta a náciellenítést, a demokratizálást és a demilitarizálást.

Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország imperialista vezető körei a jaltai és potsdami megállapodásokban vállalt kötelezettségeiket megtagadva, Németország kettészakítására törekedtek, és nagy szerepet szántak a német tőkének a szovjetellenes, háborús terveikben egy különálló erős monopolista német állam létrehozásával. Németország kettészakításának előkészítéseként, 1946 decemberében gazdaságilag egyesítették az angol és az amerikai zónákat (Bizónia). A Külügyminiszterek Tanácsának Moszkvában (1947. március 10—április 24.) tartott negyedik értekezletén nyílttá váltak az ellentétek a német kérdésben. Az imperialista országok az egységes német állam koncepciója helyett nyíltan meghirdették föderációs államtervbe csomagolva a politikailag önálló német föderatív tagállamokra vonatkozó javaslatukat. A Szovjetunió ezt élesen bírálta és a potsdami elveknek megfelelően az egységes német állam létrehozásáért harcolt. A moszkvai külügyminiszteri értekezleten még néhány határozatot elfogadtak Jalta és Potsdam szellemében, de a vélemények élesen elkülönültek a német kérdésben. A konferencia után az imperialista országok a gyakorlatban tovább folytatták a német monopoltőke hatalmának visszaállítá-

sát, a revansisták, militaristák pozícióinak erősítését. A Külügyminiszterek Tanácsának ötödik ülésén (London, 1947. november—december) a nézeteltérések még nyíltabban jutottak kifejezésre. A nyugati hatalmak megghiúsították a konferencia munkáját. 1948 februárjában pedig Bizóniát egyesítették a francia övezettel (Trizónia). 1948 júniusában külön pénzürendszert vezettek be az egyesített nyugati övezetben, majd külön alkotmányt készítettek elő.

1948 június végén a Szovjetunió és az európai népi demokratikus országok külügyminisztereinek Varsóban megtartott értekezlete elítélte a nyugati hatalmaknak Németország kettészakítására irányuló politikáját, és síkraszállt az össznémet állam megteremtéséért és a békeszerződés megkötéséért.

Az imperialista országok tovább folytatták Németország felosztására irányuló politikájukat. A Külügyminiszterek Tanácsának (1949. május 23—június 20.) párizsi értekezletén az imperialista országok a német kérdésben nyíltan megtagadták a potsdami elveket. A konferencia teljesen eredménytelenül zárult. A nyugati hatalmak 1949. szeptember 20-án véglegesen kettészakították Németországot, létrehozva a Német Szövetségi Köztársaságot (NSZK) és kormányát. Erre válaszként 1949. október 7-én megalakult a Német Demokratikus Köztársaság (NDK).

Németország kettészakítása, a monopoltőke hatalmának visszaállítása Nyugat-Németországban, a békeszerződés megkötésének megghiúsítása tartós feszültséget teremtett Európában. Ez ellen a szocialista és a demokratikus erők hosszú harca bontakozott ki.

Az imperialisták a Távol-Keleten megghiúsították a japán békeszerződésnek az antifasiszta koalíció tagjai általi együttes aláírását is. Az Egyesült Államok 1951-ben külön békeszerződést írt alá Japánnal és katonai támaszpontot létesített az országban.

A hidegháborús politika alapvető veresége
Bár a német kérdésben és a japán békeszerződést illetően az imperialisták megghiúsították a közös cselekvést, a demokratikus rendezést és a potsdami elvek megvalósítását, a hidegháborús politika alapvetően mégis vereséget szenvedett. Nem sikerült meggyengíteniük a szocialista Szovjetuniót, és visszaszorítani vagy felszámolni a világforgradalmi folyamatot. A nyugat-európai országokban restaurál-

ták ugyan a monopoltőke hatalmát, de az európai és az ázsiai népi demokratikus forradalmak győzelmét, a szocialista világrendszer kialakulását megakadályozni nem tudták. A gyarmati rendszert sem tudták visszaállítani. Néhány ország lerázta a gyarmati igát és az önálló fejlődés útjára tért.

Mindezek az imperialisták szovjetellenes, forradalomellenes, reakciós hidegháborús politikájának alapvető vereségét jelentették. Ezt azonban az imperialisták csak később ismerték fel. Az 1950-es évek elején még tovább folytatták hidegháborús politikájukat, amely tetőpontját ekkor érte el. A szocialista világrendszer és az antiimperialista demokratikus mozgalmak azonban tovább fejlődtek s a következő évtizedekben újabb sikereket értek el.

MÁSODIK TÉMA

MAGYARORSZÁG FELSZABADULÁSA

ÉS A NÉPI DEMOKRATIKUS FORRADALOM GYŐZELME
(1944—1948)

I. MAGYARORSZÁG FELSZABADULÁSA, A NÉPHATALOM LÉTREJÖTTE, AZ AGRÁRFORRADALOM

Az ország felszabadítása és a forradalom nemzetközi feltételei

A felszabadító szovjet hadsereg egységei 1944. szeptember végén lépték át Magyarország határát, és 1945. április

4-re felszabadították az országot a fa-

siszta megszállók uralma alól. A szovjet hadsereg a felszabadító harcok során kiűzte hazánk földjéről a fasiszta német megszállók hadseregét, visszaadta nemzeti függetlenségünket. Ezzel egyidejűleg szétverte a magyar nagytőkés-nagybirtokos osztály hadseregét, csendőr- és rendőriuralmát, súlyos csapást mért az egész fasiszta hatalmi és igazgatási apparátusra. A nemzetközi szerződéseknek, majd a később megkötött békeszerződéseknek megfelelően sikraszállt a fasizmus gyökeres felszámolásáért, a demokratikus szabadságjogok biztosításáért. Emellett a szovjet hadsereg jelenléte a felszabadulás utáni években és az a tény, hogy a forradalmi erők túlsúlyba kerültek és a hatalomban is részesedtek, eleve kilátástalanná tette a reakciós osztályok számára a fegyveres ellenállást a népi demokratikus forradalom győzelmének megghiúsítására.¹ A Szovjetunió rendkívül sokoldalú gazdasági, politikai, diplomáciai segítsége végigkísérte népünk előrehaladását — az élet beindításától kezdve — a forradalom fejlődésének minden szakaszán.

Kedvezően hatott forradalmunk menetére a demokratikus és szocialista erők világméretű előretörése, a kommunista pártok

¹ A magyarországi nemzeti függetlenségi harcok és forradalmak történetében először alakult ki döntően kedvező nemzetközi helyzet, melynek kihasználása azonban a belső forradalmi erők nagyságán, felkészültségén múlt.

tekintélyének, tömegbefolyásának növekedése Nyugat-Európában s a világ számos más országában, a népi demokratikus forradalmak fokozatos győzelme egy sor európai és ázsiai országban, a gyarmati-nemzeti felszabadító háborúk sikerei. Különösen a hazánkat körülvevő államok többségében végbemenő hasonló folyamat gyakorolt nagy hatást. A demokratikus és szocialista erők sikerei ezen országokban növelték a forradalmi erők harckészségét és erejét Magyarországon.

**A forradalom
kibontakozása
és jellege**

Az 1919-es győztes ellenforradalom a tőkés kizsákmányolás legkegyetlenebb formájának, a fasiszta diktatúrának a létrehozása mellett visszaállította és konzerválta a gazdasági és politikai életben a feudális maradványokat. A magyar uralkodó osztályok politikája az ország függetlenségének elvesztéséhez, népünk érdekeitől idegen, szovjetellenes háborúban való részvételhez, mintegy félmillió ember pusztulásához, a hitleri hadigépezet érdekeinek alárendelt nemzetgazdaság példátlan méretű pusztulásához, az ország kirablásához vezetett.

A szocializmus győzelméhez az adott történelmi feltételek között, a nemzeti és a demokratikus feladatok megoldásán keresztül lehetett és kellett eljutni. A feladat mindenekelőtt a nemzeti függetlenség helyreállítása, a finánc-tőkének és a vele összefonódott földesúri osztály gazdasági és politikai uralmának, a fasiszta rendszernek a felszámolása, a földkérdés radikális megoldása, a széles körű demokratikus jogok biztosítása volt. Ezt követelte a felszabadulás időszakára kialakult belső helyzetünk, mivel a proletárforradalom szubjektív feltételei még nem értek meg, és a nemzetközi munkásmozgalom érdeke is, melynek célja ekkor a fő ellenség, a fasiszmus szétzúzása volt.

A felszabadulás nyomán kibontakozó forradalom népi demokratikus forradalom volt, amely antiimperialista, antifasiszta, antifeudalis, demokratikus forradalomként indult, de kezdettől fogva tartalmazott szocialista elemeket is. A demokratikus vívmányok megvédelmezése és továbbfejlesztése közben fokozatosan megoldotta a szocialista forradalom fő kérdéseit is: a munkásosztály kezébe juttatta a politikai hatalmat és a termelési eszközök döntő részét. A forradalom jellegéből következett annak egysége, de ugyanakkor szakaszossága is. Az egységet a de-

mokratikus és szocialista jellegű feladatok összefonódása és fokozatos, együttes megvalósulása adta, továbbá az a körülmény, hogy mindkét forradalom vezető ereje, a munkásosztály volt, a szakaszosságot pedig az, hogy az egyes időszakokban milyen társadalmi ellentmondások kerültek előtérbe. Az első időszakban a hitlerellenes és antifasiszta erők, valamint a német és magyar fasizmus közötti, a másodikban a munka és a tőke közötti ellentmondások megoldása vált közvetlen feladattá.

A felszabadulás után hazánkban kibontakozó népi demokratikus forradalom **első szakasza 1945 nyaráig tartott**, amikor főként nemzeti és demokratikus jellegű feladatok vártak megvalósításra.

Az MKP legális tömegpárttá válása, programja

A magyar társadalom forradalmi megújulásáért folyó harc élén — mint a fasizmus elleni harcban végig — a kommunisták haladtak. A huszonöt éves illegális, a fasiszta terror nem tudta megsemmisíteni a kommunista mozgalmat. A felszabadulás előtti kis létszámú illegális pártból néhány hónap alatt több tízezres létszámú, számottevő politikai erőt képviselő, szervezetileg egységes marxista—leninista párt lett. Az MKP szervezői és első tagjai a volt illegális párttagok, a Tanácsköztársaság harcosai, az orosz polgárháború volt magyar vöröskatonái, a Szociáldemokrata Párt baloldali, a felszabadulás után az MKP-ba átlépő tagjai, szervezett ipari és földmunkások voltak. A pártszervezetek megalakításában és munkájában részt vettek olyan munkások, parasztok, értelmiségiek is, akik ezt megelőzően nem álltak kapcsolatban az illegális Kommunista Párttal, de akikre már akkor is vonzó hatása volt a párt politikájának.

Az MKP vezetői az itthon működő illegális kommunista mozgalom és a Szovjetunióban élő kommunista emigráció soraiból kerültek ki. A párt főtitkára Rákosi Mátyás lett. Az MKP a felszabadulás kezdetétől élen járt az új államrend és a politikai élet megszervezésében, az ipari és a mezőgazdasági termelés megindításában, a romok eltakarításában, általában az élet normális, békés rendjének megteremtésében. Az első népi bizottságok, melyekre a korábbi államhatalmi és államigazgatási szervek széthullása után a közigazgatási teendők ellátása hárult, és a néptömegek demokratikus tömegszervezetei is az MKP támo-

gatásával jöttek létre. A párt öntevékeny, felelősségteljes, határozott fellépése elismerést váltott ki még az egyébként politikailag passzív vagy a párttól idegenkedő rétegekből is.

A Magyar Kommunista Párt volt az egyetlen párt, amely felkészült a felszabadulás utáni feladatok megoldására, megmutatta a magyar népnek a háború okozta összeomlásból a kivezető utat. Ez a párt ismerte fel és fogalmazta meg a felszabadulás után kibontakozó forradalom feladatait, dolgozta ki és hozta nyilvánosságra 1944. november 30-án e feladatokat összefoglaló programját „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja. Az MKP javaslata” címmel.² A programjavaslat már a háború korábbi szakaszában kidolgozott és meghirdetett követelésekre épült.

A párt programtervezete a német fasiszták elleni harcnak, az ország demokratikus újjáépítésének és gazdasági felemelkedésének következetes, minden lényeges feladat megoldását magában foglaló programja volt. Alkalmas volt a munkásosztály, az egész parasztság, a városi kispolgárság, az értelmiség, a burzsoázia németellenes részének nemzeti egységfrontba való tömörítésére.

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megszerveződése — az új népi hatalom létrejötté és jellege

1944. december 2-án Szegeden, az MKP, az SZDP, a Független Kisgazda Párt, a Nemzeti Parasztpárt, a szervezett munkásságot tömörítő Szakszervezeti Tanács és a Polgári Demokrata Párt részvételével létrejött a **Magyar Nemzeti Függetlenségi Front** (továbbiakban MNFF). Az MNFF formájában pártkoalíció, lényegében azonban a munkásosztályt, a parasztságot, a városi kispolgárságot, a demokratikus érzelmű értelmiséget és a burzsoáziának a német fasisztákkal szembeforduló elemeit tömörítő széles osztályszövetség volt, amely elfogadta az MKP november 30-án nyilvánosságra hozott programját.

1944. december 21-én Debrecenben a felszabadult országrészt képviselő helyi szervekből s a nemzeti bizottságok által választott küldöttekből megalakult az ideiglenes nemzetgyűlés. Tagjai közül az MKP 71, a Független Kisgazda Párt 55, az SZDP 38, a

² A program szövegét lásd Az MKP és az SZDP határozatai 1944—1948. Kossuth Könyvkiadó 1967. 37—41. old.

Nemzeti Parasztpárt 16, a Polgári Demokrata Párt 12, a szakszervezetek 19, a pártonkívüliek 19 képviselővel vettek részt. Az MKP, az SZDP és a szakszervezetek küldöttei többségben voltak. A nemzetgyűlés munkáját eredményesebbé tette a két munkáspárt együttműködése. Az ideiglenes nemzetgyűlés december 22-én megválasztotta az ideiglenes kormányt,³ s ezzel a német fasiszták oldalán harcoló Szálasi-féle csatlós, látszatönállóságot élvező állammal szemben megteremtette a kialakuló új népi állam alapjait. A kormány összetétele — bár osztályszempontból meglehetősen heterogén volt — végső soron a demokratikus forradalmi erők túlsúlyát fejezte ki. Az új nemzetgyűlés és a kormány az MNFF programját kormányprogramnak fogadta el.

Az új hatalom a **munkásosztály és a parasztság demokratikus diktatúrájának egyik válfaja volt**, amelyben kezdettől fogva a **munkásosztály játszott vezető szerepet**. Mivel antifasiszta, demokratikus forradalom eredményeként született meg, a munkás-paraszt demokratikus diktatúra klasszikus lenini elképzelésétől egyrészt abban különbözött, hogy a **hatalomban részt vett a burzsoázia** (1945 nyaráig annak németellenes horthysta körei) is, másrészt abban, hogy **kezdetől erőteljes antikapitalista vonásai is voltak**. Az előző sajátosság a németellenes antifasiszta harc eredményes megvívásához szükséges széles osztályszövetség kialakításával, a második a harc antifasiszta (azaz fináncőkeellenes) vonásával, és ebben a harcban a munkásosztály vezető szerepével függ össze.

A munkásosztály részesedése és vezető szerepe a hatalomban, a forradalmi népmozgalmak, a népi bizottságok kormányra gyakorolt hatása lehetővé tette a demokratikus feladatok radikális megoldását, a forradalom továbbfejlesztését és ezzel együtt a hatalom jellegének fokozatos megváltoztatását, miután a burzsoá elemek fokozatosan kiszorultak a hatalomból.

³ Az ideiglenes kormány tagjai a következők voltak: miniszterelnök: vitéz Dálnoki Miklós Béla (pártonkívüli), belügyminiszter: dr. Erdei Ferenc (NPP), pénzügyminiszter: dr. Vásáry István (FKGP), külügyminiszter: dr. Gyöngyösi János (FKGP), kultuszminiszter: gróf Teleki Géza (pártonkívüli), honvédelmi miniszter: Vörös János (pártonkívüli), földművelésügyi miniszter: Nagy Imre (MKP), kereskedelmi miniszter: Gábor József (MKP), igazságügy-miniszter: dr. Valentiny Ágoston (SZDP), iparügyi miniszter: Takács Ferenc (SZDP), közellátási miniszter: Faragho Gábor (pártonkívüli), népjóléti miniszter: Molnár Erik (MKP).

A hatalom formáját tekintve — bár azt törvényileg csak 1946 februárjában rögzítették — parlamenti köztársaság volt. A népi bizottságok — főként a nemzeti bizottságok és üzemi bizottságok — széles jogköre, továbbá az a körülmény, hogy a hatalom politikai alapját az MNFF-be tömörült pártok, illetve az általuk képviselt osztályok és rétegek összefogása adta, sajátossá tette a demokratikus köztársaság államformáját, jobban kidomborította népi jellegét, erőteljesebbé tette az államhatalom és államigazgatás demokratizmusát. Ugyanakkor nagyrészt fennmaradt a régi államigazgatás számos szerve, intézménye és reakciós apparátusa, amelyeket csak fokozatosan sikerült új tartalommal megtölteni és személyileg megtisztítani.

A népi bizottságok A forradalom következetes végrehajtásában nagy jelentősége volt a tömegek alkotó kezdeményezésének, politikai aktivitásának. Mindez a népi bizottságok tevékenységében jutott kifejezésre.⁴ A népi bizottságok mozgósították a lakosságot a romeltakarítás, az építés, az új élet sokrétű problémáinak megoldására. Összetételükben a széles nemzeti összefogást juttatták kifejezésre. Közülük legjelentősebbek a **nemzeti bizottságok** voltak, amelyek mint az MNFF helyi szervei működtek.

A nemzeti bizottságok az első időben államhatalmi, közigazgatási funkciókat is betöltöttek: segítették a harcoló szovjet csapatokat, közreműködtek a fasiszmus maradványainak felszámolásában, a demokratikus államiság megteremtésében. Kezdeményezésükre alakultak meg a népbíróságok, az igazoló bizottságok, vezetésükkel szerveződött újjá a rendőrség és a közigazgatási apparátus. Nagy szerepük volt a termelés megindításában. Kulturális és szociális feladatok megoldását is magukra vállalták.

A népi bizottságok összetétele és működése, a **széles nemzeti összefogást, benne a munkásosztály, a kommunisták vezető szerepét juttatta kifejezésre**. Emellett a népi bizottságokban a kommunisták alkalmat találtak arra, hogy ne csak a koalíciós pártokon keresztül, hanem közvetlenül is kapcsolatba kerül-

⁴ A népi bizottságok közül a fontosabbak a következők voltak: nemzeti bizottságok, üzemi bizottságok, földigénylő bizottságok, termelési bizottságok, igazoló bizottságok, népbíróságok, nemzeti segély.

jenek az építőmunkában részt vevő nem kommunista, illetve más pártállású dolgozó tömegekkel.

A reakció hamar felismerte a népi bizottságok forradalmi szerepét, ezért igyekezett tevékenységüket gátolni. Célja a régi közigazgatási gépezet helyreállítása volt, s az, hogy lazítsa a nemzeti összefogást, elszigetelje az MKP-t.

A gazdasági élet beindításában jelentős szerepet töltöttek be az **üzemi bizottságok**. A német fasiszta hadsereg és magyar cinkosai lerombolt, kifosztott országot hagytak maguk után; a magyar ipar több mint 42%-a, a bányaipar 58%-a megbénult. Az üzemi bizottságok első feladatuknak a termelőmunka megindítását tekintették. A munkások legáldozatkészebb, legaktívabb elemei sokszor pusztá kézzel, éhezve, fázva szedték ki a romok alól a gépeket, a megmaradt értékeket. A lehetőségekhez képest gyors ütemben, főként szovjet nyersanyaggal, megindították a termelést. Ez a tevékenység alapozta meg az üzemi bizottságok kiterjedt jogkörét. Az üzemi bizottságok hatásköre kiterjedt a munkaviszonnyal kapcsolatos összes ügyekre, az üzemeknek a fasisztáktól való megtisztítására, a munkavállalók érdekeinek védelmére; beleszólásuk volt a termelés kérdéseibe, betekintésük volt az üzletmenetbe. Az üzemi bizottságok így módon **megvalósították a termelés munkásellenőrzését**, és egyben a munkásvédelem hatékony eszközének is bizonyultak. Növelték a munkásosztály öntudatát és szervezettségét, iskolául szolgáltak a munkások számára a vezetés elsajátításához. Ezen túlmenően elősegítették a munkásegység erősítését annak fellegváraiban, a termelőüzemekben. A munkásegység megszilárdulásához az is hozzájárult, hogy a felszabadulás után sikerült létrehozni az **egységes szakszervezeti mozgalmat**.

A szakszervezeti mozgalom újjászerveződésével nagyjában egy időben alakult meg a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) és a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ), és ezeknek nagy szerepük volt a fasiszmus és a reakció által leginkább befolyásolt nők és az ifjúság megszervezésében, demokratikus szellemű nevelésében.

A népi bizottságok és a demokratikus tömegszervezetek elősegítették a munkásosztály és forradalmi pártja vezető szerepének érvényesülését.

Az ideiglenes nemzeti kormány megalakulását követő időszak

nemcsak a demokratikus forradalmi népmozgalom kiszélesedésének, hanem a koalíción belüli ellentétek előtérbe kerülésének időszaka is volt. A dolgozó tömegek nagy többsége, a munkásosztály, a dolgozó parasztság az MNFF programját egészében elfogadta és azonnal megvalósítandónak tekintette. A koalícióban részt vevő burzsoá elemek a következetes demokratikus átalakulástól gazdasági és politikai pozícióikat féltették. Nyíltan nem léphettek fel, mert ez leleplezte volna őket, de befolyásukat igyekeztek a demokratikus fejlődés megakadályozására, vagy legalábbis késleltetésére felhasználni.

Az ellentétek a demokratikus hadsereg megszervezése és a Németország elleni háborúban való aktív részvétel, a fasiszmus és a reakció elleni következetes harc, az államapparátus demokratizálása és a földreform végrehajtása kérdésében éleződtek ki. Az ideiglenes nemzeti kormány megalakulásakor semmisnek nyilvánította a Németországgal kötött szerződést, hadat üzent a fasiszta Németországnak. Elküldte megbízottait Moszkvába a fegyverszüneti egyezmény megkötésére, melyet 1945. január 20-án írtak alá. Ez nyújtotta az első lehetőséget, hogy hazánk belépjen a szabadságszerető, demokratikus országok sorába. Egyidejűleg a kormány toborzó felhívást adott ki a demokratikus hadsereg felállítására. A demokratikus hadsereg létrehozása és bevetése a német fasiszták ellen nagyrészt a horthysta katonatisztek szabotázsza miatt megghiúsult. A fegyverszüneti egyezményben megállapított nyolc hadosztály helyett csak kettőt állítottak fel, ezt is már későn, így nem volt alkalma fegyverrel részt venni a német fasiszták elleni háborúban.

A kormány rendeletet hozott a **rendőrség** újjászervezéséről is. A rendőrségen kezdettől munkáspárti többség volt, irányítását az MKP tartotta kezében. Az MKP felszólította a munkásokat, hogy minél többen jelentkezzenek a rendőrség kötelékébe. A munkások legjobbjai, nehéz anyagi körülmények között, sokszor életük kockáztatásával védték a népi hatalmat, a rendet, a közbiztonságot. Így a rendőrség a népi demokrácia fegyveres önvédelmi szerve lett, fellépett a volt uralkodó osztályok szabotázsza és népellenes szervezkedései ellen.

A forradalmi erők pozícióit erősítette a **két munkáspárt 1945. januári megegyezése** arra vonatkozólag, hogy a felmerülő országos jellegű politikai és gazdasági kérdésekben egységesen fog-

lálnak állást. A forradalmi erők harcát elősegítette, hogy 1945. február 13-án felszabadult Budapest, ahol az ország gyáriparának és munkásságának döntő része összpontosult és az ország forradalmi munkásmozgalma is a fővárosban volt a legerősebb.

Az agrárforradalom Az ország demokratikus megújulásának alapvető követelménye volt a földosztás gyors végrehajtása. Az MNFF programjában **azonnali földreformot** követelt. A Kommunista Párt támogatta a Nemzeti Parasztpárt 1945. január közepén nyilvánosságra hozott földreformtervezetét. A Kisgazdapárt vezetőinek többsége csak korlátozott földreformot akart, hosszú ideig elhúzódó részleges intézkedésekkel. Továbbra is biztosítani akarták az agrárproletárok olcsó munkaerejét a falusi burzsoázia számára. A kormány horthysta elemei — nagyrészt maguk a földbirtokosok — csupán látszatföldreformot szerettek volna. A földosztást akadályozó erők ellen — a közben előretörő földfoglaló mozgalmakra támaszkodva — az MKP 1945 elején kiadta a jelszót: „**Azé legyen a föld, aki megműveli!**” A földfoglaló mozgalom kiszélesedett, számtalan küldöttség kereste fel a kormányt, követelte a földreform törvénybe iktatását és gyors végrehajtását. A földreform ellenzői végül kénytelenek voltak meghátrálni. 1945. március 17-én megjelent a kormány rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról.

A rendelet értelmében teljes egészükben kisajátították az 1000 holdon felüli nagybirtokokat, az 1000 kat. holdon aluli birtokoknak a 100 kat. holdon felüli részét. A gazdagparaszti birtok felső határát 200 kat. holdban határozták meg; 300 kat. hold földet lehetett meghagyni a német fasisztákkal szemben álló, úgynevezett „ellenállóknak”. A rendelet értelmében elsősorban az uradalmi cselédeket, béreseket, a mezőgazdasági munkásokat és törpebirtokosokat kellett földhöz juttatni. A földosztás során 3 260 000 kat. hold földet kapott mintegy 650 000 igénylő. Több mint 2 300 000 kat. hold föld — nagyrészt erdők — az állam tulajdonába került.

A földosztás szétzúzta a nagybirtokrendszert, felszámolta a nagybirtokos osztályt, végrehajtási módjában és ütemében **agrárforradalomnak felelt meg**. Emellett számos antikapitalista vonást is tartalmazott. A nagybirtokok ugyanis — feudális eredetűk, technikai elmaradottságuk, egyes feudális munkaformák

maradványai ellenére — a felszabadulásig végigjárták a mezőgazdaság kapitalista fejlődésének porosz útját. A bankok és a tőkés nagyvállalatok földbirtokainak kisajátítása közvetlen csapás is volt a nagytőkére, jelentősen korlátozta a tőkés kizsákmányolás lehetőségeit falun. Ebbe az irányba hatott a föld adásvételének korlátozása, illetve az állam elővásárlási jogának kimondása, a szakszervezetek munkaközvetítési és szerződéskötési jogának kiterjesztése, a mezőgazdasági munkások erőteljes érdekvédelmének biztosítása, amely az új, népi hatalom létrejötté mellett a népi demokratikus forradalom első szakaszának legnagyobb vívmánya volt, **jelentősen megváltoztatta az ország gazdasági és osztály-erőviszonyait is, megerősítette a munkás-paraszt szövetséget.**

A földreform nemcsak tartalmát és célkitűzéseit tekintve volt forradalmi jelentőségű, hanem **végrehajtása is forradalmi módon történt.** A földreform végrehajtását az MKP irányításával a munkásosztály vezette. A párt a földreform előkészítésére — elsősorban Budapestről — munkásokat, forradalmi érzelmű értelmiségieket küldött falura. A földosztást a dolgozó parasztság, főként a legharcosabb szegényparasztnak tömegei valósították meg. Országosan mintegy **3200 földigénylő, illetve földosztó bizottság** jött létre 35 000 taggal. Tagjaiknak többsége mezőgazdasági munkás, törpebirtokos volt. A munkásosztály vezetése, a parasztság legforradalmibb elemeinek aktivitása biztosította a földreform következetes végrehajtását.

A földreform végrehajtása eredményeként széles paraszti rétegek közeledtek a forradalmi átalakulás vezetőjéhez, a Kommunista Párthoz.

Az ország teljes felszabadulása

1945. április 4-re a szovjet hadsereg befejezte hazánk teljes felszabadítását. E nap népünk legnagyobb nemzeti ünnepévé vált. Szimbolizálja azt a nagy történelmi sorsfordulót, amely az ország felszabadulásával, a munkásság és parasztság forradalmi erőinek szabad megszerveződésével, a forradalom kibontakozásával, a népi demokratikus hatalom létrejöttével bekövetkezett.

A felszabadulás kezdetétől 1945 tavaszáig terjedő néhány hónap alatt alapvető változások mentek végbe hazánkban. Ezek a következők:

A szovjet fegyverek győzelmének eredményeként Magyarország felszabadult a fasiszta megszállás alól, visszanyerte nemzeti függetlenségét, s ezzel egyidejűleg megsemmisült a magyar fasiszta állam is. A magyar nép forradalmi erői új, demokratikus államot teremtettek, és a hatalomban döntő tényezővé a munkásság és parasztság lett. Közvetlen befejezés előtt állt az agrárforradalom, melynek eredményeként a reakció ősi oszlopa, a nagybirtokos osztály gazdaságilag megsemmisült és kiszorult a politikai hatalomból. Megszitárdult az iparban a munkáellenőrzés. A társadalmi átalakulás fő kérdéseiben a nép akarata érvényesült, de a hatalom még nem volt maradéktalanul a demokratikus népi erők kezében, a burzsoázia és a kulákság még számottevő hatalmi pozíciókkal rendelkezett.

A független népi demokratikus Magyarország a felszabadult nép demokratikus erőinek tömörülésével született meg. A munkásosztály a nemzeti újjászületés előharcosává, vezetőjévé vált. Döntő szerepet játszott ebben a munkásegység, a két munkáspárt összefogása.

Nagy győzelmet arattak a forradalmi erők az új hatalom létrehozásával s ebben a munkásság és a parasztság akaratának érvényesítésével. Ugyanakkor végbement a **burzsoázia erőinek újjászerveződése és átcsoportosulása is**. A különböző jobboldali erők a kisközpártban — az MNFF jobbszárnyán — tömörültek, céljuk a forradalom megállítása, a demokratikus fejlődés visszavetése volt.

II. AZ MKP A FORRADALOM VÍVMÁNYAINAK MEGVÉDÉSÉÉRT ÉS TOVÁBBFEJLESZTÉSÉÉRT

Fordulópont a forradalom menetében

1945 nyarán fordulat kezdődött a népi demokratikus forradalom menetében hazánkban. A fordulat okai a következők voltak: megvalósultak s így lekerültek a napirendről a különböző osztályokat, rétegeket leginkább összekötő célkitűzések; helyreállt Magyarország nemzeti függetlensége; lekerült a napirendről a németellenes függetlenségi harc. Hazánk demokra-

tikus átalakítása már a forradalom első szakaszában is radikálisabban ment végbe a kizsákmányoló osztályok elképzeléseinél. A demokratikus forradalom fő feladatainak következetes megoldása után **fokozatosan a tőke és a munka közötti ellentmondás került előtérbe.** Felmerült a kérdés: **merre haladjon tovább az ország?** A népi demokratikus forradalom továbbfejlesztése, vagy a forradalom megállítása és visszafejlesztése útján? Az egyes osztályok felkészülése, az 1945 nyarára kialakult osztályerőviszonyok, a nemzetközi antifasiszta koalíció megőrzésének érdekei miatt a tőke és a munka közötti ellentét, a szocialista forradalom feladatainak megoldása csak fokozatosan, lépésről-lépésre, a demokratikus vívmányok megvédésével és továbbfejlesztésével együtt ment végbe. **A demokratikus és szocialista feladatok összefonódása, a fokozatosság a forradalom feladatainak megoldásában, a forradalom kezdetén létrejött széles tömegbázis fennmaradása volt a népi demokratikus forradalom jellegzetessége hazánkban.**

Az MKP 1945. májusi országos értekezlete A forradalmi folyamatban végbemenő fordulatnak mintegy bevezető aktusát képezte a magyar társadalom forradalmi átalakításáért folyó harc élvonalában küzdő **MKP 1945. május 20-ra összehívott első legális pártértekezlete.**

Az MKP az országos értekezőlet időpontjára kis létszámú illegális pártból nagy politikai befolyással és jelentős szervezeti erővel rendelkező tömegpárttá fejlődött. 1945 májusában a pártnak már 150 000 tagja volt, és az ország minden második községében működött pártszervezet.

A párt májusi értekezlete megállapította, hogy **a forradalom továbbfejlesztésének központi kérdése az ország gazdasági újjáépítése.** A pártértekezőlet tárgyalásainak középpontjába az újjáépítés programjának kidolgozása került.

A párt felismerte, hogy az újjáépítés megköveteli, a forradalom fokozatos továbbfejlesztése pedig lehetővé teszi a **nemzeti összefogás fenntartását.** Ezért a konferencia fellepett a nemzeti összefogást akadályozó helytelen „bal”- és jobboldali nézetek ellen. Rámutatott, hogy mind a nemzeti összefogásnak, mind pedig a **népi demokratikus forradalom továbbfejlődésének kulcskérdése a munkásegység,** nagy figyelmet fordított az SZDP-vel való együttműködés megjavítására.

A pártértekezlet napirendjén szerepelt a **szakszervezeti munka**. Mi legyen a munkásság legátfogóbb tömegszervezetének álláspontja az újjáépítés kérdésében olyan helyzetben, amikor a gyárak többsége még tőkés kézben volt, de amikor már a tőkés tulajdont felülről a népi hatalom, alulról a munkásság üzemi bizottságai ellenőrizték? Olyan helyzetben, amikor a tőkések számára a gazdasági zűrzavar, a baloldali erők lejáratása a cél, a munkásság számára pedig az újjáépítés sikerén keresztül vezet az út a hatalom kizárólagos birtoklásához?

A pártértekezlet a sztrájkjog elvi fenntartása mellett hangsúlyozta, hogy a munkásság az újjáépítés sikerében érdekelt, így általában nem helyeselte a sztrájkot.

A pártértekezlet fontos határozatokat hozott a **párt szervezeti — ideológiai megerősítéséről is**. A párt tömegpárttá fejlesztését, a pártegység és a pártfegyelem megszilárdítását, a párttagság elméleti képzésének fokozását tűzte ki célul. Elfogadta a szervezeti szabályzatot, megválasztotta a Központi Vezetőséget, **megszüntette a párt vezetésében fennálló ideiglenességet.**⁵

Az értekezlet munkájának — eredményei mellett — néhány komoly **hiányossága** is volt. Az újjászerveződő reakció befolyását és az újjáépítés előtt álló politikai nehézségeket lebecsülte. Nem foglalkozott az értekezlet súlyának, jelentőségének megfelelően a népi bizottságokkal, s így a nemzeti összefogás politikája leszűkült a koalíciós pártok közötti viszony kérdéseire. Helyesen állapította meg, hogy a párt további fejlődésének fő veszélye a széles összefogást akadályozó szektáság, de a fő tüzet méltatlanul a Tanácsköztársaság harcosaira irányította.

⁵ Az országos értekezlet időpontjáig a Központi Vezetőségnek 14 tagja volt (Apró Antal, Farkas Mihály, Geró Ernő, Horváth Márton, Kádár János, Kállai Gyula, Kiss Károly, Kossa István, Kovács István, Nagy Imre, Péter Gábor, Rákosi Mátyás, Révai József és Vas Zoltán). Az értekezlet a jóváhagyott szervezeti szabályzatnak megfelelően ezt 25 főre emelte, és a régi KV-tagok mellé új tagoknak választotta: Bandur Gyula, Donáth Ferenc, Kovács Kálmán dr., Nógrádi Sándor, Oszip István, Papp Lajos, Rajk László, Szabó Jánosné, Szabó Piroska, Szobek András és Zgyerka János elvtársakat. A KV póttagjainak választották: Gyurkó Jánost, Keresztes Mihályt, Rizsinkó Mihályt, Safrankó Emánuel, Biróné Ratkó Annát.

**Az osztály- és párt-
viszonyok 1945 nyarán,
őszén**

1945 nyarára alakultak ki azok az osztály- és pártviszonyok, amelyek a menet közben bekövetkező változások el-
lenére hosszú ideig alapját képezték a

felszabadulás utáni politikai fejlődésnek. A magyar társadalom legégységesebb és legszervezettebb ereje a **munkásosztály** volt. Az ipari munkásság — az 1941-es statisztikai adatok szerint — a kereső népesség 18⁰/₀-át tette ki. Politikai súlyát és befolyását növelte, hogy erősen koncentrált volt: Budapesten dolgozott 40⁰/₀-a, a nagyüzemi proletariátus 55⁰/₀-a. A munkásosztály a hatalom részesévé vált, jelentősen fejlődött politikai öntudata. Legfejlettebb rétege a Kommunista Párt mellett sorakozott fel, többsége azonban az SZDP-hez tartozott.

A népi demokratikus forradalom döntő változást eredményezett a **paraszság** helyzetében is. Részesé lett a hatalomnak, a földreform révén pedig nagyarányú átrétegződésen ment keresztül. A parasztságon belül az 1. kat. holdig terjedő birtokokkal rendelkező agrárproletárok aránya az 1941-es 46,9⁰/₀-ról 17⁰/₀-ra csökkent, az 1-től 25 kat. holdig terjedő birtokosok aránya 47⁰/₀-ról 80⁰/₀-ra nőtt, a 25 kat. holdon felüli birtokosoké pedig 7⁰/₀-ról 3⁰/₀-ra csökkent. **A földreform lerakta a munkás-paraszt szövetség alapjait.** A parasztság politikai állásfoglalása a társadalmi fejlődés által felvetett feladatokat illetően rendkívül eltérő volt. Legöntudatosabb kisebbsége — elsősorban a földmunkások, az új gazdák zöme — a forradalom vívmányainak megvédése mellett volt, egyetértett a forradalom továbbfejlesztésével és az MKP, kisebb részben az NPP mögött sorakozott fel. A régi kis- és középparasztság az elért eredmények megszilárdítását óhajtott, és részben az NPP, többségében az FKGP mögé tömörült. A kulákság sokallta a forradalmi átalakulás radikalizmusát, fő törekvésük a forradalom gyors lezárására, a falu feletti korlátlan uralom visszaszerzésére irányult, s a FKGP-t támogatta.

A városi kispolgárság és értelmiség fő tömegei a forradalom addigi vívmányaival lényegében egyetértettek, a forradalom továbbfejlesztését azonban nem akarták. A kialakult helyzet konszolidálását, a forradalmi helyzet lezárását óhajtották. Az ország sorsát a nyugat-európai imperialista országok s főként az Egyesült Államok politikájához szerették volna kötni. Társadalmi, politikai eszményképük a nyugati mintájú polgári demok-

rácia volt. A városi kispolgárság és értelmiség öntudatos kisebbsége — köztük néhány reprezentáns magyar értelmiségi — a baloldali pártokba tömörült.

A kizsákmányoló osztályok németellenes csoportja és a közép-burzsóázia, amely a monopoltőke, különösen pedig a német tőke versenyétől akart megszabadulni, a forradalom első szakaszában fenntartásokkal ugyan, de elfogadta az MNFF programját. Abban reménykedtek, hogy az átalakulás a burzsóázia vezetése alatt megmarad a burzsóá demokrácia keretei között. A forradalom azonban már első szakaszában túlment e kereteken. A burzsóázia e rétegeinek célja a forradalom megállítása, a rendszer polgári demokratikus keretek közötti konszolidálása volt.

A finánciókések és nagybirtokosok maroknyi csoportja a népharag elől Nyugatra menekült. Itthon maradt része egy ideig meglapult, és alkalmas pillanatra várt uralmának visszaállítására. 1945 nyarára aktivizálódtak. Soraik kiegészültek a Nyugatról hazatért reakciós elemekkel. Minden erejüket, politikai tapasztalatukat és anyagi eszközeiket a forradalom megállítására és visszafordítására összpontosították. Mivel nyílt zászló alatt nem léphettek fel, ellenforradalmi céljaik elérésére a kormánykoalícióban, az MNFF-ben helyet foglaló Független Kisgazda Pártot igyekeztek felhasználni.

A kizsákmányoló osztályok különböző csoportjai tehát közlekedtek egymáshoz a forradalom megállításának közös programja alapján. Távolabbi céljuk tekintetében jelentős különbségek, sőt ellentétek voltak az egyes csoportok között, de a munkásosztállyal és a forradalom továbbfejlesztésével szemben egymásra voltak utalva. Az is világos volt előttük, hogy az adott helyzetben csak a parasztság konzervatívabb rétegei és a városi kispolgárság felsorakoztatásával, a munkás-paraszt szövetség, a munkásegység megbontásával érhetnek el sikert.

Az osztályviszonyok bonyolultsága, az egyes osztályok és rétegek politikai arculatának sokrétűsége tükröződött a kialakult pártviszonyokban is.

Az MNFF pártjai 1945 nyarán A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjai általában régi pártok voltak, de 1945 nyarán vezetésük, összetételük, politikájuk jelentősen megváltozott.

A Szociáldemokrata Párt, a koalíció pártjai közül a legrégebb

múltra visszatekintő párt, a felszabadulás után jelentősen megerősödött. Összetételét tekintve a munkásosztály és részben a városi kispolgárság pártja lett. A pártban a háború végétől előtérbe kerültek és a párt vezetésében nagy befolyásra tettek szert azok a baloldali szociáldemokrata vezetők — Marosán György, Szakasits Árpád és mások —, akik őszintén kívánták az együttműködést a kommunistákkal, és ki is tartottak az együttműködés politikája mellett.

A párt jobboldali vezetői — Peyer Károly, Kéthly Anna, Szélig Imre —, akik a felszabadulás után átmenetileg háttérbe szorultak, 1945 nyarától egyre inkább aktivizálódtak. Céljuk egy liberális polgári demokrácia volt, amelyet a munkásegység lazítása, a Kommunista Párt elszigetelése, a burzsoáziával való szövetség útján akartak elérni. Ezeket a célkitűzéseket esetenként álradikális jelszavakkal leplezték. A Szociáldemokrata Párt baloldali vezetői, baloldali közép és alsó funkcionáriusai, a baloldali beállítottságú szociáldemokrata munkástömegek — a kommunisták segítségével — megghiúsították a jobboldali kísérleteket, s a fő kérdésekben végig sikerült fenntartani a munkásegységet, a két munkáspárt együttműködését.

A **Nemzeti Parasztpárt** elsősorban szegény- és kisparaszti tömegeket, városi és falusi értelmiségieket tömörített soraiban. Tömegbázisa főként Tiszántúlon, a Duna—Tisza közén, Észak-Magyarország egyes területein volt. A párt a szegényparasztság antifeudális és ragytőkeellenes forradalmi-demokratikus követeléseit képviselte, ezért az MKP szilárd szövetségese volt a forradalom fő feladatainak megoldásában. A pártvezetésben döntő szerepük volt olyan baloldali vezetőknek, mint Darvas József, Erdei Ferenc és Veres Péter. Emellett a Parasztpártnak is volt jobboldala, amely túl radikálisnak tartotta az átalakulást, szemben állt a forradalom továbbfejlesztésével, a munkásosztály vezető szerepével.

A **Független Kisgazda Párt** képezte a Függetlenségi Front jobbszárnyát. A párt összetétele rendkívül vegyes volt. A pártba nagyszámú antifasiszta, demokratikus érzelmű középparaszt, szegényparaszt és értelmiségi lépett be, de ebbe a pártba tömörültek a nagybirtokosok, tőkések, kulákok, a klérus képviselői is. A Nyugatról visszaszivárgott antikommunista elemek ugyancsak itt húzódtak meg. Ilyen körülmények között, bár je-

lentes demokratikus tömegek voltak a pártban, a **kisgazdapárt a burzsoá érdekek képviselőjévé vált.** Tömegbázisuk kiszélesítésére elsősorban a nacionalizmust, a kommunista- és szovjetellenességet, a parasztságnak, városi kispolgárságnak a tulajdonhoz való ragaszkodását, valamint a vallásos ideológiát használták fel. A kisgazdapárt vezetésében a burzsoá-kulák centrum került előtérbe. Ez a csoport szabta meg alapvetően a párt politikai irányvonalát. A párt jobboldalán elhelyezkedő nagytőkés-nagybirtokos reakció támogatta a centrum politikáját, bár a fejlődést illetően kifejezetten ellenforradalmi, részben a burzsoá-kulák centrum elképzeléseivel is ellentétes céljaik voltak.

Az átmeneti közös cél a forradalom megállítása, visszafejlesztése, az átalakulás polgári demokrácia keretein belül történő konszolidálása volt. Céljuk elérése érdekében támaszkodtak az ellenforradalmi rendszer győzelemre juttatásának 1919-es tapasztalataira, felújították az ún. „Nagyatádi-út” módszerét. Ennek lényege az volt, hogy annak idején agrárdemagógiával leszakították a munkásosztály oldaláról és az urak szövetségesévé tették a parasztságot. Ezért beszéltek parasztegységről 1945-ben is, ezért hirdették meg a parasztság munkásellenes célzatú „sztrájkjogát”, ezért tettek lépéseket a NPP megnyerésére, az MKP-tól való elszakítására, támaszkodva a pártban levő jobboldali erőkre. A „Nagyatádi-út” megvalósításának feltételei azonban 1945-ben sokkal rosszabbak voltak, mint 1919-ben. Más volt a nemzetközi helyzet; a magyar uralkodó osztályok meggyengültek. Magyarországon népi hatalom és nem finánctőkés-nagybirtokos uralom volt. A nehézségek ellenére létezett és hatott a munkásegység, s a parasztság jelentős része s éppen a legharcosabbak, a munkáspártok, illetve a Nemzeti Parasztpárt mellett álltak. Érthető, hogy a kisgazdapárt jobboldali vezetői mindent megtettek a munkásegység megbontására, a szociáldemokrata és kisgazdapárti összefogás megvalósításával az MKP elszigetelésére.

A párt vezére az 1945. augusztusi nagyválasztmányi ülésen az ekkor még baloldalhoz húzó Tildy Zoltán lett, de a tényleges vezetés a burzsoá-kulák centrum kezében volt. Ennek fő képviselői a későbbi miniszterelnök Nagy Ferenc és a párt főtitkára, Kovács Béla voltak. A Politikai Bizottságban csak egy baloldali vezető volt, Dobi István.

Az országban működő egyéb pártok (**Polgári Demokrata Párt, Magyar Radikális Párt**) nem rendelkeztek számottevő tömegbázissal. A jobboldali, reakciós erőket támogatták az egyházak is, amelyek az első perctől szemben álltak a népi demokráciával. Szembenállásuknak gazdasági, politikai okai voltak — bár azt kezdettől igyekeztek világnézeti köntösbe öltöztetni, mint a vallás védelmét feltüntetni —: a fasizmus és különösen a feudalizmus maradványainak felszámolása az egyházat is érintette. Az egyházi nagybirtokok kisajátításával jelentősen csökkent gazdasági erejük, a felsőház megszűntével nagyrészt kirekedtek a törvényhozásból. A jobboldali egyházi szervezeteket betiltották, a háborús bűnös papi személyeket népbíróság elé állították. Az egyházak korábbi jogi és politikai kiváltságai megszűntek. E kiváltságok megszüntetése, mint az ellenforradalmi rendszer leghűségesebb és legerősebb támaszát, a katolikus egyházat érintette legérzékenyebben. Ezért nem véletlen, hogy Mindszenty hercegprímás 1945. júniusi körlevelében a fasizmus leverését nemzeti szerencsétlenségnek nevezte. Az egyházi reakció célja az egyházi nagybirtoknak, az egyház kiváltságainak visszaszerzése volt, melynek eléréséhez felhasználták a vallásos tömegek hiszékenységet.

Az MKP májusi értekezletén meghirdetett **harc az újjáépítésért tehát nagyon éles politikai légkörben bontakozott ki.** A magyar munkásosztály politikai érettségét, vezetésre való elhivatottságát mutatta azonban, hogy ennek ellenére 1945 nyarára nagy lendülettel megindult az újjáépítés. A 10 000 vasúti kocsi és 500 mozdony helyreállítására kiadott jelszó megértésre talált a munkások körében. November közepéig nem 500, hanem 535 mozdonyt állítottak helyre. A bányákban igen nehéz körülmények között indult meg a munka. A bányászok hősie erőfeszítései nyomán a széntermelés — amely a közlekedés és egyáltalán a gazdasági élet megindításának alapvető feltétele volt — 1945 nyarán és őszén jelentősen emelkedett. A romeltakarítás és az újjáépítés hősi munkájában a nagyüzemek, elsősorban a fővárosi üzemek munkásai haladtak az élen. Budapesten, bányaüzemekben, vidéki városokban önkéntes vasárnapi rohammunkával segítették a dolgozók az újjáépítés nagy célkitűzéseinek előbbi megvalósítását. A hídépítők nehéz anyagi és munkakörülmények között, gyakran életük kockáztatásával készítették el 1946

januárra a Kőssuth-hídat. Még ez évben átadták a forgalomnak a Szabadság-hídat és a déli összekötő hídat. Az újjáépítés feladatainak oroszánrészét a munkásosztály végezte. A munkásosztály és a dolgozó parasztság nem egyszerűen a felszabadulás előtti Magyarország termelőerőinek helyreállításáért küzdött. Az újjáépítéssel egyidejűleg tovább kívánta erősíteni hatalmi pozícióit, a forradalom addigi vívmányait.

A reakció támadása és az 1945-ös választások

Miközben a munkásosztály, a dolgozó nép nagy nélkülözések közepette végezte a helyreállítás és az új ország építésének munkáját, a reakció támadásba lendült a forradalmi erők ellen. Támadásuk igen változatos formában bontakozott ki, de a cél azonos volt: késleltetni és megállítani a forradalmi átalakulást, és számukra kedvezőbbnek vélt politikai helyzetben a munkásosztálynak a hatalomból való kiszorításával végrehajtani a reakciós fordulatot. Ilyen helyzetben került sor — a fegyverszüneti szerződés előírásával és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság döntésével összhangban, a Függetlenségi Front pártjainak megegyezése alapján — az országgyűlési választásokra.

A választás kiírásával a forradalmi erők célja az ideiglenesség megszüntetése, a politikai erőviszonyok rögzítése volt. Az MKP-nak sikerült elérnie, hogy a koalíció pártjai, az MKP, az SZDP, a FKGP és az NPP közös választási programot adjanak ki. Ebben a programban lényegében a kommunista párt közeljövőben megvalósítandó elgondolásai érvényesültek.

Az 1945. novemberi országgyűlési választásokon az MKP a szavazatok 17⁰/₀-át, az SZDP 17⁰/₀-át, az NPP 7⁰/₀-át, a FKGP közel 57⁰/₀-át szerezte meg. A **kisgazdapárt jelentős győzelme** megmutatta, hogy a nagytőkés-nagybirtokos reakcióval szövetséges burzsoáziának még jelentős befolyása van a tömegekre, elsősorban a falu régi birtokos parasztjaira, a városi kispolgári és értelmiségi körökre.

A választás eredményei azt mutatták, hogy a kommunista párt — amely lényegesen jobb eredményt várt — nem mérte fel elég reálisan az egyes osztályok politikai hangulatát és túlbecsülte saját befolyását.

A választások azonban nemcsak a reakció ilyen nagymérvű befolyásáról tanúskodtak, hanem azt is bebizonyították, hogy az

MKP-nak mély gyökerei vannak az ipari munkások körében, elsősorban Budapesten és a bányavidékeken, valamint a szegényparasztság soraiban is. Figyelembe kell venni azt is, hogy a kommunista párt tényleges tömegbefolyása sokkal nagyobb volt, mint a rá adott szavazatok száma. Ezzel magyarázható, hogy a választás után a Magyar Kommunista Párt harcra tudta mozgósítani a tömegeket a reakció támadása ellen, elsősorban a munkásokat és szegényparasztoikat, olyan dolgozókat is, akik választásokon nem az MKP-ra adták szavazatukat, de érdekeltek voltak a forradalom vívmányainak megvédélmezésében.

A politikai helyzet a választások után

A választások után megalakult új kormányban négyre emelkedett a kommunista miniszterek száma. 1945. decemberében létrejött a kommunisták vezetése alatt álló Gazdasági Főtanács, amelynek feladata az infláció megfékezése, a spekuláció letörése, a dolgozók jobb ellátásának biztosítása volt. Nagy szerepe volt a stabilizáció előkészítésében és megvédésében, a tőke korlátozásában, majd az ipari és egyéb vállalatok államosításának eredményes, gyors lebonyolításában. A forradalmi erők nagy győzelme és a további fejlődés jelentős állomása volt 1946. január 1-én a szénbányák állami kezelésbe vétele. A magyar népi demokrácia ezzel fontos lépést tett a tőkéstulajdon kisajátításának útján.

A gazdasági eredmények mellett jelentős politikai sikerek is jelezték az előrehaladást: a kommunista funkcionáriusok és régi szervezett munkások helytállása következtében sikerült leküzdeni a rendkívül súlyos gazdasági viszonyok miatt néhány helyen kitört, az ország gazdasági életét további romlással fenyegető sztrájkokat.

Jelentős politikai siker volt, hogy a szakszervezetek 1945 decemberében összeülő kongresszusán sikerült az egységes szakszervezeti mozgalmat megvédeni a jobboldali egységbontók ellen. A kongresszus — a kommunisták javaslatára — követelte az államosítási program azonnali végrehajtását, sőt több új, a Függetlenségi Front programjában még nem szereplő államosítási követelést támasztott.

Jelentős politikai siker volt, hogy a szakszervezetek 1945 decemberében összeülő kongresszusán sikerült az egységes szakszervezeti mozgalmat megvédeni a jobboldali egységbontók ellen. A kongresszus — a kommunisták javaslatára — követelte az államosítási program azonnali végrehajtását, sőt több új, a Függetlenségi Front programjában még nem szereplő államosítási követelést támasztott.

A politikai küzdelem eredménye volt az is, hogy egymás után kerültek bíróság elé a főbb fasiszta háborús bűnösök; a horthys-

ta és nyilasvezéreket halálra ítélték. **1946. február 1-én került sor a köztársaság kikiáltására.**⁶

A kisgazdapárt köré tömörült jobboldali erők azonban fokozták támadásukat a forradalmi vívmányok ellen. Gazdasági szabotázzsal és spekulációval akarták az amúgy is nehéz gazdasági viszonyokat aláásni. Támadták a rendőrséget, a Gazdasági Főtanácsot. A közigazgatás reakciós elemei szabotálták a demokratikus rendeletek végrehajtását. Helyenként ellenforradalmi szervezkedések ütötték fel a fejüket, ezeknek fő szervezői a Nyugatról visszaözlő horthysta katonatisztek és nyilasok voltak. A reakció támadása a kisgazdapárt jobbszárnyának vezetésével 1946 elején bontakozott ki teljes mértékben.

A legélesebb támadás **a földreform ellen irányult.** Valóságos roham indult meg a kiosztott földek visszaszerzéséért. A volt földbirtokosokat támogatták a közigazgatásban még megmaradt reakciós tisztviselők. 1946 januárjában volt olyan megye, ahol a kiosztott földek 18⁰/₀-át már visszaítélték a volt földbirtokosoknak.

A földhözjuttatottak, bármelyik párthoz tartoztak is, segítséget mindenekelőtt a kommunista párttól, a munkásosztálytól kértek. Elsősorban a kommunista pártnak köszönhették, hogy földet kaptak, tőle reméltek hathatós védelmet is.

⁶ A köztársasági államforma 1946. februári törvénybe iktatása után Tildy Zoltánt választották meg köztársasági elnöknek. A kormány a következőképpen alakult. Miniszterelnök: Nagy Ferenc (FKGP); államminiszterek: Rákosi Mátyás (MKP), Szakasits Árpád (SZDP), B. Szabó István (FKGP); külügyminiszter: Gyöngyösi János dr. (FKGP); belügyminiszter: Nagy Imre (MKP); földművelésügyi miniszter: Dobi István (FKGP); pénzügyminiszter: Gordon Ferenc (FKGP); iparügyi miniszter: Bán Antal (SZDP); kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter: Rónai Sándor (SZDP); vallás- és közoktatásügyi miniszter: Keresztúry Dezső (NPP); igazságügy-miniszter: Riesz István dr. (SZDP); honvédelmi miniszter: Tombor Jenő dr. (FKGP); népjóléti miniszter: Bárányos Károly dr. (FKGP); újjáépítési miniszter: Antall József dr. (FKGP); közlekedésügyi miniszter: Gerő Ernő (MKP); tájékoztatásügyi miniszter: Balla Antal dr. (FKGP).

A kommunista párt számba vette a tömegek növekvő aktivitását, amely jelentős erőt képviselt a köztársasági államforma törvénybe iktatásánál, a fasiszta bűnösök felelősségre vonásánál és

A forradalmi erők ellentámadása és a Baloldali Blokk létrejötte

nem utolsósorban a föld megvédésénél. Ugy értékelte a helyzetet, hogy **megérték a feltételek az ellentámadásra.** 1946. március 5-én létrehozta a demokratikus, forradalmi erők új tömörülését, a **Baloldali Blokkot** az MKP, az SZDP, az NPP és a szakszervezetek részvételével. A Baloldali Blokk tömörítette a Nemzeti Függetlenségi Front balszárnyát, létrehozása megerősítette a munkásegységet, a munkás-paraszt szövetséget, a népi erők széles körű összefogását s az összefogáson belül a munkásosztály vezető szerepét.

A Baloldali Blokk kezdeményezésére 1946. március 7-én nagy tömegtüntetés zajlott le Budapesten mintegy 400 000 fő részvételével. A tüntetés fő jelszava: „**Földet vissza nem adunk!**” A magyar népi demokrácia addigi történetében ez a nagygyűlés volt a főváros dolgozóinak legnagyobb méretű és legharcosabb politikai megmozdulása. Hatására a Független Kisgazda Párt vezetősége kénytelen volt kizárni 21 legkompromittáltabb reakciós országgyűlési képviselőjét. Kénytelen volt elfogadni, hogy a reakciós állami tisztviselők eltávolítását végrehajtó bizottságokban („B”-lista) a szakszervezetek is képviselthez jussanak. Elfogadta azt a követelést is, hogy az újgazdákat a juttatott földről semmilyen címen kimozdítani nem lehet. Elfogadta továbbá, hogy a szénbányák államosítása után **az olaj- és bauxitbányákat is államosítani kell, a bankokat pedig állami felügyelet alá kell venni, a magyar nehézipar három legfontosabb üzemét** (a csepeli Weiss Manfréd, a Rimamurányi Vasmű és a Ganz-gyárakat) **állami kezelésbe kell venni.**

E követelések elfogadtatása — bár megvalósításukért még kemény küzdelmet kellett a népi erőknek folytatniuk — a népi demokrácia híveinek nagy győzelme volt. A követelések egy része túlment az MNFF programján, és a forradalom továbbfejlődését mutatta. 1946 tavaszának eseményei ismételten bizonyították, hogy az MKP a demokratikus vívmányok, az egész dolgozó nép érdekeinek legkövetkezetesebb védelmezője. Az újgazdákat most saját tapasztalataik győzték meg arról, hogy

nemcsak birtokba venni, hanem a földet megvédeni sem lehet másképp, csakis a munkásosztállyal szövetségben.

A gazdasági stabilizáció 1946 tavaszára—nyarára a reakció és a forradalmi erők közötti harc fő színterévé a gazdasági élet vált. Az újjáépítés

és mindenekelőtt az **infláció felszámolása lett a kulcskérdés**, mely eldönthette a forradalom további sorsát. 1946 tavaszára a pénzromlás példátlan méreteket öltött (az infláció végén 1,4 quadrillió pengő felelt meg egy 1938. évi aranypengő értékének). Az infláció alapvető oka a nemzetgazdaság példátlan méretű pusztulása volt, amelyet az ország háborús kizsárolása, hadszínterré válása, valamint a visszavonuló hitleristák eszeveszett pusztítása és országos méretű rablása idézett elő. Ehhez járult még az 1945. évi katasztrofálisan rossz termés, továbbá a széles körű tőkés spekuláció, amely a nagy nyomorúságból külön jövedelmet húzott. Mindezt kiegészítette a politikai célzatú gazdasági szabotázs, a tőkék kivonása a termelésből és spekulációs célokra való hasznosítása.

Mindezek következtében 1946 nyarára tűrhetetlen lett a bérből és fizetésből élők gazdasági helyzete, romlott politikai hangulatuk, egyes helyeken sztrájkokra, tüntetésekre került sor. A régi rend hívei arra számítottak, hogy a munkások szembefordulnak a népi hatalommal, s kárörvendve nézték, tudatosan szították a tömegek növekvő elégedetlenségét.

A burzsoázia egy része is stabilizációt akart. Az általuk elképzelt stabilizáció azonban a tőkés termelési viszonyok megszilárdítását szolgálta volna. Fedezetéül külföldi imperialista kölcsönt akartak felvenni, amelynek terhét adó- és árpolitika útján a dolgozókra akarták áthárítani. E tervek végrehajtása belpolitikailag a nagytőke megerősödéséhez és a kisemberek kizsákmányolásának növeléséhez vezetett volna, külpolitikailag pedig a gazdasági függés ezer szálával, az ország eladósodásával kötötte volna hazánkat a nyugati imperializmus szekéréhez.

Alapvetően más tartalma volt az MKP által kidolgozott stabilizációs programnak. E program egyik jellegzetessége abban állt, hogy rövid határidőre, 1946. augusztus 1-re kívánta megteremteni a jó pénzt. Forrásait és irányát úgy jelölte meg, hogy az biztosítsa a forradalom továbbfejlődését és emelkedjen a nép életszínvonala. Gazdasági forrását a tőke további korlátozásá-

ban jelölte meg. A párt számításba vette a dolgozó osztályok áldozatkészségét is, akik munkájukkal — a jó pénz reményében — megtermelik az új forint árufedezetét.

Népünk a stabilizáció végrehajtásához segítséget kapott a Szovjetuniótól. A Szovjetunió — bár maga is súlyos károkat szenvedett — a stabilizáció előkészítése idején is messzemenő politikai, diplomáciai és gazdasági segítséggel járult hozzá a fiatal néphatalom megszilárdításához. Az egyes áruféleségek szállításának előbbre hozásával nagymértékben biztosította a stabilizáció árufedezetét. A szovjet kormány jelentősen csökkentette jóvátételi kötelezettségeinket. Ez a segítség a proletár internacionalizmus talaján álló szocialista Szovjetunió baráti segítsége volt az új életét építő magyar népnek. E segítség kapcsán a magyar nép a nemzetközi kapcsolatoknak új formáját ismerhette meg.

A stabilizáció körül kibontakozó gazdasági és politikai küzdelem az MKP győzelmével zárult. **1946. augusztus 1-én létrejött az új, értékálló pénz, a forint.** E gazdasági és politikai siker tovább öregbítette az MKP tekintélyét, növelte politikai befolyását, újabb tömegeket választott le a burzsoázia oldaláról.

III. A FORRADALOM SZOCIALISTA TARTALMÁNAK ERŐSÜDÉSE ÉS BETETŐZÉSE. A PROLETÁRDIKTATŰRA GYŐZELME HAZÁNKBAN

A forradalom betetőzésének belső és külső feltételei

1946 nyarára a népi demokratikus fejlődés új fordulóponthoz érkezett. A reakciós erők támadását sikerült visszaverni. Az MKP által vezetett baloldali népi erők ellentámadása megvédte a forradalom addig elért vívmányait, sőt messze a kiinduló állásai mögé vetette vissza a reakciót.

A reakció súlyos vereséget szenvedett, visszavonulásra kényszerült, de fő erőit még jelentős mértékben sikerült megőriznie. Átmeneti erőegyensúly alakult ki a baloldali és a reakciós erők küzdelmében. **A két erő közötti harc alapkérdése a népi demok-**

ratikus fejlődés perspektívája volt. Az MKP vezette baloldali erők a forradalom továbbfejlesztéséért, a reakciós erők a forradalom megállításáért, a polgári társadalom konszolidációjáért harcoltak.

Az erőviszonyok egyensúlyi állapota nem lehetett tartós, a harc rövidesen ismét kiéleződött. Ez volt az alapja a koalíció 1946 nyarán kirobbant válságának, a belpolitikai helyzet, az osztály- és pártküzdelmek kiéleződésének.

A kiélezett belpolitikai helyzetet tovább mélyítette a nemzetközi politikai élet alakulása. A haladó erők világszerte jelentős sikereket értek el, mely fokozódó aggodalommal töltötte el az imperialista országokat, és ezek hamarosan nyílt támadásba kezdtek a demokratikus és szocialista erők ellen. Az imperialista országok kormányai fokozták ellenséges tevékenységüket Magyarország ellen is. Az Egyesült Államok megakadályozta, hogy Magyarországot felvegyék az ENSZ-be. Menedékjogot és büntetlenséget biztosított a magyar háborús bűnösök nagy részének. A sok milliárd értékű nyugatra hurcolt magyar javakat — a magyar nép jogos tulajdonát — nem adták vissza. A Nemzeti Bank aranykészletét 1946-ban visszaadták ugyan, de a kihurcolt gyári berendezéseket és készleteket — amelyeknek értéke az aranykészlet értékét többszörösen felülmúlta — a mai napig sem származtatták vissza. Az elrabolt koronaékszereket is maguknál tartják.

A nemzetközi helyzet alakulása természetesen befolyásolta a magyarországi belpolitikai helyzetet. Egyrészt fokozta a burzsoázia ellenállását, a jobb- és szélsőjobboldali köröket nyíltabb akciókra ösztönözte, a kommunista pártot viszont arra készítette, hogy meggyorsítsa és minél előbb döntésre vigye a tőkések elleni politikai és gazdasági küzdelmet.

A burzsoázia elgondolása az volt, hogy a szovjet csapatok kivonulásáig, a nyugati hatalmak és a Szovjetunió közötti ellentétek kiéleződéséig várakozó álláspontra helyezkedik. Hatalmi pozíciójának és széles tömegbefolyásának birtokában kivár egy olyan pillanatot, amikor az imperialisták közvetlen támogatást nyújthatnak számára a hatalom megragadására. Úgy gondolták, hogy ez a helyzet a párizsi béketárgyalások után következik be. Addig viszont a béketárgyalások hatására erősödő nacionalista hangulatot próbálták kihasználni befolyásuk fenntartására, ki szélesítésére.

Aktivizálódott a parasztpárt és a szociáldemokrata párt jobb-szárnya is. A paraszti elégedetlenség egyes jeleiből, a munkásoknak az áremelkedések és az alacsony életszínvonal miatti türelmetlenségéből, a béketárgyalások kapcsán felszított nacionalista hangulatból, a szélsőjobboldali körök nyíltabb fellépéseiből arra következtettek, hogy az országban általános politikai jobbratulódás folyik. A parasztpárt jobboldali elemei felvetették a kispárttal való egyesülés gondolatát, ezzel akarták a szegényparasztságot a burzsoázia érdekeinek szolgálatába állítani.

Az MKP III. kongresszusa

Az MKP 1946 szeptemberében megtartott III. kongresszusán a nagy nyilvánosság előtt a reakció mesterkedéseivel szembeszegezte a forradalmi erők állásfoglalását, a fejlődés szocialista távlatait.

A kongresszus a párt politikai irányvonalának elemzésekor a következőkből indult ki: **A népi demokrácia gazdasági-politikai viszonyai lehetővé teszik, hogy az ország a forradalom továbbfejlesztésével polgárháború nélkül haladjon a szocializmus felé.** A kongresszus hangsúlyozta, hogy a kommunista pártok „megtanulták, hogy a szocializmushoz nemcsak egy út vezet, de csak olyan út vezet, melyet minden ország sajátos viszonyainak figyelembevételével építünk. ... hogy ez a szocializmus bár magáévá teszi a nemzetközi tapasztalatok egész tárházát, csak a magyar történelmi fejlődés, a magyar gazdasági-politikai és társadalmi erők eredményei alapján jöhet létre. Mint ilyen, magyar földön termett, magyar viszonyokhoz szabott szocializmus lesz.”

A kongresszus a fenti gondolatok értelmében dolgozta ki a szocialista átalakulás meggyorsításának harci programját és az azt célzó taktikát. Az itt megfogalmazott fő követelések azon a megállapításon alapultak, hogy a szocialista társadalom létrejöttének alapfeltétele a politikai hatalom meghódítása, a tőkés tulajdon kisajátítása.

A politikai hatalom teljes meghódítása megkövetelte a burzsoázia kiszorítását a hatalomból. E követelést a „**Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!**” jelszó fejezte ki a legtömörebben. E célt a párt fokozatosan, nem a koalíció, a népfront felbontásával, hanem osztálytartalmának megváltoztatásával kívánta elérni oly módon, hogy a politikai küzdelmek eredményeként a koalíció

pártjai — mindenekelőtt a FKGP — megtisztítják soraikat, eltávolítva abból a szocialista átalakulással szemben álló burzsoá, reakciós elemeket. Az ily módon átalakult népi koalíció alakítana új kormányt. Ez a törekvés azt a felismerést tükrözte, hogy a hatalomnak békés úton való meghódítása, a burzsoázia fokozatos kiszorítása és a munkásosztály vezető szerepének növekedése nem zárja ki a többpártrendszert, a népfrontot a szocialista építésben.

A hatalom meghódítását, a burzsoázia gazdasági és politikai erejének megtörését s egyben az ország újjáépítését szolgálták a kongresszus gazdasági jellegű követelései is. Ezt az egységet fejezte ki a párt jelszava: „**Nem a tőkéseknek, a népnek építjük az országot!**” A kongresszus a burzsoázia gazdasági kiszorítását is fokozatosan kívánta megvalósítani. Államosítási követelései viszonylag mérsékeltek voltak, ugyanakkor hangsúlyozta a kistulajdon védelmét, a kisipar, a kiskereskedelem, s különösen a mezőgazdasági termelés fellendítésének fontosságát. Állást foglalt a kongresszus az ország újjáépítését és a tőke kiszorítását magában foglaló hároméves állami népgazdasági terv kidolgozása mellett.

Az MKP III. kongresszusa önálló napirendi pontként tárgyalta a párt **parasztpolitikáját**. A kongresszus nyomatékosan figyelmeztetett arra, hogy a népi demokratikus forradalom továbbfejlesztésének, a **hatalomért vívott harc sikerének fő kérdése: kit támogat a parasztság** — a munkásosztályt vagy a burzsoáziát? Olyan agrárpolitikát kellett tehát kidolgozni, amely biztosítja a munkás-paraszt szövetség erősítését, a dolgozó parasztság támogatását a forradalom továbbfejlesztését illetően és megakadályozza a tőkés kizsákmányolás korlátlan érvényesülését. A mezőgazdaság fejlődésének népi demokratikus útja azonban attól függött, milyen irányban fejlődik az ország. Csak a népi demokratikus forradalom teremthette meg a fejlődés feltételeit: a burzsoázia kiszorítását a hatalomból, a nagytőke korlátozását és felszámolását, a gazdasági kulcspozíciók összpontosítását a népi hatalom kezében. Ezeknek a feltételeknek a megteremtése azonban megkövetelte a dolgozó parasztság felzárkózását a munkásosztály mellé. A kongresszus által **megfogalmazott agrárprogram és szövetségi politika tehát szerves része** — részben következménye, részben hajtóereje — volt az ország

népi demokratikus fejlődésének. Egyben a lenini szövetségi politika merész és helyes továbbfejlesztését jelentette, hiszen abból indult ki; hogy a népi demokratikus fejlődés viszonyai között lehetővé válik a középparasztságnak — vagy legalábbis egy részének — szövetségesként való megnyerése már a hatalom meghódítása előtt. Ezt a célt szolgálták: a fokozatos és békés út perspektívája, a munkás—paraszt szövetség addigi eredményei és tapasztalatai, a munkásosztály részesedése a hatalomból, a hatalmi eszközök felhasználása a szövetség erősítéséhez, az alapjában kedvező nemzetközi feltételek.

A kongresszus internacionalista és a nemzet érdekeit legjobban szolgáló **demokratikus külpolitikai irányvonalat** dolgozott ki abból kiindulva, hogy Magyarország nem lehet egyik imperialista állam csatlósa sem, mert ez — ahogy a történelem igazolta — nemzeti katasztrófához vezet. A magyar nép érdekei a Szovjetunióval, a világ haladó erőivel való együttthaladást követelik meg. Csakis egy ilyen összefogás biztosíthatja Magyarország állami létét. Ez a külpolitikai orientáció nem zárja ki, ellenkezőleg szükségesnek tartja a viszony javítását — az egyenlőség alapján — a tőkés hatalmakkal is.

Részletesen foglalkozott a kongresszus az összes célkitűzés megvalósításának legfőbb feltételével: az **MKP erejének, tömegbefolyásának növelésével**. Arra szólította fel a párttagokat, hogy a nagy, általános politikai kérdések mellett többet foglalkozzanak a dolgozók mindennapi gondjaival, ne hanyagolják el az „**aprómunkát**”. Aktívabban dolgozzanak az akkoriban 1 200 000 tagot számláló szakszervezetekben és a demokratikus tömegszervezetekben. Ápolják kapcsolataikat a szociáldemokrata munkásokkal. Fejlesszék tovább a „falujáró mozgalmat”, a dolgozó parasztok közvetlen segítségének, politikai felvilágosításának bevált eszközét.

Fontos feladat volt a párt szervezeti, ideológiai egységének megerősítése. Az MKP-nak ekkor már 650 000 tagja volt. A tagság 42⁰/₀-a munkás volt, közel 40⁰/₀-a dolgozó paraszt — túlnyomórészt újgazdák és agrárproletárok —; az értelmiségi párttagok száma is több ezerre emelkedett.

A kongresszus elfogadta a párt **új szervezeti szabályzatát**, és megválasztotta a párt vezető szerveit.

**Az osztályharc
kiéleződése 1946 végén
—1947 elején.
Harc a jobboldal
elszigeteléséért,
az MNFF
átalakításáért**

A kongresszus után, 1946 végén—1947 elején — részben a nemzetközi osztályharcral összefüggésben —, éleződött az osztályharc hazánkban is. Az MKP a tömegekre támaszkodva folytatta erőfeszítéseit, hogy a Baloldali Blokk pártjaival közösen, az FKGP demokratáira támaszkodva megtisztítsák az FKGP-t és

egyben az MNFF-et is a reakciós elemektől, s így az alapját képezhesse a hatalom átalakításának is.

A forradalommal szemben álló politikai erők is fokozták aktivitásukat a forradalom feltartóztatása és egy reakciós fordulat végrehajtása érdekében. Az FKGP vezetősége e cél érdekében kettős politikát folytatott: szavakban helyeselte a koalíció fenn tartását és erősítését, a gyakorlatban azonban megkísérelte az MKP elszigetelését, a Baloldali Blokk felrobbantását. Ennek jegyében javasolta az FKGP és az NPP egyesülését, mellyel egy reakciós paraszti egységblokk létrejöttét, az MKP visszaszorítását óhajtotta elérni. Kezdeményező lépéseket tett az SZDP jobboldal irányába is.

E törekvései megvalósításánál támaszt talált e pártok jobboldali vezetőinél és a nyugati imperialista hatalmaknál, akik szintén ezektől az erőktől várták a forradalmi folyamat megállítását és annak reakciós irányba fordítását.

Az NPP-ben Kovács Imre és társai támogatták az FKGP-vel való egyesülés tervét. Az MKP leleplezve ennek ellenforradalmi jellegét, segítette az NPP baloldali vezetőit a veszélyes manőver elhárításában. Az NPP visszautasította az egyesülést, és a pártban folyó politikai viták végül is a baloldal javára dőltek el, Kovács Imre pedig kilépett a pártból.

Az angol Munkáspárt jobboldali vezetőinek ösztönzésére aktivizálódott a szociáldemokrata jobboldal is. Ennek első osztagát Peyer és néhány társa képviselte. 1946 decemberében memorandumot tettek közzé, melyben a dolgozók és az ország nehéz helyzetéért, a népi demokrácia gondjaiért a kommunistákat és a baloldali szociáldemokratákat tették felelőssé. Követelték az SZDP politikai irányvonalának, a két párt együttműködésének megváltoztatását — tényleges felszámolását —, mert így, mint

írták, az SZDP az ország első pártja lehetne, egyedüli kormánypárt.

Peyerék fellépése annyira nyílt és durva volt, hogy ettől még a jobboldal Kéthly—Szélig csoportja is kénytelen volt elhatárolni magát. A pártvezetőség politikailag egyhangúlag elmarasztalta őket, de szervezeti rendszabályt nem hozott ellenük.

A jobboldal támadása 1947 elején — új — „finomabb” formában jelentkezett. Arra hivatkozva, hogy az SZDP pozícióit meg kell erősíteni, az MKP tiltakozása ellenére kiprovokálták az üzemi bizottsági választásokat. Az MKP kénytelen volt vállalni az erőpróbát a kiélezett politikai helyzet ellenére is.

Az üzemi bizottsági választások január 7-én kezdődtek. Az első hét tapasztalatai azt mutatták, hogy az SZDP várakozásával ellentétben az MKP jelentősen előretör. Az 50 megválasztott új üb-ben az MKP a korábbi 275-tel szemben 408, az SZDP pedig a korábbi 146-tal szemben csupán 72 helyet szerzett.

Az első tapasztalatok szerint **a munkásosztály többsége már az MKP mögött sorakozott fel.** A két párt versengése azonban komoly veszélyt rejtett magában a forradalom sorsára nézve, ezért az MKP javasolta a választások leállítását és elhalasztását, melyet az SZDP most már elfogadott. Ennek fejében az MKP lemondott néhány üb-tagságról; a megválasztott 408 helyett így 375-re csökkent a kommunista, 72-ről 110-re emelkedett a szociáldemokrata tagok száma.

Kettősség jellemzi az SZDP január végén megtartott kongresszusát is. Egyfelől állást foglaltak a további államosítások, a reakció elleni harc szükségessége mellett, politikailag elítélték Peyeréket, másfelől viszont az FKGP-val 1943-ban megkötött szövetség felújításával kacérkodtak.

Ebben a kiélezett politikai helyzetben, az MKP igyekezett gyorsítani a forradalom ütemét. A siker egyik döntő tényezője volt, hogy a párt a burzsoázia elleni harcban helyesen kapcsolta össze a meglevő hatalmi pozíciókat a tömegharccal, jól alkalmazta a politikai és gazdasági harc kombinálását.

A politikai fordulatban döntő szerepük volt a munkás- és szegényparaszti tömegeknek. Helyesnek bizonyult a Kommunista Párt értékelése, miszerint nem általános jobbratolódás folyik az országban, hanem a proletariátus és a burzsoázia érdekeinek

további elkülönülése, az osztályellentétek kiéleződése. 1946 őszén jelentős munkás-tömegmozgalmak zajlottak le. Követeléseik közvetlen gazdasági igényekre (árleszállítás, a munkanélküliség megszüntetése stb.), a kommunisták által megfogalmazott célkitűzésekre (stabilizáció védelme, a bankok ellenőrzése, a hároméves tervjavaslat kormányprogrammá emelése) vonatkoztak. E követelések tartalmukat tekintve már közvetlenül érintették a tőkésosztály alapvető érdekeit. E tömegmozgalmakban a kommunista és szociáldemokrata munkások jelentős része együttesen vett részt. A munkásegység és a munkás-paraszt szövetség a tömegek között, a tömegek napi küzdelmeiben erősödött. Nőtt a kommunista párt közvetlen befolyása is.

1946 végén a Belügyminisztérium köztársaságellenes összeesküvést leplezett le. Az összeesküvés leleplezése és szétzúzása jelentős szerepet töltött be a politikai fordulat sikerében. Az illegális, ellenforradalmi „**Magyar Közösség**” nevű csoport résztvevői a volt horthysta fegyveres erők vezető tagjai, külföldi összeköttetésekkel rendelkező diplomaták és lecsúszott dzsentri köztisztviselők voltak, akik anyagi támogatást élveztek a magyar és a külföldi nagytőke részéről. Az összeesküvés résztvevői céljuk elérését a békeszerződés aláírása után bekövetkező új helyzettől várták.

1947. február 10-én Párizsban a győztes szövetséges hatalmak aláírták a magyar békeszerződést. A párizsi békeszerződések a fasiszmus által teremtett viszonyokat voltak hivatva felszámolni Magyarország vonatkozásában is. Magyarország a fasiszta Németország csatlósaként részt vett Csehszlovákia feldarabolásában, Jugoszlávia lerohanásában, a Szovjetunió megtámadásában és hadiállapotba került más antifasiszta nagyhatalmakkal is.

A háború végén támadást indított az antifasiszta hatalmak oldalára áttált Románia ellen. Az ilyen körülmények között szerzett területekhez Magyarország természetesen semmiféle jogot nem formálhatott magának. A Szovjetunió és a nyugati hatalmak egyetértettek abban, hogy azokat a területeket, amelyeket Horthy-Magyarország a fasiszta Németországtól kapott, vissza kell adni Csehszlovákiának, Jugoszláviának és Romániának.

A szélsőségesen reakciós összetételű „**Magyar Közösség**” ne-

vú összeesküvő csoport — mint a további nyomozás kiderítette — szoros kapcsolatban volt a kisgazdapárt számos jobboldali vezetőjével, s rajtuk keresztül a párt olyan neves személyiségeivel is, mint Kovács Béla (a párt főtitkára) és Nagy Ferenc miniszterelnök.

Az ellenforradalmi szervezkedés felgöngyölítése idején Nagy Ferenc miniszterelnök Svájcban tartózkodott, ahonnan — lemondása után — az Egyesült Államokba emigrált. Külföldre szökött a kisgazdapárt másik vezetője, a reakciós klérus képviselője, Varga Béla is. A kisgazdapártban óriási zűrzavar támadt. A tömegek és a kisgazdapárt baloldali politikusainak követelésére Nagy Ferencet és Varga Bélát kizárták a pártból. Ezzel párhuzamosan megerősödött a kisgazdapárt balszárnya, s a párt vezetésében egyre nagyobb szerephez jutottak a baloldali vezetők: Dobi István, Dinnyés Lajos, Ortutay Gyula és mások. A kisgazdapártban meggyorsult a bomlási folyamat. A jobboldal tevékenysége folytán csalódott, demokratikus meggyőződésű kisparaszti párttagok közül sokan mentek át a parasztpártba, s többen a kommunista pártba kérték felvételüket.

A politikai erőviszonyokban bekövetkezett fordulat eredményeként 1947 nyarára a burzsoázia fő erői kiszorultak a koalícióból, a kormányzásból. Ezek az erők azonban még nem semmisültek meg, hanem további erőfeszítéseket tettek elvesztett pozícióik visszaszerzésére. Dinnyés Lajos vezetésével új kormány alakult, amely már lényegében a burzsoázia fő képviselőitől megtisztított új népi koalíció kormánya volt.

Az új kormány létrejöttével, a koalíció osztálytartalmának megváltozásával változott a hatalom jellege is: a burzsoázia, benne a parasztburzsoázia (kulákság) kiszorulása a hatalomból azt jelentette, hogy **a hatalom a munkásosztály és dolgozó parasztság diktatúrájává változott**, erősödött a munkásosztály vezető szerepe. A küzdelem azonban még korántsem fejeződött be.

A hároméves terv A reakció elleni harc során elért politikai sikerekre támaszkodva a kommunista párt küzdelmének **középpontjában a hároméves terv előkészítése, a burzsoázia további korlátozása és az újabb államosítások állottak.** Az 1946 decemberében nyilvánosságra hozott tervjavaslat rokonszenvet és bizalmat váltott ki a dolgozók kö-

rében. A terv a gazdasági újjáépítés befejezését és a dolgozók életszínvonalának emelését tűzte ki célul. A javaslat szerint a hároméves terv megvalósítása eredményeként a munkások életszínvonalának 9⁰/₀-kal kellett túlszárnyalnia a háború előtt. Ennek feltételeként az ipari termelésnek 27⁰/₀-kal, a nehézipar termelésének 40—50⁰/₀-kal kellett meghaladnia, a mezőgazdasági termelésnek pedig el kellett érnie az 1938-as színvonalat. A tervjavaslat három év alatt hat és fél milliárd forint beruházást irányzott elő. Ezt, az ország akkori helyzetéhez mérten hatalmas összeget csak a burzsoázia fokozott megterhelésével lehetett biztosítani.

A tervjavaslat alapvetően a helyreállítás befejezésére irányult, de ezen belül a magyar ipar szerkezetének egészségesebb irányú megváltoztatását is célozta.

A szociáldemokrata párt, a parasztpárt és a kisgazdapárt demokratikus szárnya támogatta a tervjavaslatot, amely rövid idő alatt olyan népszerű lett, hogy e pártok jobboldali elemei sem mertek nyíltan szembefordulni vele.

A kommunista párt e tervet összekötötte a **nagyobb bankok államosításának követelésével**. A vezető nagybankok kezén összpontosult a magyar gyáripár, elsősorban a nehézipar jelentős része. Államosításuk a nagytőke legerősebb osztagainak kiszajátítását jelentette, s alapvető fordulatot az ipari termelési eszközök tulajdonviszonyaiban, tehát ez a követelés a burzsoáziának mint osztálynak a létét fenyegette. Érthető, hogy a bankok államosítását a jobboldal a leghatározottabban visszautasította; kezdetben még tárgyalni sem volt hajlandó róla.

Az időközben győzelemmel lefolytatott politikai küzdelmek eredményeként létrejött új kormány azonban programjába iktatta a baloldal követeléseit. 1947. július 11-én heves parlamenti harcok után törvényerőre emelkedett a hároméves terv; elvileg eldőlt a bankok államosításáért folytatott küzdelem.

1947. augusztus 1-én kezdődött meg a hároméves terv végrehajtása, ezzel hazánk a tervgazdálkodás útjára lépett. Hatékonyabbá vált a hitelélet és a gyáripari termelés állami ellenőrzése; sor került a külkereskedelem állami ellenőrzésére is. A létrehozott Tervhivatal a munkáspártok vezetése alatt állt. Az üzemekben az üzemi bizottságok, a munkásosztály soraiból kikerült üzemi vezetők biztosították a munkásellenőrzést és a

tervfeladatok megvalósítását. A tervgazdálkodásra való áttérés újabb nagy politikai sikere volt a kommunista pártnak, és a szocialista átalakulás hatékony fegyverré vált a munkásosztály kezében.

Az 1947-es országgyűlési választások eredményei és tanulságai

Ilyen, a munkásosztály, az MKP javára megváltozott gazdasági és politikai viszonyok között került sor 1947 augusztus végén az új országgyűlési választásokra. A választásokat a munkásosztály erőinek előretörése és a reakciós erők felmorzsolódása jellemezte.

A reakció táborában nagy volt a zűrzavar: a választásokig már nem tudták rendezni soraikat. A kisgazdapárt már nem nyújtott fedezéket számukra. Ezért a reakció új pártok létrehozásával kísérletezett, de ezek életre hívása erőik szétforgácsolódását, a soraikban meglevő belső ellentétek kiéleződését is tükrözte. Az új reakciós politikai csoportosulások közül a Barankovics-féle klerikális párt és a Pfeiffer-féle újfasiszta párt volt a legjelentősebb.

A reakciós pártoknak nem volt idejük arra, hogy a választásokat illetően egységes fellépésben egyezzenek meg. Az MKP politikai tevékenységének eredményeként a népi demokratikus erők viszont szervezetten indultak a választásokon. Ez kifejezésre jutott a Függetlenségi Front pártjai között létrejött választási szövetségben. Az MKP javaslatára közös nyilatkozatban foglaltak állást a hároméves terv végrehajtása, a bankok államosítása, a földreform védelme, a reakciónak a kormányzásból és a demokratikus pártokból való kiűzése mellett. Ez a nyilatkozat a szocialista átalakulásnak az MKP III. kongresszusa által megfogalmazott, most már közvetlenül napirendre került programját tartalmazta. A választási harcban a parasztpárt a kommunista párt megbízható szövetségesének bizonyult. A kisgazdapárt, az ingadozásokat leküzdve, demokratikus platformra helyezkedett; állást foglalt a jobboldalnak a kisgazdapártból való kizárása és a munkás-paraszt szövetség erősítése mellett. Az SZDP jobboldala azt remélte, hogy a választásokon túlszárnyalják a kommunista pártot, esetleg az abszolút többséget is megszerzik. E vérmes remények valóra váltása érdekében a jobboldal

a kisgazdapárttól leszakadó reakciós elemek bizalmának megnyerésére törekedett.

Az 1947. augusztus 30-án megtartott választásokon az MKP a szavazatok 22⁰/₀-át szerezte meg. Budapesten a kommunistákra adott szavazatok száma 1945-höz viszonyítva több mint 50⁰/₀-kal, a városokban általában 40⁰/₀-kal növekedett. A bányavidékeken a szavazók 70—80⁰/₀-a szavazott az MKP-ra. A **munkásosztály többségének támogatásával az MKP az ország legnagyobb pártja lett.** A választás tanúsága szerint változás következett be a dolgozó parasztság politikai hangulatában is. Az MKP-ra leadott paraszti szavazatok száma jelentősen növekedett. Növelte befolyását az MKP-val szorosan együttműködő parasztpárt; a szavazatok közel 9⁰/₀-át nyerte el. A szociáldemokrata párt a szavazatok 14,6⁰/₀-át kapta, tehát az 1945-ös választási eredményhez mérten súlyos veszteségeket szenvedett. Ez a vereség egyenes következménye volt a jobboldali szociáldemokraták politikájának; a reakciós szavazatok megnyerésére irányuló törekvésük miatt jelentős baloldali tömegek hagyták ott a pártot. A Független Kisgazda Párt csak 15,1⁰/₀-os eredményt ért el, 1945-ös szavazóinak jóval több mint kétharmadát elveszítette. A kisgazdapártra szavazók nagy többsége azonban most már a népi demokratikus rendszert erősítette.

A Függetlenségi Front pártjai együttesen a szavazatoknak mintegy 61⁰/₀-át kapták. A mandátumok elosztása során a Függetlenségi Front pártjainak szilárd többsége alakult ki a parlamentben. A választási eredményben kifejezésre jutott, hogy a választók abszolút többsége egyetért a Függetlenségi Front programjában vázolt célkitűzésekkel, s ez volt a meghatározója a további fejlődésnek.

Az ellenzéki pártok megszerezték a szavazatok 39⁰/₀-át, egy részük azonban lojális magatartást tanúsított a koalícióval szemben.

A nyíltan reakciós pártok: a Demokrata Néppárt (Barankovics), a Magyar Függetlenségi Párt (Pfeiffer), a Keresztény Női Tábor (Slachta) együttesen a szavazatok 32⁰/₀-át kapta. Ezek a pártok a politikai hatalomból kirekesztve folytatták ugyan tevékenységüket, de mint a számok mutatják, jelentős erővel rendelkeztek. Ez arra figyelmeztette a munkásosztályt, hogy a burzsoá erők végleges legyőzéséhez további harcra kell mozgósítani a tömegeket.

**A proletárdiktatúrára
való közvetlen átmenet
kormányának megalakulása és tevékenysége**

A választások után az új kormány, mintegy háromhetes kormányválság után, szeptember 24-én alakult meg. A kormányválságot a jobboldali szociáldemokraták idézték elő. A szociáldemok-

rata jobboldal aktivizálódása ez időben nemzetközi jelenség volt. Az ő segítségükkel szorították ki egy sor nyugat-európai ország kormányából a kommunistákat. Tőlük várták a tőkés rendszer megmentését Magyarországon is mind a nyugati hatalmak, mind a hazai burzsoá erők. Az SZDP jobboldali vezetői (Szeder, Szélig, Kéthly és mások), megmaradt politikai befolyásukat felhasználva, mindent megkíséreltek ennek végrehajtására. Az SZDP szeptember eleji választmányi ülésén követelték, hogy a szociáldemokrata párt lépjen ki a koalícióból, ne vegyen részt a kormányban és vonuljon ellenzékbe. Az újfasiszta Pfeiffer-párt vezetőivel és a kisgazdapárt még megmaradt jobboldali politikusaival kezdtek tárgyalni egy antikommunista jobboldali koalíció megteremtése céljából. Tervük nem sikerült, mert a munkások többsége ekkor már a kommunista pártot támogatta, a burzsoázia pedig kiheverhetetlen vereséget szenvedett.

A reakciós tervek szétfűzése érdekében a párt ismét a tömegekhez fordult. Szeptember elején az MKP Budapesten nagygyűlést tartott, s mintegy 300 000 ember — köztük sok szociáldemokrata — előtt ismertette kormányprogram-tervezetét. A tervezet tartalmazta a dolgozók napi problémáinak megoldására irányuló tennivalókat és az általános szocialista célkitűzéseket is (a bankok államosítása, a munkanélküliség megszüntetése, a munkásbíróságok felállítása, az árdrágítók, a korrupció elleni kíméletlen harc, az állam és egyház közötti viszony rendezése stb.). A nagygyűlés résztvevői munkás-paraszt kormány alakítása mellett, a jobboldali szociáldemokraták egységbontó tevékenysége ellen foglaltak állást. A tömegek harcos kiállása, a parasztpárt, a kisgazdapárt balszárnya, valamint a baloldali szociáldemokraták fellépése eredményeként a jobboldali puccskísérlet vereséget szenvedett.

Az új kormányban — s más hatalmi és igazgatási szervekben — az MKP, de általában a forradalmi erők pozíciói jelentéke-

nyen megerősödtek.⁷ Az új kormány mint a szocialista átalakulás meggyorsításának népfrentjellegű koalíciója, a proletárdiktatúrára való közvetlen átmenet kormányaként alakult meg, tevékenységével tovább gyorsította a szocialista forradalom győzelmének folyamatát.

A parlament választási visszaélések miatt megsemmisítette a neofasiszta Pfeiffer-párt mandátumát — ő és néhány társa már korábban disszidált —, pártjuk felbomlott, még mielőtt mandátumaik ügyében a választási bíróság ítéletet mondott volna. Rövidesen feloszlott a Barankovics-párt is.

Mindez azt jelentette, hogy a szocialista forradalom erői kiszorították a burzsoáziát a politikai hatalomból. Az új kormány elfogadta az MKP javaslatát, s programja a hároméves terv végrehajtása, a bankok államosítása, a reakció még meglevő hadálásainak felbomlasztása, szétzúzása lett.

Az országgyűlés 1947. november 20-án törvényt hozott a bankok államosítására. A bankok és az érdekeltségükhöz tartozó vállalatok államosítása minőségi forradalmi változást idézett elő a népgazdaság struktúrájában. A bánya- és gyáriparban vezető szerepre tett szert az állami, immár szocialista szektor, amely a bánya- és gyáriparban dolgozók 60%-át foglalkoztatta. A gyáripar fennmaradó részének jelentős része államkapitalista szektort alkotott. Ide tartoztak azok a magánüzemek, amelyek az állam közvetlen irányítása alatt álltak, azok a magánkézben levő üzemek, amelyeknek a bankok voltak a társtulajdonosai, s most a bankérdekeltségek állami kézbe kerülésével az állam lett azok társtulajdonosa.

⁷ Az új kormány tagjai a következők voltak. Köztársasági elnök: Tildy Zoltán (KGP); miniszterelnök és honvédelmi miniszter: Dinnyés Lajos (FKGP); államminiszterek: Rákosi Mátyás (MKP), Szakasits Árpád (SZDP), Dobi István (FKGP); külügyminiszter és tájékoztatásügyi miniszter: Mihályfi Ernő dr. (FKGP); belügyminiszter: Rajk László (MKP); földművelésügyi miniszter: Bárányos Károly dr. (FKGP); pénzügyminiszter: Nyárádi Miklós dr. (FKGP); iparügyi miniszter: Bán Antal (SZDP); közlekedésügyi miniszter: Gerő Ernő (MKP); kereskedelmi és szövetkezeti miniszter: Rónai Sándor (SZDP); vallás- és közoktatásügyi miniszter: Ortutay Gyula dr. (FKGP); igazságügy-miniszter: Riesz István dr. (SZDP); népjóléti miniszter: Molnár Erik dr. (MKP); közellátási miniszter: Erőss János dr. (FKGP); építés- és közmunkaügyi miniszter: Veres Péter (NPP); a Gazdasági Főtanács főtáncára: Vas Zoltán (MKP).

A bankok és különböző vállalataik államosítása még nem jelentette ugyan a nagytőke teljes kisajátítását, de oly messzemenően forradalmi intézkedés volt, ami **egyértelmű a szocialista forradalom döntő győzelmével. A népi demokratikus hatalom proletárdiktatúrává fejlődött.**

A politikai rendszer jellegének elméleti tisztázása azonban nem következett be. Összefüggött ez azzal az elméleti tévedéssel, hogy a népi demokráciát a párt úgy fogta fel, hogy az „út a szocializmushoz proletárdiktatúra nélkül”. Ez olyan elméleti tévedés volt, mely a későbbi években komoly negatív hatást gyakorolt a párt tevékenységére. Az elméleti tévedés forrása végső fokon abban állt, hogy a proletárdiktatúrát azonosították annak szovjet formájával, nem értették meg, hogy a népi demokrácia betöltheti a proletárdiktatúra funkcióit, annak egyik válfaja, formája lehet.

A bankok államosításával kisajátításra kerülő üzemek köztulajdonba vétele 1948 januárjára fejeződött be. Az MKP ekkor tartott III. országos értekezlete joggal állapítja meg: **„Tiéd az ország, magadnak építed!”**

Márciusban a népi demokratikus rendszer újabb csapást mért a nagytőke gazdasági hadállásaira: **államosította a 100 munkavállalónál többet foglalkoztató üzemeket.** Újabb 600 vállalattal bővült az ipar társadalmi szektora, s ennek következtében a bányá- és gyáriparban dolgozók 85⁰/₀-a már szocialista szektorban dolgozott.

Mindez nemcsak a hároméves terv célkitűzéseinek gyorsabb ütemű megvalósítását tette lehetővé, hanem **teljesebbé vált a szocialista forradalom győzelme is.**

Az államosított üzemek élére munkásigazgatókat neveztek ki, A 100 dolgozónál többet foglalkoztató üzemek államosítása az ipari burzsoázia gazdasági felszámolását jelentette, és gazdaságilag megalapozta a proletárdiktatúrát. A nagyipar minden ágában túlsúlyba jutott a szocialista szektor.

Az elért gazdasági és politikai eredmények hatására a dolgozó parasztság mind nagyobb tömegei tették magukévá a párt célkitűzéseit. Ezt bizonyította a falusi pártszervezetek erőteljes növekedése, a munkás-paraszt szövetség megerősödése.

E sok változás együttes hatására döntő jelentőségű, minőségi változás következett be a hatalomban: **a népi demokratikus for-**

radalom, a munkások és parasztok demokratikus diktatúrája éles politikai, gazdasági harcokon keresztül, de fegyveres polgárháború nélkül proletárdiktatúrává fejlődött. A szocialista forradalomba való átnövés folyamatát betetőzte a két munkáspárt egyesülése.

A munkásegység erősödése, a két munkáspárt egyesülése

Az államosítások megvalósításáért folyó harcban egyre szorosabbá vált a két munkáspárt együttműködése. Az egyesülésre irányuló óhaj mind erőteljesebben nyilvánult meg az ipari munkásság körében. A kommunista és szociáldemokrata munkások összekötő bizottsági értekezleteket, közös vezetőségi üléseket, aktívákat, ünnepségeket szerveztek, és ezeken a közös értekezleteken határozatokat hoztak a munkásegység megszilárdításáról, a tőkések szabotázsza, a spekuláció elleni harcra.

1947 végén az SZDP-ben nyílt válság robbant ki. A szociáldemokrata párt fővárosi végrehajtó bizottsága a baloldali vezetők kezdeményezésére határozatban bélyegezte meg a jobbszárny vezetőit. Állást foglaltak a határozat mellett a legnagyobb szakszervezetek és az SZDP számos üzemi szervezete, és sikraszálltak a munkásosztály politikai és szervezeti egységének megteremtéséért.

Ezekben a napokban valóságos „földcsuszamlás” következett be az SZDP-ben; a párt tagjai tömegesen kérték felvételüket az MKP-ba. 1948 első három hónapjában több mint 200 000-en kérték felvételüket. Ebből kb. 100 000 volt a szociáldemokrata munkás. Mindez a kommunista párt eszmei-politikai befolyásának térhódítását bizonyította.

Az SZDP országos vezetősége 1948. február 18-án összehívta a vezetőségi ülést, majd március 6-ra pártkongresszust hívott össze, amely kimondta az MKP-val való egyesülést.

Az MKP harca a munkásosztály döntő többségének megnyeréséért tehát teljes győzelemmel, a szociáldemokrata párt jobbszárnyának vereségével végződött. Ezzel megteremtődött a lehetőség a munkásosztály politikai és szervezeti egységének helyreállítására, annak a szakadásnak a megszüntetésére, amely évtizedekkel korábban a jobboldali munkásáruló szociáldemokrata vezetők bűnéből következett be. A pártszervezetek egye-

sülési folyamata 1948. április 24-én hat budapesti nagyüzem kommunista és szociáldemokrata pártszervezetének egyesülésével kezdődött meg.

1948. június 12-én tartotta az MKP a IV., a Szociáldemokrata Párt a XXXVII. kongresszusát. Mindkét kongresszus határozatot hozott, hogy a két párt egyesülési kongresszusán megalakítják a **Magyar Dolgozók Pártját**. Az egyesülési kongresszus június 13-án és 14-én tartotta tanácskozásait. A kongresszus megvitatta és elfogadta az új pártprogramot. A program kifejezésre juttatta a párt mélységesen internacionalista politikáját és készségét, hogy a marxizmus—leninizmus általános érvényű tanításait hazánk viszonyaira alkalmazza. A **kongresszuson elfogadott program** meghatározta a soron levő feladatokat, célul tűzte ki a **dolgozó nép államának erősítését, a szocializmus felépítését, a tervgazdálkodás kiterjesztését, kulturális téren pedig a vagyonos osztályok műveltségi monopóliumának megszüntetését**. A kongresszus a **lenini elveknek megfelelő szervezeti szabályzatot fogadott el, majd megválasztotta a párt vezető szerveit**.⁸

Az egyesüléssel létrejött a magyar munkásosztály egységes marxista—leninista pártja. A **munkásosztály politikai és szervezeti egysége megszilárdította a munkáshatalom győzelmét hazánkban**.

A magyar dolgozók a munkásosztály vezetésével — a Magyar Tanácsköztársaság idején — egyszer már elindultak a szocialista építés útján. Az akkori történelmi körülmények között a reakció meg tudta akadályozni, hogy a magyar nép a maga választotta

⁸ A kongresszus 66 tagú KV-t (13 póttaggal) és 10 tagú KEB-et (2 póttaggal) választott. A KV megválasztotta a párt elnökét: Szakasits Árpádot, főtitkárát: Rákosi Mátyást, főtitkárhelyetteseit: Farkas Mihályt, Kádár Jánost, Marosán Györgyöt; a PB tagjait: Apró Antalt, Farkas Mihályt, Gerő Ernőt, Harustyák Józsefet, Kádár Jánost, Kossa Istvánt, Marosán Györgyöt, Nagy Imrét, Rajk Lászlót, Rákosi Mátyást, Révai Józsefet, Rónai Sándort, Szakasits Árpádot, Vajda Imrét; a Titkárságot: Farkas Mihályt, Gerő Ernőt, Kádár Jánost, Marosán Györgyöt, Rajk Lászlót, Rákosi Mátyást, Révai Józsefet, Szakasits Árpádot; a Szervező Bizottságot: Apró Antalt, Farkas Mihályt, Kovács Istvánt, Köböl Józsefet, Marosán Györgyöt, Orbán Lászlót, Rákosi Mátyást, Révész Ferencet, Szakasits Árpádot, Szőnyi Tibort. A PB és a Titkárság munkáját közvetlenül a főtitkár irányította.

utat végigjárja. A második magyar proletárdiktatúra már egészen más nemzetközi körülmények, erőviszonyok között győzedelmeskedett. A szocialista tábor tagjaként, a Szovjetunió és a testvéri népi demokráciák támogatásával kezdődött el a szocialista Magyarország felépítéséért vívott küzdelem.

HARMADIK TÉMA

A SZOCIALISTA VILÁGRENDSZER FEJLŐDÉSE AZ 1940-ES ÉVEK VÉGÉTŐL NAPJAINKIG

A szocialista világrendszer kialakulása, a nemzetközi erőviszonyoknak az 1940-es évek végén a szocializmus javára bekövetkezett újabb nagy jelentőségű eltolódása következtében a szocializmus építése számára alapvetően kedvező feltételek jöttek létre. Az imperializmus ugyan mind gazdasági, mind katonai vonatkozásban továbbra is jelentős erővel rendelkezett, s ennek birtokában újabb kísérleteket tett a szocializmus fejlődésének megakadályozására és megsemmisítésére, törekvései azonban az új fejlődési szakaszban is megghiúsultak. A szocialista országoknak saját belső nehézségeiken kívül számolniuk kellett az imperializmus ellenük irányuló politikájával, újabb támadásaival, de erőiket összpontosítva hatalmas sikereket értek el a szocializmus és a kommunizmus építésében.

A szocialista világrendszer legfőbb ereje a Szovjetunió. Gazdasági, társadalmi-politikai és katonai fejlődése alapvetően meghatározza a szocialista országoknak a világ fejlődésére gyakorolt hatását és a különböző társadalmi rendszerű országok kapcsolatainak alakulását. A többi szocialista ország gazdasági-társadalmi-politikai sikerei fontos hozzájárulást jelentenek a szocialista világrendszer erejének további növekedéséhez. A szocialista világrendszer erején megtörik az imperializmus agresszív, haladásellenes politikája, sikerei növelik vonzóerejét a többi imperialistaellenes erő irányában. A gazdaságilag, politikailag, katonailag erősödő szocializmus szilárd bázisa az imperializmus ellen harcoló erőknél.

A szocialista világ — kialakulásától napjainkig, most már csaknem három évtizedes fejlődése során elért eredményei alapján — a világ fejlődésének döntő tényezőjévé válik.

I. A SZOVJETUNIO GAZDASÁGI-TÁRSADALMI FEJLŐDÉSE AZ 1950-ES ÉVEK KÖZEPÉTŐL NAPJAINKIG. A SZOVJETUNIO KÜLPOLITIKÁJA

1. AZ SZKP POLITIKÁJA 1953 ÉS 1956 KÖZÖTT

A második világháború után a szovjet nép a kommunista párt vezetésével a gazdaság helyreállításában és, a szocialista társadalom továbbfejlesztésében elért eredményeire támaszkodva az 1950-es évek közepén újabb nagy előrehaladást ért el. A Szovjetunió megnövekedett gazdasági ereje, a közvetlen kapitalista környezetnek a szocialista világrendszer létrejöttével történt megszűnése, a nemzetközi erőviszonyokban végbement eltolódás, az imperializmus hidegháborús politikájának mind jobban kirajzolódó veresége kedvező feltételeket teremtett az 1950-es évek közepén az objektív és a szubjektív tényezőkől fakadó ellentmondások felszámolására, a gazdasági és politikai-társadalmi fejlődés további meggyorsítására. Ez azonban megkövetelte az ország belső és nemzetközi helyzetének újabb sokoldalú felmérését és elemzését. E feladat megoldása pedig szükségessé tette a személyi kultusz és a dogmatizmus felszámolását, a leninizmus következetes érvényesítését, a vezetés munkastílusának átalakítását, a szocialista demokrácia továbbfejlesztését, az új körülményeknek megfelelő irányvonal érvényesítését a gazdaságpolitikában és a külpolitikában is. Az első témában a Szovjetunió fejlődésének ismertetése során utaltunk arra, hogy ezeknek a változásoknak a szükségessége lényegében már az SZKP XIX. kongresszusán is megfogalmazódott. E folyamat azonban csak 1953 márciusától bontakozott ki. Sztálin 1953 márciusában bekövetkezett halála megkönnyítette a személyi kultusznak, valamint a dogmatizmusnak és következményeinek leküzdését, a lenini elveket az új helyzetnek megfelelően, következetesen érvényesítő politikai kialakítását.

**A vezetés lenini
elveinek visszaállítása
és a szocialista demokrácia
továbbfejlesztése**

1953 márciusában az SZKP vezetősége intézkedéseket tett a párt vezető testületeiben az egyszemélyi vezetés helyett a kollektivitás elvének visszaállítására. Egyidejűleg lépéseket határoztak el az állami irányító szervek túlzott centralizációjának csökkentésé-

re. A minisztertanács hatáskörét korlátozva növelték a minisztériumok tevékenységi körét, önállóságát. Elhatározták az állami és gazdasági irányító apparátus fölösleges láncszemeinek megszüntetését, hogy az irányítást közelebb vigyék a termeléshez. A vezető káderek egy része azonban nem értett egyet a vezetés elveinek és módszereinek ilyen irányú megváltoztatásával. Továbbra is a régi, egyszemélyi vezetési módszerekhez és a túlcentralizált irányításhoz ragaszkodtak. A konzervatív, dogmatikus nézetek ellen hosszú, erélyes harcra volt szükség. Ugyanakkor Berija, a minisztertanács első elnökhelyettese és belügyminiszter kísérletet tett arra, hogy a hatalmat kezébe ragadja és megakadályozza a megindult egészséges folyamat folytatását. Arra törekedett, hogy a belügyminisztériumot kivonja a párt vezető testülete és a minisztertanács felügyelete és politikai irányítása alól, s föléjük helyezze. A párt Központi Bizottsága felszámolta Berija akcióját, és napirendre tűzte a személyi kultusz elleni harcot. Az 1953. júliusi KB-ülés elemezve az ügy tanulságait, a kollektív vezetés további erősítésére és a szocialista demokrácia széles körű fejlesztésére tett lépéseket. Az államapparátus munkája feletti párt- és kormányellenőrzést megerősítették. A pártszervezeteknek újra kötelességévé tették a hivatalok s más állami és gazdasági szervek és a vezetők tevékenységének politikai ellenőrzését. Jelentős intézkedések történtek a pártdemokrácia, a bírálat és önbírálat fejlesztésére, a tömegek hangulatának, problémáinak felmérésére, alkotó energiájuk felszabadítására, a politikai tevékenységben való fokozottabb részvételükre.

A Központi Bizottság 1953. júliusi plénuma után fokozták az ideológiai-politikai munkát a személyiség és a néptömegek történelmi szerepének helyes, lenini szellemű megvilágítására. Határozott intézkedéseket tettek a szocialista törvényesség megerősítésére. 1953 nyarától felülvizsgálták a korábbi politikai pereket. Megállapították, hogy a lefolytatott politikai perekben egyes személyeket jogosan ítélték el a szovjet állam és a szocializmus ellen irányuló tevékenységük miatt. Mások viszont nem voltak bűnösök az ellenük felhozott vádakban. Jogtalanul ítélték el őket a személyi kultusz légkörében, és egyesek törvénysértés áldozatává lettek. Ezeket — valamint más, el nem ítélt funkcionáriusokat és szovjet állampolgárokat, akik ugyan-

csak szenvedtek a törvénysértések miatt — rehabilitálták. A törvénysértések megelőzésére, a szocialista törvényesség megszilárdítására megnövelték a párt- és az állami szervek ellenőrző szerepét az igazságszolgáltató szervek felett. Elvetették azt a hibás tételt, hogy az osztályharc a szocializmus körülményei között állandóan éleződik, amelyet Sztálin az 1930-as évek közepén fogalmazott meg, és amely a politikai perek egy részének alapjául szolgált.

A Központi Bizottság 1953. szeptemberi ülésén a párt első titkárává N. Sz. Hruscsovot választották.

A gazdaságpolitika továbbfejlesztése

A vezetés lenini elveinek visszaállítására és a szocialista demokrácia fejlesztésére tett intézkedések mellett a másik nagy jelentőségű változás a gazdaságpolitikában következett be. A Szovjetuniónak már meglevő nehézipari bázisa és megerősödött katonai védelmi ereje lehetővé tette, hogy jelentősebb lépést tegyenek a lakosság életkörülményeinek javítására, megszüntessék az ellátásban fennálló nehézségeket. Ezt csak hőszebb távra szóló gazdaságpolitikával lehetett biztosítani.

A lakosság életkörülményeinek további javítására 1953—1955-ben néhány közvetlen intézkedést hajtottak végre. Újabb árleszállítások voltak, növelték a béreket, csökkentették a lakosság által jegyzett államkölcsonök összegét.

A fogyasztási cikkekkel való ellátás megjavítása érdekében elhatározták, hogy a nehézipar további gyors ütemű fejlesztése mellett megnövelik a könnyűipari és élelmiszeripari termelés emelésének ütemét. Jobban előtérbe kerültek a mennyiségi követelmények mellett a minőségi szempontok is, valamint a termelés műszaki fejlesztésének és az ipari formatervezésnek a feladatai.

Különösen sürgető feladattá vált a mezőgazdaság termelésének fellendítése. A mezőgazdaság hozama még az 1950-es évek elején is a háború előtti szint körül mozgott. A korábbi időszakban a nehézipar megteremtésének, valamint a helyreállításnak a feladatai nem tették lehetővé a mezőgazdaság termelőerőinek nagyobb mérvű fejlesztését, ennek következtében a termelés növelését. Most viszont az egész gazdaság továbbfejlődésének, a lakosság élelmiszerekkel való ellátása megjavításának kulcskérdése lett a mezőgazdasági termelés fellendítése. Ezért a Központ-

ti Bizottság 1953 szeptemberében megvizsgálta a mezőgazdaság helyzetét, és nagy jelentőségű változtatásokat eszközölt az agrárpolitikában. A termelés növelését célzó, alapvetően adminisztratív eszközök helyett a gazdasági eszközök nagyobb mérvű felhasználásával kívánták ugyanazt a célt elérni. A hagyományos, már művelés alatt álló mezőgazdasági területeken a termelés fokozása érdekében megnövelték a mezőgazdasági beruházásokat, nagyobb mennyiségű géppel látták el a kolhozokat, valamelyest növelték a műtrágyaellátást. Továbbá jelentősen fokozták a kolhozparasztok anyagi érdekelttségét a közös gazdaság termelésének növelésében. Felemelték az állami felvásárlási árakat, csökkentették a kötelező terménybeszolgáltatás mértékét. A háztáji gazdaságok túlzott adóterheit mérsékeltek. Sok mezőgazdasági szakembert küldtek vissza az állami és gazdasági apparátusból falura. Politikai munkásokkal és gazdasági szakemberekkel erősítették meg a kolhozok, a szovhozok és a gépállomások vezetését. Növelték a kolhozok önállóságát.

A gabonakérdés és vele együtt a takarmánykérdés nagyon gyors megoldásának kínálkozott a Szovjetunió hatalmas, eddig még művelés alá nem vont területeinek, a szűz- és parlagföldeknek a feltörése. A Központi Bizottság 1954. februári ülésén elhatározták Kazahsztán, Dél-Szibéria, a Volgavidék, Észak-Kaukázus és az Ural körzetében a szűz- és a parlagföldek megművelését. Két esztendő alatt 36 millió hektár új földterületet vontak be a mezőgazdasági termelésbe. Ez rendkívül nagy erőfeszítéseket kívánt a munka gépesítése, a munkaerő áttelepítése, a megfelelő életkörülmények megteremtése érdekében. A mezőgazdasági termelés fejlesztésére szánt eszközök legnagyobb részét 1954—1956-ban ezekre a területekre öszpontosították. Így a hagyományos mezőgazdasági területek fejlesztésére kevesebb jutott. A szűz- és parlagföldek feltörése nagy jelentőségű volt a gabonakérdés megoldásában az 1950-es évek közepén. E területek termelésének továbbfejlesztése azonban újabb hatalmas befektetéseket igényelt. Egyidejűleg tovább kellett növelni a hagyományos mezőgazdasági területek termelését is. Ez sürgette az intenzív fejlesztésre való áttérést.

Az ipar és a mezőgazdaság termelésének az 1953—1956 közötti esztendőkből elért fejlődése alapján jelentősen javult a lakosság ellátása és általában az életkörülmények.

**A Szovjetunió katonai
védelmi erejének
további növekedése az
1950-es évek közepén**

A Szovjetuniónak az imperialisták háborús fenyegetése ellen, a béke megőrzéséért és megszilárdításáért folytatott következetes harca, az imperialisták agresszív terveinek megghiúsítására irányuló küzdelem, a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élésének érvényesítése megkövetelte a katonai védelmi erő fokozását.

A NATO létrejötte után 1949-től, de különösen a koreai háború kirobbanása után a Szovjetunió kénytelen volt növelni hadseregének létszámát. Ez 1955-ben elérte az 5 millió 763 000 embert. Ezzel egyidejűleg intézkedéseket tett, hogy felszámolja az Egyesült Államok fölényét a modern fegyverfajta (atom) területén. Ezt a célt szolgálta egyrészt a már említett újabb fegyverfajta (hidrogénfegyver) létrehozása 1953-ban. A hadsereg felkészült egy esetleges atomháború körülményei között megvívandó összecsapásra. Gyorsan fejlődött a rakétatechnika. Megjelent a rakéta-atomfegyver. 1957 augusztusában pedig sikeresen kipróbálták a világ első interkontinentális, több fokozatú ballisztikus rakétáját. Egy ilyen rakétával 1957 októberében föld körüli pályára bocsátották az első mesterséges holdat. Gyors ütemben folyt az atommeghajtású tengeralattjárók kiépítése is.

A haditechnika fejlődése a szovjet ipar gyors műszaki fejlődésére támaszkodott. Nagymértékben növelte az imperialista agressziós tervek megghiúsításának feltételeit, megszűnt az Egyesült Államok területének katonai sérhetetlensége.

**Külpolitikai sikerek
az 1950-es évek
közepén**

A belpolitikai viszonyok, valamint a gazdaság és a védelmi erő továbbfejllesztésében elért eredmények mellett igen jelentős sikereket ért el a Szovjet-

unió a külpolitikában is. A szocialista országokkal való együttműködés megerősítése mellett újabb vereségeket mért az imperializmus hidegháborús politikájára. Kezdeti lépéseket tett a tőkésországokhoz fűződő viszonyai megjavítására. Kapcsolatokat teremtett a gyarmati sorból felszabadult, önálló állami fejlődés útjára tért nem szocialista nemzeti államokkal.

Ebben az időben az első, legjelentősebb külpolitikai siker

volt az imperialista háború lángjainak kioltása Koreában és Indokínában. Az Egyesült Államok 1950 júniusában Koreában kirobantotta a háborút. Ez veszélyeztette a Kínai Népköztársaságot is. Az Egyesült Államok arra törekedett, hogy Korea északi része népi demokratikus rendszerének megsemmisítése után visszaállítsa Kínában a Kuomintang hatalmát, meggyengítse a világszocializmus pozícióit, visszaszorítsa a felszabadító mozgalmat, fokozza fegyverkezését, megerősítse az agresszív katonai szövetségeket, megnyissa az utat Távol-Keleten Japán, Európában pedig a Német Szövetségi Köztársaság újrafelfegyverkezéséhez. A koreai háború a világkonfliktus veszélyét idézte fel. Megszüntetésére a Szovjetunió kezdettől fogva nagy erőfeszítéseket tett. Minden eszközzel támogatta a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságot az ENSZ-zászló mögé rejtett imperialista agresszióval szemben.

A Szovjetunió, a szocialista országok és Kína együttesen visszaverték a katonai támadást, és jelentős vereséget mértek a betolakodókra. A 38. szélességi fok mentén, a háború kiindulási vonalán állóháború alakult ki. A 16 tőkésállam amerikai vezetéssel folytatott katonai intervenciója megghiúsult. Az amerikai tervek megghiúsítása szorosan összefüggött a nemzetközi erőviszonyokban a szocialista világ javára a korábbi években végbe ment eltolódással. 1953 márciusában a Szovjetunió által támogatott kínai—koreai javaslatra felújították a korábban megszakadt fegyverszüneti tárgyalásokat. A szovjet diplomácia újabb kezdeményezésére 1953. július 23-án az Egyesült Államok kénytelen volt aláírni a fegyverszünetet. Ezzel sikerült megszüntetni a súlyos veszéllyel fenyegető egyik háborús konfliktust.

1954 elején, hosszú szünet után, szovjet kezdeményezésre ismét összeült a Külügyminiszterek Értekezlete Berlinben. A Szovjetunió ezen javasolta, hogy folytassanak tárgyalásokat a nemzetközi feszültség csökkentése érdekében az indokínai béke helyreállításáról. Az 1954. április 26—július 21. között megtartott genfi Külügyminiszteri Konferencia határozata értelmében megkötötték a fegyverszünetet Indokínában is. Vietnam északi részén létrejött az újjászerveződött, független Vietnami Demokratikus Köztársaság. Függetlenné vált Indokína két másik állama, Laosz és Kambodzsa is.

Jelentős sikereket ért el a Szovjetunió Európában is. 1954-

ben javaslatot tett egy európai kollektív biztonsági szerződés megkötésére, amely Nyugat-Németország újrafelfegyverzése ellen, a két német állam elismeréséért és a német békeszerződés megkötéséért folytatott harcot is magában foglalta. A nyugati hatalmak azonban tovább folytatták a Német Szövetségi Köztársaság újrafelfegyverzését és az agresszív imperialista katonai tömbbe való bevonását. 1954 októberében erre vonatkozó egyezményt írtak alá. A nyugat-európai háborús tűzfészek létrehozásának imperialista politikájával szemben a Szovjetunió megerősítette a saját és a többi szocialista ország katonai védelmi képességét. Felmondva az angol—szovjet és a francia—szovjet szövetségi egyezményeket, amelyeket a tőkésországok már régén megszegtek, 1955 májusában a Szovjetunió és az európai szocialista országok (Jugoszlávia kivételével) létrehozták kollektív katonai védelmi szervezetüket, a Varsói Szerződést.

1955-ben a szovjet diplomácia tovább növelte kezdeményezéseit. 1955 májusában elérte az osztrák államszerződés megkötését, amely kimondotta Ausztria semlegességét. 1955 júliusában pedig, tíz évi szünet után, a genfi konferencia megtartásával ismét létrejött a különböző társadalmi rendszerű országok közötti érintkezés a legmagasabb kormányfői szinten. Az imperialista országok vezetői újra tárgyalóasztalhoz kényszerültek. A genfi kormányfői értekezleten a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország a nemzetközi feszültség enyhítéséről szóló elvi nyilatkozatot fogadtak el. Ezt az imperialista országok azonban nem tartották be.

1954—1955-ben újabb külpolitikai sikereket ért el a Szovjetunió, a szocialista világ Ázsiában is. Az 1950-es évek első felében ugyanis a nyugati tőkésországok arra törekedtek, hogy az ázsiai országokat bevonják a katonai blokkba. Az új, független államokat uralmuk alá akarták hajtani, és területüket a szocialista országok, valamint a nemzeti felszabadító mozgalmak elleni felvonulási tereppé kívánták tenni. 1954-ben létrehozták a délkelet-ázsiai katonai csoportosulást: a SEATO-t, 1955 elején pedig megszervezték a Közép-Keleten a bagdadi paktumot. Az agresszív imperialista csoportosulások bonyolulttá tették a helyzetet Ázsiában és a Közel-Keleten. A létrehozott csoportosulásokhoz fűzött imperialista célokat azonban az antiimperialista erők tevékenysége keresztezte. A szocialista országok elítélték

mindkét imperialista csoportosulást mint új gyarmatosításra irányuló törekvést. Az ellenük folytatott harcra szólították fel az ázsiai biztonság megteremtésében érdekelt erőket. Az imperialista törekvések elleni harcban a Kínai Népköztársaság és India 1954 áprilisában megfogalmazta az államok közötti kapcsolatok öt alapelvét (pancsa szila): a területi sérthetetlenség és szuverenitás kölcsönös tiszteletben tartása; a kölcsönös meg nem támadás; a másik ország belügyeibe való be nem avatkozás; az egyenlőség és a kölcsönös előnyök, a békés együttműködés. A Szovjetunió támogatta ezeknek az alapelveknek nemzetközi jogi elismerését. Támogatta az ázsiai és afrikai független országok jelentős része által követett úgynevezett semlegességi, tömbön kívüli politikát, amely az imperializmus agresszív, új gyarmatosító politikája ellen irányult. Az ázsiai országok kezdeményezése alapján 1955 áprilisában tartották meg a Bandungi Konferenciát (Indonézia). Ezen 29 ázsiai és afrikai ország vett részt, közöttük a gyarmati sorból felszabadult, függetlenné vált szocialista és antiimperialista, demokratikus országok mellett néhány olyan ország is, amely imperialista csoportosulás tagja volt, vagy még el sem nyerte függetlenségét. A Bandungi Konferencia határozata alapvetően imperialistaellenes volt, és megerősítette a békés egymás mellett élés alapelveinek érvényesítéséért, az új gyarmatosítás ellen folyó küzdelmet. E konferenciával az új független országok beléptek a világpolitika porondjára. A bandungi határozat válasz volt az ázsiai és közel-keleti agresszív imperialista tömbök létrehozására.

Az ázsiai-afrikai országok antiimperialista harcának növekedésével egyidőben a Szovjetunió különösen megerősítette kapcsolatait néhány új, független állammal. Elvetette azt a korábban érvényesülő dogmatikus felfogást, amely nem vette figyelembe a gyarmati sorból a nemzeti burzsoázia vezetésével felszabadult országok sajátos politikai szerepét. Továbbra is bírálta ezek belpolitikájában jelentkező antikommunista magatartást, támogatta belső demokratikus fejlődésüket, és erőteljes segítséget nyújtott imperialistaellenes, gyarmatrendszer-ellenes külpolitikájukhoz. 1955 februárjában a Szovjetunió és India egyezményt írt alá a két ország közötti gazdasági együttműködésről, az indiai ipar fejlesztéséhez nyújtott szovjet segítségről (bílai kohászati kombinát építése). Hasonló egyezmény született Indo-

néziával, Kambódzsával, Afganisztánnal, Szíriával és Ceylonnal. Ezen országok állami szektorában a szocialista ország segítségével létrehozott modern ipari vállalatok gazdaságilag erősítik függetlenségüket az imperialista monopoltőkével szemben, és hozzájárulnak kapcsolataik fejlesztéséhez a szocialista országokkal. Az államközi politikai kapcsolatok is jelentősen fejlődtek a kormányfők kölcsönös látogatásai révén (India, Burma, Afganisztán). A Szovjetunió kapcsolatainak kiszélesedése és elmélyülése a fejlődő országokkal növelte az imperialistaellenes tábor országai közötti együttműködést és erejét.

A Szovjetunió belső fejlődésében és külpolitikájában elért újabb nagy jelentőségű eredmények gyakorlatilag bizonyították az alkalmazott politika helyességét. Megteremtették az újabb előrehaladás feltételeit. Az 1953—1955-ben folytatott politika tapasztalatait elemezte és összegezte az SZKP soron következő, XX. pártkongresszusa.

2. A SZOVJETUNIO KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK XX. KONGRESSZUSA. A SZOVJETUNIO FEJLŐDÉSE AZ 1950-ES ÉVEK MÁSODIK FELÉBEN

A XX. kongresszus jelentősége	A párt XX. kongresszusa 1956 februárjában ült össze Szerepe és jelentősége túlnő a kongresszusok általános jelentőségén. A világban az 1950-es évek közepéig végbement hatalmas méretű változások után a kongresszus a leninizmus szellemében elemezte a párt tevékenységét és határozta meg az új helyzetnek megfelelő, hosszú távra szóló politikai vonalat. Tovább folytatta a párt korábbi stratégiáját, amely a gyakorlatban helyesnek bizonyult: a szocializmus teljes felépítésének befejezését a Szovjetunióban, a szocialista világrendszer országainak előrehaladásához nyújtott sokoldalú segítséget, a szocialista világ megerősítését, a nemzetközi kommunista mozgalom, azon belül a tőkésországok kommunista mozgalma harcának támogatását, a nemzeti felszabadító mozgalmak és a fejlődő országok antiimperialista küzdelmének támogatását, az imperializmus agresszív, forradalomellenes és háborút előkészítő politikájának visszaszorítását, a különböző társadalmi rendszerű államok kö-
--------------------------------------	--

zötti békés egymás mellett élésmegvalósítására irányuló tevékenységet. Vagyis röviden: tovább folytatta az imperializmus ellen harcoló szocialista és demokratikus erők megszilárdításának és továbbfejlesztésének politikáját, a szocialista világforradalom előrehaladásához szükséges feltételek létrehozását. A XX. kongresszus a fő stratégiai vonal megerősítése mellett az 1953—1956 közötti politika eredményeit felmérve részletesebben kidolgozta az új politikai célokat, feladatokat és módszereket, hogy meggyorsítsa a Szovjetunió és vele együtt a többi szocialista ország és minden más antiimperialista forradalmi erő fejlődését. Az 1953—1956 között alkalmazott politika eredményei a személyi kultusz és a dogmatizmus elvetésével, a leninizmus következetes alkalmazásával függtek össze. A XX. kongresszus további lépéseket tett a személyi kultusz és a dogmatizmus maradványainak leküzdésére. Biztosította az elmélet alkotó alkalmazását és a politika továbbfejlesztését. Hatalmas lökést adott a forradalmi világmozgalom fejlődésének.

A XX. kongresszus a világ általános fejlődési irányáról

Elemezve a második világháború óta bekövetkezett változásokat, megállapította, hogy két, különböző törvényszerűség alapján fejlődő világrendszer alakult ki; a szocialista és a kapitalista világrendszer. Az imperializmus ezt a folyamatot képtelen volt megakadályozni. A kapitalizmus eredményeket ért el a műszaki fejlesztés és a termelés növelése terén, de fejlődése ellentmondásos, mélyül általános válsága. A szocialista világrendszer viszont gyorsan fejlődik. Ereje és a világ fejlődésére gyakorolt hatása növekszik. A nemzetközi erőviszonyok a szocializmus javára változnak. A kongresszus a világ fejlődésének általános irányát figyelembe véve határozta meg a párt politikáját a következő időszakra.

A párt politikája a Szovjetunió és a szocialista világ fejlesztésére

Megvizsgálva a Szovjetunió helyzetét, a kongresszus a belpolitikában néhány fontos alapelvet hangsúlyozott. A gazdaság fejlesztése terén előírta, hogy gyakorlatilag biztosítani kell a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődését. A nehézipar elsődleges ütemű fejlesztése mellett meg kell gyorsítani a közfogyasztási cikkek termelését is. Az ipar elsőrendű szerepének biztosítása és fejlesztése mellett nagyobb figyelmet kell fordítani a mező-

gazdasági termelés gyorsabb növelésére is. A termelőerők növekedésének meggyorsítása érdekében ráirányította a figyelmet a tudományos és műszaki fejlesztésre. Hangsúlyozta, hogy a szovjet tudomány és technika eredményeit felhasználva tanulmányozni kell a fejlett tőkésországokban kibontakozó tudományos és műszaki forradalmat, s annak eredményeit a szocializmus érdekeinek megfelelően kell alkalmazni. A termelőerők területi elhelyezésének lényeges megváltoztatását irányozta elő az ország keleti részén meglevő és feltárt hatalmas nyersanyagforrások kiaknázása, a terület gyors iparosítása útján. A termelőerők, a gazdaság fejlesztése alapvető céljaként a lakosság életszínvonalának rendszeres emelését és az ország katonai védelmi képességének további növelését határozta meg.

A szocialista világrendszerhez tartozó országok gazdasági fejlődésének, a Szovjetunió és a KGST többi tagállama közötti gazdasági együttműködés erősítésének érdekében arra a következtetésre jutott a kongresszus, hogy megvan a lehetőség az erőforrások ésszerűbb, hatékonyabb hasznosítására. Az ipar minden ágának minden országban való fejlesztésére irányuló politika helyett célszerűbb a szocialista országok közötti termelési együttműködés megvalósítása a KGST keretében a munkamegosztás, a specializáció és kooperáció útján.

A belpolitikai kérdések között nagy jelentősége volt a párton belül a vezetés lenini normái (kollektív vezetés, demokrácia, tömegkapcsolat, bírálat-önbírálat) megerősítéséről szóló határozatnak, továbbá a párt politikai vezető szerepe erősítésének, és a marxizmus—leninizmus elmélete alkotó alkalmazására, az elmélet továbbfejlesztésére vonatkozó állásfoglalásnak. A kongresszus elítélte a személyi kultuszt és a dogmatizmust, mint amely idegen a szocializmus lényegétől. Hangsúlyozta azok maradványai teljes leküzdésének szükségességét. Ennek szellemében a párt Központi Bizottsága a kongresszust követően 1956. június 30-án elméleti jellegű határozatot hozott a személyi kultusznak és következményeinek leküzdéséről. Ebben rámutattak arra, hogy a Sztálin körül kialakult személyi kultusz a Szovjetunió meghatározott objektív körülményei és Sztálin személyes tulajdonságai együttes hatására fejlődött ki. A harmincas években a Szovjetunió egyedüli szocialista ország volt, amikor az imperializmus, majd annak rohamcsapata, a fasizmus a szocialista

ország megsemmisítésére készült. A Szovjetunió elmaradott gazdaságot örökölt. A függetlenség megvédése a feszített ütemű iparosítást, a katonai erő mielőbbi megeremtését, a mezőgazdaság gyors kollektivizálását követelte meg. Mindezt kizárólag saját erőforrásaira támaszkodva kellett az országnak megoldania. A lakosság életkörülményei nehezek voltak. A párton belül pedig le kellett küzdeni a frakciós csoportokat, amelyek fékeztek a szovjet állam gyors megerősödését. A rendkívül nehéz és bonyolult körülmények között a szovjet nép hősie munkát végzett, és a szocializmus alapjainak megeremtésével világra szóló eredményeket ért el a párt vezetésével, amelynek élén Sztálin állt. Az építés és a külső védelem hatalmas feladatai elkerülhetetlenné tették a szocialista demokrácia átmeneti korlátozását. Ennek ellenére a Szovjetunió a világ legdemokratikusabb államát testesítette meg. Sztálin következetesen küzdött a szocializmus felépítéséért és megvédéséért. Ebben nagy érdemeket szerzett, és nagy tekintélyre tett szert. A szocializmus építésében elért sikereket azonban egyre inkább Sztálin személyes érdemeinek kezdték feltüntetni, elhallgatva a tömegek hősi munkáját. A szocializmus építésének objektív belső és nemzetközi körülményei mellett a személyi kultusz kialakulásában nagy szerepet játszottak Sztálin személyes negatív tulajdonságai is. A személyi kultusz következtében megsértették a kollektív vezetés elvét, egyre inkább az egyszemélyi vezetés, a körülmények nem eléggé sokoldalú és objektív elemzése, hanem a szubjektivizmus érvényesült. Megsértették a pártdemokráciát, a szocialista demokráciát indokolatlan mértékben korlátozták, a szocialista törvényességet megsértették.

A szocialista rendszertől idegen személyi kultusz súlyos károkat okozott. Azonban a szovjet társadalmi rendszer lényegét nem változtatta meg. Ezt erőteljesen aláhúzta az SZKP KB 1956. júniusi határozata. A Szovjetunióban szocializmus jött létre és fejlődött. A néptömegek a párt vezetésével megvédelmezték az országot a fasiszta hordákkal szemben. Újabb nagy sikereket értek el az új társadalom építésében a háborút követő nehéz években is.

A személyi kultusznak és következményeinek leküzdése, a párt politikájának továbbfejlesztése újabb nagy sikerek forrása lett.

Az SZKP XX. kongresszusa a pártra vonatkozó kérdések kidolgozása mellett nagy figyelmet fordított a szocialista demokrácia továbbfejlesztésére és a szocialista törvényesség megszilárdítására. A gazdasági és az állami életben a még meglevő túlzott centralizáció további csökkentését és a demokratizmus szélesítését irányozta elő. Növelte a társadalmi szervezetek szerepét. Erősítette a törvényesség biztosításának politikai, szervezeti és személyi feltételeit.

Nagy figyelmet fordított a kongresszus az oktatás, a tudományok, a kultúra továbbfejlesztésének kérdéseire is.

A nemzetközi élet néhány elméleti kérdése. A Szovjetunió külpolitikájának főbb célkitűzései

A nemzetközi viszonyokban végbement változásokat elemezve, az SZKP XX. kongresszusa három fontos új elméleti következtetést vont le a külpolitika és a forradalmi munkásmozgalom számára.

Az erőviszonyoknak a szocializmus javára bekövetkezett gyökeres megváltozásából kiindulva és figyelembe véve a további erőeltolódás folyamatát, arra a következtetésre jutott, hogy megvan a lehetősége a két világrendszer közötti világméretű háború elhárításának. Hangsúlyozta, hogy amíg a kapitalizmus létezik, nem szűnik meg a háború gazdasági és politikai alapja. Ezért az imperializmus meglevő gazdasági, katonai erejét figyelembe véve, továbbra is számolni kell az új háború veszélyével. Az imperializmus nem mond le a szocializmus megsemmisítésének tervéről. Ezért folytatja a fegyverkezést is. Azonban a szocializmus gazdasági, katonai erejének további növekedése, növekvő hatása a világfolyamatokra és a többi imperialistaellenes erő növekedése, a szocialista világ körüli tömörülése mind kilátástalanabbá teszi az imperializmus számára egy új világháború kirobbantásának lehetőségét.

A kongresszus új módon vetette fel a **különböző társadalmi rendszerű országok közötti békés egymás mellett élés** kérdését is. A két világháború közötti nemzetközi erőviszonyok talaján — amikor a szocialista Szovjetunió egyedül volt az imperialista túlerővel szemben, amikor a béke fenntartásában érdekelt erők még gyengék és szervezetlenek voltak —, a szocialista állam elleni imperialista háború elvben elkerülhetetlen volt. A Szovjetunió létrejöttének első percétől arra törekedett, hogy a háborút elhárítsa, és a különböző társadalmi rendszerű országok

között minél hosszabb békés állapotot biztosítson, egyidejűleg gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatokat teremtsen a tőkés-országokkal, létrehozza az együttműködést azokban a kérdésekben, amelyekben az lehetséges. A békés egymás mellett élés elve, amely a szovjet külpolitika egyik fontos alapelve volt, a szocializmus szovjetunióbeli megerősítésére, a nemzetközi forradalmi mozgalom előrehaladásához szükséges kedvező feltételek megteremtésére irányult. A különböző társadalmi rendszerű államok közötti békés egymás mellett élés a nemzetközi osztályharc egyik sajátos módja. Ez az elv azonban a két világháború közötti erőviszonyok következtében a Szovjetunió részéről az ellene szükségszerűen tervezett háború elodázására, a békeállapot meghosszabbítására való törekvést fejezte ki. A nemzetközi erőviszonyokban a második világháború befejezése óta bekövetkezett gyökeres változásnak megfelelően nagyobb lehetőség nyílt arra, hogy a békés egymás mellett élés elvének tartalmát a Szovjetunió új módon vesse fel, továbbfejlesztve Lenin tételét. A szocializmus javára kedvező erőviszonyok talaján a XX. pártkongresszus a különböző társadalmi rendszerű államok közötti kapcsolatokban érvényesítendő elvet a **világháború elkerülhetőségének** tételével kapcsolta össze, hangsúlyozva, hogy nagyobb lehetőség van a gazdasági, külpolitikai és kulturális együttműködésre. Az imperializmus agresszív hidegháborús erőpolitikájával szemben javasolta a szocialista és a tőkésállamok közötti együttműködés fejlesztését, a vitás nemzetközi kérdések megoldásának eszközei közül az erőszak alkalmazásának elvetését, a tárgyalások útján történő előrehaladást. Javasolta a fegyverkezési verseny felszámolását. Meghirdette a fegyverkezés helyett a kereskedjünk — jelszavát, vagyis a **különböző társadalmi rendszerű országok gazdasági versenyét**. A kongresszus rámutatott arra, hogy a szocialista országokban a különböző társadalmi rendszerek közötti harc már eldőlt, a szocializmus győzedelmeskedett, és bebizonyította fölényét a kapitalizmussal szemben. A Szovjetunió megnövekedett gazdasági potenciálja, sikerei, a többi szocialista ország gazdasági fejlődésének eredményei alapján a kapitalizmus és a szocializmus gazdasági versenye mindinkább a nemzetközi porondra tevődik át. Lényegénél fogva ezt a versenyt a szocializmusnak kell megnyernie. Történelmileg rövid idő alatt utol kell

érni és túl kell szárnyalni a legfejlettebb tőkésországokat a termelés és a lakosság jóléte területén.

A kongresszus hangsúlyozta, hogy a tőkésországok vezető körei a békés egymás mellett élés elvét és a gazdasági versenyt nem fogadják el önként. Erre rá kell őket kényszeríteni. Ennek pedig alapvető feltétele a nemzetközi erőviszonyok további változtatása a szocialista világrendszer javára, és a szocialista gazdaság fejlődésének meggyorsítása. Érvényre juttatásához hosszú és következetes harc szükséges.

A különböző társadalmi rendszerű országok közötti békés egymás mellett élés elvének legalapvetőbb célja továbbra is változatlan: a szocialista világrendszer minden irányú megerősítése, az összes antiimperialista forradalmi erő növekedésének elősegítése, az imperializmus felett újabb győzelmek kivívása, a világforradalom előbbre vitele.

A kongresszus azt is hangsúlyozta, hogy a békés egymás mellett élés — mint a nemzetközi osztályharc egyik formája — az imperializmus ellen gazdasági, politikai, diplomáciai és kulturális, ideológiai eszközökkel vívott harcot jelent. Míg a gazdaság, a külpolitika és a kultúra területén egyidejűleg érvényesül az együttműködés és a harc, addig az **ideológia terén semmiféle együttműködés nem lehetséges**. A burzsoá ideológia ellen, annak megsemmisítéséért folytatott küzdelemben semmiféle egymás mellett létezés, semmiféle kompromisszum nem képzelhető el a munkásosztály világnézete és a burzsoázia világnézete között.

A fejlett tőkésországok belső társadalmi-politikai erőviszonyainak elemzése alapján, valamint a két különböző világrendszer közötti erőviszonyokat figyelembe véve, a XX. pártkongresszus új módon vetette fel a szocialista forradalom győzelmének eszközeit is. Már a marxizmus klasszikusai rámutattak arra, hogy meghatározott, a forradalom számára kedvező belső és nemzetközi körülmények között, a fegyveres polgárháborús úton kívül **lehetséges a szocialista forradalom békés útja is**. Lenin az 1917. évi februári forradalom után lehetségesnek tartotta a fegyveres utat elkerülve, a békés (politikai-gazdasági eszközökkel megvívott) forradalmi út alkalmazását. — A szocialista forradalom azonban Oroszországban fegyveres úton győzött. 1919-ben Lenin üdvözölte a Magyar Tanácsköztársaságot,

amely bizonyította, hogy polgárháború nélkül is győzhet a szocialista forradalom. A második világháború után lezajlott európai népi demokratikus forradalmak is bizonyították a békés út lehetőségét. A marxizmus klasszikusainak útmutatásai, valamint a forradalmak gyakorlati tapasztalatai alapján a XX. kongresszus is hangsúlyozta, hogy a tőkésországokban lehetséges a szocialista forradalomba való átmenet polgárháború nélkül, békés eszközökkel is. A kommunista pártoknak mindkét útra készülniük kell, és a körülmények mérlegelése alapján kell dönteniük egyik vagy másik út mellett, ha a szocialista forradalom feltételei megérnek.

A nemzetközi helyzet elemzése alapján levont új elméleti következtetéseket is figyelembe véve határozta meg a XX. kongresszus a Szovjetunió külpolitikájának feladatait. Mindenekelőtt a szocialista országok politikai, gazdasági és katonai együttműködésének megerősítését, a KGST és a Varsói Szerződés továbbfejlesztését állította előtérbe. A tőkésországok irányában a diplomáciai kezdeményezések növelését, a vitás nemzetközi kérdések tárgyalások útján történő rendezését, a békés egymás mellett élés gyakorlati érvényesítéséért, a fegyverkezési verseny csökkentéséért, a gazdasági és politikai kapcsolatok fejlesztéséért folytatott harcot jelölte meg a külpolitikai feladatok között. A külpolitika harmadik fő feladatköre a fejlődő országokkal való együttműködés fokozása az imperializmus elleni harcban, a kapcsolatok megszilárdítása és elmélyítése, a gazdasági és diplomáciai támogatás erősítése volt.

**A párt tevékenysége
a XX. kongresszus
határozatainak vég-
rehajtásáért**

A kongresszus után a párt széles körű tevékenységbe kezdett a határozatok végrehajtásáért. Ezt a munkát azonban akadályozta a párt vezetésében kialakult frakciós csoport. A Molotov-, Kaganovics-, Malenkov stb. féle csoport ellenezte a személyi kultusz által előidézett hibák feltárását, a személyi kultusz és a dogmatizmus felszámolását. A XX. kongresszus politikai vonalának minden fő kérdésében (irányítási rendszer, mezőgazdasági politika, külpolitika — békés egymás mellett élés) a régi nézeteket akarta visszaállítani. 1957 júniusában a párt Központi Bizottsága „A pártellenes csoportról” szóló határozatában el-

ítélte tevékenységüket és a csoport tagjait kizárta a párt vezető szerveiből.

A Központi Bizottság 1957 októberében fogyatékoságokat tárt fel a hadsereg politikai vezetésében is. G. K. Zsukov volt felelős a pártszervezetek politikai szerepének a hadseregen belüli korlátozásáért, és csökkenteni akarta a Központi Bizottság és a kormány irányító szerepét a hadsereg felett. A KB-határozat G. K. Zsukovot kizárta a párt vezető szervéből, és intézkedéseket tett a pártpolitikai munka megerősítésére a hadseregben.

A kongresszus határozatainak végrehajtása során továbbfejlődött a szovjet állam demokratizmusa. Növekedett a Legfelsőbb Szovjet törvényhozó tevékenysége. Megnőtt a Minisztertanács gazdasági irányító-szervező szerepe. Újabb fontos intézkedések történtek a szövetséges köztársaságok önállóságának erősítésére. A költségvetésben jobban figyelembe vették igényeiket; helyreállították a csecsenc, a karacsáj, a kalmük, az ingus és más nemzetiségek autonómiáját. Az 1957. januári határozat alapján nagymértékben megnövekedett a helyi tanácsok szerepe a gazdaság tervezése, a helyi ipar és a szövetkezeti ipar termelése, termékeik elosztása és a lakásépítkezés szervezése terén. A párt Központi Bizottságának 1957. decemberi határozata értelmében tovább növelték a szakszervezetek szerepét a dolgozók érdekvédelmében, valamint a termelési kérdések vállalati megoldásában. Egyszerűsítették a szakszervezetek szervezeti felépítését. Összevonás révén számukat 47-ről 23-ra csökkentették. Fellendült a Komszomol munkája is.

A népgazdaság irányításának javítására új módszereket kerestek. A Központi Bizottság 1957. februári és a Legfelsőbb Szovjet 1957. májusi határozata alapján a népgazdasági tanácsok létrehozásával csökkentették a központosítást. Több szakágazati minisztériumot megszüntettek. Ezzel az ipar irányításának ágazati elvről a területi igazgatási elvre tértek át. A népgazdasági tanácsok rendszere elősegítette a terület gazdaságának fejlesztését, de komoly fogyatékosága volt a kellő központi irányítás és összehangolás hiánya. Ezekben az években több mint 2400 ipari nagyüzem kezdte meg a termelést. Az ipari termelés növekedésének évi átlagos üteme a tervben előirányzott 7,6% helyett 10—11% volt. Meggyorsult a műszaki-technikai fejlődés és a munka termelékenységének üteme is. Az 1954 és 1958 kö-

zött eltelt öt évben a mezőgazdaságban 97 milliárd rubelt ruháztak be, 2,5-szer többet, mint a megelőző öt évben, és 50%-kal többet, mint a második, a harmadik és a negyedik ötéves tervidőszak alatt, valamint az ötödik ötéves terv első három évében együttvéve. Meggyorsult a mezőgazdaság gépesítésének, villamosításának és kemizálásának folyamata. A szűzföldek hasznosítása és a termésátlagok növekedése következtében a szovjet gabonatermelés 1953-tól 1958-ig 80 millió tonnáról 137,6 millió tonnára emelkedett. Ugyanezen idő alatt a szarvasmarha-állomány 27%-kal, a sertésállomány 45%-kal, a juhállomány pedig 30%-kal gyarapodott. A kenyérgabona, a hús és a tej áru-termelése a háború előttihez képest mintegy megkétszereződött, s így a lakosság ellátása lényegesen megjavult. A mezőgazdasági termelés növekedését elősegítették olyan intézkedések is, mint a kolhozok további összevonása (számukat 1960-ig az 1953. évi 93 000-ről 45 000-re csökkentették) és a begyűjtési rendszer új szabályozása 1958-ban. Az addigi sokféle begyűjtési forma — a kötelező beszolgáltatás, a szerződéses felvásárlás, a gépállomások szolgáltatásainak természetbeni díjazása stb. — helyett egyetlen formát vezettek be, a mezőgazdasági termékek állami felvásárlását. Ugyanakkor a korábbi, nagyon bonyolult árrendszer helyébe egységes, övezetek szerint differenciált árak léptek. Nagy jelentőségű változás volt 1958-ban a gépállomások átszervezése. Gépállományukat eladták a kolhozoknak, s maguk gépjavító állomásokká alakultak. A mezőgazdaságban végrehajtott változások helyességét mutatja az a tény, hogy a szovjet mezőgazdaság össztermelése 1913-hoz képest 1953-ig 46%-kal, 1953-tól 1961-ig viszont 60%-kal lett több.

A szovjet tudomány és technika fejlődése is meggyorsult. A párt és az állam ehhez nemcsak a szükséges anyagi eszközöket biztosította, hanem az ösztönző, alkotó légkört is. A tudományos munkások száma 1958-ban elérte a 284 000-et, szemben az 1950. évi 162 000-rel. A szovjet tudósok erőfeszítéseinek eredményeként 1945-ben a Szovjetunióban épült fel a világon az első (még kísérleti jellegű) atomerőmű, amelyet 1958-ban egy sokkal nagyobb teljesítményű követett. Kiemelkedő eredmények születtek a szabályozható termonukleáris reakció alkalmazásában, továbbá a láncreakció elméletének kidolgozásában és kísérleti megalapozásában. Nagy fejlődésen ment keresztül a kohászat, a

vegyipar és a műszeripar is. Néhány alapvető területen a világszínvonalat biztosította a szovjet ipar számára. Óriási fejlődést ért el a szovjet haditechnika is.

Fellendült az ideológiai élet, Lenin korábban mellőzött munkáit ismét kiadták. 1958-ban megkezdték Lenin műveinek teljes kiadását. Jelentős erőfeszítések kezdődtek a Szovjetunió történetének tudományosabb megvilágítására. Az SZKP és a Szovjetunió történetének sok dokumentuma vált hozzáférhetővé. Alkotó viták indultak a társadalomtudomány valamennyi ágában. A kulturális élet gazdagabb lett. Az irodalomban és a művészetekben kibontakozott a harc a szematizmus ellen.

Jelentősen emelkedett a szovjet nép anyagi és kulturális életszínvonala. 1956 és 1960 között általánosan bevezették a hétórás, illetve a nehéz fizikai és az egészségre ártalmas munkakörökben a hatórás munkanapot. 1957-ben emelték az alacsony bérű dolgozók fizetését. A munkások és alkalmazottak reáljövedelme 1958-ban csaknem kétszerese lett az 1940. évinek, a kolhozparasztoké pedig több mint kétszerese. A nyugdíjakat 1956-ban általában a korábbiak kétszeresére emelték. Hozzákezdtek a lakáskérdés radikális megoldásához. Már az ötödik ötéves tervben 2,2-szer nagyobb összeget fordítottak lakásépítésre, mint a negyedik ötéves terv idején.

Mindezek következtében a Szovjetunióban újabb mélyreható változások kezdődtek, amelyek teljes kibontakozása a hatvanas években meggyorsult.

A szocializmus teljes és végleges győzelme a Szovjetunióban

Az SZKP XXI. kongresszusa 1959-ben megállapította, hogy a Szovjetunióban a szocializmus teljesen és végérvényesen győzött. Az ország most már hatalmas korszerű iparral, gépesített nagyüzemű mezőgazdasággal, hatékony oktatási rendszerrel és nagyszámú szakképzett káderrel rendelkezett. **A szocialista világrendszer létrejöttével a nemzetközi erőviszonyok gyökeres megváltozása következtében a szocializmus győzelme nemzetközi feltételeit tekintve is véglegesé vált.**

A szocializmus anyagi-technikai bázisa hatalmas mértékben kiszélesedett és megerősödött. 1938 és 1958 között több mint 19 000 ipari nagyüzem épült fel. Az ipar 1937-ben 6-szor, 1958-ban viszont már 33-szor termelt többet, mint 1913-ban. 1958-

ban közel 13-szor annyi közszükségleti cikket állítottak elő, mint 1937-ben. Az „A” szektor aránya az iparban az 1937. évi 57,8%-ról 1958-ban 71,6%-ra emelkedett. A munka termelékenysége az iparban 1958-ban 10-szeresen meghaladta az 1913. évit. 1913-ban a munka termelékenysége az iparban 9-szer volt kisebb, mint az Egyesült Államokban, 1958-ban viszont már csak 2—2,5-szer

A Szovjetunió nagy lépést tett előre annak a feladatnak a megvalósításában, hogy az egy főre eső ipari termelésben utolérje a fejlett tőkésországokat. Oroszország ipari termelése 1913-ban 14,5-szer, egy főre eső termelése pedig 21,4-szer volt kisebb az Egyesült Államokénál; a Szovjetunió termelése viszont, 1958-ban már csak 2-szer, az egy főre eső termelése pedig 2,5-szer volt kevesebb az Egyesült Államokénál.

Sokat fejlődött a szocialista mezőgazdaság is. A vetésterület 1958-ban 77,4 millió hektárral haladta meg az 1913. évit. A mezőgazdasági termelés 1958-ban 218%-kal volt nagyobb, mint 1913-ban. A szovjet mezőgazdaságban 1958 végén 1 millió traktor és sok más gép volt. A nemzeti jövedelem egy főre jutó átlaga 1958-ban 15,4-szer haladta meg az 1913-as színvonalat. A nemzeti jövedelem $\frac{3}{4}$ részét fordították a lakosság szükségleteinek kielégítésére. Az ipari munkások reálbére 1959-ben 3,9-szer nagyobb volt, mint 1913-ban.

Emelkedett a népesség lélekszáma. A Szovjetunió lakosságának száma 1959 januárjában 208,8 milliót tett ki, 18 millióval többet, mint a háború előtt. A városi lakosság száma 1959-ben elérte a 100 milliót, ami 1939-hez viszonyítva csaknem 40 milliós növekedést mutat. A városi lakosság aránya az össznépességben az 1939. évi 33%-kal szemben 1959-ben 48% volt. A munkások és alkalmazottak aránya a népességben 1959-ben 68,3% (1939-ben 52,5%), a kolhozparasztságé 31,4% (44,9%), a magánkisiparosoké és egyénileg gazdálkodó parasztoké 0,3% (2,6%) volt. A szovjet nép nagy kulturális fejlődését mutatja, hogy a főiskolát és középiskolát végzettek száma 1959-ben 58,7 millióra emelkedett, szemben az 1939. évi 15,9 millióval. 1939-ben a fizikai dolgozóknak csak 4,3%-a rendelkezett középiskolai végzettséggel, 1959-ben viszont a munkásoknak már 39, a kolhozparasztoknak pedig 21%-a.

Tovább szilárdult a szovjet nép társadalmi és erkölcsi-politikai egysége. Megerősödött a szocialista tudat és erkölcs.

A szocializmus teljes és végleges győzelmét követően a Szovjetunió a fejlődés új szakaszába, a fejlett szocializmus szakaszába lépett, amely a kommunizmusba való fokozatos átmenet széles kibontakozó időszaka.

A Szovjetunió külpolitikai tevékenysége az 1950-es évek második felében

Az 1950-es évek közepén a nemzetközi feszültség csökkentéséért vívott harcban elért eredményekre támaszkodva, a Szovjetunió a XX. kongresszus után tovább folytatta harcát a fegyverkezési verseny korlátozásáért és a vitás nemzetközi politikai kérdések tárgyalások útján történő megoldásáért. Az imperialista országok azonban továbbra is kitartottak hidegháborús politikájuk mellett, fokozták a fegyverkezést, minden eszközzel igyekeztek akadályozni a feszültség enyhítését. A szocialista országok ellen kiterjedt politikai nyomást alkalmaztak a proletárdiktatúra belső gyengítése és a szocialista országok együttműködésének megbontása, valamint a világ más térségeiben az antiimperialista erők visszaszorítása érdekében. 1956 őszén az Egyesült Államok irányításával az imperialista országok támogatták Magyarországon és Lengyelországban az ellenforradalmi és revizionista erőket. Egyiptom ellen pedig Anglia, Franciaország és Izrael fegyveres támadást indított.

A Szovjetunió nagyarányú katonai, gazdasági, és politikai támogatást nyújtott a magyarországi ellenforradalom leveréséhez, a magyar és a lengyel szocialista rendszer megszilárdításához. Erősítette a szocialista országok közötti együttműködést.

A Szovjetunió erélyesen követelte az Egyiptom elleni imperialista agresszió azonnali beszüntetését. Segítséget nyújtott függetlenségének megvédéséhez. 1957—1958-ban megakadályozta, hogy az imperialista agressziót kiterjesszék a közel- és középkeleti országokra, és nem engedte, hogy a tajvani tenger-szoros körzetében fellobbantsák a háború tüzét a Távol-Keleten.

Széles körű diplomáciai tevékenységet fejtett ki a Szovjetunió a fegyverkezés korlátozásáért és a leszerelésért. 1958 márciusában javasolta a nyugati tőkésországoknak, hogy a Szovjetunió példájára függesszék fel az atom- és hidrogénfegyver-kísérleteket. Javaslatot tett továbbá fegyvermentes övezetek létrehozá-

sára. Újabb kezdeményező lépéseket tett a német békeszerződés megkötésére.

A Szovjetunió fokozódó külpolitikai aktivitása, kezdeményezései tovább növelték nemzetközi tekintélyét.

Az imperialista országok említett újabb kudarcai és a szovjet rakétatechnikában elért eredmények — az 1957. október 4-én föld körüli pályára bocsátott szputnyik — rákényszerítette az Egyesült Államok vezető köreit politikájuk ártértékelésének megkezdésére. Az 1950-es évek második felére teljesen csődbe jutott a „kommunizmus megsemmisítésének” és a szocialista országok úgynevezett „felszabadításának” imperialista doktrínája. Az amerikai hidegháborús „erőpolitika” súlyos válságba jutott.

A Szovjetuniónak a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élése megvalósításáért folytatott harca eredményeként fejlődtek az államközi kapcsolatok. Közvetlen tárgyalásokat folytattak a kereskedelmi, a kulturális, a tudományos és a műszaki együttműködésről. 1959 szeptemberében a Szovjetunió minisztertanácsának elnöke, N. Sz. Hruscsov az Egyesült Államokba látogatott. 1960 májusában pedig összeült a négy nagyhatalom kormányfője. Az Egyesült Államok provokációs lépése miatt (kémrepülőgépet küldött a Szovjetunió fölé) azonban tárgyalásokra nem került sor.

3. A SZOCIALISTA TÁRSADALOM TOVÁBBI TÖKÉLETESÍTÉSE ÉS A KOMMUNIZMUSBA VALÓ FOKOZATOS ÁTMENET A SZOVJETUNIÓBAN (1959-TŐL NAPJAINKIG)

**A kommunizmus építé-
tése programjának
kidolgozása**

A XXI. rendkívüli pártkongresszus (1959. január) összegezve a Szovjetunió eredményeit, elemezve a belső és a nemzetközi körülményeket, arra a következtetésre jutott, hogy teljesítették a párt 1919-ben kidolgozott második programját. A szocializmus teljes és végleges győzelmével létrejöttek azok az alapvető előfeltételek, amelyek lehetővé teszik, hogy a szocialista társadalom további tökéletesítése útján a kommunizmus fokozatos építésére térjenek át. A marxizmus klasszikusainak a szocializmusra és a kommunizmusra vonatkozó elméleti megállapításaira támaszkodva, és a

Szovjetunió körülményeinek elemzésére építve, a XXI. pártkongresszus elvi útmutatást adott az új pártprogram kidolgozására, amely hosszabb távra megszabja a további fejlődés fő irányát és alapvető feladatait. A kongresszus egyidejűleg jóváhagyta az újabb tervperiódusra (7 éves terv 1959—1965 közötti évekre) a gazdasági tervszámokat.

1961 októberében a párt XXII. kongresszusa jóváhagyta a harmadik pártprogramot. E dokumentum alapvető jellemző vonása, hogy a fejlődés fő irányának és alapvető feladatainak felvázolásakor következetesen alkalmazta a marxizmus—leninizmus elméletét a Szovjetunió mai fejlődési szakaszára. Ezzel megmutatta a helyes utat a nemzetközi kommunista mozgalomban az 1950-es évek végén jelentkező szubjektív felfogással szemben. A Kínai Kommunista Párt ugyanis 1958—1959-ben, eltérve a marxizmus—leninizmus alapelveitől, a kommunizmusról kispolgári-utópista álláspontot fogalmazott meg. A „nagy ugrás politikája” és a „kommuna-mozgalom” Kínában a kommunizmus azonnali, egyszerre történő bevezetését, az anyagi—termelési feltételek lebecsülését és csak a felépítmény körébe tartozó elemek döntő feltételét hirdette meg. A kínai koncepció egy alacsony szintű, egyenlősítő kommunizmust képviselt. A Szovjetunió Kommunista Pártja új programjában a kommunizmus megfogalmazása a marxizmus—leninizmus elmélete alapján — nagy jelentőségű.

Az SZKP programja szerint a kommunizmus alapvető vonása a következő: „A kommunizmus osztály nélküli társadalmi rendszer, amelyben a termelési eszközök egységes köztulajdonban vannak, ahol megvalósul a társadalom valamennyi tagjának teljes társadalmi egyenlősége, ahol az emberek sokoldalú fejlődésével együtt az állandóan fejlődő tudomány és technika alapján nőnek a termelőerők, ahol a társadalmi gazdaság minden forrása teljes bőségben buzog és megvalósul a nagyszerű elv: »Mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint.« A kommunizmus a szabad és öntudatos dolgozók magas szervezettségű társadalma, amelyben megvalósul a társadalmi öngazgatás, a társadalom javára végzett munka mindenki számára elsődleges életszükségletté, felismert szükségszerűséggé válik, képességeit mindenki a leghasznosabban fogja gyümölcsöztetni a nép javára.”

A program megállapítja, hogy a kommunizmus építése a Szovjetunióban új nemzetközi feltételek között bontakozik ki. Létezik az erős szocialista világrendszer, a nemzetközi erőviszonyoknak a szocializmus javára történő további eltolódása következtében erősödnek a kommunizmus építésének kedvező feltételei.

A program az objektív anyagi feltételeket és vonásokat a szubjektív tényezőkkel szoros egységben fogja fel. A kommunizmus megvalósításához három alapvető történelmi feladat együttes megoldásának szükségességét hangsúlyozza: 1. a kommunizmus magas fejlettségű anyagi-technikai bázisának megteremtését, 2. a kommunista társadalmi viszonyok kifejllesztését és 3. az új ember kinevelését.

A nép-anyagi jóléte és magas fejlettségű kultúrája megteremtésének alapja a magas fejlettségű termelőerők létrehozása. Ebben döntő szerepe van a kommunizmus anyagi-műszaki bázisa kiépítésének. Ez magában foglalja az ország teljes villamosítását, a termelés technikájának, technológiájának és szervezetének tökéletesítését a népgazdaság valamennyi területén, vagyis a termelési folyamatok komplex gépesítését, majd komplex automatizálását, a vegyipar magas fejlettségét és termékeinek széles körű felhasználását, a tudomány szerves összekapcsolását a termeléssel, a gyors tudományos és műszaki fejlődést, a dolgozók magas műszaki és kulturális színvonalát. A kommunizmus csak a világ legkorszerűbb iparára támaszkodva valósulhat meg. Emellett meg kell teremteni a sokoldalúan fejlett mezőgazdaságot. Ennek útja a mezőgazdasági termelés ipari jellegűvé tétele, a komplex gépesítés, villamosítás és az intenzív fejlesztés. A mezőgazdaságban a kommunista viszonyok a jelenlegi két tulajdonforma: a szovhoz és a kolhoz egyidejű fejlesztése és egymáshoz való közeledése, mindkettőben a termelés társadalmisítási fokának a fejlesztése útján jönnek létre.

A termelőerők gyors ütemű fejlesztése a társadalom eddigi történetében a legmagasabb életszínvonal létrehozását teszi lehetővé. A szocializmus tökéletesítése és a kommunizmus fokozatos építése folyamatában még hosszú ideig a fő elosztási elv a szocializmusnak a munka szerinti elosztási elve. A termelés gyors ütemű fejlődése teszi lehetővé, hogy a szocialista elosztás

elve mellett szélesedjék a kommunista elosztás elvének érvényesülési köre, a társadalmi fogyasztási alapok növelése révén. De csak a kommunizmus anyagi-műszaki bázisának a létrehozása teszi majd lehetővé, hogy áttérjenek a szükséglet szerinti elosztás kommunista elvére.

A termelőerők fejlődése, a gazdaság szerkezetének átalakulása biztosítja a társadalmi viszonyok továbbhaladását, az osztályok fokozatos közeledését, a kommunista társadalmi viszonyok kifejlődését.

A párt programja meghatározta a társadalom politikai viszonyainak a fejlődési irányát is. A kommunizmus fokozatos építése folyamatában a szocialista állam, a proletárdiktatúra össznépi állammá fejlődik. A szocialista demokrácia széles körű kibontakozása útján az állam a társadalmi kommunista öngazgatás irányában halad. Az állam azonban a kommunizmus teljes, világméretű győzelméig fennmarad. Mindvégig érvényesül benne a munkásosztály vezető szerepe. Ezzel együtt biztosítani kell a kommunizmus építése folyamatában a kommunista párt vezető szerepének erősítését. A kommunista párt is az egész nép pártjaként működik.

A gazdasági és a társadalmi folyamatok mellett nagy figyelmet fordít a pártprogram a kommunista ember kinevelésére. A kommunizmus építése csak magas szakképzettségű, szilárd marxista—leninista világnézetű és a kommunista erkölcs alapján álló emberekkel valósítható meg. A program meghatározta a kommunizmust építő ember erkölcsi kódexének alapelveit: a kommunizmus ügye iránti odaadás; a szocialista haza, a szocialista országok szeretete; a társadalom javára végzett lelkiismeretes munka; a végzett munka szerinti részesedés elvének elfogadása; a társadalmi tulajdon védelme és gyarapítása; magas fokú társadalmi kötelességtudat; közösségi szellem és kölcsönös elvtársi segítség, az emberek közötti humánus kapcsolatok és kölcsönös megbecsülés; becsületesség; igazságosság; erkölcsi tisztaság; egyszerűség és szerénység a közéletben és a magánéletben; a család sokoldalú fejlesztése; a népek közötti barátság és testvériség; internacionalizmus. A kommunizmus fokozatos építése folyamatában sokoldalúan fejlődik az egyén is, az ember magas műveltségre tesz szert. Gyümölcsöző munkát végez a ter-

melés, a tudományok, a kultúra, a művészetek terén. Aktívan részt vesz a társadalmi életben.

A kommunizmus alapjainak megteremtésére irányuló párt-program hatalmas feladatokat szabott meg. Ezek megvalósítása nem lehetséges rövid idő alatt. A fejlődés szakaszait átugrani nem lehet. A kommunizmus felé való haladás fokozatos. Ugyanakkor a kongresszus arra is rámutatott, hogy az előrehaladás — figyelembe véve a Szovjetunió erőforrásait, a szocializmus építése során elért eredményeit és a szocialista világrendszer erejének gyarapodását — meggyorsítható.

A párt tevékenysége a gazdaság fejlesztésére. A pártélet lenini normáinak megerősítése. A gazdaság irányítási rendszerének továbbfejlesztése a hatvanas években

A hétéves terv (1959—1965) fő célkitűzése volt a nehézipar elsődleges fejlesztése alapján valamennyi népgazdasági ág előrehaladásának meggyorsítása és a lakosság életszínvonalának jelentős emelése. A minden alapvető ágazatra kiterjedő gyors fejlődési ütem nagyarányú beruházásokra épült. Az előírány-

zott összeg megközelítette a Szovjetunió fennállásának egész eddigi időszakában befektetett összeget. Új üzemek tömeges építése mellett előirányozta a meglevők műszaki rekonstrukcióját is. Nagy figyelmet fordított az egyes gazdasági körzetek komplex fejlesztésére, és különösen a termelőerők területi elhelyezésének javítására, a távol-keleti körzetek gyors gazdasági fejlesztésére. A kapitalizmussal folytatott nemzetközi gazdasági versenyben nagy jelentőséget tulajdonítottak a hétéves tervnek, amelynek teljesítése közelebb hozza az Egyesült Államok gazdaságának utolérését és túlszárnyalását néhány fontos termelési ágazatban.

A XXII. pártkongresszus a gazdaság fejlődésének meggyorsítása érdekében felemelte a hétéves terv előirányzatát a nehézipar egyes alapvető területein. Egyidejűleg fokozni kívánta a mezőgazdasági termelés, valamint az iparban a „B” szektor növekedésének ütemét is. A beruházások bizonyos fokú átcsoportosítását — az ország gyorsabb fejlődésének szükségessége mellett — indokoltta tette, hogy az imperializmus tovább fokozta a fegyverkezési versenyt, és a világ egyes térségeiben (Fekete-Afrika, Kuba, Délkelet-Ázsia) növelte a nemzetközi feszültséget.

A Szovjetunió és a szocialista országok katonai védelmének erősítése szükségessé tette a nehézipar gyorsabb fejlesztését.

A hétéves terv teljesítése érdekében a tömegek munkalendülete fokozódott. Kialakult a munkához való új viszonyt kifejező tömegmozgalom, a kommunista munkabrigádok mozgalma.

A párt nagy figyelmet fordított a termelés műszaki színvonalának fejlesztésére, a már korábban létrejött modern, világszínvonalon álló iparágak népgazdasági súlyának növelésére (vegyipar, kohászat, műszeripar stb.). Ezen a téren nagy eredményeket ért el. A lakosságot ellátó iparágak és különösen a mezőgazdaság termelése azonban elmaradt a tervelőirányzattól. A kialakuló aránytalanság mind komolyabb nehézségeket idézett elő. Ezek okai egyrészt objektívek voltak (a gazdaság szerkezeté, a termelés műszaki színvonala, a mezőgazdaságban az 1963. évi nagy aszály, különösen pedig a nemzetközi feszültség fokozódása következtében szükségessé vált intézkedések), másrészt a vezetés hibáiból adódtak (a tervezés hibái, gyakori szervezeti változtatások, a pártszervezeteknek a területi elvről a népgazdasági, ágazati elvre való átépítése stb.). A népgazdaságban keletkezett feszültségek okait fel kellett számolni. A vezetés lenini elveinek következetes érvényesítésével ellensúlyozni lehetett az objektív tényezők negatív hatását, biztosítani a kiegyensúlyozott fejlődést.

A párt Központi Bizottságának 1964. októberi plénuma megvizsgálta a kialakult nehézségek okait és leküzdésük módját. Hangsúlyozta, hogy a párt fő irányvonalának helyességét a gyakorlat igazolta. A kijelölt fő politikai irányvonal következetes végrehajtása érdekében azonban le kell küzdeni a vezetésben jelentkezett szubjektívizmust, voluntarizmust, és a párt erre vonatkozó határozatainak megfelelően maradéktalanul érvényesíteni kell a lenini vezetési elveket. A Központi Bizottság felmentette N. Sz. Hruscsovot a párt első titkárának, a KB elnökségi tagjának és a minisztertanács elnökének funkciójából. A párt első titkári és a minisztertanács elnöki funkciójának betöltését különválasztotta. A párt első titkárává L. I. Brezsnyevet, a minisztertanács elnökévé pedig A. N. Koszigint választották meg.

A Központi Bizottság 1964. októberi plénuma megerősítette a kollektív vezetést, kiszélesítette a párton belüli demokráciát, erősítette a pártpolitika objektivitását.

Az 1964 novemberében tartott újabb KB-ülés a gazdaságban jelentkező ellentmondások csökkentésére néhány átmeneti jellegű intézkedést tett. (1965. évre megnövelte a „B” szektor fejlődési ütemét, megszüntette a háztáji gazdaságok felszámolásának folyamatát, növelte a parasztság anyagi érdekelttségét a termelés fokozásában.) Visszaállította a párt szervezeti felépítésében a területi elvet, fokozta a párt politikai irányító szerepét a népgazdaságban.

A Központi Bizottság a helyzet sokoldalú elemzése alapján 1965-ben hozzákezdett a gazdaság irányítási rendszerének átalakításához, egy hosszabb távra szóló mezőgazdasági és ipari politika kialakításához.

Mivel a legnagyobb nehézségek a mezőgazdaság termelésének növelése terén voltak, ezért először a párt agrárpolitikáját dolgozta ki a KB 1965. márciusi plénuma. Megszüntette az eltérést az 1953. szeptemberi KB-ülés által jóváhagyott agrárpolitikai irányvonalától. Ismét életbe léptette a gazdasági törvények fokozottabb érvényesítését. Előirányozta a mezőgazdasági beruházások növelését, a fokozottabb gépesítést, műtrágya-ellátást, a szállítóeszközök s az ezeket előállító ipari üzemek (gépgyárak, vegyipar) gyorsabb fejlesztését. Nagy figyelmet fordított a parasztság anyagi érdekeltségének növelésére a termelés fejlesztésében, a kolhozdemokrácia fejlesztésére, a mezőgazdaság irányításának javítására, a tudományok eredményeinek fokozottabb felhasználására. Mindezek az intézkedések az intenzív mezőgazdasági termelésre való áttérés meggyorsítására irányultak. Figyelembe vették, hogy 1953 óta a szovjet mezőgazdaság hatalmasat fejlődött. Az ipari bázis is olyan méretűvé vált, amely lehetővé teszi a mezőgazdaság intenzív fejlesztésére való áttérést. A gazdasági eszközöket ezek felmérésével határozták meg.

1965 szeptemberében a párt Központi Bizottsága megvizsgálta az iparirányítás kérdéseit. Mindenekelőtt átalakította a tervezést. A népgazdasági terveknek fokozottabban kell a gazdasági törvényekre épülniük, biztosítva a demokratikus centralizmus alapelveinek következetes érvényesítését. A termelés műszaki fejlesztésének gyorsítása, mennyiségi és minőségi követelményeinek fokozottabb megvalósítása érdekében növelte az ipari vállalatok érdekelttségét (jogkörük szélesítése, ár, haszon, hitel stb.). A műszaki fejlesztés országos méretű összehangolására,

a nagyobb önállósággal rendelkező vállalatokban, vállalati egységekben és köztársaságokban az osztályszociális érdekek érvényesítésének biztosítására a tervezés javítása mellett a másik fontos lépés a népgazdasági tanácsok megszüntetése és a központi szakágazati minisztériumi irányítás visszaállítása volt. 1966. január elsejétől megszüntették a népgazdasági tanácsokat. Tizenegy önkormányzati és több köztársasági ipari minisztériumot állítottak fel. Egyidejűleg a tervezés átalakítása során csökkentették a központi tervmutatók számát. Javították az államapparátus gazdaságirányító tevékenységét. Átalakították az ellenőrzési rendszert is, hogy biztosítsák a tömegek szélesebb körű bevonását.

A párt gazdaságpolitikájának új elveit 1966-tól fokozatosan vezették be a Szovjetunióban. Az 1966 márciusában megtartott XXIII. kongresszus megerősítette a kialakított gazdaságpolitikai irányvonalat.

A XXIII. pártkongresszus megvonta a hétéves terv teljesítésének mérlegét. Megállapította, hogy a szovjet gazdaságot a tudományos és technikai haladás alapján végbement nagyarányú és gyors fejlődés jellemezte. Hét év alatt a társadalmi össztermék 58%-kal, az ipari termelés pedig 84%-kal nőtt. Az ipar a tervet túlteljesítette. A népgazdaság termelési állóalapjai csaknem megduplázódtak: 92%-kal növekedtek. Hét esztendő alatt annyit fejlődtek a termelési állóalapok, mint a korábbi 40 esztendőben. A gazdaság ilyen fejlődése alapján nagymértékben megnőtt a Szovjetunió gazdasági és védelmi potenciálja. A termelőerők fejlődésével együtt tökéletesedtek a szocialista társadalmi viszonyok. Növekedett a lakosság életszínvonala.

A kongresszus azonban rámutatott arra is, hogy a hatalmas fejlődés mellett a hétéves terv időszakában komoly fogyatékoságok is jelentkeztek, amelyek következtében néhány fontos területen nem teljesítették a terv előirányzatait. Különösen nagy volt a lemaradás a mezőgazdaságban, ahol a termelés csupán 14%-kal emelkedett a tervezett 70%-os helyett. A mezőgazdasági termelés ilyen elmaradása fékezte az előrehaladást a könnyű- és élelmiszeriparban, és megakadályozta a nép életszínvonalának emelésére tervbe vett intézkedések maradéktalan végrehajtását. A nehézipar egyes ágai sem teljesítették feladatukat (vegyipari termékek, gépek, ipari berendezések, bizonyos köz-

szükségleti cikkek termelése terén). Több új ipari üzem termelésbe állítása késett. Mindezek következtében a nemzeti jövedelem növekedési üteme lassúbb volt a tervezettnél.

Az eredmények és a hiányosságok felmérése alapján a XXIII. pártkongresszus a következő ötéves terv (1966—1970) fő feladatát a következőkben jelölte meg: „... a tudomány és a technika vívmányainak általános hasznosítása, az egész társadalmi termelés nagyipari jellegű fejlesztése, hatékonyságának és a munka termelékenységének növelése alapján biztosítani kell az ipar további jelentős növekedését, a mezőgazdaság állandó, gyors ütemű fejlődését, s ennek révén el kell érni az életszínvonal lényeges emelkedését, valamennyi szovjet ember anyagi és kulturális szükségleteinek teljesebb kielégítését.” A nyolcadik ötéves terv a gazdaságban végbemenő mélyreható minőségi változások továbbvitelét, a tudományos és technikai haladás meggyorsítását, a társadalmi termelés hatékonyságának növelését, továbbá a népgazdaság aránytalanságainak felszámolását, a gyors fejlődési ütem biztosítását állította előtérbe. Kiemelt jelentőséget tulajdonított a mezőgazdaság fejlesztésének, hogy jobban kielégíthessék a lakosságnak és az iparnak a mezőgazdasági termékek iránti igényét. A mezőgazdaság gépesítése, kemizálása és villamosítása alapján előirányozták a munka termelékenységének nagyobb növelését, a mezőgazdasági termelés ipari jellegűvé fejlődésének gyorsítását. Az ipar két ágazata között pedig a korábbiakhoz képest megváltoztatták a fejlődési ütem arányát. A termelési eszközök termelésének növekedési üteme továbbra is elsőbbséget élvezett a tervben, de az „A” szektornak és a fogyasztási cikkek termelésének (a „B” szektornak) a növekedési ütemét lényegesen közelebb hozták egymáshoz.

A nyolcadik ötéves terv végrehajtása eredményeként jelentősen meggyorsult a szovjet népgazdaság fejlődése az 1960-as évek második felében. Megnövekedtek a méretek, a fő mutatókat túlteljesítették. A nemzeti jövedelem 41⁰/₀-kal emelkedett (a tervezett 38—41⁰/₀ volt). Az ipari termelés a terv kezdeti időszakához viszonyítva 1970-ben 50⁰/₀-kal volt több (az előirányzat 47—50⁰/₀ volt). Gyorsult az előző tervidőszakhoz viszonyítva a nemzeti jövedelem növekedése: évi 7,1⁰/₀ lett a hetedik ötéves terv 5,7⁰/₀-ával szemben. Gyorsabban nőtt a munka termelé-

kenysége is. A hetedik ötéves terv idején ez 29⁰/₀-kal emelkedett, a nyolcadik ötéves tervidőszakban pedig 37⁰/₀-kal.

A nyolcadik ötéves terv idején tovább folytatódott a nehézipar gyors fejlődése. Elsősorban a távlati fejlődést meghatározó, a technikai fejlődés szempontjából kulcsfontosságú iparágak termelésének növekedési üteme nőtt. Ezek az ágazatok: villamosenergia-ipar, vegyipar, petrokémia-ipar, gépgyártás. Különösen gyors volt a fejlődés a rádió-elektrotechnika és a műszer-gyártás terén. Ezeknek a modern műszaki színvonalat képviselő, a távlati fejlődésben meghatározó jelentőségű iparágaknak az aránya az egész iparon belül öt év alatt 28⁰/₀-ról 33⁰/₀-ra növekedett.

Jelentősen fejlődött a közszükségleti cikkeket előállító ipari termelés is (49⁰/₀).

Ugyancsak figyelemre méltó volt a mezőgazdaság eredménye. A mezőgazdasági termelés évi átlagos növekedési üteme az előző tervidőszak 12⁰/₀-áról 21⁰/₀ lett. A legnagyobb előrehaladás a gabonatermesztésben mutatkozott.

További sikereket értek el a termelőerők földrajzi elosztásának javítása terén is. Jelentősen növekedett Szibéria, a Távol-Kelet, Közép-Ázsia és Kazahsztán gazdasági potenciálja.

A gazdaságban végbement fejlődés eredményeként túlteljesítették a lakosság életszínvonalának növelésére előirányzott tervmutatókat is. Az egy lakosra jutó reáljövedelem a tervezett 30⁰/₀-kal szemben 33⁰/₀-kal emelkedett a nyolcadik ötéves terv időszakában. Különösen szemléletes az előrehaladás, ha összehasonlítjuk az ötödik ötéves terv idején elért 19⁰/₀-kal. 1966—1970 között a munkások és alkalmazottak átlagbére országosan 26⁰/₀-kal nőtt. A kolhozparasztoknak a közös gazdaságból származó jövedelme 42⁰/₀-kal emelkedett. Bevezették a garantált munkabért, leszállították a nyugdíjkorhatárt, kiterjesztették a betegségi biztosítást a kolhozparasztokra is. A munkások és alkalmazottak többsége ötnapos munkahétben dolgozik. Újabb nagy lépést tettek előre a lakáskérdés megoldásában.

A párt XXIV. kongresszusa (1971. március) összegezte a nyolcadik ötéves terv végrehajtásának eredményeit, a sikerek mellett rámutatott a fogyatékosságokra is. Megállapította, hogy nem sikerült maradéktalanul teljesíteni a tervet néhány fontos termékből. A termelési kapacitások növelésében is lemaradás

volt egyes területeken (vegyipar, szerszámgépgyártás, könnyűipar stb.). Nem mindenütt teljesítették a termelés műszaki fejlesztésének feladatait. A mezőgazdaságban pedig a villamosenergiával és a gépekkel való ellátásban voltak hiányok. Egyes élelmiszerekből — különösen húsból — és néhány közszükségleti iparcikkból az ellátás a jelentős termelésnövekedés ellenére nem tudta fedezni a szükségletet.

A XXIV. pártkongresszus megállapította, hogy a párt hosszú távra szóló gazdaságpolitikája, a mezőgazdaság és az ipar irányításának átalakítása a gyakorlati tapasztalatok alapján helyesnek bizonyult.

A XXIV. kongresszus behatóan elemezte a Szovjetunió új belső és nemzetközi körülményeit. Összehasonlítva a Szovjetunió korábbi évtizedeivel, mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy teljesen megújultak a szovjet gazdaság méretei. Az óriási gazdasági potenciál alapja a sokágazatú ipar, a nagyüzemi szocialista mezőgazdaság, az élenjáró tudomány, a szakképzett dolgozók hatalmas tömege. A hatalmas gazdasági potenciál lehetővé teszi, hogy a gazdaságpolitikában olyan feladatokat állítsanak előtérbe, amelyekre a korábbi évtizedekben az akkori körülmények miatt nem volt lehetőség. A szocialista építés első szakaszaiban a legalapvetőbb feladatra kellett minden erőt összpontosítani, hogy a gazdaság létének alapjait megteremtse. Most a feladatok szélesebb körét tűzhetik napirendre: az életszínvonal emelésének meggyorsítását, az arányos fejlődés megoldását a népgazdaság ágazatai között, a tudományos és technikai forradalom meggyorsítását stb.

A jelenlegi fejlődési szakasz külső körülményeit vizsgálva a kongresszus rámutatott arra, hogy a szovjet gazdaságpolitika feladatainak meghatározásakor figyelembe kell venni a szocialista országok gazdasági integrációjának kibontakozó folyamatát. Azt is számításba kell venni, hogy lényegesen megnőtt a szocializmus és a kapitalizmus között folyó nemzetközi osztályharcban a két világrendszer gazdasági és tudományos-technikai versenyének jelentősége. A korábbi évtizedek gyors gazdasági fejlődése eredményeként a Szovjetunió a világ második ipari nagyhatalmává vált. Erősen megközelítette a legfejlettebb tőkésország gazdasági színvonalát. A Szovjetunió nemzeti jövedelme 1950-ben az Egyesült Államok nemzeti jövedelméhez vi-

szonyítva 31% volt, 1972-ben már 66%. A szovjet ipari termelés 1950-ben az amerikaiak 30%-át érte el, 1972-ben pedig túlhaladta a 75%-át. A szovjet mezőgazdaság, az 1971—1972. évek átlagát alapul véve, az amerikai mezőgazdasági termelés 90%-át állította elő. A Szovjetunió hatalmas gazdasági potenciálja, az elért eredmények alapján mind közelebb kerül az az idő, amikor a szocializmus a termelés területén utoléri és túlszárnyalja a kapitalizmust.

Az ország belső és nemzetközi körülményeinek felmérése alapján a feladatok lényegét a következőben határozta meg a kongresszus: „A népgazdaság roppant aránya, a megnövekedett gazdasági lehetőségek és társadalmi szükségletek elengedhetetlenül megkövetelik egész gazdasági munkánk színvonalának számottevő emelését, a gazdaság hatékonyságának lényeges fokozását, egész hatalmas gazdaságunk átalakítását egy még jobban, még harmonikusabban működő gépezetté.” A kilencedik ötéves terv (1971—1975) „... fő feladata, hogy biztosítsa a nép anyagi és kulturális életszínvonalának jelentős emelkedését a szocialista termelés fejlődésének gyors üteme alapján, hatékonyságának növelése, a tudományos-technikai haladás és a termelékenység növekedésének meggyorsítása alapján”. A kilencedik ötéves terv feladatainak teljesítése újabb jelentős szakasz a szovjet társadalomnak a kommunizmus felé haladása útján, a kommunizmus anyagi-műszaki bázisának építésében, az ország gazdasági és védelmi erejének növelésében.

Melyek a Szovjetunió gazdaságpolitikájának fő jellemző vonásai a kilencedik ötéves terv időszakában?

1. A lakosság életszínvonalának emelésére irányuló alapelv következetes érvényesítése. A Szovjetunió fennállásának első percétől szem előtt tartja ezt az alapelvet, de a korábbi évtizedekben a gazdasági elmaradottság gyors leküzdése és az imperializmus katonai támadásának elhárítása miatt az életszínvonal emelése terén viszonylag lassabban lehetett előrehaladni. Most a Szovjetunió rendelkezésére álló hatalmas ipari, gazdasági potenciál, a magas szintű katonai védelmi készség lehetővé teszi, hogy a kilencedik ötéves terv időszakában a korábbiaknál gyorsabban emelkedjék a nép életszínvonala. Az életszínvonal gyorsabb emelését a lehetőségek mellett szükségessé teszi a tudományos-technikai forradalom eredményeinek gyorsabb hasznosítá-

sa a termelésben. A kongresszus hangsúlyozta, hogy az életszínvonal emelése a termelés gyorsabb növelésének egyik gazdasági feltétele, mert elősegíti a dolgozók aktivitásának sokoldalú fejlesztését, a magas szakképzettség elérését.

Az életszínvonal emelésének fő eszköze a kommunizmus építésének jelenlegi szakaszában még nem a szükségletek, hanem a végzett munka szerinti elosztás elvének következetes érvényesítése, ezen belül a dolgozók pénzbeli jövedelmének emelése (a reáljövedelem növekedésének háromnegyed részét béremeléssel biztosítják). Ennek fontos kiegészítője a társadalmi fogyasztási alapok növelése. A gazdaság fejlődésére támaszkodva, a realitásokat figyelembe véve szélesítik a szükséglet szerinti elosztás elvének érvényesülési körét. A társadalmi fogyasztási alapok növelését a kilencedik ötéves terv idején két fő területre összpontosítják: az egészségügyi ellátás és az oktatási rendszer fejlesztésére. Több szociális intézkedést is terveznek, növelik a lakásépítkezést stb.

A XXIV. kongresszus nagy figyelmet fordított a lakosság közszükségleti cikkekkel való ellátásának megjavítására. A közszükségleti cikkek termelését gyorsabb ütemben emelik, mint a pénzbeli jövedelmeket. Ennek érdekében a közszükségleti cikkeket gyártó iparágak az iparon belül gyorsabban fejlődnek.

2. A XXIV. kongresszus a gazdaság fejlesztésében új arányokat érvényesített. A nehézipar fejlesztése elsődlegességének lenini elvéből kiindulva — figyelembe véve a Szovjetunió mai gazdasági fejlettségi fokát, a gazdaság szerkezetét, a nagy nehézipari alapot, a lakosság életszínvonala gyorsabb növelésének követelményeit és a katonai védelem magas szintű biztosításának feladatait — úgy határozott, hogy meggyorsítja az ipar „B” szektorának fejlődési ütemét. Továbbra is érvényes az „A” szektornak, a technikai fejlődés és a katonai védelem alapjának gyorsított fejlesztési elve. A nehézipar a kilencedik ötéves terv időszakában hozzá fog járulni a lakosság közszükségleti cikkekkel való ellátásához is. (Jelenleg a védelmi ipar 42%-a vesz részt ebben.) A „B” szektor gyors ütemű fejlesztése a két ágazat új fejlődési arányát hozza létre. (A nyolcadik ötéves terv időszakához viszonyítva a kilencedik ötéves terv idején az arányokban további eltolódás van a „B” szektor javára.) 1971—1975 között az „A” szektor fejlődési üteme 41—45%, a „B” szektor termelés-

sének növekedése pedig 44—48⁰/₀ az előirányzat szerint. Tehát a fogyasztási cikkek előállító ipar termelésnövekedése némileg még meg is előzi a termelési eszközök előállításának növekedési ütemét. A kongresszus hangsúlyozta, hogy ez nem jelenti a lenini iparfejlesztési elv megváltoztatását, csupán annak az adott fejlődési szakasz konkrét körülményeire való alkalmazását.

3. A XXIV. kongresszus által jóváhagyott gazdaságpolitika jellemzője a mezőgazdaság fejlődésének meggyorsítása. Az 1965 óta érvényesülő agrárpolitikai irányvonalnak megfelelően a kongresszus a termelés fejlesztését a mezőgazdaság termelőerőinek fejlesztésével és a gazdasági törvények fokozott érvényesítésével kívánja elősegíteni. A kilencedik ötéves terv időszakában az 1965—1970. évinek kétszeresére növelik a mezőgazdasági beruházásokat.

4. A gazdaság fejlődésének meggyorsítása érdekében a kongresszus nagy figyelmet fordított a tudományos-technikai forradalommal összefüggő kérdésekre. Hangsúlyozta, hogy meg kell gyorsítani a fejlődést ezen a téren. Gyorsabban kell bevezetni az új műszaki eredményeket a termelésben, és olyan szervezeti formákat kell alkalmazni, amelyek ezt elősegítik. Egyesíteni kell a tudományos-technikai forradalom vívmányait a szocialista gazdasági rendszer előnyeivel.

5. A tudományos és műszaki fejlődés meggyorsításának szervezeti keretként, a termelés koncentrációjának elősegítése érdekében a kongresszus szorgalmazta az iparban a nagy egyesülések, kombinátok létrehozását, a mezőgazdaságban pedig a kolhozközi és a kolhoz—szovhozközi társulások alakítását.

6. A szovjet gazdaság fejlődésének meggyorsításában fontos szerepe van a gazdaságirányítási rendszer további tökéletesítésének. A kilencedik ötéves tervidőszakban a fő figyelmet a tervezés javítására, az irányítás szervezeti struktúrájának egyszerűsítésére, a termelés koncentrációjának fokozására, a központi irányítás és a gazdasági ösztönzők helyes összehangolására, a dolgozóknak a termelés irányításában való fokozottabb részvételére kell fordítani.

keztében a társadalom szerkezete is változik. A párt politikájának helyes kidolgozása megköveteli, hogy a gazdaságban lezajló folyamatok elemzése mellett tárják fel a társadalomban végbe-
menő változásokat is.

A Szovjetunió lakosainak száma 1973-ban elérte a 250 milliót. A foglalkoztatott lakosság az egész lélekszám 47,8⁰/₀-át tette ki. A negyvenes évek vége óta tovább folytatódott a városi lakosság arányának növekedése, és csökkent a falvak népessége. 1970. évi adatok szerint az egész lakosság 56⁰/₀-a már városokban él.

A társadalomban a munkásosztály és a kolhozparaszttság, valamint az értelmiség érdekeinek közeledése megy végbe. Ez a folyamat a munkásosztály szocialista érdekei és kommunista eszménye alapján bontakozik ki. A társadalom legnagyobb létszámú osztálya a munkásosztály (a lakosság 56⁰/₀-a). Száma állandóan gyarapszik. Az 1950-es évek végétől az utánpótlás alapvetően saját soraiból történik. A falusi munkaerő beáramlása még folytatódik, de a munkásosztály létszámának növekedésében jelentősége már másodlagos. A munkásosztály helyét, szerepét létszáma mellett elsősorban a gazdaság fejlődése, a tudományos-technikai forradalom és történelmi hivatása határozza meg. A munkásosztály jelentősége a kommunizmus építése folyamán növekszik. A társadalom fő termelőerejeként szakmai és kulturális színvonala szüntelenül emelkedik, belső szerkezete is változik.

Az ország gyors ipari fejlődése következtében csökken a paraszttság aránya a társadalomban. A családtagokkal együtt 1959-ben az összlakosság 31,7⁰/₀-a, 1970-ben pedig már csak 20⁰/₀-a volt.

A mezőgazdaság termelőerőinek növekedése, a mezőgazdasági munka ipari jellegűvé válása, a paraszttság életkörülményeinek javulása, kulturális színvonalának emelkedése következtében a szocialista paraszttság társadalmi arculata és belső szerkezete is változik. A mezőgazdasági szakmák kialakulásával a parasztok egyre inkább hasonlónak válnak az ipari munkásokhoz.

Növekszik az értelmiség száma, gyorsan emelkedik a lakosságon belül a magas szakképzettségű értelmiségi rétegek aránya.

Ez szorosan összefügg a tudományos-technikai haladással. A párt nagy figyelmet fordít arra, hogy a munkások és a parasztok legjobbjainak soraiból gyarapodják az értelmiséget.

A kommunizmus építésének első évtizedében a köztársaságok gazdaságának fejlődése alapján tovább erősödött a nemzetiségek közötti testvéri együttműködés. A párt elősegíti a nemzetiségek sokoldalú fejlődését, egymáshoz való közeledését; figyelembe veszi a nemzeti sajátosságokat, a szocialista nemzeti kultúra fejlődését, a Szovjetunió valamennyi nemzetiségének közös és külön érdekeit, a szocialista internacionalizmus elvét.

Az 1950-es évek végétől tovább fejlődött a társadalom szocialista demokratizmusa. Növelték a szovjetek szerepét. Több intézkedést tettek annak érdekében, hogy erősítsék az üzemi kollektívák részvételét a vállalatok vezetésében.

Az 1964. októberi központi bizottsági ülés után a párt munkastilusát tökéletesítették, fokozták politikai irányító tevékenységét. A XXIV. pártkongresszus, foglalkozva a párt belső életének kérdéseivel, megállapította, hogy a beszámolási időszakban megerősödött a lenini vezetési normák érvényesülése, továbbá, hogy igen jelentős elméleti-ideológiai munka folyt a leninizmus továbbfejlesztéséért és gyakorlati érvényesítéséért. Növekedett a párt taglétszáma is. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a személyi kultusz, a szubjektivisták hibák elleni fellépés helyes, szükséges volt. A kongresszus hangsúlyozta a dolgozók lenini szellemű nevelésének jelentőségét.

A Szovjetunió katonai védelmi erejének to- vábbi növekedése

A Szovjetunió, gazdasági fejlődésére támaszkodva, mindent megtett annak érdekében, hogy az imperializmus agressziós terveit megghiúsítsa. Az 1950-es évek közepén a nemzetközi feszültség enyhítésére irányuló tevékenysége során ismét csökkentette fegyveres erői létszámát. 1955 és 1958 között több mint 2 millió katonát bocsátott el a hadseregből. Az imperialista országok azonban nem követték a szovjet példát. Tovább növelték katonai erejüket agresszív terveik érdekében. Elutasították a Szovjetunió többször megismételt javaslatait a fegyverkezési verseny korlátozására, valamint az általános és teljes leszerelésre. Ezért a Szovjetunió kénytelen volt megerősíteni védelmi erejét. Meggyorsította a modern fegyverfajták előállítását és rendszeresítését a szovjet hadse-

regben. Az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején felújította hadserege fegyverzetét a rakétatechnika alapján. A szovjet fegyveres erők minőségileg megváltoztak, harci erejük és harckészültségük hatalmas mértékben megnövekedett. A hatvanas évtizedben tovább tökéletesítették a szovjet fegyveres erőket. Az SZKP XXIV. kongresszusa hangsúlyozta, hogy az imperialisták sohasem szakították meg agressziós előkészületeiket. A feszült nemzetközi helyzetben, az imperialista országok szakadatlan fegyverkezési hajszája közepette a Szovjetunió „kénytelen megtenni a szükséges védelmi intézkedéseket, s védelmi képességének fokozásával, a fegyveres erők hadászati lehetőségeinek és harckésztségének növelésével alátámasztani békepolitikáját... Napjainkban a hadsereg és a flotta már messze van attól az állapottól, amelyben a Nagy Honvédő Háború végén volt. Minőségileg új fegyveres erőink vannak, amelyek nagy hadászati lehetőségekkel rendelkeznek... A szovjet nép nem támadás céljából erősíti hadseregét, hanem azért, hogy megvédje a szovjet államot és a szocialista közösség többi országait.”

A Szovjetunió külpolitikája az 50-es évek végétől

Az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején a nemzetközi erőviszonyokban további változás ment végbe. A Szovjetunió gazdasági sikerei, katonai védelmi erejének megnövekedése, a többi szocialista ország gazdasági és politikai eredményei, az imperialistaellenes demokratikus forradalmi mozgalom megerősödése, az imperializmus régi gyarmati rendszerének összeomlása a világ forradalmi erőinek javára újabb, kedvező nemzetközi feltételeket teremtett. A hatvanas években a kapitalista világban is megváltoztak az erőviszonyok. Az Egyesült Államok fölénye csökkent szövetségeseivel szemben. A tőkés világ gazdaságban visszaesett az Egyesült Államok gazdaságának részesedése, gyengült politikai befolyása is. Egyidejűleg gyors ütemben erősödött az NSZK és Japán gazdasága, jelentősen fejlődött a francia gazdasági erő is. Az NSZK az Egyesült Államok fő szövetségeseiként akar szerepelni. Franciaország viszont Amerika európai hegemoniájával szemben bizonyos ellenállást fejtett ki. Növekedtek az imperialisták közötti ellentétek. Ugyanakkor a hatvanas évek elejétől a világ különböző térségeiben az imperialista országok vezető körei, minde-

nekelőtt az Egyesült Államok, növelték a nemzetközi feszültséget, és helyi háborús konfliktusokat robbantottak ki.

A Szovjetunió a pártkongresszusok határozatainak megfelelően tovább folytatta az összes antiimperialista forradalmi erő megerősítését, az imperializmus agresszív törekvéseinek megfékezését és a különböző társadalmi rendszerekhez tartozó országok között a kapcsolatok, az együttműködés fejlesztéséért folytatott küzdelmét a békés egymás mellett élés elve alapján.

Külpolitikai tevékenységében kiemelt helyet biztosított a szocialista országok közötti minden oldalú együttműködés fejlesztésének, és a szocialista világrendszer katonai védelme megerősítésének.

A nemzetközi feszültség egyik fontos problémája volt továbbra is a német kérdés. Európában elsősorban a nyugatnémet imperializmus veszélyeztette a békét. Az NDK megsemmisítésére és bekebelezésére törekedett. Hadserege Nyugat-Európában a legnagyobb katonai erővé vált. A Szovjetunió a többi szocialista országgal együtt harcolt a német kérdés békés rendezéséért. Ennek érdekében a hatvanas években a Varsói Szerződés tagállamaival együtt sok javaslatot tett a német kérdésben és a kollektív európai biztonsági rendszer megteremtése érdekében.

A hatvanas évek végén jelentősen javultak a szovjet—francia kapcsolatok. 1970 októberében a két ország képviselői az európai biztonsági rendszer megteremtésére vonatkozó jegyzőkönyvet írtak alá, majd 1971-ben a szovjet—francia együttműködés elveiről újabb megállapodás született. **A német kérdés megoldásáért folytatott szovjet külpolitikai tevékenység is eredményhez vezetett. 1970 augusztusában szovjet—nyugatnémet szerződést írtak alá az időközben uralomra került szociáldemokrata kormánnyal. A Német Szövetségi Köztársaság elismerte az európai status quót, a kialakult határokat, az NDK létét is.**

A Szovjetunió erőlyesen szembeszállt az imperializmus agresszív tevékenységével a világ más térségeiben is. 1961—1962-ben elhárította a forradalmi Kuba elleni amerikai intervenciót, amely világháború kirobbanásával fenyegetett. Az Egyesült Államok kénytelen volt lemondani a Kuba elleni támadásról. A Szovjetunió segített kivédeni az új szocialista ország elleni imperialista blokád következményeit, és sikerült is áttörnie azt.

A Szovjetunió következetesen harcolt az ázsiai szocialista or-

szágok biztonságaért is. Az ENSZ-ben fellépett a Kínai Népköztársaság felvételéért. Több ízben javaslatot tett egy ázsiai kollektív biztonsági rendszer létrehozására.

A Szovjetunió sokoldalú, hatékony támogatást adott a vietnami népnek az Egyesült Államok katonai intervenciójának felszámolásához, a VDK megvédéséhez és a dél-vietnami nemzeti felszabadító mozgalom győzelméhez.

A Szovjetunió közvetítésével rendezték 1965-ben az India és Pakisztán között kirobbant konfliktust, kötötték meg a taskenti megállapodást a két ország között a normális és békés kapcsolatok helyreállításáról.

A Közel-Keleten az arab népek a Szovjetunió és a többi szocialista ország segítségével háritották el az imperialisták által támogatott két újabb izraeli agressziót (1967-ben és 1973-ban). Megvédték a közel-keleti arab országok függetlenségét. A Szovjetunió állhatatosan küzd a térségben levő feszültségek felszámolásáért, a politikai rendezésért.

A szovjet külpolitika fontos területe a nemzeti felszabadító mozgalmak minden oldalú támogatása, a gyarmati iga lerázása után létrejött független államok fejlődésének elősegítése. A fiatal független államok többségével diplomáciai kapcsolatot létesített, politikai, gazdasági, kulturális, tudományos és műszaki együttműködést teremtett velük. A Szovjetunió által előterjesztet javaslat alapján az ENSZ közgyűlése 1960-ban nyilatkozatot fogadott el — az Egyesült Államok tiltakozása ellenére — a gyarmati rendszer felszámolásáról.

A Szovjetunió határozottan és következetesen küzdött a béke megőrzéséért, a háború elhárításáért és a fegyverkezés csökkentéséért. 1959-ben az ENSZ-ben javaslatot terjesztett be az általános és teljes leszerelés programjáról, amelyet a közgyűlés elfogadott. Ennek alapján létrejött az ENSZ leszerelési bizottsága. 1963-ban a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia megállapodást írt alá a légköri, a kozmikus és a víz alatti nukleáris fegyverkísérletek betiltásáról. Ehhez az egyezményhez az országok többsége csatlakozott.

A nemzetek közötti kapcsolatokra döntő hatást gyakorol a szocialista világrendszer országainak növekvő együttműködése, valamennyi antiimperialista forradalmi mozgalomnak a szocialista világ vezetése alatti tömörülése, a közös antiimperialista

stratégia megvalósítása, a külpolitikai tevékenység egyeztetése és a két világrendszer viszonya. Ez a hatás azonban nem spontánul érvényesülő folyamat. **Az objektív tényezők — a szocialista világrendszer növekvő gazdasági, katonai ereje — mellett döntő szerepet játszik ebben a szocialista országok kommunista pártjainak helyes politikája, együttműködésük állandó erősítése, minden antiimperialista forradalmi erő összefogásának erősítése.**

A Szovjetunió Kommunista Pártja XXIV. kongresszusán meghatározott külpolitikai feladatok a hagyományos, 1917 óta folytatott békepolitika érvényesítését jelentik a mai nemzetközi helyzetben.

A kongresszus külpolitikai állásfoglalásaira és a konkrét feladatok meghatározására jellemző volt az objektív körülmények sokoldalú, reális felmérése. A kongresszus feltárta a beszámolási időszakban a nemzetközi életben a szocializmus javára végbement erőeltolódást, a pozitív irányú változásokat, a szovjet külpolitika sikereit. Ugyanakkor számba vette az ellentétes tendenciákat is, a nehézségeket, a megoldatlan nemzetközi kérdéseket és azok okait.

A kongresszus elemezte azokat a nemzetközi problémákat, amelyek a nemzetközi politika előterében álltak, így a délkelet-ázsiai, a közel-keleti és az európai térség kérdéseit. Sűrgette a vietnami imperialista agresszió megszüntetését, fellépett a közel-keleti háborús feszültség ellen, és határozott gazdasági, politikai, katonai támogatásáról biztosította az imperializmus ellen harcoló indokínai és arab népeket.

A kongresszus nagy figyelmet fordított az európai térség kérdéseire is. Hangsúlyozta a több tőkésország, (Franciaország, Olaszország, Ausztria, a Német Szövetségi Köztársaság, Kanada) kormányával megkötött egyezmények és a lefolytatott külpolitikai konzultációk jelentőségét. Ezzel kapcsolatban külön hangsúlyt kapott a fejlett tőkésországok-e csoportjával kialakuló új együttműködési forma, a külpolitikai konzultáció. Ez is bizonyítja a különböző társadalmi rendszerű államok közötti együttműködés lehetőségét. A különböző társadalmi rendszerű államok közötti együttműködés terén elért eredmények hangsúlyozása mellett felhívták a figyelmet arra, hogy Európában továbbra is fennmaradtak egyes, a második világháborúban támadt

megoldatlan problémák, és az imperializmus egyes körei ellenállást tanúsítanak az enyhülést célzó tendenciával szemben.

A Szovjetunió Európa-politikájának középponti kérdése az összeurópai biztonsági konferencia megtartásáért folytatott harc. A leszerelési tárgyalásokon pedig a konkrét eredmények elérése a cél. Az SZKP XXIV. kongresszusa, számba véve a tárgyalásokon eddig elért részleges eredményeket, megállapította, hogy megvannak a további előrehaladás feltételei.

A különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése elvének megfelelően a Szovjetunió a kapcsolatok fejlesztésére törekszik a fejlett tőkésországokkal, közöttük az Egyesült Államokkal is. De határozottan elutasította a kongresszus az imperializmusnak az erőpolitika alkalmazására irányuló törekvéseit. Mindenféle imperialista kísérlettel szemben hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió katonai erejével szilárdan védelmezi a szocializmus, a kommunizmus vívmányait.

Az SZKP XXIV. kongresszusa a külpolitika alapvető elvi-politikai kérdéseinek felvázolása alapján meghatározta a külpolitika konkrét feladatait. Ezeket a szocialista országok, a kommunista pártok, az antiimperialista forradalmi erők napjaink békeprogramjának nevezik. A kongresszus külpolitikai akcióprogramjának fő pontjai a következők:

- harc a háborús tűzfészek felszámolásáért, újabbak keletkezésének megakadályozásáért;
- határozott fellépés az imperializmus mindenféle agresszív cselekménye ellen;
- harc az erőszakról való lemondásért, a nemzetközi kérdések békés, tárgyalások útján történő megoldásáért;
- a második világháború után kialakult határok elismertetése Európában;
- harc az európai kollektív biztonsági értekezlet megtartásáért;
- újabb szerződés aláírásának követelése a fegyverkezés korlátozására;
- harc a fegyvermentes övezetek létrehozásáért;
- javaslat leszerelési atomkonferencia összehívására az öt nagyhatalom részvételével;
- javaslat leszerelési világkonferencia tartására;

- intézkedések követelése a háborúk kirobbantásának megakadályozására;
- harc a gyarmati rendszer maradványainak felszámolásáért;
- harc a különböző társadalmi rendszerű államok közötti kapcsolatok továbbfejlesztéséért.

Az SZKP XXIV. kongresszusán meghatározott külpolitikai irányvonal és akcióprogram kifejezte a szocialista világrendszer és valamennyi imperialistaellenes forradalmi erő érdekeit, és megfogalmazta a nemzetközi biztonságért, az imperializmus agressziós törekvései ellen folyó harc valamennyi alapvető feladatát.

A kongresszus után a szovjet diplomácia nagy aktivitással látott munkához. A diplomáciai tevékenység nem hagyta érintetlenül a világ egyetlen térségét sem, és újabb nagy sikereket ért el. Mindenekelőtt arra irányult, hogy tovább erősítse a szocialista, antiimperialista forradalmi demokratikus erőket és azok együttműködését. A szovjet külpolitika gyakorlati lépéseit a célszerűség és az elvi következetesség jellemzi. A Szovjetunió külpolitikai aktivitásának széles fronton történt kibontakozását nem tudta hátráltatni a néhány tőkésországban lezajlott szovjetellenes provokáció sem.

A szocialista világrendszer országai közötti együttműködés erősítését célzó tevékenységben kiemelkedő jelentőségű kezdeményezés volt a szocialista országok vezetőinek 1971. augusztus 2-i krími értekezlete. Ezen politikai konzultációkat folytattak az európai térséget érintő kérdésekről: foglalkoztak a Nyugat-Berlinre, az NSZK-val folytatandó tárgyalásokra, az európai biztonsági konferenciára irányuló újabb javaslatokkal. Jelentős állomás volt az 1971. szeptember 23-án Belgrádban lefolytatott szovjet—jugoszláv tárgyalás, ahol megállapodás történt a kétoldalú kapcsolatok továbbfejlesztéséről gazdasági, politikai, tájékoztatási stb. területen. Meg kell említeni L. I. Brezsnyev budapesti és szófiai látogatását is a szovjet—jugoszláv tárgyalásokat követően. A szocialista országok közötti kapcsolatok fejlesztésében ugyancsak jelentős szerepet töltöttek be azok a konzultációk, amelyeket a csehszlovák, a bolgár, a lengyel és a német pártkongresszusok alkalmából folytattak a résztvevő delegá-

ciók. Külön hangsúlyozni kell a szovjet kormány képviselőinek Kubában tett látogatását és az ott folytatott tárgyalásokat.

A szovjet külpolitika aktivitásának másik fő iránya a fejlődő országokkal fennálló kapcsolatok további megszilárdítása. Ebben kiemelkedő jelentősége volt a szovjet—egyiptomi, a szovjet—iráni és a szovjet—iraki szerződésnek, illetőleg tárgyalásoknak. Erősítette a kapcsolatokat a szovjet kormány delegációjának látogatása Algériában és Marokkóban. Fontos nemzetközi politikai jelentősége volt annak is, hogy a Szovjetunió támogatta a bengáli népet a pakisztániak agressziójával szemben.

A szovjet külpolitikai aktivitás harmadik fő iránya a különböző társadalmi rendszerű államok közötti kapcsolatok fejlesztése, a vitás nemzetközi kérdések tárgyalások útján történő megoldása, a béke megóvása, a fegyverkezés korlátozása. Ebben nagy nemzetközi politikai jelentősége van a Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi egyezmény megkötésének (1971. szeptember 3.), a kanadai miniszterelnök szovjetunióbeli és a szovjet kormány képviselője kanadai látogatásának, L. I. Brezsnyev párizsi látogatásának, a Szovjetunió és az NSZK közötti 1971 nyarán lefolyt tárgyalásoknak, a szovjet—nyugatnémet szerződés ratifikációs vitájával kapcsolatos diplomáciai nyilatkozatoknak, a tengerfenék atommentesítéséről megkötött egyezménynek, a baktériumfegyverek kifejlesztését, előállítását és felhalmozását eltiltó szerződések megkötésének.

A Szovjetunió következetes harcot folytatott a vietnami háború befejezéséért, az Egyesült Államok agressziójának visszaszorításáért. A vezető imperialista hatalom a tízéves vietnami háborúban vereséget szenvedett.

A Szovjetunió külpolitikájában az európai kérdések mellett mind nagyobb szerepet kaptak az ázsiai országokhoz fűződő kapcsolatok is. A Szovjetunió célja az ázsiai béke megszilárdítása, az ázsiai haladó erők imperializmus elleni harcának támogatása. Határozottan javultak a Szovjetunió kapcsolatai Ázsia három szocialista országával (Mongólia, Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, Vietnami Demokratikus Köztársaság). A Szovjetunió nagy jelentőséget tulajdonított továbbá az Indiával, valamint a Bengáli Népi Köztársasággal fennálló kapcsolatok továbbfejlesztésének. Javultak a szovjet—japán kapcsolatok is.

A nemzetközi politika fontos eredménye volt, hogy mintegy

tízévi szünet után ismét tárgyalóasztalhoz ültek a Szovjetunió és az Egyesült Államok legmagasabb szintű vezetői, és több megállapodást írtak alá. A közvetlen érintkezés létrejöttének alapvető tényezője volt, hogy a nemzetközi erőviszonyoknak a szocializmus javára történő eltolódása tovább folytatódott, valamint az, hogy az imperializmus Délkelet-Ázsiában és a Közel-Keleten újabb vereségeket volt kénytelen elszenvedni. De rákényszerítette az Egyesült Államok vezető köreit a magas szintű tárgyalások felújítására az is, hogy a tőkés világban belül a gazdasági és társadalmi politikai feszültségek növekedtek. Az Egyesült Államok szövetségesei pedig — annak titlalma ellenére — jelentősen kiszélesítették a hatvanas évek második felében államközi politikai és gazdasági kapcsolataikat a Szovjetunióval. Az amerikai gazdaság ingatagságának fokozódása, a növekvő nyersanyag- és energiagondok, valamint az értékesítési nehézségek is a tárgyalóasztalhoz kényszerítették az Egyesült Államok vezetőit. Kénytelenek voltak beismerni, hogy a Szovjetunió és a szocialista világrendszer gazdasági és katonai ereje szüntelenül növekszik, azt semmiféle eszközzel megállítani nem tudják.

1972 májusában Moszkvában került sor először az újabb szovjet—amerikai csúcstalálkozóra. Ott közös nyilatkozatot fogadtak el a szovjet—amerikai kapcsolatok alapelveiről. Megállapították, hogy a két nagyhatalom közötti kapcsolatok alapjává a békés egymás mellett élés elvét kell tenni. A tárgyalásokról kiadott közös közlemény leszögezte a mai főbb nemzetközi kérdések megoldási lehetőségével kapcsolatos azonos és ellentétes álláspontokat. A csúcstalálkozón hét államközi szerződést írtak alá: szerződést a támadó stratégiai fegyverzet korlátozásáról, a hadihajók nyílt tengeri incidenseinek elkerüléséről, a tudományos és műszaki együttműködésről, az űrkutatási, az egészségügyi és környezetvédelmi együttműködésről. Megállapodtak abban is, hogy befejezik a kereskedelmi egyezmény előkészítésének munkálatait is, és szovjet—amerikai kereskedelmi vegyes bizottságot állítottak fel.

Az imperializmus vezető országa rákényszerült a békés egymás mellett élés elvének elfogadására.

1973 júniusában újabb magas szintű szovjet—amerikai tárgyalásra került sor L. I. Brezsnyev amerikai látogatása alkalmá-

val. 1974 júniusában pedig az amerikai elnök volt Moszkvában. 1974 novemberében Vlagyivosztok volt L. I. Brezsnyev és Ford tárgyalásainak színhelye. Ezeken a tárgyalásokon újabb jelentős megállapodások születtek a nemzetközi feszültség csökkentésére, a fegyverkezés korlátozására, a háború megelőzésére és elhárítására, az államközi kapcsolatok fejlesztésére. Megállapodást írtak alá a szovjet—amerikai kereskedelem fejlesztésére, a Szovjetunió távol-keleti nyersanyag-kincseinek közös kiaknázására stb.

Az 1972 óta megkötött szovjet—amerikai megállapodások fontos lépéseket jelentenek a különböző társadalmi rendszerű országok közötti békés egymás mellett élés megvalósításáért folytatott harcban. Létrejött annak bizonyos szerződéses alapja.

Az imperialista vezető körökön belül harc folyik a kapcsolatok fejlesztését elfogadók és ellenzők között. Ezt mutatja többek között, hogy 1975 januárjában az amerikai szenátus feltételekhez kötötte a két ország gazdasági kapcsolatainak fejlesztését. A Szovjetunió ezt a belügyekbe való beavatkozást határozottan visszautasította, és felmondta az 1972-ben kötött kereskedelmi megállapodást. Az amerikai vezető körökön belül folyó harcra utal az is, hogy az utóbbi időben az Egyesült Államok hadügyminisztere több beszédében megkísérelte felmelegíteni a csődöt mondott „erőpolitika” és hidegháború szellemét.

A Szovjetunió következetes harca arra irányul, hogy az amerikai imperializmus vezető köreit rákényszerítse a megkötött megállapodások betartására, a kapcsolatoknak az egyenjogúság, a belügyekbe való be nem avatkozás elve alapján történő fejlesztésére, a nemzetközi feszültségnek az 1970-es évek eleje óta megindult csökkenése folyamatának tartóssá tételére.

II. AZ EURÓPAI ÉS ÁZSIAI SZOCIALISTA ORSZÁGOK FEJLŐDÉSE AZ 1940-ES ÉVEK VÉGÉTŐL NAPJAINKIG. FORRADALOM KUBÁBAN

1. AZ EURÓPAI SZOCIALISTA ORSZÁGOK FEJLŐDÉSE

A proletárdiktatúra létrejötte után, az 1940-es évek végétől napirendre került a népi demokratikus országokban a szocializmus alapjainak építése. Alapvetően kedvező, de ugyanakkor bonyolult nemzetközi és belső körülmények között kellett ezt az új, nagy feladatot megoldani.

A kommunista pártok a szocializmus alapjai megteremtése érdekében a következő fő feladatokat tűzték napirendre:

1. A proletárdiktatúra politikai rendszerének kiépítése és megszilárdítása, a kommunista párt vezető szerepének erősítése.

2. A szocialista termelési viszonyok általánossá tétele a nép-gazdaság valamennyi területén, a mezőgazdaság szocialista átszervezése.

3. A termelőerők gyors ütemű fejlesztése, az ország iparosítása.

4. A kulturális forradalom végrehajtása.

5. A szocialista országokkal való szoros együttműködés, együttes harc az imperializmus ellen.

A) A SZOCIALIZMUS ALAPJAINAK MEGTEREMTÉSE

**A proletárdiktatúra
politikai rendszerének
kiépítése**

A munkásosztály hatalmának megszilárdulása után a szocializmus alapjainak megteremtése folyamatában mindenekelőtt a proletárdiktatúra politikai rendszerének kiépítését kellett biztosítani. Az állami, politikai és társadalmi szervezeteket alkalmassá kellett tenni a proletárdiktatúra funkcióinak betöltésére.

Az államgépezetnek a szocialista elvek szerinti átalakítása során felszámolták a polgári államiság bizonyos még meglevő elemeit. 1948 után a proletárdiktatúra államgépezetét az államhatalom egysége alapján, a demokratikus centralizmus elvei szerint építették fel. A hatalom a parlament kezében összpontosult.

A népi demokratikus országokban, Jugoszláviát kivéve, erősen centralizált államszervezet alakult ki: ez szükségszerű volt. A túlzott központosítás azonban a gyakorlatban bizonyos mértékben akadályozta a helyes alapelvek következetes megvalósulását.

Bulgáriában, Jugoszláviában, Albániában, Csehszlovákiában és Lengyelországban a fasizmus elleni harcban kialakult forradalmi helyi hatalmi szerveket (nemzeti tanácsok, nemzeti bizottságok, néptanácsok stb.) a szocialista állam szervezetébe beépítették. Romániában és Magyarországon azonban a proletárdiktatúra győzelme után, 1950-ben felülről szervezték meg a helyi szocialista hatalmi szerveket. A felszabadulás után ez utóbbi országokban is alakultak népi szervek, ezek azonban csak részben töltötték be hatalmi funkciót. Egy ideig mint koalíciós politikai szervek ellenőrizték a közigazgatást; később elsorvadtak, megszűntek. Így a proletárdiktatúra helyi hatalmi szervei a tanácsok ezekben az országokban új szervekként keletkeztek.

A népi demokratikus országok kommunista pártjai a szocializmus építése időszakában is tömegpártok maradtak.

Az állami intézmények mellett a proletárdiktatúra idején igen fontos szerepet töltenek be a kommunista párt vezette társadalmi szervezetek. Az állami képviseleti szervek és a társadalmi szervezetek közötti viszony a mellérendeltségen, a kölcsönös támogatáson alapult. A társadalmi szervezetek segítségével a kommunista párt a társadalom minden rétegéhez eljutott, ismertetette a szocializmus építésének programját, terjesztette a munkásosztály ideológiáját. A különböző társadalmi szervezetek (szakszervezet, ifjúsági és nőszervezetek, népfront stb.) a politikai meggyőzés, nevelés sajátos eszközeivel mozgósították a párton kívüli tömegeket a párt politikájának végrehajtására, a szocializmus építésére. Egyben a dolgozók érdekvédelmi szervei is voltak, valamint jó eszközei annak, hogy a dolgozókat bevonják a közügyek irányításába.

Az európai népi demokratikus országokban a proletárdiktatúra létrejötte után a tömegszervezetekben is jelentős változás következett be. A szakszervezetek átfogták a munkásosztály óriási többségét, és kiterjesztették befolyásukat a dolgozó parasztságra s a társadalom más dolgozó rétegeire is. Ezenkívül egységes iparági vezetés alá vonták a különböző szakmai szak-

szervezeteket. Az ifjúsági szervezetek is az egész ifjúság tömörítésére törekedtek.

A társadalmi szervezetek között jelentős szerepe volt a népfrontnak, amely a munkásosztály és a dolgozók széles rétegei közötti szövetségnek sajátos, legátfogóbb szervezeti kerete. A népi demokratikus országok osztályviszonyai és politikai hagyományai, a népi demokratikus forradalom idején kialakult politikai tagozódás következtében a szocializmus építése idején az európai szocialista országok közül az NDK-ban, Csehszlovákiában, Lengyelországban és Bulgáriában több párt maradt fenn, míg Magyarországon, Romániában és Albániában egypártrendszer alakult ki. Egypártrendszer van 1945 óta Jugoszláviában is. A többpártrendszer körülményei között a népfront a politikai pártoknak, a társadalmi szervezeteknek és a pártonkívülieknek a kommunista párt vezette szövetsége a szocializmus építésére, míg az egypártrendszer körülményei között a kommunista párt vezetésével a társadalmi szervezetek és a pártonkívüliek szövetsége. Bulgáriában és Jugoszláviában a népfront a szocialista építés időszakában egyéni tagsággal és alapszervezetekkel működő tömegszervezetté fejlődött, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Romániában a pártok és más szervezetek kollektív tagságára épült, az NDK-ban és Magyarországon viszont tagsági intézmény nélküli tömegmozgalom formáját öltötte.

Áttérés a szocialista gazdaságpolitikára

Az 1940-es évek végén gyors gazdasági fejlődés indult meg az európai népi demokratikus országokban. Hozzákezdtek a gazdasági elmaradottság leküzdéséhez. 1949—1950-re az iparban általában elérték, sőt bizonyos ágazatokban túl is szárnyalták a háború előtti termelési szintet. A mezőgazdaság is fejlődött, de a termelés itt még a háború előtti szint alatt maradt. A népgazdaság helyreállítását lényegében megoldották. A helyreállítás szakaszában kiszélesedett a szocialista szektor, emelkedett a lakosság kulturális színvonala és javult anyagi helyzete. Az 1950-es évek elején a rövid lejáratú 1—3 éves helyreállítási tervek helyett áttértek a középtávú tervezésre, az ötéves tervekre. Ez együtt járt a tervezés és az állami irányítás minőségi változásával. A rövid, 1—3 éves terveket még a proletárdiktatúra kivívásának időszakában, a termelőeszközök jelentős részének magántulajdona közepette dolgozták ki és kezdték meg.

Ezekben a tervekben ezért az államnak elsősorban közvetett befolyásoló szerep jutott. A proletárdiktatúra győzelme és az államosítások után a szocialista építés ötéves tervei már az állam közvetlen, a gazdaság minden területére kiterjedő irányításával és ellenőrzésével készültek és valósultak meg. A gazdaság akkori színvonalán a centralizáció erősítése helyes törekvés volt, de nem számoltak eléggé a tulajdonviszonyok többrétűségével. Egyes területeken (pl. a túlnyomórészt kistulajdonban levő mezőgazdaságban) realisabb cél lett volna az állam befolyásoló szerepének érvényesítése.

A szocialista gazdaságpolitikai célok az 1949—1951 között kidolgozott ötéves tervekben öltöttek testet. A tervek fő célkitűzései (a kapitalizmus felszámolása, a termelőerők fejlesztése, az iparosítás, a konfektívizálás, a népjólét emelése) az egyes országokban lényegében azonosak voltak. A tervszámokban meghatározott gyakorlati feladatok azonban sok esetben nem feleltek meg az egyes országok sajátos feltételeinek, az iparilag fejlettebb Csehszlovákia, az agrár-ipari Lengyelország, Magyarország és az elmaradott Bulgária, Románia, Albánia közötti számottevő különbségeknek. A feladatoknak lényegében szükségképpen azonos, de a fejlettségi különbségekkel nem mindig számoló meghatározását, illetve azok teljesítését tovább nehezítette, hogy 1951-ben — Románia kivételével — a tervelőirányzatokat mindenütt felemelték. Romániában az 1951-ben induló ötéves tervben már előzőleg felemelt tervszámok szerepeltek. A tervelőirányzatok felemelésének alapvető oka a nemzetközi erőviszonyoknak a nemzetközi helyzet feszültségéből eredő egyoldalú értékelése volt: a szocialista világrendszer elleni általános háború közeli bekövetkezésére számítottak. Hozzájárult az emeléshez a szocialista építésben 1949—1950-ben elért nagy előrehaladás tényezőinek hibás felmérése is.

A szocializmus építésének első éveiben mindenütt gyors ütemben szélesedtek a szocialista termelési viszonyok. Az iparban és a nagykereskedelemben a szocialista szektor 1951-ben már általában elérte a 98—100 százalékot. Elindult a kisipari szövetkezeti mozgalom. A kiskereskedelem szocialista átalakítása előrehaladt. A szocialista szektor részesedése a kiskereskedelmi áruforgalomban 1951-ben Bulgáriában elérte a 98,4, Romániában a 76 százalékot. A kiskereskedelemben azonban a szocia-

lista szektor ilyen ütemű kiszélesítése — amint azt a gyakorlat bizonyította — nem volt kellően megalapozott, ezért kereskedelmi-ellátási nehézségeket okozott.

A mezőgazdaságban kialakult a szocialista nagyüzemi szektor. Ez 1951-ben Bulgáriában a vetésterület 46 százalékára, Csehszlovákiában 29,7 százalékára terjedt ki. A többi népi demokratikus országban is jelentős (18—25 százaléknyi) volt már a szocialista szektor a mezőgazdaságban (Lengyelország és Jugoszlávia kivételével). A gép- és traktorállomások révén előrehaladt a mezőgazdaság gépesítése.

A szocializmus építésében az 1950-es évek elején elért nagy jelentőségű sikerek mellett súlyos ellentmondások és hibák is jelentkeztek. Az országok többségében a személyi kultusz és a „baloldali” dogmatizmus, szektásság eltorzította a gazdaság- és a társadalompolitikát. A különböző szubjektív nézetekből bizonyos fokú „sablonizálás”, a nemzeti sajátosságok és adottságok elhanyagolása következett. A szocializmust építő országok kommunista pártjaiban általában (nem mindenütt és nem egyforma mértékben) eluralkodott a szocializmus építésének türelmetlen, nem megalapozott siettetése, és az autarkióra irányuló törekvés. Jugoszláviában viszont a szocializmus építésének koncepcióját a szocialista állam központi irányító szerepének, a tervgazdálkodásnak a lebecsülése, a demokratikus centralizmus elhanyagolása, az eltúlzott decentralizáció torzította el. A legtöbb országban túlfeszített ütemű iparosítás folyt; a nehézipar szerkezete nem mindig fejlődött korszerűen; a gazdasági arányok sokszor kedvezőtlenül alakultak; a közszükségleti cikkek gyártására nem fektettek kellő hangsúlyt. Különösen súlyos, a munkásparaszt szövetségre is kiható problémákat okozott, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése során megsértették az önkéntesség és a fokozatosság elvét, erőszakos módszereket alkalmaztak. A társadalmi-politikai életet érzékenyen érintette a szocialista demokrácia leszűkítése, a szocialista törvényesség megsértése, a politikai szövetségesek lebecsülése és elhanyagolása, a pártélet lenini normáinak háttérbe szorítása.

E hibák ellenére a szocializmus épült. A kialakult hibák és ellentmondások azonban fékeztek a gyorsabb, megalapozott és kiegyensúlyozott fejlődést. Ennek okai az objektív körülményeken kívül a vezetés szubjektív hibái voltak.

A szocialista építés politikájának továbbfejlesztése az ötvenes évek közepétől

1953-ban a népi demokratikus országokban is megkezdődött a hibák kijavítása. E politika kibontakozását azonban még gátolták a „baloldali” és az egyre inkább erősödő jobboldali nézetek. A mar-

xizmus—leninizmus következetes híveinek tisztázniuk kellett a szocialista építés közös vonásait és követelményeit, valamint a nemzeti sajátosságokat és adottságokat. Olyan következetes politikát kellett kidolgozni, amely nemcsak az elkövetett hibákat szünteti meg, hanem tovább folytatja a szocializmus építésének az 1940-es évek végén kidolgozott fő politikai vonalát és megfelelően alkalmazkodik az új helyzethez. Ez annál is inkább égető feladat volt, mert az ellenséges elemek, kihasználva a hibákat, egyre inkább aktivizálódtak. Az 1950-es évek közepén nyilvánvalóvá vált, hogy az imperializmus újabb akciókat készített elő, amelyek az ellenséges elemek mozgósítása mellett a lakosság növekvő elégedetlenségére épültek.

Ily módon a népi demokráciákban az ellentmondásokat és a feszültségeket sürgősen meg kellett oldani, de az 1953-tól megkísérelt bizonytalan és következetlen változtatások így elégteleneknek bizonyultak.

Határozott változásra volt szükség, hogy elkerüljék a nagyobb megrázkódtatást.

Az SZKP XX. kongresszusának politikai vonala segítséget nyújtott a népi demokratikus országok kommunista pártjainak további politikájuk érdemleges felülvizsgálására, az elkövetett hibák kijavítására és a szocializmus építését szolgáló politika lenini szellemű továbbfejlesztésére. A pártok központi bizottságai helyeselték az SZKP XX. kongresszusa határozatait, és arra az álláspontra helyezkedtek, hogy sajátos viszonyaiknak megfelelően levonják azok tanulságait. Bulgária, Csehszlovákia, az NDK és más országok kommunistái 1956 első felében megkezdtek a korábban elkövetett hibák érdemleges felszámolását, az új irányvonal kidolgozását. Magyarországon és Lengyelországban a szektás erők ellenállása ezt késleltette, amit a revizionisták kihasználtak. A XX. kongresszus irányvonala híveinek és védelmezőinek álcáiban oportunista irányvonalat akartak rákényszeríteni a pártra. A szektás ellenállást és a jobboldal támadását a belső osztályellenesség, az imperializmussal együttműködve, a

szocializmus megsemmisítésére, a szocialista világrendszer megbontására, a népi demokratikus országok és a Szovjetunió szembeállítására igyekezett felhasználni. A „baloldali” szektás csoport ellenállását és a jobboldali revizionisták támadását kihasználva, 1956-ban Lengyelországban szocialistaellenes zavargások, Magyarországon pedig ellenforradalom robbant ki. Mindez — feltárva az ellentmondások nagyságát, valamint a „baloldaliak” és a jobboldaliak ténykedésének veszélyességét, akik a proletárdiktatúra gyengítésével az ellenforradalmi erőknek és az imperialistáknak nyújtanak objektív segítséget — ismét bebizonyította a fordulat következetes végrehajtásának szükségességét. Ezért a kommunista pártok többsége nagy erőfeszítéseket tett a hibák határozott kijavítására, a személyi kultusz, a „baloldali” és a jobboldali politika következményeinek felszámolására, az új politika mielőbbi kidolgozására és alkalmazására.

Az 1956. tavaszán megindult pozitív folyamatot a magyarországi őszi ellenforradalom Csehszlovákiában, Romániában és Bulgáriában átmenetileg lefékezte. Az ellenforradalom leverése és a konszolidáció sikerei viszont ellensúlyozták ezt a hatást. Világossá vált, hogy a személyi kultusz következményeinek leküzdése nem oldható meg egyellen határozattal, hanem hosszú, következetes harcot igényel. Minden esetben, amikor az új politika érvényesítése megrekedt, és az egyes hibák tovább éltek, megújultak vagy újabbakkal párosultak, ez fékezte a szocializmus előrehaladását, és tápot adott a jobboldali revizionista irányzat felélénkülésének.

1956-ban, az SZKP XX. kongresszusa után formálisan az Albán Munkáspárt is deklarálta egyetértését az új politikával. Valójában azonban semmit nem tettek a párt korábbi politikájának felülvizsgálata, a személyi kultusz és a dogmatizmus leküzdése érdekében. A párt politikáját továbbra is a szektásság, a dogmatizmus jellemezte.

A szocializmus pozícióinak megszilárdítása és a politika lenini szellemű továbbfejlesztése útján fontos lépést jelentett a szocialista országok kommunista pártjainak 1957 októberében — novemberében Moszkvában megtartott tanácskozása. Itt az SZKP XX. kongresszusán elfogadott határozatok szellemében közösen elemezték a nemzetközi helyzetet, a szocialista országok fejlődésének eredményeit és ellentmondásait. Elvetve a „baloldali”

szektség és a jobboldali revizionista politikát, közös álláspontot alakítottak ki a szocializmus építésének törvényszerűségei és nemzeti sajátosságai kérdésében. A tanácskozáson 12 párt által aláírt dokumentum megállapította, hogy a szocializmus építése folyamatában a közös törvényszerűségeket minden országban érvényesíteni kell. Enélkül a szocializmus nem fejlődhet sikeresen. Ezek a kötelező törvényszerűségek a következők:

1. A dolgozó tömegeket a munkásosztály és kommunista pártja vezeti a proletárforradalom és a proletárdiktatúra különböző formában történő megvalósítása során.
2. A munkásosztály szövetsége a dolgozó parasztsággal és a dolgozók egyéb rétegeivel.
3. A tőkés tulajdon felszámolása, a fő termelési eszközök társadalmi tulajdonba vétele.
4. A mezőgazdaság fokozatos szocialista átalakulása.
5. A népgazdaság tervszerű fejlesztése a szocializmus, a kommunizmus felépítése érdekében, az anyagi-műszaki bázis megteremtése, hogy a dolgozók általános jóléte magas fokra emelkedjen.
6. A szocialista forradalom végrehajtása az ideológia és a kultúra területén, nagyszámú szocialista értelmiség kialakítása.
7. A nemzeti elnyomás felszámolása, a népek közötti egyenjogúság és testvéri barátság megteremtése.
8. A szocializmus vívmányainak megvédése a külső és belső ellenség támadásaival szemben.
9. A proletár internacionalizmus elvének következetes betartása.

Az 1957. évi moszkvai nyilatkozat rámutatott arra is, hogy minden szocializmust építő országban kötelező a nemzeti sajátosságok figyelembevétele is. Helyes, kölcsönös viszont kell kialakítani a közös törvényszerűségek és a nemzeti sajátosságok között.

A nemzeti sajátosságok figyelembevétele azt jelenti, hogy az adott ország kommunista pártja szem előtt tartja hazájának gazdasági, politikai, ideológiai feladatai meghatározásánál, hogy a közös törvényszerűség hogyan alkalmazható az ország sajátos viszonyaira. Figyelembe kell venni a többi között az ország konkrét történelmi helyzetét, a történelmi örökséget, a belső

osztályviszonyokat és osztályszerkezetet, a népgazdaság helyzetét, a termelőerők fejlettségét, a népgazdaság struktúráját, a területi, földrajzi és éghajlati viszonyokat, az ország különféle erőforrásait, természeti kincsét stb. Számba kell venni a demokratikus, forradalmi és ellenforradalmi hagyományokat, az egyes társadalmi osztályok politikai arculatát, a nemzeti kultúra, az életkörülmények és életmód sajátosságait stb. Nemzeti sajátosságként jelentkezhethet egy-egy ország külpolitikájában a hagyományosan szorosabb kapcsolat egyes országokkal, vagy éppen a történelmi múltban az uralkodó osztály által egymással szembeállított népek közötti viszony maradványa.

A nemzeti sajátosságok figyelembevétele a közös törvényszerűségek alkalmazása során szükségszerűen különbségeket okoz a megoldás módszereiben, formáiban, ütemében stb. A nemzeti sajátosságok objektív léte és érvényesítése azonban nem vezethet az egyes szocialista országok között lényegbevágó különbségekhez, még kevésbé ellentéthez, konfliktushoz.

A nemzeti sajátosságokat sem lebecsülni, sem eltúlozni nem szabad. Elhanyagolásuk fékezi a közös törvényszerűségek megvalósítását az adott ország konkrét, sajátos viszonyai között. Szerepük eltúlzásából pedig a közös törvényszerűségek és a nemzeti sajátosságok egymással való szembeállítása következik. A JKSZ-ben például olyan nézet érvényesült, hogy a szocialista országok általános irányvonala akadályozza az egyes országokat a sajátos fejlődésben, saját irányvonaluk kidolgozásában és megvalósításában. A nemzeti sajátosságok eltúlzásából következik a többféle szocialista „modell” hirdetése.

A Jugoszláv Kommunista Szövetsége azzal az indoklással, hogy nem ért egyet a politikáját ért bírálattal, nem írta alá a szocialista országok kommunista pártjai által elfogadott 1957. novemberi moszkvai nyilatkozatot. A JKSZ a tanácskozás után is tovább folytatta korábbi politikáját az öngazgatás és a tömbön kívüliség, el nem kötelezettség alapján.

Az SZKP XX. kongresszusa, illetve a kommunista pártok 1957. évi moszkvai tanácskozása után az európai népi demokratikus országok többsége több fontos intézkedést tett a szocializmus építésének továbbfolytatására. A legtöbb szocialista országban csökkentették a túlzott centralizációt, helyreállították és tovább fejlesztették a szocialista törvényességet, megszilárdították

és fejlesztették a szocialista demokráciát, megszüntették azokat a sérelmeket, amelyek a parasztságot és más társadalmi rétegeket értek, megerősítették a munkásosztály vezető szerepét és a munkás-paraszt szövetséget. A gazdaságban a centralizáció túlzásainak további lefaragása, a demokratizmus erősítése érdekében átalakították a tervezés módszerét. Csökkentették a központi tervutasítások számát, a tervezésben is nagyobb önállóságot biztosítottak a vállalatoknak, a szövetkezeteknek. Megkezdődtek az elavult termelőberendezések cseréjét. A mezőgazdaságban több ország megszüntette a kötelező beszállítást és áttért a szabad felvásárlási rendszerre. A gépállomásokat gépjavitó bázisokká szervezték át, gépeiket átadták a termelőszövetkezeteknek. Hogy növeljék a dolgozók anyagi érdekelttségét a termelés fejlesztésében, az iparban bevezették a nyereségrészesedést. A parasztságnál ugyanezt célozta a mezőgazdasági felvásárlási árak emelése. A termelőszövetkezetekben több helyen bevezették a teljesített munkaegységek arányában a pénzbeli előleg fizetését. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének előmozdítására a korábbinál jobban érvényesítették a fokozatosságot: ott is lehetővé tették alacsonyabb típusú szövetkezetek alakítását is, ahol azelőtt nem voltak.

A szocializmus anyagi-műszaki bázisának létrejötté

Az 1950-es évek közepén végrehajtott politikai változások hatására a népi demokratikus országokban meggyorsult a szocializmus építése. Továbbfejlődtek az egyes országok termelőerői. A szocializmus anyagi-műszaki bázisának megteremtésére irányuló politika eredményeként az ipar mindenütt túlsúlyra jutott a népgazdaságban: a korábbi agrárországok is ipari vagy ipari-agrár országokká váltak.

Az 1950-es évek ipari és mezőgazdasági fejlődése eredményeként az 1950/1960-as évek fordulójára tehát kiépült a szocializmus anyagi-műszaki bázisa. A termelőerők területén végbement technikai fejlődés következtében gyors ütemben növekedett az ipari és mezőgazdasági termelés, és ennek alapján emelkedett a lakosság életszíntje.

A szocialista termelési viszonyok általánossá válása

1958 és 1962 között a népi demokratikus országok, Lengyelország és Jugoszlávia kivételével, befejezték a szocialista termelési viszonyok kiépítését. Az ipar és

a kereskedelem köztulajdona valamennyi európai népi demokratikus országban szinte kizárólagossá vált, csupán az NDK-ban maradtak fenn állami—magán vegyesvállalatok. Az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején, Jugoszlávia és Lengyelország kivételével, a szocialista szektorban egyesült a mezőgazdaság művelhető földterülete. Az említett két országban a mezőgazdaság szocialista szektora csupán a földterület 13—15 százalékára terjedt ki.

A szocialista termelési viszonyok általánossá tétele során minden népi demokratikus ország alapján véve a társadalmi tulajdon megteremtésének azonos célját követte. Sajátos körülményeiknek megfelelően ezt különböző módszerekkel és formákban érték el. Az iparban a szocialista termelési viszonyok két formája alakult ki: az állami szektor mint fő forma, és kiegészítőjeként a magántulajdonosi kisüzemek szocialista egyesítését megoldó ipari szövetkezeti szektor. Az NDK-ban az ipar és a kereskedelem kis- és középvállalatainak szocialista átalakítása során az államkapitalista (állami—magán vegyesvállalatok) és a szövetkezeti—állami vegyesvállalati formát is alkalmazták.

Az európai népi demokratikus országokban a mezőgazdaság szocialista átalakításának sajátos vonása volt a korlátozott földmagántulajdon fennmaradása a szövetkezetekben, és az ezen alapuló földjáradék-fizetés. Sajátos vonása volt továbbá, hogy a kollektivizálás nem néhány esztendő, hanem mintegy tíz év alatt ment végbe. Jellemző vonás volt továbbá a szövetkezeti formák sokfélesége. Magyarországon, Bulgáriában, Albániában a kollektivizálás befejező szakaszában kizárólag vagy túlnyomórészt a legmagasabb típusú szövetkezeti formát hozták létre. Az NDK-ban és Romániában előbb az alacsonyabb típusú termelőszövetkezeti társulás vált általánossá, és csak ezt követően tértek át a fejlettebb szövetkezeti típusra. A mezőgazdaság szocialista átszervezése az 1950-es évek második felében általában nem járt a mezőgazdasági termelés visszaesésével. A termelés azonos szinten maradt, sőt egyes területeken már a kollektivizálás időszakában növekedett.

A társadalom szerkezetének gyökeres átalakulása

A szocialista termelési viszonyok kiépítése, a népgazdaság szerkezetének megváltozása és a kulturális forradalom gyökeresen átalakította a népi demokratikus országok társadalmi szerkezetét. A kizsákmányoló osztályokat felszámolták. A szocialista társadalom két baráti dolgozó osztályból, a munkásosztályból és a parasztságból, valamint a népi értelmiség rétegéből áll. Nagymértékben nőtt a munkásosztály száma, növekedett a városi lakosság, csökkent a falusi népesség. A munkások és alkalmazottak száma a szocialista országok összességének átlagában 1950 és 1960 között megkétszereződött. A népszámlálás adatai szerint az 1960-as évek elején, a szocializmus alapjainak lerakását követően, a munkások és alkalmazottak aránya a kereső lakosságon belül a következő volt: Csehszlovákiában 84 százalék, az NDK-ban 80, Magyarországon 72, Bulgáriában 58, Lengyelországban 53, Romániában 52 százalék. Az adatok azt is mutatják, hogy az egyes szocialista országok között a társadalmi struktúrában még jelentős különbségek maradtak. Ezek az adott ország gazdaságának szerkezetével, az ipar súlyával függtek össze.

A munkásosztály részarányának növekedése együtt járt a paraszti lakosság arányának csökkenésével. Ez az arány a hatvanas évek elején Csehszlovákiában 16 százalék, az NDK-ban 15—16, Magyarországon 27, Bulgáriában 40, Romániában 47, Lengyelországban 39 százalék volt. A szövetkezeti nagyüzemi mezőgazdaság kialakulása következtében Lengyelország és Jugoszlávia kivételével a parasztság jellege is átalakult. Az egyénileg dolgozó parasztság aránya a többi országban már elenyésző. A népszámlálás adatai szerint az egyénileg dolgozó parasztok és kézművesek az 1960-as évek elején Csehszlovákiában 3,8 százalékát alkották a társadalomnak, Magyarországon 3, Bulgáriában 1,3, Romániában 6 százalékát. Ugyanakkor Lengyelországban, ahol a mezőgazdaság szocialista átszervezése még nem következett be, a szövetkezeti parasztság aránya 1960-ban a kereső lakoságnak csupán 2,7 százaléka volt, az egyénileg dolgozó parasztságé pedig 36 százaléka. Jugoszláviában a parasztságon belül a magántulajdonosi réteg adja a többséget.

A kulturális forradalom megvalósulása

A szocialista termelési viszonyok uralkodóvá válása, a szocializmus anyagi-technikai bázisának megteremtése és a kulturális forradalom gyakorlatilag egyidejűleg ment végbe, egymással összefüggésben és kölcsönhatásban. A kulturális forradalomnak csak egyik, s korántsem legnehezebb feladata volt az analfabetizmus felszámolása. Ennél nagyobb feladat volt az elmaradottságnak (alacsony közműveltség, alacsony szakképzettség, vallásosság, nacionalizmus, burzsoáz hatások, kispolgári nézetek és erkölcsök), a régi uralkodó osztályok művelődési monopóliumának megszüntetése, az új szocialista értelmiség megteremtése. A kulturális forradalom feladata volt az általános műveltség emelése, a szükséges szakképzettség megteremtése, a tudományok fejlesztése, a tudományos-technikai forradalom megvalósítása, a tudományok és a kultúra eredményeinek közkinccsé tétele, az emberek tudatának és erkölcsi felfogásának szocialista átalakítása stb.

A kulturális forradalom felszámolta az analfabetizmust, kiszélesítette az alap-, a közép- és a főiskolai hálózatot; bevezette a tömeges felnőttoktatást; létrehozta a szocialista értelmiséget; munkás- és parasztkáderek tömegeit nevelte ki; emelte a közműveltséget; uralkodóvá tette a szocialista ideológiát.

• (Fejlesztés) (Műveltség)

B) A FEJLETT SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSE AZ EURÓPAI SZOCIALISTA ORSZÁGOKBAN

Áttérés a fejlett szocializmus építésére

A szocializmus alapjainak lerakása után a népi demokratikus országok a fejlődés új szakaszához érkeztek. 1960-ban, a kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása megállapította, hogy az előző évtizedben végbement gyökeres változások következtében a szocialista tábor egyes országai már a fejlett szocializmus építésének időszakába léptek. Ebben az új fejlődési szakaszban a szocializmus saját talaján fejlődik. Kedvező lehetőségek nyílnak a termelőerők gyors ütemű fejlesztésére, a nép életszínvonalának további emelésére, a kulturális előrehaladásra, a szocialista országok szorosabb, elmélyültebb együttműködésének megvalósítására, a két világrendszer gazdasági versenyének meggyorsítására.

A szocializmus alapjainak lerakása és megszilárdítása után, az 1960-as évek elejétől, a fejlett szocializmus építése szakaszába léptek az európai szocialista országok közül: az NDK, Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária. Ezek között az országok között a gazdaság gyors fejlesztése során elért nagy eredmények és a gazdasági szintkülönbségek jelentős csökkenése ellenére továbbra is vannak eltérések. A fejlett szocializmus építése időszakában ezek a gazdasági szintkülönbségek tovább csökkennek.

Lengyelországban és Jugoszláviában továbbra is a szocializmus alapjai megteremtésének befejezése van napirenden.

A kommunista és munkáspártok az 1960-as évtized elején fogalmazták meg először a fejlett szocializmus építése szakaszának fő céljait. A későbbi pártkongresszusok a tapasztalatok elemzése alapján részletesebben kimunkálták a továbbfejlesztés feladatait.

A fejlett szocializmus építése szakaszában a kommunista pártok a feladatok meghatározásakor Marx és Lenin azon tételéből indultak ki, hogy a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet hosszú folyamat, a kommunizmus megvalósításának előfeltétele a fejlett termelőerők létrehozása és a társadalom kommunista viszonyainak és tudatának kifejlődése. A haladás folyamatában a szocialista országok a fejlett szocializmus építése és megvalósítása útján jelentős lépést tesznek a kommunizmus felé.

Az egyes országok és a szocialista világrendszer helyzetét, eredményeit figyelembe véve, a marxizmus—leninizmus elmélete alapján a kommunista pártok a következő fő célokat határozták meg a fejlett szocializmus építése időszakára: **1. A termelőerők gyors ütemű fejlesztése, a tudományos és technikai forradalom eredményeinek fokozott hasznosításával, a fejlett szocialista gazdaság létrehozása, a termelés magas fokú társadalmasítása, magas munkatermelékenység megvalósítása, modern gazdasági szerkezet kiépítése. 2. A szocialista termelési viszonyok tökéletesítése, a szocialista tulajdon két formájának (állami és szövetkezeti) továbbfejlesztése, és a munka társadalmasítási fokának emelésén keresztül a két szocialista tulajdonforma közelítése; a munka szerinti elosztás szocialista elvének követhetése érvényesítése, egyidejűleg a gazdaság reális telje-**

sítképességét figyelembe véve a társadalmi fogyasztási alapok növelése, **3. A gazdaságban kibontakozó folyamat — az ipar népgazdasági súlyának további növekedése, és a mezőgazdasági termelés ipari jellegűvé tétele érdekében tett lépések — eredményeként a munkásosztály vezető szerepének megszilárdításával fokozatosan csökkenteni a munkásosztály és a parasztság közötti különbséget.** **4. Emelni a lakosság életszínvonalát, javítani életkörülményeit, fejleszteni a szocialista életmódot, a szocialista közgondolkodást és erkölcsöt.** **5. Biztosítani a további gyors kulturális fejlődést, a szakképzettség növelését, a marxizmus—leninizmus elméletének érvényesülését.** **6. Erősíteni a szocializmus politikai rendszerét.** A szocialista államnak továbbra is be kell töltenie a proletárdiktatúra belső és külső funkcióit. A belső funkciók között még jobban előtérbe kerül a gazdasági szervező és kulturális nevelő tevékenység. Fejleszteni kell a szocialista demokráciát. A külső funkciók között pedig erősíteni kell a szocialista országokkal való politikai, gazdasági, ideológiai és katonai együttműködést, és minden imperialistaellenes erő támogatását. A gazdaságban és a társadalmi-politikai viszonyokban végbemenő fejlődés eredményeként a proletárdiktatúra államát fokozatosan az össznópi szocialista állam irányába kell fejleszteni. **7. El kell mélyíteni a szocialista országok közötti kétoldalú és kollektív együttműködést a gazdasági, államközi, politikai, pártközi, ideológiai és katonai területeken.**

Az 1969-es moszkvai értekezlet azt is megállapította, hogy a szocialista országokban gazdag tapasztalat halmozódott fel. „Ennek a tapasztalatnak sokoldalú tanulmányozása a testvéri pártok által, annak alkotó alkalmazása és gazdagítása a konkrét feladatok és nemzeti sajátosságok figyelembevételével — minden egyes szocialista ország fejlődésének feltétlen törvénye.”

A fejlett szocializmus építésének fő feladatait is a szocializmus általános, kötelező törvényszerűségei alapján lehet sikeresen megoldani, figyelembe véve egyidejűleg a nemzeti sajátosságokat is.

A gazdaság fejlesztésének eredményei a fejlődés jelenlegi szakaszában

Az 1960-as évek első felében a szocialista országok gazdaságának fejlődési üteme a korábbiakhoz képest valamelyest csökkent. Több ellentmondás jelentkezett (az energiatermelés és a szükséglet között, a nyersanyag-kitermelő és a feldolgozó ipar között, az ipar és a mezőgazdaság között). Egyre több jel mutatott arra, hogy a gyors gazdasági fejlődés korábbi forrásai több szocialista országban kezdenek kimerülni. (A KGST-országok ipari termelése növekedésének átlagos évi üteme 1951 és 1955 között 13,6⁰/₀ volt. 1956 és 1960 között 10,1⁰/₀, 1961 és 1964 között pedig 8,6⁰/₀.) Nem volt kielégítő a munkatermelékenység növekedési üteme sem. A mezőgazdasági termelés nem tudott lépést tartani a növekvő szükségletekkel, s növekedési üteme még csökkent is.

A szocialista országok gazdaságát általában az extenzív fejlődés jellemezte. A termelés növekedését főképpen a termelés forrásainak bővítésével biztosították, viszonylag lassabb technikai fejlődés mellett. Egyes KGST-országokban kimerültek az extenzív fejlődés forrásai. Ezekben az országokban a termelési tényezők minőségi fejlesztése került napirendre. Más KGST-országokban az ipari termelőkapacitások bővülése egyre kisebb gazdasági hatékonyságú volt ahhoz képest, amit a már meglevő termelői alapok korszerűsítésével és gyorsított ütemű felújításával el lehetett volna érni. Ezért gyakorlatilag valamennyi szocialista országban fokozottan jelentkezett a tudományos technikai forradalom vívmányai bevezetésének és a gazdaságirányítási rendszer reformjának szükségessége.

Ezt azonban csak a szocialista országok nemzetközi gazdasági együttműködésének radikális továbbfejlesztésével együtt lehetett megoldani.

A feladat teljesítése szempontjából fontossá vált egy új, a magasabb rendű követelményeknek megfelelő gazdaságirányítási rendszer bevezetése. Ezért az 1962-ben felélénkült közgazdasági viták, majd az 1963—1965-ben végzett gyakorlati kísérletek alapján a népi demokratikus országok — Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország és az NDK — 1963 és 1970 között fokozatosan új gazdaságirányítási rendszert vezettek be.

Az egyes országokban megvalósuló új gazdaságirányítási rendszerekben előtérbe kerültek a gazdasági hatékonyság és a minőség követelményei. Fokozottabban érvényesítették a gazdasági ösztönzőket a fejlődés meggyorsítása és az életszínvonal emelése érdekében. Szélesebb teret biztosítottak a vállalati önállóságnak, jobban összhangba hozták az osztársadalmi, vállalati, csoport- és egyéni érdekeket. Növelték a gazdasági vezetők hatáskörét és felelősségét, érvényesítve a demokratikusan választott testületek ellenőrző tevékenységét és annak nyilvánosságát.

Az új gazdaságirányítási rendszer a demokratikus centralizmus alapján biztosítja a szocialista állam központi irányító szerepét a népgazdaság fő kérdéseiben. Egyszersmind kiszélesíti a demokratizmust a gazdasági életben.

A gazdaság irányítási rendszerében végrehajtott változások fő vonásai az országok többségében azonosak, de az egyes országok sajátos feltételeinek megfelelően vannak bizonyos különbségek a megoldási módozatokban.

Jugoszláviában a gazdaságirányítási rendszer a többi szocialista országtól eltérő irányban, a decentralizáció alapján fejlődött. Itt az a nézet uralkodik, hogy a szocialista termelési viszonyok hordozója nem az állam, hanem a termelő kollektíva, amely az öngazgatás elve alapján működik, és dönt az egyszerű és bővített újratermelésről. A központi szervek csak a gazdasági terv legfőbb irányait határozzák meg. Az 1965-ben végrehajtott további nagyfokú decentralizáció következtében a jugoszláv gazdaságban súlyos ellentmondások keletkeztek az 1960-as évek második felében, amelyeket a pártvezetés igyekszik lefékezni és megoldani, a gazdaságot konszolidálni.

Az európai szocialista országok többségében a tapasztalatok igazollák az új gazdaságirányítási rendszer helyességét. Azonban bizonyos korrekciókat kellett végrehajtani a kitűzött célok jobb, következetesebb megvalósítása érdekében. Az 1970-es évek első felében a gazdaságirányítási rendszerben eszközölt változások az osztársadalmi érdek fokozottabb érvényesítését, ennek mint elsődlegesnek a csoport- és egyéni érdekekkel való jobb összehangolását szolgálták.

A gazdaságpolitikában meghatározott alapvető feladatok megoldása során a hatvanas évek eleje óta tovább folytatódott a szo-

cialista gazdaság gyors szilárdulása az európai országokban. Ezt mutatja az egy főre számított nemzeti jövedelem alakulása: Bulgáriában csaknem megkétszereződött, az NDK-ban másfélszer, Romániában valamivel több mint kétszer, Magyarországon 64%-kal volt magasabb 1970-ben a hatvanas évtized elejéhez viszonyítva. A nemzeti jövedelem gyors növekedése a hetvenes évtized első felében is folytatódott. Az évi emelkedés 5—8% volt az egyes országokban.

A fejlődés jelenlegi szakaszában tovább növekedett az ipar súlya a népgazdaságban. A nemzeti jövedelem előállításában az ipar részvétele Bulgáriában az 1960. évi 52,7%-ról 1972-re elérte az 59,6%-ot, az NDK-ban 63,4%-ról 69,3%-ra, Lengyelországban 50%-ról 61,9%-ra, Magyarországon 47,4%-ról 54,6%-ra, Romániában 51%-ról 66,7%-ra, Csehszlovákiában 74,1%-ról 74,3%-ra, Jugoszláviában 36,2%-ról 38,1%-ra növekedett. Csehszlovákiában a 60-as évtizedben jelentkezett gazdaságpolitikai hibák, de döntően az 1968. évi ellenforradalmi kísérlet miatt és ennek leküzdése érdekében a konszolidáció időszakában szükségessé vált gazdaságpolitikai intézkedések következtében az ipari termelés növekedése igen lelassult. 1971-től azonban újra megindult az ipari termelés jelentősebb emelkedése. Jugoszláviában az ipari termelés növekedésének lassulása az 1965-ben bevezetett gazdaságirányítási reformmal függ össze. Magyarországon az ipari termelés fejlődése mellett a kereskedelmi és szolgáltató ágazatok hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez jelentősen — az 1960. évi 2,1%-ról az 1972. évben elért 17,2%-ra nőtt.

Az ipar súlyának növekedése következtében csökkent a mezőgazdaságnak a nemzeti jövedelem előállításában való részese-dése a szocialista országokban.

Az ipar és a mezőgazdaság arányának változása kifejezője az ipari-agrár országok fejlett ipari országgá válása folyamatának, és az iparilag már eddig is fejlett (NDK, Csehszlovákia) országok további ipari fejlődésének.

A kommunista pártok gazdaságpolitikájukban nagy figyelmet fordítanak a korszerű népgazdasági szerkezet kialakítására. A műszaki fejlesztés gyorsítása és a távlati fejlődést meghatározó ipari ágazatok súlyának növelése érdekében az energiatermelés, a vas- és fémkohászat, a vegyipar, a gépgyártás és a műszeripar fejlődtek a leggyorsabban.

Az egy főre jutó elektromosenergia-termelés (kilowattóra)*

	1960	1972
Bulgária	592	2597
Magyarország	763	1567
NDK	2338	4273
Lengyelország	987	2313
Románia	416	2103
Csehszlovákia	1791	3550
Jugoszlávia	485	1602

* Mir szocializma 1973. v. cífrák i faktah, Szpravocsnyik, Izdatyelsztvo polticeseszkoy literaturl, Moszkva 1974. 25. old.

Az egy főre jutó acéltermelés alakulása (kg-ban)*

	1960	1972
Bulgária	32,2	247,0
Magyarország	189,0	314,0
NDK	218,0	333,0
Lengyelország	225,0	408,0
Románia	98,0	358,0
Csehszlovákia	496,0	879,0
Jugoszlávia	78,0	125,0

* Uo. 33. old.

A vegyipar termelésének alakulása (1950 = 100)*

	1960	1973
Bulgária	811	63-szoros
Magyarország	504	28-szoros
NDK	329	810-szeres
Lengyelország	484	23-szoros
Románia	639	76-szoros
Csehszlovákia	424	15-szörös
Jugoszlávia	461	25-szörös

* Uo. 37. old.

A gépipar termelése az 1950. évi szinthez viszonyítva 1960-ban Bulgáriában hét és félszeresre növekedett, 1973-ban pedig a növekedés már 18-szoros volt. Magyarországon 1960-ban csaknem három és félszerese volt a gépipari termelés az 1950. évi-

nek, 1973-ban pedig megközelítette a 10-szeresét. Az NDK-ban 1960-ig a növekedés több mint négyszeres volt, 1973-ban elérte az 1950. évi 11-szeresét. Romániában 1960-ban az 1950. évének hat és félszerese volt, 1973-ban 48-szorosa, Csehszlovákiában négy és félszerese, illetve 12-szerese. Gyorsan fejlődött a gépgyártás Lengyelországban is az 1950. évi szinthez viszonyítva, 1960-ban már közel hét és félszer termelt többet, 1973-ban elérte a 38-szorost. Jugoszláviában a gépipari termelés növekedése 1960-ban több mint háromszorosa volt az 1950-esnek, 1973-ban pedig több mint nyolcszorosa.

Az 1960-as évtizedben növekedett a könnyű- és élelmiszeripar termelése is. Nagyobb méretű termelésemelkedés azonban az 1970-es évek elejétől következett be, a pártoknak az életszínvonal nagyobb mértékű emelését célzó intézkedései következtében. Az ipar szerkezetében végbement változást mutatja az alábbi táblázat:

		Termelő- eszközök gyártása („A” szektor)	Fogyasztási cikk gyártása („B” szektor)
Bulgária	1960	47,2	52,8
	1972	58,1	41,9
Magyarország	1960	66,0	34,0
	1972	64,7	35,3
NDK	1960	66,6	33,4
	1972	70,9	29,1
Lengyelország	1960	57,5	42,5
	1972	64,7	35,3
Románia	1960	62,8	37,2
	1972	70,7	29,3
Csehszlovákia	1960	59,2	40,8
	1972	62,6	37,4

Statiszticeszkij Jezsegodnyik Sztran-Cslenov Szovjeta Ekonomiceszknoj Vzaïmopomoscsi 1973. Moszkva 1973. 67—68. old.

A mezőgazdaság termelésének növelésére tett intézkedések következtében növekedett a hatvanas évek elejéhez viszonyítva az össztermelés. T z esztendő alatt mintegy negyedével volt magasabb Csehszlovákiában, Romániában, Lengyelországban, Magyarországon. Bulgáriában majdnem 40  -kal termeltek többet 1970-ben 196 -hoz viszonyítva. Az NDK-ban a növekedés 12  -os volt. 1973-ban 10—30  -kal termeltek többet a KGST-országok mezőgazdaságában, mint 1970-ben. Tovább változott, b r lassú ütemben, a mezőgazdaság k t alapvető ágazatának, a növénytermesztésnek és az állattenyésztésnek az aránya. Valamelyest növekedett az utóbbi súlya.

A mezőgazdasági termelés intenzívvé tételére tett erőfeszítések során jelentősen növekedett a gépállomány és a felhasznált műtrágya mennyisége.

A 100 hektárra jutó traktorok s ma* (15 lóerős egységekre átszámítva)

	1960	1972
Bulgária	1,0	2,7
Magyarország	0,9	2,3
NDK	1,9	nincs adat
Lengyelország	0,5	2,4
Románia	0,7	2,1
Csehszlovákia	1,8	4,4

* Uo. 243. old.

Az NDK-ban a traktorok s ma 15 lóerős egységekben 1960-ban 70 000 volt, 1972-ben elérte a 143 000-et, a növekedés több mint kétszeres volt.

Jugoszláviában is jelentősen növekedett a mezőgazdaság gépesítése. 1973-ban azonban még mindig kb. 600 hektár jutott egy traktoregys gre (1951-ben a magánszektorban 7515 hektár, a társadalmi szektorban 441 hektár).

Jugoszláviában 1973-ban az egy hektárra felhasznált műtrágya mennyisége 84 kg volt.

A szocialista országok gazdasági fejlődésének, az egyes pártok politikájában az  lets znvonal emelésével kapcsolatban meghatározott célkitűzéseknek megfelelően alakult a lakosság  lets zn-

	1960	1973
Bulgária	36,1	159,0
Magyarország	29,4	214,0
NDK	188,0	361,0
Lengyelország	48,6	207,0
Románia	7,9	81,6
Csehszlovákia	94,6	265,0

* Műtrágya szocializmusban v. a tények 1973. Szakanyag, 71. old.

vonala. A munkások és alkalmazottak reálbére 1960 és 1973 között Bulgáriában 54%-kal, Magyarországon 39%-kal, Lengyelországban 49%-kal, Romániában 58%-kal, Csehszlovákiában 43%-kal növekedett. Jugoszláviában az utóbbi tíz esztendőben lassult a reálbérek növekedése. 1973-ban a nominálbérek 16%-kal emelkedtek az előző évhez viszonyítva, a reálbérek azonban 3%-kal alacsonyabbak voltak.

A szocialista társadalom osztályainak továbbfejlődése a fejlett szocializmus építése folyamatában

Bulgáriában, Csehszlovákiában, Magyarországon, az NDK-ban és Romániában a társadalom szerkezetében a szocialista osztályviszonyok érvényesülnek. A fejlett szocializmus építése folyamatában a szocialista munkásosztálynak és a szocialista parasztságnak a társadalomban elfoglalt aránya változik az ipar súlyának növekedése következtében

Lengyelországban és Jugoszláviában a gazdaság kétszektorúsága miatt a szocialista munkásosztály mellett jelen van a parasztság kisebbségét alkotó szocialista parasztság is, de a mezőgazdasági lakosság többségét még mindig az egyénileg gazdálkodó parasztság alkotja. Lengyelországban a szövetkezeti parasztok és szövetkezeti kisiparosok aránya 1970. évi adatok szerint a lakosság 3%-ára emelkedett, a magánszektorban dolgozók pedig 25,6%-ra volt. Az ipar súlyának növekedése következtében a két alapvető osztály társadalmi aránya Lengyelországban és Jugoszláviában is a többi országhoz hasonló arányban változik.

A társadalom szerkezetében végbemenő folyamatokat minden

országban a termelési viszonyok mellett a műszaki fejlődés és a gazdaság szerkezetének alakulása is meghatározza.

A műszaki fejlődés következtében a hatvanas évtizedben az európai szocialista országokban 3—5%-kal csökkent az anyagi termelésben foglalkoztatottak aránya, és hasonló arányban növekedett a nem termelő ágazatokban dolgozóké.

Az anyagi termelésben foglalkoztatott lakosságon belül a fő folyamat a munkásosztály számának és a társadalomban elfoglalt arányának jelentős növekedése. Az iparilag fejlett NDK-ban és Csehszlovákiában ez a növekedés csekély. A gyors ütemben iparosodó országokban, Bulgáriában, Magyarországon, Romániában, Lengyelországban és Jugoszláviában a munkásosztály száma és aránya a hatvanas évtized eleje óta továbbra is gyors ütemben, 8—15%-kal növekedett. Az új szocialista nagyüzemek építése és az ipari termelésben végbemenő koncentráció következtében a munkásosztály koncentrálttsága is fokozódott.

Az ipar belső szerkezetében végbemenő átalakulás és a műszaki fejlődés következtében változik a munkásosztály belső szerkezete. Növekszik a távlati fejlődésben meghatározó szerepet betöltő iparágazatokban, az energetikai; a gép- és vegyiparban foglalkoztatott munkások aránya. Tovább csökken a nehéz fizikai és kétékezi munkát végzők száma. A műszaki fejlődés hatására a munkások tevékenységében növekszik a szellemi munka, ennek következtében a magasabb szakképzettségű, műveltségű munkások aránya. A műszaki fejlődés együtt jár a termelő személyzetén belül a technikusok és mérnökök számának emelkedésével. A munkás szakképzettségének magasabb szintre emelkedése, a termelésben részt vevő műszakiak számának növekedése, a munkás magasabb szellemi munkája következtében csökken a különbség a munkás és a mérnök tevékenysége között. Alapvető azonban továbbra is az anyagi termelésben részt vevő munkások számának növekedése.

A népgazdaság két alapvető ágazata közötti arány változása, az ipar súlyának növekedése következtében csökken a mezőgazdaságban foglalkoztatott lakosság aránya a társadalomban. A fejlett gazdasággal rendelkező NDK-ban és Csehszlovákiában az agrárnépesség arányának csökkenése kicsiny, 5—9%. Ugyanakkor a gyorsan iparosodó országokban a parasztság aránya nagymértékben csökkent, 13—22%-kal. Ennek fő okai: a szo-

cialista mezőgazdaság megteremtése és a mezőgazdaság műszaki fejlődése a parasztság nagy tömegeit szabadította fel, akik főként az iparban vállaltak munkát, gyarapítva a munkásosztály számát. Jelentős a parasztság arányának csökkenése Lengyelországban és Jugoszláviában is, de az előbbi, a mezőgazdaságot már kollektivizált országokhoz képest lassúbb ütemű, kb. 11⁰/₁₀-os. A döntően parcellás paraszti mezőgazdaság azonban Lengyelországban és Jugoszláviában még nagy tömegeket köt le, viszonylag alacsony foglalkoztatási időben. A kollektivizált mezőgazdaságú Bulgáriában és Magyarországon a szocialista parasztságnak a társadalomban elfoglalt viszonylag magas aránya főként a mezőgazdaságban nagy súlyt jelentő és munkaigényes gyümölcs- és zöldségtermelő ágazatokkal függ össze. A szocialista mezőgazdasággal rendelkező országok közül jelenleg Romániában a legmagasabb a parasztság aránya a társadalomban. Ez a két fő népgazdasági ág arányával és a mezőgazdaság alacsonyabb gépesítettségével, általában a gazdaság viszonylag alacsonyabb fejlettségével függ össze.

A szocialista országok mezőgazdasága termelőerőinek fejlődésével együtt emelkedik a parasztság szakismerete, javulnak munkafeltételei. A mezőgazdaságban végbemenő műszaki fejlődés és a termelésnek az ipari termelés színvonalához való fokozatos közeledése együtt jár a szocialista paraszti osztály belső, szakmák szerinti rétegződésével. A termelés színvonalának emelkedése, a parasztság életszínvonalának növekedése fokozatosan csökkenti a munkásosztály és a parasztság, a városi és a falusi lakosság között ma még meglevő nagy különbségeket.

Az iparban és a mezőgazdaságban foglalkoztatott lakosság arányának, valamint ezen osztályok belső szerekezetének változása mellett növekszik a foglalkoztatott lakosságon belül a közlekedésben, kereskedelemben és a szolgáltatásban dolgozók társadalmi aránya.

A társadalom szerkezetében végbemenő változások fontos vonása az értelmiség: a tudósok, mérnökök, agronómusok, pedagógusok, orvosok stb. számának gyors növekedése.

A szocializmus politikai rendszerének továbbfejlesztése

A fejlett szocializmus építése folyamataiban a kommunista pártok helyes politikája eredményeként tovább erősödött a szocialista állam központi irányító, szervező szerepe a népgazdaság és a társadalmi élet alapvető területein. A választott államhatalmi szervek hatáskörét növelték. Újabb lépéseket tettek a tömegek bevonásának szélesítésére, a szocialista demokrácia fejlesztésére. Egyidejűleg növelték a társadalmi szervezetek (szakszervezet, ifjúsági szervezet, népfront stb.) tömegmozgósító tevékenysége mellett érdekvédelmi szerepüket is.

A fejlett szocializmus építése folyamatában a hatalom gyakorlásának fő elve továbbra is a képviselési elv, amelyet kiegészít a közvetlen demokrácia elvének érvényesítése. A kommunista pártok politikája az állam, a gazdaság és a társadalom irányításában együttesen alkalmazza a képviselési és a közvetlen demokrácia elvét. A képviselési demokrácia mint fő elv fejlesztését szolgálták a választott hatalmi szervek (a parlament, tanácsok) hatáskörének szélesítésére, munkájuk javítására tett intézkedések. Egyidejűleg a közvetlen demokrácia fejlesztésére is újabb lépéseket tettek. A már korábban is alkalmazott módszerek, eszközök mellett (a gazdasági tervek országos nyilvános vitái, üzemi termelési tanácskozások, a párt- és szakszervezeti demokrácia fejlesztése stb.) olyan újabb formákat is biztosítottak, mint az alkotmányvita, a parlament elé kerülő egyes törvénytervezetek előzetes országos vitái, a referendum (népszavazás) alkalmazása stb.

A gazdasági, társadalmi és politikai életben végbement változások miatt, a felmerült szükségletek és a további előrehaladás érdekében több országban jelentősen átalakították az állam szervezetét. A legjelentősebb változás a csehszlovák állam hatalmi szerveinek felépítésében következett be. A nemzeti kérdés következetesebb megoldása érdekében a szlovák területek gazdasági fejlesztése mellett a hatvanas évtized elejétől mindinkább szükségessé vált az államjogi rendezés is. 1969. január 1-én megszületett a cseh és a szlovák nép állami föderációja. A föderatív államberendezkedésre való áttérésnél a szovjet föderációt vették alapul. A csehszlovák föderáció két nemzeti köztársaság, a Cseh Szocialista Köztársaság és a Szlovák Szocialista Köztár-

saság szövetsége. A két nemzet részt vesz a szövetségi állam szerveiben a döntések előkészítésében és törvényre emelésében. Ennek biztosítékeként hozták létre a kétkamarás rendszert. A Szövetségi Gyűlés a népi kamarából és a nemzetiségek kamarájából áll. A népi kamara 200 tagját a lakosság létszáma szerint arányosan választják meg az egész országban, ennek következtében ebben a kamarában cseh többség van. A nemzeti kamara képviselőit viszont paritásos alapon választják országrészenként. Kimondták a majorizálási tilalmat. Alkotmányjogi biztosítékokkal kívánták megakadályozni, hogy a többség (a cseh nemzet) ne kényszeríthesse rá akarátát a kisebbségre olyan esetekben, amikor ezt az alkotmány tiltja. A szövetségi kormányban nincs majorizálási tilalom, de minden miniszter mellé államtitkári funkciót létesítettek, és ezeket nemzetiségi elv szerint töltik be (cseh miniszter mellett szlovák államtitkár és fordítva). A nemzeti államok külön parlamenttel és kormánnyal rendelkeznek. Létrehozták az alkotmánybíróságot szövetségi és köztársasági szinten egyaránt. A föderatív államberendezkedésben egységes politikai és gazdasági rendszer érvényesül mind a csehszlovák föderációban, mind az egyes nemzeti köztársaságokban. Az 1968 utáni politikai konszolidáció során és ezt követően a CSKP intézkedéseket tett a szövetségi és a köztársasági szervek munkája hatékonyságának növelésére. A tervezésben, a költségvetésben, a szövetségi és a köztársasági szervek hatáskörének pontosabb meghatározásában a fő cél a szövetségi szervek vezető szerepének, a központi irányításnak a megerősítése volt, alapelveként érvényesítve a föderatív berendezkedésben is a demokratikus centralizmus államszervezeti elvét.

Bulgáriában, Csehszlovákiában, Romániában, Lengyelországban jelentős változásokat hajtottak végre az állam igazgatási apparátusának felépítésében is. Az eltérő megoldások mellett a közös fő törekvés az igazgatási szervezet egyszerűbbé és hatékonyabbá tétele volt. Sajátos megoldásként jelentkezik az 1968-ban Romániában végrehajtott közigazgatási reformban a tanácselnöki és párttitkári feladatkörök egy személy hatáskörébe történő összevonása. A lengyelországi közigazgatási reform (1974) pedig különválasztotta a tanácsok választott apparátusát és a közigazgatási végrehajtó apparátust. A választott tanácsai szerv munkájának hatékonyabbá tétele, a közigazgatási apparátus fe-

letti ellenőrzés, valamint a tanácsokban mint néphatalmi szervezetben a párt vezető szerepének erősítése érdekében a tanácselnöki és a pártbizottsági titkári feladatkört egy személy látja el.

A fejlett szocializmus építése folyamatában tovább növekszik a kommunista párt vezető szerepe. A párt-, állami és társadalmi szervezetek között új viszony alakul ki. Erősödik a párt elvi-politikai irányító tevékenysége, az osztársadalmi folyamatok elemzésének, a fejlődés fő irányának, és a fő feladatok meghatározásának jelentősége. A gazdaságban megtett bizonyos fokú decentralizációs lépések és a társadalmi szervezetek, valamint az állami szervek hatáskörének növekedése közepette a kommunista párt politikai, eszmei irányító és szervező tevékenységének fokozásával biztosítja az osztársadalmi érdekek érvényesítését. Összehangolja az állami és társadalmi szervezetek tevékenységét. Fellép az osztársadalmi érdekeket veszélyeztető jelenségek ellen.

Az 1960-as évtized elején a kommunista pártok újabb lépéseket tettek a párton belüli lenini normáknak, a vezetés kollektivitásának, a pártdemokráciának és a tömegkapcsolatoknak az erősítésére.

1974. január végén kilenc szocialista ország (Bulgária, Csehszlovákia, Kuba, Lengyelország, Magyarország, Mongólia, NDK, Románia, Szovjetunió) kommunista pártjának titkárai megvitatták a párt erősítésének kérdéseit a mai feltételek között. Megállapították, hogy a történelmi tapasztalatok azt mutatják: a szocializmus és a kommunizmus építésének időszakában a növekvő feladatoknak megfelelően fokozódik a kommunista pártok vezető szerepe. Érvényesüléséhez döntő tényező szilárdsága, politikai és szervező tevékenységének hatékonysága. A tanácskozás résztvevői hangsúlyozták a demokratikus centralizmus elvének jelentőségét az eszmei-szervezeti és cselekvési egység megvalósításában. Megvitatták a pártdemokrácia fejlesztése, a kollektív vezetés, a pártfegyelem megszilárdítása, a párttagság szociális összetétele, az aktivitás növelése terén szerzett tapasztalatokat, továbbá az állami, gazdasági és társadalmi szervezetek irányításának kérdéseit. Nagy figyelmet fordítottak a párt tömegkapcsolatainak továbbfejlesztésére és a pártépítés kérdéseire. Hangsúlyozták a munkások körében végzett munka fokozá-

sának szükségességét. Az értekezlet rámutatott arra is, hogy nagy jelentősége van a kommunista pártok közötti két- és többoldalú kapcsolatok szélesítésének, a pártépítés időszerű kérdései kollektív kidolgozásának.

Az elmúlt időszakban újabb tapasztalatokat szereztek a kommunista pártok az osztályharcban is. A pártkongresszusok és a nemzetközi tanácskozások hangsúlyozták, hogy a kizsákmányoló osztályok felszámolása után a szocializmus körülményei között a volt kizsákmányoló osztályok maradványai a szocialista rendszer elleni harcukban változtatják taktikájukat (pl. a fegyveres és a „csendes” ellenforradalom stb.). A kommunista pártok kötelessége, hogy a taktika változását figyelemmel kísérik, és akadályozzák meg az osztályellenség aktivizálódását, hiúsítsák meg a szocialista rendszer elleni fellépését. Ennek biztosítéka a kommunista párt helyes, az objektív valóságra épülő marxista—leninista politikájának kidolgozása és érvényesítése, a párt tömegkapcsolatainak és vezető szerepének szüntelen erősítése.

A kommunista pártok kongresszusain és a nemzetközi tanácskozásokon levonták azt a következtetést is, hogy a szocializmus építése bonyolult, hosszú folyamat. A szocializmus építése során ellentmondások keletkeznek. Ezen ellentmondások nem antagónisztikusak. A szocializmus építése folyamatában a fő tendencia nem az ellentmondások növekedése, hanem a pártok helyes politikája alapján az ellentmondások leküzdése, a fejlődés. A csehszlovákiai (1968), a jugoszláviai (1965—1971) és a lengyelországi (1968—1971) események azt mutatták, hogy ha a párt az ellentmondásokat időben nem tárja fel és nem oldja meg, azok felhalmozódnak és súlyos helyzet kialakulásához vezetnek. Ezért a kommunista pártok kötelessége, hogy a szocializmus építése során jelentkező ellentmondásokat időben feltárják és megoldják.

A fejlett szocializmus építése szakaszában elért sikerek, az időnként jelentkező nehézségek, ellentmondások és ezek leküzdése ismételten igazolják, hogy milyen nagy jelentőségű a szocialista építés közös törvényszerűségei és a nemzeti sajátosságok helyes kölcsönös viszonyának érvényesítése. A sikerek biztosítéka a lenini elv következetes alkalmazása.

Pártprogramok a további fejlődés fő feladatairól

A Német Szocialista Egységpárt 1963-ban, a Bolgár Kommunista Párt 1971-ben, a Román Kommunista Párt 1974-ben, a Magyar Szocialista Munkáspárt

1975-ben tartott pártkongresszusán pártprogramot fogadott el a fejlett szocializmus további építéséről. E programok 15—25 évre meghatározták a gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális fejlődés irányát országukban.

Az eddig elfogadott pártprogramok a következő főbb feladatokat tartalmazzák: 1. a termelőerők nagyarányú fejlesztése, a műszaki-tudományos forradalom eredményeinek hasznosítása útján; a tervgazdálkodás további fejlesztése, az anyagi termelés növelése alapján a lakosság fogyasztási színvonalának további emelése; 2. A szocialista termelési és tulajdonviszonyok továbbfejlesztése a termelőerők és a termelési viszonyok összhangja alapján; a két szocialista tulajdonforma közelítése a termelés magas fokú társadalmasítása útján. 3. A társadalmi osztályok közeledési folyamatának elősegítése, a munkásosztály vezető szerepének erősítésével. 4. A társadalom kulturális, ideológiai és szakmai felkészültségének növelése, a szocialista életmód és tudat erősítése. 5. A szocializmus politikai rendszerének továbbfejlesztése, az állam erősítése, a kommunista párt vezető szerepének fokozása, a szocialista demokrácia kiszélesítése. 6. A szocialista országok együttműködésének további erősítése az internacionalizmus elve alapján.

C) AZ EURÓPAI SZOCIALISTA ORSZÁGOK EGYMÁS KÖZÜTTI KAPCSOLATAINAK FEJLŐDÉSE AZ 1940-ES ÉVEK VÉGÉTŐL NAPJAINKIG

Az államközi kapcsolatok alapelvei

A szocialista országok kapcsolatát kezdetől fogva a következő elvek szabályozzák: a szuverenitás; az egyenjóság; a kölcsönös gazdasági, politikai, kulturális és katonai együttműködés; a kölcsönös előnyök érvényesítése; a kölcsönös segítségnyújtás; a közös védelem; a közös felelősség a világforradalom és a megvalósult szocializmus sorsáért.

A szocializmus törvényszerűségei alapján bontakozik ki a szocialista országok nemzetközi érdekazonossága. A kizsákmányo-

lás felszámolása egy-egy országon belül magával hozza a külpolitikában is a nemzetek felszabadításának elvét és gyakorlatát. Az egyes szocialista országok alapvető nemzeti érdekei és az egész szocialista világrendszer érdekei azonosak: a szocializmus teljes győzelme és a kommunista társadalom felépítése, a kölcsönös segítség, az együttműködés, az egyes szocialista országok és az egész szocialista világrendszer közös védelme az imperiaлизмussal szemben, a szocialista világforradalom előrehaladása, a kapitalizmus legyőzése és a szocializmus világméretű győzelme.

A szocialista országok sajátos körülményeiből fakad, hogy az alapvetően azonos érdekek mellett az egyes szocialista országok között érdekkülönbségek is vannak. Ezek az országok gazdasági fejlettségének és fejlődésének különbözőségeiből, az eltérő társadalmi osztályszerkezetből, a társadalmi átalakulás nem azonos mélységéből, az eltérő történelmi múltból és hagyományokból stb. fakadnak.

A szocialista világrendszerben az ellentmondások nem az alapvető érdekek területén, hanem a sajátos nemzeti érdekek viszonylatában jelentkeznek. Nem szükségeszerű tehát, hogy az egyes országok között jelentkező érdekkülönbségek politikai konfliktusokhoz vezessenek. A nézeteltérés alapvetően szubjektív okokra vezethető vissza. Döntő eszmei-politikai indítók a marxista—leninista, internacionalista állásponttól való eltérés. Megnyilvánulási formája lehet a nacionalizmus és a szovjetellenesség, továbbá a szocializmus építésével, a nemzetközi együttműködéssel, a forradalmi mozgalom fejlődésével, az érdekek értelmezésével kapcsolatos szubjektivistá nézetek.

A szocialista országok közösségének és az egyes szocialista országoknak az érdekei mindenekelőtt osztályérdekek, a proletariátus érdekeit tükrözik, tehát az alapvető kérdésekben azonosak. Ezért az ellentmondások feltárása, a különböző sajátos érdekek elvszerű összehangolása a közös érdekek alapján, a politikai konfliktusok kiküszöbölése elsőrendű feladata a szocialista országok kommunista pártjainak. Ezt tudatos tevékenységükkel kell biztosítani.

Az államközi kapcsolatok fejlődése a szocializmus alapjainak építése időszakában

Az új típusú államközi kapcsolatok elvei alapján a negyvenes évek végétől gyors ütemben fejlődött az európai szocialista országok együttműködése. A kölcsönös barátsági, együttműködési és segítségnyújtási szerződésekre támaszkodva

szorosabbá vált az államközi, politikai kapcsolat. A KGST keretében a Szovjetunió hatalmas segítséget adott a népi demokratikus országoknak gazdaságuk fejlesztéséhez. A népi demokratikus országok a Szovjetunió köré tömörülve kivédtek az imperializmus növekvő politikai, katonai nyomását és gazdasági blokádja következményeit. Az új típusú kapcsolatok óriási szerepet játszottak a népi demokratikus országok fejlődésében.

A személyi kultusz azonban a szocialista országok közötti kapcsolatokban is éreztette hatását. Megsértették az alapelveket. 1948-tól, még inkább 1949-től a Jugoszlávia Kommunista Pártjával kialakult ideológiai-politikai nézeteltérés az államközi kapcsolatok területére is kihatott. A Szovjetunió és a többi szocialista ország megszakította Jugoszláviával az államközi politikai és gazdasági kapcsolatokat. Kirekesztették a szocialista országok közösségéből. Ez Jugoszlávia számára súlyos helyzetet idézett elő.

1953 után a személyi kultusz és a dogmatizmus ellen megindult harc a szocialista országok közötti kapcsolatokban is éreztette kedvező hatását. A szocialista világrendszer létéből, a gazdaságfejlesztés összehangolásának lehetőségéből kiindulva a KGST keretében — a kereskedelmi és tudományos-műszaki együttműködés mellett — egyre inkább felmerült a termelési együttműködésre és a munkamegosztásra való törekvés.

Egyidejűleg lépések történtek az államközi kapcsolatokban elkövetett hibák felszámolására. 1955 májusában a Szovjetunió és Jugoszlávia helyreállította államközi kapcsolatait, majd a pártkapcsolatokat is. Hasonlóan járt el Jugoszlávia irányában a többi szocialista ország is. Jugoszlávia külpolitikai alapelve azonban a „tömbön kívüliség” maradt, amely eltér a marxista—leninista külpolitika internacionalista elvétől és elkülönülést jelent.

1955-ben előbb a Szovjetunió, majd a többi népi demokratikus ország is szerződést kötött az NDK-val, amelyben elismerték szuverenitását.

Miután az imperialista országok az 1950-es évek elején lépéseket tettek az NSZK bevonására a NATO-ba és újrafelfegyverzésére, és elutasították a Szovjetunió javaslatát az európai biztonság megteremtésére, a szocialista országok 1955 májusában létrehozták kollektív katonai védelmi szervezetüket, a Varsói Szerződést.

A magyarországi ellenforradalom és az 1956. évi lengyelországi politikai válság leküzdéséhez a Szovjetunió és a többi szocialista ország nagy jelentőségű katonai, politikai és gazdasági segítséget nyújtott.

1957-ben a kommunista pártok moszkvai értekezletén elfogadott közös irányvonallal és annak érvényesítésével az 1950-es évek második felében tovább erősítették a szocialista országok államközi kapcsolatait.

Államközi kapcsolatok az 1960-as évek elejétől

A szocializmus alapjainak lerakása után, a fejlődés új szakaszában létrejöttek az elmélyültebb együttműködés kiaknázásának feltételei mind politikai, mind gazdasági, mind katonai területen. A szocialista világrendszer országai közötti kapcsolatokban azonban az 1960-as évek elejétől ellentétek jelentkeztek, amelyek a Kínai Kommunista Párt egységbontó, szovjetellenes, nacionalista politikájának és egyes más szocialista országokban fellépő nacionalista jelenségeknek a következményei voltak. Albánia 1961-ben erősen korlátozta politikai kapcsolatait az európai szocialista országokkal. Gazdasági kapcsolatai visszaestek. A KGST munkájában gyakorlatilag nem vesz részt, 1963-ban pedig kilépett a Varsói Szerződésből. Csehszlovákiát az 1968-as belpolitikai válság, a „csendes” ellenforradalom kiszakítással fenyegette a szocialista közösségből.

Ezek miatt az 1960-as évek elejétől előtérbe került a szocialista országok egységének helyreállításáért, a nacionalizmus leküzdéséért folytatott harc. E harc eredményeként az 1960-as években jelentősen erősödtek a szocialista közösség, a KGST és a Varsói Szerződés országai közötti kapcsolatok. A szorosabb együttműködés újabb formái alakultak ki közöttük; növekedett a kapcsolatok mélysége.

Az államközi, politikai, pártközi kapcsolatokban rendszeressé váltak a konzultációk, ahol a résztvevők közösen dolgozzák ki

az általános külpolitikai irányvonalat, s a nemzetközi politika fő kérdéseiben összehangolják cselekvésüket is. Egyidejűleg vételeménycserét folytatnak a szocializmus építésének fő kérdéseiben. A politikai együttműködés új formájának szervezeti keretét a Varsói Szerződés vált. A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének rendszeresen megtartott ülésein megvitatják a nemzetközi helyzetet, és megfelelő következtetéseket vonnak le.

A szocialista országok közötti politikai együttműködés továbbfejlődésében fontos szerepet töltenek be az 1960-as években megújított, valamint az NDK-val első ízben megkötött kétoldalú barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződések.

A hatvanas évek első felében szélesedtek a kapcsolatok Jugoszláviával is. Bár 1968-ban a csehszlovákiai ellenforradalmi kísérlet leverése után bizonyos feszültség jelentkezett az öt szocialista országnak (a Szovjetunió, Bulgária, Lengyelország, Magyarország, az NDK) a csehszlovákiai forradalmi erők részére nyújtott katonai segítsége miatt, 1969-től a kapcsolatok Jugoszláviával ismét jelentősen fejlődnek.

1964-ben az európai szocialista országok kezdeményezték az államközi kapcsolatok normalizálását Albániával. Ezt azonban az albán vezetés elutasította. Csupán Romániával fejlődnek kapcsolatai ettől az időtől kezdve.

A szocialista országok közötti gazdasági együttműködés az utóbbi években ugyancsak tovább mélyült a KGST keretében. Kölcsönösen segítik egymást gazdaságaik fejlesztésében. A Szovjetunió a szocialista országokban 300 ipari és mezőgazdasági létesítményhez nyújtott segítséget, s onnan kapják a KGST-tagállamok továbbá Kuba, a Vietnami Demokratikus Köztársaság, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság nyersanyag-szükségleteiknek több mint 70%-át. A KGST-tagországok részt vesznek a Szovjetunió területén a nyersanyag-kitermelő ágazatok beruházásaiban és más ipari üzemek létesítésében. Több szocialista ország közreműködésével 54 vegyipari üzem épült a Szovjetunióban. A szovjet kereskedelmi hajók 38%-át is más szocialista országok készítették. A szocialista országok közötti gazdasági kapcsolatokban a KGST keretében a kétoldalú folyamat minden ország irányában érvényesül.

A szocialista országok szorosabb gazdasági együttműködését segíti elő a gazdasági tervek összehangolása is.

Fontos szerepet töltenek be a gazdasági kapcsolatok továbbfejlődésében: a közös olajvezeték második szakaszának megépítése, Szibériából az európai szocialista országokba kiépítendő gázvezeték, a már működő közös elektromosenergia-rendszer, a működő Nemzetközi Beruházási Bank, a közös vagonpark stb.

Az elmélyültebb, szorosabb gazdasági együttműködést szolgálja a szocialista gazdasági integráció, amelynek komplex programját 1971 augusztusában fogadták el a KGST-tagállamok. A komplex program hosszú távra (15—20 év) határozza meg a szocialista országok gazdasági kapcsolatai továbbfejlesztésének fő irányát és feladatait.

A szocialista gazdasági integráció, ellentétben a kapitalista integrációval, fokozottan összeegyezteti a szocialista országok nemzetközi és nemzeti érdekeit. A teljes egyenjogúság és az érdekeltiség elvének betartásával vehetnek részt a konkrét együttműködésben. Ha valamely szocialista ország az adott együttműködési formában nem érdekelt, kimaradhat abból. Lehetőség van azonban arra is, hogy nem KGST-tagállam is részt vegyen az együttműködésben. A szocialista gazdasági integrációban következetesen érvényesítik a szocialista internacionalizmust: az állami szuverenitás, a függetlenség, a nemzeti érdekek fisztelethben tartása, a belügyekben nem avatkozás, a teljes egyenjogúság, a kölcsönös előnyök, a baráti segítség új típusú államközi kapcsolatainak elveit.

Az 1960-as évek eleje óta a KGST két újabb szocialista tagállammal gyarapodott. 1962-ben belépett Mongólia, 1972-ben Kuba. 1964 óta a KGST tizenhárom bizottságának munkájában részt vesz Jugoszlávia is (bár nem tagja a szervezetnek). Ezenkívül a KGST nyitottságát mutatja, hogy az utóbbi években kapcsolatba lép tőkésországokkal és fejlődő államokkal is.

Az 1960-as évtized eleje óta tovább erősödött a szocialista országok katonai együttműködése a Varsói Szerződés keretében. A gazdaságban végbement fejlődésre támaszkodva magasabb fokra emelkedett mindenekelőtt a Szovjetuniónak, de vele együtt a Varsói Szerződés valamennyi tagállamának katonai védelmi képessége, és ezen keresztül megvalósult a szocialista or-

szágek elmélyültebb katonai együttműködése. Ezt szolgálják a rendszeresen megtartott közös hadgyakorlatok is. A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének ülésein a nemzetközi helyzet értékeléséből megfelelő katonai következtetéseket is vonnak le. Tovább fejlődött a Varsói Szerződés tagállamai hadseregeinek közös vezetése; 1969 márciusában elfogadták a Varsói Szerződés tagállamai honvédelmi minisztereinek bizottságára, az egyesített fegyveres erőkre és az egyesített parancsnokságra vonatkozó új határozatokat. Ezek célja a Varsói Szerződés védelmi szervezete felépítésének és irányító szerveinek további tökéletesítése.

A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete fontos kezdeményező szerepet tölt be a nemzetközi feszültség csökkentésért folytatott harcban. Az elmúlt években tovább fokozta a béke megszilárdítására irányuló erőfeszítéseket. Felhívást tett közzé az összeurópai biztonság és együttműködés kérdéseivel foglalkozó értekezlet előkészítésére és megtartására. Ennek eredményeképpen 1975 nyarán Helsinkiben 35 ország vezetője aláírta az európai biztonságról szóló megállapodást.

Erősödött a Szovjetunió és a többi európai szocialista ország katonai együttműködése.

A hatvanas évek elejétől egyre határozottabb törekvések mutatkoztak a szocialista országok közötti szorosabb ideológiai együttműködés megvalósítására is. A két világrendszer között folyó nemzetközi osztályharc egyik fő területe az ideológia. Az ideológiai harc jelentőségének növekedése összefügg azzal, hogy a mai nemzetközi erőviszonyok közepette a két különböző társadalmi rendszer harca békés körülmények között folyik, továbbá, hogy a szocialista világrendszer a politikai-társadalmi viszonyok fejlesztése és a gazdaság, a termelés, a műszaki-tudományos területen egyre nagyobb, mindenki számára kézzelfogható eredményeket ér el. Az imperializmus ezekkel a tényekkel kénytelen számolni. A mai világpolitikai helyzetben az imperializmus sem gazdasági, sem katonai eszközökkel nem képes megállítani a szocializmus előretörését, ezért egyre inkább politikai és ideológiai frontra összpontosítja erejét.

Ilyen körülmények között egyre nagyobb jelentősége van a szocialista országok közötti ideológiai-politikai együttműködés minden korábbinál szorosabbá tételének, a marxista—leninista

ideológia határozott és következetes érvényesítésének a szocialista építés belső kérdéseiben, az egymás közötti kapcsolatokban, valamint az imperialista burzsoázia ideológiája és a fokozódó ideológiai nyomás elleni közös fellépésnek. Ez megköveteli egyúttal az imperializmusnak objektíve segítséget nyújtó jobboldali és „baloldali” revizionizmus, az oportunizmus különböző válfajai elleni ideológiai-politikai harcot is.

A szocialista országok közötti ideológiai együttműködés mindenekelőtt a közös ideológián, a marxizmus—leninizmus elvein és a hatalom azonos osztálytartalmán, valamint az alapvető célok azonosságán nyugszik, de az ideológiai együttműködés is bonyolult folyamat. Előfordulhatnak bizonyos eltérések, sőt ellentétek is a konkrét kérdések megítélésében és megoldásában. Az alapvetően azonos ideológia mellett bizonyos elméleti-fejlődési különbségek is megtalálhatók a szocialista országok között. Az ideológiai egység megvalósítása a marxizmus—leninizmus alapján valamennyi szocialista ország alapvető érdeke. Ha a szocialista országok kommunista pártjai között egyetértés van a marxizmus—leninizmus elveinek értelmezésében és azok gyakorlati megvalósításában, ha megvalósul a szoros kapcsolat és az állandó ideológiai véleményescsere, akkor a meglevő véleménykülönbségek nem akadályozhatják a szocialista országok közötti kapcsolatok fejlődését. Ha azonban valamely szocialista ország kommunista pártjában antimarxista, nacionalista ideológiai vonal válik uralkodóvá, akkor lehetetlen az ideológiai együttműködés. Jelenleg ez a helyzet a Kínai Kommunista Párttal. Minden egyes szocialista ország érdeke, hogy az ilyen helyzetet leküzdjék, és kialakuljon az ideológiai egység, az együttműködés. Ez azonban csak a marxizmus—leninizmus alapján lehetséges.

Az ideológiai együttműködés szorosabbá tételére irányuló törekvések jutnak kifejezésre a szocialista országok között egyre gyakrabban, rendszeresebben megtartott nemzetközi ideológiai, elméleti konferenciák révén is. Az ilyen konferenciákon a résztvevők megvitatják a szocialista építés újabb ideológiai problémáit; például a szocialista építés törvényszerűségeit, a szocialista demokrácia kérdéskörét, a szocializmus fejlődési szakaszait stb. Emellett kiemelkedő szerepe van azoknak az ideológiai konferenciáknak, amelyek az imperialista burzsoá ideológia

elleni harc kérdéseit tárgyalják, például az antikommunista ideológia elleni harcot stb.

1972-től a szorosabb ideológiai együttműködés megvalósítására a Szovjetunió, Magyarország, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország és az NDK kétoldalú egyezményeket kötöttek. 1973 decemberében pedig kilenc szocialista ország kommunista pártjának első titkárai tanácskoztak az ideológiai munka és a külpolitikai propaganda összehangolásáról. 1974 májusában újabb tanácskozást tartottak.

2. AZ ÁZSIAI SZOCIALISTA ORSZÁGOK ÉS KUBA FEJLŐDÉSE

A) A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSE A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN. A KÍNAI KOMMUNISTA PÁRT POLITIKÁJÁNAK FŐ VONÁSAI

A demokratikus átalakulás befejezése A Kínai Népköztársaság kikiáltása (1949. október) után közvetlen feladat volt a Csang Kaj-sek-ista katonai erő még meglevő maradványainak teljes szétverése, a forradalmi hatalom megszilárdítása az egész szárazföldi Kína területén. Be kellett fejezni továbbá a polgárháború időszakában megkezdett demokratikus átalakulást, mindenekelőtt a földosztást, és hozzá kellett kezdeni a szocializmus alapjainak építéséhez.

1950 nyarán a Kuomintang katonáit kiűzték a szárazföldi területekről. Csang Kaj-sek csapatainak maradványaival Tajvan szigetére menekült. A forradalmi hatalom 1952-ig letörte az ellenforradalmi csoportok ellenállását. A néptömegek közvetlen részvételével hozták meg és hajtották végre a mintegy kétmillió ellenforradalmár feletti ítéletet. Az ország egész területén kiépítették az egységes, központosított hatalmat. Alapja a forradalmi hadsereg és káderállománya volt. Az állami-politikai élet megszervezésében jelentős szerepe volt a katonai módszereknek, amelyek a polgárháború idején szükségszerűen megerősödtek. 1950 és 1952 között végrehajtották a teljes földreformot. Az agrárforradalom eredményeként felszámolták a földesúri földbirtokot, mintegy 300 millió paraszt 47 millió hektár földet kapott (az összes szántóterület Kínában 108. millió hektár volt). Egyidejűleg a ki nem osztható területeket, a nagy öntözőrend-

szereket, tavakat, erdőket, tea-, bambusz-, és egyéb ültetvényeket államosították. 1949 és 1951 között az iparban is létrehozták az új forradalmi hatalom gazdasági alapját. Államosították a külföldi és a hazai bürokratikus tőke kezében levő nagyobb ipari üzemeket, a bankokat, a közlekedést és a kereskedelem egy részét. Megteremtették az önálló kínai ipar fejlődésének alapjait. Az államosításokkal megszűnt a külföldi tőke befolyása, és felszámolták a komprádor burzsoáziát. A nemzeti burzsoázia vállalatait nem sajátították ki, hanem az államkapitalizmus különböző formáit (állami-magán vegyes vállalatok) alkalmazták, állami ellenőrzés alá vonták tevékenységüket, és fokozatosan a szocialista útra kívánták átvezetni ezt a számottevő réteget, felhasználva szaktudását is. A burzsoáziával szemben széles körű tömegkampányokat szerveztek, hogy megfékezzék spekulációs és más káros tevékenységét. A népi hatalom intézkedéseivel szembeni ellenállásukat megtörték. Az ipari üzemekben bevezették a munkásellenőrzést.

1952-re lényegében befejezték a kínai gazdaság helyreállításának hatalmas feladatát is.

Mindezeket a demokratikus és szocialista jellegű intézkedéseket igen nehéz nemzetközi körülmények között hajtották végre. 1949 után az Egyesült Államok fokozott nyomást gyakorolt a Kínai Népköztársaságra. Támogatta Csang Kaj-sek megbukott és Tajvanra menekült rendszerét, vissza akarta állítani Kína feletti uralmát. 1950-től pedig a koreai háború miatt a katonai támadás veszélye fokozódott. A népi Kínának meg kellett erősítenie katonai hatalmát. Egyidejűleg önkéntesek küldésével segítséget nyújtott a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságnak. A Szovjetunió az 1950 februárban megkötött szovjet—kínai szerződés alapján minden oldalú támogatást nyújtott a Kínai Népköztársaság megvédéséhez és megerősödéséhez.

Áttérés a szocializmus építésére A demokratikus átalakulás befejezése, és a szocialista pozíciók megalapozása után 1953-tól előtérbe kerültek a szocializmus alapjai megteremtésének feladatai.

A szocializmus építése Kínában rendkívül elmaradott gazdasági, társadalmi és kulturális körülmények között került napirendre. Bár a kapitalista viszonyok a forradalom előtti Kínában behatoltak a gazdaságba, de döntő jelentőségűek a feudális, sőt

az azt megelőző viszonyok voltak. Kína iparának többsége a kézi munkán alapuló kistermelésre épült. A rendkívül fejletlen mezőgazdasági termelés a népgazdasági termelés egészének 76,8⁰/₀-át állította elő. Csupán 23,2⁰/₀ volt a manufaktúra és a gyáripár termelésének részesedése. Az ipar fejletlensége következtében a nagyipari munkásosztály a lakosságnak mindössze 0,6⁰/₀-át adta 1949-ben. Nagyobbik részük manufaktúrákban és a kisiparban dolgozott. A társadalom óriási többségét, 90⁰/₀-át a parasztság alkotta. Az ország egyes körzetei rendkívül sűrűn lakottak voltak. A lakosság száma több mint 600 millió volt. A rendkívül primitív termelőeszközöket használó, alacsony termelékenységű mezőgazdaság nem tudta ellátni az évente mintegy 15 millió fővel szaporodó, hatalmas népességet. Az éhínség tömegesen pusztított. A tömegek kulturális színvonalának rendkívüli elmaradottságát mutatta, hogy a lakosság 90⁰/₀-a analfabéta volt.

Az 1950-es évek első felében és közepén a Kínai Kommunista Párt a szocialista építés politikájának kidolgozásakor még alapvetően helyesen alkalmazta a szocialista építés általános érvényű törvényszerűségeit a kínai sajátosságok figyelembevételével. A szocializmus építése fő feladatának nyilvánították az ország iparosítását, a mezőgazdaság, a kisipar, a tőkés ipar és a kereskedelem szocialista átalakítását. Ezt több ötéves terv feladatának tekintették, és hangsúlyozták a fokozatosságot, az átmeneti formák sokféleségének szükségét. A mezőgazdaság szocialista átalakításában fő formaként a paraszti szervezetek létrehozását jelölték meg. A magántőkés ipar szocialista útra vezetése érdekében pedig az államkapitalizmus különféle formáinak általános alkalmazását hirdették meg, amelyeket fokozatosan magasabb szintre emelve, végül is szocialistává fejlesztenek. A szövetségi politikában a munkások, a parasztok, az értelmiség, a nemzeti burzsoázia szoros együttműködését hirdették a munkásosztály vezető szerepének érvényesítésével. A szocialista építés külső feltételeit illetően pedig a Kínai Kommunista Párt az ötvenes évek közepén hangsúlyozta a Szovjetunióval való legszorosabb együttműködést.

A szocialista termelési viszonyok győzelme

1953-ban érvénybe lépett Kína első öt-
éves terve, amelynek legfőbb vonása a
szocializmus alapjainak az építése volt.

Megvalósításához a Szovjetunió hatalmas segítséget adott. A
terv súlypontja a nehézipar gyorsított ütemű fejlesztése volt.
A szocialista termelési viszonyok kialakításában csak mérsékel-
ten kívántak előrehaladni. Gyakorlatilag azonban eltértek e cél-
kitűzéstől. 1955-től rohamos ütemben államosították a magán-
tőkés ipart és a kereskedelmet. Lényegében két esztendő alatt
kollektivizálták a hatalmas tömegű, sokmillió parasztgazdasá-
got. A szövetkezetek technikai feltételek nélkül, az egyszerű
kooperációra támaszkodva jöttek létre. 1956 nyarára befejez-
ték a mezőgazdaság szocialista átszervezését. Erre az időre a
kisipar szövetkezetbe tömörítése is megtörtént. A magántőkés
ipart pedig állami-magán vegyes vállalatokba egyesítették.

A szocialista termelési viszonyok viharos ütemű kiépítésére
támaszkodva a kínai vezetés 1956-ban elhatározta az iparosítás
ütemének meggyorsítását. Az előirányzathoz képest lényegesen
megemelték az ipari beruházások összegét.

Az első ötéves terv teljesítése eredményeként Kína gazda-
sága gyors ütemben fejlődött. Az ipari termelés 1953—1957 kö-
zött 141⁰/₀-kal nőtt. Ez 21⁰/₀-kal több volt, mint az előirányzat.
Az iparon belül a legnagyobb fejlődést a nehéziparban érték el.
A termelési eszközök gyártásának évi növekedési üteme 25,4⁰/₀
volt, míg a fogyasztási iparé 12,8⁰/₀. Teljesen új iparágak kelet-
keztek. A saját erőforrások mellett döntő szerepet játszott a kí-
nai ipar fejlődésében a szocialista országok, mindenekelőtt a
Szovjetunió segítsége. A tervbe vett 156 nagy ipari üzemből 135
építését a Szovjetunió kezdte meg, ezek közül 68-ban már meg-
indult a termelés az első ötéves terv idején. Az európai népi de-
mokratikus országok együttesen 68 vállalat építését kezdték
meg, amelyekből 27 az ötéves terv végére elkészült. A szocia-
lista országok megteremtették Kínában az iparosítás alapját. A
mezőgazdaságban a termelés lassú ütemben emelkedett (évi át-
lagban 4,5⁰/₀). A lakosság számának igen gyors növekedése miatt
a mezőgazdaság nem tudta biztosítani az ellátás javítását. Csu-
pán ahhoz volt elegendő, hogy a tömeges éhhalál fenyegető ré-
mét viasszorítsa, de ennek is nagy jelentősége volt a kínai vi-
szonyok között.

Az első ötéves terv eredményeként Kínában lényegében győztek a szocialista termelési viszonyok. Ezzel a szocializmus alapjai megteremtésének egyik nagy feladatát megoldották. Az ipar termelőerei is jelentős fejlődésnek indultak, de a gazdaság fejlettségének szintjét még lényegesen nem változtatták meg. Különösen nagy volt az elmaradottság a mezőgazdaság termelőeri területén, ahol a szövetkezetek nem gépi bázisra, hanem az egyszerű kooperációra épültek.

A szocializmus továbbépítésének irányvonala

A Kínai Kommunista Párt VIII. kongresszusának első ülészaka 1956 szeptemberében tárgyalta az ország további fejlesztésének kérdéseit. Megállapítva a szocializmus építésében elért eredményeket, lényegében még a kínai valóság figyelembevételével határozta meg hosszú távra a szocializmus további építésének feladatait. A kongresszusnak ez az első ülészaka még a szocializmus továbbépítéséről szólt. Célul tűzte ki a szocializmus anyagi-műszaki bázisának megteremtését, a termelőerők gyorsított ütemű fejlesztését. A hangsúlyt az iparosításra, azon belül a nehéziparra helyezte. Növelni kívánta a mezőgazdasági termelés ütemét is. Ehhez azonban állami támogatást csak igen csekély mértékben irányzott elő. Döntően a mezőgazdaság saját erőforrásaiból kellett előteremteni a növekedéshez szükséges eszközöket. A kongresszus a politikai viszonyok területén a proletárdiktatúra megszilárdítását, a szocialista demokrácia szélesítését hangsúlyozta. A párt kérdéseivel kapcsolatban az SZKP XX. kongresszusának határozatait még helyeselte, szölt a személyi kultusz elleni harcról és a kollektív vezetés érvényesítéséről is.

A szubjektivizmus megerősödése

Bár a VIII. pártkongresszus első ülészaka elutasította mind a jobboldali elhajlást — amely a forradalmi átalakulás lelassítását követelte —, mind a „baloldali”-t, amely a szocializmus egyik napról a másikra történő azonnali megvalósítását kívánta, a kongresszus után továbbra is fennmaradtak a pártban a szocializmus továbbépítését hirdető fő irányvonallal szemben álló irányzatok. A párton belül tovább folyt a küzdelem közöttük. 1957-ben Mao Ce-tung több kérdésben már a kongresszus határozatától eltérő álláspontot hirdetett meg. A megindított „munkastílus-javító mozgalom” kampánya során a

küzdelem erősödött. Mindinkább olyan politikai vonal kerekedett felül a pártvezetésben, amely eltért a korábbi politika alapvető szellemétől, közvetlenül pedig a VIII. pártkongresszus első ülészakájának határozataitól.

A Kínai Kommunista Párt vezetősége az 1950-es évek végén mind a belpolitikában, mind a külpolitikában és a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseiben szakított a leninizmussal, és a kispolgári, kalandor, nacionalista, szovjetellenes politika útjára tért. 1960-ban szakított a nemzetközi kommunista mozgalom általános politikai irányvonalával is.

A kommunizmus „bevezetése”

A VIII. pártkongresszus második ülés-
szaka a már érvényesülő új politika
végrehajtása közben ült össze 1958 má-
jusában. A személyi kultusz légkörében a fejlődés rendkívüli
meggyorsítását határozták el. A Kínai Kommunista Párt a szo-
cializmus továbbépítésére vonatkozó, korábban elfogadott poli-
tika helyett — a kínai gazdaság nagyfokú elmaradottsága elle-
nére — a kommunizmus azonnali bevezetését rendelte el. Meg-
hirdette az úgynevezett „nagy ugrás” politikáját, amellyel a fo-
kozatos fejlődés helyett rövid idő alatt (2—3 év) gazdaságát a
fejlett ország színvonalára kívánta felemelni, és a szocializmus
fejlődési szakaszát átugorva, azonnal meg akarta valósítani a
kommunizmust.

Az ipar fejlődésének meggyorsítására a modern ipari üze-
mek építése mellett megszervezték a „népi kohók” mozgalmát,
primitív technikával kísérelve meg az acél előállítását. A mező-
gazdaságban pedig az öntözőrendszerek tömeges építését szor-
galmazták.

A kongresszus után a mezőgazdasági szövetkezetek helyett
bevezették a kommunákat, amelyekben a szocialista elosztás he-
lyett az alacsony szintű, egyenlősítő kommunista elosztás elvére
tértek át. A kommunákat azután az egész lakosság szervezeti
formájává terjesztették ki az iparban, a mezőgazdaságban, a ke-
reskedelemben, a közoktatásban, a hadseregben, az államszer-
vezetben egyaránt. A társadalmat a kommunákban katonai el-
vek szerint szervezték meg.

A „nagy ugrás” politikája és a kommunák létrehozása súlyos
helyzetet idézett elő a hatvanas évek elejére. A gazdaság egyen-
súlyra felborult, a termelés nagymértékben visszaesett az 1957.

évi kiindulási szint alá. Ismét éhínség lépett fel. A tömeg politikai hangulata romlott.

A „kiigazítás” politikája

A „nagy ugrás” következményei arra kényszerítették a párt vezetőségét, hogy nyilvános önkritika nélkül ugyan, de változtasson a politikán. Ezért 1961-ben meghirdették az úgynevezett „kiigazítás” politikáját. A gazdaság alapjává a mezőgazdaságot nyilvánították. A kommunarendszert átalakították. A termelőegységek alapjává a kisebb területű termelőbrigádokat tették. Visszaállították a munka szerinti elosztás elvét. Az iparban a könnyűipar fejlesztését szorgalmazták. Az 1964-ig érvényesült „kiigazítási politika” lényegében stabilizálta Kína gazdaságát, a feszültséget nagyrészt csökkentette, de az élelmezési nehézségek fokozódtak.

A párt vezetőségén belül azonban a harc tovább folytatódott a „kiigazítás” időszakában is. Az egyik csoport ezt a politikát hosszabb távra kívánta alkalmazni, a szocializmus továbbépítésének ütemét mérsékelni akarta. A másik szárny pedig csak átmenetinek tekintette, és a korábbi vonalhoz való visszatérést követelte. A szélsőséges csoport, Mao Ce-tung és hívei, a kiigazítási politika felszámolására törekedve, a hadseregre és az ifjúságra építették újabb elképzelésüket.

A „nagy proletár kulturális forradalom”

1965-ben megindították az úgynevezett „kulturális forradalmat”. Ez a szélsőséges, az egész gazdaságot és a társadalmat az anarchiába süllyesztő politika a hadsereg és az ifjúsági csoportok segítségével a párt- és az állami szervek szétrombolására, e politika ellenfeleinek megsemmisítésére irányult. Elméleti indoklása kispolgári anarchista tételekből állt.

A „kulturális forradalom” második szakaszában (1967—1969) a szétvert párt- és állami szervek helyett megszervezték az új, ideiglenes hatalmi szerveket, a „forradalmi bizottságok”-at.

Az 1969 márciusában megtartott IX. pártkongresszus megerősítette Mao Ce-tung személyi kultuszát. A legfőbb politikai erőnek a hadsereget nyilvánította.

A kongresszus után a „kulturális forradalom” befejeződött. Bizonyos fokú konszolidáció váltotta fel a felbomlott társadalmi rendet. 1971-ig újjászervezték a pártot, amelyben a hadsereg-

nek döntő szerepe volt. Ismét előtérbe került a gazdaság fejlesztése.

1971 végén a vezetőségen belül a harc újabb személyek eltávolításához vezetett.

**A X. pártkongresszus
a további politikai
vonalról**

1973 augusztusában tartották meg a X. pártkongresszust. Ez érvényben hagyta a maoista politikai vonalat (nagy ugrás, kulturális forradalom), a társadalom állandó feszültségének fenntartását, újabb tömegkampányok szervezését, a belső harcot. Ezeket 7—8 évenként meg kell ismételni, mondták a kongresszuson. E politikának alapvető célja, hogy a gazdaság összes erőforrásait Kína nagyhatalmi céljai szolgálatába állítsa, nagy katonai erőt teremtsen a lakosság életkörülményeinek igen alacsony szinten tartása mellett.

**A külpolitikai vonal
lényege**

E nagyhatalmi nacionalista célok szolgálatába állították a külpolitikát is. A külpolitika és a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseiben a Kínai Kommunista Párt már az 1957. novemberi moszkvai kommunista világtalálkozón külön nézeteket fejtett ki. A nézeteltérések 1960-ban nyilvánosságra kerültek. A KKP megtagadta a világháború elkerülhetőségének tételét, nem ismerte el a különböző társadalmi rendszerű országok közötti békés egymás mellett élés lehetőségét. A világháború kirobbantását a forradalom számára a legkedvezőbbnek nyilvánította. A szocialista forradalom útjai közül a békés utat elvetve, csak a fegyveres felkelést ismerte el. A forradalmi világmozgalom fő erejének nem a szocialista világrendszert, hanem a gyarmati felszabadító mozgalmakat tekintette.

Bár a Kínai Kommunista Párt az 1960. évi moszkvai kommunista világértekezlet dokumentumát aláírta — miután a tanácskozáson kifejtett nézeteivel elszigetelődött —, a tanácskozás után nyílt támadást kezdett a Szovjetunió, az SZKP és a kommunista pártok közös nemzetközi irányvonala ellen. Megszakította a kapcsolatokat az európai szocialista országokkal. Európában csak Albániával működik együtt.

A Szovjetunió Kommunista Pártja több ízben kezdeményezte a kapcsolatok normalizálását és a nézeteltérések rendezését. A Kínai Kommunista Párt azonban mind mélyebbre süllyedt szovjetellenes nacionalizmusában. 1969 márciusában pedig fegyve-

res összetűzést robbantott ki a szovjet—kínai határon. Ezt a Szovjetunió erőlyesen visszaverte, és újabb javaslatot tett a tárgyalásokra. E tárgyalások 1969 szeptemberében megkezdődtek, azonban a kínai fél magatartása miatt előrehaladás azóta sincs.

A kínai külpolitika az osztályszempontokat semmibe vette. Az 1960-as évek elejétől szovjetellenes alapon közeledett a tőkés-államokhoz. 1971 novemberében a Kínai Népköztársaság az ENSZ tagállamává vált. A hetvenes évek eleje óta a kínai külpolitika aktivizálódott. Az ENSZ-ben és a fejlődő országok táborában durva kirohanásokat intéz a Szovjetunió ellen, és saját befolyását igyekszik megerősíteni.

A kínai külpolitika a hatvanas évtized eleje óta több vereséget szenvedett. Nem sikerült befolyásának tervezett, nagymértékű kiszélesítése. Jelentősen elszigetelődik.

B) SZOCIALISTA FEJLŐDÉS KOREABAN, VIETNAMBAN ÉS MONGÓLIÁBAN

A Koreai Népi Demokratikus Köztársaság

A koreai háború befejezése után a Koreai Népi Demokratikus-Köztársaságban gyors fejlődés bontakozott ki. A szocialista országok, különösen a Szovjetunió

segítségével három év alatt (1954—1956) helyreállították a háborús károkat és megalapozták a szocialista népgazdaságot. A gazdaságban nehézséget jelentett az ország kettéosztottsága, amelynek következtében az iparilag fejlett északi országrész elszakadt déli mezőgazdasági övezetétől. Ugyanakkor a szocialista fejlődés megalapozását, az ipar államosítását megkönnyítette, hogy a burzsoázia legnagyobb része Dél-Koreába távozott.

1958-ra befejezték a szocializmus alapjainak létrehozását. A népgazdaság minden ága szocialista szektorrá vált. Az ipar — különösen a gépipar — rohamosan fejlődött. Leküzdötték a fegyarmati függőség következményeit, az ipar szerkezetének egyoldalúságát. Sok új iparág jött létre (kohászat, gépipar, vegyipar, építőanyag-ipar, textilipar). A mezőgazdaságban nagy öntözőrendszerek építésével megteremtették a mezőgazdasági termelés fejlesztésének feltételét.

A hatvanas évek elején a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság fejlődését jelentősen befolyásolta a dél-koreai bábrendszert fokozódó katonai készülődése, az Egyesült Államok viet-

nami agressziója és a Kínai Kommunista Párt nagyhatalmi politikája. A háborús feszültség fokozódása miatt a KNDK kénytelen volt a gazdaság fejlesztésében — eredeti célkitűzésétől, a könnyűipar és a mezőgazdaság gyorsabb fejlesztésétől eltérve — a nehéziparra öszpontosítani erőfeszítéseit. Emellett elutasította az 1960-as évek közepén a kínai beavatkozási törekvéseket, bár a Koreai Munkapárt politikája több kérdésben hasonlóságot mutatott a kínai politikával. A KNDK azonban fenntartotta kapcsolatait a Szovjetunióval és az európai szocialista országokkal, sőt az 1960-as évek második felétől jelentősen fejlesztette gazdasági és politikai kapcsolatait. Összes külkereskedelmi forgalmának közel 40%-át a Szovjetunióval bonyolítja le.

1970-ben a párt V. kongresszusa megállapította, hogy teljesítették a szocialista iparosítás történelmi feladatát, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság szocialista ipari állammá vált.

A Vietnami Demokratikus Köztársaság

A franciákkal kötött genfi fegyverszüneti megállapodások után Vietnam északi részében három esztendő (1955—1957) alatt helyreállították a gazdaságot, megszilárdították a népi demokratikus rendszert. 1957-re befejezték a földreformot. Egyidejűleg hozzákezdték a szocialista állami szektor létrehozásához az iparban, a kereskedelemben, a közlekedésben. Megkezdték a szövetkezetek szervezését a mezőgazdaságban és a széles körű kézműves-iparban. 1958-tól meggyorsították a szocialista szektor kiépítését. 1960 végére a parasztok 85%-a, a kisiparosok 87%-a szövetkezetekben egyesült. Az iparban alkalmazták a nemzeti burzsoázia szocialista útra átvezetése érdekében az államkapitalista szektort, az állami-magán vegyes vállalatokat: a szocialista szektor 1960-ban az egész iparban elérte a 90%-ot. Az 1950-es évek végén megkezdték az ország iparosítását a Szovjetunió segítségével.

1960-ban a párt III. kongresszusa megállapította, hogy lényegében befejezték a társadalom szocialista átszervezését.

A hatvanas évek elejétől az északi országrész szocialista fejlődését nagymértékben befolyásolta a Dél-Vietnamban kibontakozott népi felszabadító háború és az Egyesült Államok kaotizáló agressziója mindkét országrész ellen.

A VDK első ötéves terve (1961—1965) előirányozta a szocializmus anyagi-műszaki bázisának kiépítését, az ipar kisipari jel-

legének felszámolását, a nagyipar megerteremtését, a mezőgazdaság kifejllesztését (a nagy rizstermelő területek Dél-Vietnamban voltak).

Az 1964-ben megindított amerikai agresszió a VDK és a dél-vietnami felszabadító mozgalom ellen félbeszakította a békés építőmunkát. A VDK-nak minden erőforrását az imperialista agresszió elhárítására, a katonai védelem megerősítésére és a dél-vietnami felszabadító mozgalom támogatására kellett összpontosítania. A hadigazdaság vágányaira állították át a gazdaságot. Az ipar jelentős részét a bombázások elől a dzsungelbe telepítették ki. Előtérbe a helyiipar fejlesztését állították. Sok új iparágat hoztak létre.

A VDK gazdasági-katonai feladatainak megoldásához a Szovjetunió és a többi szocialista ország óriási gazdasági és katonai segítséget nyújtott.

1968-ra a dél-vietnami felszabadító mozgalom jelentős sikereket ért el a dél-vietnami bárendszerrel és az Egyesült Államok katonai agressziójával szemben. Bár kirajzolódott Amerika katonai veresége, mégis tovább folytatta katonai agresszióját a vietnami nép ellen. Az Egyesült Államok végül is tárgyalóasztalhoz kényszerült. Több évi huzavona után 1973. január 27-én Párizsban kénytelen volt aláírni a béke helyreállításáról szóló egyezményt.

A hatvanas évek végétől a VDK a katonai védelem és a dél-vietnami felszabadító mozgalom fokozott támogatása mellett hozzákezdett a háború által lerombolt gazdasága újjáépítéséhez.

A párizsi egyezmény aláírása után azonban a katonai feladatok továbbra is elsőrendűek maradtak. Az agresszor ugyanis most a dél-vietnami bábhadtsereget tolta előtérbe. Thieu hadserege teljes amerikai fegyverzettel sokoldalú hadműveletet indított Dél-Vietnamban a felszabadított területek ellen. Ez azonban az amerikaiak és dél-vietnami kiszolgálóik teljes vereségével végződött. 1975 április végén összeomlott a Thieu-rendszer. A dél-vietnami felszabadító mozgalom teljes katonai győzelmet aratott. Egész Dél-Vietnam felszabadult.

Ezt követően mindkét országrészben a gazdaság helyreállításának feladatai kerültek előtérbe. A két országrész egyesítéséhez 1975 második felében kedvező feltételek jöttek létre. Észa-

kon továbbra is a szocialista építés, fejlődés folytatódott, délen a nép érdekeinek megfelelő, következetes demokratikus átalakulás indult meg, amely elősegíti a két országrész későbbi egységes fejlődését.

Mongólia szocialista fejlődése

Mongóliában az 1950-es években gyorsult a szocialista fejlődés üteme. A Mongol Népi Forradalmi Párt XIII. kongresszusa 1958-ban határozatot hozott a mezőgazdaság általános szocialista átszervezésére, s 1959 végére ezt végrehajtották. Emellett tovább folytatódott a földművelés meghonosítása, a lakosság letelepítése és az ipar megalapozása. Az iparfejlesztés eredményeként 1960-ban a népgazdaság össztermelésének már 50⁰/₀-át az ipar állította elő.

A szocialista termelési viszonyok általánossá válása után a párt a szocializmus anyagi-műszaki bázisa kiépítésének befejezésére összpontosítja erőfeszítéseit. Ehhez a korábbi, a szocialista országokkal addig is megvalósult szoros együttműködésnél még kedvezőbb feltételt biztosít az, hogy Mongólia 1962 óta tagja lett a KGST-nek. Tovább folytatódik az ország iparosítása. Ugyanakkor jelenleg is a népgazdaság döntő ága a mezőgazdaság.

C) FORRADALOM KUBÁBAN. A SZOCIALISTA FEJLŐDÉS KIBONTAKOZÁSA

1959 januárjában a kubai nép fegyveres osztagai — a Július 26. Mozgalom, a Forradalmi Direktórium és a Népi Szocialista Párt részvételével — megdöntötték a Batista-diktatúrát. Az antiimperialista (USA-ellenes), nemzeti demokratikus forradalom győzedelmeskedett. A nép szabadságjogainak biztosítása mellett földreformot hajtottak végre. A nép életkörülményeit megjavították. Kisajátítottak több amerikai tulajdonban levő vállalatot. Az amerikai tőke azonban elvesztett pozícióinak visszaszerzése érdekében a forradalmi demokratikus hatalom megfojtására törekedett. A gazdasági kapcsolatokat megszakította a korábban teljesen az Egyesült Államoktól függő kubai gazdasággal. A gazdasági nyomás kivédésére, a cukor elhelyezésére (amely Kuba legfőbb világpiaci terméke) a Szovjetunió és Kuba kereskedelmi egyezményt kötött. A cukorért a Szovjetunió kőolajat és más, a kubai gazdaság számára létfontosságú cikkeket szállított.

Az amerikai blokáddal, és az amerikai tulajdonban levő vállalatok szabotázscelemekényeivel szemben a forradalmi hatalom 1960-ban elrendelte a vállalatok és pénzintézetek kisajátítását és államosítását. 1961 áprilisában az Egyesült Államok vezető körei kubai ellenforradalmárokkal együtt támadást kíséreltek meg (partraszállás a Disznó-öbölben), hogy megdöntsék a forradalmi hatalmat. Ez a kísérlet azonban csúfos vereséggel végződött.

1961 áprilisában Fidel Castro meghirdette az ország szocialista átalakítását. A nemzetközi körülmények meggyorsították a nemzeti demokratikus forradalom továbbfejlődését szocialista forradalommá. Az Egyesült Államok gazdasági és katonai támadásával szemben a forradalom fennmaradását csakis a szocialista útra térés, a tőke teljes kisajátítása, a nép forradalmi hatalmának megerősítése biztosíthatta. Ennek elérésében döntően kedvező tényező volt a szocialista világrendszer javára az 1960-as évek elejére végbement nagy nemzetközi erőeltolódás, a Szovjetunió katonai erejének megnövekedése. Ez megghiúsította az újabb, 1962-re tervezett közvetlen amerikai katonai beavatkozást a kubai forradalom megdöntésére. A karib-tengeri válság súlyosan veszélyeztette a világbékét. A Szovjetunió határozott katonai támogatása megvédelmezte az agresszióval szemben Kuba forradalmi hatalmát. Határozott és ugyanakkor rugalmas taktikája (közép-hatósugarú rakéták telepítése, majd visszavonása Kubából) egyértelműen tudomására hozta az Egyesült Államok vezető köreinek, hogy az erőviszonyok megváltoztak, véglegesen megszűnt Észak-Amerika katonai sérthetlensége. Rákényszerítette az amerikai kormányt arra, hogy lemondjon a Kuba elleni intervencióról. A Szovjetunió egyértelműen garantálta Kuba sérthetlenségét. Ennek óriási világpolitikai jelentősége volt. Az USA partjaitól hatvan mérföldre, a szocialista világ egységes területétől távol, fennmaradt a szocialista fejlődés útjára lépett Kuba.

1963—1964-ben a szocialista országok többsége gazdasági egyezményeket kötött Kubával az amerikai gazdasági és tengeri blokád kivédésére és az ország fejlődésének elősegítésére.

A kubai vezetés a hatvanas években a szocialista építés és a nemzetközi antiimperialista forradalmi harc több kérdésében a szocialista országok kommunista pártjaitól eltérő álláspontot

vallott. A hatvanas évek végétől saját tapasztalatai, valamint a világ forradalmi erőinek újabb győzelmei hatására téves nézeteit fokozatosan korrigálja. A gazdaságpolitikában is jobban figyelembe veszi az ország sajátos hagyományait és lehetőségeit. 1970 óta az iparosítás ütemét mérsékeltek, a mezőgazdaság termelőerőit növelték, a gazdaság szervezettségét, tervszerűségét fokozták. A szocialista elosztási elveket következetesebben érvényesítik, csökkentik a korábban széles körű ingyenes juttatásokat stb. Az 1975 decemberében megtartott pártkongresszuson hosszú távra szóló és átfogó politikai programot dolgoztak ki.

NEGYEDIK TÉMA

**A FEJLETT TŐKÉSORSZÁGOK MUNKÁSMOZGALMÁNAK
HELYZETE;
KOMMUNISTA PÁRTJAIK ELŐTT ÁLLÓ FELADATOK**

I. A FEJLETT TŐKÉSORSZÁGOK GAZDASÁGÁNAK ÚJ VONÁSAI AZ 1950-ES ÉVEK ELEJÉTŐL NAPJAINKIG

1. A TŐKÉS GAZDASÁG ÚJ VONÁSAI

A háborút követő helyreállítás befejezése után a kapitalizmus gazdasági növekedése, valamint viszonylag hosszan tartó konjunktúrája bontakozott ki. Az imperializmus korszakán belül új szakasz, az állammonopolista kapitalizmus szakasza alakult ki. A tőkés rendszer alapvető vonásai ebben a periódusban is megmaradtak. Az 1950-es évek elejétől azonban a kapitalizmus, a tőkés gazdaság több új vonása jelentkezett. Így: 1. az állam szerepének megnövekedése a monopolitőkés gazdaság irányításában; 2. a tervezési módszerek állami alkalmazása a gazdasági növekedés befolyásolása érdekében; 3. a konjunktúra tartóssá tételének fontos szabályozó eszköze, a fegyverkezés szerepének megnövekedése; 4. a katonai gazdasági komplexumok kialakulása, amelyek a vezető tőkésországok politikájának és gazdaságának meghatározóivá váltak; 5. a gazdasági integrációs törekvések, regionális gazdasági együttműködési megállapodások; 6. a termelés műszaki fejlesztése, valamint egy viszonylag hosszan tartó konjunktúra kialakulása.

Mindezek az új gazdasági jelenségek hatást gyakorolnak a társadalmi-politikai viszonyokra is. A kapitalizmus alapvető osztályviszonyai és politikai vonásai változatlanok maradtak, de az egyes osztályokon belül, valamint a politikai viszonyokban jelentős új vonások keletkeztek. Ezeket a munkásosztálynak a monopolitőke elleni harcában figyelembe kell vennie.

Az új jelenségek a kapitalizmus általános válságának talaján bontakoztak ki. Az imperializmus ellentmondásai növekedtek.

Fokozódott a tőkés gazdaság ingatagsága. Az állammonopolista kapitalizmus sem képes megfékezni ezeket a folyamatokat. A gazdasági visszaesések mellett időnként komoly politikai válságok törnek felszínre, és növekszik a dolgozó tömegek harca a monopoltőke ellen.

Az állammonopolista kapitalizmus

Az ötvenes évek elejétől felgyorsult a monopolkapitalizmus átnövése állammonopolista kapitalizmusba. A fejlett tőkésországokban a monopóliumok és az állam egyesült, szorosan egybefonódott. A monopóliumok érdekében az állam közvetlenül avatkozik be a tőkés gazdaságba, a termelés folyamatába, a nemzeti jövedelem felosztásába és újraelosztásába, ösztönzi a termelés és a monopoltőke koncentrációját, a monopóliumokat nagy katonai megrendelésekhez juttatja, az ipar fejlesztését és a tudományos kutatási programokat az állam finanszírozza, országos gazdaságfejlesztési programokat dolgoz ki, ösztönzi az imperialista integrációt, a tőkeexport újabb formáit stb. A monopóliumok és az állam szoros kapcsolatának célja a tőkés rendszer növekvő ellentmondásainak csökkentése, a tőkés rendszer megmentése, a profit maximális növelése a munkásosztály fokozott kizsákmányolása, illetve a lakosság széles rétegeinek kifosztása útján. Az imperializmus az állammonopolista módszerek segítségével megpróbál alkalmazkodni a két világrendszer között fokozódó harc feltételeihez és a tudományos-műszaki forradalom követelményeihez.

A tőkésországok utolsó három évtizedének helyzetét, a végbement folyamatokat elemezve, a kommunista pártok 1969. júniusi moszkvai világtalálkozóján elfogadott dokumentum megállapítja: „Az állammonopolista szabályozás azonban — amelyet a monopoltőke érdekeinek megfelelő formákban és méretekben, a monopoltőke uralmának megóvása céljából valósítanak meg — nem képes megfékezni a kapitalista piac ösztönös erőit. Úgy szólván egyetlen tőkésország sem kerülte el a gazdasági fejlődés számottevő ciklikus ingadozásait és visszaeséseit. Az egyes országokban az ipari termelés gyors növekedésének időszakai a lassú növekedés időszakaival, sőt gyakran a termelés visszaesésének időszakaival váltakoznak. A tőkés rendszert heves valuta- és pénzügyi válság gyötri.”

Az állammonopolista kapitalizmusban az állami és a magán-

monopolista tulajdon egyaránt létezik. Nyugat-Európában az állami szektor súlya jelentős. Az ipari termelés 20—30%-át tartja kezében. A termelés többségét azonban továbbra is a magánmonopolista tulajdonban levő vállalatok adják. Az Egyesült Államokban az állami szektor kicsiny súllyal szerepel, az állammonopolista kapitalizmus fő formája itt a magánmonopólium.

Az államhatalom nemcsak a gazdaságban, a kapitalizmus fenntartásában, a termelés ösztönzésében játszik növekvő szerepet, hanem a társadalmi kérdésekben is. Időnként az egyes nagy monopoltőkés csoportok érdekeit érvényesíti. De ha a kapitalizmus, az osztóke általános érdekei szükségessé teszik, a növekvő tömegnyomás leszerelésére fellép az egyes monopoltőkés csoportokkal vagy egyes monopóliumokkal szemben is. A szocialista országok társadalmi és szociális körülményeinek fejlődése, valamint saját országuk munkástömegeinek fokozódó harca arra kényszeríti a tőkésállamot, hogy fokozott szociálpolitikai tevékenységet fejtsen ki. (Egészségügy fejlesztése, társadalombiztosítási rendszer bevezetése, foglalkoztatás biztosítása, lakáshelyzet javítása stb.) Ez illúziókat táplál a munkásmozgalom reformista köreiben. Az államhatalom időnként a munkásosztály és a monopoltőkések közötti gazdasági harcban is beavatkozik. A munkásosztály gazdasági harcában is mindinkább az állammal kerül szembe.

A tőkekoncentráció és centralizáció fokozódása

Az állammonopolista kapitalizmus általánossá válása együtt járt a tőke koncentrációjának és centralizációjának növekedésével. Ezt a folyamatot gyorsította a hadiipari megrendelések magas szinten tartása és fokozása, az állam fokozott gazdasági beavatkozása, valamint a tőkés gazdasági integráció kifejlődése. A koncentráció és a centralizáció mindinkább túllépi a nemzeti kereteket és nemzetközi méretekben is jelentkezik. E folyamatot mutatja, hogy az Egyesült Államokban a hetvenes években két nagy monopoltőkés csoportosulás (az északi és a déli-nyugati) uralja az egész gazdaságot. A Német Szövetségi Köztársaságban az összes vállalatok 2,3%-a foglalkoztatja a dolgozók 50%-át. Franciaországban a korábbi 200-zal szemben ma 10 nagy pénzügyi és ipari monopólium uralkodik. A koncentráció és centralizáció erőteljes Nagy-Britanniában, Olaszországban és Japánban is.

Növekszik a hatalmas nemzetközi szupermonopóliumok létrehozásának folyamata is. A nyugat-európai nemzetközi monopóliumok mintaképei az amerikai szupermonopóliumok, amelyek behálózák a tőkés világot (Ford, General Electric, Esso stb.).

A nemzetközi monopóliumok a nemzeti érdeket alárendelik a „globáliskoncentrációnak”. (Sok amerikai monopólium ma már jóval nagyobb hasznot húz külföldi leányvállalataiból, mint a belső piacon lebonyolított ügyletekből. A Ford Motor például profitjának több mint 90%-át kapja külföldről.)

A nemzetközi monopóliumok számának növekedése mellett újfajta nemzetközi tőkeegyesülések jöttek létre — multinacionális vállalatok formájában. Ezekben több ország tőkéje kapcsolódik össze a nemzetközi méretű tevékenység érdekében. A multinacionális konszernek nagyobbik részében az amerikai monopolizáció meghatározó szerepet játszik, de jelentős a szerepük a nyugatnémet, japán, angol monopóliumoknak is. Ezek a tőkeegyesülések a tőkekihelyezés újabb formái, magas profitot biztosítanak.

A kommunista pártoknak fokozottabban figyelembe kell venniük, hogy a monopolizáció a **mai kapitalizmus gazdaságában döntő hatalom, a kapitalista tulajdon elsősorban monopolizációs tulajdon**, a tőkekoncentráció folyamata gyors, tehát a monopolizáció gazdasági hatalma tovább növekszik, a nemzetközi szupermonopóliumok és multinacionális vállalatok alakulásának tendenciája egyre jobban sérti a nemzeti érdekeket. De ezzel együtt növekszik a munkásosztály koncentrálttsága is, s ez szüntelenül növeli a nagyüzemi proletariátus szerepét.

A gazdaság militarizálása Az állammonopolista kapitalizmus rendszerében a végletekig kifejlődik a kapitalista gazdaság reakciós elődmilitarista jellege. A katonai kiadások békeidőben is az állam gazdasági politikájának legfontosabb hajtóerejévé válnak, a **monopolizációs állam a nemzeti vagyon jelentős részét fegyverkezési hajszára, háborúk előkészítésére és folytatására fordítja**. Az Egyesült Államok katonai kiadásai a második világháború utáni 20 évben 48-szorosát tették ki a háború előtti két évtized katonai kiadásainak. Jelenleg az amerikai állami költségvetésnek kb. 80%-át emésztik fel a katonai kiadások.

A kapitalista gazdaságnak ez a nagyfokú militarizálódása

rendkívül súlyos következményekkel jár: növeli a monopoltőke gazdagságát és a tömegek terheit, hatalmas összegeket von el a szociális feladatok megvalósításától, és véglegesen eltorzítja a kapitalista társadalmat. A fegyverkezési hajszá tápot ad a militarista szervezetek elszaporodásához és a reakció fokozódásához, fenyegeti a világbékét és a nemzetközi kapcsolatok fejlődését.

A tudományos-technikai forradalom A modern kapitalizmus legfontosabb új jelenségei között számolni kell a tudományos-technikai forradalommal is, amely a magas színvonalú gazdasági-technikai bázison gyorsan fejlődik. Az imperialista államok és az egyes monopóliumok a kíméletlen gazdasági verseny megnyerése, a termelékenység és a munkaintenzitás növelése érdekében egyre nagyobb összegeket költenek erre. De a tudományos-technikai forradalom is nagymértékben a fegyverkezés szolgálatában áll. A hivatalos adatok szerint az amerikai tudományos munkásoknak több mint kétharmada katonai jellegű feladatok megoldásával foglalkozik. Angliában a tudományos kutatómunkára fordított összegnek mintegy 60%-a esik a katonai kutatásokra.

A tudományos-technikai forradalom mély változásokat idéz elő a termelés és a gazdaság ágazati szerkezetében, de hatással van a munkásosztályra is. A hagyományos iparágak (szénbányászat, textilipar, élelmiszeripar, bőripar) súlya az iparban a nagyarányú technikai fejlesztés ellenére is csökkent, mert az új iparágak (elektronika, avia- és kozmikus rakétatechnika, atomenergia, villamosgépipar, vegyipar) erőteljesen előretörték. Nagy eredmények születtek a kibernetikában, és jelentősen előrehaladt az automatizálás. A legfejlettebb tőkésországokban a mezőgazdaság a kézi művelésről áttért a gépi művelésre. A proletariátus ennek megfelelően átcsöportosul a modern iparágakba, amelyek magasabb kvalifikációt, műveltséget és nagyobb szellemi erőfeszítést követelnek tőle. Másrészt a tudományos-technikai forradalom növeli a monopóliumok jövedelmét, fokozza a munkatermelékenységet, a munkaintenzitást és a dolgozók kihasználását.

A gazdasági konjunktúra és a válságjelenségek

A fejlett tőkésországok gazdasága 1948—1949 óta gyorsan, konjunkturálisan fejlődik. Az ipari termelés évi átlagos növekedése az egész kapitalista világban 1950-től 1970-ig kb. $5,2-5,5\%$ volt, szemben az 1889 és 1913 közötti 4, illetve az 1913 és 1937 közötti 2% -kal. A gazdasági konjunktúra következtében a kapitalista országok ipari termelése napjainkig 1937-hez viszonyítva kb. három és félszeresére növekedett.

A hosszan tartó gazdasági konjunktúrát időnként kisebb visszaesések és válságjelenségek is kísérték. A konjunktúra a hatvanas évek végéig azonban együtt járt az ipari termelés, a munka termelékenysége, az export stb. növekedésével. A hetvenes évek elején a tőkés világot az ingadozások növekedése jellemezte. 1974—1975-ben pedig sajátos valuta- és energiaválság robbant ki. Az amerikai dollárba vetett bizalom megingott. Az infláció nagy méreteket öltött, az energiahordozók és általában a nyersanyagok árai rohamosan emelkedtek. A fejlett tőkésországok gazdaságának ingadozását, a válságjelenségek megnövekedését mutatja a termelés csökkenése. 1969-ben az ipari termelés az előző évhez képest $7,3\%$ -kal növekedett. 1970—1971-ben a növekedés már csupán 2% volt. 1972-ben sem érte el az 1969. évi növekedés mértékét, csak $5,9\%$ volt. 1973-ban a termelés emelkedése $9,8\%$ -ra ugrott, 1974-ben azonban újra csökkenés volt: $2-3\%$ -kal kisebb volt a termelés növekedése a jelentősebb tőkésországokban.

Az infláció fokozódását mutatja, hogy a hetvenes évek közepén az árak évi emelkedése meghaladta a 12% -ot. Egyes országokban, mint például Olaszországban és Japánban, elérte a $18-25\%$ -ot.

A válságjelenségek nem kerülték el az Egyesült Államokat sem. Viszonylag kevésbé éreztették hatásukat az NSZK-ban.

A gazdasági konjunktúra a monopoltőkének bizonyos manőverezési lehetőséget ad az osztályharcban, tekintve, hogy növeli gazdasági erejét, és a tömegek egy részében illúziókat szül. A monopoltőke a gazdasági konjunktúra talaján — az Egyesült Államok kivételével, ahol a munkanélküliek száma tartósan 3—4 millió körül mozog — általában növelni tudta a munkások foglalkoztatottságát, sőt az NSZK-ban, Franciaországban, Svéd-

országban „vendégmunkások” alkalmazására szorult, ha ezáltal a munkanélküliség nem is szűnt meg. A munkanélküliek száma az 1960-as évek végétől újra emelkedett. De a gazdasági konjunktúra bázisán, a kritikus helyzetekben, amikor a dolgozók támadása különösen heves, a monopoltőkének módjában áll bizonyos gazdasági engedményeket tenni. A konjunktúra lehetővé teszi, hogy fenntartsion jelentős munkásarisztokrata réteget. Másfelől a konjunktúra lanyhulása következtében a monopoltőke fokozottan támadja a tömegek életszínvonalát; nehezebbé válik a gazdasági engedmények kicsikarása, és növekszik a dolgozók létbizonytalansága. A kommunista pártoknak figyelemmel kell kísérniük a konjunktúrát, és reagálniuk kell a konjunktúra gyengülésére, a gazdasági visszaesésekre, illetve a konjunktúra hullámozó fejlődésére.

A nyugat-európai integráció A kommunista pártok állandó feladatai közé tartozik, hogy a stratégia és a taktika fejlesztése szempontjából vizsgálják és számba vegyék a **mai kapitalizmus egyik legfontosabb és sajátos új jelenségét, a nyugat-európai integrációt** (egységesülés) folyamatát. E követelménynek eleget téve, a korábbi bizonyos fokú lebecsülést megszüntetve és a hiányos elemzést teljessé téve, a kommunista pártok feltárták, hogy a monopoltőkés integráció, vagyis a monopoltőkés szervezetek nemzetközi összefonódása a mai kapitalizmus egyik alapvető vonása, annak szerkezetéből, fejlődéséből és szükségleteiből fakadó objektív folyamat, amelyet a monopoltőke tudatosan is elősegít, tervez és szervez. Az imperializmus elemzése alapján még Lenin bebizonyította, hogy a kapitalista integráció „a nemzetek közti különféle kapcsolatok kifejlődése és élénkülése, a nemzeti válaszfalak ledöntése, a tőke, általában a gazdasági élet, a politika, a tudomány stb. nemzetközi egységének megteremtése... az érett, a szocialista társadalommá váló átalakulás felé haladó kapitalizmusra jellemző”.¹ Jelzi, hogy a fejlett tőkésországokban a nemzeti államokat létrehozó és a nemzeti korlátokat leromboló történelmi tendenciák közül az utóbbi kerül mindinkább előtérbe, ami azonban csak a szocializmusban teremtheti meg a teljes

¹ Lenin Összes Művei. 24. köt. Kossuth Könyvkiadó 1970. 123. old.

összhangot a nemzeti kereteken túlnőtt termelőerők és a termelési viszonyok között, tehát csak a szocializmusban valósulhat meg teljességgel. A kapitalizmus feltételei között a nemzetek gazdasági közeledése és összeolvadása tendenciájának haladó tartalma kibékíthetetlen ellentmondásban van a megvalósítás imperialista jellegével és módszerével. A monopoltőke az integrációt az imperializmus természetéből következően reakciósan, kíméletlen erőszakkal valósítja meg: leigazza és elnyomja a gyengébb népeket és országokat; támadja a nemzeti szuverenitást, megsemmisíti a kisebb tőkéseket, fokozottan kizsákmányolja a tömegeket, fellép minden haladó erővel szemben, reakciós eszközöket alkalmaz, reakciós célokat követ.

Az imperialista integrációs tervekben előtérbe került a gazdasági egyesítésre irányuló törekvés. A monopoltőkések úgy gondolják, hogy a védővámok fokozatos leépítése, a kontingenskorlátozások megszüntetése, általában az egységes imperialista nemzetközi gazdaság megteremtése révén olyan imperialista rendszert teremthetnek, amely nem ismeri a válságokat és a konkurrenciát, az imperialista ellentétek éleződését és az osztályharcot, biztosítja az állandó virágzást és a társadalmi nyugalmat, a békés kapitalizmust és a zavartalan kizsákmányolást. Remélik, hogy ezáltal megfelelő gazdasági bázist teremtenek az imperialista katonai szövetségek, a közös agresszív és reakciós politika számára.

A monopoltőkés integrációs elgondolás és az integráció objektív folyamatának középpontjában a nyugat-európai kapitalizmus áll. A gazdasági és a politikai integráció első állomásaként az imperialisták a „nyugat-európai Egyesült Államokat” akarják létrehozni, amelytől azt várják, hogy sikerrel versenyez a szocialista világrendszer európai országaival. Továbbá azt akarják, hogy a „nyugat-európai Egyesült Államok” a „trösztök Európája” legyen, vagyis olyan gazdasági-politikai szervezet, amelyben a monopoltőke érdekeit nem zavarhatja semmiféle demokratizmus. Mindemellett abban reménykednek, hogy az Amerikai Egyesült Államokat megfelelő mértékben visszaszoríthatják és nagyobb hatékonysággal érvényesíthetik a kollektív újgyarmatosítás politikáját.

Ebben a felfogásban, a nyugat-európai integráció alapköveként, a monopoltőkés körök **1957. március 25-én** Rómában az

NSZK, Franciaország, Olaszország, Belgium, Hollandia és Luxemburg részvételével megalakították az Európai Gazdasági Közösséget (**Közös Piac**). Az erre vonatkozó szerződés 1958. január 1-én lépett életbe azzal, hogy a Közös Piacnak 12—15 év alatt kell megvalósulnia.

A Közös Piac megalakításakor három fő célt állítottak maguk elé: 1. a vámunió létrehozását; 2. közös gazdaságpolitika kialakítását és folytatását, amely tartalmazza a tőke szabad mozgását az egyesüléshez tartozó országok között, továbbá a közös valutarendszert, a közös közlekedési és külkereskedelmi politikát; 3. a tagországok politikai integrációjának megvalósítását.

Az első célt 1968-ra teljesítették. 1968. július 1-én a tagállamok közötti vámtételek megszűntek, létrejött a vámunió. Jelen-tős lépést tettek az elmúlt időszakban a közös gazdaságpolitika kialakításában is (egyes iparágakban és a mezőgazdaságban). Azonban ez bonyolult folyamat, időnként az egyes országok monopoltőkés érdekei élesen ütköznek a többiek érdekeivel. A közös gazdaságpolitika kialakítása egyben heves harcokat eredményez.

A Közös Piac a kapitalizmus történetében páratlanul álló európai monopoltőkés gazdasági-politikai csoportosulás, olyan nyugat-európai állami monopolista intézmény, amelyben a monopóliumok már nem egyszerűen az egyes országok államapparátusát vetik alá érdekeiknek, hanem a nemzetközi (nyugat-európai) monopóliumok hatalma egyre inkább új, államok feletti (nemzetek feletti) szervezetekkel fonódik össze, tehát nemzetközi állami monopolkapitalizmussá válik. A Közös Piac országaiban olyan effektív nemzetközi (nyugat-európai) szervezet kiépítése folyik, amely nem egyszerűen a vámhatárok, a valutáris vagy egyéb korlátozások megszüntetésére törekszik, és nem is csak egyes termelési területek államközi egyesítésére irányul, hanem a tagállamok gazdaságának teljes egyesítésére is. Továbbá, mintegy alapot kíván képezni a tagállamok politikai-katonai stb. egyesítéséhez, a közös európai monopoltőkés bel- és külpolitika megteremtéséhez, illetve az „Európai Egyesült Államok” létrehozásához.

Ezzel az imperialista csoportosulással szemben 1959-ben Anglia, Ausztria, Dánia, Norvégia, Portugália, Svájc és Svédország részvételével megalakult egy másik imperialista gazdasági cso-

portosulás, a „hetek” Európai Szabadkereskedelmi Társulása. Ez a szervezet lazább intézmény a Közös Piacnál, és kisebb feladatokat állított maga elé. Fő célja a Közös Piac elleni védekezés érdekében egy belső vámunió létrehozása volt az ipari termékek kereskedelme terén, ami 1966 végére meg is valósult. Ez a szervezet azonban nem érte el fő célját, gyakorlatilag felbomlott. 1972-ben ugyanis három tagja belépett a Közös Piacba (Anglia, Írország és Dánia). Ezzel a „hatok” Közös Piac „kislencek” társulásává alakult át.

Az Európai Gazdasági Közösség országainak gazdaságába az Egyesült Államok tőkéje jelentős mértékben beépült. A Közös Piac és az Egyesült Államok között mégis komoly ellentétek vannak. Az Egyesült Államok a nyugat-európai gazdasági tömörülésben is biztosítani akarja vezető szerepét. A tagországok viszont önálló európai unióra törekszenek. A tagországok között is tovább folyik a konkurrenciaharc. A tőkés világban belül három fő gazdasági központ alakult ki: az Egyesült Államok, a Közös Piac és Japán. Közöttük nőnek az ellentétek.

Mindebből kitűnik, hogy a nyugat-európai kommunista pártoknak a monopolizáció integráció elleni harcban bonyolult és sajátos feladatokat kell megoldaniuk. A proletár osztályharc célja nem lehet az objektív integrációs folyamattal való szembeszegülés, de kérlelhetetlenül támadni kell a megvalósulás reakciós, imperialista jellegét és módját. Valamennyi kommunista pártnak feladata, hogy a monopolizáció nemzetközi hatalmával szembeállítsák a demokratikus erők nemzetközi egységét, illetőleg ebből a szempontból is összehangolják a nemzeti és a nemzetközi tevékenységet.

A „trösztök Európájával” szembe kell állítani a demokratikus Európa alternatíváját.

Az egyenlőtlen fejlődés törvényének érvényesülése és az imperialista ellentétek éleződése

A mai állammonopolista kapitalizmusban változatlanul érvényesül az egyenlőtlen fejlődés törvénye, de a korábbi időhöz viszonyítva új formákban és sajátos módon. Ugyanez áll az imperialista ellentétek éleződésének tendenciájára is.

Az egyenlőtlen fejlődés törvényének általános érvényesülését bizonyítja a gazdaság növekedésének eltérő üteme az imperia-

lizmus alapvető erői között. Nyugat-Európa és Japán gyorsabban fejlődik, mint az Egyesült Államok. Ennek eredményeként az amerikai, a japán és a nyugat-európai imperializmus közötti erőviszonyok jelentősen módosulnak. Ezt érzékelteti az a tény, hogy a kapitalista világ ipari termelésében 1948-ban az Egyesült Államok 55,8%-kal, Nyugat-Európa pedig 30,4%-kal részesedett. 1970-ben viszont ez az arány 40,9 és 34,3%-ra lett. Az erőviszonyok változását részletesebben vizsgálva megállapítható, hogy a tőkés világ ipari termelésében az Egyesült Államok súlyának viszonylagos csökkenése mellett az NSZK részesedése 1950 és 1970 között 6,6%-ról 9,7%-ra nőtt, Japáné 1,6%-ról 9,4%-ra (ott a legnagyobb a változás); és valamelyest növekedett Franciaország részaránya: 4,4%-ról 4,7%-ra, valamint Olaszorszáké 2,5%-ról 3,7%-ra. Anglia részvétele a tőkés világ ipari termelésében viszont ez alatt az időszak alatt 11,6%-ról 7,1%-ra csökkent.

Az erőviszonyok eme változása alapján különösen jellemzővé vált az amerikai és a nyugat-európai imperializmus ellentétéinek éleződése, Nyugat-Európa önállósulási törekvéseinek erősödése. Sajátos, hogy az imperialista ellentétek éleződése a NATO és más imperialista szövetségek keretében zajlik, s több-kevesebb mélységgel végbemegy az Egyesült Államok és egy sor nyugat-európai állam, különösen az Egyesült Államok és Franciaország között, de az Egyesült Államok és a Közös Piac között is. Az imperialista ellentétek éleződésében mind nagyobb szerephez jut a japán imperializmus.

Az egyenlőtlen fejlődés érvényesülésének sajátos vonása az is, hogy a második világháború győztes imperialista hatalmai közül az imperialista erőviszonyokban csupán az Egyesült Államok növelte háború előtti erejét. Anglia és Franciaország az imperialista gazdaságban visszaesett. Ezzel szemben a második világháború vesztes hatalmai — az NSZK kivételével — a háború előttinél nagyobbra növelték részesedésüket a kapitalista világ termelésében. (Figyelemre méltó tény, hogy az NSZK — Angliát megelőzve — a kapitalista világ exportjában 1959-ben, ipari termelésében pedig 1962-ben az Egyesült Államok utáni második helyre került.) Mindez messzemenő következményeket von maga után abban az értelemben is, hogy a gazdasági erőviszonyok megváltozása kiváltja a katonai-politikai erőviszonyok

változását, módosítja a győztes és a vesztes hatalmak kapcsolatait.

Egyenlőtlen fejlődés érvényesül a nyugat-európai integrációs szervezetek között is. A Közös Piac gyorsabban fejlődik, mint a volt Európai Szabadkereskedelmi Társulás, amely három tagállamának kiválásával 1972-ben nagyon meggyengült. Az eltérő fejlődési ütemre és a Közös Piac erőfölényének növekedésére jellemző, hogy 1958-ban a kapitalista világ ipari termelésében a Közös Piac 19,9, az összes többi nyugat-európai ország 15,8%-kal részesedett, 1970-ben viszont 20,4, illetve 13,9%-kal. Az erőviszonyok eltolódása a Közös Piac javára élezte a nyugat-európai imperialista ellentéteket, új feszültségi góccokat teremtett, s a gyengébb országokat — köztük Angliát — arra kényszerítette, hogy felvételüket kérjék a Közös Piacba. A Közös Piac egyre hevesebben támadja Ausztria, Svájc és Svédország semlegességét. Az ellentétek éleződésének ez is sajátos formája, főleg abban az értelemben, hogy a monopoltőkés integráción belül a különböző gazdasági csoportosulások harcában jut kifejezésre, de a kívül álló országokkal való bonyolult kölcsönhatásban is.

Az egyenlőtlen fejlődés és az imperialista ellentétek éleződése az egyes nyugat-európai integrációs szervezetekben szintén érvényesül. A Közös Piacra például ebből a szempontból elsősorban az a jellemző, hogy két legerősebb hatalma közül Franciaország befolyása csökken, az NSZK-é viszont növekszik. A német imperializmus egyre súlyosabban fenyegeti a francia imperializmus érdekeit. Ilyen körülmények között Franciaország és az NSZK ellentétei szükségszerűen éleződnek és mind sűrűbben ütköznek össze, különösen az „európai hegemonia” kérdésében. A német imperialisták a Közös Piacot ugródeszkszának tekintik a nyugat-német, a franciák pedig a francia „Európa” megteremtéséhez. Csakhogy az erőviszonyok módosulása következtében a francia imperializmus a nyugat-európai integrációs politikában komoly pozícióvesztéseket szenvedett, s nemcsak messzemenő hegemoniaigényei csorbultak, hanem fontos létkérdései is veszélybe kerültek, s mindez nem maradhatott következmények nélkül külpolitikájában sem.

Az egyenlőtlen fejlődés és az imperialista ellentétek éleződése talaján az imperialista államok éles harcot vívnak egymással. Az egymás közti háborúk kivételével minden eszközt igénybe

vesznek pozícióik védelme és kiterjesztése érdekében. Az amerikai imperializmus fokozott erőfeszítéseket tesz például nyugat-európai beruházásainak bővítésére, új vállalatok létesítésére, külkereskedelmének növelésére, a nyugat-európai vámok csökkentésére; s ezen a téren jelentős eredményeket ért el. A nyugat-európai országok ezzel szemben saját pozícióik erősítésére törekednek. A monopoltőkés államok az egymás közti harcukban többek között nagy erőfeszítéseket tesznek a termelés korszerűsítésére és növelésére. De a nyugat-európai államok, erőfeszítéseik és számottevő eredményeik ellenére, még mindig erősen függnak az Egyesült Államoktól. Jelenleg az Egyesült Államok teljes nemzeti jövedelme kb. kétszerese Anglia, Franciaország, az NSZK és Olaszország együttes, teljes nemzeti jövedelmének. E különbség csökkentése rendkívül nehéz feladat. A tudományos-technikai forradalomban például szinte kilátástalan. A katonai erőviszonyok megváltoztatása is súlyos nehézségekbe ütközik. Az Egyesült Államok katonailag nyomasztó erőfölényben van Nyugat-Európával szemben. Ezért, bár az imperialista hatalmak erőviszonyaiban mély változások mennek végbe, az Egyesült Államok továbbra is az imperializmus legnagyobb és vezető ereje, így a nyugat-európai önállósulási törekvések komoly akadályokba ütköznek.

A kommunista politikában mindezt reálisan figyelembe kell venni, mert az erőviszonyok változása és az imperialista ellentétek éleződése befolyásolja az egyes kapitalista országok külpolitikai orientációját és törekvéseit, vagyis az osztályharc fontos feltételeit, s ezek visszahatnak a belpolitikára.

2. A KAPITALISTA TÁRSADALOM OSZTÁLYSZERKEZETÉNEK VÁLTOZÁSAI

A kapitalista társadalom osztály-szerkezetének általános képe és fejlődési tendenciája

A modern kapitalizmus gazdasági fejlődésének talaján — mint azt a fejlett tőkésországok kommunista pártjai kifejtették — lényeges változások következtek be a kapitalista társadalom osztályszerkezetében is, s ezeket a stratégiában és a taktikában figyelembe kell venni. E változások legfőbb jellemzője az, hogy **jelentősen meggyorsult** a proletarizá-

lódás, valamint az **osztálypolarizáció**. Ennek eredményeként a gazdaság egyre nagyobb részét birtokló tulajdonképpen burzsoázia (a monopoltőkések, nagy- és középtőkések) százalékos aránya az össznépességhez viszonyítva erősen megcsappant, az ellenpóluson viszont hatalmas proletár tömeg jött létre. De a burzsoázia és a proletariátus között még mindig jelentős közép-
rétegek helyezkednek el. Jelenleg a kapitalista társadalom osztályszerkezete a fejlett tőkésországokban nagy vonásokban az alábbi képet mutatja:

A gazdaságilag aktív népességnek a burzsoázia 1—4, a középrétegek 17—30, a proletariátus 65—80%-át teszi ki.

A proletarizálódás és az osztálypolarizáció meggyorsult folyamatával párhuzamosan az egyes osztályok és rétegek belső szerkezetében is fontos változások mentek és mennek végbe.

A burzsoázia szerkezetének változása

A burzsoáziával kapcsolatban elegendő megjegyezni, hogy fő tömegét a nagy- és középtőkések alkotják, de döntő ereje egyértelműen a monopoltőkések nagyon szűk rétege (a gazdaságilag aktív népesség 1—4%-án belül is egy kis töredék, az NSZK-ban például 2,8 millió tőkés közül 850 fő). A burzsoázián belül tehát rendkívül nagy különbségek jöttek létre: a gazdasági és a politikai hatalom a monopoltőkék kezében van, az egyéb burzsoá rétegek, ha nem is estek ki a hatalomból, de a hatalom perifériájára szorultak. A monopoltőkések és a burzsoázia más rétegei között nagy szakadékok tárnak. Ez természetszerűen a burzsoázia belső ellentéteinek és harcának éleződését váltja ki, amit a kommunista politikában számításba kell venni.

A proletariátus szerkezetének változása

A mai kapitalista társadalom legnagyobb osztályát alkotó proletariátus (munkások és alkalmazottak) összetételében a következő főbb változások mentek vagy mennek végbe:

1. A proletariátusnak a mező- és erdőgazdaságban foglalkoztatott része jelentősen csökkent és csökken, az iparban foglalkoztatott része viszont nőtt és növekszik.

2. A proletariátus létszámának legnagyobb mérvű növekedése a nem anyagi termelés (például szolgáltatások, kereskedelem, hivatalok) szférájában figyelhető meg.

3. A proletariátuson belül az alkalmazotti réteg növekedése gyorsabb, mint a munkásoké.

4. Megnőtt a feldolgozó ipárban foglalkoztatott munkások szá-
zalékaránya.

5. Az ipari munkásság jelentékeny része átáramlott a tudomá-
nyos-technikai forradalomban kifejlődött új iparágakba.

6. A tudományos-technikai forradalom előrehaladtával foko-
zódik a proletariátusnak, a kapitalista gazdaság csomópontjain
való összpontosulása, és a munkásoknak mind nagyobb része
koncentráldódik a mammutüzemekben. A munkásosztály gerin-
cét és fő erejét tehát a korábbinál is határozottabban a nagy-
üzemi proletariátus alkotja.

7. A munkások között a tudományos-technikai forradalom ha-
tására megjelentek az ún. „féhérköpenyesek”, akik technikai
színvonalon dolgoznak. Általában is megnőtt a szakmunkások,
különösen a magasan képzett szakmunkások száma és aránya
a munkásosztályban. Az automatizálással egyes népes szakmák
vagy teljesen feleslegessé váltak, vagy jelentőségük erősen
csökkent (például az ács- és mintakészítő szakmáé. Ehelyett új
szakmák keletkeztek: az elektronikai műszerészek, az automa-
tagép-kezelők szakmája stb.).

8. A munkásosztály „nómenklatúrája” a korábbi időszakhoz
képest jelentősen kibővült: a technikusok, műszaki rajzolók,
mérnökök jelenlegi helyzetük, a termelésben elfoglalt helyük
alapján egy szűk kiváltságos réteg kivételével egyre nagyobb
tömegben olvadnak be a munkásosztályba. Ugyanez figyelhető
meg a tudományos munkások és az alkalmazotti kategóriák ese-
tében is. A tudományos munka a tudomány termelőerővé vá-
lásával kollektív és tömeges jelleget ölt. Ennek folytán a tudomá-
nyos kutatók, főleg az alkalmazott tudományok területén,
többé már nem szabad foglalkozású értelmiségiek. A tudomá-
nyos és műszaki dolgozók többsége tőkés alkalmazásában áll,
munkájának feltételeit és jellegét, valamint életszínvonalát te-
kintve a szakmunkások rétegéhez áll közel. Az ipari munkások
és alkalmazottak: mérnökök, technikusok, tudományos dolgozók
egymáshoz viszonyított számaránya egyre jobban eltolódik az
utóbbi kategória javára.

Mindez azt bizonyítja, hogy a munkásosztály nemcsak meny-
nyiségileg, hanem minőségileg is gyarapszik.

A proletariátus e szerkezeti változásainak figyelemmel kísérése rendkívül fontos a fejlett tőkésországok kommunista pártjainak tevékenységében. A munkásosztály szervezeteiben számolni kell a különböző munkásrétegek érdekeivel és azokkal az új rétegekkel, amelyek a munkásság soraiba kerültek. Bár az állammonopolista tőke egyformán sújtja az egész proletariátust, figyelembe kell venni, hogy a proletariátus különböző kategóriái között különbségek is vannak. A termelési folyamatban az alkalmazottak például némileg más helyet foglalnak el, mint a tulajdonképpeni munkások; az alkalmazottak nagyjából a műhelyadminisztrációban, az üzemi és vállalati adminisztrációban dolgoznak. Emiatt lassabban jutnak az osztályöntudatnak és a szervezethez arra a fokára, amely az ipari munkásokat jellemzi. Nagyobb mértékben hat rájuk a burzsoá ideológia; pszichológiailag még elkülönítik magukat a gyári munkásoktól (bár ez az elkülönítés is csökken). Hasonló a helyzet a mérnökök vagy a tudományos munkások esetében is, de ettől függetlenül objektíve itt is a közös vonások vannak túlsúlyban.

A középrétegek strukturális változása

A középrétegek (kistulajdonosok és termelők, egyes értelmiségi kategóriák) legfontosabb belső szerkezeti változása a városi és a falusi rétegek egymás közötti arányának éles eltolódása az előbbi javára. A hajdan hatalmas paraszti osztály elfogyóban van. Ennek oka a mezőgazdasági termelés ugrásszerűen gyorsuló koncentrálódása, az új technika bevezetése, a mezőgazdaság nagyfokú gépesítése és a nagybirtokosok támadása. Megfigyelhető, hogy az agrártőke felső rétege monopolista agrártőkévé kezd válni. Egyes fejlett tőkésországokban ma már nincs hagyományos értelemben vett paraszti osztály. Az Egyesült Államokban a farmergazdaságok alapján kapitalizálódtak, Angliában pedig eltűntek. Más fejlett tőkésországokban, Franciaországban, Olaszországban, az NSZK-ban vagy Japánban viszont még mindig nagyszámú paraszti osztály él.

Míg a mezőgazdasági középrétegek száma és aránya csökken, a városi középrétegek aránya emelkedik, de nem változatlan szerkezetben. A termelő kisiparosok rétege szűkül; a kisipar elveszti önállóságát, egyre inkább bedolgozó és kisegítő jellegűvé válik.

Mindebből kitűnik, hogy a fejlett tőkésországok kommunista pártjainak a szövetségi politikában fontos osztályszerkezeti változásokkal kell számolniuk, s rendkívül bonyolult feladatokat kell megoldaniuk e téren. A középrétegek tekintetében például fokozott figyelmet kell fordítaniuk a városi rétegek súlyának növekedésére, valamint belső szerkezetük módosulására, s az ebből adódó közös, illetve különböző érdekekre. De egészében mindenekelőtt azt kell számításba venniük, hogy a mai kapitalista társadalom döntő többsége objektíve szemben áll a monopoltőkével, az elenyésző kisebbségben levő burzsoázia (1—4⁰/₀) és a népesség 80—90⁰/₀-a között objektíve kibékíthetetlen ellentétek vannak, az érdekek alapvetően különböznek, objektíve létezik a monopoltőke hatalmának megdöntéséhez szükséges monopoltőke-ellenes front.

3. A POLITIKAI RENDSZER REAKCIÓSSÁGÁNAK FOKOZÓDÁSA A MAI KAPITALIZMUSBAN

A fejlett tőkésországok kommunista pártjainak stratégiájukban és taktikájukban az egyik legfontosabb tényezőként kell figyelembe venniük azt, hogy a politikai hatalom a monopoltőke kezében koncentrálódik, s hogy a monopoltőke reakcióssága az állammonopolkapitalizmus talaján tovább fokozódik. A monopóliumok az osztályharcban a politikai reakció növelésének új formáival, régi és új eszközök együttes alkalmazásával védik és érvényesítik érdekeiket. A polgári demokratikus rendszerek általában krónikus válsággal küzdenek; a burzsoá hatalomgyakorlásnak eme formái már nem felelnek meg a monopoltőkének, mert ellentétesek a gazdasági és a politikai hatalom végletes monopoltőkés koncentráltságával, és akadályozzák érdekeinek zavartalan érvényesítését. De objektíve ellentétesek a történelmi fejlődés követelményeivel, az új gazdasági és társadalmi feltételekkel és a radikális demokratikus változások szükségszerűségével is. Mind nyilvánvalóbb, hogy ezekben az országokban, amelyekben az osztályharc különösen éles, vagy a monopoltőke nyílt diktatúrája következik be, vagy a dolgozó tömegek demokráciája, de a jelenlegi állapotok bukásra vannak ítélve. A ta-

pasztalatok azt bizonyítják, hogy ebben a helyzetben a monopoltőke nyílt diktatúra bevezetésére törekszik. Egyre élesebben támadja az összes demokratikus jogokat és intézményeket, letöri a parlamentek erejét, meghamisítja a választások eredményeit, hamis választási törvényeket honosít meg, jobbra tolja a parlamentek összetételét, megsemmisíteni igyekszik a választott községi szervek autonómiáját, fokozottan támadja a demokratikus pártokat és tömegszervezeteket, erősíti erőszakszerveit és a hadsereg népellenes jellegét.

Az amerikai imperializmus legreakciósabb és legagresszívabb monopoltőkés körei a nyílt terrorisztikus diktatúra bevezetésére törekednek. Az Egyesült Államokban a politikai gengszterizmus a legfelsőbb politikai szférákba emelkedik. Ennek esett áldozatául 1963-ban Kennedy elnök, majd 1968-ban az elnökségre pályázó Robert Kennedy szenátor és a négermozgalom kimagasló vezetője, Martin Luther King. Az Egyesült Államok vezető monopoltőkés köreiben is éleződik a harc, amelyben a legreakciósabb erők a monopoltőke érdekeit szolgáló józanabb politikai törekvéseket sem akarják megtűrni. Az amerikai imperializmus a demokratikus erők elleni harcban segítséget nyújt az idegen tőkéseknek is. Támogatja a reakciós diktatúrákat Latin-Amerikában, Dél-Koreában, Tajvanon és másutt.

Franciaországban 1958-ban a monopoltőke érdekében létrejött a gaulle-ista személyi hatalom (elnöki hatalom), amely eltörölte a polgári demokratikus alkotmányt, és a korábbinál is reakciósabb belpolitikát vezetett be. 1960 elején az algériai ultrakolonialisták ez ellen a hatalom ellen is felkeltek, hogy lényegében fasiszta diktatúrát létesítsenek. 1968-ban a hatalmas tömegmozgalommal szemben a gaulle-isták szövetkeztek az ultrákkal, és a parlament összetételét még jobban jobbra tolták. Az NSZK-ban a monopoltőke uralma alatt létrejött ún. „representatív demokrácia” együttesen alkalmazta a monopoltőke nyílt diktatúráját és a demagógiát: betiltotta a kommunista pártot és a demokratikus szervezeteket (például a békemozgalmat), 1968-ban a Bundestagban keresztülhajszolta a szükségállapot-törvényeket, és táptalajt adott a fasiszta szervezetek feltámasztásához. 1964-ben megalakult az újfasiszta Németország Nemzeti Demokrata Pártja. Olaszországban a monopoltőke katonai

puccskísérleteket készített elő a nyílt diktatúra bevezetése érdekében. 1969-ben az Olasz Kommunista Párt leleplezte az olasz tisztikar egy részének ama törekvését, hogy a görögországihoz hasonló fordulatot idézzon elő. Ebben az országban is működhetnek az újfasiszta szervezetek. Fokozódik a politikai reakció Japánban is. Újabb és újabb munkásellenes törvényeket fogadnak el Belgiumban, Hollandiában és más államokban. Általában megfigyelhető, hogy a fejlett tőkésországok nagy részében a „törvényhozás” mind népellenesebbé válik.

Mindez, vagyis a fejlett tőkésországok politikai rendszerének fokozódó reakcióssága új politikai alapot teremt a baloldali erők összefogásához, és még inkább szükségessé teszi a monopoltőkés hatalom megdöntését.

4. AZ IMPERIALISTA KÜLPOLITIKA FŐBB JELLEMZŐ VONÁSAI

Az imperialista külpolitika alapkoncepciója	Az imperialista hatalmak külpolitikájának számbavétele is fontos feladat a kommunista pártok politikájában. E feladatnak eleget téve a fejlett tőkésországok kommunista pártjai vizsgálódásaik alapján kimutatták, hogy az imperialista külpolitika céljai, tartalma és jellege — az imperializmus természetéből következően — napjainkban is változatlanul agresszívak maradtak, sőt az imperialista külpolitika agresszivitása még fokozódott is. De több tekintetben módosult: bonyolultabb, ellentmondásosabb és sokrétűbb, eszközeiben és módszereiben változatosabb, illetőleg komplexebb lett. Eme új vonásainak kialakulására az alábbi fő tényezők hatottak:
--	---

1. A szocialista világrendszer erejének növekedése és hatékonyabb külpolitikája. **2.** A nemzeti felszabadító mozgalmak antiimperializmusának fejlődése. **3.** Az antiimperialista front erősödése. **4.** Az imperialista erőviszonyok módosulása és az imperialista ellentétek éleződése. **5.** A korábbi imperialista politika, a hidegháború kudarca és a NATO-politika válsága. **6.** A katonai erőviszonyok eltolódása a szocializmus javára és a nukleáris háború következményeitől való félelem. **7.** A háborús politika terheinek növekedése és súlyos következményei.

E tényezők hatására az imperialista körök az 1950-es évek vé-

ge felé kénytelenek voltak megkísérelni a világhelyzet és az imperialista külpolitika ártértékelését, utána pedig az „új politika” kidolgozását. Ez a kísérlet bizonyos eredményeket hozott ugyan — amennyiben elősegítette az imperialista külpolitika meghatározott mértékű hozzáigazítását az új feltételekhez —, de a lényegen nem változtatott. Emellett az imperialista körökben éleződik a harc a legagresszívabb és a józanabb erők között, s két külpolitikai koncepció, illetve tendencia figyelhető meg: az egészében agresszív és a békés egymás mellett élés elfogadása felé hajló.

1956—1957-ben megszületett „az erő adagolt alkalmazásának” és a „helyi” vagy „korlátozott” háborúk doktrínája, majd Kennedy elnöksége idején (1961—1963) a „rugalmas reagálás” koncepciója, amely feltételezte mind a totális, mind a „helyi” háborúk lehetőségét a nukleáris fegyverek alkalmazásával vagy anélkül, de hajlott a békés egymás mellett élés bizonyos fokú elfogadása és a Szovjetunióval való tárgyalások felé is. (Kennedy elnöksége alatt, 1963-ban Moszkvában aláírták a szerződést az atomfegyver-kísérletek eltiltásáról az atmoszférában, a kozmikus térségben és a víz alatt, de ez alatt az idő alatt folytatódott a vietnami háború előkészítése, és 1962-ben kirobbant a kubai válság.) Kennedy elnök meggyilkolása után Johnson külpolitikájában erősen fokozódott az agresszivitás, aminek eredményeként megnövekedett a nemzetközi feszültség. Johnson elnök meghirdette a „globális stratégia” koncepcióját, amely szerint folytatni kell a tárgyalásokat a Szovjetunióval, de minden eszközzel meg kell akadályozni a szocializmus további terjedését és az imperialista érdekeket bárhol fenyegető demokratikus mozgalmak sikereit. Csírájában kell elfojtani minden forradalmi akciót, egy talpalatnyi földet sem szabad „átengedni” az antiimperialista erőknek, minden támogatást meg kell adni a reakciós rendszereknek, el kell érni a demokratikus és kommunista-barát kormányok megdöntését, erősíteni kell az imperializmus katonai szövetségét, az Egyesült Államok vezető szerepét a kapitalista világban. E koncepció alapján az Egyesült Államok 1964-ben kirobbantotta az indokínai háborút. Közvetlenül, hadüzenet nélkül megtámadta a VDK-t és a dél-vietnami felszabadító mozgalmat. Bár ez az agresszív amerikai külpolitika — különösen a vietnami háború — fontos szerepet játszott az

1968-as elnökválasztásokon a demokrata párt vereségében, az amerikai uralkodó körök nem mondtak le a „globális stratégia” folytatásáról. Délkelet-Ázsiában, Latin-Amerikában, a Közel-Keleten, Afrikában nyíltan támogatták az ellenforradalmi imperialistabarát csoportokat. Agresszióra ösztönözték Izraelt az arab országok ellen. A köztársaságpárti Nixon elnök lényegében elődje külpolitikáját folytatta, noha fokozottan hangoztatta az Egyesült Államok „békevágyát”.

A kommunista pártok 1969-es moszkvai tanácskozásának értékelése szerint változatlan maradt nemcsak az amerikai, hanem az egész imperializmus külpolitikai alapcélja: „Az imperializmus agresszív politikájának alapja az a törekvés, hogy minden elképzelhető eszközzel gyengítse a szocializmus állásait, elnyomja a népek nemzeti felszabadító mozgalmát, akadályozza a kapitalista országok dolgozóinak harcát, feltartóztassa a kapitalizmus hanyatlásának visszafordíthatatlan folyamatát.”

A nemzetközi erőviszonyokban a szocializmus javára a hatvanas évtizedben végbement újabb eltolódás, az imperializmus újabb vereségei, a tőkés világon belül növekvő ellentmondások, a két világrendszer országai között (az Egyesült Államok kivételével) a kapcsolatban bekövetkezett előrehaladás rákényszerítette a Nixon-kormányzatot, hogy a nemzetközi feszültség enyhítésének útjára lépjen. Az Egyesült Államok elnöke, Nixon 1972-ben tárgyalóasztalhoz kényszerült. Ezt folytatni kénytelen az új amerikai elnök, Ford is. A Szovjetunió és az Egyesült Államok fejlődő kapcsolatai ellenére az imperializmus lényege változatlan, agresszív, szocializmus- és forradalomellenes maradt. Az új helyzetben rugalmasabb taktikával kívánja imperialista elképzeléseit megvalósítani. Agresszív céljainak hirdetéséről sem mondott le, s az egyes megállapodások végrehajtását akadályozza.

Az imperialista külpolitika fő irányai

Az imperialista államok hatalmas katonai erőket tartanak fenn, folytatják a fegyverkezési hajszát, korszerűsítik a fegyvereket, ellenzik a békés egymás mellett élés elvét, elutasítják a leszerelés és az atomfegyverek eltiltásának szocialista programját stb. A hatvanas évek közepe óta azonban néhány, a fegyverkezés korlátozását szolgáló megállapodást kénytelenek voltak aláírni. Az imperialista külpolitika „finomabb” eszkö-

zöket is alkalmaz a szocialista országokkal szemben. Igyekszik kihasználni a szocialista országok nézeteltéréseit, „támogatja” a „függetlenség” és a „nagyobb demokrácia” híveit, növelni próbálja ideológiai befolyását, propagandájában a tárgyilagosság benyomását kelti. Az európai szocialista országok ellen a hatvanas évek eleje óta fokozott mértékben a „fellazítás” taktikáját alkalmazza, azt állítja, hogy a békés-egymás mellett élés jegyében az imperializmus a szocialista országokkal való kapcsolatok kiszélesítésére törekszik, de például a gazdasági kapcsolatokban továbbra is diszkriminációt alkalmaz. Nagy erőfeszítéseket tesz és minden lehetséges (gazdasági, politikai, ideológiai, propaganda-) eszközt igénybe vesz annak érdekében, hogy megbontsa, meggyengítse a szocialista világrendszer egységét.

Az imperialista külpolitika a fejlődő országokkal szemben a kollektív gyarmatosítás elve alapján áll, különböző katonai eszközökkel is beavatkozik azok belügyeibe. Fő tüzét a leghaladóbb országok ellen irányítja. 1956-ban, a Szuezi-csatorna átlamosítása után Nagy-Britannia, Franciaország és Izrael megtámadta Egyiptomot, s ezt követően az Egyesült Államok segílyt ígért az egyiptomi kormánynak. 1958-ban az Egyesült Államok és Nagy-Britannia csapatai partra szálltak Szíriában és Libanonban, hogy katonai erővel verjék le az iraki forradalmat. Franciaország 1954-től 1962-ig háborút viselt az algériai nép ellen. Az 1950-es évek második felében és az 1960-as években Nagy-Britannia háborúkat folytatott Jemenben, Adenben, Ománban, Kenyában és más országokban. 1960-ban Belgium fegyveres intervenciót kezdett a függetlenné vált Kongó ellen. Az Egyesült Államok 1965-ben katonai erővel nyomta el a demokratikus mozgalmat Dominikában. Az amerikai imperializmus támadta a független Laoszt és Kambodzsát, részt vett a kongói demokratikus erők elleni harcban, szerepet játszott az indonéz ellenforradalomban, a ghanai és más puccsokban, 1967-ben és 1973-ban Izrael agressziójában az arab népek ellen. **Az imperializmus mindent elkövet azért, hogy lehetetlenné tegye vagy meggyengítse az antiimperialista összefogást, az új független államok és a szocialista országok együttműködését.**

Ezzel együtt az imperialista hatalmak viszonya is egyre bonyolultabbá és feszültebbé válik a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése és az új erőviszonyok alapján. Az Egyesült Államok ar-

ra törekszik, hogy megőrizze hatalmát Nyugat-Európa felett, a nyugat-európai országok viszont „tisztességes szövetségi kapcsolatokat” akarnak, és szabadulni igyekeznek a függőségtől. Az imperialista ellentétek éleződése következtében a NATO meggyengült; 1965-ben Franciaország kilépett annak egyesített katonai parancsnokságából, és 1966-ban távozásra kényszerítette a területén állomásozó NATO-erőket.

Sorra felvetődtek a NATO sorsának, Európa háború utáni határainak, a nyugatnémet hadsereg fegyverkezésének és atomfegyverekkel való ellátásának, a Nyugat és a Kelet kapcsolatainak kérdései. Franciaországnak a gyakorlati tapasztalatok alapján meg kellett győződnie arról, hogy nemcsak gazdaságilag, hanem politikailag sem tudja maga alá rendelni az NSZK-t, amely az Egyesült Államok és Anglia támogatását élvezi. Kiderült, hogy az 1962-ben aláírt szerződés a Párizs—Bonn-tengelyről nem biztosítja a francia imperializmus vezető szerepét az NSZK-val szemben. Az NSZK, amely korábban kettős játékot űzött az Egyesült Államok és Franciaország között, nyilvánvalóan átállt az előbbi oldalára: létrejött a Washington—Bonn-tengely, s ezzel a francia-nyugatnémet „együttműködési szerződés” teljesen értelmét veszítette.

A francia imperializmus saját érdekében kénytelen volt módosítani külpolitikai orientációját; az objektív helyzet mérlegelése alapján fel kellett ismernie, hogy a szocialista országok támogatása nélkül vagy azok ellen nem érhet el sikereket az Egyesült Államokkal és az NSZK-val szemben. Rákényszerült, hogy elítélje az amerikaiak vietnami háborúját, állást foglaljon Európa jelenlegi határainak elismerése mellett, fellépjen az NSZK atomfelfegyverzése ellen, reálisabban közelítse meg a német kérdést, javítsa kapcsolatait a szocialista országokkal. Mindezzel jelentős károkat okozott az amerikai—nyugatnémet politikának, de egyre szélesebb támogatásra talált a józanabb nyugat-európai politikai körökben.

Az Egyesült Államokban különösen nagy nyugtalanságot keltett de Gaulle „európai Európát!” jelszava. Ez ugyanis azt tartalmazta, hogy az európai kérdéseket maguknak az európai országoknak kell megoldaniuk az Egyesült Államok diktátuma nélkül. A francia imperializmus politikája e jelszó jegyében arra irányult, hogy megfelelő mértékben csökkentse az Egyesült

Allamok nyugat-európai befolyását, egyenjogú viszonyt építsen ki az Egyesült Államokkal, mentesítse Nyugat-Európát az amerikai külpolitika súlyos terheitől és következményeitől, s az Egyesült Államok nyugat-európai pozícióinak gyengítése után gyengítse az NSZK-t és Angliát is, azaz ily módon végeredményben elősegítse a francia vezető szerep érvényesülését. Ez a politikai magyarázata annak, hogy a francia imperializmus makacsul ellenezte Anglia felvételét a Közös Piacba, mert az az adott feltételek között az amerikai befolyás növekedését eredményezi.

Az Egyesült Államok, az NSZK és Anglia arra törekednek, hogy elszigeteljék Franciaországot, a többi nyugat-európai állam szorosabb összefogása révén megtörjék jelenlegi politikáját és megadásra kényszerítsék.

A francia imperializmus igyekszik a maga javára minél teljesebben kiaknázni napjaink realitásainak egy részét, növeli saját befolyását. A kommunista pártok 1969-es moszkvai tanácskozásának fő dokumentuma rámutatott: „A francia imperializmus tartani és erősíteni próbálja világgazdasági és világpolitikai pozícióit. Makacsul folytatja nukleáris ütőereje kiépítését, és nem hajlandó csatlakozni olyan intézkedésekhez, amelyek előmozdíthatnák a leszerelés ügyét. Fenntartja gyarmati uralmát Guadeloupe-, Martinique- és Réunion-szigeteknek, valamint egyes afrikai és óceániai országoknak a népei fölött... A francia imperialisták, kihasználva maradék befolyásukat volt gyarmataikon és a neokolonialista politika új módszereihez folyamodva, főleg Afrikában fejtenek ki élénk tevékenységet.”

A dokumentum az amerikai és a francia imperializmus agresszív külpolitikájának bemutatása mellett hangsúlyozza a nyugatnémet, az angol, a japán és az olasz külpolitika agresszív jellegét is. Rámutat: „A nyugatnémet imperializmus, miközben gazdasági erejét növeli, hadigépezetét is kiépíti. Az atomfegyver birtoklására törekszik, fokozott erőfeszítéseket tesz a nyugat-európai hegemonia megszerzéséért. Szembehelyezkedik minden olyan intézkedéssel, amely a leszerelésre és a nemzetközi feszültség enyhülésére vezetne, a neokolonializmus és a terjeszkedés politikáját folytatja az ázsiai, afrikai és latin-amerikai országokkal szemben.” „Anglia — a brit imperializmus gyengülése ellenére — továbbra is az egyik fő imperialista ha-

talom, amely neokolonialista módszerekkel igyekszik megőrizni afrikai, ázsiai, karib-tengeri és közel-keleti pozícióit, de olykor közvetlen katonai intervencióhoz is folyamodik. A világpolitika fő kérdéseiben az Egyesült Államok egyik legaktívabb partnere. A NATO-ban az egyik vezető agresszív erő, és szorosabb szövetséget igyekszik kiépíteni Nyugat-Németországgal... Erősödik a japán imperializmus, és fokozza terjeszkedését, főleg Ázsiában. Japánban újra felüti fejét a militarizmus. Az ottani vezető körök, amelyeket sok kötelék fűz össze az amerikai imperializmussal, ténylegesen a vietnami háborút viselő Egyesült Államok egyik fegyvertárává tették az országot, és részt vesznek a koreai nép ellen folytatott mesterkedésekben... Fokozódik az olasz monopoltőke expansziója."

A továbbiakban mindezek mellett aláhúzza: „Mindegyik imperialista állam saját célját követi, egyúttal azonban valamenyny az imperialista világrendszer egy-egy láncszeme.” A legreakciósabb és legagresszívebb imperialista körök a közös érdekek alapján napjainkban fokozott erőfeszítéseket tesznek, hogy meghosszabbítsák a NATO létét, fenntartsák az Egyesült Államok „katonai jelenlétét” az európai kontinensen, és hogy egyeítsék az imperializmus erőit a kapitalista rendszer megszilárdítására, illetve az elvesztett hadállások visszaszerzésére.

1973-ban az Egyesült Államok javaslatot tett NATO-partnereinek egy új Atlanti Charta elfogadására, amelyet éles viták után, majd kompromisszum árán 1974-ben aláírtak. Célja az Egyesült Államok hegemoniájának megerősítése. Szövetségesei felé az egymásrautaltságot hangsúlyozza, valójában az amerikai tőkebehatolás folytatását akarja biztosítani. Katonailag újabb terheket ró a NATO-tagállamokra. Ösztönzi Franciaország viszsztatérését, és igyekszik Japánt is a katonai tömörülés hatókörébe vonni.

A NATO-n belüli ellentétek elsimítására irányuló törekvésekkel párhuzamosan az európai tőkésországokban kialakulóban van egy realisabb szemlélet az európai kérdésekben. Ez többek közt Franciaország és a Szovjetunió közötti gazdasági és politikai kapcsolatok fejlesztésében nyilvánult meg, az NSZK-ban pedig az NDK és az európai status quo elismerésében. Az európai béke és biztonság kérdéseinek megtárgyalására tett javasla-

tot a NATO 1972-ben kénytelen volt elfogadni, majd tárgyalóasztalhoz ültek.

Az 1974-ben kirobbant energia- és nyersanyagválság az európai tőkésországokat nehéz helyzetbe hozta. Ezt az amerikai monopóliumok erőteljesen kihasználták, és növelték befolyásukat Európában.

Bár az imperialista politika a hatvanas évek közepéig a nemzetközi feszültség fokozása árán egyes területeken sikereket ért el, s egyes részkérdésekben volt ereje támadást indítani, az imperialista hatalmak nem tudták magukhoz ragadni a világpolitikai kezdeményezést. Az imperialista politika egyetlen alapvető célját sem érte el. A szocializmus, a demokrácia, a nemzeti függetlenség és a béke erői az imperializmus nagy, sokféle és elkeseredett ellenállása ellenére tovább növekedtek, s mind nagyobb teret hódítanak a világban.

A kommunista pártoknak az imperialista külpolitikában rendkívül ellentmondásos és bonyolult jelenségekkel kell számolniuk. Mindent el kell követniük az agresszivitás visszautasítására, de mindenképpen elő kell segíteniük a reális — többek között a nemzetközi biztonsági rendszer megteremtésére, az európai biztonsági rendszer kiszélesítésére irányuló — törekvések erősödését, figyelembe véve, hogy az imperialista külpolitika nagyban hozzájárul a kapitalizmus ellentmondásainak éleződéséhez.

5. A TÖMEGEK HELYZETE, TUDATÁNAK, SZERVEZETTSÉGÉNEK ÉS HARCAINAK SZÍNVONALA

A tömegek helyzetének romlása

A fentiek ismeretében érthető, hogy a kommunista pártok stratégiája és taktikája szempontjából rendkívül fontos feladat a tömegek helyzetének, harckészségének, aktivitásának, tudati és szervezetségi felkészültségének számbavétele.

A fejlett tőkésországok kommunista pártjai a helyzet beható elemzése alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a tömegek gazdasági, szociális és politikai helyzetének romlása az utóbbi évtizedben meggyorsult, bár több tekintetben ellentmondásos módon. A dolgozóknak súlyos küzdelmekben sikerült kiharcolni a reálbérek emelkedését, tehát anyagi helyzetük bizo-

nyos mértékben és értelemben javult; csökkent a munkanélküliség is. De az alapvető szociális feladatok megoldatlanok maradtak: a viszonylagos elnyomorodás fokozódott, a kizsákmányolás foka emelkedett, az élet drágult, a belső társadalmi feszültség nagyobb lett, az éles osztályharc állandósult, a létbizonytalanság növekedett; az elért vívmányok már elégtelenek, az újabbak kiharcolása viszont egyre nehezebb. Az állammonopolista kapitalizmus talaján fokozódik a politikai reakció, az agresszív külpolitika mind nagyobb terheket ró a tömegekre. A monopoltőke a népesség döntő többségének alapvető érdekeit egyszerre minden területen mind nagyobb erővel támadja: veszélyezteti a békét és a nemzeti szuverenitást, támad a demokratikus jogok, a szociális vívmányok és az életszínvonal ellen, tönkreteszi a kistulajdonosokat, tehát ellensége a tömegeknek. A néptömegek ezért arra kényszerülnek, hogy egyszerre minden területen szüntelenül harcoljanak, s ez hatalmas erőfeszítéseket követel.

A tömegharcok erősödése

A helyzet jellemző vonása, hogy a fejlett tőkésországokban a tömegmozgalmak rendkívüli mértékben fellendültek.

Míg a sztrájkokban és a tüntetésekben részt vevők száma az 1950-es évek második felében 10—16 millió között mozgott, az 1960-as években elérte a 35—45 milliót. A hetvenes években a sztrájkok száma tovább növekedett. (Pl. az Egyesült Államokban 1971-ben 5138 sztrájk volt több mint 3 millió sztrájkolóval, 1973-ban 5600 sztrájk zajlott le több mint 2 millió résztvevővel. Franciaországban 1970-ben 3400, 1971-ben 4300, 1973-ban 4200 munkabeszüntetésre került sor. Nagy-Britanniában, Olaszországban és Japánban is nagy tömegek vettek részt a sztrájkharcokban.)

A gyors mennyiségi növekedés lényeges minőségi fejlődéssel párosult. Megkülönböztetően fontos mutatója ennek az, hogy 1959—1960 óta a sztrájkolók és tüntetők többsége politikai jellegű akciókban vesz részt, illetve, hogy a sztrájkok és tüntetések mindinkább politikai természetűek. Továbbá jelentősen bővült a sztrájkok és tüntetések résztvevőinek szociális összetétele (a munkásokkal együtt egyre több alkalmazott, értelmiségi: pedagógus, diák és kisiparos vesz részt bennük), mind gyakoribbak a különböző szakszervezetek közös fellépései, a harc egy-

re szívósabb és tartósabb. Következésképpen a sztrájkokban a tömegek tudatossága, szervezettsége és összefogása is fejlődött, kialakulóban van a monopoltőke-ellenes egységfront. Ugyanakkor azonban azt is megfigyelhetjük, hogy ez a tömegmozgalom még elsősorban védekező jellegű, csak mérsékelten támadó, éle még nem irányul közvetlenül a hatalom megváltoztatására. A sztrájkok és tüntetések leggyakoribb és legnépszerűbb követelései a következők: az életszínvonal megvédése és megjavítása, a szociális vívmányok megvédése és kibővítése, a polgári demokratikus jogok megvédése és kiszélesítése, a béke védelme és az agresszív külpolitika elítélése, a nemzeti függetlenség védelme. Nagyjából ez a tömegharc általános frontvonala, amelyhez viszonyítva a tömegek egy része előbbre, más része hátrább áll. A többség esetében a támadó jelleg főleg a gazdasági követelésekben nyilvánul meg, a politikai követelések terén a többség elsősorban védekezik. A tömegmozgalom résztvevőinek túlnyomó többsége még nem készült fel a szocialista forradalom elfogadására, s nagy azoknak a száma is, akik egyenesen ellenzik a szocializmust. Ez az ellentmondásos helyzet tükröződött az 1968-as viharos franciaországi sztrájkokban és tüntetéseken, amelyekben több mint 10 milliós tömeg vett részt. A tömegek jelentős eredményeket értek el. A munkásosztály, az értelmiség és a diákság jelentős része e megmozdulásban politikai összeütközésbe került a de Gaulle-rendszerrel, a monopóliumokkal. Olaszországban állandóan nő a sztrájkharcok politikai jellege. Jelentős megmozdulásokra került sor Franco fasiszta diktatúrája ellen Spanyolországban. Nagy-Britanniában a szakszervezetek és a sztrájkjog védelmében bontakoztak ki sztrájkharcok a munkáspárti kormány ellen. Az Egyesült Államok sem maradt érintetlen. A hatvanas években a faji megkülönböztetés, a nyomor, a rendőri üldözések ellen nagy néger megmozdulásokra került sor. A vietnami háború ellen az amerikai fiatalok jelentős része tüntetett és tagadta meg a bevonulási parancsot.

1974. április 25-én antifasiszta, demokratikus forradalom robbant ki Portugáliában. A Fegyveres Erők Mozgalmában (MFA) tömörült haladó tisztek csoportja megdöntötte a 48 éve fennálló fasiszta diktatúrát. A tömegek nagy lendülettel kapcsolód-

tak be a demokratikus forradalomba, amelyet a Portugál Kommunista Párt kezdettől fogva minden erejével támogat. Mind szélesebben támadja az ellenforradalom politikai és gazdasági bázisát. A fasiszta reakció, valamint a burzsoázia egyéb forradalom- és haladásellenes erői több ízben megkísérelték a forradalom felszámolását. A forradalom lefékezésének egyik fő politikai ereje a Szocialista Párt jobboldali vezetése. A Portugál Kommunista Párt, támogatva az MFA-t, a demokratikus forradalom következetes végigviteléért, a szocializmus irányába való haladásért harcol.

A tömegharcok eredményei

Az az erő, amelyet a tömegmozgalom ellentmondásaival és gyengeségeivel együtt képvisel, jelentős szerepet játszik a fejlett tőkésországok életében. Nem tudta ugyan megváltoztatni a helyzetet, és nem tudta megakadályozni az életkörülmények romlását sem, de számottevően nehezíti a monopoltőke agresszív és reakciós politikájának még durvább kifejlődését, korlátokat emel a monopoltőkés érdekek teljesebb érvényesülése elé, és felkészíti a demokratikus erőket a nagyobb feladatok megoldására, engedményekre kényszeríti a monopoltőkét, amellyel szemben egy demokratikus hatalom „rémét” képviseli. Az 1968-as nagy francia sztrájkmozgalom nemcsak jelentős béremelést harcolt ki, hanem szociális és kulturális engedményeket is; elmélyítette a személyi hatalom válságát, rendkívüli intézkedésekre kényszerítette a burzsoáziát, így az átszervezte a kormányt. A kormány kénytelen volt ígéretet tenni mélyreható reformokra, fontos szociális intézkedésekre és a felsőoktatás korszerűsítésére. De mivel a mozgalom alapvető okait nem szüntethette meg, el kellett buknia. De Gaulle bukása 1969-ben súlyos csapás volt a személyi hatalom antidemokratikus rendszerére. A fejlett tőkésországok tömegmozgalma fontos szerepet játszik abban is, hogy az amerikai imperializmus a vietnami háborúban nem kapta meg szövetségeseitől mindazt a támogatást, amit követelt.

A fejlett tőkésországok tömegmozgalma jelentős eredményeket ért el eddig a gazdasági harcokban, ezt a harcot is folytatni kell, mert a monopoltőke áremelésekkel és más eszközökkel ellensúlyozza a béremeléseket stb.

**A proletariátus
politikai és szervezeti
felkészültségének
színvonala**

A fejlett tőkésországokban folyó tömegharcok legnagyobb és döntő ereje a proletariátus, éppen ezért rendkívül fontos az a kérdés, hogy mennyire készült fel az osztályharc megvívására. E kérdés

megválaszolása különösképpen nehéz, mert ebből a szempontból egyrészt az egyes országok proletariátusai között lényeges különbségek vannak, másrészt a körülmények változásaitól függően a jelenlegi értékek gyorsan megváltozhatnak.

Napjainkban a fejlett tőkésországokban a munkások és alkalmazottak száma kb. 220 millió, s mint láttuk, a proletariátus az aktív népességnek 65—80%-át alkotja. De a harc megvívásához ez önmagában nem elég. Marx még 1864-ben írta: a munkásoknak a „siker egy eleme birtokukban van — a számuk; a szám azonban csak akkor nyom a latban, ha szövetkezés egyesíti és tudás vezeti”.² A sztrájkok és tüntetések adatai alapján megállapítható volt, hogy a dolgozó tömegek tudatossága, szervezettsége, különösen pedig aktivitása nagymértékben fejlődött, de az adott helyzetben a többség felkészültsége a fejlett tőkésországok egészére vonatkoztatva ma még nem elegendő a szocialista forradalom végrehajtásához. Általánosságban az egyéb adatok is ezt látszanak bizonyítani. A fejlett tőkésországokban 27 kommunista párt működik 2,5 milliós taglétszámmal. Valójában azonban ennél jobb a helyzet, többek között az egyes országok közötti különbségekből kifolyólag. A két legnagyobb nyugati kommunista párt közül az olaszoknak 1,6 millió, a franciáknak kb. 460 000 tagja van, ami azt jelenti, hogy a fejlett tőkésországok kommunistáinak több mint 80%-a tömörül bennük. Bár ezekből a számokból nem lehet perdöntő következtetéseket levonni, annyi általánosságban megállapítható, hogy a nyugati proletariátus tudatilag leginkább Olaszországban és Franciaországban készült fel a szocialista forradalomra. Ez vonatkozik a szervezettség színvonalára is. Ezekben az országokban a legnagyobb szakszervezetek kommunista vezetés alatt harcolnak, s oda tartozik egy sor más, több milliós tagsággal rendelkező tömegszervezet is. Az olasz és a francia proletariátus nagyfokú

² Marx—Engels Művei. 16. kot. Budapest 1964. 10. old.

politikai felkészültségét, erős politikai öntudatát mutatják többek között a parlamenti választások.

Ezeket túl a proletariátus politikai tudatának és szervezettségének bizonyítéka az is, hogy Nyugat-Európa 18 szociáldemokrata pártjának 10,1 millió tagja és 44—45 millió szavazója van. A szociáldemokrata pártok befolyása Nyugat-Európán kívül — ahol különösen nagy — jelentős Ausztráliában és Új-Zélandon is. Míg Olaszországban és Franciaországban a kommunista pártok ereje meghaladja a szociáldemokrata pártokét, Angliában, az NSZK-ban, Svédországban, Ausztriában, Belgiumban és más nyugat-európai országokban fordított a helyzet. Nagy-Britanniában, az NSZK-ban és Svédországban a szociáldemokrata pártok összehasonlíthatatlanul nagyobb befolyással bírnak, mint a kommunista pártok.

A kapitalista világ szakszervezeteiben több mint 80 millió proletár egyesült, zömmel a fejlett tőkésországokban. E szakszervezetekben túlnyomóan szociáldemokrata irányítás érvényesül, de jelentős a kommunista pártok és a kereszténydemokrata pártok befolyása is.

Egészében tehát a fejlett tőkésországok tömegei között még mindig elsősorban szociáldemokrata vagy más reformista befolyás érvényesül. Az Egyesült Államokban minden más fejlett tőkésországhoz viszonyítva sajátos helyzet alakult ki: a politikai élet alapvetően a monopoltőkés kétpártrendszeren belül folyik, a munkásmozgalom döntően szakszervezeti mozgalom, jobboldali vezetés alatt.

A kommunista és szociáldemokrata pártok tömegbefolyásának növekedése mellett a fejlett tőkésországok egy részében (Franciaország, Olaszország, NSZK) jelentős baloldali ifjúsági mozgalmak alakultak ki a hatvanas években (kispolgári, anarchista, maoista). Ezek 1968-ban voltak a legaktívabbak, különösen Franciaországban. A hetvenes években azonban e mozgalmak tömegeinek egy része közeledett a kommunista pártok politikájához.

A tények alapján azt is meg kell állapítani, hogy a tömegek nagy része még nem ismerte fel valóságos érdekeit, az egyes pártok tényleges osztályjellegét; a burzsoázia ideológiája hatékony, ezért a fejlett tőkésországok döntő többségében a parlamenti választásokon még mindig a -burzsoá pártok győznek.

Következésképpen a tömegek osztályhelyzete, objektív érdekei és szubjektív tudata között ellentmondás van. Ez egyik fontos oka annak, hogy a monopoltőke gyakorolni tudja hatalmát.

II. A FEJLETT TŐKÉSORSZÁGOK KOMMUNISTA PÁRTJAINAK STRATÉGIÁJA ÉS TAKTIKÁJA

1. A KOMMUNISTA PÁRTOK POLITIKÁJA A NEGYVENES ÉVEK VÉGÉTŐL AZ ÖTVENES ÉVEK KÖZEPÉIG

A monopoltőkének a negyvenes évek végén kibontakozó támadása a kommunista pártok fő politikai feladatává tette annak visszaverését, a kivívott politikai, gazdasági és szociális eredmények megvédését, a munkásosztály és a többi monopoltőke-ellenes erő átmentését, egy monopoltőke-ellenes újabb támadásra való felkészülést. Az új helyzetben a harc új formáit kellett megkeresni. Az 1950-es évek elején a főbb nyugat-európai tőkésországok kommunista pártjai azonban feltárták, hogy nem elegendő a védelmi harc, hanem támadásba kell átmenni a monopóliumok ellen. Felmérve a körülményeket, megállapították, hogy a szocialista forradalom feltételei nem adóttak, ezért a közvetlen politikai stratégiai célkitűzés a békéért és a demokráciáért folytatott harc lehet. A béke és demokrácia kormányának megteremtését tűzték ki célként. Kísérletet tettek a kelet-európai népi demokratikus forradalmak tapasztalatainak hasznosítására. A munkás- és a demokratikus mozgalom erőinek összefogására törekedtek.

A kommunista pártok stratégiájában a háború ellen és a demokráciáért folytatott harc előtérbe állítása megfelelt a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején kialakult politikai erőviszonyoknak a fejlett tőkésországokban, a monopoltőke háborús politikája és a demokratikus szabadságjogok korlátozására irányuló törekvések elleni harc szükségleteinek.

A kommunista pártok az ötvenes évek közepéig az állammonopolista kapitalizmus új jelenségeinek csak egyes elemeit is-

merték fel. Az útkeresés problémái miatt sem alkalmazták eléggé rugalmasan a párt taktikáját az új körülményekre. Nehezítette harcukat a dogmatizmus és a szektásság erősödése is.

A kommunista pártok az ötvenes évek első felében jelentős tömegharcokat vezettek a monopoltőke egyes intézkedései ellen, de tömegbefolyásuk nem növekedett megfelelően. Mivel nem adtak választ az új körülményekre, a reformista szociáldemokrata vezetőkkel és a burzsoázia új elméleteivel nem tudtak hatékonyan szembeszállni.

A dogmatizmus felszámolásához, az állammonopolista kapitalizmus új jelenségeinek feltárásához, illetve a kommunista stratégia és taktika továbbfejlesztéséhez döntő segítséget nyújtott az SZKP XX. kongresszusa, valamint a kommunista pártok 1957. novemberi moszkvai értekezlete. Ezek hatására alkotó elméleti-ideológiai-politikai munka bontakozott ki a tőkésországok kommunista pártjaiban is.

Az ötvenes évek második felében e tevékenység bonyolult körülmények között folyt. A kommunista mozgalom önbírálatát a burzsoázia megkísérelte a kommunista pártok iránti bizalom megingatására felhasználni. A magyarországi ellenforradalom is káros hatást gyakorolt a tőkésországok kommunista pártjai jelentős részére. A szociáldemokrata pártok többsége, (nemcsak a jobboldal, hanem a kommunistákkal többé-kevésbé együttműködő baloldal is) hatása alá került ezeknek az eseményeknek. A kommunista pártok és a baloldali szociáldemokraták közötti együttműködés is nehezzé vált vagy felbomlott. A tőkésországok kommunista pártjaiban is jelentkeztek a „baloldaliság” mellett jobboldali revizionista tendenciák. A kommunista pártok tömegeinek egy részében megingás következett be, egyes csoportok elhagyták a pártot.

Az átmeneti nehézségeket a kommunista pártok az ötvenes évek végére felszámolták, és kialakították ma is érvényesülő új stratégiájukat. Figyelemmel kísérik a körülmények változását és továbbfejlesztik politikájukat.

**A kommunista pártok
mai stratégiájának
és taktikájának meg-
határozása és lényege**

A kommunista pártok stratégiájának végső célja nem változott: továbbra is a burzsoázia hatalmának megdöntése, a szocialista forradalom megvalósítása maradt. De jobban kidolgozták a közvetlen stratégiai feladatokat. Az osztályharc mai feltételeinek megfelelően, a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazása révén teljesebb, sokszor újszerű megfogalmazást nyertek azok a közbülső célok, eszközök, módszerek, közös és sajátos formák, amelyek a végső célhoz vezetnek. Ezáltal a kommunista politika hatékonyabbá vált, újabb biztosítékok teremődtek a forradalmi kalandorság vagy az opportunista megalkuvás elkerülésére.

A kommunista pártok általában arra a következtetésre jutottak, hogy a fejlett tőkésországok kapitalista társadalma ma — a korábbi időszakokhoz viszonyítva — jelentősen érettebbé vált a szocialista forradalom megvalósítására. A fejlett kapitalista társadalomban felhalmozódó belső ellentmondások, a kapitalizmus új jelenségei égetően sürgetik a szocializmus megteremtését. Az állammonopolista kapitalizmus rendszerré válása a szocializmust anyagilag a legteljesebben előkészítette. A termelőerők rendkívüli fejlettsége szintén a szocializmus létrehozását követeli. Hasonlóképpen az integráció és a kapitalista társadalom nagyfokú proletarizálódása is. Az imperialista külpolitika agresszivitásának fokozódása és a politikai reakció növekedése ugyancsak radikális változást értelt meg.

De a kommunista pártok döntő többsége (néhány ultrabaloldali és szektás csoport kivételével) mindennek szem előtt tartásával — ugyancsak egybehangzóan — azt a következtetést vonta le, hogy az adott helyzetben változatlanul hiba volna közvetlen stratégiai feladatként megjelölni a szocialista forradalom végrehajtását és a proletárdiktatúra megteremtését. Ugyanis, a szocialista megoldást sürgető tényezők mellett, helyesebben azokkal együtt és egységben, részint éppen belőlük származóan is egy sor tényező más feladatot tűzött napirendre, amin szubjektív akarással nem lehet változtatni. Továbbá a szocialista forradalom azonnali megvalósításának egyes, alapvető feltételei jelenleg hiányoznak. A fejlett kapitalista világban

most nincs olyan objektív forradalmi helyzet, amelyben viszonylag rövid idő alatt vagy egy csapásra meg lehetne dönteni a kapitalizmust. Az ilyen helyzetnek csak egyes elemei vannak meg bizonyos mértékben néhány országban. Franciaországban például az uralkodó osztály egyre kevésbé tudja hatalmát változatlan formában fenntartani. Hasonló jelek mutatkoznak Olaszországban és más országokban is. Az is igaz, hogy a tömegek helyzete romlik, és változásokra törekednek. De ezek csak elemek, egyes figyelmeztető jelek a szükséges teljesség és mélység nélkül. Egyébként Lenin 1915-ben már kifejtette, hogy csupán a forradalmi helyzet nem elegendő a forradalomhoz. Csak az a forradalmi helyzet vezet forradalomhoz, amelynek objektív tényezőihez a szubjektív tényezők is hozzájárulnak, „nevezetesen a forradalmi osztály képessége olyan forradalmi tömegakciókra, amelyek elég erősek ahhoz, hogy széttörjék vagy megtörjék a régi kormányhatalmat...”³ Ez a szubjektív tényező nem forrt még ki napjainkban. De a forradalmi helyzet hiányában a kommunista pártok még kitűzhetnék közvetlen stratégiai célként a szocialista forradalom megvalósítását, ha ennek nem mondana ellent számos egyéb tényező. Csak-hogy ellentmond az a tény, hogy a monopolizáció mai hatalmi helyzete, hatalomgyakorlási módszerei, támadásai a béke a nemzeti függetlenség, a polgári demokratikus jogok, a szociális vívmányok és a tömegek életszínvonala ellen **nem az egész kapitalizmus elleni, hanem a monopolizáció elleni harcot tűzték napirendre**, és ez elválaszthatatlanul egybefonódik a szocializmusért folyó küzdelemmel. Másrészt az osztályok közötti ellentmondások nem az egész burzsoázia és a proletariátus, hanem a monopolizáció és a proletariátus között a legkiélezettebbek. Itt van ma az ellentmondások fő csomópontja. E két tényező tekintetében némiképp hasonló helyzet állt elő, mint a két világháború között, amikor a fasizmus hatalomra jutott és a stratégiában a közvetlenül a proletárdiktatúráért folyó harc helyére az antifasiszta demokrácia megteremtését kellett állítani. Most nem a fasizmus fenyegeti a polgári demokráciát, a népek szabadságát és a világbékét, hanem az egész monopolizáció, tehát ez határozza meg a feladatot. És végül a tömegek nagyobb része

³ Lenin Összes Művel. 26. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971.

még nincs szubjektíve sem felkészülve a proletárdiktatúráért folyó harcra; egy sor országban (az Egyesült Államokban, Angliában) a kommunista pártok befolyása még kicsi stb. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a proletárdiktatúra közvetlen feladatként való megjelölése jelenleg csak elriasztaná a monopoltőke elleni harc sikeréhez szükséges és lehetséges szövetségesek nagy részét.

Mindezért a kommunista pártok egyértelműen a következő álláspontra helyezkedtek: **ma a fejlett tőkésországokban a társadalom fő ellensége a monopoltőke, a következetes proletár osztályharc stratégiai feladata a monopoltőke megdöntése.** Ennek megvannak vagy érlelődnek a feltételei. A monopoltőkével szembeni objektív érdekek alapján monopoltőke-ellenes egy-ségfrontba kell tömöríteni a szocializmus, a demokrácia, a nemzeti függetlenség, a béke és a társadalmi jólét valamennyi hívét nem az egész kapitalizmus, hanem a monopoltőke megdöntésére. Ezért a célért nemcsak a proletariátust, hanem a középrétegeket is lehet mozgósítani, sőt, tekintve, hogy a monopoltőke a burzsoáziának is csak egy kis töredéke, de a gazdasági és a politikai hatalmat döntően a kezében tartja, a középtőkések és a nagytőkések egyes rétegei is megnyerhetők vagy legalább semlegesíthetők vele szemben.

A kommunista pártok az objektív és a szubjektív feltételek elemzése alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a monopoltőke a körülmények alakulásától függően fegyveres vagy békés úton megdönthető. Taktikájuk azonban — bár a fegyveres harcra is felkészülnek — inkább arra irányul, hogy a tömegek lassú és békés forradalmi folyamatban, lépésről lépésre haladva fosszák meg a monopoltőkét a fegyveres ellenállás lehetőségétől.

Ebben a forradalmi folyamatban fokozatosan kiépül az új típusú **demokrácia, a monopoltőke-ellenes hatalom**, amely nem lesz azonos a polgári demokráciával, de a proletárdiktatúrával sem, hanem az összes monopoltőke-ellenes erők demokráciája lesz a munkásosztály vezetésével, tehát átmenetet képez a szocialista demokráciába. Feladata mindenképpen az, hogy még a kapitalizmus keretében lehetséges maximális kiteljesítésén keresztül a proletárdiktatúrához vezessen. Ahogyan a Francia Kommunista Párt 1968. decemberi „Haladó demokráciáért, szocialista

Franciaországért” című kiáltványa megfogalmazta, a francia népnek nem kell sem valamiféle javított kiadású gaulle-izmus, sem ún. centrista koalíció — amely a jobboldali politikát folytatná —, hanem **olyan haladó politikai és gazdasági demokráciára törekszik, amely utat nyit a szocializmusnak.** Az államgépezetet és az erőszakszerveket ennek megfelelően átalakítja, a dolgozók jogait kibővíti, javítja a munkafeltételeket, csökkenti a kistulajdonosok adóterheit, állami támogatást nyújt a rászorulóknak, a nagybirtokokat az egyes országok feltételeitől függően vagy felosztja a parasztok között, vagy állami tulajdonba veszi és állami gazdaságokká alakítja át, államosítja a gazdaság kulcspozícióit és bevezeti a termelés feletti munkásellenőrzést stb.

Az új típusú demokrácia alapvető osztályerőinek (a proletariátusnak és a középrétegeknek) természetéből fakadóan biztosítja a szocializmusba való forradalmi átmenet békés útját. Miután a burzsoázia döntő és fő erejét (a monopoltőkét) a monopoltőke-ellenes egységfront a munkásosztály vezetésével megdönti, a többi burzsoá rétegek a hatalmas proletár többséggel szemben aligha tudnak fegyveres ellenállást kifejteni.

Ily módon a demokráciáért és a szocializmusért folyó harc teljes egységet alkot, amelyben a jelenlegi feltételek között nem lehet megkerülni vagy elkerülni az első szakaszt, mert nélküle a második sem érhető el. Ebben az értelemben az új típusú demokrácia megteremtésének stratégiai jelszava egyben a proletárdiktatúra megteremtésének jelszava is.

Az új típusú demokráciáért folyó harc programja

A fejlett tőkésországok kommunista pártjai az új típusú demokráciának nemcsak általános stratégiáját és taktikáját dolgozták ki, hanem konkrét programját is. Ez a program az olasz kezdeményezés nyomán Nyugat-Európában leginkább a strukturális reformok programjaként ismeretes, de egyes pártok gyakran a következetes demokratizálás, az igazi vagy haladó demokrácia programjának nevezik. Az elnevezéstől függetlenül azonban minden esetben arról van szó, hogy a gazdaság kulcspozícióit állami tulajdonba kell venni, mélyreható gazdasági reformokat kell végrehajtani, a monopoltőke és a nagybirtokosok gazdasági hatalmát meg kell törni, meg kell valósítani a munkásellenőrzést és a munkások

részvételét a gazdasági irányításban, a monopoltőke támadásai-
val szemben védelmet kell nyújtani a kis- és középtulajdonosok-
nak. Mélyrehatóan meg kell reformálni a mai kapitalizmus tu-
lajdon- és termelési struktúráját, véget kell vetni a gazdaság
militarizálódásának, elő kell segíteni a különböző demokratikus
szövetkezetek létrejöttét és fejlesztését. Bár a kapitalizmus kö-
rülményei között az államosítás önmagában nem változtatja
meg sem a kapitalista gazdasági rendszer, sem a burzsoá hata-
lom jellegét, a termelőerők nagyfokú fejlettsége és összpontosí-
tása révén objektíve jobb terepül szolgál a munkásosztály har-
cának. De mindez a strukturális reformok, illetve a demokra-
tizálás programjának csak egyik oldala. A program feltételezi a
politikai hatalom demokratizálását is, vagyis végeredményben
azt, hogy az államosítás ne a monopoltőkés hatalomban, hanem
az új típusú demokráciában menjen végbe. Ez pedig lényegesen
megváltoztatja az államosítás jellegét. A strukturális reformok
programja a gazdasági és a politikai hatalom demokratikus re-
formját elválaszthatatlan egységben fogja fel. A kommunista
pártok általában hangsúlyozzák is, hogy a strukturális refor-
mok megvalósítása a gazdaságban végül is a politikai hatalom
demokratizálásának függvénye. A kommunisták — a belső gaz-
dasági és politikai demokratizálással együtt — a külpolitika de-
mokratizálását is sürgetik. Állást foglalnak a békés egymás mel-
lött élés elve mellett, követelik a fegyverkezési hajszá meg-
szüntetését, az amerikai imperializmus megfékezését, a NATO
feloszlátását, az európai kollektív biztonsági rendszer megte-
remtését, a szocialista országokkal való kapcsolatok bővítését
stb.

Amilyen mértékben megvalósul a strukturális reformok prog-
ramja, olyan mértékben tovább radikalizálódik és szélesedik a
küzdelem az új típusú demokráciáért. Míg a kezdeti stádiumban
a monopoltőke-ellenes erők a munkásosztály vezetésével a bur-
zsoáziát kényszerítik engedményekre, a monopoltőke megdönté-
se után maguk valósítják meg követeléseiket. Ezzel alapvető
fordulat fog bekövetkezni. Tehát a kommunista program dön-
tően nem arra az elképzelésre épül fel, hogy a burzsoáziát de-
mokratikus engedményekre lehet és kell kényszeríteni, hanem
arra, hogy végeredményben a **monopoltőkét meg lehet és meg
kell dönteni, s a strukturális reformokat következetesen a mo-**

monopoltőke-ellenes erőik valósítják meg saját hatalmuk szférájában.

Ilyképpen a strukturális reformok programja következetesen forradalmi program, amely a proletárdiktatúrába vezető utat jelenti az új típusú demokrácia megvalósításán keresztül.

**A kommunista
stratégia és taktika
megvalósításának
feltételei**

Az általános stratégiai és taktikai vonal sikerének biztosításához a kommunista pártoknak nehéz és bonyolult harcokat kell vívniuk a szükséges, de vagy hiányzó, vagy még nem kielégítő mértékben

meglevő feltételek megteremtéséért vagy fejlesztéséért, illetve alkalmazkodniuk kell a reális feltételekhez és lehetőségekhez. Figyelembe kell venniük, hogy a szocializmusba vezető utak a fejlett tőkésországokban az eltérő objektív és szubjektív feltételek, valamint a kedvezőbb nemzetközi tényezők miatt a szovjet vagy a népi demokratikus úthoz képest sok sajátosságot mutathatnak, s egymástól is különbözhetnek.

A siker egyik feltétele, hogy a kommunista pártok ne csak a közös, hanem ezekkel az igen fontos sajátos vonásokkal is számoljanak politikájukban. Az amerikai és a francia külpolitika között például — jóllehet mind a kettő imperialista külpolitika, mind a kettő az uralkodó monopoltőkés körök érdekeit fejezi ki — számottevő különbségek vannak. Angliában a parasztságnak mint osztálynak nincs súlya az összpolitikai erőviszonyokban, Franciaországban, Olaszországban vagy Japánban viszont nagy súlya van. Az olasz vagy a japán parasztság tömegeiben főleg szegényparaszt, Franciaországban viszont gazdag vagy jómódú. A francia kispolgárság sokkal nagyobb szerepet játszik a politikai közéletben, mint az amerikai. Egyes országokban a tömegek szervezettsége és mozgalma magas színvonalú, másokban alacsonyabb. Olaszországban vagy Franciaországban a kommunista pártok nagy tömegpártok, az Egyesült Államokban vagy Angliában viszont nem. Jelentős különbségek vannak a gazdasági fejlettségben, az állammonopolista kapitalizmus előrehaladottságában, a politikai reakció formáiban és mértékében, a műveltség színvonalában, az életszínvonalban, a szociális és egyéb vívmányok tekintetében is stb. Mindez különbségekhez vezet az osztályharcban, annak élességében, formáiban és módszereiben. Következésképpen a monopoltőke elleni közös harc az egyes or-

szágokban vagy országcsoportokban különböző stádiumban van, és sok sajátosságot mutat. Az Olasz Kommunista Párt például nagy súlyt helyez az 1947-es alkotmányban rögzített demokratikus jogok érvényesítésére. (A fejlett tőkésországok között Olaszországnak van a legdemokratikusabb alkotmánya.) A Francia Kommunista Párt viszont, amely más helyzetben van, a demokratikus jogok és intézmények helyreállítását követeli, miután azokat a gaulle-ista rendszer súlyosan megcsonkította. Az Egyesült Államokban a kommunista párt harcot vív a monopoltőkés kétpártrendszer uralmának megtöréséért, a tömegek politikai tömegpártjának megteremtéséért, a szakszervezetek radikalizálódásáért, a baloldali szervezetek összefogásáért, a több mint 20 millió néger egyenlő jogainak kivívásáért stb.

A demokráciáért és a szocializmusért vívott harc sikerének döntő politikai feltétele a munkásosztály egységének megvalósítása a kommunista pártok vezetése alatt. A munkásosztály egységét két fő területen kell kikovácsolni: a munkáspártok között és a szakszervezetek között.

A munkásosztály egysége megteremtésének legfontosabb politikai területe a munkáspártok együttműködése. Ebből a szempontból jelenleg az akcióegység létrehozása áll előtérben, természetesen a végleges, a szervezeti egység céljának feladása nélkül, sőt annak érdekében is. Az ismert tények alapján megállapítható, hogy a világproletariátus a történelemben soha sem volt ennyire szervezett, mint napjainkban, s ez hatalmas mértékben megnövelte erejét, ütőkészségét. Döntő erői az Egyesült Államok kivételével mindenütt politikai pártokban, a munkáspártokban egyesültek. Tehát ebből a szempontból sokkal inkább felkészült történelmi feladatának teljesítésére, mint a történelemben bármikor. De ezek az erők nem egységesek. A fejlett tőkésországok proletariátusának többsége szociáldemokrata befolyás, legöntudatosabb része pedig kommunista befolyás alatt áll. A két munkáspárt között viszont lényeges különbség van. A szociáldemokrata pártok jobboldali vezetői a polgári demokrácia keretei között megalkudnak a monopoltőkével. A kommunista pártok viszont a proletárdiktatúra hívei. Miután azonban a tömegek objektív érdekei azonosak és a monopoltőkés reakció fokozódása a szociáldemokrata pártokat is súlyos veszéllyel fenyegeti, a közeledés reális lehetősége növekszik.

A munkásegység elősegítése érdekében a kommunista pártok elméleti-politikai vitákat kezdeményeztek a szociáldemokrata pártokkal, hogy ezek segítségével is eloszlassák a kölcsönös félreértéseket és bizalmatlanságot, tisztázzák az együttműködés megérett kérdéseit és feltételeit, megállapítsák a közös feladatok körét, az együttműködés formáit és módját. Ezekben a vitákban a kommunista pártok kinyilvánították, hogy a béke, a nemzeti függetlenség, a demokrácia és a tömegek érdekeinek megfelelő platformon készek messzemenően együttműködni a szociáldemokrata pártokkal. De készek bármely szűkebb területen is a közös harcra, ha az a tömegek ügyét előbbre viszi. Bár a szociáldemokrata pártok egyetlen tőkésországban sem jutottak el az új típusú demokrácia programjának elfogadásáig sem, a velük folyó vitákban szükségszerűen felvetődik a szocializmus kérdése is. Részint, mert a kommunista pártok végső fokon ezért harcolnak, részint, mert a szociáldemokraták előtt is világos, hogy az új típusú demokrácia a szocializmushoz vezet. Az e kérdés körül folyó vitákban a kommunista pártok leszögezték, hogy a szocializmust nem a kommunisták korlátlan uralmaként fogják fel, mint ellenfeleik azt hamisan állítják, a munkáspártok egyesülését sem tekintik elengedhetetlen előfeltételnek, és a szocializmust megvalósíthatónak tartják több munkáspárt vagy más demokratikus pártok egyidejű fennállása és együttműködése mellett.

A kommunista pártok a szociáldemokrata pártokkal folyó vitákban a hangsúlyt nem az elválasztó tényezőkre helyezik, hanem a közös, az összetartó érdekekre, amint azt maga az élet megköveteli. Emellett azonban nem kenik el a nézeteltéréseket, nem hallgatják el a jobboldali szociáldemokrata vezetők természetlen antikommunizmusát és súlyos felelősségét a tömegek előtt.

A kommunista pártok erőfeszítései nyomán, a társadalmi haladás objektív szükségszerűségeként erősödik a kommunista és a szociáldemokrata tömegek együttműködése, a szociáldemokrata pártokban fokozatosan erősödik a balratolódási tendencia. A monopoltőke reakciós belpolitikájával és agresszív külpolitikájával szemben egyre több kérdésben közös vagy egymáshoz közeledő álláspontok alakulnak ki. Franciaországban például a szocialista párt egy sor kérdésben megegyezett a kommunista

párttal; egyezmény született a személyi hatalommal szemben a parlamenti demokrácia erősítésére; a szocialisták és a kommunisták 1965-ben az elnökválasztásokon közös jelöltet (Mitterrand) állítottak de Gaulle-lal szemben; a községi választásokon szintén közös jelölteket támogattak — ez történt az 1967-es és 1968-as parlamenti választásokon is. Ennek eredményeként erősödött a baloldal befolyása, és elmélyült a személyi hatalom válsága.

Az 1963. májusi-júniusi nagy tömegharcok után 1969-ben, tehát egy év leforgása alatt, Franciaországban újabb nagy lehetőség teremtdött az egyszemélyi hatalom megdöntésére. De Gaulle ugyanis népszavazásra bocsátotta ama területi-közigazgatási reformtervezetét, amely a demokratikusan választott községi (stb.) szervek szerepének csökkentése, vagyis az elnöki hatalom további növelése érdekében jelentős változásokat feltételezett, ám a szavazók többsége ellene foglalt állást. Ennek eredményeként de Gaulle megbukott, tehát új elnökválasztásokat kellett kiírni. A gaulle-ista tömb különböző irányzatainak harca ebben a helyzetben kiéleződött, sőt a következetes gaulle-isták és a centristák között szakadás következett be, s a gaulle-izmus tekintélye mélypontra süllyedt. Ezért a kommunista párt nagy erőfeszítéseket tett a baloldal összefogására és közös elnökjelölt elfogadtatására. A szocialista párt és a többi baloldali szervezetek azonban nem voltak hajlandók együttműködni a kommunistákkal. A szocialista párt külön jelöltet állított, aki kommunistaellenes és amerikai barát platformot hirdetett, így a kommunista párt végül is kénytelen volt szintén saját jelöltet felléptetni. Azaz a baloldal megosztottsága miatt az új lehetőséget nem lehetett kihasználni. A szocialista párt jelöltje nagy vereséget szenvedett; a kommunista párt — Duclos elvtárs személyében — a szavazatoknak kb. 20%-át kapta meg, a gaulle-ista és a centrista jelölt mögött az első fordulóban a harmadik helyen végzett. Ily módon a gaulle-ista Pompidou lett az ország új elnöke, végeredményben a szavazók kisebbségének szavazatai alapján. Ez azt jelenti, hogy a gaulle-izmus továbbra is nehéz helyzetben maradt, válsága nem szűnt meg. Másfelől az elnökválasztás után a szocialista pártban megerősödött a bal szárny, ami a régi pártvezetés bukásához, illetve a korábbihoz viszonyítva baloldalibb pártvezetés megalakulásához vezetett.

Ez a pártvezetés nagyobb készséget mutat a kommunista párttal való tárgyalásra és közös akciókra. Következésképpen Franciaországban (ha nem is egyenletesen) folytatódik a jobboldal gyengülési és a baloldal erősödési tendenciája, a döntő erők polarizációja. Ebben a folyamatban rendkívül nagy jelentősége van annak, hogy 1972-ben a kommunista párt és a szocialista párt közös baloldali kormányprogramot fogadott el.

A közös kormányprogram kompromisszumos jellegű akcióprogram. Célja olyan haladó demokrácia bevezetése, amely elősegítheti a haladást a szocializmus felé. Gazdasági célkitűzése a dolgozó tömegek gazdasági és szociális viszonyainak megjavítása. Előirányozza a nagyvállalatok ellenőrzését vagy nacionalizálását. A politikai célok között szerepel az államelnök hatalmának körülhatárolása, a parlament és a választott szervek jogainak biztosítása. A katonai tömböktől független külpolitika megvalósítását irányozza elő. 1973-ban, a parlamenti választásokon a baloldal közös listával vett részt és növelte szavazatainak számát. Az 1974. évi francia elnökválasztáson a baloldal közös jelöltet állított (Mitterrand). A jobboldal jelöltje (Giscard d'Estaing) csak rendkívül csekély többséggel tudta megszerezni az elnöki széket.

Olaszországban a Szocialista Párt, Nenni vezetésével, az utóbbi években még inkább jobbra tolódott: 1966-ban belépett a kereszténydemokraták által vezetett burzsoá „balközép”-kormányba, majd ugyanebben az évben egyesült a jobboldali Szociáldemokrata Párttal (így jött létre az Egyesült Szocialista Párt). De ezáltal szembekerült az olasz társadalom tömegeinek balratolódási tendenciájával, aminek következtében tagjainak jelentős része kivált belőle, s az 1968-as parlamenti választásokon több mint 1,5 millió szavazatot veszített. A párt többsége ezért az ellen foglalt állást, hogy a szocialisták a kereszténydemokratákkal új kormányt alakítsanak. Mindez elmélyítette az olasz „balközép”-koncepció válságát. Az ennek ellenére megalakított újabb „balközép”-kormány rövid életűnek bizonyult. A „balközép”-koncepció körüli harcokban 1969-ben szakadás következett be a Szocialista Pártban, aminek eredményeként a kormány felbomlott. Nenni kénytelen volt lemondani pártelnöki tisztségéről. Megállapítható tehát, hogy az Olasz Szocialista Pártban is erősödik a demokratikusabb politikát követelő

szárny, és nem zárkózik el mereven az Olasz Kommunista Párttól. Az olasz „balközép”-koncepció állandósult válságában és a „balközép”-kormányok sorozatos csődjében mindenekelőtt a belpolitikai erőviszonyok balrátolódási tendenciája jut kifejezésre, s ez az OKP politikáját igazolja.

A hetvenes évek első felében Olaszországban a politikai válság nagymértékben fokozódott. Az Olasz Kommunista Párt újból meghirdette a „történelmi kompromisszum” koncepcióját. Eszerint az ország demokratikus átalakítását csak az antifasiszta ellenállás során kialakult három nagy politikai erő (az Olasz Kommunista Párt, az Olasz Szocialista Párt és a Kereszténydemokrata Párt) tudja végrehajtani. A mai Olaszországban a három politikai erő hatalmi együttműködéséért küzd a kommunista párt.

Az NSZK-ban a Szociáldemokrata Párt 1966-ban a Kereszténydemokrata Párttal együtt „nagykoalíciós” kormányt alakított, majd 1969-ben a szabad demokratákkal „kiskoalíciót”, amely különösen a külpolitikában hozott jelentős változásokat. 1974 májusában a jobboldal támadása következtében személyi változások történtek a „kiskoalíció”-ban. W. Brandt lemondott kancellári tisztéről, az NSZK elnökévé Walter Scheelt, kancellárrá pedig Helmut Schmidtet választották meg. Az NSZK belpolitikai viszonyainak fejlődésében 1968-ban fontos esemény volt a legális Német Kommunista Párt megalakulása, amely a másik, az illegális kommunista párttal együtt új erőfeszítéseket tesz a baloldali akcióegység megteremtésére. A Japán Szocialista Párt baloldalibb politikát folytat, mint a nyugat-európai szociáldemokrata pártok, és elméleti alapjának a marxizmust tekinti, de politikájában nem következetes, jobboldali erői súlyos károkat okoznak a munkásegységnek, melynek kialakulását azonban a Japán Kommunista Párt „baloldali” túlzásai is akadályozzák.

Mindebből kitűnik, hogy a munkásegység megteremtése még rendkívüli erőfeszítéseket követelő, nehéz és bonyolult feladat, de a történelem érleli a feltételeit.

Hasonló a helyzet a szakszervezeti egység megteremtése tekintetében is, bár ez a dolgozók mindennapi harcában inkább megvalósul és gyorsabban fejlődik. Ebből a szempontból az Egyesült Államok sajátos helyzetben van, amennyiben a nagy

szakszervezetek egysége lényegében megvalósult, de itt ez az egység jobboldali alapon jött létre. Az utóbbi időkben megfigyelhető ezzel szemben a baloldali erők aktivitásának fokozódása. Figyelmet érdemel, hogy az amerikai szakszervezeti vezetők is kénytelenek egy harmadik párt létrehozásának gondolatával foglalkozni. A harmadik párt megalapításának növekvő igénye annál is inkább fontos, mert az Egyesült Államokban a munkásoknak és a baloldali erőknek a kommunista párton kívül nincs politikai pártjuk; a szociáldemokrata párt ugyanis jelentéktelen. A szakszervezeti mozgalom egységéért folyó harcnak nagy jelentőségű eredménye, hogy 1972-ben Olaszországban a három nagy szakszervezet közös csúcsvezetőséget hozott létre.

A kommunista stratégia és taktika sikerének a munkásegység megteremtése mellett alapvető feltétele az összes haladó erők egységének megteremtése, ami még bonyolultabb feladat. A kereszténydemokrata, a radikális, a liberális és más polgári pártok tömegei általában még kevésbé ismerték fel az új típusú demokrácia szükségességét, mint a szociáldemokrata tömegek. A polgári pártok — amelyek a fejlett tőkésországokat általánosságban véve — a szavazatok többségével rendelkeznek, különösen a kispolgári-nyárspolgári rétegekben erősek. Mögöttük a legelmaradottabb tömegek vagy a szocializmus és a demokrácia tudatos ellenségei sorakoznak fel. De e pártok tömegeinek döntő többsége objektíve szintén érdekelt az új típusú demokrácia és a szocializmus megvalósításában, ha ezt szubjektíve még nem ismerte fel, érdekei alapján mégis balratolódik. Ezt bizonyítja többek között az, hogy a polgári pártok egyre inkább különböző irányzatokra bomlanak (szélsőjobbszárny, centrista vagy „balszárny” stb.), és fokozottan kénytelenek a szociális demagógia eszközéhez nyúlni. Ezt bizonyítja az is, hogy egy sor polgári párt elvesztette korábbi jelentőségét és szerepét, s a burzsoázia kénytelen volt új pártokat alakítani vagy átcsoportosítani az erőit. A francia burzsoázia legnagyobb pártja a második világháború után a kereszténydemokrata jellegű MRP lett, de reakciós politikája következtében jelentősen meggyengült (1946-ban a szavazatok 26,3%-át, 1962-ben csak 8,9%-át kapta meg), és megszűnt a burzsoázia fő pártja lenni. Az 1960-as években a francia burzsoázia fő pártja a gaulle-ista UNR lett, de súlya már ennek is csökkenőben van.

A tömegek alapvető objektív érdekeinek és a balratolódási tendenciának figyelembevételével a kommunista pártok nemcsak a szociáldemokratákkal, hanem a polgári pártok haladó erőivel és a katolikus szervezetekkel is párbeszédet kezdeményeztek (különösen Olaszországban és Franciaországban). Ezen az úton is keresik azokat a kapcsolatokat, amelyek összeköthetik az egyszerű katolikus hívőket és a kommunistákat.

A kommunista pártok politikája következtében nemcsak a munkásegység ügye lépett előre, hanem a összes haladó erők egységének ügye is. A nagy harcok idején a kommunista, a szociáldemokrata és a kereszténydemokrata szakszervezetek, illetve tömegek egyre gyakrabban együtt küzdenek. Az egységes fellépés eredményeként számos siker született a tömegek gazdasági harcában, politikai szférájában is. 1962-ben például Olaszországban a kommunisták vezette, de igen széles összetételű tömegmegmozdulások megbuktatták Tambroni klerikális-fasiszta kormányát.

A kommunista stratégia és taktika megvalósításának fontos feltétele az élcsapat-szerepet betöltő kommunista pártok ideológiai, politikai és szervezeti egysége. A fejlett tőkésországok kommunista pártjainak ez az egysége — kisebb szakadár csoportok ellenére — általában a marxizmus—leninizmus alkotó fejlesztése és alkalmazása alapján megvan. Leküzdötték az 1950-es években jelentkező revizionista elhajlásokat, és sikeresen harcolnak a baloldali túlzások ellen is. E kétfrontos harc megszilárdította a kommunista pártok belső egységét, és nagymértékben hozzájárult a helyes politikai irányvonal kialakításához és gyakorlati érvényesítéséhez. A kétfrontos harc természetesen ma is folyik, annál is inkább, mert egyes pártokban fellépnek — főleg kívülről támogatott — szektás elemek, s ezzel párhuzamosan jelentkeznek reformista elhajlások is. (Például a svéd és a holland vagy a belga kommunista pártban.)

Néhány kommunista pártban, jelentős mértékben kínai hatásra, „baloldali” nézetek uralkodtak el. De ezek ellen eredményes harc folyik, például Ausztrália, Új-Zéland és Japán kommunista pártjaiban. Japánban a korábbi évekhez viszonyítva a „baloldali” nézetek jelentősen visszaszorultak a kommunisták soraiban. Hasonló a helyzet Ausztráliában is. A holland kom-

munisták szintén sikeresen küzdenek a „baloldali” opportunisták ellen.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a fejlett tőkésországok kommunista pártjai döntő többségükben realisan számolnak a mai kapitalizmus alapvető jelenségeivel. A rendkívül sokféle, bonyolult és ellentmondásos tényezők labirintusában, a marxizmus—leninizmus talaján néhány párt kivételével biztosan eligazodnak. A sokféleségben, az ellentmondásos és bonyolult folyamatokban pontosan meghatározzák az általános és sajátos feladatokat. Kimutatják, hogy az ellentmondásos jelenségek és folyamatok összességében kibontakozik a társadalmi haladás erőteljes történelmi tendenciája, amelyet az egyes vereségek vagy átmeneti megtorpanások és visszaesések nem fednek el. Stratégiájuk és taktikájuk nem elméleti spekulációkra, szubjektív elgondolásokra, hanem a valóságos helyzetre épül, ezért helyes. Ez a stratégia és taktika biztos győzelmet ígér a monopoltőke, majd az egész burzsoázia felett, de rendkívüli öntudatot, szervezettséget, fegyelmet, szívósságot és szüntelen aktivitást követel a kommunistáktól.

A fejlett tőkésországok kommunista pártjai a szocializmus sokat ígérő céljának szem előtt tartásával, a monopoltőke elleni harcukkal lényegesen hozzájárulnak az egész világforradalmi folyamat fejlődéséhez; az imperializmus fő erőivel közvetlen küzdelmet vívnak. Elméleti munkásságukkal és politikájuk szüntelen fejlesztésével hozzájárulnak a marxizmus—leninizmus gazdagításához, és új távlatokat nyitnak a szocializmus jövőjéhez. A mai kapitalizmus közvetlen elemzése és értékelése alapján lehetővé teszik a kommunista világmozgalom politikájának jobb összegezését és érvényesítését. A kommunista és munkásmozgalom jelenlegi vitáiban döntő többségükben következetesen a marxizmus—leninizmus talaján állnak, és fontos szerepet játszanak a problémák megoldására tett erőfeszítésekben, valamint az antiimperialista egységfront megerősítésében.

ÖTÖDIK TÉMA

**AZ ÚJ FÜGGETLEN ÁLLAMOK
TÁRSADALMI-POLITIKAI FEJLŐDÉSÉNEK KÉRDÉSEI.
SZEREPÜK KORUNK FŐ KÉRDÉSEINEK MEGOLDÁSÁBAN**

I. AZ ÚJ FÜGGETLEN ORSZÁGOK FEJLŐDÉSE ÉS NÉPEIK HARCÁNAK FELTÉTELEI AZ 1950-ES ÉVEK MÁSODIK FELÉTŐL NAPJAINKIG

A második világháború után fellendülő nemzeti felszabadító mozgalmak az imperializmussal vívott harcban, a szocialista világrendszer és a kommunista világmozgalom segítségével két világtörténelmi jelentőségű eredményt értek el: megsemmisítették az imperializmus régi gyarmati rendszerét, és létrehozták az új független országok hatalmas csoportját. A szocialista világrendszer megalakulása óta ez a két eredmény a világ fejlődésének legfontosabb jelensége. A szocialista világrendszer létrejötté és erősödése mellett leginkább ezek járultak hozzá a világ képének megváltozásához. A nemzeti felszabadító mozgalmak lényegesen meggyengítették a kapitalista világrendszert, megingatták és átformálták az imperializmus rendszerét, új erőket kapcsoltak be a világpolitika alakításába, megnövelték a világforradalmi folyamat erőit, kiszélesítették és magasabb színvonalra emelték az antiimperialista harcot, nagymértékben módosították a nemzetközi erőviszonyokat, bővítették a szocialista világrendszer szövetségeseinek vagy potenciális szövetségeseinek táborát.

A végbement folyamat rendkívüli méreteit jól érzékelteti az a tény, hogy míg a gyarmatok és félgyarmatok területe 1919-ben a világ területének 72⁰/₀-át tette ki, 1969-ben már csak 3,7⁰/₀-át. 1919-ben a gyarmatokon és félgyarmatokon élt a világ népességének 69,4⁰/₀-a, 1969-ben már csak 1⁰/₀-a.

A gyarmatok és félgyarmatok többsége a második világháború utáni évtizedekben szabadult fel. Többek között ebben az időszakban váltak függetlenné olyan hatalmas országok, mint

Kína és India. A második világháború és 1975 között 69 ország vívta ki függetlenségét. Az egykori gyarmati és félgyarmati országok népessége ma meghaladja a 2,5 milliárd főt. Az 1919 óta szuverén államokká vált egykori gyarmati és félgyarmati országok (a szocialista államok nélkül), illetve általában a „harmadik világ”-nak nevezett térség (amelybe a korábban függetlenné vált latin-amerikai országok is beletartoznak) területe a világ területének 58,2%-át alkotja, népessége pedig Földünk lakosságának 48,0%-át teszi ki.

A gyarmatok és félgyarmatok felszabadulása a második világháború után alapjában — sok sajátossággal és nagy időbeli eltérésekkel — két úton ment végbe. Egyrészt a népi demokratikus forradalmak útján (Kína, Észak-Korea, Észak-Vietnam), másrészt a polgári vagy polgári demokratikus függetlenségi szabadságharcok, illetve népi felszabadító küzdelmek útján. Ennek megfelelően a volt gyarmati és félgyarmati országok egy része a szocializmus, túlnyomó többsége pedig a kapitalista fejlődés útjára lépett. A második csoportba tartozó országok fejlődésének legnagyobb kérdése az, hogy hogyan haladjanak tovább. Ebben a csoportban jelent meg az 1960-as években a nem kapitalista fejlődés útja.

Az ázsiai gyarmatok és félgyarmatok legtöbbje fegyveres harccal vívta ki függetlenségét. Afrikában a felszabadulás feltételei később, általában az 1960-as években, sok tekintetben más nemzetközi helyzetben és más belső körülmények között érték meg, a függetlenné válás ezen a kontinensen általában békésebb keretek között történt meg. Ebben szerepet játszott a korábbi fegyveres gyarmatosítás kudarcának tapasztalata és a neokolonialista módszer is.

Napjainkban a nemzeti felszabadító mozgalmak két közegben zajlanak. Egyrészt a még meglevő gyarmatok, másrészt a fejlődő országok közegében.

Az állami függetlenség kivívása és az azóta megtett út egy sor új, hallatlanul súlyos problémát vetett fel, amelyek megoldása különösképpen nehéz és bonyolult feladat. Ezek a problémák részint a korábbi gyarmati helyzet, részint a függetlenségi harc tartalmának és formáinak, részint a függetlenség körülményei között lezajlott fejlődésnek és politikának, részint pedig a világ ellentmondásos hatásainak a következményei. Az állami

függetlenség tényezője mellett e következmények és a belőlük származó feladatok alkotják a forradalmi politika más kiindulópontjait, azaz meghatározó tényezőit és feladatkörét.

1. A VOLT GYARMATI ÉS FÉLGYARMATI ORSZÁGOK GAZDASÁGI HELYZETE ÉS VISZONYAI

**Az új független
országok gazdasági
függősége**

Az új független országokban folyó osztályharc és politika színtere egy olyan gazdaság, amely sok tekintetben különbözik mind a szocialista, mind a fejlett

tőkésországok gazdaságától.

Közismert tény és egyben a forradalmi politika folytatásának alapvető tényezője, hogy a gyarmati iga alóli felszabadulás — a szocialista útra tért országok kivételével — csupán a politikai függetlenséget biztosította a fiatal államoknak (gyakran azt is csak formálisan, általában nem teljesen), a gazdasági függés számai azonban többnyire megmaradtak, vagy éppen még szorosabbra fűződtek. Következésképpen az imperializmus „klasszikus” vagy hagyományos gyarmati rendszerének szétesése a függetlenné vált országok többségének esetében az imperialista mozdonyról nem kapcsolta le a szerkocsit, ezért nem is járhatott olyan gyors és radikális következményekkel a világforradalmi folyamatban, a világ gazdasági kapcsolatokban, a világpolitikában és az egyes országok életében, mint azt annak idején Lenin feltételezhetőnek tartotta. Mindenesetre tény, hogy a gazdasági függés mértékét erősen befolyásolja, hogy a kivívott politikai függetlenség mennyire erős, és miután a felszabadult országok között e tekintetben is nagy különbségek vannak, az imperializmustól való gazdasági függés számai is különböző erősségűek. Másfelől viszont a gazdasági függés mértéke jelentősen befolyásolja a politikai függetlenség mértékét. Vagyis a kettő között szoros kapcsolat áll fenn. Ezért a két jelenséget dialektikus egységben kell vizsgálni annak hangsúlyozásával, hogy a politikai önállóság növekedése alapvető feltétele a gazdasági önállósulás meggyorsulásának.

A tények összességének ismeretében jelenleg meglehetősen általánosítható megállapítás, hogy az új független államokban

korlátozott politikai függetlenség teremtdött meg, s a külföldi magántőke korábbi befektetésekkel szerzett pozícióit a politikai függetlenség kikiáltása — egy-két országtól eltekintve — nem érintette, sőt azóta sok országban még újabb pozíciókat is szerzett. Igaz, hogy néhány országban az államosítás, illetve az állam beavatkozás mérsékelte a külföldi magántőke befektetéseit. Ennek ellenére a fiatal államoknak a külföldi magántőke kezében levő pozíciói többnyire a gazdaság legfontosabb szektorait fogják át vagy uralják, s rajtuk keresztül gyakorlatilag a gazdasági élet egésze ellenőrizhető és befolyásolható.

Ha a külföldi tőke osztatlanul és háborítatlanul uralja a gazdasági kulcspozíciókat, a politikai függetlenség még formálisabbá-látszólagosabbá válik. Teljesen érthető, hogy a **következetes nemzeti függetlenségi mozgalom legfőbb célkitűzése a politikai függetlenség megteremtése után, a politikai függetlenség erősítése érdekében is a külföldi tőke uralmának megtörése és az önálló nemzeti gazdaság kiépítése.** Ez a harc a nemzeti függetlenségért vívott küzdelemnek talán a legnehezebb szakasza, hiszen a külföldi tőke általában nagyobb gazdasági erővel, olykor még nagyobb belső „rendőrséggel” is rendelkezik, mint az egész állam, és azonfelül még élvezi valamely imperialista nagyhatalom támogatását, védelmét. A harcot nehezíti, hogy a legtöbb országban égető szükség is van a külföldi tőke tevékenységére a gazdasági növekedés érdekében. A mozgósítható belső erőforrások egyelőre csekély volta, a felhalmozás elégtelensége miatt ugyanis a fiatal államok nagy tőkehiánnyal küdenek. Ráadásul a kölcsöntőke és segély — amennyiben az a fejlett tőkésországoktól vagy a befolyásuk alatt álló nemzetközi szervezetektől származik — rendszerint a külföldi tőkének teendő engedményekkel párosul, s fokozza a fiatal államok függését az imperialista államoktól, valamint az egyes monopóliumoktól.

Következésképpen a forradalmi politika fontos kiindulópontja az a tény, hogy a politikailag függetlenné vált, de nem szocialista forradalomban fejlődő fiatal államok gazdaságilag többé-kevésbé erősen függnak az imperializmustól, s így politikai függetlenségük sem lehet teljes.

**A neokolonializmus
mint legfőbb veszély**

Az újonnan függetlenné vált országok általában tehát nem szakadtak ki a kapitalista világ gazdaság rendszeréből, még ezernyi szállal kötődnek a fejlett tőkésországokhoz. A függésnek ez a — főként gazdasági szálakon nyugvó — rendszere adja a neokolonializmus objektív alapját. A neokolonializmus funkciója — az általános világ gazdasági és világpolitikai tényezőkön kívül — abból adódik, hogy jogilag független államokkal szemben nyilvánul meg olyan körülmények között, amikor ezekben az országokban a társadalmi-politikai átalakulás, a forradalmi erők győzelme reális veszéllyé vált az imperializmus számára. A neokolonializmus gazdasági módszerei a következők: segélyek, kölcsönök, külkereskedelmi kedvezmények (politikai feltételekkel), illetve gazdasági zsarolás és blokádnál, továbbá megvesztegetések, részvények és egész vállalatok átjuttatása (az állami szektorral szemben) a helyi tőkések kezére, a helyi vezetők bevonása a külföldi érdekeltségű társaságok igazgatói tanácsába, valutáris és világpiaci manőverek stb. A gazdasági módszerekén kívül a legkülönbözőbb egyéb eszközöket is felhasználja, így a törzsi, nemzetiségi, faji, vallási, nemzeti ellentétek felszítását (például az indiai—pakisztáni konfliktus, a nigériai törzsi ellentétek, az arab—izraeli ellenségeskedés), a belső pártharcokat és frakcióharcokat (például az arab Baath-pártban), a különböző nemzetközösségeket, államszövetségeket, államcsoportosulásokat, a katonai szerződések rendszerét (CENTO, SEATO), a katonai támaszpontokat, a katonai fenyegetéseket, a kulturális és ideológiai befolyást (az antikommunizmus propagandája) stb. De nem kevésbé tartozik a neokolonializmus rendszeréhez a háború, a katonai agresszió eszköze; erre a háborúk és katonai beavatkozások szakadatlan sora a bizonyíték.

A neokolonializmus tehát — mint újgyarmatosítási rendszer — a megbukott régi gyarmatosítástól eltérően egyrészt sokkal komplexebb eszközöket és módszereket alkalmaz, másrészt új eszközöket és módszereket, új kizsákmányolási formákat helyez előtérbe. Az eszközök és módszerek alkalmazása is igen sok módon történik: egyes imperialista államok vagy államcsoportok révén, „egyéni” vagy kollektív gyarmatosítás alakjában.

A volt gyarmati és félgyarmati országok neokolonialista gazdasági függése nemcsak az imperialista uralom megőrzését és a

fejlődő országok kapitalista rendszerben való tartását célozza, hanem a kizsákmányolás fokozását is. A fiatal, független országok fejlődését nem utolsósorban az akadályozza, hogy megteremtett nemzeti jövedelmük egy jelentékeny része különféle csatornákon át, nyíltan vagy burkoltan idegen hatalmak kezébe megy át.

Tehát a forradalmi stratégiának és taktikának számolnia kell azzal, hogy az imperialista hatalmak a neokolonializmusból nagyobb anyagi hasznot húznak, mint a régi gyarmati rendszerből azelőtt. **A volt gyarmati és félgyarmati országok fejlődését fenyegető legnagyobb veszély a neokolonializmus.**

Az új független államok gazdasági szerkezete

Az új független államok gazdasági viszonyait és gazdaságát, annak belső szerkezetét általában a fejlett országokhoz viszonyított nagyfokú elmaradottság, a súlyos gyarmati örökség és ellentmondásos kettősség jellemzi: egyfelől a viszonylagosan fejlett vagy embrionális tőkés árutermelési viszonyok, másfelől a prekapitalista termelési módok konzervált maradványai.

A gazdaság kapitalista árutermelő ágai eleve a fejlett tőkés országok gazdaságához közvetlenül kapcsolódva fejlődtek ki, az egyes országok esetében nagyon eltérő mértékben. Ez a gyarmatosítók tudatos intézkedéseinek, a számukra fontos ágazatok kifejlesztését erőszakoló politika hatására történt, és monokultúrás gazdaságot eredményezett. A monokultúrás gazdaság pedig megnehezítette, sőt egyenesen hátráltatta a többi ágazat fejlődését, tehát az önálló nemzeti gazdaság létrejöttét.

A fejlődő országok tehát egy heterogén és torz szerkezetű gazdaságot örökölték a gyarmati rendszertől. Az elmaradottságra jellemző, hogy például Fekete-Afrikában a közös törzsi földeken saját szükségletre termelő családi kisgazdaságok, területileg és általában a felbecsülhető termékmennyiség szempontjából is a gazdaság nagyobbik vagy legalábbis jelentékeny részét képezik. Latin-Amerikában a mezőgazdaság mintegy 50%-ára a feudális viszonyok jellemzők. Délkelet-Ázsia egyes országaiban és az olajtermelő arab országokban a feudális rendszer még csaknem az egész mezőgazdaságra kiterjed.

A fiatal független államok gazdasági szerkezetét általában a mezőgazdaság — amely maga is torz szerkezetű — uralkodó

szerepe és az ipar fejletlensége jellemzi. A mezőgazdaság foglalkoztatja Fekete-Afrikában a lakosság 80—95%-át, Latin-Amerikában 60%-át, az Arab-Keleten, valamint Indiában és Indonéziában mintegy 70%-át. Ebből a gazdasági ágból kerül ki a társadalmi össztermék túlnyomó része, a nemzeti jövedelem döntő hányada.

A gazdaságnak ez a torz szerkezete tükröződik a külkereskedelem áruösszetételében is. Amíg az export csupán egy vagy néhány nyersterményre terjed ki, addig az import széles skálájú. Számos ország esetében a feldolgozóipari termékek mellett gyorsan növekvő arányban találunk mezőgazdasági termékeket, élelmiszereket is.

A gazdaságnak ez a torz jellege, a kapitalista és tradicionális termelési módok sajátos együtt létezése az egész gazdasági és társadalmi fejlődést befolyásolja, s magyarázatot ad — a függés és a külső kizsákmányolás mellett — a termelőerők alacsony színvonalára és lassú növekedésére is. Az elmaradott gazdasági struktúra az egész gazdaságot érzékennyé teszi a világpiaci változásokkal szemben. (A ghanai gazdaság súlyos állapota, mely 1966-ban alapot és ürügyet szolgáltatott a haladó kormányzatot eltávolító katonai puccsnak, nem utolsósorban a kakaópiac gyors romlásának volt a következménye.)

A tulajdonviszonyok hasonlóképpen vegyesek, de egészükben elmaradottak. A kapitalista tulajdon Ázsiában is alig, Fekete-Afrikában pedig még kevésbé fejlett. Indiában, Brazíliában és néhány más országban a monopolizáció is megjelent, másutt pedig a nagy- és középburzsoázia is alig. Ázsiában és Latin-Amerikában erős feudális, egyes országokban már kapitalizálódó vagy általában magánföldtulajdon alakult ki, Fekete-Afrika számos országában viszont ma sem ismerik a földmagántulajdont.

Az elmaradott gazdasági viszonyok, a földtulajdon- és elosztási viszonyok, az uralkodó rétegek mérhetetlen pazarlásai szintén fékezik a gazdaság egészséges fejlődését. Például az arab feudális vezetők évi jövedelmük legkevesebb 10%-át — a kuvaiti sejk mintegy 30%-át nyugati bankokban helyezi el — kivonják a nemzeti felhalmozás folyamatából.

Egyes országokban a primitív babonás szokások, a megrögzött konzervativizmus, a minden újjal szembeni idegenkedés,

a törzsi, vallási, nemzetiségi és kaszt szerinti elkülönülés és gyűlölködés megkönnyíti az uralkodó rétegek gazdagodását, és ólomként nehezedik a tudat fejlődésére, a művelődésre, a szellemi színvonal emelkedésére, az általános fejlődésre.

Az államkapitalizmus Az elmaradott és torz gazdasági viszonyok közepette, a gazdasági elmaradottság és a neokolonializmus elleni harc szempontjából a fejlődő országok többségében megkülönböztetett jelentősége van az államkapitalizmus vagy az arra irányuló tendencia megjelenésének. Az államkapitalizmus ugyanis — eltekintve azoknak az országoknak (például Tajvan) az állami beavatkozásától, amelyekben az állam idegen ellenőrzés, a külföldi tőke erős befolyása alatt áll — alapjában haladó jellegű, amennyiben az önálló nemzetgazdaság megteremtését, az egyéb antiimperialista és antifeudális célokat és a termelőerők gyors fejlődését célozza. A fejlődő országok államkapitalizmusa mindenekelőtt abban különbözik a fejlett tőkésországok állammonopolista kapitalizmusától, hogy nem a monopoltőke hatalmát képviseli, s nem a magasan fejlett termelőerők spontán működésének szabályozása a feladata, hanem a fejletlen termelőerők növekedésének meggyorsítása, vagyis a termelőerők alacsony fejlettségi színvonalán jött létre. Ellentétben a fejlett tőkésországok állammonopolista kapitalizmusával, **ennek az államkapitalizmusnak többféle és változó osztálytartalma lehet** az állam jellegétől és annak változásától függően. Jellege csak annyiban meghatározott, hogy **végző soron antiimperialista és antifeudális jellegű kell hogy legyen** (ez ugyanis feltétele az önálló nemzetgazdaság megteremtésének és a termelőerők fejlesztésének).

Minthogy a külföldi tőke egyeduralmának megtörése, a független nemzetgazdaság megteremtése a nemzeti burzsoáziának is érdekében áll, sok esetben a nemzeti burzsoázia kezdeményezi az államkapitalizmus kifejlesztését (mint például Indiában, de eredetileg Egyiptomban és Burmában is), és elvileg lehetséges, hogy az államkapitalizmus működése tartósan is összhangban legyen a nemzeti tőke érdekeivel.

Az államkapitalizmusban megjelent és erősödik az állami szektor, amely általában az ipar kulcságaiban, rendszerint a nehéziparban a legjelentősebb, de a gazdaság egyéb területein (például a pénzügyekben, a közlekedésben) is számottevő szere-

pet játszik, illetve játszhat. Számos ország kisiparában és különösen mezőgazdaságában erősödik a szövetkezeti szektor (mint tulajdonforma, s még inkább mint termelési vagy fogyasztási szövetkezet). Az állami tulajdon a mezőgazdaságban is megjelent. Az állami földbirtokokon leggyakrabban állami mintagazdaságokat, mintafalvakat, mezőgazdasági központokat és iskolákat hoznak létre.

Az állami szektor különösen a társadalmilag leghaladóbb volt gyarmati és félgyarmati országokban fejlődött ki.

Mint látjuk, a „harmadik világ” gazdasága rendkívüli sokféleséget mutat; a különböző gazdasági szektorok és termelési viszonyok együttes jelentkezése sajátos keveréket alkot, s hogy végül is milyen termelési mód kerekedik felül, általában nem dőlt még el. Azaz, a gazdasági viszonyok átmeneti jellegűek. Ennek a gazdaságnak kifejtése és mozgásba hozása mérhetetlen energiákat és erőfeszítéseket követel.

**A „harmadik világ”
helye a kapitalista
világgazdaságban.
A volt gyarmati és
félgyarmati országok
gazdasági fejlődésének
üteme, problémái
és perspektívái**

A „harmadik világ” gazdasági fejlődésének és önállósulásának problémái jól lemérhetők a fejlődés ütemén, a jelenlegi tendenciában, illetve az ezek alapján feltételezhető perspektívában, a gazdasági ütem és a népszaporulat összevetésén és más hasonló tényezőkön. A volt gyarmati és félgyarmati országok egész tömegét nem lehet egyszerűen és egyér-

telműen a kapitalista világregndszer tagjainak tekinteni, s nemcsak politikájuk miatt, hanem azért sem, mert élükön a ma még csak csekély kisebbséget képviselő leghaladóbb országokkal gazdaságilag is kifelé tartanak belőle. Mégis, miután gazdaságuk természete, nemzetközi gazdasági kapcsolataik, gazdasági viszonyaik, helyük a világgazdaság egészében és más tényezők ma még alapvetően a kapitalista világgazdasághoz kötik őket, s mert társadalmi-politikai rendszerük is erősen függ az imperiaлизмstól, lényegében a kapitalista világregndszer tagjai, s annak következményeit viselik. Következésképpen — ha nem is bizonyos fenntartások nélkül — problémáik rendkívüli voltát a kapitalizmus keretében kell vizsgálni.

Ebből a szempontból a legáltalánosabbnak tekinthető kiindulópont a fejlett tőkésországok és a fejlődő országok termelő-

erői színvonalának összevetése, mert a különbség megdöbbentő nagyságú és mélységű. Ezt már az is érzékelteti, hogy például az egy főre eső nemzeti jövedelem a fejlett tőkésországokban átlagosan 1800—1900 dollár, a fejlődő országokban csak 145—150 dollár. A világ népességének kb. 48%-ára — amely az elmaradott országokban él — a világ összjövedelmének alig több mint 8%-a jut évente, 3,4%-ára viszont — amely a legfejlettebb tőkésországokban él — kb. 55%-a. A fejlődő országok a világ tudományos kapacitásának mindössze 5%-ával rendelkeznek. A fejlett tőkésországok — amelyekben a világ népességének kb. 20%-a él — a kapitalista világ ipari termelésének kb. 90%-át adják, a fejlődő országok viszont — amelyekben a világ népességének kb. 48%-a él — csak kb. 10%-át.

Ez a megdöbbentő különbség a fejlett tőkésországok és a fejlődő országok között azt jelenti, hogy a volt gyarmati és félgyarmati országok gazdasága rendkívül elmaradott, néptömegei hihetetlen nyomorban élnek. Az ENSZ adatai szerint napjainkban a világnépesség egyharmada éhezik és 50%-a nem kielégítően táplálkozik. A fejlett tőkésországokban a lakosság egy főre esően átlagosan napi 3060, a fejlődő országokban pedig csak 2150 kalóriát fogyaszt (legkevesebbet, 2070-et Délkelet-Ázsiában). De ennél sokkal nagyobb különbségek vannak a táplálkozás minőségi összetételében. A fejlett tőkésországokban egy főre például napi 44 g állati fehérje és 106 g zsiradék jut, a fejlődő országokban viszont csak 9, illetve 34 g. Az egyoldalú táplálkozás következményeiben lényegileg azonos az éhezéssel.

A fenti adatok a „harmadik világ” gazdasági fejlődésének rendkívüli nehézségeit mutatják és egyben a mai világ egyik legfeszítőbb és legnehezebb ellentmondását, de a helyzet perspektivikusan sem megnyugtató, sőt, sok tekintetben még nyugtalanítóbb. Egyes adatok arra mutatnak, hogy néhány országtól eltekintve a volt gyarmati és félgyarmati országok gazdasági helyzete a felszabadulás után több vonatkozásban még romlott is, a fejlett tőkésországokhoz viszonyított gazdasági elmaradottság alig csökkent vagy még fokozódott. Bár a gazdasági növekedés üteme általában gyorsult, a „demográfiai robbanás” és más tényezők következtében az egy főre eső termelés egy sor országban és térségben kisebb lett. A mezőgazdasági termelés növekedésének üteme annyira alacsony, hogy amennyiben nem kö-

vetkezik be alapvető változás, a közellátás beláthatatlan ideig katasztrofális marad. Az egy főre eső mezőgazdasági termelés növekedésének évi átlagos üteme 1953—1964-ben például Argentínában mindösze 0,1, Indiában 0,9⁰/₀ volt. Általában — a második világháború előtti állapotokhoz viszonyítva — a gazdaságilag fejletlen országok élelmezési helyzete romlott, az éhség veszélye nem szűnt meg, hanem még növekedett is. Ha az egy főre eső élelmiszer-termelés második világháború előtti színvonalát 100-nak vesszük, úgy 1964—1966-ban az egy főre jutó élelmiszer-termelés Latin-Amerikában kb. 97, Délkelet-Ázsiában és Afrikában kb. 99 volt. Figyelembe kell venni, hogy a fejlődő országokban a népszaporulat üteme gyorsul: 1950—1955-ben évi átlagban 2,1, 1955—1960-ban, 2,4, 1960—1965-ben 2,6—2,7⁰/₀ volt.

Hasonló a helyzet az ipari termelés növekedése terén is. Bár az ipari termelés növekedése gyorsult, és ennek, valamint számbeli növekedésük következtében a fejlődő országok részesedési aránya a kapitalista világ ipari termelésében az 1958. évi 8,4⁰/₀-ról 1972-ben 14,5⁰/₀-ra emelkedett, a helyzet jóformán nem javult. A fejlődő országok ipari termelése 1957 óta több mint kétszeresére nőtt — tehát a függetlenség feltételei között nagyobb ipari potenciál teremtdött, mint az egész megelőző történelem során —, de még mindig óriási a lemaradás. Az ipari termelés területén a munkatermelékenység tekintetében a lemaradás 5—7-szeres, a mezőgazdaságban pedig 20—25-szörös. S annak ellenére, hogy a fejlődő országok ipari termelésének növekedése nagyobb, mint a fejlett tőkésországoké, szinte egyáltalán nincs kilátás arra, hogy a különbségek történelmileg belátható időn belül kiegyenlítődjenek. (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az 1960-as években az ipari fejlődés ütemében meglevő különbség még csökkent is a fejlett tőkésországok javára.)

Az elmaradottság mértékét figyelembe véve a fejlődő országok két nagy csoportja alakul ki. Az egyik: a tőkés fejlődés szempontjából közepesen fejlett agrár-ipari országoké (Argentína, Chile, Mexikó, Brazília, Venezuela), a másik: a többi ázsiai, afrikai, latin-amerikai ország, ahol az ipar gyengén fejlett, vagy fejletlen, aminek következtében agrárjellegű gazdaságuk van. Az elmaradottabb országok csoportján belül is nagy különbségek vannak. Mintegy 25 ország rendkívüli elmaradottságára jellem-

zõ, hogy az egy főre jutó nemzeti jövedelem nem éri el az évi 100 dollárt sem.

Az elmaradott országok egy része a hetvenes évek közepén a nyersanyagok világpiacra bekövetkezett áremelkedése folytán kedvezőbb helyzetbe került. Itt (Kuvait, Szaúd-Arábia, Irán, Irak, Líbia, Algéria, Venezuela) az egy főre jutó nemzeti jövedelem meghaladja az 1000 dollárt.

A fejlődő országok egészének általános elmaradottsága következtében a felemelkedés perspektívái kilátástalanok. Egyes polgári szakemberek számításai szerint a gazdaságilag elmaradott országok felzárkózása a fejlett országokhoz — hacsak nem következik be valamilyen alapvető változás a világ fejlődésében — igen hosszú időszakot igényel.

A forradalmi politikának, stratégiának és taktikának mindezt figyelembe kell vennie és szükségszerűen arra a következtetésre kell jutnia, hogy a „harmadik világ” gazdasági problémái és a belőlük származó általános társadalmi kérdések a kapitalista világrendszerben, a kapitalizmus talaján és keretében nem oldhatók meg, ezért más utat kell keresni és választani.

2. A VOLT GYARMATI ÉS FÉLGYARMATI ORSZÁGOK TÁRSADALMI ÉS OSZTÁLYVISZONYAI

A társadalmi szerkezet A forradalmi politika kiinduló tényezői között a volt gyarmati és félgyarmati országok társadalmi és osztályviszonyait is számításba kell venni.

Ismeretes, hogy a gyarmati kapitalizmus kifejlődése természetesen együtt járt a tőkés társadalom elemeinek kialakulásával. Minthogy azonban a tőkés termelési viszonyok csak a gazdaság egy részében bontakoznak ki, a gazdaság hagyományos szektora talaja az ősi társadalom elemei fennmaradásának. A régi nem pusztult el teljesen, az új nem a régi romjaira épült, hanem a régi maradványai közé. S még ahol kiszorította is a régit, ott is megőrizte annak hatását. **Az a tény, hogy a kapitalizmus gyarmati keretek között fejlődött, akadályozta a helyi, nemzeti burzsoázia növekedését, holott a társadalom egészének tőkés átalakítása épp ennek az osztálynak lett volna elemi ér-**

deke. Az elmaradottsághoz sok helyen hozzájárult az a tény is, hogy a gyarmati kormányzatok, illetve a külföldi monopoltőke bábkormányai a reakciós feudális vezetők, a törzsfőnökök között kerestek szövetségest hatalmuk biztosítására, ezért támogatták ez utóbbiak elavult hatalmát, s elősegítették gazdagodásukat.

A társadalom szerkezetének elmaradottsága, a prekapitalista formációk fennmaradásának mértéke s szerepük a társadalmi szerkezetben persze sok tekintetben eltérő az egyes országokban. Függ attól, hogy ezek a maradványok eredetileg mely történelmi korok termékei, vagyis az idegen kapitalizmus behatolása a történelmi fejlődés milyen fokán találta e társadalmakat, továbbá, hogy e maradványok mennyiben igazodtak a megváltozott körülményekhez. Így azután az ősközösségi, a rabszolgatartó és a feudális társadalom legkülönbözőbb korszakainak maradványai találhatók Afrika, Ázsia vagy Latin-Amerika országaiban. A torz, heterogén társadalmi szerkezet természetesen akadályozta, s akadályozza a társadalmi folyamatok előrehaladását. Nem utolsósorban ez az oka annak, hogy ezekben az országokban a társadalmi osztályok, rétegek közötti határok jóval elmosódottabbak, mint Európában, és viszonylag széles a közbülső rétegek tábora (például az ún. elit: a katonatisztek, tisztviselők, tanítók, a körzetek közigazgatási beosztottjai stb.), amelyeknek rendszerint jelentős szerepük van a politikában is.

A társadalom egyes osztályainak helyzete, fejlettsége és politikai szerepe országonként is igen különböző, és egy-egy országon belül a gazdasági és politikai viszonyokkal együtt változott. A gyarmati iga alóli felszabadulás ebből a szempontból is új korszakot nyitott: **a társadalom belső erői nagyobb mozgásteret nyertek, az osztályérdekek erőteljesebben felszínre kerültek.** A gazdasági növekedés pedig, bármennyire lassú és ellentmondásos is, együtt jár a társadalom modern elemeinek erősödésével.

A proletariátus

A proletariátus ezekben az országokban többnyire előbb és szélesebb keretek között fejlődött ki, mint a helyi nemzeti burzsoázia, mert itt voltaképp idegen tőke, idegen burzsoázia vetette meg a tőkés gazdálkodás alapjait. Ez a proletariátus azonban magán viseli születésének sajátos jegeit, összetételében, jellegében tük-

rözi a gazdaság gyarmati-félgyarmati vonásait. A fejlődő országok bér munkásainak (fizetésből és bérből élőknek) száma kb. 190 millió.

Többnyire még nem ipári — még kevéssé nagyüzemi — proletariátus. A bér munkások zöme a mezőgazdaságban, a bányászatban, a kereskedelemben és szállításban, valamint a közszolgáltatások területén és a háztartásban dolgozik.

Általában **alacsony a városi proletariátus száma és aránya, s még inkább alacsony koncentráltóságának foka.** Tekintve, hogy Latin-Amerika lényegesen iparosodottabb, itt az ipari proletariátus is nagyobb, koncentráltabb.

A bér munkások zöme általában **szakképzetlen, alacsony bérű munkaerő.** A munkaerő-vándorlás nagyarányú, és sok helyütt nemcsak a munkahelyek változását jelenti, hanem a hagyományos törzsi vagy a saját kisparaszti gazdaságba való visszatérést is.

A munkaerő **vándorlása** és cserélődése nemcsak akadályozza az állandó ipari törzsgárda kialakulását s a munkásság szervezkedését, hanem szoros kapcsolatot is biztosít a bér munkások s a társadalom más dolgozó rétegei között. Többek közt ez is magyarázza azt, hogy a fejlődő országokban a proletariátusnak miért van statisztikai létszámát messze meghaladó jelentősége és társadalmi-politikai hatása.

A proletariátus egyre fokozódó jelentősége és társadalmi ereje természetesen legfőképp azzal függ össze, hogy a gazdasági fejlődéssel létszáma, koncentráltósága és szervezettsége növekszik, akár a fejlődés nem kapitalista útját, akár tőkés útját választja is egy-egy fiatal állam. Számának növekedése már eddig is jelentős volt. A fejlődő országokban a munkások és alkalmazottak száma a második világháború előttihez viszonyítva kb. két és félszeresére emelkedett.

A számbeli növekedés mindinkább a koncentráció — és vele együtt a szervezettség — fokozódásával jár együtt. Forradalmi energiái is rohamosan nőnek, mert épp a proletariátus érezte, illetve érzi legközvetlenebbül a külföldi tőke kizsákmányolását (sok helyütt faji diszkriminációval súlyosbítva), valamint a függetlenség után megélénkülő helyi burzsoázia kiszípolozó tevékenységét, a gazdasági élet zavarainak következményeit a munkanélküliség növekedésében, az inflációban, a bércsökke-

nésekben stb. Nem kétséges tehát, hogy a munkásosztály harca — mely már a gyarmati felszabadító mozgalomnak is fontos, sok helyen legfőbb eleme volt a sztrájkok, politikai megmozdulások, fegyveres megmozdulások révén — a társadalmi-politikai továbbfejlődés mindinkább meghatározó tényezőjévé válik.

A parasztság A parasztság, mely általában a népesség legnagyobb részét (70—90%-át) adja a fejlődő országokban, igen sokféle és változatos képet mutat mind összetételét, mind jellegét tekintve az egyes országokban, illetve kontinenseken. **Aszerint, hogy a mezőgazdaságban a hagyományos törzsi, illetve faluközöségi viszonyok uralkodnak-e, avagy az önálló paraszti kisbirtokok, a tőkés vagy feudális ültetvények stb., lényeges különbségeket találunk a parasztság arculatában is.**

A délkelet-ázsiai és az arab országok többségére a feudális jellegű nagybirtok a jellemző. Fekete-Afrikában a tőkés ültetvények és a szinte hozzájuk tartozó törzsi rezervátumok (főként Dél- és Kelet-Afrikában), illetve a fokozatosan árutermelővé váló kisparaszti birtokok vagy éppen a nomád pásztor viszonyok a jellemzők. Latin-Amerikában az erősen koncentrált félfeudális-tőkés nagybirtokrendszer vált uralkodóvá.

A tulajdonformák s az azokhoz tapadó kizsákmányolási formák számos változata ellenére azonban e parasztság sokkal kevésbé differenciált réteg, anyagi helyzetét és tudatát tekintve is sokkal kevésbé rétegezett, mint ahogy az a társadalmi maradványok sokféleségéből következne.

A földéhség, a nagybirtokok felosztásának s az azokhoz kapcsolódó kizsákmányolási formák (például bérleti rendszer) felszámolásának követelése általában jellemzi a fejlődő országok parasztságának legszélesebb rétegeit (s talán csak Fekete-Afrika egyes területei számítanak kivételnek). Általában jellemző, hogy a kettős kizsákmányolás, az önmagát túlélő feudális-félfeudális uralkodó réteg erőszakos, kiszípolozó tevékenysége és a volt gyarmati társaságok, telepések, külföldi kereskedelmi felvásárló monopóliumok körmönfont kizsákmányolása hatalmas belső feszültséggel telíti ezt a parasztságot. A parasztság döntő része nincstelen vagy szegényparaszt.

A gyarmati felszabadító mozgalomnak a fő tömegerejét és derékhadát csaknem mindenütt ez a parasztság képezte. A fel-

szabadító csapatok, partizánseregek, szabadságharcosok zöme a parasztság köréből rekrutálódott, sőt több helyen onnan került ki a politikai vagy katonai vezetők jelentős része is.

Nagy szerepe, számbeli túlsúlya és forradalmi energiái ellenére azonban a parasztság nem töltheti be a fejlődés fő, meghatározó társadalmi erejének és motorjának szerepét. A gazdasági fejlődés a függetlenség kivívása után — a proletariátussal ellentétben — a parasztság erőteljes differenciálódását indítja el, megbontja a parasztság egységes politikai arculatát, éleződő konfliktust teremt a gazdagodó kapitalizálódó birtokos réteg s a szegényparasztság között. Míg a gyarmati uralom és kizsákmányolás idején csaknem az egész parasztságnak azonos érdekei voltak, addig a társadalmi továbbfejlődést és az új állam követendő gazdaságpolitikáját illetően már különböző lehet az egyes paraszti rétegek érdekeltisége és politikai magatartása. Ugyanakkor az ősi szokások, babonák, törzsi, vallási előítéletek legfőképp ebben a társadalmi rétegben élnek tovább, s azok nemcsak a mezőgazdaság előrehaladását fékezik, hanem a paraszti lakosság összefogását s politikai tudata fejlődését is.

Az új nemzeti feltételek mellett, a szocialista világrendszer támogatásával azonban napjainkban nagyobb lehetőség van arra, hogy egy túlnyomóan vagy szinte kizárólag ágrár-paraszti ország is (mint például Guinea vagy más fekete-afrikai ország) rátérjen a szocialista építés útjára, mely esetben a forradalmi-demokratikus vezető réteg — a munkásosztálynak az iparosítással együtt járó kifejlődéséig — elsősorban a dolgozó parasztságra kell hogy támaszkodjék, mint hatalmas tömegű hajtóerőre.

A burzsoázia A fejlődő országok burzsoáziája sajátos helyet foglal el a társadalomban. **Egyik része, az ún. komprádor burzsoázia** az imperializmus és a tőle függő országok gazdasága között közvetítő burzsoázia, amely nem kötődik a hazai termeléshez és piachoz, csak mint **függelék-burzsoázia** a külföldi tőke kiszolgálása révén nyert teret és gazdasági lehetőséget. Így osztályérdekei eleve egy idegen hatalom érdekeihez kapcsolódtak, szembekerülve ezáltal az ország társadalmán belül nemcsak a kizsákmányolt dolgozó osztályok érdekeivel, hanem a tulajdonképpeni tőkés osztályérdekekkel is.

A burzsoázia másik, túlnyomó része, a **nemzeti burzsoázia** viszont olyan körülmények között és a gazdaság olyan szféráiban fejlődött ki, hogy osztályérdekei gyakran nem is elsősorban a helyi proletariátus érdekeivel ütköztek, hanem a külföldi tőkéével vagy éppen a feudális érdekekkel. A nemzeti burzsoázia a természeti erőforrások, a munkaerő és a nemzeti piac megszerzéséért mint önálló létének és megerősítésének feltételeiért, valamint a politikai hatalomért vívott harcában főként a gyarmatosító hatalommal és tőkével, valamint a feudális maradványokkal találta magát szemben. Ez magyarázza meg a nemzeti felszabadító mozgalomban betöltött — legtöbb helyen vezető — szerepét és forradalmi tartalékait a neokolonializmus elleni harcban is.

A nemzeti burzsoázia fejlettsége és összetétele az egyes országokban igen különböző: általában és zömmel kistőkéseket foglal magába, akik a mezőgazdaságban, a kis- és közvetítői kereskedelemben, esetleg a pénz- és hiteléletben (uzsora) tevékenykednek néhány alkalmazottal vagy idénymunkásokkal. Fekete-Afrika számos országában még ez a réteg sem igen fejlődött ki. De néhány iparilag is fejlettebb országban ipari nagytőkések, fináncmágnások és nagykereskedők is megtalálhatók a nemzeti burzsoázia soraiban. (Indiában például komoly monopolizációs elemek is tartoznak ide. A tíz legnagyobb hazai pénzügyi és ipari társaság — köztük a Tata, Bila, Dalmia — a befizetett részvényösszeg több mint kétharmadával rendelkezik.)

A függetlenség óta a nemzeti burzsoázia összetétele, politikai arculata és érdekeltisége sok tekintetben megváltozott. Egyfelől olyan területek is megnyíltak előtte, amelyeket korábban a gyarmati uralom, illetve a külföldi tőke elzárt. Általában fokozódott a helyi burzsoázia ipari tevékenysége, megnőtt szerepe a pénzügyekben. Olyan országokban is, ahol azelőtt számottevő helyi burzsoázia még a kiskereskedelem és mezőgazdaság területén sem fejlődhetett ki (például sok fekete-afrikai országban), meggyorsult az agrárburzsoázia s a helyi nagykereskedői réteg kialakulásának folyamata. A helyi burzsoázia az ország függetlenné válásával a politikai hatalomban is részt — sok helyütt vezető szerepet — kapott. Mindez gyakran — és főként Afrikában — a neokolonialista politika tudatos akciójával is összefügg (a kapitalizmus védelmében a helyi tőkésüzemek, kapitalizáló-

dó nagybirtokok, farmgazdaságok kifejlődésének támogatása, helyi politikai vezetők, államigazgatási tisztviselők bevonása a külföldi társaságok igazgatóságába és részvényeseinek sorába, az államhatalom átjátszása a megvesztegethető és tőkés érdekeltségű elemek kezébe stb.). Sok országban a burzsoázia fejlődésének új forrása nyílt meg; az államigazgatás, s ezzel egy sajátos új típusú burzsoázia nőtt ki: az ún. „hivatali burzsoázia” vagy „bürokratikus burzsoázia”, amely államigazgatási jogköré folytán gazdagszik meg, tesz szert (megvesztegetés, sikkasztás stb. révén) tőkére, amit azután vagy közvetlenül, vagy betársulva, esetleg titokban különféle üzleti vállalkozásokba fektet be.

Másfelől a politikai függetlenség után a nemzeti burzsoázia politikai magatartását az is erősen befolyásolja, hogy a gazdasági függetlenségért a neokolonializmus ellen vívott harc — amelyben a nemzeti burzsoázia nagy része továbbra is érdekelt és pozitív szerepet játszhat — egybeesik azzal a belső harccal, amely a társadalmi továbbfejlődés irányát illetően kibontakozik. A nemzeti érdekeket szolgáló és demokratikus (antifeudális) reformok a nemzeti burzsoázia támogatásával mehetnek ugyan végbe, a radikális irányba fordulás, a dolgozó osztályok képviselőinek hatalomra jutása, a nem kapitalista irányzat felülkerekedése, az antikapitalista intézkedések azonban a nemzeti burzsoáziát a neokolonializmus táborába hajthatják, s nemzeti érdekek árulójává tehetik. Mindez persze bonyolult folyamatokban játszódik le, s az általánosítás akár egy-egy ország összburzsoáziájának, akár a burzsoázia egy-egy rétegének magatartása alapján igen elhibázott lehet. Az országonként is igen eltérő körülmények miatt, a gazdaságban elfoglalt pozíció, a hatalomhoz való viszony stb. alapján nagyon különböző lehet a burzsoáziának és egyes rétegeinek politikai magatartása.

A feudális réteg A társadalom feudális-prefeudális vezető rétege ma még sok országban komoly gazdasági-politikai hatalommal rendelkezik. A gyarmati rendszer idejében a legtöbb országban ez a réteg az imperializmus nyílt szövetségesevé, kiszolgálójává vált, és meggazdagodott (esetleg a gyarmati kizsákmányolás profitjaiból részesedve, mint például az arab olajfejedelmek). Egyes országokban viszont részt vett a nemzeti függetlenségi mozgalomban is (pél-

dául Marokkó, Etiópia, Afganisztán stb.), s ezáltal politikai tekintélye megnőtt — rendszerint az ősi tradícióknak mint az idegen elnyomás elleni védekezés eszközeinek megerősödésével együtt.

Noha nemcsak ebből a szempontból, hanem egyébként is jelentős különbségek vannak az egyes országok között a hagyományos vezető réteg politikai arculata tekintetében, a feudális és törzsi vezetők általában a társadalmi-gazdasági fejlődés ke rékkötői. A feudális földesúri-egyházi vezető réteg a feudális kizsákmányolás és kötöttségek, a törzsi obskurantizmus, az elkülönültség, a régi babonák és előítéletek őrzője.

Az értelmiségiek

A tanítók, a magasan képzett értelmiségiek, a köztisztviselők és a katonatisztek — egyébként országonként meglehetősen eltérő nagyságú és összetételű — rétegének helyzete kettős jellegű. Egyfelől már a gyarmati rendszeren belül is kiváltságos helyzetet élvezett a lakosság nagy tömegeinek helyzetéhez képest, ami — anyagi és politikai értelemben egyaránt — a felszabadulást követően csak tovább fokozódott, alapot teremtve a dolgozó tömegekkel való szembefordulásnak, illetve az opportunizmusnak, sőt esetleg a nyílt árulásnak is. Másfelől viszont ez a réteg a gyarmati időszakban fokozottabban érezte a diszkriminációt, a megalázottság elviselhetetlen érzését, különösen azokon a területeken (például Kelet- és Közép-Afrikában), ahol a faji diszkrimináció az európai lakosság nagyobb arányú letelepedése következtében fokozottan érvényesült. Többnyire az „anyaországban” végzett tanulmányai során az értelmiség jelentős része a nyugati életforma és ideológiai hatása alá került, de ugyanakkor megismerkedett az „anyaországi” társadalmi bajokkal, a politikai mozgalmakkal; rendszerint kapcsolatba került a kommunista pártokkal is; szélesebb látókörűvé lett, új eszméket, ideológiákat ismert meg — a marxizmust is —, és fogékonyabbá vált az új szellemi hatások, a forradalmi eszmék iránt. Ez a körülmény magyarázza meg, hogy ez a réteg miért játszott kezdetől fogva kiemelkedő szerepet a nemzeti felszabadító mozgalmakban, s miért kerül ki a forradalmi demokraták nagy része ebből a rétegből.

Következésképpen a „harmadik világ” társadalmi és osztályviszonyai igen sok tekintetben jelentősen eltérnek a fejlett tő-

késországokétól, s a legelmaradottabb (például a fekete-afrikai) országokban európai fogalmakkal nem is jellemezhetők. Egyes volt gyarmati országokban (például Indiában) az osztálypolarizáció meglehetősen előrehaladt, a modern értelemben vett proletarizálódás is kézenfekvő, de számos országban az osztályviszonyok inkább elmosódott, embrionális, sajátos képet mutatnak. Nemcsak arról van szó, hogy az osztálypolarizáció gyengén és sajátosan fejlődött ki, hanem arról is, hogy részben, éppen az osztályszerkezet következményeként, az egyes osztályok és rétegek egymáshoz való viszonya vagy az egyes osztályok és rétegek magatartása sem egyszerű analóg esete például a hasonló európai osztályok magatartásának. Különösen fontos ebből a szempontból, hogy a volt gyarmati és félgyarmati országok nagy részében a burzsoázia (a nemzeti burzsoázia) nem pontosan úgy viszonyul a társadalmi haladáshoz, mint például az európai burzsoázia. A nemzeti burzsoázia és a proletariátus viszonyában ezért is igen sok a sajátosság.

3. A VOLT GYARMATI ÉS FÉLGYARMATI ORSZÁGOK POLITIKAI VISZONYAI. A TÖMEGEK HELYZETE, SZERVEZETTSÉGE ÉS POLITIKAI FELKÉSZÜLTSGE

A politikai viszonyok Az eddig ismertetett tényezők több tekintetben meghatározó hatással vannak a politikai viszonyokra, amelyek maguk is a forradalmi politika kiinduló alapjai közé tartoznak. Érthető, hogy az osztályharcban nemcsak azzal kell számolni, hogy milyen gazdasági-társadalmi talajon milyen osztályok harcolnak, hanem azzal is, hogy mely osztály van hatalmon, mi a hatalom jellege, milyen a tömegek helyzete, az egyes osztályok és rétegek politikai felkészültsége és szervezettsége mennyire fejlett, a döntő erők mennyire aktívak stb. A politikai hatalom jellege nem egyik vagy másik tényező függvénye, hanem a tényezők összességéé.

A politikai viszonyok alakulását a volt gyarmati és félgyarmati országokban is végső fokon a társadalom osztály-erőviszonyainak fejlődése határozza meg. Az osztályviszonyok azonban — mint láttuk — ma még általában, ha nagy különbségekkel is, de viszonylag fejletlenek ezekben az országokban. Ennek követ-

keztében és egyéb sajátos — köztük nem utolsósorban a külső — tényezők hatására a politikai viszonyokat különösképpen a változékonyság, a befejezetlen, átmeneti jelleg jellemzi. De ez az állapot semmiképpen sem fetisizálható és abszolutizálható, mert végül is nem feltétlenül és elkerülhetetlenül dönti el a hatalom és a továbbhaladás osztályjellegét (lásd Mongólia példáját).

A nemzeti függetlenségért folyó harcban a leghatékonyabb politikai tényező az összes haladó erők egységes antiimperialista nemzeti demokratikus frontja lehet. Ahol kommunista pártok működnek, ennek az egységfrontnak a létrehozásáért harcolnak. Céljuk, hogy a haladó erők maguk mellé állítsák a tömegeket.

Az antiimperialista egységfront társadalmi összetétele az adott ország nemzeti felszabadító mozgalmának fejlettségi fokától függ, továbbá a lakosság osztályviszonyaitól, a társadalmi elmentések érettségének fokától, a munkásosztály politikai felkészültségétől, szervezettségétől stb. A felszabadító harc folyamán az antiimperialista, nemzeti demokratikus egységfront összetétele menet közben változhat, egyes politikai-társadalmi csoportok eltávolodhatnak, mások viszont bekapcsolódhatnak. Az egységfront formái is különbözőek lehetnek, de mindenütt alapvető vonás kell hogy legyen a nagyszámú néptömeg részvétele és aktivitása.

Az antiimperialista, nemzeti demokratikus egységfront fő céljának — a gyarmati és függő helyzet lerázásának, a nemzeti függetlenség elnyerésének — megvalósítása után a burzsoázia jelentős része kiválik belőle. Arra törekszik, hogy az új nemzeti, független államban megszilárdítsa, kiszélesítse saját hatalmát. Helyenként még az imperializmussal való megegyezésre is hajlamos ennek érdekében. Ezért a felszabadulás után a haladás fő politikai feladata az általános nemzeti egységfront továbbfejlesztése határozott nemzeti demokratikus fronttá. Ennek célkitűzései már nemcsak az imperializmus ellen irányulnak, hanem egyúttal a belső reakció ellen is. A reakció összetétele is változhat. A nemzeti demokratikus egységfrontban helyet foglalhat a munkásosztály, a parasztság, a kispolgárság, a nemzeti értelmiség és a burzsoáziának az a része, amely a független nemzetgazdaság megteremtésében érdekelt. A kommunista pártok 1969. júniusi, moszkvai világtalálkozóján elfogadott dokumen-

tum rámutatott: „A nemzeti fejlődésből és a társadalmi haladásból eredő feladatok megoldásának, a neokolonialista mesterkedések hatékony visszautasításának útja a néptömegek mozgósítása, a proletariátus, a parasztság szerepének fokozása, a dolgozó ifjúság, a diákság, az értelmiség, a városi középrétegek, a hadseregbeli demokratikus körök, valamennyi hazafias haladó erő tömörítése. Ezért az összefogásért szállnak síkra a kommunista és munkáspártok.”

A nemzeti demokratikus egységfront feladatai az egyes országok konkrét viszonyaitól függően eltérőek lehetnek. A szocializmus felé orientálódó országokban feladata a létrejött forradalmi demokratikus rendszer megszilárdítása és megvédése, továbbá a szocializmus felé haladás feltételeinek megteremtése. A tőkés fejlődés útját járó független nemzeti államokban pedig az egységfront feladata: harc a reakció ellen, a demokráciának a néptömegek érdekei szerinti kiszélesítéséért, a társadalmi haladásért. Az egységfrontot két oldalról kell egyidejűleg megteremteni: alul a néptömegeknél, és felül a vezetők, pártjaik, szervezeteik szintjén.

A hatalom jellege A politikai viszonyok legfőbb kérdése az, hogy a fiatal nemzeti államokban milyen hatalom jött létre, illetve hogy mi a hatalom osztályjellege. A „harmadik világ” országai ebből a szempontból is rendkívüli változatosságot és sokféleséget mutatnak. A legtöbb országban — például Indiában, Indonéziában, Pakisztánban, Törökországban, Braziliában vagy Argentínában — a burzsoázia van hatalmon. Egyes országokban — például Szaúd-Arábiában — a feudális osztály uralkodik. Több országban a burzsoázia és a földbirtokos osztály hatalma erősen összefonódik (például Szudánban, Thaiföldön, Marokkóban). Vannak országok (például Egyiptomi Arab Köztársaság, Szíria, Algéria, Jemen), amelyekben a nemzeti burzsoázia forradalmi szárnya és a társadalom több más haladó ereje, elsősorban a közbülső rétegek forradalmi része együttesen gyakorolja a hatalmat. De vannak olyan országok is (főleg fekete-afrikai országok, például Guinea), amelyekben a hatalom jellegét nem egy valamely osztály határozza meg, hanem a különböző társadalmi rétegek és csoportok közös uralma.

Valójában a kérdés ennél is bonyolultabb. A hatalmon levő

erők, bármi is az osztályjellegük, lehetnek haladók, többé-kevésbé haladók vagy reakciósak, illetve többé-kevésbé reakciósak. Az ebből adódó problémát csak az egyes országok konkrét helyzetének elemzése alapján lehet eldönteni attól függően, hogy a fejlődés fő irányát képviselik-e és következetesen vagy nem következetesen. Másrészt nagy különbségek adódhatnak a bel- és a külpolitika között, itt is sokszor az egyes konkrét kérdésektől függően. Továbbá a hatalomnak jelentős számú országban bizonyos elvonatkoztatottsága és függetlensége is lehetséges az európai fogalmakkal mért osztályjelleghez képest, illetve a társadalmi-gazdasági tényezőkhez viszonyítva. A termelési viszonyok sokfélesége erős államhatalmat kíván, amely képes az egységes gazdasági rendszer megteremtésére. Olyan körülmények között, amikor egyik termelési formának sincs még vitathatatlan túlsúlya, az állam könnyen kisajátíthatja magának a döntőbíró szerepét és előírhatja a gazdasági fejlődés elveit, valamint az ideológiai irányvételt. Ebben az irányban hathatnak a fejletlen osztályviszonyok vagy a legkülönbözőbb osztályelemek együttes jelenléte is.

Mindazonáltal a politikai felépítmény, ha bizonyos mértékben független is a bázistól, valamilyen osztályalapon jön létre és fejlődik tovább. Ebből a szempontból **nagy szerepe van annak, hogy mely erő volt a politikai függetlenségért folyó harc vezetője**, illetve mely erő a vezető az adott fejlődési szakaszban. Indiát és Egyiptomot például a kapitalista fejlődés színvonala szempontjából feltételeken egy csoportba lehetett sorolni a felszabadulás előtt, de útjuk jelentősen eltért egymástól. Ebben szerepet játszott az a tény is, hogy Egyiptomtól eltérően **Indiában** a burzsoáziának sikerült a nemzeti felszabadító mozgalom élére állni, s a felszabadulás után meg tudta ragadni a politikai hatalmat, aminek következtében az országot a kapitalista fejlődés útjára irányíthatta. Indiában a burzsoázia a történelmi fejlődés során erős, önálló, politikailag tapasztalt osztállyá vált, amely képesnek bizonyult a tömegek mozgósítására és irányítására. Az **egyiptomi** burzsoázia viszont fő tömegében gyenge osztály maradt, parazita-spekuláns osztály volt, amely túlságosan összefonódott a feudális monarchiával, és képtelennek bizonyult a tömegek vezetésére. India példája azonban inkább kivétel, mint

szabály Ázsiában és Afrikában. A burzsoázia e kontinensek országainak csak töredékében tudta monopolizálni a hatalmat. Az ázsiai és az afrikai volt gyarmati országok jelentős részében, amelyekben a burzsoázia nem volt elég erős és fejlett ahhoz, hogy stabilizálja és monopolizálja a vezető szerepet, de a proletariátus sem volt elég fejlett és erős a vezető szerep megragadásához, a burzsoázia szövetkezik a feudálisokkal, vagy előtérbe kerülnek a közbülső erők. Ezek számottevő részének hitvallása a nacionalizmus, támasza az államapparátus és a hadsereg. A közbülső társadalmi rétegeknek azonban nagy szükségük van az eredmények gyors elérésére, amiért is sokszor a tömegek felé fordulnak, a fejlődés nem kapitalista útját választják, bár ennek ellenkezőjét is elősegíthetik következetlenségükkel.

A tények azt mutatják, hogy a közbülső erők általában rákényszerülnek arra, hogy ne a burzsoáziára és a fejlődés kapitalista útjára orientálódjanak, hanem a tömegekre és a fejlődés nem kapitalista útjára. Az Egyiptomi Arab Köztársaságban az államhatalom, miután rendkívüli gazdasági nehézségekbe ütközött, kezdetben arra törekedett, hogy a burzsoáziával közösen irányítsa és tervezze a gazdaságot, korlátozza a külkereskedelmet és a tőke mozgását, megnyirbálja a külföldi tőke kiváltságait stb. De ez a politika a burzsoáziát szembeállította az államhatalommal, mert az állami szabályozás számára csak addig hasznos, amíg nem sérti érdekeit. A burzsoázia szabotálni kezdte a kormány politikáját: továbbra is a nem termelő szférákba ruházott be, külföldre mentette a tőkéjét stb. Ily módon a politikai hatalom és a burzsoázia között konfliktus keletkezett. Az egyre éleződő harcban a kormány végül kénytelen volt csapást mérni a burzsoáziára és politikai bázisát balra szélesíteni, ami nagy hatással volt az események későbbi menetére is. Hasonló folyamat zajlott le Burmában is, azzal a különbséggel, hogy a haladó katonatisztek a kapitalista fejlődés tarthatatlanságáról nem saját, hanem a burzsoá kormányok tapasztalatai alapján győződtek meg. Következésképpen Ne Vin tábornok vezetésével 1962-ben hatalomra került tisztii csoport már a nem kapitalista fejlődés programjával kezdte meg működését. Algériában a folyamat sokkal gyorsabban végbement már csak azért is, mert a helyi burzsoázia még a felszabadító háború idején lejárta magát. Szíriában viszont, amikor a Baath-párt 1963-ban

hatalomra jutott, még a burzsoáziára épített, de az az egyiptomihoz hasonlóan, szintén szabotálta a kormánypolitikát: befagyasztotta a tőkebefektetéseket, Libanonba kezdett emigrálni stb. Ezért a radikális baathista fiatal tisztek átvették a hatalmat, és a tömegekre támaszkodva támadást intéztek a burzsoázia ellen.

Mindez arra figyelmeztet, hogy a fiatal államokban létrejött politikai hatalmat nem szabad európai mércével mérni. A politikai hatalom fejlődésének a fejlődő országokban különböző útjai és sajátos formái vannak. De bármilyen módon is menjen végbe a haladás, az államhatalomhoz való viszony pontos meghatározása ezekben az országokban is alapvető osztályfeladat. A hatalom megítélése itt is csak osztályalapokról történhet, de a sajátos viszonyok figyelembevétele nélkül csak hibás lehet.

**A burzsoázia
és a közbülső rétegek
politikai szervezetei**

A politikai hatalom bonyolult és változatos képéhez hasonló a hatalom politikai szervezeteinek képe is. Általánosságban megállapítható, hogy a „harmadik világ” országaiban a burzsoázia vagy a közbülső rétegek politikai szervezettsége jelentősen elmarad a fejlett tőkésországok hasonló erőinek politikai szervezettsége mögött. A politikai pártok kevésbé fejlődtek ki, és sok tekintetben nemcsak kisebbek mint a fejlett tőkésországokban, hanem jellegükben is többé-kevésbé mások. A legtöbb politikai pártnak tulajdonképpen meglehetősen laza mozgalmi jellege van. Ezek a pártok országonként nagy különbségeket mutatnak irányvonalukban és jelentőségükben is. A nemzeti burzsoázia pártjai sok esetben mint a nemzeti mozgalom szélesebb körű, osztályjellegében elmosódott szervezetei jöttek létre, bár ebből a szempontból fontos változásokon mennek át az osztálypolarizáció alapján. (Az 1885-ben alakult Indiai Kongresszus Párt a nemzeti burzsoázián kívül az értelmiség zömét s a parasztság számottevő tömegét is tömörítette, ugyanakkor viszont nemcsak a komprádor burzsoázia, hanem a muzulmán vallású nemzeti burzsoázia is kimaradt belőle.) Az Indiai Kongresszus Párt például, jóllehet még ma is főleg a nemzeti burzsoázia pártja, mind határozottabban az indiai monopoltőke és nagyburzsoázia pártjává kezdett válni, s ennek megfelelően jobbratolódott, majd kettészakadt. A jobboldal kivált belőle, ellenezve Indira Gandhi haladó politikáját, főleg ál-

lamosítási programját. A párt döntő része ismét a haladó erők pártjává lett. Számos országban (például a Fülöp-szigeteken, Thaiföldön, Nigériában) az imperializmussal együttműködő burzsoázia került hatalomra, vagy éppen egy félig feudális, félig burzsoá komprádor réteg, s ez az általa megszervezett párt jellegét is meghatározta. Másutt a nemzeti burzsoázia a tömegekkel együtt hozott létre liberális, antiimperialista pártokat (például a dominikai Bosch-párt). Gyakran találkozni vallási vagy nemzetiségi alapon szerveződött pártokkal (például az indiai Mőzlim Liga, az indonéziai Iszlám Szövetség Párt, a kurd Demokrata Párt), de egyre sűrűbben alakulnak törzsi keretekben szerveződő pártok is.

Sok országban — főleg Fekete-Afrikában — a hatalmon levő párt voltaképpen nem osztályszervezet, illetve nem eléggé élesen kirajzolódó osztályszervezet, nem szoros értelemben vett politikai párt, hanem az osztályok szövetségén alapuló vagy a kialakulatlan osztályviszonyok közt a legkülönbélebb rétegeket valamilyen program (nem osztályok feletti program!) alapján tömörítő politikai mozgalom (például az algériai FLN, a tanzániai TANU, a Guineai Demokrata Párt).

Az arab nemzeti burzsoázia egy részének és a közbülső erőknek jelentős pártja a Baath-párt, vagyis az Arab Újjászületés Szocialista Pártja. Ezt a politikai szervezetet 1940-ben Szíriában a nacionalista értelmiségiek hozták létre, s aztán fokozatosan szinte minden arab országra kiterjedt. Jelenleg az egyes országokban nemzeti vezetősége, az arab világban nemzetközi vezetősége működik, s magát az arab egység pártjának tekinti. Célja az arab országok függetlenségének és egységének megteremtése, a társadalmi haladás „szocialista típusú” útjának biztosítása. A párt különösen kezdetben — nagyjából az 1960-as évekig — erős kispolgári, nacionalista, muzulmán vallási, arab faji és anti-kommunista hatások alatt működött. Ma bonyolultabb képet mutat: egyes országokban a jobboldali kispolgári nacionalista irányzatok uralják, másutt (például Szíriában) viszont, forradalmi balszárnya van hatalmon, amely a kommunistákkal is együttműködik. Általában megfigyelhető benne a baloldali törekvések erősödése. Társadalmi összetételének és nézeteinek bonyolultságát mutatja, hogy például 1965-ben, amikor a Baath-párt Irakban tömegterrort alkalmazott a kommunisták és az ösz-

szes demokratikus erők ellen, Szíriában egy sor haladó reformot valósított meg. A reakciós erőknek az összarab pártvezetés segítségével 1965 végén sikerült felosztatni a zömében baloldali erőkből álló szíriai pártvezetést, de 1966 februárjában a bal szárny ismét magához tudta ragadni a hatalmat. A különböző irányzatok harca a Baath-pártban napjainkban is folytatódik, s hol az egyik, hol a másik kerekedik felül, de az események egészére jellemző a balratolódási tendencia.

Az Egyesült Arab Köztársaságban 1962 végén megalakult az Arab Szocialista Unió, amelybe 1965 tavaszán beolvadt az addig illegális Kommunist Párt is. Ez a párt a kormány ellenőrzése alatt valójában tömegmozgalomként tevékenykedett, de 1968-ban fejlődésének új szakaszába lépett. Egyrészt nagy lépést tett előre annak érdekében, hogy valójában politikai párttá váljon, másrészt programjában is radikalizálódott. Az államhatalom intézkedéseire a hetvenes évek elejéig, Nasszer haláláig, a forradalmi kispolgárság nyomta rá a bélyegét. De ebben az időszakban is erős befolyást gyakorolt a burzsoázia. Az 1971-ben elfogadott új egyiptomi alkotmány a szocialista irányú fejlődésről beszélt, de a magántőkének nagyobb működési teret biztosított a gazdaságban, valamint a politikai hatalomban is. A hatalom jobbra tolódott, a kommunistákat eltávolították a politikai intézményekből. A hatalomban végbemenő bizonyos fokú jobbratolódás kihat Egyiptom külpolitikájára is.

Az egypártrendszer A „harmadik világ” országaiban a politikai pártok általában kisebb szerepet játszanak, mint a fejlett tőkésországokban, de jelentőségük kétségtelenül növekszik. A pártok közötti harcok azonban egy sor országban kiküszöbölődnek, mert a történelem logikája folytán egypártrendszer jött létre. Amennyiben ez az antiimperialista nemzeti egységet szolgálja, a haladás érdekeit képviseli és nem akadályozza a dolgozó rétegek érdekeinek és törekvéseinek érvényesülését, pozitív szerepet tölt be. Az egypártrendszer Guineában például haladó jelenség. De az egypártrendszer az adott viszonyok között még nem jelenti a belső társadalmi és politikai ellentétek megoldását, inkább arról van szó, hogy azok a párton belül jelentkeznek.

A hadsereg politikai szerepe

Az adott gazdasági és politikai viszonyokból következik, hogy a fejlődő országok nagy részében a parlamenti demokrácia nem játszhat olyan szerepet, mint például Nyugat-Európában. Bár a parlament többek között Indiában, Törökországban, Iránban és egy sor latin-amerikai országban fontos helyet tölt be a politikai életben, sehol sem tudott olyan rangra emelkedni, mint a nyugat-európai államokban. Azokban az országokban is, amelyekben többé-kevésbé kifejlődött a parlamenti rendszer, a döntő pillanatokban általában a hadsereg lép előtérbe.

Ily módon a fejlődő országok politikai viszonyait általában a hadsereg nagy politikai jelentősége és szerepe jellemzi. A hadsereg nem osztály, de nem is osztályok feletti tényező, mert végső fokon politikai akcióival valamilyen osztályérdekeket képvisel. A különösen elmaradott országokban mégis — a kormányhoz hasonlóan — bizonyos értelemben önállóan, sokszor a bonyolult gazdasági és politikai feltételek sajátos szintézisében lép fel. A hadsereg a paraszti és kispolgári katonatömegeknek nem egyszerű számfani összegezése, hanem egy új organizmusa.

Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában, ha a hadsereg egységes, nélküle nem mehet végbe tartósan lényeges politikai változás. A hadseregnek ez a sajátos politikai szerepe a történelmi múlton és a már ismertetett viszonyokon túl egy sor más tényezővel is magyarázható. Figyelembe kell venni, hogy a hadsereg számos országban szinte az egyetlen össznemzeti, országosan szervezett, irányított és fegyelmezett intézmény. Az emberek sokszor még nemzetiségi, törzsi vagy vallási keretekben gondolkoznak, az államot közigazgatási kényszerítő eszköznek tekintik. A hadseregben viszont a legkülönbözőbb társadalmi rétegek és nézetek képviselői keverednek össze s egyesülnek. Számukra a hadsereg olykor inkább megtestesíti a szuverenitás eszméjét és az állam egységét, mint maga az állam. Továbbá a hadsereg a társadalomnak legkorszerűbb vagy legalábbis egyik legkorszerűbb intézménye. A többi intézmény elmaradottsága többé-kevésbé még elviselhető, de a hadseregnek alapján fel kell zárkóznia a fejlett országokéhoz. A nemzetté válásnak ebből a szempontból is igen fontos tényezőjévé válik. Kivételes helyzetéből fakadóan a hadseregben és körülötte kialakul egy nim-

busz, amely szerint a hadsereg „élcsapat, és történelmi küldetést” tölt be. Ebből már csaknem magától adódik az a felfogás, hogy a függetlenség kivívása után a hadseregnek kell betöltenie a döntőbíró szerepét, az egyetlen, „osztályok feletti”, az egész nemzet egységét szimbolizáló erő pozícióját.

Miután azonban a hadsereg valójában nem osztályok feletti intézmény és végső fokon nem független a konkrét gazdasági-politikai viszonyoktól, valamint a külső feltételektől, politikai tevékenysége sem elvont nemzeti magatartás. A felső tisztikar szinte szabályként a reakciós rendszer vagy a jobboldali politika védelmezője. Az alsó tisztikar és a katonatömegek viszont a forradalmi politikához vonzódnak. A hadsereg osztálypolitikáját jól megvilágítják politikai szereplésének konkrét adatai:

1952-ben Egyiptomban és 1958-ban Irakban a hadsereg annak következtében ragadta magához a hatalmat, hogy a kormánykörök imperialistabarát politikájá elégedetlenséget keltett a tömegekben, de nem volt megfelelő polgári ellenzék. Burmában 1962-ben a hadsereg fellépésének oka az volt, hogy a polgári kormányzat nem tudta likvidálni a krónikus belpolitikai válságot. Jemenben 1962-ben a hadsereg az elavult despota rendszert döntötte meg. Azokban az esetekben, amikor a polgári kormányzat nem hatékony, a közigazgatás korrupt, a tömegek apátiába esnek és elkeserednek, a kiváltságos rétegek megremülnek a baloldali erők növekedésétől, a rendszer védelmében és az erőskező hatalom megteremtése érdekében rendszerint tábornoki vagy ezredesi (stb.) puccsok következnek be. Ez történ 1958-ban Pakisztánban és Szudánban, 1965-ben pedig Kongóban (Kinshasa). A katonai fordulatokat kiválthatják az elbukott háborúk is (például 1949-ben Szíriában, 1952-ben Egyiptomban). A hadsereg minden esetben akkor és ott hajt végre fordulatot, amikor és ahol jelentős társadalmi erők érdekeltek a fordulat végrehajtásában.

Mindebből nemcsak az a következtetés vonható le, hogy a hadsereg aktív politikai tényező, hanem az is, hogy politikai tetteinek osztálytartalma van. Egyiptomban, Irakban vagy Burmában a hadsereg fellépése a társadalmi haladást szolgálta és megérett szükségleteket fejezett ki. Szudánban viszont a társadalmi haladás ellen lépett fel. A latin-amerikai országokban különösen sok példája van annak, hogy a hadsereg reakciós célo-

kat követ. Tehát a katonai fordulat lehet haladó, de lehet reakciós jellegű is. Nem az a döntő, hogy a hadsereg valósít meg politikai fordulatot, hanem az, hogy mi a végrehajtott fordulat társadalmi tartalma.

Megjegyzendő, hogy az ázsiai és az afrikai országok hadseregeinek tisztjei többségükben rendszerint a közbülső rétegek képviselői, vagy a többé-kevésbé jómódú parasztságé, kishivatalnokoké, értelmiségieké, városi kispolgároké. Nasszer falusi postatisztviselő fia, Ne Vin pedig kisvárosi állami hivatalnoké. A szíriai hadsereg tisztjei 90%-ukban dolgozó rétegekből származnak.

Mégis az a tapasztalat, hogy 1966-ig 51 ázsiai és afrikai ország közül a hadsereg csupán néhányban (Egyiptomban, Burmában, Algírban, Jemenben, Szíriában, Irakban) játszott forradalmi demokratikus szerepet (Irakban különösen ellentmondásosan és nem tartósan). Az országok többségében (különösen Latin-Amerikában) a hadsereg inkább a konzervatív erők érdekében lépett akcióba.

**A tömegek helyzete,
politikai aktivitása
és szervezettsége**

Mindaz, amiről eddig szó volt, gyakorlatilag meghatározza a volt gyarmati és félgyarmati országok tömegeinek helyzetét, de számos más tényező is hatással van rá. Egészében megállapítható, hogy a „harmadik világ” népei rendkívül súlyos helyzetben vannak, s ennek mindinkább tudatára ébrednek.

A már előbb ismertetett adatok mellett a tömegek súlyos anyagi körülményeire fényt vetnek a következők is: Az 1960-as évek elején a kőszénre átszámított egy főre eső évi energia-felhasználás az Egyesült Államokban 8013 kg, Ghanában 98, Pakisztánban 67, Nigériában 39, Etiópiában 8, Jemenben 6 kg volt. Ugyanebben az időben az Egyesült Államokban egy főre évi 525 kg nyersacél jutott, Indiában viszont csak 11,4, Pakisztánban 5, Nigériában 4,7, Indonéziában 3,1 kg. Az Egyesült Államokban a húsfogyasztás egy főre esően évi 95 kg, Törökországban 13, Pakisztánban 4, Ceylonban 3, Indiában 2 kg volt. Érthető, hogy a gazdasági elmaradottság következtében rendkívül súlyosak a lakásviszonyok, teljesen vagy szinte teljesen hiányoznak az Európában megszokott berendezések, jóformán nincs semmilyen komfort, nincs villanyvilágítás, alig és csak kezdet-

leges bútorok vannak stb. A volt gyarmati országok tömegeinek iparcikkkel való ellátottsága meg sem közelíti a fejlett országokét, az sokszor még az élelmezésnél is rosszabb.

Azt is figyelembe kell venni, hogy a bérek roppant alacsonyak. Egy-egy család évi jövedelme Európában egy hónapra sem volna elegendő a megélhetéshez. Emellett a volt, gyarmati és félgyarmati országokban különösen nagy a munkanélküliség.

A volt gyarmati és félgyarmati országok tömegeinek szociális vívmányai közel sem jönnek a fejlett tőkésországokéhoz. A leg-
haladóbb országokban nagy erőfeszítések történnek annak érdekében, hogy ezen változtassanak, de nagyon sok országban ma még egyáltalán nincs szociális biztosítás. A munkaidő számos helyen napi 12—14 óra, de előfordul ennél magasabb is.

A tömegek kulturális elmaradottsága a legtöbb országban hihetetlenül nagy. A fejlődő országokban a felnőtt lakosság 58,3%-a még mindig analfabéta (ez a szám 1950-ben 73,5% volt).

A tömegek rendkívül súlyos anyagi, politikai, szociális és kulturális helyzete természetszerűen kihat a tudatra is. Bár a tömegek politikai tudata Algériában, az EAK-ban vagy Indiában viszonylag fejlett, általánosságban megállapítható, hogy számos országban nagyon alacsony vagy éppen csak megszületően van. Ez megnehezíti a tömegek közötti politikai munkát és szervezkedést is. Igen sok országban az írásos propaganda az analfabetizmus miatt nem lehet hatékony, a szóbeli felvilágosítást pedig megnehezíti a rádiókészülékek hiánya. E tényekből is következik, hogy a tömegek politikai aktivitása, sőt gazdasági harca is általában alacsony fokon mozog. Jellemző, hogy amíg a fejlett tőkésországokban a sztrájkolók és a tüntetők száma évi 35—45 millió körül mozog, a fejlődő országokban csak 20—25 millió.

Mindennek következményeként a tömegek szervezettsége is embrionális állapotban van. A fejlődő országokban a szakszervezeti tagok száma mindössze 30—31 millió. Ebből Ázsiában 11—12, Afrikában 5, Latin-Amerikában 14 millió található. Tehát a „harmadik világ” országaiban a bér munkásoknak kb. 15%-a szervezett munkás.

A volt gyarmati és félgyarmati országok többségében a szociáldemokrata pártok nem találtak táptalajra, és nem tudtak számottevő politikai erővé válni. Az egész amerikai, ázsiai, óceániai és afrikai földrészen a szociáldemokrata pártoknak mintegy

5 millió tagjuk van. Ebből a fejlődő országokra kb. 2,5 millió esik. A „harmadik világ” szociáldemokrata mozgalma még Latin-Amerikában tekinthető viszonylag jelentősnek.

A társadalmi-gazdasági viszonyok és a proletariátus fejletlensége miatt a „harmadik világban” a kommunista mozgalom sem tudott teljesen kibontakozni, de a szociáldemokrata mozgalomnál nagyobb és erősebb mozgalom. A volt gyarmati és félgyarmati országok proletariátusának és tömegeinek legjobbjai általában (ahol léteznek) a kommunista pártokban tömörülnek. 1970-ben Ázsia, Afrika, Latin-Amerika és Óceánia fejlődő országaiban több mint 50 kommunista párt működött, több mint 3 millió taggal. A második világháború óta a kommunisták száma Ázsiában és Afrikában több mint 15-szörösére növekedett. Az egész ázsiai földrészen — a jelenlegi szocialista országok nélkül — a második világháború előtt a kommunisták száma kb. 20 000 volt, 1964—1965-ben pedig több mint 3 millió, Afrikában kb. 5000, illetve több mint 50 000, Amerikában kb. 180 000, illetve kb. 300 000, Ausztráliában és Óceániában kb. 5000, illetve 8000—10 000. Az 1960-as évek közepe óta a kommunisták száma általában megnőtt, de a pontos adatok nem állapíthatók meg többek között az 1965-ös indonéziai események miatt, amelyek során a reakció megtizedelte az ottani kommunista mozgalmat. Jelenleg a latin-amerikai kommunisták száma kb. 300 000, az afrikaiaké kb. 60 000.

A kommunista mozgalom legerősebb Ázsiában, Latin-Amerikában viszont inkább a szociáldemokrácia erős.

A szakszervezeti mozgalom egy része kommunista befolyás alatt áll, más része pedig szociáldemokrata vagy más befolyás alatt. Az ázsiai szakszervezetek elsősorban gazdasági követelésekkel lépnek fel, de élénk politikai küzdelmeket is vívnak. Az afrikai szakszervezetek tevékenységének legfőbb jellemzője, hogy programjaikban és harcaikban dominálnak a politikai követelések. A Szakszervezeti Világszövetség arra törekszik, hogy elősegítse a „harmadik világ” szakszervezeteinek önálló fejlődését, egyesülését és radikalizálódását. A Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége és a Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége viszont élénk tevékenységet fejt ki annak érdekében, hogy az egész szakszervezeti mozgalmat saját hatáskörébe vonja és a forradalmi irányzatokat leszerelje.

Következésképpen, a „harmadik világ” tömegeinek politikai energiái jelentősen megosztottak. Amellett, hogy a különböző munkáspártok és szakszervezetek befolyásolják, politikai közléte nagyobb mértékben a nemzeti burzsoázia és a közbülső rétegek hatása alatt zajlik. A tömegek politikai harca elsősorban ezek szervezeteinek keretében folyik, ezekhez kapcsolódik.

A nacionalizmus és a vallás

Mindemellett a tömegek fejlődése, illetve a forradalmi politika kialakítása szempontjából számolni kell a nacionalizmus és a vallás nagy szerepével is. A reakció — különösen a muzulmán és a katolikus országokban — ezeket használja ki elsősorban a tömegek tudatának megrontására, az antikommunizmus céljaira. De a nacionalizmus egy sor országban ennek ellenére megőrizte haladó politikai jellegét, amennyiben alapvetően antiimperialista tartalmú maradt, és a népek felemelkedéséért folyó harchoz ad segítséget. Másfelől, miután a nacionalizmus nem választható el a társadalmi továbbfejlődés kérdésétől, egyes országokban az osztálypolarizálódás talaján bonyolultabb jellegűt kap: kifelé megőrzi haladó tartalmát az imperializmussal szemben, befelé viszont reakciós irányzattá válik. Ez a kettősség pedig tartósan nem maradhat fenn; lehetséges, hogy végül belsőleg is átalakul, elveszíti reakciós jellegét, de ennek fordítottjára is van történelmi példa. Mindenképpen bizonyos azonban, hogy a nacionalizmus a harc magasabb fokán már nem lehet semmilyen értelemben sem a politika vezérelve. A nacionalizmus veszélyes, kétélű fegyver. Van ugyan antiimperialista oldala is, de mégis elég könnyen a demokratikus forradalmi erők ellen fordítható, mint például 1965 szeptemberétől Indonéziában történt. Ez a változás aztán a fegyver másik oldalát használhatatlanná teszi. A nacionalizmus elmosza, vagy igyekszik elmosni az osztályok kibékíthetetlen ellentmondásait, nemzeti egységet hirdet, az ún. nemzeti érdekeket az osztályharc fölébe kívánja emelni, de a döntő pillanatban elárulja valóságos osztálytartalmát. A tömegek tudatában nemcsak az osztálypolarizáció fejletlensége vagy viszonylagos fejlettsége következtében alakulhat ki a „nemzeti egység” hamis illúziója — akkor is, amikor az egység már nem létezik —, hanem a nacionalizmus hatására is. Annál inkább, mert a nacionalizmus a jelenlegi feltételek között is szükséges összefogást hirdet az im-

perializmus ellen, s ez megkétszerezheti az osztályösszecsapásokban is. Ám a történelem logikája folytán az osztályok végül is kénytelenek osztálypolitikai alapokra helyezkedni.

Szocialista koncepciók a fejlődő országokban A fejlődő országokban a hatvanas évtizedben a szocializmusról különféle elméletek fogalmazódtak meg. Ez összefügg azzal, hogy az egyes országokban a nemzeti felszabadítás és a társadalmi haladás feladatai közelebb kerülnek egymáshoz, egybefonódnak. A felszabadító mozgalom nem kommunista, demokrata politikai erői választ keresnek erre a kérdésre. A szocializmusról vallott különféle koncepciók megjelenésében nagy szerepe van a szocialista vilárendszer hatásának. A szocialista országok ugyanis, szemben a tőkés fejlődés hosszú évszázados útjával, az elmaradott országok számára kézzelfoghatóan bizonyítják, hogy korunkban az elmaradottság gyors felszámolásának egyetlen lehetséges útja a szocializmus. A fejlődő országok demokrata erői által hirdetett szocializmus-koncepciók azonban nem a tudományos szocializmus elvein nyugszanak. Eklektikus elméletek ezek. A tudományos szocializmus egyes elemei kispolgári, vallási, utópista és nacionalista nézetekkel keverednek bennük. Marxista tételeket leginkább az imperializmus és a neokolonializmus bírálatánál vesznek át. A belső fejlődés kérdéseiben egyéb elméletek dominálnak. A nemzeti (arab, indiai stb.) és vallási (mohamedán) szocializmusok elnevezéssel jelölt elméletek a gyarmati iga lerázása után az új rendszer gazdasági alapelveként a vegyes gazdaság tételét hirdetik, az állami, szövetkezeti és a magánszektor egyidejű fenntartását. Többségük ellenzi a magántulajdon megszüntetését. A szocializmus megvalósítását csupán a jövedelemelosztás módjának megváltoztatásában látják. A „szocializmust” hirdető nacionalista politikai pártok, kispolgári csoportok igyekeznek csökkenteni a kommunista pártok vezető szerepét, tagadják a szocializmusba való átmenet törvényszerűségeit, a proletárdiktatúrát stb.

Az imperializmus elleni harc tapasztalatai, a szocialista vilárendszer növekvő sikerei és hatása, és nem utolsósorban az egyes fejlődő országok saját belső fejlődésének tapasztalatai elősegíthetik a szocializmus marxista—leninista koncepciójának terjedését ezekben az országokban. A forradalmi demokraták nézetei továbbfejlődhetnek a tudományos szocializmus irányá-

ba, míg a kispolgári szocialista koncepciók az ellenkező irányba is.

A fejlődő országokban jelenlevő kispolgári szocialista áramlatok többfélék: Szíriában, Algériában, Guineában forradalmi demokratikus; Tanzániában 1967-ig földközösségi; Indonéziában 1957—1965 között forradalmi nacionalista, 1965 után reakciós bürokratikus. A burzsoá szocialista koncepciók is különfélék lehetnek, például az indiai „demokratikus szocializmus”, a „szene-gáli szocializmus”, a „kenyai szocializmus”. Mindezek a kapitalizmus és a szocializmus „ésszerű kombinációját” hirdetik. Néhol a „szocializmus” koncepcióját valláserkölcsei alapokra építik.

A kommunista pártok ezeket a koncepciókat tényleges osztálytartalmuk és szerepük szerint ítélik meg. Leleplezik ezek hamis voltát. De támogatják a bennük meglevő esetleges demokratikus elemeket. Egyidejűleg harcolnak a szocializmus marxista—leninista koncepciójának elterjesztéséért.

A kommunista stratégiának és taktikának a politikai viszonyok tekintetében is rendkívül bonyolult, de alapjában elmara-dott és szüntelenül változó helyzettel kell számolnia. Országon-ként meg kell találnia a harc legkedvezőbb formáit és módsze-reit. Pontosan kell megjelölni a forradalmi erők és az államhata-lom viszonyát, az osztályoknak és a rétegeknek az egymáshoz, valamint az államhatalomhoz való viszonyát, az ellenfél és a szövetségesek körét, a pozitív és a negatív vonásokat, illetve azok erőviszonyait.

II. A VOLT GYARMATI ÉS FÉLGYARMATI ORSZÁGOK FEJLŐDÉSÉNEK ÚTJAI. A FORRADALMI STRATÉGIA ÉS TAKTIKA

A forradalom jellege A helyzet beható elemzése — a fentiek-ben csoportosított legfontosabb ténye-zők — alapján a kommunista pártok a stratégia és taktika szá-mára egy sor fontos következtetést vontak le, amelyek segítségé-vel a forradalmi erők más pártjait is előrehaladásra ösztönzik. A kommunisták ezeket azokban az országokban (például az EAK-ban vagy Algériában) is felhasználják, amelyekben nem

rendelkeznek önálló párttal vagy csak illegálisan működhetnek. A kommunista pártok idevonatkozóan általánosságban az alábbi alapvető következtetésekre jutottak:

1. A nemzeti felszabadító harcok első szakasza a politikai függetlenség kivívásával lezárult. **2.** A függetlenség azonban különböző tartalmakkal teremtődött meg: egyes országokban (például Fülöp-szigetek, Thaiföld) imperialistabarát politikát folytatnak, az imperializmus külpolitikáját követik, más országok a burzsoázia hatalma alatt a kapitalista fejlődés útjára léptek, de imperialistaellenes töltésű, semleges politikájuk van (például India); ismét más országok a nem kapitalista fejlődés útjára léptek, és határozott antiimperialista politikát valósítanak meg. **3.** A politikai függetlenség kivívása nem vágta el a gazdasági függés szálait, sőt olykor még szorosabbra fűzte. **4.** A politikailag függetlenné vált országok társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális és osztályviszonyai rendkívül elmaradtak. **5.** A gazdaságilag elmaradott országok és az iparilag fejlett tőkésországok között óriási szakadék tátong, amelynek áthidalása égető, de ropant nehéz és bonyolult feladat. **6.** Ez a feladat a kapitalista fejlődés útján sehol sem oldható meg. **7.** Az új független államok viszonyait minden tekintetben a befejezetlenség, a kiforratlan-ság, a cseppfolyósság és az átmeneti állapotok jellemzik. **8.** Az adott helyzet tehát nem végleges, tartósan ezért sem maradhat meg, de a tömegek különben sem tűrik el, mert a függetlenségtől az égető problémák és feladatok megoldását várják. **9.** Az imperializmus a neokolonializmus és más eszközök révén a maga javára használhatja ki ezt a helyzetet. **10.** A függetlenség politikai megteremtése után a függetlenségi mozgalom egysége megbomlik, a korábbi osztályszövetség szétesik, az osztálypolarizáció meggyorsul, az osztályharc éleződik. Új egység csak új, lényegében osztályalapokon és új célokkal teremthető meg. **11.** Tovább kell fejleszteni a forradalmi stratégiát és taktikát.

E következtetések arra sarkallták a kommunista pártokat, hogy a megtett utat egyéb vonatkozásokban is megvizsgálják. További helyzetelemzések alapján megállapították, hogy a teljes függetlenséget és a leggyorsabb ütemű fejlődést a munkásosztály vezetésével szocialista útra tért és szocialista úton fejlődő országok érték el. Jóllehet a szocialista úton haladó országok is nagy nehézségekkel küzdenek, az imperializmus fegyveres tá-

madásait sem tudták mindenütt elkerülni, és Kínában az anti-marxista politikai vonal következtében rendkívül súlyos helyzet alakult ki, az ázsiai országok függetlensége és gyors fejlődése a szocialista rendszer erősítését szolgálják. Másfelől a nem kapitalista úton haladó országok, bár nincsenek teljes biztonságban az imperializmus és a belső reakció támadásaival szemben, függetlenségüket teljesebben tudják érvényesíteni és gazdaságukat gyorsabb ütemben képesek fejleszteni, mint a kapitalista úton fejlődő országok. A kapitalista útra lépett országok függése az imperialista hatalmaktól erősödik, gazdasági fejlődésük lassú, politikájuk folyton jobbra tolódik, az osztályharc különösen éleződik. Ezekből a különféle történelmi tapasztalatokból és tényekből logikusan adódik az a következtetés, hogy a **problémák megoldásának mértéke a társadalmi átalakulás progresszivitásának radikalizmusától függ**, s a legjobb megoldás a szocialista út. Erre a nemzeti burzsoázia és a közbülső erők legradikálisabb képviselői, a forradalmi demokraták is egyre jobban rádöbbennek, részint a történelmi tények felismerése, részint saját tapasztalataik alapján. A függetlenné vált országok vezető erői kezdetben különböző utakkal és módszerekkel kísérleteztek, de ezek nem, vagy nem teljesen váltak be. A fiatal államok súlyos helyzetben maradtak, és helyzetük időnként még súlyosabbá vált; a kapitalizmussal és a burzsoáziával sorra szembekerültek.

Ennélfogva a legjobb megoldás a szocialista forradalom útja volna. Csakhogy azok a tényezők jelenleg még többet nyomnak a latban, amelyek a szocialista forradalom közvetlen stratégiai célként való kitűzését gyakorlatilag irreálissá teszik. A nagyfokú elmaradottság ebből a szempontból önmagában nem perdöntő, annak jellegét és más tényezőkkel való összefüggéseit is mérlegelni kell. Feltétlenül figyelembe kell venni az ellentmondások szövevényében a fő ellentmondásokat. Az egyik ilyen ellentmondás kétségtelenül az imperialista hatalmak és a fiatal nemzeti államok, az önálló gazdaság történelmi követelménye és az imperializmus neokolonialista politikája között van. A másik egy sor országban a feudális maradványok vagy a prekapitalista, sőt prefeudalista termelési viszonyok és a megérett társadalmi haladás szükségletei között feszül. A termelőerők elmaradottsága és az új gazdasági-társadalmi viszonyok, illetve követelmények között szintén alapvető ellentmondás van. Ezek az ellent-

mondások feszítő gócot képeznek azokban az országokban is (például Indiában, Törökországban, Iránban), amelyekben egyébként ellentmondás van a kapitalista fejlődés és a feudális maradványok között is. Tehát a kapitalizmus és a fejlődő országok gazdasági-társadalmi viszonyai közötti ellentmondás első sorban a fiatal nemzeti államok és az imperialista hatalmak kapcsolatában a legélesebb, de az egyéb ellentmondások összefüggésében, fő irányában nem a kapitalista fejlődés felé hajt. Ebből a szempontból figyelembe kell venni azt is, hogy a munka és a tőke ellentmondása a „harmadik világ” országaiban másodlagos vagy harmadlagos. Másfelől a proletariátus még nem vált a forradalmi erők vezetőjévé, bár néhány országban közel áll hozzá. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy több országban nincs Kommunista Párt sem, másokban pedig a kommunisták a hatalmon levő párt tagjai, illetve gyakrabban a többi forradalmi párt szövetségesei, ami nem szubjektív megfontolás, hanem az objektív helyzet következménye. A kubai tapasztalat azt mutatja, hogy az eredetileg nem kommunista forradalmi párt a kommunisták részvételével kommunista párttá válhat, s ez a folyamat számos országban végbemehet. Továbbá az is tény, hogy a forradalmi tömegek szubjektíve sincsenek felkészülve a szocialista forradalom végrehajtására. Ugyanakkor az is igaz, hogy a forradalmi tömegek nemcsak antiimperialisták, hanem általában antikapitalisták és antifeudálisak.

Ezek a körülmények együttesen formálták a nem kapitalista út gyakorlatát. Egy sor ország — Algéria, Burma, Szíria, Guinea, Kongó (Brazzaville), Dél-Jemen — ezen az úton halad. A megvalósuló szociális átalakulások erre az útra viszik Tanzániát. Az 1966. februári katonai puccsig Ghana, illetve az 1968-as fordulatig Mali is nem kapitalista úton fejlődött. Az 1965. szeptember 30-i eseményekig sok minden történt ennek érdekében Indonéziában is. A demokratikus, szocializmusba mutató forradalom sajátos útja jelentkezett 1970 szeptemberétől Chilében. 1973 szeptemberében a hadsereg tisztai csoportja ellenforradalmi puccsal megdöntötte S. Allende demokratikus kormányát, és fasiszta rémuralmat vezetett be.

A kapitalista úton fejlődő latin-amerikai országok szomorú tapasztalatai és a szocialista, illetve nem kapitalista úton járó haladó országok pozitív tapasztalatai ellenére a legtöbb ázsiai és

afrikai ország mégis a kapitalista fejlődés útjára lépett. Ebben — mint már volt róla szó — az imperialista hatalmak befolyása, a burzsoázia ereje (szövetségeseivel, például a földesurakkal együtt) és a radikális forradalmi erők felkészületlensége játszott döntő szerepet. Ez történt Indiában, Pakisztánban, a Fülöp-szigeteken, Sri Lankában, Malajában, Thaiföldön, Nigériában, Etiópiában, a Malgas Köztársaságban, Marokkóban és másutt.

Vannak olyan országok is (például Felső-Volta), amelyek még választás előtt állnak, és nem döntöttek a továbbfejlődést illetően. A különböző tapasztalatok ezek számára is rendkívül fontosak.

E jelenségek, tényezők és tények elemzése alapján a **kommunista pártok** arra az álláspontra jutottak, hogy a „**harmadik világ**” **országai**ban **részint polgári demokratikus forradalmak, részint általános demokratikus és antiimperialista nemzeti demokratikus forradalmak** mennek végbe vagy kell hogy végbemenjenek. Ez az utóbbi a **felszabadító forradalmak fejlődésének új fázisa és magasabb foka**, amikor megteremtődnek a **szocialista forradalomba való átmenet alapfeltételei és elemei**. Ma már nem állítható általános érvénnyel, hogy minden nemzeti felszabadító forradalom a polgári demokratikus forradalom egy formája. Ez általában csak a politikai függetlenségért folytatott forradalmi harcra áll. A gazdasági függetlenségért és a további gazdasági-társadalmi haladás útjának megválasztásáért folyó küzdelem feltételei között nem vonatkoztatható bármelyikre. Kétségtelen, hogy az Indiában és Burmában zajló forradalmi folyamatok nem egyformák. Indiában a hatalom a nemzeti burzsoázia, sőt inkább annak felső rétege kezében van, és a kapitalizmus gyors iramban fejlődik. Burmában viszont a forradalmi demokraták vezetik a forradalmat, és a fejlődés nem kapitalista úton folyik. Ott, ahol a kivívott függetlenséget a kapitalista fejlődés ösztönzésére használják fel, a forradalomnak kifejezetten polgári demokratikus jellege van. Azonban ott, ahol a fiatal állam erősen korlátozza a kapitalizmust és olyan gazdasági-társadalmi viszonyokat fejleszt ki, amelyek alapvető iránya antikapitalista, a forradalom jellege más, már kilépett a polgári demokratikus forradalom kereteiből. Ez a forradalom szocialista forradalomba nő át, azaz átmeneti jellegű, tartalmaz polgári demokratikus és szocialista elemeket egyaránt. Az előbbi elemek révén bizonyos ro-

konságban és kapcsolatban van a polgári demokratikus forradalommal, illetve az utóbbiak révén a szocialista forradalommal. Ez az átmeneti jelleg viszont nemcsak a szocialista forradalomba való átnövést segítheti elő (mint Kuba esetében), hanem a kapitalista útra térést is (mint Ghana esetében).

A forradalmi stratégia és taktika **A polgári demokratikus forradalmak célja a nemzeti felszabadító harc jelenlegi szakaszában a teljes függetlenség**

kivívása, az önálló nemzeti gazdaság megteremtése, a kapitalista fejlődés meggyorsítása és az új rendszer stabilizálása. Az általános demokratikus forradalmak célja szintén a teljes függetlenség kivívása, az önálló nemzeti gazdaság megteremtése, de nem kapitalista úton, nem a kapitalizmus, hanem a szocializmus irányában, a radikális forradalmi demokratikus hatalom megszilárdítása és továbbfejlesztése érdekében. A kommunista pártok állásfoglalása szerint valójában minden volt gyarmati és félgyarmati országnak e forradalom végrehajtása az érdeke. S ennek megvannak az objektív és szubjektív feltételei, megvan a reális lehetősége; a különböző országok helyzetének közös vonásai, a viszonyok hasonlóságai és az elmaradottság leküzdésének azonos feladatai, de az eddigi tapasztalatok is ezt igénylik. Egyáltalán nem szabad kizártnak tekinteni, hogy a polgári demokratikus forradalmak általános demokratikus forradalmakká alakuljanak át (a tények bizonyítják, hogy ez nem ritka eset). Ezért a forradalmi stratégiának és taktikának általánosságban a demokratikus forradalmak megvalósítására kell irányulnia. Napjainkban a forradalmi stratégiának ez a közvetlen célja, de végső célnak a szocializmust tartja.

A nemkapitalista fejlődés útja **A marxizmus klasszikusai már felvetették, hogy egyes országok a kapitalista fejlődés szakaszát elkerülve eljuthatnak**

a szocializmusba. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után Szovjet-Oroszország népei közül egyesek gyakorlatilag igazolták ezt az elméleti megállapítást. Mongólia is a tőkés fejlődés-időszakát elkerülve jutott el a szocializmusba. Lenin a nem kapitalista fejlődés útja megvalósításának két feltételét hangsúlyozta: a dolgozó tömegek politikai öntudatának, önálló tevékenységének és szervezettségének növekedése; valamint egy, már győztes nagy ország proletariátusának segítsége. A gyarmati sorból

felszabadult országok nemkapitalista fejlődésére vonatkozó koncepciót a kommunista pártok három nagy nemzetközi tanácskozásán (1957, 1960, 1969) elfogadott dokumentumok a mai körülményeket figyelembe véve részletesebben fogalmazták meg. A forradalmi demokratikus rendszer, amennyiben elveti a kapitalista út perspektíváját, radikális úton, a független nemzeti gazdaság megteremtése, gyökeres társadalmi és gazdasági reformok segítségével a szocialista irányba fejlődhet. Ezek az országok a munkásosztály közvetlen állami irányító tevékenysége nélkül, de a szocialista országokra támaszkodva haladhatnak előre. A nemkapitalista fejlődés folyamatában a nemzeti felszabadító harc és a kizsákmányolás elleni küzdelem feladatai egybefonódnak.

A nemkapitalista fejlődés főbb jellemzői: 1. a hatalom a városi és a falusi proletár, félproletár és középrétegek kezébe kerül. Olyan társadalmi és politikai intézkedéseket vezetnek be, amelyek kezdetben csupán korlátozzák a feudális osztály és a burzsoázia érdekeit, később pedig kiszorítják ezeket az osztályokat. Általános demokratikus, antiimperialista, antifeudális, és némi antikapitalista rendszabályokat valósítanak meg. Mindezt a szocialista távlatok szem előtt tartásával teszik. 2. Demokratizálják az egész társadalmi életet, növelik a néptömegek, különösen a munkásosztály szerepét. 3. Felszámolják a feudális és tőkés nagybirtokos földtulajdont, agrárreformot hajtanak végre, a parasztok kezébe adva a földet. 4. Az ipar állami szektorát a gazdaság legfőbb szektorává teszik. 5. Mindenre kiterjedő tervgazdálkodást folytatnak. Segítségével növelik az állami szektort, és szűkítik a magántőkés szektort. 6. Emelik a lakosság anyagi és kulturális színvonalát. 7. Sokoldalú, szoros együttműködés jön létre a szocialista országokkal. 8. Az élet valamennyi területén (gazdasági, politikai, ideológiai, diplomáciai stb.) az imperializmus elleni következetes harc politikáját érvényesítik.

A nemkapitalista fejlődés útja sajátos átmeneti szakasz. Együtt jár az osztályharc fokozódásával. Fejlődhet vissza a kapitalizmus, és előre a szocializmus irányába. A szocialista orientációtól való eltérés veszélye mindaddig fennáll, amíg a munkásosztály a többi demokratikus réteggel szövetségben át nem veszi a vezető szerepet. Ezért döntő jelentőségű a kommunista párt és a forradalmi demokraták közötti viszony alakulása. Va-

lamennyi forradalmi, antiimperialista erő őszinte együttműködésére van szükség. A nemkapitalista fejlődési utat végigjárva létrejönnek a szocializmus építésére való áttérés politikai, gazdasági és kulturális feltételei.

**A fejlődés fő iránya
a „harmadik világban”**

Mint az előzőkben láttuk, a forradalmi stratégia és taktika, a kommunista politika arra törekszik, hogy stabilizálja a progresszív viszonyokat, és határozott, haladó irányt szabjon a fejlődésnek minden rész kérdésben, szem előtt tartva a szocializmus perspektíváját. A burzsoá politika is a viszonyok stabilizálására törekszik, de saját hatalma, tehát a kapitalizmus érdekében. Csakhogy az előbbinek történelmi tendenciájában és perspektívájában nagyobb a realitása, mint az utóbbinak. E rendkívül fontos kérdés mérlegelésénél feltétlenül figyelembe kell venni, hogy korunk a kapitalizmusból a szocializmusba való világméretű átmenet korszaka. A történelmi haladás törvényszerűen a szocializmus irányába mutat. A szocialista világrendszer erősödik, a szocializmus eszméje világszerte terjed. A fejlett tőkésországokban a monopoltőkét támadó tömegharc a szocialista forradalmat készíti elő. A „harmadik világban” általánosan jellemző, hogy megoldásra vár a függetlenség következetes biztosítása, a demokratikus jogok megteremtése és érvényesítése, a feudalizmus és maradványainak felszámolása, a földkérdés, a munkás és paraszt tömegek követeléseinek kielégítése, a gazdasági fejlődés radikális meggyorsítása. A burzsoázia ezen a téren érhet el eredményeket, megvalósíthat reformokat, ám a következetes megoldásra képtelen. Ezért a mai feszültség, labilitás és tömegelégedetlenség legfeljebb átmenetileg enyhíthető, de nem szüntethető meg. Azt is láttuk, hogy a kapitalista világrendszerhez való tartozás önmagában is gátló gazdasági és politikai tényező. Továbbá az is tény, hogy a felszabadulás óta az új független országokban éleződnek az osztályellentétek és ezen a talajon éleződik az osztályharc is. S az osztályharc éleződése általában véve pozitív jelenség, mert fő vonalában a negatív tényezők leküzdésére irányul, mert lényegében a tömegek aktivitásának növekedését bizonyítja a tűrhetetlen viszonyok ellen.

Csak ebből a szemszögből nézve és a tények összességét vizsgálva tehetők helyükre az egyes konkrét események. Voltak és lehetnek időszakok, amikor a negatív tényezők dominálnak.

Ilyen például az az időszak, amikor a mozgalom átmenetileg megtorpan vagy visszaszorul, több negatív esemény történik, mint pozitív. De még ezekben az időszakokban is a mélyben zajló mozgások a döntőek, a fő tendencia a meghatározó. A fejlődést csak hosszabb távon lehet helyesen értékelni. A függetlenné vált volt gyarmatok burzsoá vagy más, nem következetesen demokratikus rendszerei ebben a történelmi mozgásban öröklődnek. Ez a haladó országokat csak kisebb-nagyobb időszakokban érintheti hátrányosan. Jó példa erre Szíria, ahol 1945 óta szinte megszámlálhatatlan mennyiségű változás ment végbe: a jobb- és „baloldali” fordulatok egymást követték, de az ország fejlődésének iránya kétségtelenül pozitív volt, nem a reakciót, hanem a haladást erősítette. Egyiptom fejlődése hasonlóképpen ellentmondásos volt, de tendenciájában általában előre jutott. Indonéziában kétszer mészárolták le a kommunistákat. Az első után még erősebb lett a Kommunista Párt, s a második után ismét újjászületőben van, mert az ország objektív létszükséglete így követeli. India fejlődése tendenciájában jobbra tartott, de ennek ellenhatásaként erősödtek a „baloldali” tendenciák. A küzdelem növekszik.

Közel-Keleten az imperialisták által támogatott izraeli agresszió 1967-ben nem tudta megsemmisíteni a haladó arab államokat, amelyek a szocialista országok támogatását élvezték. Sőt az agresszió tanulságai alapján a haladó erők újabb fontos lépéseket tettek előre. (Például a felső tisztikar és az állami hivatalok megtisztítása a reakciós és imperialistabarát elemek jelentős részétől, az Arab Szocialista Unió szerepének megnövelése Egyiptomban, a munkás- és paraszttömegek nagyobb bevonása az ország ügyeinek intézésébe, újabb földreform 1969-ben stb.) Izrael és az imperialisták terve megghiúsult az 1973. őszi agresszió által elszenvedett vereséggel is. Afrikában jobboldali fordulatokat hajtottak végre Ghanában, Maliban és másutt, de ugyanakkor pozitív változások is történtek. A portugál gyarmatokon fellendült a fegyveres felszabadító harc. A portugáliai demokratikus forradalom kinyilvánította a volt gyarmati területek függetlenségét. Algéria tovább ment a nem kapitalista úton stb. Latin-Amerikában az Egyesült Államok leverte a dominikai forradalmat, de a demokratikus, antiimperialista harc számos más országban fellendült. Több helyen fegyveresen küzdenek a ha-

ladó erők. Néhány országban (például Venezuelában) jelentős lépéseket tettek az Egyesült Államok ellen: államosítottak amerikai vállalatokat, földreformot hajtottak végre stb. Több latin-amerikai ország ismét felvette, vagy az utóbbi időben tovább fejlesztette kapcsolatait a szocialista országokkal.

Végeredményben a pozitív történelmi tendencia érvényesül. A negatív események időnként gyengítik vagy elhomályosítják ezt, de nem tudják megváltoztatni. A felvázolt társadalmi-gazdasági viszonyok és az egyéb feltételek ismeretében nem lehet kétség afelől, hogy a „harmadik világ” fejlődése még sokáig nagyon nehéz és ellentmondásos lesz, de az is világos, hogy pozitív tendenciája nem szorítható vissza.

**Az imperializmus
és a szocializmus
viszonya az új
független államokhoz**

E tendencia újabb és újabb bizonyítékai az imperializmust kétségbeesett erőfeszítésekre készítetik a nemzeti felszabadító mozgalmak és az új független államok ellen. A nemzeti felszabadító mozgalmak és az új független államok ugyanis számára a kapitalista világrendszer gyengülését, az ellenfelek számának és erejének gyarapodását, az antiimperializmus erősödését jelentik. Ebből fakad az az ellenséges magatartás velük szemben, amelyet már több vonatkozásban is áttekintettünk. A kommunista pártok 1969-es moszkvai nemzetközi tanácskozásának fő dokumentuma megállapítja, hogy az imperializmus kiváltképpen ellenséges a haladó rendszerű országokkal szemben. „Az imperialisták igyekeznek letéríteni ezeket az országokat a maguk választotta útról, szétzüllesztani politikai pártjaikat, saját befolyásuk alá rendelni felvilágosító és kulturális intézményeiket, tömegtájékoztatási eszközeiket; megszervezik ott ellenforradalmi ügynökhálózatukat, és támogatják az államapparátus és a fegyveres erők reakciós elemeit. Az antikommunista előítéleteket arra próbálják felhasználni, hogy viszályt keltsenek a hazafiak között.”

A szocializmus homlokegyenest másképp értékeli a nemzeti felszabadító mozgalmakat és az új, független államokat. A marxizmus—leninizmus szerint a nemzeti felszabadító mozgalmak mind az állami függetlenségért folyó harcban, mind pedig az önálló nemzeti gazdaság megteremtéséért való küzdelem időszakában a világforradalmi folyamat alkotórészei. Az 1960-as moszkvai értekezlet nyilatkozata aláhúzza, hogy az imperializ-

mus gyarmati rendszerének összeomlása, „történelmi jelentőségét tekintve, a szocialista világrendszer megalakulása óta a legfontosabb jelenség”. A kommunista pártok 1969-es moszkvai tanácskozásának fő dokumentuma ismételten leszögezi: „A legutóbbi évtizedben tovább növekedett az ázsiai, afrikai és latin-amerikai népek imperialistaellenes mozgalmának szerepe a forradalmi világfolyamatban. Egyes országokban ez a mozgalom antikapitalista tartalmat nyer.” A kommunista pártok és az egész kommunista világmozgalom alapvető dokumentumai hangsúlyozzák, hogy korunk alapvető tartalmának és fő irányának egyik meghatározó tényezője a nemzeti felszabadító mozgalom. Ez a mozgalom fontos szerepet játszhat azoknak az új nemzetközi erőviszonyoknak a kialakulásában, amelyek lehetővé teszik az új világháború elkerülését. A nemzetközi osztályharc ma két fő ellentétes erő: a szocializmus és az imperializmus között folyik, s ebben a harcban az új független országok demokratizmusuk, antiimperializmusuk és fejlődésük mértékében a szocializmus oldalán állnak. Ez objektíve még akkor is így van, ha némely ország vezetői antikommunisták, de külpolitikájukat az antiimperializmus jellemzi. Nem lehet az imperializmus ellen úgy harcolni, hogy ezáltal ne erősödjék a szocializmus pozíciója. Tehát a nemzeti felszabadító mozgalomhoz való viszonyt a következő főbb tényezők határozzák meg:

1. A nemzeti felszabadító mozgalom imperialistaellenes, következetesebb formájában kapitalizmusellenes, szocialista orientációjú forradalmi mozgalom, a forradalmi átalakulások folyamata. Egyre több országban azonosul a nemzeti demokratikus forradalom fogalmával, és az állampolitika színvonalára emelkedik, az államhatalomban is testet ölt. Éle minden esetben a legfőbb és közös ellenség, az imperializmus ellen irányul. **2.** A nemzeti felszabadító mozgalom a világforradalmi folyamat része, a társadalmi haladásért és az imperializmus ellen folyó nemzetközi osztályharcban a szocializmus szövetségese. Erősítése a szocializmus egyik legnagyobb érdeke. **3.** A nemzeti felszabadító mozgalom hatalmas forradalmi erő, korunk fő tartalmának és fejlődési irányának egyik meghatározója, a nemzetközi erőviszonyok egyik legfontosabb formálója. A szocializmusnak alapvető érdeke, hogy ezt az erőt minél haladóbb fejlődésre ösztönözze és ebben segítse. **4.** A nemzeti felszabadító mozgalom

legkövetkezetesebb ereje a fejlődő országok munkásosztálya, amelyhez a szocialista országokat a proletár internacionalizmus elve köti. A jelenlegi fejlődési szakaszban a fejlődő országok munkásosztályának céljai a nemzeti felszabadító mozgalom révén valósulnak meg. A nemzeti felszabadító mozgalom legnagyobb tömege a parasztság, a munkásosztály természetes szövetségese.

Ezek a tényezők egyértelműen arra kötelezik a szocialista országokat, hogy minden lehetséges módon segítsék a nemzeti felszabadító mozgalmat és együttműködjenek vele. A segítségben és együttműködésben azonban azt is figyelembe kell venni, hogy ez vagy az a nemzeti felszabadító mozgalom mennyire forradalmi és imperialistaellenes. Az együttműködés és a segítség mértékét és formáját ez a tény nagymértékben befolyásolja.

A fejlődő országokhoz való viszonyt elsősorban az határozza meg, hogy mennyire fejezik ki a nemzeti felszabadító mozgalom céljait és politikáját, mennyire haladóak és imperialistaellenesek. Főleg a leghaladóbb imperialistaellenes fejlődő országokkal fejlesztjük kapcsolatainkat és együttműködésünket. De azokkal a fejlődő országokkal is szoros kapcsolatokra és aktív együttműködésre törekszünk, amelyek kevésbé haladók és kevésbé következetesek az imperializmus elleni harcban. A békés egymás mellett élés elve alapján készek vagyunk együttműködni valamennyi kapitalista úton haladó fejlődő országgal, de nem anélkül, hogy ne fejeznénk ki együttérzésünket és ne nyújtanánk segítséget az ezekben harcoló haladó erőknek. Nem építhetünk ki kapcsolatokat az imperializmus reakciós bábrendszerével, és főleg nem nyújthatunk nekik segítséget.

Ezért a szocialista világrendszer minden lehetséges segítséget és támogatást megad a nemzeti mozgalmaknak és az új független országoknak, amennyiben antiimperialista politikát folytatnak. A segítség mértéke egyrészt saját lehetőségeitől, másrészt az adott új állam demokratizmusának és antiimperializmusának következetességétől függ. Nyilvánvaló, hogy a fiatal és gazdaságilag elmaradott államoknak mai feltételeik mellett még választási lehetőségük sem volna, ha a szocialista országok valamilyen helytelen, szűk látókörű megfontolásból kiindulva, nem volnának hajlandók őket segíteni. A szocializmusnak internacionalista kötelessége és fontos érdeke a segítségnyújtás. S annak

érdekében, hogy a nemzeti mozgalmaknak minél realisabb lehetőségük legyen az önálló fejlődésre, demokratikus és antiimperialista erőik növelésére, a szocialista tábornak az esetleges kudarcot is vállalnia kell. A döntő az antiimperialista harc, amely sokszor nem következetes és vereségeket is szenved, de a szocialista országok segítségével célja felé halad. Ezért nyújt a szocialista világrendszer, mindenekelőtt a Szovjetunió, áldozatos gazdasági, politikai, katonai, tudományos és kulturális segítséget az antiimperialista új, független országoknak. Ennek a segítségnek növekvő szerepe van a fejlődésük során elért eredményekben.

Nyilvánvaló, hogy a volt gyarmati országok népeinek ezt a kétféle viszonyt, a szocialista és az imperialista tábor magatartását mérlegelniük kell. A szocializmus erősödése és a szocialista országokkal való kapcsolatok fejlesztése létérdekük. Ennek nem mond ellent az a tény, hogy ezt számos volt gyarmati országban még nem ismerték fel kellően. És az sem mond ellent, hogy a szocialista országok és az új független államok viszonya nem mindig zavartalan. A feladat az, hogy mind a két fél harcoljon a meg nem értés és a nézeteltérés leküzdéséért úgy, ahogyan azt a közös objektív érdekek megkövetelik.

A kommunista világmozgalom a világforradalmi folyamat és a világbéke alapvető érdekeiből indult ki, amikor a kommunista pártok 1969-es moszkvai tanácskozásán állást foglalt az antiimperialista egység mellett valamennyi kommunista párt és haladó erő között. Amint a tanácskozás fő dokumentuma hangoztatja: „Az antiimperialista harc távlati szempontjából elsőrendűen fontos a szocialista rendszer s a munkás- és a nemzeti felszabadító mozgalmak szövetségének megerősítése... A jelenlegi helyzet megköveteli a szocialista országok népei, a nemzetközi munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító mozgalom minden osztaga között az antiimperialista harci szolidaritás megerősítését.”

**A fejlődő országok
külpolitikája**

Mindemellett a forradalmi stratégia és taktika nagy figyelmet fordít arra a tényre, hogy a „harmadik világ” nemzetközi jelentősége és szerepe megnövekedett. A volt gyarmati és félgyarmati országok jelentős része azonban ma még nem mindenben és nem mindig tudja betölteni az érdekeinek megfe-

elő szerepet. Egyes országok az imperializmus politikáját támogatják. Általában elfogadják a békés egymás mellett élést, s az antiimperialista, pozitív semlegesség hívei, de ebből a szempontból is gyakran következtlenek. A legkövetkezetesebb antiimperialista politikát a leghaladóbb országok képviselik. A forradalmi erők stratégiája és taktikája számol ezekkel a tényekkel, és állást foglal az antiimperialista politika következetes képviselője mellett, követeli a haladó országok szoros összefogását és a szocialista országokkal való baráti együttműködés erősítését.

*

Összefoglalóként tehát megállapíthatjuk, hogy a kommunisták a „harmadik világ” országaiban is helyesen számolnak a realitásokkal. Stratégiájuk és taktikájuk összhangban van a valósággal, és következetesen kifejezik a fejlődő országok érdekeit, mégpedig azzal az alapvető ténnyel összhangban, hogy a nemzeti felszabadító forradalom a szocialista világforradalmi folyamat alkotórésze.

Annak ellenére, hogy Mao Ce-tung csoportjának „baloldali” nézetei a fejlődő országok egyes társadalmi rétegeinek és politikai vezetőinek állásfoglalásaira hatással vannak, s nehézségeket okoznak — Indonéziában például szerepet játszottak a Kommunista Párt politikájában —, a kommunista pártok és a többi forradalmi erők döntő többsége következetes forradalmi politikát folytat.

HATODIK TÉMA

A KOMMUNISTA ÉS MUNKÁSPÁRTOK HARCA AZ EGYSÉGÉRT ÉS A HARMADIK VILÁGHÁBORÚ ELHÁRÍTÁSÁÉRT

I. A KOMMUNISTA PÁRTOK KÖZÖS NEMZETKÖZI STRATÉGIÁJA.

NÉZETELTÉRÉSEK A KOMMUNISTA MOZGALOMBAN.

HARC AZ EGYSÉG HELYREÁLLÍTÁSÁÉRT.

A nemzetközi kommunista stratégia szükségessége és kidolgozásának kerete

A különböző országokban működő kommunista pártok elméleti alapja azonos: a marxizmus—leninizmus. A kommunista pártok a munkásosztály és valamennyi dolgozó érdekeit fogalmazzák

meg politikájukban. Az egyes országok munkásosztályának, dolgozóinak alapvető ellensége azonos: a nemzetközi imperializmus, amely világméretű stratégiát és taktikát alkalmaz a kapitalizmus megmentésére. A nemzeti keretek között harcoló munkások nemzetközi érdekei alapvetően azonosak: az imperializmus megsemmisítése, a szocializmus világméretű győzelme. Alapvető érdekeik közösségéből és azonos nemzetközi ellenségük tényéből fakad annak szükségessége, hogy a nemzetközileg összehangolt imperialista stratégiával és taktikával szemben a kommunista világmozgalom is nemzetközi stratégiát állítson szembe és közösen küzdjön annak megvalósításáért.

A két világháború között a nemzetközi kommunista stratégia és taktika kidolgozása a Kommunista Internacionáléban történt. Végrehajtásának biztosítéka is a kommunista pártok nemzetközi szervezete volt. A második világháborút követő három évtized hatalmas, világjelentőségű változásai új feltételeket teremtek a kommunista világmozgalom általános politikai irányvonalának kidolgozására és végrehajtására. A világ sokrétebb, bonyolultabb lett. A kommunista pártok előtt álló feladatok a világimperializmus elleni harcban alapvetően továbbra is ugyanazok. Ezen belül azonban más feladatok állnak a szocia-

lista világrendszer országaiban működő kommunista pártok előtt, s megint mások a tőkésországokban és a fejlődő világban. Az egyes térségekben a kommunista pártok előtt álló közvetlen feladatok azonban szerves részei a kommunista világstratégiának, attól elszakítani, vagy azzal szembeállítani: a világforradalom alapvető érdekeitől, objektív folyamatától való nacionalista elkülönülést, súlyos károkat okoz. Ugyanígy hibás, nem marxista—leninista, nem internacionalista az az álláspont sem, amely tagadja a kommunista világstratégia és -taktika kidolgozásának szükségességét és lehetőségét, és a nemzeti-állami keretben folytatott politikát nem a világstratégia részeként kezeli, hanem szembeállítja vele vagy föléje helyezi. A kommunista pártok nemzetközi stratégiájának és taktikájának kidolgozása, a nemzetközi munkásosztály, a világforradalom közös alapvető érdekeinek érvényesítése, az imperializmus nemzetközi stratégiájának megghiúsítása megköveteli a kétfrontos harcot. Meg kell akadályozni mind a jobboldali, mind a „baloldali” stratégiai és taktikai elképzelések érvényesülését. Ezek ugyanis az objektív folyamatok reális, a munkásosztály pozíciójából történő elemzése helyett szubjektivistá álláspontot képviselnek, amely lényegénél fogva a munkásosztály vereségéhez vezetne. A munkásosztály érdekei a marxista világnézet alapján az objektív folyamatok reális, sokoldalú elemzését követelik meg. Csak ez biztosíthatja a helyes, célravezető stratégia és taktika kidolgozását, a munkásosztály győzelmét a nemzetközi kapitalizmus felett.

A Kommunista Internacionálé 1943-ban történt feloszlása óta a kommunista világmozgalom közös stratégiája kidolgozásának szervezeti kerete nincs. Az 1947-ben megszervezett Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája csak néhány európai kommunista párt szervezete volt stratégiájuk és taktikájuk egyeztetésére és a tapasztalatcsere elősegítésére. Működése rövid ideig tartott, 1956-ban feloszlott. Az ötvenes évek közepe óta a kommunista pártok világstratégiája kidolgozásának s érvényesítésének alapvető eszközei a nemzetközi kommunista tanácskozások és az ott elfogadott dokumentumok. Ezek a nemzetközi kommunista tanácskozások a marxizmus—leninizmus elmélete alapján biztosítják a tapasztalatcserét is. E mellett a világméretű tanácskozás mellett fontos szerepet töltenek be a

vélemény- és tapasztalatcserében az egyes pártok kongresszusai, továbbá a kétoldalú és a regionális kommunista tanácskozások.

A kommunista világmozgalom mai stratégiájának kidolgozása a nemzetközi konferenciákon

Miután a világháború és a forradalmi világmozgalom előretörése következtében az 1950-es évek közepéig gyökeres változások mentek végbe a világban, a nemzetközi kommunista mozgalom stratégiájának és taktikájának továbbfejlesztése objektíve szükségessé vált. Ehhez nagy segítséget nyújtott az SZKP XX. kongresszusa.

Az új világhelyzetnek megfelelő nemzetközi kommunista stratégia kidolgozása terén az első nagy lépést az 1957. novemberi moszkvai tanácskozás tette meg. Ezen a kommunista pártok egyidejűleg két tanácskozást tartottak és két dokumentumot fogadtak el. Az egyik tanácskozást (1957. november 14—16.) 12 szocialista ország kommunista pártja tartotta (ezen Jugoszlávia a korábbiakban már ismertetett okok miatt nem vett részt). Elfogadták a „Szocialista országok kommunista pártjainak nyilatkozata” című dokumentumot. A másik értekezleten (1957. november 16—19.) 63 kommunista párt vett részt és „Békekiáltvány”-t fogadtak el.

1960 novemberében a világ 81 kommunista pártja újabb tanácskozást tartott Moszkvában, ahol együttesen két dokumentumot írtak alá. („A kommunista és munkáspártok nyilatkozata” és „A kommunista és munkáspártok kiáltványa a világ népeikhez”). Ezek továbbfejlesztették és részletesebben fogalmazták meg a kommunista pártok nemzetközi stratégiáját és taktikáját.

1969 júniusában a világ 75 kommunista pártja újabb tanácskozásra gyűlt össze Moszkvában, ahol 8 dokumentumot fogadtak el. A fő dokumentum: „Az imperializmus elleni harc feladatai a jelenlegi szakaszban, s a kommunista és munkáspártok, az összes antiimperialista erők akcióegysége” címet viseli. Ezenkívül a többi között nyilatkozatot fogadtak el Vietnamból, az izraeli agresszióról, a görögországi és az indonéziai helyzetről, felhívást bocsátottak ki a béke védelmére.

E dokumentumok alapján a kommunista világmozgalom stratégiáját és taktikáját a következőkben foglalhatjuk össze.

A stratégia és taktika továbbfejlesztése, a mai világhelyzetnek megfelelő megfogalmazása mindenekelőtt megkövetelte

A jelenlegi korszak fő tartalma

a jelenlegi korszak fő tartalmának, az objektíve érvényesülő fejlődési iránynak a felmérését, meghatározását. Már Lenin hangsúlyozta, hogy a különböző korok alapvető folyamatainak pontos ismerete alapján „építhetjük fel taktikánkat helyesen . . . csak az adott korszak alapvonásainak ismerete szolgálhat alapul arra, hogy egyik vagy másik ország részletesebb sajátosságait számba vehessük”.

A kor helyes vizsgálatának és értékelésének feltétele: ragaszkodni kell a tudományos elemzéshez, a tények összességének ismeretéhez, az egész világforradalmi folyamat összefüggő vizsgálatához. A társadalmi folyamatok szüntelen figyelemmel kísérése megkönnyíti a szükséges új következtetések levonását. Ennek nélkülözhetetlen feltétele egyrészt: harc mindenfajta dogmatikus és elméleti gyávaság ellen, másrészt: harc a korszerűség álarcában fellépő, a marxizmus—leninizmust meghamisító, a burzsoázia kezére játszó revizionizmus ellen. Ez a módszer lehetővé teszi a fő társadalmi erők egymáshoz való viszonyának állandó és helyes mérlegelését, annak meghatározását, melyik osztály áll a korszak középpontjában, és a forradalmi munkásosztálynak e harcban ki az ellensége és milyen szövetségesekre számíthat. A kommunista világmozgalom és az egyes kommunista pártok politikája ilyen módon a valóságos erőviszonyokhoz és a reális lehetőségekhez alkalmazkodhat, kizárva a szubjektív vágyakon és elképzeléseken alapuló politikát.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után, a húszas évek elején Lenin már rámutatott arra, hogy a kor alapvető vonása: megkezdődött az imperializmus összeomlása és a világforradalom, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet. A világforradalom második hullámának eredményeire, a szocialista világrendszer létrejöttére és a gyarmati rendszer összeomlási folyamatának növekedésére támaszkodva a kommunista pártok az ötvenes évek végén a jelenlegi korszak fő vonásait a következőképpen határozták meg: „Korunk — amelynek fő tartalma a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal elkezdődött átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba — a két el-

lentétes társadalmi rendszer harcának korszaka, szocialista és nemzeti felszabadító forradalmak korszaka, az imperializmus összeomlásának és a gyarmati rendszer felszámolásának, egyre több nép szocialista útra térésének, a szocializmus és a kommunizmus világméretű diadalának korszaka.

Korunk fő jellegzetessége, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik...

Az emberi társadalom történelmi fejlődésének fő tartalmát, fő irányvonalát és fő sajátosságait korunkban a szocialista világrendszer, azok az erők határozzák meg, amelyek az imperializmus ellen, a társadalom szocialista átalakításáért harcolnak. Az imperializmus semmiféle erőlködése nem állíthatja meg a történelem előrehaladását. Létrejöttek a szocializmus további döntő győzelmének szilárd előfeltételei. A szocializmus teljes győzelmét nem lehet feltartóztatni...

Az imperialista elnyomás és kizsákmányolás ellen összefognak az összes forradalmi erők. A szocializmust és a kommunizmust építő népek, a munkásosztály forradalmi mozgalma a tőkésországokban az elnyomott népek nemzeti felszabadító harca és általában a demokratikus mozgalmak — korunknak mindezek a hatalmas erői az imperialista világrendszert aláásó és romboló egyetlen áradattá olvadnak össze. „Korszakunk középpontjában a nemzetközi munkásosztály és legfőbb műve, a szocialista világrendszer áll. Ezek a zálogai annak, hogy a békéért, a demokráciáért, a nemzeti felszabadulásért, a szocializmusért és az emberiség haladásáért folyó harcot győzelem koronázza.”¹

Az 1960. évi Moszkvai Nyilatkozat, miután elemezte a világ egyes térségeiben végbement folyamatokat, a nemzetközi erőviszonyok gyökeres megváltozását, megállapította: „Már nemcsak a Szovjetunióban, hanem a többi szocialista országban is megszüntették a kapitalizmus visszaállításának társadalmi-gazdasági lehetőségeit. A szocialista tábor egyesült ereje biztos garancia minden szocialista országnak az imperialista reakció merényleteivel szemben. Ily módon a szocialista államok egységes táborba tömörülése, e tábornak egyre szilárduló egysége és ál-

¹ A békéért, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért, a szocializmusért. A kommunista és munkáspártok nyilatkozata és kiáltványa a világ népeihez. Kossuth Könyvkiadó 1960. 13—22. old.

landóan növekvő hatalma biztosítja a szocializmus teljes győzelmét az egész szocialista világrendszerben... Elérkezett az az idő, amikor a szocialista államok világrendszert alkotva nemzetközi erővé váltak, s hatalmas befolyást gyakorolnak a világ fejlődésére. Reális lehetőségek nyíltak arra, hogy korunk legfontosabb problémáit új módon, a béke, a demokrácia és a szocializmus érdekében oldjuk meg.”

A stratégia fő kérdései A kor fő tartalmára, fejlődési irányára támaszkodva a kommunista pártok nemzetközi tanácskozásai meghatározták a világ egyes térségeiben a pártok előtt álló feladatokat. **1.** A szocialista világrendszerben a Szovjetunió feladata a fejlett szocializmus tökéletesítése, a kommunizmus építése, más szocialista országok feladata a szocializmus alapjai lerakásának befejezése, a szocializmus teljes felépítése, a kommunizmus felé haladás. A szocialista országok közös stratégiai feladata a gazdasági-politikai-katonai-kulturális együttműködés fejlesztése, a szocialista világrendszer egységének biztosítása és erősítése. **2.** A még gyarmati sorban levő népek antiimperialista harcának stratégiai feladata országaik felszabadítása és az önálló államiság megteremtése. Az új, független országokban stratégiai feladat a teljes függetlenség kiharcolása, a függetlenség védelme, az önálló nemzeti gazdaság létrehozása, a demokratikus jogok biztosítása, a kulturális forradalom végrehajtása és a progresszív társadalmi változásokért folyó harc. Ezen országok közös stratégiai feladata egymás támogatása, az imperialistaellenes front erősítése, a haladó, antiimperialista külpolitika kialakítása, a szocialista országokkal való kapcsolatok erősítése. **3.** A fejlett tőkésországokban a stratégiai feladat az összes demokratikus erők összefogása, a monopoltőke hatalmának megdöntése, a demokrácia erősítése és a monopoltőke-ellenes erők hatalmának, az új típusú demokráciának a megteremtése. A fejlett tőkésországok népeinek fontos feladata az Egyesült Államoktól független, demokratikus és békeszerető politika kiharcolása, együttes fellépés az imperializmus ellen, kilépés az agresszív katonai tömbökből és demokratikus együttműködés a világ más népeivel.

Ezek a fő stratégiai irányvonalak végső fokon egységbe olvadnak, és közös kommunista világmozgalmi stratégiát alkotnak. A világ két ellentétes pólusra, az imperializmusra és a szo-

cializmusra oszlik, következésképpen minden harc e két pólus között koncentrálódik. Ezért korunk jellegéből fakadóan az osztályharc, a szocialista világforradalmi folyamat kiszélesedett és erősödött, és az imperializmus minden oldalról való támadása megy végbe.

A kommunista pártok előtt az egyes térségekben felvázolt stratégiai feladatokon túl a nemzetközi tanácskozások még néhány általános, valamennyi térségben működő kommunista párt előtt álló feladatot is megállapítottak. Ilyen közös feladat az imperializmus háborús politikája, forradalomellenes támadásai és antidemokratikus tevékenysége elleni együttes fellépés. Az 1960-as moszkvai értekezlet nyilatkozata leszögezte: „Napjaink legégetőbb problémája — a háború és a béke kérdése”. Ebből a szempontból is a legveszélyesebb és legfőbb ellenség az amerikai imperializmus, amely az agresszió és a háború fő ereje. Ezért a békeharc mindenekelőtt az amerikai imperializmus ellen folyik.

Az 1960-as moszkvai értekezlet nyilatkozata hangsúlyozta: „A kommunisták történelmi küldetésüket nemcsak abban látják, hogy világméretekben megszüntessék a kizsákmányolást és a nyomort, és örökre kizárják az emberi társadalom életéből bármilyen háború lehetőségét, hanem abban is, hogy már a mi korunkban megszabadítsák az emberiséget az új háború rémétől. A világ kommunista pártjai minden erejüket és energiájukat e nagy történelmi küldetés megvalósításának szentelik.”² Ennek a feladatnak a teljesítése elsősorban az egyes stratégiai irányvonalak minél eredményesebb teljesítésétől függ. De ez a politika közvetlenebb egységet is követel, és számos kérdésben eltekinthet a mozgalmon belüli nézeteltérésektől. Ez nemcsak azért van így, mert a béke védelme tömegeket mozgósít, hanem azért, mert maga a nemzetközi munkásmozgalom is ezen a ponton lehet a legegységesebb. Az 1960-as moszkvai nyilatkozat külön is aláhúzta, hogy a háború és a béke kérdésében a nemzetközi munkásosztálynak az egész emberiség érdekében egységesnek kell lennie: „Nem szabad, hogy politikai, vallási vagy egyéb kérdésekben fennálló bármiféle különbségek akadályozzák a munkásosztály összes erőinek tömörülését a hábo-

² Uo. 49—50. old.

rús veszéllyel szemben. Utótt az órája annak, hogy szembeállítsuk a háború erőivel a nemzetközi proletariátus összes osztagainak és szervezeteinek hatalmas akaratát és egységes akcióit, egyesítsük összes erőit a háború elhárítására és a béke megőrzésére.”³

Ezt a közös stratégiai irányvonalat az 1969-es moszkvai tanácskozás is megerősítette. Annak következtében, hogy az imperializmus továbbra is fenyegeti a világbékét, a kommunista világmozgalom általános stratégiájának és az imperialistaellenes erők akcióegységének változatlanul fő láncszeme az a harc, amelyet a háborús veszély, a népek tömeges kiirtásával fenyegető termonukleáris világháború fenyegetése ellen, a világbékeért kell megvívni. Ezzel összefüggésben a kommunista pártok 1969. évi moszkvai tanácskozása megállapította, hogy a béke védelme elválaszthatatlan attól a harctól, amelynek célja, hogy rákényszerítsék az imperialistákra a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élését. A tanácskozás meghatározása szerint a béke megőrzése érdekében a leghalaszthatatlanabb feladat: elejét kell venni az atomfegyver elterjedésének, erőfeszítéseket tenni a nukleáris fegyverek eltiltására, és arra, hogy az atomenergiát kizárólag békés célokra használják fel. Állást foglalt a katonai tömbök megszüntetése mellett, az európai biztonsági rendszer megteremtése érdekében; fellépett minden imperialista agressziós cselekmény, helyi háború és intervenció ellen.

A kommunista pártok tehát a békeharcot elsőrendű feladatuknak tekintik, az osztályharc részének az imperializmus ellen, a háborúban érdekelt erők ellen.

A kommunista pártok moszkvai tanácskozásai a közös stratégiai feladatok között legerőteljesebben hangsúlyozták az imperializmus elleni harcot. Tekintettel arra, hogy korunkban a világbéke és a társadalmi haladás legfőbb ellensége az imperializmus, a fő tüzet ellene kell irányítani. Valamennyi kommunista párt legfontosabb általános stratégiai feladata az imperializmus elleni küzdelem. Az 1969 évi tanácskozás aláhúzta, hogy napjainkban az antiimperialista harcot magasabb színvonalra kell emelni és offenzívabbá kell tenni. Biztosítani kell az anti-

³ Uo. 43. old.

imperialista erők egységét, s mindent el kell követni az imperialistaellenes egységfront kialakítása és erősítése érdekében. A feladat eme általános megfogalmazásán túl a tanácskozás állást foglalt a ma folyó konkrét, antiimperialista akciók hatékonyabb támogatása mellett. Ennek megfelelően a kommunista pártok többsége minden segítséget megad a vietnami népnek, követeli a gyarmatosítás utolsó gócainak megsemmisítését és új formákban való feléledésének megakadályozását, segíti az imperializmus ellen harcoló arab és más népeket.

Miután a világ különböző részeiben súlyos támadások érik a demokratikus szabadságjogokat és a nemzeti függetlenséget, a kommunista pártok legfontosabb közös stratégiai feladatai közé tartozik a demokrácia, a demokratikus szabadságjogok és a nemzeti függetlenség védelme, erősítése és fejlesztése, a reakció elleni következetes harc. Az 1969. évi moszkvai tanácskozás ezért hangsúlyozta, hogy feltétlenül erősíteni kell a harcot a fasiszta veszély ellen, következetesen vissza kell verni a fasiszta jellegű támadásokat, és együttes erővel kell harcolni a fajüldözés ideológiája és gyakorlata ellen. Külön kiemelte, hogy lankadatlanul küzdeni kell a szólás- a sajtó-, a gyülekezési, a tüntetési és a szervezkedési szabadság védelméért és kivívásáért, minden állampolgár egyenjogúságáért és a társadalmi élet minden területének demokratizálásáért, minden nép önrendelkezési jogáért, a nemzeti függetlenségért, a kapitalizmus börtöneiben sínylődő hazafiak és demokraták kiszabadításáért; meg kell védelmezni a politikai menedékjogot; mindenütt vissza kell verni az antikommunizmust és a reakció valamennyi támadását.

Egészében tehát a kommunista világmozgalom általános, közös stratégiája a béke, a demokrácia, a nemzeti függetlenség és a szocializmus védelmének, a világforradalmi folyamat erősítésének és az antiimperialista harcnak a politikája.

A kommunista pártok közötti viszony A kommunista világmozgalom korunk legbefolyásosabb politikai ereje, a társadalmi haladás legfontosabb tényezője.

A szocializmus, a haladás, a béke erői és az imperializmus között kiéleződött harcban elsőrendű jelentőségűvé vált a nemzetközi kommunista mozgalom sorainak összeforrottsága. Ez a fő feltétele annak, hogy a világforradalom fő osztagai sikereket érhesenek el az imperializmus elleni küzdelemben. Az összeforrott-

ság, az egység a nemzetközi kommunista mozgalom törvénye. Egyetlen marxista pártnak sem szabad megengednie se a saját soraiban, sem a nemzetközi kommunista mozgalomban semmiféle olyan cselekedetet, amely alááshatja egységét.

Az internacionalista egység alapvető feltétele: az objektív valóságra épülő politika megvalósítása, továbbá a pártélet lenini normáinak következetes betartása (a demokratikus centralizmus, a kollektív vezetés, a párttagokhoz és a dolgozó tömegekhez fűződő kapcsolatok erősítése). A nemzetközi egység is csak következetes kétfrontos harcban valósulhat meg.

A marxista—leninista pártok függetlenek és egyenjogúak, politikájukat a marxizmus—leninizmus elveiből kiindulva, országaik konkrét adottságainak megfelelően dolgozzák ki a kommunista világmozgalom nemzetközi stratégiájának figyelembevételével. Az egyes országok munkásosztálya ügyének sikere megköveteli valamennyi marxista—leninista párt nemzetközi szolidaritását. „Minden egyes párt felelős országa munkásosztályának, dolgozóinak, az egész nemzetközi munkás- és kommunista mozgalomnak.”

Ha valamelyik pártban egy másik testvérpárt tevékenységére vonatkozó kérdések vetődnek fel, akkor az illető párt vezetéséhez fordulnak, szükség esetén találkozókat és tanácskozásokat rendeznek. Az eltérő vélemények egyeztetésének, a közös álláspont kialakításának hatékony formája a pártok nemzetközi tanácskozása.

A stratégiai nézeteltérés megszüntetése, a marxizmus—leninizmus elveire épülő s a nemzetközi tanácskozásokon kidolgozott stratégia maradéktalan megvalósítása az egész kommunista világmozgalomban napjaink fő kérdése a pártok közötti viszonyban.

Nézeteltérések a nemzetközi kommunista mozgalomban

A stratégiai és taktikai nézeteltérés a nemzetközi kommunista mozgalomban már az 1957. évi moszkvai tanácskozáson jelentkezett, egyrészt a Jugoszláv

Kommunisták Szövetségével, másrészt a Kínai Kommunista Párttal. Az 1960. évi konferencián a vita már igen éles volt a Kínai Kommunista Párttal és az Albán Munkapárttal. A dokumentumokat azonban még e két párt is aláírta. Az 1960. évi tanácskozás után azonban a nézeteltérések teljesen nyílttá váltak.

A Kínai Kommunista Párt a nemzetközi kommunista világmozgalom által elfogadott nyilatkozattal szembeállította saját szubjektivista stratégiáját és taktikáját. Durva szovjetellenes, nacionalista támadást indított a Szovjetunió és a többi ország kommunista pártja ellen, amelyek a nemzetközi tanácskozásokon megfogalmazott stratégiát követik. A Kínai Kommunista Párt megbontotta a nemzetközi kommunista mozgalom egységét, megszakította kapcsolatait a pártok többségével.

A Kínai KP-vel kialakult, és a jelenlegi időszakban fő problémát okozó nézeteltérés mellett véleménykülönbségek egyes kérdésekben más kommunista pártok között is előfordulnak.

A fő stratégiai nézeteltérés mindenekelőtt a jelenlegi kor tartalmának meghatározásában van. Az „ultraforradalmár baloldaliak”, jóllehet elismerik, hogy korunk a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszaka, leegyszerűsítik a tényeket, és nem látják helyesen a szocializmus és kapitalizmus közti valóságos erőviszonyokat, alábecsülik, illetve időnként túlbecsülik az imperializmus erejét. Lebecsülve a szocializmus erőit, tagadják, hogy a jelenlegi világforradalmi folyamat döntő ereje a szocialista világrendszer. E folyamat fő erejének a nemzeti felszabadító harcot tekintik, ennek megfelelően — szerintük — a világforradalom középpontja a „harmadik világra” tevődött át, és korunk forradalmi centrumában Kína áll.

A jobboldali revizionisták más oldalról támadják a kor meghatározását. A világ szerintük a két világrendszer közeledésén keresztül halad a szocializmus felé, kizárva a forradalmi harcot, feltételezve a kapitalizmus „szocializálódását”.

A vitatott kérdések között központi helyet foglal el a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének megítélése is. A nézetek egyik csoportja tagadja ennek lehetőségét és létjogosultságát, mondván: „vagy forradalmi osztályharc vagy békés egymás mellett élés” — a világforradalom „elárulásával” vádolva az SZKP-t, és a többi kommunista pártot, melyek a kor e realitását a nemzetközi osztályharc egyik formájának tekintik.

A jobboldali revizionisták a békés egymás mellett élést ki kívánják terjesztetni a kizsákmányoltak és a kizsákmányolók, a függetlenségükért és a neokolonializmus ellen harcoló népek és

az újgyarmatosítók, valamint a proletár és a burzsoá ideológia közötti kibékíthetetlen harcra is.

A nézeteltérések között szerepel a szocializmusba való forradalmi átmenet békés és nem békés útja. E kérdésben a „baloldali” nézetek lényege, hogy az új stratégia és taktika „revizionista”, és „csak egy út van”, a fegyveres út. A jobboldali nézet tartalma: a fegyveres út „kizárt”, a békés út. a „parlamenti út” abszolutizálandó, mert ez a „demokratikus út”.

Egyes kommunista pártok vezetői a „csak fegyveres út”, a „gerilla”-módszer taktikáját emelték kizárólagos elméleti-politikai rangra. Ezek az álforradalmi nézetek Latin-Amerika, Afrika, Ázsia térségeiben terjedtek. Előfordulnak — bár más módon — a fejlett kapitalista országokban is, különösen a diákértelmiség soraiban, jobboldali nézetekkel és elemekkel keveredve.

A kommunista világmozgalomban nézeteltérések jelentkeznek a revizionizmus és a dogmatizmus veszélyességének megítélésében, s a kommunista pártok egymás közötti kapcsolatának normáit, a pártok között felmerülő viták megoldásának helyes módszereit illetően is.

A nézeteltérések egy másik csoportja a szocialista országok közötti gazdasági, politikai, katonai integráció, a nemzeti szuverenitás, a közös érdek és a nemzeti szempontok összeegyeztetésének megítélése körül alakult ki. Eltérő álláspontok alakultak ki a Szovjetunió szerepe, valamint a Szovjetunióhoz való viszony megítélésében. A fentebbi nézeteltérések — jóllehet súlyos elméleti, politikai különbségeket tartalmaznak — lehetővé teszik a pártok közötti elvtársi vitákat, és az eltérő álláspontok felszámolásához a marxizmus—leninizmus elvei közös szemléletmódot és kiindulópontot nyújtanak. A Szovjetunióhoz való viszony azonban választóvíz: a proletár-szocialista internacionalizmus és a burzsoá nacionalizmus közti kibékíthetetlen ellentét területét érinti.

A Szovjetunió, megdöntve a cári önkényuralmat és a burzsoá osztály hatalmát, megteremtette a szilárd szovjethatalmat, felépítette elsőként a szocialista társadalmat, megteremtve ezzel a világforradalom, a nemzetek és népek függetlenségi és szabadságharcának megdönthetetlen támaszát. A Szovjetunió képviselte a legnagyobb erőt és vállalta a legnagyobb áldozatot a fasiszmus szétzúzásában. A Szovjetunió áldozatkészen támogatta és

támogatja a szocializmus útjára lépett nemzeteket, az imperializmus ellen küzdő felszabadultakat és a felszabadulásukért harcolókat. A szovjet hadsereg az a legfőbb erő, amely féken tartja az imperialistákat, és megakadályozza egy új világháború ki-robbantását.

Csak a Szovjetunióval legszorosab együttműködésben biztosítható a proletárforradalom, a szocialista világrendszer és a nemzeti felszabadító mozgalom sikere a nemzetközi imperializmus elleni harcban. A szovjetellenes nacionalizmus minden formája a világforradalom ügyének elárulásával jár együtt, és súlyos károkat okoz az egyes országok munkásosztálya érdekeinek.

A nemzetközi kommunista mozgalomban a jelenlegi nézeteltérések objektív és szubjektív okokban gyökereznek.

Objektív okok: 1. A világ fejlődése az utóbbi évtizedekben jelentősen meggyorsult. A forradalmi erők új, bonyolult feladatok elé kerültek, mind a szocialista világrendszerben, mind a nemzeti felszabadító mozgalomban, mind a kapitalista országokban. Az imperializmus elleni nemzetközi osztályharc, a két világrendszer viszonya is új, bonyolult feladatok elé állítja a kommunista világmozgalmat. Mindezekre az új helyzetnek megfelelő új feleletet kell adnia a kommunista mozgalomnak. Ez nem könnyű feladat. 2. A világforradalmi folyamat és benne a kommunista világmozgalom nem egyenletesen fejlődik. A felszabadító mozgalom egyes osztagai a fejlődés különböző fokán állnak, körülményeik és tapasztalataik is különbözőek. Az eltérő körülményekből fakad, hogy a kommunista mozgalom problémáit másként fogják fel. Ez nehezíti a konkrét helyzetek egy-egy értékelését, a kommunista világmozgalom közös irányvonalának kidolgozását. 3. A forradalmi világfolyamat kiszélesedése együtt jár azzal, hogy újabb tömegek kapcsolódnak be a mozgalomba. Bekerülnek olyanok is, amelyek politikailag tapasztalatlanok, eszmeileg képzetlenek, következetlenek, kispolgári előítéletekkel terheltek. Ezek antimarxista, nem proletár nézetek talaját adják, ingadozóak a harcban, a nacionalizmus hordozói. 4. A kommunista pártok közötti nézeteltérések okai között számításba kell venni az egyes kommunista pártok szociális összetételét is. A tömegpártok kialakulása együtt járt az-
zal, hogy eszmeileg kevésbé felkészült, nacionalizmussal ter-

helt nem proletár elemek kerültek be a pártba. Különösen nagy számban vannak ilyenek a gazdaságilag erősen elmaradott országokban, ahol a népesség többsége nem proletár rétegekből, hanem főleg parasztokból áll. A kis létszámú munkásosztály is a fejlődés alacsony fokán áll ezekben az országokban. Az elmaradottságból fakadó szociális összetétel, a pártban a nem proletár rétegek túlsúlya ingadozások és túlzások forrása a politikában. Ezek nem ellenállóak sem a burzsoá ideológia különféle formáinak nyomásával, sem a reformizmussal és a kispolgári kalandorsággal szemben. 5. Az imperializmus fokozza ideológiai nyomását a forradalmi mozgalmakkal szemben. Különböző elméletek terjesztésével, a kapitalizmusról és a szocializmusról hamis képet festve, a marxizmus—leninizmus eszméinek növekvő hatását akarja visszaszorítani. A burzsoázia ideológusai egyre kevésbé nyíltan támadnak. De minden olyan eszmei áramlatot, szervezetet támogatnak és ösztönöznek, amely a marxizmus köntösében fellépve, valójában attól eltérő nézeteket hirdet. Az imperialisták belülről akarják megbontani a kommunista mozgalmat. Különösen ösztönzik a nézeteltéréseket, főként a nacionalizmusra építenek, az internacionalizmus ellen.

Az objektív okok fontos szerepet játszanak a kialakult nézetkülönbségekben. De ezek önmagukban nem vezethetnek nézeteltéréshez, ha a kommunista pártok ezeket a körülményeket helyesen tárják fel, és helyes; következetes, marxista—leninista, internacionalista politikát folytatnak. A felmerülő véleménykülönbségek felszámolásának alapja a marxizmus—leninizmus elmélete, annak egységes értelmezése, a forradalmi harc közös, alapvető feladatai. Ezért csupán objektív okokkal nem magyarázható a kialakult nézeteltérés. Döntő szerepe van benne a szubjektív tényezőknek.

A következő **szubjektív tényezőket** kell figyelembe venni: 1. A kommunista pártok a proletár ideológia alapján tudatosan harcolva a nacionalizmus, a jobb-, és baloldali elhajlások ellen, visszaszoríthatják azokat. A párttagságot és minden dolgozót marxista—leninista-szellemben nevelhetnek. Különösen kedvező feltételekkel rendelkeznek ehhez a hatalmon levő kommunista pártok. E munka eredményessége döntően a kommunista pártok és vezetőik elméleti-politikai érettségétől függ. Amennyiben ezek nem értik meg a kommunista világmozgalom közös, álta-

lános érdekeit és a nacionalista szemlélet talajára helyezkednek, szembekerülnek a kommunista világmozgalommal és annak általános irányvonalával. Ezért a kommunista pártoknak és azok vezetőinek nagy a felelősségük. 2. Ha valamely kommunista párt vezetősége eltér a marxizmus—leninizmustól, az internacionalizmustól — ez a szubjektivizmust és a nacionalizmust teszi magáévá. Ennek következtében a mai kor társadalmi-politikai jelenségeit nem a proletár osztályálláspontról ítéli meg. Így szembekerül a kommunista világmozgalom proletár osztálypolitikájával. 3. A kommunista pártok helyes törekvése tömegbefolyásuk szüntelen növelése. Ezt legeredményesebben és tartósan a marxizmus—leninizmus elmélete alapján, az internacionalizmus szellemében folytatott politikával érhetik el. Amennyiben azonban a tömegek „minden áron való megnyerése” uralkodik el egy párt vezetésében, akkor engedményeket tesz a tömeghangulatnak, a kispolgári, nacionalista, esetleg szovjetellenes burzsoá hangulatkeltésnek. Ennek az engedménynek az elkerülhetetlen következménye, hogy az adott pártvezetés a burzsoázia és ideológiája függvényévé válik. A tömegek előtt politikai tekintélye nem lehet tartós, szükségszerűen elveszti azt. A tömegek saját harci tapasztalatuk alapján elfordulnak tőle. A burzsoá nacionalista, szovjetellenes, kispolgári hangulatnak tett engedmény szembeállítja az ilyen pártot a kommunista pártokkal.

A Kínai Kommunista Pártban az objektív és szubjektív okok együttesen vannak jelen. A főbb objektív tényezők a következők: 1. A feudalizmustól a kínai társadalom csak nemrégén szabadult meg. 2. A feudális maradványok és az ország forradalom előtti félgymarmati helyzete következtében a Kínai Népköztársaság nagyfokú gazdasági, társadalmi, kulturális elmaradottsággal küzd. 3. A termelőerők fejlettségi szintje alacsony. 4. A munkásosztály aránya a társadalomban kicsiny. 5. A parasztság túlsúlya érvényesül. 6. Hiányoznak a demokratikus hagyományok. 7. A nacionalizmusnak Kína történetében mélyre nyúló gyökerei vannak. 8. A Kínai Kommunista Párt vezetői a külvilágtól hosszú időn át el voltak szigetelődve.

A főbb szubjektív tényezők: 1. A kínai vezetők hibásan, szubjektíven értékelik mind Kína, mind a világ helyzetét, fejlődését. 2. A proletár internacionalizmus helyett nacionalista talajra he-

lyezkedtek. **3.** Nagyhatalmi nacionalista, szovjetellenes, kalandor politikát folytatnak.

A szubjektivizmus, a nacionalizmus a kommunista mozgalomban szükségszerűen a kommunista pártok, a szocialista országok, az antiimperialista demokratikus forradalmi erők elkülönülését, az egység megbontását vonja maga után. Az egység megbomlása súlyos károkat okoz, meggyengíti az antiimperialista demokratikus és szocialista erőket. Ezt az imperializmus igyekszik a maga reakciós céljaira kihasználni. Ezért alapvető feladat a kommunista világmozgalomban keletkezett nézeteltérések felszámolása, egy egység helyreállítása. Ez azonban csakis a marxizmus—leninizmus elmélete, az internacionalizmus alapján lehetséges.

Harc a nemzetközi kommunista mozgalom egységének helyreállításaért

A kommunista pártok nemzetközi tanácskozásain elfogadott közös stratégiát követő kommunista pártok, élükön a Szovjetunió Kommunista Pártjával, szüntelenül kezdeményező lépéseket

tettek a jelenlegi nézeteltérések leküzdésére, a kommunista világmozgalom egységének helyreállítására. Azokat a nézeteltéréseket, amelyek nem stratégiai jelentőségűek, hanem másodlagos — de mégis fontos — részkérdésekben állanak fent egyes pártokkal, az elvtársi véleménycsere útján igyekeznek kiküszöbölni, más kérdésekben pedig ezek a gyakorlati tapasztalatok alapján megszűnnek.

A stratégiai kérdésekben fennálló nézeteltérés felszámolása az eddigi tapasztalatok szerint hosszú, következetes elméleti és politikai harcot követel. E nézeteltérés megszüntetésének fő útjaként az 1969. júniusi kommunista világtalálkozón elfogadott dokumentum a pártközi kapcsolatok helyreállítását és bővítését, a kommunista pártok közötti együttműködés fejlesztését, az antiimperialista akcióegység megteremtését jelölte meg. A közös imperialistaellenes harc elősegíti a nézeteltérés kiküszöbölését. Az internacionalizmusnak nem szavakban, hanem tettekben kell megnyilvánulnia.

A kommunista pártok az 1969. júniusi moszkvai értekezleten kidolgozták az antiimperialista akcióegység programját. Elsőrendű feladat a béke megőrzése, az egyes országok nemzeti függetlenségének, szuverenitásának biztosítása, a világ különböző

területein az imperialistaellenes erők támogatása. A dokumentum hangsúlyozta: „Az akcióegység változatlanul fő láncszeme az a harc, amelyet a háborús veszély, a nép tömeges kiirtásával fenyegető termonukleáris világháború veszélye ellen, a világ békéjéért vívnak... A béke védelme elválaszthatatlan attól a harctól, amelynek célja, hogy rákényszerítsük az imperialistákra a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élését.” A békeharc konkrét feladata: harc a nukleáris fegyverek eltiltásáért, az atomenergia kizárólag békés célokra való felhasználásáért.

Az antiimperialista akcióegység fontos kérdése a vietnami nép harcának támogatása. Az akcióprogram a továbbiakban szolidaritást vállalt azokkal az országokkal — így Vietnam mellett az NDK-val, Kubával és a KNDK-val —, melyek az imperializmus közvetlen céltáblái és az imperialistaellenes front első vonalában küzdenek. A tanácskozás egységes akciót határozott el az imperialista agresszió minden megnyilvánulásával, így az általuk provokált helyi háborúkkal, a reakciós katonai puccsokkal s a népellenes cselekményekkel szemben. A kommunista világmozgalom szolidaritást vállalt Ázsia, Afrika, Latin-Amerika népeinek harcával, továbbra is küzdeni kíván a gyarmati rendszer megmaradt gócinak felszámolásáért, összekötve azt a neokolonializmus elleni harccal.

Nagy figyelmet fordított a tanácskozás a fasiszta és újfasiszta jelenségekre és az ellenük folytatandó harcra.

Az akcióprogram meghirdette az összes imperialistaellenes erő egységének létrehozását.

Végül a dokumentum az 1957-es és az 1960-as nyilatkozatok szellemében, a proletár internacionalizmus elvei alapján elemezte és körvonalazta a kommunista pártok kapcsolatának bevált új, hatékonyabb formáit, az egység megvalósításának szükségességét. A tanácskozás résztvevői leszögezték az okmányban: „A marxizmus—leninizmus, a proletár internacionalizmus iránti hűség, saját népük érdekeinek, a szocializmus közös ügyének önzetlen és odaadó szolgálata elengedhetetlen feltétele annak, hogy a kommunista és munkáspártok egységes akciói eredményesek legyenek és helyes irányban hassanak, hogy biztos legyen sikerük kitűzött történelmi céljaik elérésében.”

Az 1969. júniusi tanácskozás jelentősége, hogy az antiimpe-

rialista akcióegység programja alapján a kommunista világmozgalom hatásosan szembehelyezkedik a különböző egységbontó törekvésekkel, a mozgalmon belüli szovjetellenes nézetekkel, álláspontokkal, tendenciákkal. Ez az akcióprogram hatékony válasz volt az imperialista agresszió fokozódására, azokra a csapásokra, melyek többek között az egység megbomlása következtében érték az antiimperialista frontot a hatvanas években. A tanácskozás új távlatokat nyitott az egységért vívott harcban.

II. HARC A VILÁGHÁBORÚ ELHÁRÍTÁSÁÉRT, AZ IMPERIALIZMUS AGRESSZÍV ERŐINEK MEGFÉKEZÉSÉÉRT

**A kommunista pártok
felhívása a háború
elhárítására**

Az 1957. novemberi moszkvai nemzetközi kommunista értekezleten elfogadott Békekiáltvány rámutatott arra, hogy az ember a természet olyan erőit

szabadította fel, olyan hatalmas eszközökkel rendelkezik, amelyek romboló hatása a földkerekség bármely részét sújthatja. A következő háború felülmúlná mindazt, amit az emberiség eddig elszenvedett. Az atom-, a hidrogén- és a rakétaháború felbecsülhetetlen károkat okozna, és az emberiség több nemzedékét veszélyeztetné. A nemzetközi erőviszonyok mérlegelése alapján a tanácskozás leszögezte: „Mi, a kommunista és munkáspártok képviselői, a népek sorsáért való felelősségünk teljes tudatában kijelentjük: a háború nem elkerülhetetlen, a háborút meg lehet akadályozni, a békét meg lehet védeni és tartóssá lehet tenni... De mi, kommunisták kötelességünknek tartjuk, hogy figyelmeztessük a világ minden emberét: még fennáll egy szörnyű embergyilkoló háború veszélye.” Rámutatott a tanácskozás arra, hogy a békét a fegyverkezési hajszán hallatlanul meggazdagodott kapitalista monopóliumok fenyegetik, amelyeknek érdeke a háború. A kapitalista államok kormánykörei, különösen az amerikai monopóliumok nyomására, visszautasítanak minden javaslatot, amely az új háború megakadályozására irányul. A szocialista országok viszont állandó harcot folytatnak az imperialista monopóliumok, a tőkés kormányok háborút elő-

készítő politikája és agressziói ellen. „A kommunisták célja egy olyan társadalom felépítése — hangsúlyozza a Békekiáltvány —, ahol biztosítva lesz az általános jólét, minden nép felvirágzása, a nemzetek közötti béke. A szocialista országoknak az ilyen társadalom felépítéséhez tartós békére van szükségük. Éppen ezért a kommunisták a legkövetkezetesebb ellenségei a háborúnak, a legkitartóbb harcosai a békének.”

A háború elhárítása, a béke tartóssá tétele azonban megköveteli minden békeszerető erő összefogását, és a fokozott harcot az imperializmus ellen.

A Békenyilatkozat a harc programját a következőkben jelölte meg: 1. a fegyverkezési hajszá beszüntetésének követelése; 2. az atom- és hidrogénfegyver gyártásának és alkalmazásának eltiltása, első lépésként pedig a fegyverkísérletek beszüntetése; 3. követelni kell a katonai tömbök és külföldi katonai támaszpontok felszámolását; 4. harc a német militarizmus feltámasztása és újra felfegyverzése ellen; 5. erélyes fellépés az imperialisták háborús provokációi ellen; 6. támogatni kell a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett éléséért, a gazdasági és kulturális együttműködés fejlesztéséért folyó küzdelmet; 7. harcolni kell a kollektív biztonság rendszerének létrehozásáért.

Végül a Békenyilatkozat azzal a felhívással zárul, hogy „a különböző társadalmi rendszerű országok a békés tudomány és a békés technika fejlesztésében versenyezzenek egymással, főlényüket ne a harctéren, hanem a haladásért, a népek életszínvonalának emeléséért folyó versenyben bizonyítsák be”.

A kommunista pártok 1960. novemberi értekezletén elfogadott „Kiáltvány a világ népeihez” című dokumentum megismétli az előző tanácskozás álláspontját és programját a háború ellen, a békéért folytatott harcban. Az imperialisták háborút előkészítő tevékenysége ellen közös harci frontba hívja a kommunistákkal a szociáldemokratákat, más pártok és szervezetek békeharcosait, a szakszervezetek tagjait, minden hazafit. Az imperializmus ellen, a békéért folytatott harc eredményeit összegezve hangsúlyozza: „A mi korunkban a béke erői fölényben vannak a háború erőivel szemben.”

Az 1969 júniusában elfogadott antiimperialista akcióegység-programban is rendkívül nagy figyelmet fordítottak a háború

elleni harcra. Az elfogadott dokumentum megállapítja: „A jelenkori társadalmi-politikai világkép lehetővé teszi, hogy az imperializmus elleni harcot új szintre emeljük. Ha fokozzuk a támadást az imperializmus ellen, döntő fölénybe kerülhetünk, vereséget mérhetünk agressziós és háborús politikájára. Ez határozottan megköveteli a konkrét és gyakorlati intézkedéseket és akciókat valamennyi kontinensen, hogy világos távlatot mutassunk a demokratikus és haladó erőknek, mindazoknak, akiknek érdekük, hogy megoldjuk az emberiséget nyugtalanító nagy problémákat, a népek békéjének és biztonságának problémáját.” Az antiimperialista akcióegységnek továbbra is egyik alapvető feladata a termonukleáris világháború veszélye ellen, a békéért folytatott harc. Valamennyi békeszerető erő együttes erőfeszítésével el lehet hárítani a háborút. A dokumentum arra is rámutatott, hogy a béke védelméért folytatott harc elválaszthatatlan attól a harctól, amely arra irányul, hogy „rákényszerítsük az imperialistákra a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élését”. A dokumentum megismételte a béke-harc fő célkitűzéseit és feladatait. Rámutatott arra is, hogy az általános, világméretű feladatok mellett a békeharcban vannak olyan regionális jellegű feladatok is, amelyek a biztonság fenntartását érintik az egyes földrészekben. Ezek azonban szorosan összefüggenek egymással. Megoldásuk valamennyi kommunisztának és valamennyi imperialistaellenes erőnek érdeke.

Az 1969-es tanácskozáson elfogadott „Felhívás a béke-védelmére” című dokumentum megismétli azt az alapvető tételt, hogy amíg az imperializmus fennáll, fennmarad a háborús konfliktusok veszélye is. A különböző társadalmi rendszerű országok közötti békés egymás mellett élés azonban korunk realitása — hangsúlyozza a dokumentum. A békés egymás mellett élés szakadatlan és szívós harcot követel a néptömegek részéről az imperializmus ellen.

A szocialista országok harca az imperializmus új háborút előkészítő politikája ellen

A kommunista pártok dokumentumaiban megfogalmazott stratégiai céloknak megfelelően harcolnak a szocialista országok az imperializmus új háborút előkészítő politikája ellen, a béke védelméért és a különböző társadalmi rendszerű országok közötti békés egymás mellett élés megvalósításáért.

A békés egymás mellett élés elve a szocialista országok külpolitikájának egyik fontos alapelve. Nemzetközi jogi szempontból azt jelenti, hogy a különböző társadalmi rendszerű országok között felmerülő vitás kérdéseket nem a fegyverek erejével döntenek el. Tiszteletben tartják minden egyes állam egyenjogúságát, szuverenitását, integritását; nem avatkoznak más államok belügyeibe; tiszteletben tartják minden nép jogát arra, hogy saját maga döntsön el, milyen társadalmi-politikai rendszerben akar élni; a megoldatlan nemzetközi kérdéseket politikai eszközökkel, tárgyalások útján rendezik.

A békés egymás mellett élés társadalompolitikai tartalma: 1. a szocialista országok számára a békés fejlődés feltételeit biztosítja a háború elhárításával. 2. Megfékezi az imperialista agressziókat, a területi hódítások és annexiók politikáját. 3. Megakadályozza az ellenforradalom imperialista „exportját”, a beavatkozást más országok belügyeibe, amely a felszabadító harc elfojtását tűzi ki célul. 4. Megakadályozza, hogy az imperialista hatalmak erőszakkal döntsön el vitás nemzetközi kérdéseket.

A békés egymás mellett élés politikája a nemzetközi osztályharc egyik formája. Elősegíti a forradalmi harc világméretű előrehaladását.

A Szovjetunió és a szocialista országok a második világháború befejezése óta harcolnak az imperializmus új háborút előkészítő politikája ellen. Ebben jelentős eredményeket értek el az elmúlt három évtizedben. Tekintsük át ezt a küzdelmet.

A Szovjetunió harca a lefegyverzésért 1945-től napjainkig	A második világháborút követően a nemzetközi kapcsolatok egyik fontos kérdése lett a tömegpusztító fegyver, az atombomba előállításának és alkalmazásának eltiltása. Mint az első témában utaltunk rá, a Szovjetunió már 1946-ban javaslatot terjesztett elő erre vonatkozólag. Az Egyesült Államok azonban az úgynevezett Baruch-terv elfogadását követelte, amely formálisan a radioaktív nyersanyaglelőhelyek és a hasadó anyagok előállításának nemzetközivé tétele címén az Egyesült Államok kizárólagos ellenőrzési jogát kívánta biztosítani. Meg akarta erősíteni atommonopóliumát. A Szovjetunió leleplezte és elutasította a Baruch-tervet. Javaslatot terjesztett elő az atom-leszerelésről és egyidejűleg javasolta a ha-
--	---

gyományos fegyveres erők és fegyverzet csökkentését. Az Egyesült Államok és szövetségesei az ellenőrzés kérdésében folytatótt vitával szabotálták a megegyezést.

Az Egyesült Nemzetek közgyűlésének III. ülészakán, 1948-ban, a Szovjetunió javasolta, hogy készítsenek előterjesztést az atomfegyver eltiltására vonatkozó konvencióról, és dolgozzák ki az atomenergia hatékony nemzetközi ellenőrzését. Mind a két egyezményt egyidejűleg írják alá és léptessék életbe. Ugyancsak javasolta a Szovjetunió, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai egy év alatt egyharmadával csökkentsék szárazföldi, tengeri és légierejüket.

1949 őszén, miután a Szovjetunió bejelentette, hogy rendelkezik atomfegyverrel, megismételte korábbi javaslatát az atomfegyver előállításának eltiltásáról, az atomleszerelésről és a fegyveres erők csökkentéséről. Felhívta az Egyesült Államokat, Nagy-Britanniát, Franciaországot és Kínát, hogy a nagyhatalmak egyesítsék erőfeszítéseiket egy új háború megelőzésére, és kössenek megállapodást a béke megerősítéséről.

1952 januárjában a Szovjetunió javasolta, hogy hozzák létre a Biztonsági Tanács nemzetközi ellenőrző szervét, és hívjanak össze egy leszerelési világkonferenciát.

Az imperialista országok mindezeket a javaslatokat elutasították. Fokozták a fegyverkezést, és imperialista katonai szövetségeket tákoltak össze, a szocialista világ körül a katonai támaszpontok rendszerét építették ki.

A Szovjetunió a modern fegyverfajták kikísérletezése és rendszeresítése terén elért eredményeire, védelmi képességének nagyfokú megerősítésére támaszkodva 1954-ben az ENSZ-közgyűlés IX. ülészakán javasolta, hogy készítsenek elő egy nemzetközi egyezményt a leszerelésről, amely előíranyozná a hagyományos fegyveres erők jelentős csökkentését, teljesen eltiltaná az atomfegyvereket és hatékony nemzetközi ellenőrzést létesítene.

1955 májusában a Szovjetunió az ENSZ Leszerelési Albizottságában újra javasolta egy nemzetközi megállapodás megkötését a fegyveres erők csökkentéséről és az atomfegyver eltiltásáról, valamint nemzetközi ellenőrzés megvalósítását az egyezmény végrehajtásáról. Azt javasolta, hogy 1956—1957 folyamán két szakaszban csökkentsék a fegyveres erők létszámát. Eszerint a

Szovjetuniónak, az Egyesült Államoknak és Kínának 1—1,5 millióra, Nagy-Britanniának és Franciaországnak pedig 650 000 főre kellett volna csökkentenie haderejét. A többi ország fegyveres erőinek színvonalát a leszerelési világértékezetnek kellett volna meghatároznia. A Szovjetunió javasolta, hogy ezt a világkonferenciát legkésőbb 1956 első felében tartsák meg. Első lépésként vállaljanak kötelezettséget az államok, hogy nem folytatják az atomfegyver-kísérleteket, valamint, hogy a két szakasz folyamán fokozatosan csökkentik az atomfegyverek előállítását, kivonják a fegyverzetből és megsemmisítik őket, továbbá felszámolják a külföldi katonai támaszpontokat valamennyi állam területén. A tényleges ellenőrzés megvalósítása érdekében a Szovjetunió javasolta: hozzanak létre egy nemzetközi ellenőrző szervezetet, amely az államok területén ellenőrző pontokat állítana fel a nagyobb kikötőkben, vasúti és országúti csomópontokon, valamint a repülőtereken.

A Szovjetunió javaslataival szemben az imperialista országok továbbra is elutasító álláspontot foglaltak el. Az Egyesült Államok elnöke, Eisenhower a „nyílt égbolt” tervét terjesztette elő és ennek elfogadását követelte. Lényegében a szabad légi kémkedés biztosítása volt a cél az Egyesült Államok számára, és nem tartalmazott semmiféle javaslatot a leszerelésre vonatkozó egyezmények megkötéséről.

Mint már utaltunk rá, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa 1958 márciusában egyoldalúan megszüntette átmenetileg az atomfegyver-kísérleteket, és felhívást tett közzé, hogy a nyugati államok is kövessék a példát. Az Egyesült Államok azonban nem vett tudomást a felhívásról és tovább folytatta az atomrobbantásokat. Így a Szovjetunió is kénytelen volt folytatni a kísérleteket. De tovább fokozta harcát az atomfegyverek eltiltásáért.

A Szovjetunió kezdeményezése alapján 1959-ben megállapodás született arról, hogy az öt állam (a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és Kanada) képviselőiből álló Leszerelési Albizottság helyett hozzák létre a Leszerelési Bizottságot, amely 10 tagból áll, ebből 5 szocialista ország (Bulgária, Lengyelország, Románia, a Szovjetunió és Csehszlovákia), és 5 nyugati tőkésállam (Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és Kanada). A két világrendszer egyenlő képviseleti elvének elfogadása kedvező feltételt te-

remtett a sikeres tárgyalásokhoz. Az Egyesült Államok és szövetségei azonban továbbra is elleneztek minden előrehaladást az atomfegyver-kísérletek betiltása útján, és a hagyományos fegyverzet csökkentésében.

A leszerelésért folytatott harcnak a II. világháború utáni időszakában az ötvenes évek végén lezárul az 1945 óta tartó első szakasz.

Az új szakasz nyitányaként a Szovjetunió kormánya az ENSZ-közgyűlés XIV. és XV. ülészakán (1959 és 1960) beterjesztette az általános és teljes leszerelésre vonatkozó programjavaslatát. Javasolta, hogy az általános és teljes leszerelést három szakaszban hajtsák végre, négy év alatt. Az első szakaszban a Szovjetunió, az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság csökkentse fegyveres erőinek létszámát 1,7 millió főre, Nagy-Britannia és Franciaország pedig 650 000 főre, minden országban a fegyverzetben végrehajtott csökkentéssel együtt. A második szakaszban oszlassák fel a megmaradt fegyveres erőket és számolják fel az idegen területen levő katonai támaszpontokat. A harmadik szakaszban semmisítsenek meg minden atom-, rakéta-, vegyi-, és baktériumfegyvert, teljesen számolják fel a katonai intézményeket és a katonai kiképzést. A katonai terhek megszüntetése útján felszabaduló eszközöket a nép jólétére, a gazdaság fejlesztésére kell fordítani, gazdasági és technikai támogatásban kell részesíteni a gyengén fejlett országokat. A Szovjetunió javaslatát az általános és teljes leszerelésre az imperialista országok nem utasíthatták vissza nyíltan. Kénytelenek voltak hozzájárulni, hogy az ENSZ-közgyűlés 1959 novemberében elfogadja az erre vonatkozó általános elvi nyilatkozatot. A konkrét program tanulmányozását pedig a tíz tagú Leszerelési Bizottság elé utalták.

E bizottság munkáját a nyugati hatalmak képviselői az ellenőrzés körüli vég nélküli vitákkal akadályozták. A Szovjetunió arra törekedett, hogy a bizottság munkáját eredményessé tegye, harcolt azért, hogy abba a leszerelésben érdekelt fejlődő országok képviselőit is bevonják. 1961 szeptemberében a Szovjetunió és az Egyesült Államok együttes javaslata alapján a tízhatalmi Leszerelési Bizottságot tizenhatalmi Bizottsággá alakították át. Bevonták Brazíliát, Indiát, Mexikót, Nigériát, az Egyesült Arab Köztársaságot (Egyiptomot és Szíriát), Svédországot és

Etiópiát. A tizennyolchatalmi Leszerelési Bizottság 1962 márciusában kezdte meg működését.

A Szovjetunió szüntelen kezdeményezései a fegyverkezési verseny korlátozására a hatvanas évek elejétől a harc újabb szakaszához vezettek. A nemzetközi, mindenekelőtt a katonai erőviszonyokban a Szovjetunió, a szocialista világ javára bekövetkezett eltolódás, és az imperialisták háborús politikája elleni békeharc eredményei alapján megkezdődött a részleges megállapodások megkötése a fegyverkezés korlátozására. Az erre vonatkozó első konkrét egyezményt 1963. augusztus 5-én írták alá Moszkvában (részleges atomcsendegyezmény). A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kötelezettséget vállalt a légkörben, a világűrben és a víz alatt végzett nukleáris fegyverkísérletek beszüntetésére. A föld alatti robbantásokra nem vonatkozott a megállapodás. Ehhez az egyezményhez több mint 100 ország csatlakozott. 17 ország, közöttük Franciaország és Kína azonban nem csatlakozott az egyezményhez. 1963. december 10-én a részleges atomcsendegyezmény életbe lépett.

1964-ben a Szovjetunió új, konkrét javaslatot terjesztett elő a nemzetközi feszültség enyhítésére. Javasolta, hogy hozzanak létre atomfegyvermentes övezeteket a világ különböző térségeiben, s a nagyhatalmak csökkentsék 10—15%-kal katonai kiadásait.

A Szovjetunió következetes harcot folytat az atomfegyverek elterjedésének megakadályozásáért. 1965-ben, az ENSZ-közgyűlés XX. ülésszakán javasolta: kössenek szerződést az atomfegyverek elterjedésének megakadályozásáról. Ezt szükségessé teszi, hogy jelenleg 10—12 ország rendelkezik azokkal a tudományos és technikai feltételekkel, amelyek lehetővé teszik az atomfegyver előállítását. Az NSZK pedig erőfeszítéseket tesz, hogy megszerezze az atomfegyvert. 1968. július 1-én újabb egyezmény született. A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia atomsorompó-egyezményt írt alá. Az aláíró felek kötelezték magukat, hogy senkinek sem adnak nukleáris fegyvert, nem segítenek más államokat annak előállításában. Ehhez az atomsorompó-egyezményhez csaknem 100 ország csatlakozott. Franciaország nem írta alá ezt sem. Az atomsorompó-egyezmény 1970. március 5-én életbe lépett.

1967-ben az ENSZ keretében 101 ország egyezményt írt alá

a világűr békés célokra történő felhasználásáról, arról, hogy nem juttatnak a világűrbe atom- és más tömegpusztító fegyvereket.

Ugyancsak az ENSZ határozata alapján 1971 februárjában egyezményt írtak alá a tengerfenék atommentesítéséről.

Bár az imperialista országok elvetették a Szovjetunió és a szocialista országok 1957 óta (Rapacki-terv) többször megismételt javaslatát az atomfegyvermentes övezetek létrehozásáról, részleges eredmény azonban ezen a területen is született. 1967-ben a latin-amerikai országok egyezményt írtak alá, amely kitiltja a nukleáris fegyvereket területükről. Kötelezték magukat arra is, hogy nem folytatnak atomfegyver-kísérletet, s az atomenergiát békés célokra használják fel.

1971-ben az ENSZ Leszerelési Bizottsága 26-hatalmi értekezletté szélesedett. Felvették tagjai sorába: Magyarországot, Mongóliát, Jugoszláviát, Argentínát, Marokkót, Hollandiát, Pakisztánt és Japánt. A Bizottság nagy figyelmet fordított a vegyi és bakteriológiai fegyverek eltiltására. 1971 áprilisában a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia egyezményt írt alá, amely megtiltotta a biológiai fegyverek kidolgozását, előállítását, raktározását, és előírta a meglévő készletek megsemmisítését.

1971-ben tárgyalások kezdődtek a hadászati fegyverrendszerek korlátozásáról a Szovjetunió és az Egyesült Államok között (SALT-tárgyalások). Ezeken a megbeszéléseken fokozatos előrehaladás történt. Elvezettek Nixon és Brezsnyev 1972. májusi, majd az 1973. júniusi tárgyalásán aláírt egyezményekhez.

Az európai biztonsági konferencia
A Szovjetunió és az európai szocialista országok következetes harcot folytatnak az európai biztonsági rendszer létrehozásáért. A hatvanas évek közepén a világpolitikai erőviszonyokban, ezen belül az európai erőviszonyokban bekövetkezett változások, a nyugat-európai tőkés országok és a szocialista országok között javuló kapcsolatok lehetővé tették, hogy a szocialista országok újabb erőfeszítéseket tegyenek az európai biztonsági rendszer megteremtésére. A Varsói Szerződés tagállamai a Politikai Tanácskozó Testület ülésein átfogóan értékelték az európai helyzetet és újabb kezdeményezést tettek egy európai biztonsági konferencia összehívására.

A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1966 júliusában Bukarestben megtartott ülése nyilatkozatot fogadott el. Megállapította, hogy az európai országok kapcsolatai nagy hatással vannak az egész világhelyzetre. Hangsúlyozta, hogy az európai biztonság szavatolásának fő feltétele az európai államok közötti határok sérthetetlensége. Ezért a nyugatnémet revansisták területi igényeit határozottan vissza kell utasítani. Európa és a világ biztonsága azt követeli, hogy a Német Szövetségi Köztársaság uralkodó körei számoljanak az Európában reálisan létező helyzettel, a két német állam létével, az európai határok megváltoztathatatlanságával. Mondjanak le az egyedüli képviselő jogtalan igényéről, ismerjék el a bűnös müncheni diktátum érvénytelenségét.

A nyilatkozat hangsúlyozta, hogy konkrét lépéseket kell tenni az európai háborús feszültség enyhítésére. Az erre vonatkozó konkrét javaslatok hetedik pontja leszögezi, hogy hasznos lenne egy olyan általános európai tanácskozás összehívása, amely megvitatná az európai biztonság szavatolásának és az egyetemes európai együttműködés kibontakozásának kérdéseit. Az európai biztonság és együttműködés kérdéseivel foglalkozó értekezlet összehívása elősegíthetné a kollektív biztonsági rendszer megteremtését Európában.

A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének nyilatkozata nagy visszhangot keltett egész Európában. Az európai kommunista és munkáspártok 1967. áprilisi Karlovy Vary-i értekezlete megerősítette a bukaresti Nyilatkozat elemzését és programját.

A Varsói Szerződés tagállamai 1969 márciusában felhívást intéztek Európa országaihoz. A „Budapesti Felhívás” megjelenése után intenzív kétoldalú megbeszélések indultak az európai szocialista és kapitalista országok képviselői között. E kétoldalú megbeszélések a biztonsági értekezlettel összefüggő számos kérdésben közelítették a felek álláspontját. Kedvező fogadtatásra talált a finn kormány 1969. május 5-i kezdeményezése is, amelyben kinyilvánította készségét, hogy közreműködik az összeurópai értekezlet előkészítésében és megtartásában. Finnország mellett Ausztria is támogatta az európai biztonsági konferencia mielőbbi összehívására vonatkozó kezdeményezést.

Az európai szocialista országok külügyminiszterei 1969 októ-

berében konkrét javaslatokat dolgoztak ki az európai konferencia helyére, idejére és napirendjére vonatkozóan. A békés egymás mellett élés Európa-szerte erősödő kedvező tendenciáját, az európai biztonságot támogató erők által elért eredményeket összegezte a Varsói Szerződés tagállamai Politikai Tanácskozó Testületének 1972. januári prágai ülése. Az eredmények számbavétele mellett hangsúlyozta, hogy Európában továbbra is tevékenykednek a feszültség fenntartásában érdekelt erők. E törekvésekkel szemben rendkívül nagy jelentőségű volt a tanácskozás állásfoglalása az európai államok közötti kapcsolatok alapelveinek általános elismerésére és gyakorlati alkalmazására vonatkozóan: a határok sérthetetlensége, az erőszakról való lemondás, a békés egymás mellett élés, az együttműködés a béke érdekében, a kölcsönösen előnyös kapcsolatok és a leszerelés.

A szocialista országok ismételt konstruktív javaslatai állásfoglalásra kényszerítették a nyugat-európai NATO-tagállamokat, és állandóan napirenden tartották a biztonsági értekezlet egész problematikáját. A szüntelen kezdeményezések arra irányultak, hogy ne engedjék meg hosszabb időre befagyasztani a megindult pozitív európai enyhülési folyamatot.

Az európai biztonsági értekezletet előkészítő tanácskozás 1972 novemberében kezdődött meg, és 1973 nyarán, külügyminiszteri szinten tartott értekezlettel fejeződött be. Ez körvonalazta a konferencia napirendjét. A napirenddel összefüggő dokumentumok közös megszövegezése a tanácskozás második szakaszában történt, amely 1973 augusztusában kezdődött és 1975. július 21-én fejeződött be. Kidolgozták a záródokumentumot, amit az 1975. július 30-án megnyílt harmadik szakaszban az ülészenon részt vett 35 állam-, illetve kormányfő elfogadott és aláírt.

HETEDIK TÉMA

A PROLETÁRDIKTATURA LÉTREJÖTTE ÉS A SZOCIALIZMUS ALAPJAINAK LERAKÁSA MAGYARORSZÁGON (1948—1962)

I. A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉNEK MEGKEZDÉSE, ELSŐ EREDMÉNYEI

1947—1948 fordulóján a munkások és parasztok forradalmi demokratikus diktatúrája fokozatosan és békés úton átadta a helyét a proletariátus diktatúrájának; napirendre került a szocialista társadalom építése.¹

A szocializmus felépítésének első szakasza a **szocializmus alapjainak lerakása**, amely hazánkban 1962-ig tartott, amikor a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezésével a nép-gazdasági egészében uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. A célját, feladatait tekintve azonos tartalmú, mintegy 15 éves szakaszt azonban élesen kettéválasztja az 1956 október—novemberében kirobbant ellenforradalmi lázadás. A jellegében azonos feladatokat tartalmazó időszak két szakaszra osztását az a körülmény is indokolja, hogy a párt az ellenforradalom előtt és után más módon és más taktikával oldotta meg a korszak azonos feladatait. 1956 után nem egyszerűen helyreállítottuk és megszilárdítottuk a népi hatalmat, a szocialista rendszer vívmányait, hanem sok szempontból új alapokra, szilárdabb bázisra helyeztük azokat.

¹ A szocializmus építésén gyakran csak a gazdasági építőmunkát értik. Valójában a szocializmus építése, a szocialista termelési viszonyok kialakítása, a termelőerők — az ipar, a mezőgazdaság, a közlekedés, a kereskedelem — fejlesztésén túl forradalmat jelent kulturális-ideológiai területen is. Történelmileg a szocializmus építésének kezdete és kiindulópontja: *a hatalom meghódítása, megszilárdítása.*

1. A SZOCIALISTA ÉPÍTÉS ELSŐ EREDMÉNYEI.

A PÁRT POLITIKÁJÁBAN BEKÖVETKEZETT

SZEKTÁS FORDULAT KÖVETKEZMÉNYEI

Az MDP programnyilatkozata

Az MDP I. kongresszusa programnyilatkozatot fogadott el. A programnyilatkozat I. és II. fejezete a nemzetközi

helyzet és a hazai viszonyok elemzéséből indult ki. S bár a kongresszus idejére kialakult népi hatalom jellegét helytelenül ítélte meg, mivel azt a **munkásság és a dolgozó parasztság osztott hatalmának** tartotta, a párt stratégiai célkitűzése helyes volt: „A Magyar Dolgozók Pártja a szocialista társadalomért küzd, amelyben megszűnnek a kizsákmányoló osztályok, megszűnik embernek ember által való kizsákmányolása, elmosódnak a szövetséges dolgozó osztályok különbségei, az egyének boldogulása a közjó feltétele, a közérdek szolgálata az egyéni boldogulás útja és a fejlődés a kommunizmus felé vezet.”

Ennek megfelelően „a tőkés termelés ellenőrzését, korlátozását, a tőkés elemek kiszorítását és jelentős mértékben felszámolását” tűzte ki célul, s állást foglalt „a minden kényszertől mentes, a teljes önállóságon alapuló mezőgazdasági szövetkezetek”, továbbá a „szövetkezeti és közületi kereskedelem” mellett. Ugyanakkor a dolgozó parasztság és más kisárutermelők megnyerése érdekében hangoztatta, hogy „A kisárutermelők, a kisemberek munkáját hasznosítani kell...” Kimondta, hogy a népi demokrácia szabadság a népnek, diktatúra az osztályellenségnek; hogy olyan közigazgatási reformra van szükség, amely „megerősíti az önkormányzatokat, egyben biztosítja... a demokratikus központi hatalom irányító szerepét”, sikraszállt a pártharcokat kiküszöbölő új népfront, a munkásosztály és pártja által vezetett koalíció fenntartása mellett.

Gazdasági téren hangoztatta, hogy „a dolgozó nép életszínvonalának állandó és rendszeres emeléséért küzd”, állást foglalt a tervgazdálkodás, az iparosítás, a nehézipar elsődleges fejlesztése mellett, hozzátéve, hogy „elsősorban a minőségi munka fejlesztése szükséges”. Támogatta a szakszervezeteket „a dolgozók gazdasági és szakmai érdekeit védő munkájukban”, s a szocialista építést elősegítő tevékenységükben. A mezőgazdaság gépe-

sítését, az állami mezőgazdasági birtokok mintagazdasággá fejlesztését tűzte ki célul.

S folytatni lehetne az ismertetést a szociálpolitika, a köznevelés, a művelődés és a közerkölcs, a honvédelem fejlesztése területén megfogalmazott feladatok felsorolásával, a pártról szóló V. fejezet tételeivel — mindezek további bizonyítékát adnák a programnyilatkozat koncepciójának, amely az addig folytatott jól bevált politika szerves folytatásaként és továbbfejlesztéseként hirdette: „... az MDP a magyar népi demokráciát sajátos, viszonylag békés átmenetnek tekinti a szocializmusba”.

A MDP I. kongresszusának határozatai, a programnyilatkozat végrehajtása nyomán lendületes munka bontakozott ki az államépítés, a gazdasági építőmunka, a kulturális és az ideológiai területen egyaránt. Ezzel egyidőben azonban, 1948—1949 fordulójától „baloldali” szektás fordulat következett be a párt politikájában.

A proletárdiktatúra megszilárdítása

Megindult az új államhatalom kiépítése. Mivel a proletárdiktatúrát megelőző időszakban is demokratikus, népi

hatalom volt Magyarországon, nem volt szükség annak szétzúzására, hanem olyan átalakítására, amely megfelel a szocialista építés követelményeinek.

Munkások és parasztok tömegesen kerültek be az új állam hatalmi-igazgatási apparátusába, a belső biztonsági szervekbe, az újjászervezett és jelentősen megerősített néphadseregbe. Az új államhatalom kiépítése — a békés és fokozatos átalakítás ellenére — forradalmi változást jelentett. Ezt hagyta jóvá az 1949. májusi országgyűlési választásokon a magyar nép, amikor a szavazók 95⁰/₀-a az új népi hatalom társadalmi bázisát összefogó Magyar Függetlenségi Népfrontra adta szavazatát. 1949. augusztus 20-án fogadta el az új országgyűlés a népi hatalom alkotmányát, amely kimondta, hogy **hazánkban minden hatalom s az alapvető termelési eszközök a dolgozó népé**, és Magyarország rálépett a szocializmus építésének útjára. Az új államhatalom kiépítését befejezte a tanácsrendszer megteremtése. Az 1950-es tanácsválasztásokon mintegy 120 000 főnyi munkást és parasztot, értelmiségit és városi kispolgárt választottak be a helyi, járási, megyei tanácsokba.

A proletárdiktatúra létrejöttének egyik sajátossága Magyar-

országban az volt, hogy kezdettől széles, a **dolgozók egészét átfogó tömegbázisra támaszkodhatott.** Ez a széles osztályszövetség a német és a velük szövetséges magyar fasiszták elleni harcban jött létre, és a felszabadulás után sem bomlott fel. Igaz, előbb a németekkel szembeforduló horthysta földesúri és burzsoá elemek, később pedig a burzsoázia egyéb rétegei fordultak szembe az őket kisajátító forradalommal, de még a volt uralkodó osztályok egyes tagjai is megpróbálták beilleszkedni az új népi rendszerbe. A széles nemzeti egység fennmaradása a nemzetközi erőviszonyokból adódóan lehetővé tette a forradalom békés győzelmét. A forradalom előrehaladása során a demokratikus és szocialista feladatok összefonódtak, s akik nem voltak szocialisták, csak következetes demokraták, azok is átlátták, hogy a demokratikus vívmányok védelme szorosan összefügg a szocializmus felé való haladással. Ilyen irányba ösztönözte a városi és falusi kispolgárságot az a körülmény, hogy a kommunista párt politikája, a marxizmus—leninizmus nagyszerű alkalmazása a magyar viszonyokra olyan meggyőző eredményeket hozott, mint az ország közéletének demokratizálása, a háború alatt rettenetesen lerombolt ország újjáépítése, az életszínvonal gyors növelése, a kultúra kincseinek hozzáférhetővé tétele az egész nép számára, s nem utolsósorban a dolgozók kizsákmányolásának, a parasztok földtelenségének okát jelentő földbirtokos és tőkés tulajdon felszámolása. Széles nemzeti egységfrontban, pezsgő demokratikus légkörben, lelkesen és elszántan kezdett hozzá a magyar nép a szocialista Magyarország megteremtéséhez.

A proletárdiktatúra viszonylag széles tömegbázisának igen nagy jelentősége volt a hatalom meghódításának időszakában, de a szövetségesek megtartása és átnevelése szempontjából ez **nem kisebb, hanem sok tekintetben nagyobb feladatot jelentett.** A széles körű osztályszövetség ugyanis nem párosult a tömegek harcedzettségével, s az egyébként előnyös békés út e vonatkozásban bizonyos hátrányokkal is járt; nem készítette a lakosságot olyan nyílt állásfoglalásra, mint a fegyveres harc. Az éppen csak újjáépített ország gazdaságát megkímélte a polgárháború pusztításától.

A széles, nemzeti méretű osztályszövetség formája a felszabadulástól kezdve az egyes társadalmi osztályokat, rétegeket képviselő pártok szövetsége volt. A győztes proletárdiktatúra

egyik sajátossága volt hazánkban, hogy a hatalom meghódítása után is fennmaradt egy ideig a többpártrendszer. 1948 júniusában egyesült a két munkáspárt, a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt, s az egyesülési kongresszuson létrejött a Magyar Dolgozók Pártja. A párt elnöke az SZDP volt főtitkára, Szakasits Árpád volt, főtitkára Rákosi Mátyás lett, aki korábban az MKP főtitkára volt.

Az egyesült munkáspárt I. kongresszusán jóváhagyott programnyilatkozatot elfogadta a **Független Kisgazdapárt** is, amely a módosabb parasztság, a városi kispolgárság és értelmiség pártja lett, miután kiszorultak belőle a burzsoázia képviselői, valamint a főként szegényparaszti és értelmiségi elemeket tömörítő **Nemzeti Parasztpárt**. Két, már korábban is lojális beállítottságú ellenzéki párt is csatlakozott az újjászervezett és a szocialista építés programját magáénak valló Magyar Függetlenségi Népfronthoz. A korábbi ellenzéki pártok közül a legreakciósabbak, tömegbázisukat elvesztvén, feloszlottak. A tömegszervezetek: a szakszervezetek, a nőszövetség, az ifjúsági szövetség, a parasztság szervezete, az UFOSZ és a FÉKOSZ egyesítéséből alakult DÉFOSZ is tagjai lettek az újjászervezett Függetlenségi Népfrontnak.

Változások a tulajdonviszonyokban. A tervgazdálkodás első eredményei

A proletárdiktatúra létrejötte után befejeződött a népi demokratikus forradalom időszakában megindult államosítások sorozata: 1948 márciusában államosítottuk a száz munkásnál, 1949 decem-

berében a tíz munkásnál többet foglalkoztató üzemeket, a nyugati tőkésországok magyarországi vállalatait², s a bankok és pénzintézetek korábbi államosításával, a nagykereskedelem államosításával, az állami külkereskedelmi monopólium megerősítésével, az állami kiskereskedelmi hálózat kiépítésével a **népgazdaság kulcspozíciói a szocialista állam kezébe kerültek.**

1949 végére befejeződött az első hároméves terv, melynek eredményeként az ipari termelés 28⁰/₀-kal felülmúlta az utolsó

² A legtekintélyesebb befolyással bíró német tőke magyarországi érdekeltségei a második világháború után szovjet tulajdonba kerültek. Egy részük mint szovjet—magyar vállalat működött, majd a Szovjetunió kártérítés nélkül átadta ezeket a magyar államnak.

békeév, az 1938-as év termelési szintjét. A munkások és alkalmazottak reálbére 8⁰/₀-kal emelkedett a háború előtti fölé, de még ennél is fontosabb volt, hogy az 1946-os mélyponthoz képest 60⁰/₀-kal, tehát évi 20⁰/₀-kal nőtt a reálbér. Lényegében befejeződött az ország újjáépítése, bár a mezőgazdasági termelés még nem érte el az 1938-as színvonalat. Ilyen körülmények között került sor az **első ötéves terv elindítására** 1950. január 1-én.

Megkezdődött a **mezőgazdaság szocialista átszervezése** is. Ezzel egy sok évszázados, nagy társadalmi probléma megoldása került napirendre. A feudalizmus súlyos maradványai, a nemzeti függés négy évszázada gátolta az ipar gyors fejlődését a felszabadulás előtt. Az ország viszonylag magas népsűrűsége, az ipar lassú fejlődése miatt súlyos agrár-túlnépesedés volt a magyar falvakban, amin a felszabadulás után végrehajtott agrárforradalom sem tudott segíteni. A földosztással létrehozott, többségükben 1—5 hektáros gazdaságok életképtelenek voltak. Létrehozásuk pár évre többé-kevésbé kielégítette ugyan a korábban nincstelen parasztok földéhségét, a korábbihoz képest magasabb életszínvonalat biztosított számukra, és nagyjából megoldotta a városok ellátását is. Alapja volt a forradalom továbbfejlesztése szempontjából döntő politikai feltételnek, a **munkás-paraszt szövetség megerősítésének**. Előre lehetett azonban látni, hogy a földhiány miatt zömében kis területű gazdaságok nem képesek biztosítani sem a paraszti életszínvonal tartós emelését, sem az élelmiszer és az ipari alapanyagok iránti növekvő keresletet.

Ezért 1948-ban az ország szántóterületének mintegy 14⁰/₀-án **állami mezőgazdasági üzemeket** szerveztek; megkezdődött a **termelőszövetkezetek szervezése** is, amelybe először az agrárproletárok és a szegényparasztok léptek be. 1953-ban az állami és a szövetkezeti szektor területe már elérte az összes szántóterület 36⁰/₀-át. Az állami gazdaságok saját gépparkkal rendelkeztek, de a termelőszövetkezetek szegények voltak ahhoz, hogy traktorokat, kombájnokat, teherkocsikat stb. vásároljanak. Az állam úgy igyekezett rajtuk segíteni, hogy **állami gépállomások** hozott létre, amelyek kezdetben gyorsan, később azonban a szükségleteknél lassabban fejlődtek. A traktorállomány a felszabadulás előttihez képest így is 7000-ről 13 000-re nőtt 1953-ig.

A kulturális forradalom megindulása

radott Magyarországon e téren a legfontosabb tennivaló a régi rendszertől örökölt írástudatlanság felszámolása volt. Az iskolák államosítására is a munkáshatalom győzelme után került sor. Ez tette lehetővé az egységes és demokratikus iskolarendszer kiépítését és nagymértékű fejlesztését. Megkezdődött a volt uralkodó osztályok kulturális monopóliumának felszámolása. Tömegesen kerültek a középiskolákba, az egyetemekre munkás- és parasztfiatalok. Nagy feladat a munkásosztály, a nép saját értelmiségének kinevelése is, hiszen egyetlen rendszer sem lehet meg a saját értelmisége nélkül. Ennek egyik forrása a különböző vezető posztokra került munkások és parasztok képzése, értelmiségi szintre emelése, a munkás- és parasztfiatalok magas arányának biztosítása a középiskolákban, egyetemeken, s végül a régi, polgári-kispolgári származású értelmiség szocialista szellemű átnevelése.

Fontos feladat volt a felnőttek általános és szakmai műveltségének növelése. Ez esti és levelező tanfolyamokon történt. Felfülbukott a könyvkiadás; a lakóhelyeken, az üzemekben könyvtárakat szerveztek; fejlődött a mozihálózat s a népművelés különböző egyéb módszerei.

Ellentmondások, hibák a szocialista építésben

A szocializmus építésének fentebb vázolt kezdeti sikereit egy idő után azonban súlyos hibák, fogyatékok torzították el. Szűkült a szocialista demokrácia, súlyos ellentmondások lazították a korábban létrejött nemzeti egységfrontot, csökkent a munkásosztály vezető szerepe. A dolgozó tömegeket legközvetlenebbül a gazdaságpolitikai hibák érintették. Az ötéves terv célkitűzéseit az első évben sikerült nagymértékben túlteljesíteni. 1951-ben az MDP. II. kongresszusa azonban irreálisan fölemelte a tervszámokat. Az ipari termelés háromszoros, a nehézipari termelés négyszeres, a mezőgazdasági termelés és az életszínvonal 50—50%-os növelését irányozták elő. Az irreálisan felemelt terv már a következő évben súlyos nehézségeket okozott. Az előző évinek mintegy negyedével visszaesett a mezőgazdasági termelés, ami súlyos ellátási nehézségeket okozott. Az ipari beruházások 90%-át fordí-

tották a nehéziparra, így szükségszerűen háttérbe szorult a közszükségleti cikkeket gyártó ipar, és mintegy 15⁰/₀-kal visszaesett az életszínvonal is.

Mi a magyarázata, hogy a szocialista építés kiemelkedő eredményei ellenére ilyen súlyos hibák következtek be? Hogyan történhetett meg, hogy a korábbi helyes politika aránylag rövid idő alatt súlyosan eltorzult, s a torzulás ennyire káros következményekhez vezetett?

Korábban hosszú ideig a hibák okait pusztán a személyi kultusszal magyaráztuk, amely Rákosi Mátyás körül bontakozott ki. A személyi kultusz lényege nem egy ember túlzott tisztelete, istenítése — ez csak a formai megjelenése. A lényege az, hogy **a politika alapvető kérdéseiben egy vagy néhány ember dönt**, hogy korlátozza a demokráciát a pártban és általában a társadalomban, hogy a dolgozók kollektív bölcsességét figyelmen kívül hagyja. Ez a politikában **szubjektívizmusra** vezet, s a társadalomtudományokban, az ideológiai életben logikus következménye **a dogmatizmus**. Nem a társadalom sokrétű valóságának aprólékos vizsgálata, hanem hovatovább a vezetők megnyilatkozásainak magyarázgatása, értelmezgetése kerül a tudomány középpontjába. Így a politika nemcsak a tömegek kollektív tapasztalataitól és kontrolljától, hanem a társadalomtudományok segítségévelől is megfosztja magát. Végül a személyi kultusz a szocialista demokrácia korlátozásával túlságosan megnöveli az állam egyes hatalmi szerveinek jelentőségét, kivonja azokat a társadalom demokratikus ellenőrzése alól, s mint ismeretes, legsúlyosabb torzulásként **a törvénytelenésekhez** vezethet. Többek között a magyar munkásmozgalom olyan kiemelkedő harcosa esett áldozatául, mint Rajk László, és került börtönbe, mint Kádár János, Szakasits Árpád, Marosán György.

Mindehhez hozzájárult, hogy az 1940-es évek végére **a nemzetközi helyzet rendkívül kiéleződött**, egy új világháború veszélye fenyegetett. A szocialista forradalom győzelme a népi demokratikus országokban aktivizálta az imperializmust. Dulles, amerikai külügyminiszter, nyíltan meghirdette a kelet-európai népek „felszabadítását”. Ez nyílt háborús fenyegetés volt, és 1950-ben egy szocialista állam, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság ellen imperialista háború indult. Ebben a helyzetben a kommunista mozgalomban uralkodóvá vált az a korábban

háttérbe szorult álláspont, hogy **amíg az imperializmus létezik, a világháború elkerülhetetlen.** Az imperialisták hazai belső szövetségesei, a kisajátított földesúri és burzsoá elemek, a régi fasiszta államhatalom őket kiszolgáló tagjai komoly segítséget kaptak imperialista támogatóiktól. Az éberség fokozására volt tehát szükség, de a kötelező éberség általános gyanakvássá torzult, s ebben a légkörben néha nem az ellenségre, hanem saját sorainkra mértünk csapásokat.

A nemzetközi helyzet kiéleződése és ennek eltúlzása kihatott a gazdaságpolitikára is. Így például a nehézipar egyébként helyes elsődleges fejlesztése gazdaságpolitikai szempontból káros módon túlzottan előtérbe került. Fő iránya a vas-, acéltermelés fokozása lett az ország katonai védelmi képességének növelése érdekében.

S végül ma már tudjuk, hogy a hibák elkövetésében jelentős szerepet játszott az elméleti elmaradás is. A Kommunista Internacionálé 1935-ben megtartott VII. kongresszusa után a kommunisták az egyes országokban kidolgozták a szocializmushoz vezető antiimperialista, antifasiszta küzdelem, mai szóval élve, a szocializmusért folytatott harc népi demokratikus útját. Az a kérdés azonban, hogy az egyes országok sajátos történelmi fejlődése, gazdasági, társadalmi adottságai és a szocialista építés megkezdéséhez vezető népi demokratikus út sajátosságai milyen követelményeket támasztanak a szocializmus építésében — kidolgozatlan maradt. S amikor napirendre került a szocializmus építésének sokrétű feladata, **a párt nem tudta helyesen alkalmazni a szocialista építés általános törvényeit a hazai sajátosságok, a magyarországi adottságok között.**

Ez az elméleti elmaradás volt a magyarázata, hogy sokáig nem sikerült tisztázni a hatalom jellegét sem. A széles körű nemzeti összefogás, a többpártrendszer, a népfront, a szovjet rendszertől eltérő népi bizottságok, üzemi bizottságok, a parlamenti rendszer, a közigazgatás régi formái elhomályosították azt a tényt, hogy a Szovjetuniótól eltérő formában ugyan, de Magyarországon is létrejött **a munkásság hatalma, a proletárdiktatúra.** Ekkor szükség lett volna a népi demokratikus formák felhasználására, hozzáigazítására a hatalom megváltozott jellegéhez, a szocializmus építéséhez. De nem ez történt. Amikor a pártvezetés hosszú viták után (felhasználva a nemzetközi kom-

munista mozgalom segítségét is) végre felismerte, hogy a munkások, parasztok forradalmi demokratikus diktatúrája a szocialista társadalmat építő munkáshatalommá, proletárdiktatúrává fejlődött, nem hozzáigazították, hanem fokozatosan felszámolták a népi demokratikus forradalomban oly nagy szolgálatot tett politikai formákat. Az 1949-es választások után megszűnt a többpártrendszer, formailag megmaradt ugyan, de háttérbe szorult a népfront, s a korábbi közigazgatási rendszer helyett 1950-ben a szovjetekhez hasonló tanácsrendszert építettek ki.

Nem számolt a pártvezetés eléggé azzal a körülménnyel sem, hogy a szocializmus építése nem egy, hanem több országban, a szocialista világrendszer keretén belül folyik. Ez a tény pedig döntő jelentőségű volt a gazdasági fejlesztés szempontjából, hiszen azt jelentette, hogy hazánkna nincs szüksége arra, hogy gazdaságilag teljesen önellátásra rendezkedjék be. Az autarkias törekvések károsak voltak a gazdasági fejlesztés szempontjából, háttérbe szorult miatta a fejlesztés **gazdaságossága**. S még a szocialista országokkal való gazdasági kapcsolatokban is negatívan hatottak. Anélkül, hogy itt részletesen kifejthetnénk, meg kell állapítani, hogy a szocialista világrendszer léte, a Szovjetunió támogatása fontos, figyelembe veendő tényező lett volna mind a szövetségi politika, mind a kultúrpolitika, de a szocializmus építésének bármely feladata szempontjából. Így például a Szovjetunió támogatása, a szocialista vilgrendszer léte növelte annak realitását, hogy a volt uralkodó osztályok egy részét megpróbálják átnevelni vagy legalábbis rábírní, hogy lojális legyen az új, népi rendszerrel szemben.

A gazdasági építómunkában jelentkező hibák egy része nagyjából elkerülhetetlen volt, tapasztalatlanságból keletkezett, és szükségképpen érezte hatását a tervezésben, a gazdaságirányításban. Az éppen csak hatalomra jutott munkásosztály nem adhatott azonnal tömegesen magas képzettségű, tapasztalt gazdasági vezetőket. Az alapvető hibák — a terv irreális felemelése, a túlzott sietség a szocialista termelési viszonyok kialakításában — azonban nem magyarázhatók ezzel. A pártvezetés nem számolt a parasztság jelentőségével a magyar társadalomban, a rendkívül erős, csak nemrégén, 1945-ben kielégített paraszti tulajdonvágy tényezőjével; a kisipar felszabadulás előtti nagy szerepével az ipari termelésben és különösen a lakosság ellátá-

sában. A mezőgazdaság teljes szocialista átszervezésének célkitűzése már az első ötéves terv időszakában eleve magában hordta az **önkéntesség** lenini elvének megsértését, a gazdasági nyomást a szervező munkában, a parasztságot mélyen sértő erőszakoskodást. A mezőgazdaság teljes szocialista átszervezésének megvalósításához ugyanis ebben az időben nem voltak meg sem a politikai, sem a gazdasági feltételek.

Károsan hatott a kiskereskedelem, a magánkisipar szinte teljes felszámolása. A kisiparosok, kiskereskedők nagy része a szocialista nagyiparban és kereskedelemben helyezkedett el. A magánkisiparosok egy része különböző kisipari szövetkezetekbe tömörült. A magánkisipar és -kiskereskedelem rövid idő alatt és nem elég körültekintően végrehajtott felszámolása politikailag szembeállította a volt kisiparosok, kiskereskedők egy részét rendszerünkkel. Emellett jelentős mértékben rontotta a lakosság ellátását, csökkentette a választékot, és különösen nagy károkat okozott a javító szolgáltatások terén. A szocialista nagyipar ugyanis nem tudta pótolni a kisiparosok munkájának hirtelen, gyors kiesését.

A helyes politikai gyakorlat alapja a marxizmus—leninizmus tanításainak, a szocialista építés általános törvényeinek az alkalmazása a hazai és a történelmi adottságok között, s éppen e téren mutatkoztak súlyos hibák az akkori pártvezetés politikájában, következésképpen a szocialista építés gyakorlatában. Nem alkalmazták, hanem gépiesen másolták a Szovjetunió valóban kincseket érő tapasztalatait. S mert másolták, nemcsak a nemzeti sajátosságok szorultak háttérbe, de nem lehetett elég hatékony a szocialista építés általános törvényszerűségeinek megvalósítása sem.

2. A HIBÁK KÖVETKEZETLEN FELTÁRÁSA. A PÁRTEGYSEG MEGBOMLÁSA (1953—1956)

**Az MDP KV 1953.
júniusi határozata**

Népi demokráciánk történetében fordulatot hozott az 1953-as év. Az MDP KV — az SZKP elvtársi tanácsai alapján — felülvizsgálta a párt politikáját és a szocialista építés addigi tapasztalatait. Megállapította, hogy a jelentős eredmények mellett

súlyos hibák fordultak elő, s ezek 1952—1953-ra rendkívül nehéz gazdasági és politikai helyzetet teremtettek.

Az MDP KV 1953. júniusi ülése a hibák okát abban látta, hogy az MDP-ben **eluralkodott a személyi kultusz**, háttérbe szorult a kollektív vezetés és a bírálat, különösen az alulról jövő bírálat. Hosszú ideig nem került sor a hibák felismerésére és még kevésbé azok kijavítására. A Központi Vezetőség ülése határozatot hozott a pártélet lenini normáinak betartásáról, a párt-demokrácia erősítéséről, a kollektív vezetés elvének érényesítéséről. Hangsúlyozta a választott szervek jelentőségét, s hogy két kongresszus között a KV a párt legfőbb szerve.

A határozat a gazdaságpolitikában elkövetett hibák lényegének az iparosítás, ezen belül a nehézipar fejlesztésének túl gyors ütemét látta. Az eltúlzott ütem az iparon belül is aránytalanságokhoz, az életszínvonal átmeneti visszaeséséhez, a mezőgazdaság elhanyagolásához vezetett. Elítélte a továbbiakban a lenini önkéntesség elvének megsértését a mezőgazdaság szocialista átszervezésekor. Bírált (bár nem súlyának megfelelően) az autarkias törekvéseket az iparosításban s általánosságban a nemzeti sajátosságok elhanyagolását is. A határozat a megoldást a beruházások csökkentésében, az életszínvonal növelésében látta, s intézkedéseket javasolt a beruházások átcsoportosítására a nehéziparból a könnyűiparba, az iparból a mezőgazdaságba. Hangoztatta, hogy a mezőgazdaság fejlődése a népgazdaság továbbfejlesztésének, a hibák kijavításának egyik fő kérdése. A mezőgazdasági termelés növelését azonban elsősorban a kisárutermelésben még meglevő lehetőségek fokozottabb kihasználásával vélte megvalósíthatónak.

A határozat után számos fontos intézkedés született, amelyek elősegítették az országban kialakult politikai feszültség enyhülését. Az intézkedések egy része az életszínvonal emelését célozta. Mintegy 800 közszükségleti cikk árát csökkentették; nagyjából zavartalan lett a kenyér-, liszt-, cukorellátás, és olcsóbb lett a burgonya, zöldség, gyümölcs. A békekölcsön összegének leszállítással együtt az előző évihez képest mintegy 2 milliárdos megtakarításhoz jutott a lakosság. Emellett intézkedések történtek a lakásépítés fokozására, Budapest és más vidéki városok elhanyagolt épületeinek tatarozásáról, az orvosi, egészségügyi ellátás megjavításáról stb.

A határozat után csökkent a beszolgáltatási kötelezettség, törlték a parasztságra kirótt kártérítéseket és hátralékokat, amennyiben eleget tettek 1953. évi kötelezettségeiknek. Intézkedéseket tettek az ún. „tartalékföldek” bérbeadására, s az egyénileg gazdálkodó parasztoknak is lehetővé tették a gépállomások traktorainak igénybevételét. Lehetővé vált a termelőszövetkezetekből való kilépés azok számára, akik nem meggyőződésből, hanem erőszak hatására léptek be a szövetkezetbe.

A proletárdiktatúra értelmezésében is súlyos hibák történtek korábban. Az osztályharc állandó éleződésének helytelen és káros tételéből kiindulva, az indokoltnál jobban előtérbe került a proletárdiktatúra erőszak funkciója, s háttérbe szorult a szocialista demokrácia. Emellett súlyos törvénytelenségek történtek, amelyek gyakran nem az osztályellenséget, hanem a dolgozó embereket, sőt a munkásmozgalom kiemelkedő harcosait sújtották.

A határozat intézkedéseket tett a proletárdiktatúra megszilárdítására. Rámutatott, hogy ebből a szempontból döntő kérdés a párt tömegbázisának, a proletárdiktatúra osztálybázisának, mindenekelőtt pedig a munkásosztály és a parasztság szövetségének kiszélesítése és megszilárdítása. Elítélte a törvénytelenégeket, amnesztiát rendelt el, és megszüntette az internálások rendszerét. Utasítást adott a törvénytelenések felülvizsgálatára, a legfelsőbb ügyészség létrehozására a törvényesség következetes betartása érdekében. A rendeleteket rövid időn belül végrehajtották, kivéve a törvénytelenül elítélt munkásmozgalmi emberek ügyeinek felülvizsgálását, amely 1956-ig elhúzódott. Ezért elsősorban a Rákosi-csoport tagjai felelősek, akiknek érdekében állt, hogy ne kerüljön a nagy nyilvánosság elé az ártatlanul elítélt elvtársak ügye.

**Kettősség,
következetlenségek
a határozat
végrehajtásában**

A határozatban megjelölt súlyos hibák kijavítására tett intézkedések átmenetileg enyhítették a gazdasági és politikai helyzetet, de megoldást csak a júniusi határozat továbbfejlesztése, következe-

tes megvalósítása jelentett volna. Erre azonban nem került sor; az átmeneti enyhülés után újabb súlyos ellentmondások, nehézségek keletkeztek a szocializmus építésében. A KV-ülésem fel- tárt hibák kijavításában ugyanis döntő szerepet kapott Nagy

Imre, aki miniszterelnök lett, s aki tevékenysége folyamán fokozatosan jobboldali értelmezést adott a nagy jelentőségű júniusi határozatnak. Elhallgatta az eredményeket, eltúlozta a hibákat, a KV határozatát a kommunisták is csak a Nagy Imre-beszédből ismerték meg. Mindez zavart idézett elő a kommunisták, a dolgozók soraiban, felbátorította az osztályellenséget, és az nagyarányú támadást indított falun a termelőszövetkezetek ellen. A kommunisták, a szocializmus hívei körében fokozta a zavart, hogy a júliusi budapesti pártaktíván Rákosi Mátyás beszédéből k csengett, hogy a júniusi határozatnak van egy másik, egy szek-tás értelmezése is.

Nagy Imre ezután igyekezett becsempészni és megvalósítani korábban már elítélt revizionista koncepcióját a júniusi határozat értelmezésébe és megvalósításába. Egy idő után körülötte revizionista csoport alakult ki. Egyik fő támogatója lett a párt felső vezetéséből 1953-ban eltávolított, de később ismét a párt titkárának megválasztott Farkas Mihály, akit súlyos felelősség terhelt a korábbi hibákban és bűnökben. Megbomlott a pártvezetés egysége.

Az MDP KV 1953 júniusi határozata után Rákosi Mátyást leváltották miniszterelnöki tisztségéről, de továbbra is a párt első titkára maradt. Jelentős funkciókban maradtak a szektás-dogmatikus csoport más tagjai is. Rákosinak korábbi tevékenysége folytán nagy tekintélye volt a pártban és az országban, súlyos hibái nem kerültek teljesen napvilágra, s csak az 1953 júniusa utáni tevékenysége mutatta meg, hogy a határozatot csupán átmeneti kompromisszumnak tekintette, és mindent megtett végrehajtásának megakadályozása érdekében. Szemben állt Nagy Imre koncepciójával, de 1954 végéig, 1955 elejéig nem lépett fel nyíltan ellene, jóllehet a revizionizmus megerősödött, ennek az ország belső helyzetében jelentkező káros következményei ezt indokoltta tették volna. Ebben az időszakban Rákosi és Nagy Imre csoportja között elvtelen kompromisszum jött létre, bár burkoltan folyt a harc a két csoport között.

A pártegység megbomlását, a jobboldali revizionista veszély erősödését, Rákosinak és csoportjának ellenállását a határozat végrehajtásával szemben nem tárta fel az MDP 1954 májusában megtartott III. kongresszusa sem. Ez közvetve Nagy Imrének és csoportjának, a revizionizmus erősödésének kedvezett. A revi-

zionizmus előretörését mutatta 1954 végén az MDP KV októberi ülése és a Hazafias Népfront I. kongresszusa is. A KV ülésén Nagy Imrének sikerült keresztülvinnie, hogy a KV az 1954 végére kialakult gazdasági nehézségekért főként a szektás-dogmatikus magatartást tegye felelőssé, pedig a revizionizmus következményei ebben az időben már a gazdasági életben is érzettették hatásukat.

Nagy lehetőség volt a korábban e téren elkövetett hiba kijavítására a Hazafias Népfront újjászervezése. A Hazafias Népfront I. kongresszusán azonban Nagy Imre burkolt revizionista-nacionalista koncepciót hirdetve **igyekezett háttérbe szorítani a párt vezető szerepét.**

A pártegység megbomlása, a párt- és államvezetésben jelentkező kettősség, az ebből következő bizonytalanság és az egymásnak gyakran ellentmondó intézkedések az 1953 júniusa után bekövetkező átmeneti javulás után a gazdasági és politikai helyzet romlásához vezettek. Különösen nagy volt a bizonytalanság a gazdaságpolitikában. A júniusi határozatnak megfelelően **csökkentették az ipari beruházásokat.** Ez azonban nem elég átgondoltan történt, s nemegyszer leállítottak olyan, csaknem teljesen kész beruházásokat is, melyek fenntartási költsége csaknem fedezhette volna a befejezés költségét. Az ipari termelés növekedése megállt, sőt 1954-ben a szocialista ipar termelése és a munka termelékenysége csökkent, az önköltség viszont nőtt. A nehézipar visszafejlesztése következtében újabb, de most ellenkező előjelű aránytalanság keletkezett az alapanyag- és energiatermelés, valamint a feldolgozó ipar között. Ez súlyos zavarokhoz vezetett a termelés menetében.

Nem fejlődött megfelelően a mezőgazdaság sem annak ellenére, hogy az 1953 végén megtartott KV-ülés és az MDP III. kongresszusa a mezőgazdaság fejlesztését a népgazdaság továbbfejlesztése szempontjából kulcskérdésnek tekintette. A mezőgazdasági termelés növelésének feladatát főként a kisárutermelés fejlesztésével, a kisárutermelésben még fellelhető tartalékok kiaknázásával akarták megoldani. A mezőgazdaság fejlesztésének és szocialista átszervezésének „kettős feladatát” más-más talajról ugyan, de Rákosi és Nagy Imre egyaránt megvalósíthatatlannak tartották. A két feladatot elszakították, sőt szembeállították egymással. A mezőgazdasági termelés növelésének cél-

kitűzése így egyoldalúan az egyéni gazdaságok támogatására szűkül, Ténylegesen azonban alig történt valami a mezőgazdasági termelés fellendítése érdekében. Az MDP KV 1954. októberi ülése például rámutatott, hogy az 1954-re előirányzott traktoroknak csak a felét kapta meg a mezőgazdaság, s a vegyi cikkekkel, főként műtrágyával történő ellátás sem javult kellő mértékben.

Főként a városi kispolgárság és az értelmiség körében éledtek fel a korábban csak adminisztratív úton visszaszorított, de eszmeileg le nem küzdött burzsoá, kispolgári nézetek, különösen ezek harmadikutas és revizionista változatai. A hibákat látva, sokan megriadtak, jelentős részük ingadozni kezdett, bizonytalanlanná vált. A kettészakadt pártvezetés nem vette tudomásul vagy elhallgatta a kispolgári-burzsoá nézetek erősödését a tömegek között. Az MDP III. kongresszusa, a szocialista építés következtében valóban kialakuló szocialista nemzeti egység kezdeti eredményeit eltúlozva, nem utalt a polgári-kispolgári nézetek megerősödésére. Ez Nagy Imrének és revizionista csoportjának kedvezett, amely nacionalista, revizionista módon értelmezte a nemzeti összefogást s az ennek keretétől szolgáló Hazafias Népfront újjászervezését.

Az első ötéves terv eredményei Az első ötéves terv végrehajtása 1954 végén fejeződött be. A menet közben felmerült súlyos hibák és nehézségek ellenére a magyar munkásosztály, a magyar dolgozó nép történelmi jelentőségű eredményeket ért el. 1938-hoz viszonyítva az ipari termelés több mint két és félszeresére növekedett.

Az ipari termelés, a foglalkoztatottak száma, valamint az egy munkásra eső teljesítmény (a munka termelékenysége) így alakult az ötéves terv során (az 1938-as szintet 100%-nak véve):

Év	Ipar (összesen)	Foglalkoztatottak (ezerben)	Termelékenység (%-ban)
1938	100	721	100
1949	128	784	111
1954	268	1070	148

A mezőgazdasági termelésben nem sikerült elérni a termelés rendkívül magasra (50%-os) tervezett növelését. A mezőgazda-

sági termelőerőinek akkori szintjén döntően az időjárásí viszonyok befolyásolták a termelés alakulását, és negatívan hatottak az agrárpolitika súlyos torzulásai is. Így 1951-ben volt a legmagasabb, 1952-ben a legalacsonyabb a mezőgazdasági termelés, amely ezt követően emelkedett ugyan, de a tervidőszak egyik évében sem érte el az 1951-es szintet, ötéves átlagban 5—6%-kal alatta maradt az 1938-as termelésnek.

Az ipar fejlődéséhez és a lakosság szükségleteihez képest **lassan fejlődött a szállítás, a közlekedés, a posta, a kereskedelem és az egyéb szolgáltatások.**

Az ipar, ezen belül a nehézipar elsődleges fejlesztése a további gyors gazdasági fejlődés előfeltétele volt. Ezt azonban a Rákosi—Gerő-féle szubjektivista gazdaságpolitika olyan mértékben túlhajtotta, hogy az már a lényegében helyes koncepció megvalósítását is veszélyeztette.

A gyors gazdasági fejlődés **a foglalkoztatottság** nagy mértékű növekedésével járt, és megszüntette (már az első tervévben) a munkanélküliséget. Az aktív keresők száma 1949-ben 3 910 000, 1954-ben 4 400 000 volt.

100 keresőre 1949-ben 135 fő eltartott jutott, 1954-ben 119 fő. Ez a magyarázata a reáljövedelem viszonylag magas, 21%-os növekedésének (ebben benne van a keresőkre és eltartottakra jutó nettó bér, a táppénz, segély, családi pótlék, SZTK-juttatás, béren felüli juttatás stb.). A munkások, alkalmazottak reálbére csak 2%-kal, ezen belül az ipari munkásoké 4%-kal nőtt. Ez azonban az 1952-es mélyponthoz képest 20%-os növekedést jelentett. Mintegy 103 000 lakás épült, ez azonban nem tudta kielégíteni a lakosság szaporodásából és még inkább a városok ugrásszerű növekedéséből keletkezett szükségleteket, s így **a lakáshelyzet** (bár nem jelentősen) 1949-hez viszonyítva **romlott**. 1949-ben a 100 lakóhelyiségre jutó személyek száma 257 volt, 1954-ben 263.

A kulturális forradalom kibontakozása különösen az **oktatásügyben** hozott jelentős eredményeket. Az általános iskola nyolc osztályát elvégzők száma már 1949-ben kétszerese volt az 1938-asnak, 1954-ben pedig a háromszorosa! Több mint háromszorosára nőtt a középiskolát végzettek, s több mint négyszeresére az egyetemet, főiskolát végzettek száma. A középiskolákban kb. 60%, az egyetemeken 55% volt a munkás- és dolgozó pa-

rasztfiatalok aránya (1938-ban a középiskolákban 4⁰/₀, az egyetemeken 3,5⁰/₀ volt az arányuk).

A kiadott könyvek példányszáma öt év alatt csaknem két és félszeresére, a színházlátogatóké kétszeresére (3 millióról 6,1 millióra), s a mozilátogatóké is két és félszeresére nőtt. 539 000-ről 1 432 000-re emelkedett a rádió-előfizetők száma, s a könyvtárak és kölcsönzők száma is kb. a négyszeresére nőtt stb.

A kulturális forradalom imponáló adatai mutatják, hogy a korábban kulturális szempontból elmaradt Magyarországon igazi frontáttörés következett be a volt uralkodó osztályok kulturális monopóliumának megtöréséért folytatott harcban. A szakmai és általános műveltség növelésében, a dolgozók marxista szellemű átnevelésében kevesebb eredményt értünk el, mert a korabeli pártvezetés túlbecsülte a számbeli eredményeket. A marxizmus—leninizmus vonzerejét csökkentette a dogmatizmus, a szocializmus építésében — a marxizmus—leninizmusra hivatkozással — elkövetett hibák s az adminisztratív intézkedések.

Egészében azonban mind a gazdasági, mind a politikai, kulturális és ideológiai területen elért eredményekre méltán volt büszke a magyar nép, amely — pártja vezetésével — történelmi eredményeket ért el hazánk felemelkedéséért vívott harcban.

Az MDP KV 1955. márciusi határozata, a revizionizmus elleni harc megkezdése

A politikai fejlődés újabb fordulata következett be 1955 márciusában, amikor a **Központi Vezetőség** élesen és határozottan **fellépett a revizionizmussal és fő képviselőjével, Nagy Imrével szemben.**³

A Központi Vezetőség élesen bírálta a termelés, a termelékenység növelésének, az önköltség csökkentésének, a nehézipar szerepének lebecsülését, a mezőgazdaság szocialista szektorának elhanyagolását, a munkás-paraszt szövetség leszűkítését a piaci kapcsolatokra, a szövetség osztálytartalmának, a munkásosztály vezető szerepének elhanyagolását. Bírálták a Hazafias Népfront revizionista koncepcióját is, amely az egységet hangsúlyozva szemet hunyt az akkoriban éleződő osztályharc ténye előtt, eszmileg leszerelte a munkásosztályt az egyre bátrabbá váló osztályellenség elleni harcban.

³ Nagy Imrét leváltották miniszterelnöki pozíciójából, visszahívták a párt Központi Vezetőségéből, a Politikai Bizottságból, majd az év végén kizárták a pártból is.

A bírálathoz jogos és helyes volt, **nem szólt azonban a párt politikájában tovább élő szektás hibákról**, emellett jobboldalinak, revizionistának bélyegzett alapján helyes elgondolásokat is, így például azt a javaslatot, hogy el kell törölni a beszolgáltatási rendszert.

A határozat után meggyorsult az ipari termelés emelkedése, ismét növekedett a mezőgazdaság szocialista szektora, átmenetileg sikerült háttérbe szorítani a határozatban megbírált revizionista nézeteket. Újra visszatértek azonban — ha változott, kevésbé durva formában is — egyes korábban elkövetett és több ízben a pártvezetés által nyilvánosan megbírált hibák és fogyatékok. Nem történt meg a gazdaságpolitika érdemi felülvizsgálata; ismét erőszakosságra került sor a szövetkezetek fejlesztésében: háttérbe szorult a Hazafias Népfront tevékenysége. Rákosi Mátyásnak sikerült keresztülvinni 1955 végén, a Központi Vezetőség ülésén, egy olyan határozatot, amely a törvénytelenül elítélt elvtársak hosszú ideje húzódó, gyakorlatilag megoldatlan ügyét ténylegesen **levette a napirendről**. Kimondta, hogy a pártvezetés mindent megtett a törvénytelenül elítélt elvtársak rehabilitációja érdekében. Ez azonban nem felelt meg a valóságnak.

A szektás hibák feléledése kedvezett a revizionistáknak. Olyan benyomást keltett, mintha a hibák oka Nagy Imre és csoportjának eltávolítása lett volna, objektíve tehát növelte a revizionista nézetek hitelét.

Mindezek következtében 1955 végétől a politikai helyzet tovább súlyosbodott. Ebben döntő szerepet játszottak a **korábbi hibák**, de még nagyobb kárt okozott az a körülmény, hogy kijavításuk elhúzódott, **néhány korábban elítélt hiba pedig megismétlődött**. Ebben a helyzetben, a dolgozók jogos elégedetlenségét kihasználva, növekvő befolyást szereztek a különféle ellenforradalmi csoportok, elsősorban a revizionisták, akik mértéktelenül eltúlozták az egyébként tényleg elkövetett hibákat. Nyilvánosan még nem hirdették, de illegálisan terjesztett röpiratában e csoport vezére, Nagy Imre, azt állította, hogy hazánkban nem népi hatalom, hanem személyi diktatúra van, az állami tulajdonban levő üzemek pedig nem a munkásság szocialista tulajdonát jelentik, hanem egyfajta államkapitalizmust. Ebből nyíltan adódik a következtetés: egy ilyen rendszert **meg kell**

dönteni. S egy idő után ebben teljes egyetértés jött létre a revizionisták, a polgári demokrácia kapitalizmust visszaváró képviselői és a rendszer klerikális, sőt fasiszta ellenfelei között is. „Amerika Hangja”, a hírhedt Szabad Európa Rádió képviselői a rendszer ellenségeinek azt ajánlották, hogy fogjanak össze, s fogadják el vezetőjüknek a pártban levő, már-már összeesküvőként tevékenykedő revizionista csoportot. Ez volt a hírhedt „kétszakaszos” politika, mely szerint előbb a Nagy Imre-féle revizionista csoportot, azután pedig a nyílt tőkés restaurációra törekvő reakciós erőket kell hatalomra juttatni.

**Az MDP politikája
az SZKP XX.
kongresszusa után.
Az MDP KV 1956.
júliusi határozata**

Az SZKP 1956. február végén lezajlott XX. kongresszusa új szakaszt nyitott a nemzetközi munkásmozgalomban. Felbecsülhetetlen eszmei támogatást nyújtott a világ kommunista és munkáspártjainak, köztük a szocialista országok ve-

zető pártjának politikájuk helyes formálásához, soraik rendezéséhez, a szocialista országok helyzetének megszilárdításához.

Az MDP KV azonban Rákosi Mátyás és a párt néhány más vezetőjének ellenállása miatt nem tudta hasznosítani a kongresszus útmutatásait. Ez lehetővé tette, hogy az időközben összeesküvő csoporttá fajuló Nagy Imre-féle revizionista csoportosulás a hibák kijavításának, a XX. kongresszus elvi útmutatásai magyarországi alkalmazásának jelszavával lépjen fel, és jelentős befolyásra tegyen szert a tömegek között (mindenekelőtt a kispolgárság és az értelmiség körében) és a pártban is.

A revizionista befolyást erősítette a Nagy Imre híveinek befolyása alá kerülő Petőfi-kör, amelyet eredetileg a DISZ (a párt ifjúsági szervezete) hozott létre. Az Írószövetség és lapja, az „Irodalmi Újság”, az értelmiség szervezete, a Kossuth Klub, és más szervezetek is a revizionista nézetek hangadói lettek. A pártvezetés bizonytalankodása miatt egyre inkább revizionista befolyás alá kerültek a tömegkommunikációs eszközök, beleértve a párt hivatalos lapját, a „Szabad Nép”-et is. A párt és a népi demokratikus hatalom elleni harc a hibák kijavítása, a korábban elért eredmények gátlástalan becsmérése, nacionalista hangulatkeltés zászlaja alatt folyt.

A revizionisták előtérbe állítására azért is szükség volt, mert a tömegek félrevezetésében nélkülözhetetlenek voltak. Bár-

mennyire elégedetlenkedtek is a dolgozók, nem a szocializmus-sal, hanem a hibákkal és a hibák kijavítása körüli huzavonával voltak elégedetlenek. Senki nem állhatott ki egy olyan program-mal a munkások és parasztok elé, hogy „harcoljunk a fasiszta rendszer, a földesúri és burzsoá kizsákmányolás visszaállításá-ért”. Ez volt az ellenforradalmi erők igazi célja, de ezt leplezni kellett, s a félrevezetésben a fő szerepet a revizionisták játszo-ták.

A Rákosi-csoport politikája, a revizionista bomlasztás súlyos helyzetbe hozta a pártot, növelte a zavart és elégedetlenséget a tömegekben. Ilyen körülmények között ült össze a KV 1956. jú-liusi ülése.

A júliusi ülés fontos döntéseket hozott a hibák tényleges ki-javítása, a szocialista építés helyes irányú továbbfejlesztése ér-dekében. Kifejezésre juttatta egyetértését az SZKP XX. kong-resszusával, s intézkedéseket tett a kongresszus főbb tanulságai-nak magyarországi alkalmazására. Lényegében helyesen érté-kelte a párt és az ország helyzetét, s helyes célokat tűzött ki az ipar, a mezőgazdaság fellendítése érdekében. A KV határozata nyomán került sor a dolgozók anyagi helyzetét jelentősen javító részleges fizetés- és nyugdíjrendezésre, az államkölsönjegyzés megszüntetésére, az áruellátás javítására. Foglalkozott a hatá-rozat az állami élet demokratizálásával, a szocialista törvényes-ség megszilárdításával, az ideológiai munka megjavításával, a dolgozók tömegszervezeteinek és a Hazafias Népfrontnak az erő-sítésével, továbbá külpolitikánk egyes kérdéseivel. A határozat rámutatott, hogy továbbfejlődésünk fő kérdése a szilárd elvi lenini politika kialakítása. Ennek érdekében leszögezte, hogy harcot kell folytatni a jobboldali és a szektás „baloldali” elhaj-lással szemben.

A KV ülésének nagy horderejű döntése volt Rákosi Mátyás leváltása. Ezzel egy időben a Központi Vezetőségbe és a Poli-tikai Bizottságba bekerült számos, korábban mellőzött, nagy po-litikai tapasztalatokkal rendelkező, helyes politikai programot képviselő kommunista, köztük Kádár János, aki a KV titkára lett. A pártvezetésben megerősödött az SZKP XX. kongresszu-sának fő elveit magáénak valló, a helyes politika kialakítására képes lenini mag.

A vezetés megszilárdítását célzó személyi változások azonban

nem bizonyultak elégségesnek. A Központi Vezetőség első titkára Gerő Ernő lett, akit súlyos felelősség terhelt a korábbi hibák elkövetésében. A KV-ban és a PB-ben megerősödött ugyan a forradalmi mag, amely el volt szánva a kétfrontos harcra, a júliusi határozat következetes végrehajtására, de többségben maradtak a régi, szektás hibákkal és módszerekkel leszámolni nem képes, a kétfrontos harcot vállalni nem merő emberek. Gerő Ernő, mint a párt új első titkára, a Központi Vezetőség ülésén mondott beszédében a júliusi határozat által meghirdetett kétfrontos harccal ellentétben a „tisztá lap” koncepcióját fejtegette, vagyis olyan politikát, amely a hibákkal, a revizionista nézetekkel való kemény harc helyett lezártnak, megbocsátottnak tekintette az addigi szektás hibákat és a jobboldali, pártellenes nézeteket is. A „tisztá lap” koncepció nem a kétfrontos harc, hanem a jobb- és „baloldali” hibákkal szembeni megbékélés meghirdetése volt, s így a **pártvezetésben nem jöhetett létre a szükséges cselekvési egység a határozat végrehajtása érdekében.**

II. AZ 1956. OKTÓBER-NOVEMBERI ELLENFORRADALMI LÁZADÁS ÉS A SZOCIALISTA KONSZOLIDÁCIÓ

**Az ország helyzete
az 1956. júliusi
határozat után**

A júliusi határozat országszerte nagy helyeslést váltott ki. A KV-ülés után megtartott pártaktíva-értekezletek a párttagság egyetértéséről és aktivitásának örömdetes megerősödéséről tanúskodtak. A kommunisták tízezrei — bár a KV-ülés nem minden részletével értettek egyet — lelkesedéssel láttak hozzá az alapjában véve helyes határozat megvalósításához. A becsületes pártonkívüli dolgozók többsége is egyetértéssel és bizakodva tekintett az addigi eredményeket továbbfejleszteni, a politikai, gazdasági bajokat orvosolni kívánó határozatok valóra váltása elé.

1956 júliusa azonban az alapjában helyes határozatok, a végrehajtás biztató kezdeti lendülete ellenére sem vált fordulópon-

tá a párt és az ország életében. A hibák kijavításának, a szocializmus építésében korábban elért eredmények továbbfejlesztésének folyamata megindult, de a pártvezetés nem tudta kibontakoztatni a kétfrontos harcot sem a szektás-dogmatikus hibák, sem pedig a fokozódó erővel támadó, a külső és belső ellenforradalmi erők támogatását élvező revizionista frakció ellen. A konstruktív folyamatot lassították a párt belső gyengeségei, gátolták a szervezkedő népidemokrácia-ellenes erők, s végül megszakította az ellenforradalmi lázadás.

A párt- és államvezetés többségének következetlensége, bizonytalankodása miatt — rövid átmeneti javulás után — tovább romlott a kapcsolat, mélyült a szakadás a felső vezetés és a párttagság, a párt és a tömegek között. **A párt tagjai közül is sokan elbizonytalankodtak, elkeseredtek.** A kommunisták helytállása egyre nehezebbé vált, mindinkább céltáblájává lettek az ellenséges erők fokozódó támadásainak, vádaskodásának, gúnyolódásának. **A párton kívüli tömegek politikailag egyre inkább dezorientálódtak** — egy részük az ellenforradalom eszközévé vált. A párt és a tömegek közötti kapcsolat növekvő lazulása a párt vezető szerepének, a proletárdiktatúra gyengülésének kétségtelen jele volt. Ez természetesen megkönnyítette a népi demokrácia ellenségeinek aknamunkáját, fokozta reményeiket, serkentette tevékenységüket.

Az ellenforradalmi lázadás előkészítése A júliusi KV-ülést követő helyes politikai, gazdasági és pártpolitikai intézkedések és ezek **kedvező fogadtatása váratlanul érte a szocializmus ellenségeit**, és átmenetileg zavart idézett elő soraikban. A Nagy Imre körül szervezkedő revizionistákat is megzavarta abban, hogy saját magukat kiáltsák ki a XX. kongresszus népszerű eszméi, a hibák kijavítása élharcosainak. Ez azért figyelemre méltó, mert Nagy Imrében olyan emberek is hittek, akik a szocializmus feltétlen hívei voltak, s tőle várták a szocialista fejlődést gátló hibák kijavítását. A Nagy Imre-csoport terveit alaposan megzavarta az a lehetőség, hogy a párt által (és nem Nagy Imre által!) feltárt hibák kijavításáért folytatott harc élére maga a párt állt. Ez az átmeneti zavar tapasztalható volt az imperialista propagandában, a Szabad Európa Rádió adásaiban, a külső és belső ellenforradalmi szervezkedésekben is.

Az átmeneti megtorpanás azonban csak rövid ideig tartott, és az ellenforradalom, a kapitalista restauráció hívei rövidesen újult erővel indultak rohamra a népi demokrácia ellen.

Az ellenforradalom eszmei előkészítésében a revizionizmusra elsődleges szerep várt. Az imperialisták Magyarországon is az ún. „nemzeti kommunizmus” taktikáját alkalmazták. Egyrészt azért, mert a nyilvánosság előtt hirdetett politikájánál fogva alkalmas volt széles tömegek megtévesztésére, másrészt, mert alkalmasnak látszott arra, hogy a párt tagjai között is híveket, pozíciókat, lehetőségeket szerezzen. Az imperialista taktika gyakorlati megvalósítására készséges és hatékony eszköz volt a párt-, az állami, a társadalmi és kulturális életet mind átfogóbban behálózó Nagy Imre—Losonczy-csoport.

A Nagy Imre-csoport nem táarta fel azt a tényleges politikai programot, amelyet az ellenforradalom alatt igyekeztek valóra váltani. Éppen a valódi célok leplezése, hazugságaik, demagógiájuk tette lehetővé, hogy átmenetileg megtéveessenek, államellenes célokra felhasználjanak jó szándékú, jóhiszemű embereket is.

A Nagy Imre—Losonczy Géza-féle jobboldali revizionista csoport felvette a kapcsolatot az 1949 előtti koalíciós pártok korábban kizárt és most aktivizálódó jobboldali elemeivel, illetve azokkal, akik egy időben együttműködtek a kommunistákkal, de részben a kommunisták által elkövetett hibák, részben a revizionizmus ideológiai, ellenforradalmi hatására fordultak szembe a párttal. A volt kisgazdapárti és parasztpárti csoportosulások mellett felléptek a két munkáspárt egyesülésekor a pártból kizárt jobboldali elemek, és még az ellenforradalmi lázadás előtt megkezdték a Szociáldemokrata Párt illegális újjászervezését. A párt ifjúsági szervezetének, a DISZ egységének megtörését szolgálta a fordulat éve előtt pozitív szerepet játszó, most azonban jobboldali vezetés alatt újjászerveződő MEFESZ⁴ létrehozása.

Nagy Imréektől a volt koalíciós pártok vezetőin keresztül széles ellenforradalmi front alakult ki, egészen a horthysta csendőri, katonatiszti, nyilas és részben klerikális csoportosulásokig. Az amerikai vagy nyugatnémet kémszervezetekkel kapcsolat-

⁴ A DISZ a Dolgozó Ifjúság Szövetségének, a MEFESZ a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségének rövidítése.

ban álló Botond-hadosztály, a Hadapródiskolások Szervezete, a Magyar Ellenállási Mozgalom és más elnevezésű szervezetek főként horthysta és nyilas katona-, valamint csendőrtiszti elemeket tömörítettek. Az antikommunista és nacionalista propagandát vallási propagandával kombinálták a különböző illegálisan szervezkedő klerikális pártok és szervezetek, mint például a Keresztény Magyar Párt, Keresztény Front, Keresztény Ifjúsági Szövetség és más csoportosulások.

1956 késő nyarára a tájékoztatásnak, a közvélemény formálásának fő eszközei a párt kezéből rohamosan átcsúsztak Nagy Imréék kezébe. Ennek következtében a sajtót, a rádió adásainak nagy részét, a különböző gyűléseket egyre inkább az jellemezte, hogy hallgattak a magyar nép nagyszerű alkotómunkájának eredményeiről, a szocializmus vívmányairól, és mondanivalójuk csak a hibák véget nem érő, kiélezett, destruktív tendenciájú felsorolását tartalmazta.

Ebben az időben került sor Nagy Imre visszavételére a pártba. Nagy Imre 1956. október 4-én levélben fordult a Központi Vezetőséghez, és ebben a „pártegység feltésére és népköztársaságunk ellenségei számításának megghiúsítására” való hivatkozással ügye rendezését kérte. A levélben „emberi és kommunista becsületét” hangsúlyozva többek között azt írta, hogy a fő kérdésekben egyetért a párt politikai vonalával. A Politikai Bizottság október elején Nagy Imrét visszavette a pártba azzal, hogy meg kell vizsgálni a Nagy Imre által ténylegesen elkövetett hibákat. A visszavétel érdemi önkritika, tevékenységének felülvizsgálata nélkül komoly hiba volt, megkönnyítette a pártellenes szervezkedést.

A pártvezetés egységes és erélyes fellépésének hiánya mind kíméletlenebb támadásra, mind nyíltabb szervezkedésre bátorította az ellenforradalom erőit. A népi demokrácia esküdt ellenségeinek szervezett csoportjai gomba módra szaporodtak az ellenforradalmat megelőző hetekben. Tevékenységüket nem korlátozták a népi demokrácia elleni propagandára, uszításra. Jól tudták, hogy ennek komoly szerepe lehet az ellenforradalom fel-tételeinek megteremtésében, de a proletárdiktatúra leveréséhez **fegyveres erőszakra van szükség.** Ezért — az imperialista kém-szervezetek utasításainak megfelelően — előkészítették a fegyveres lázadás kirobbantását. Katonai-stratégiai terveket dolgoz-

tak ki; fegyvereket szereztek; feltérképezték a fegyverraktárakat és más katonai objektumokat, ahonnan majd fegyvereket szerezhetnek; felderítették a TEFU-telepeket a gyors csapatszállítás biztosítása érdekében; tervet dolgoztak ki az államellenes szervezkedésért, kémkedésért stb. elítélt politikai bűnözők kiszabadítására, a Rádió elfoglalására stb. Sőt nem egy csoportban gyakorlatot, próbariadót tartottak. És az imperialisták később nem áttallották azt állítani, hogy október 23-án spontán felkelés robbant ki!

Az ellenforradalom kirobbanása

A pártvezetés nem látta vagy lebecsülte az ellenforradalom veszélyét, s amikor az kitört, készületlenül érte. Így került

sor 1956. október 23-án a fegyveres felkeléssé fajuló ellenforradalmi tüntetésre. A tüntetők — mintegy 100 000 fő — többsége meg volt győződve arról, hogy fellépése az állam- és pártvezetés ösztönzését szolgálja a hibák kijavítására, csak amikor dörögni kezdtek a fegyverek, akkor derült ki, hogy a tömegmozdulást felhasználva, az ellenforradalmárok fegyveres lázadást robbantottak ki.

A szocializmus erői túlsúlyban voltak az ellenforradalmi erőkkel és az általuk megtévesztett elemekkel szemben. A forradalmi erők úgy értékelték, hogy Magyarországon **ellenforradalom** van, amelyet le kell verni, a megzavart, megtévesztett, de a rendszerrel, a szocializmussal nem ellenséges elemeket pedig le kell választani az ellenforradalmárok oldaláról. A forradalmi erőkre azonban már ebben az időszakban is gátlólag hatott a vezetésbe is beférkőző árulók tevékenysége.

Október 23-án este Nagy Imrét választották a Minisztertanács elnökévé, aki rádióbeszédében bejelentette, hogy a fegyveres ellenforradalmi erőkkel szemben bevetettek magyar és szovjet csapatokat is. Ténylegesen azonban mindent megtett az ellenforradalmárok elleni harc akadályozása érdekében: tűzszünetet hirdetett, amit csak a forradalmi erők tartottak be; lemondással fenyegetőzve megakadályozta az ellenforradalom fő fegyveres gócainak felszámolására előkészített katonai akció végrehajtását.

Október végére az ellenforradalom erői átmenetileg fölébe kerekedtek a szocializmus nagyobb erőinek. Ennek fő oka az volt, hogy az ellenforradalmárok szervezeten léptek fel, a forradalom erőit viszont dezorganizálta az árulás. Súlyos zavart oko-

zott az ellenforradalmi lázadás demokratikus és nemzeti felkeléssé nyilvánítása október 28-án, egyrészt Nagy Imre nyilatkozatában, másrészt a revizionista árulók szócsövévé vált Szabad Nép „Hajnalodik” című vezércikkében. Ez nagymértékben dezorganizálta nemcsak a tömegeket, hanem az ellenforradalmárokkal szemben álló fegyveres erőket is.

A forradalom erőinek további dezorganizálásához vezetett, hogy a revizionista erők túlsúlyba kerültek a párt és a kormány vezetésében. Ezt kihasználva elérték az ÁVH feloszlatását, **a szovjet csapatok kivonulását Budapestről, a párt feloszlatását és a többpártrendszer bevezetését.** Eredetileg csak az 1948-ig működő koalíciós pártok visszaállításáról volt szó, de szinte néhány óra alatt már mintegy 40 burzsoá párt jelentette be működését.

Az ellenforradalmárok ekkor, korábbi taktikájukat fokozatosan feladva, egyre nyitabb ellenforradalmi jelszavakkal léptek fel, és **megkezdődött a fehérterror.** Ennek bevezetője a Köztársaság téri vérfürdő volt, a Budapesti Pártbizottság ostroma. Budapest utcáin felakasztott, szadista módon megkínzott forradalmárok tetemeit himbálta a szél, s a demokrácia jelszavával fellépő ellenforradalmárok gyorsan megmutatták, hogyan is értelmezik **ők** a demokráciát. Ismét bebizonyosodott Lenin igaza: demokrácia úgy általában nincs! **Kinek** demokrácia, **kinek** diktatúra. Csak így lehet helyesen feltenni a kérdést. Az ellenforradalmi söpredék demokráciája létében veszélyeztette a forradalom híveit, fasiszta fehérterrorrá változtatta az „új demokráciát”.

Időközben a Nagy Imre-kormány többször átalakult, többségbe kerültek benne az ellenforradalmi elemek. Ez a kormány semmit nem tett az ellenforradalmárok garázdálkodása ellen, rádiófelhívásokkal „kormányozta” az országot, s valójában már semmi tényleges hatalma nem volt. A Nagy Imre-kormány azal tetőzte be dicstelen tevékenységét, hogy november 2-án bejelentette Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből. **A népi hatalom, a proletárdiktatúra, a szocialista építés vívmányai végveszélybe kerültek Magyarországon.**

**A forradalmi erők
a szocializmus
védelmében**

Mit tettek a forradalmi erők az ellenforradalmárokkal és a soraikba befurakodott árulókkal szemben, s milyen magatartást tanúsított a nép, 'a munkásosztály, melynek alapvető vívmányai kerültek veszélybe?

A forradalmi katonai erők a segítségükre siető szovjet katonai alakulatokkal már az első nap döntő csapást mértek az ellenforradalmi erőkre. Ekkor a pártban és a kormányban levő forradalmi erők katonai bizottság létrehozását javasolták, melynek feladata az ellenforradalmárok fő gócainak szétzúzása lett volna. A bizottság létre is jött, s megtörténtek az előkészületek a katonai akciókra is. De — mint már szóltunk róla — Nagy Imre, a kormány miniszterelnöke és a pártvezetés ingadozó része az ellenforradalmárok szétzúzásának befejezése helyett tűzszünetet rendelt el, s ezzel lehetővé tette, hogy a katonailag többé-kevésbé megvert ellenforradalmi erők újra összeszedjék magukat. Ezt követően teljesen dezorganizálta a forradalom fegyveres erőit az ellenforradalmi lázadás nemzeti és demokratikus forradalommal deklarálása.

A forradalmi erők tömörülését a Budapesti Pártbizottság kezdeményezte, de a szervezkedésről értesítették az áruló Nagy Imrét, s így ez tudomására jutott az ellenforradalmároknak is. 1956. október 30-án több órás tűzharc után az ellenforradalmárok — immár ágyúk bevetésével — megostromolták a Budapesti Pártbizottság székházát, és védői közül 25-öt kegyetlenül legyilkoltak. Számos más helyen, így Budapesten a IV., a X. és a XIII. kerületben, ezenkívül Salgótarjánban, Tatabánya környékén, a Tiszántúl néhány helységében a kommunisták megszervezték erőiket, és eredményesen harcoltak az ellenforradalmárok ellen. Kiutat, valóságos megoldást azonban csak az jelenthetett, ha a forradalmi erők megteremtik új központjukat, az ellenforradalom elleni küzdelem szilárd bázisát.

Október 28-án a párt Központi Vezetősége megszüntette a Politikai Bizottságot és Titkárságot, és egy hattagú elnökséget hozott létre, melyet korlátlan hatalommal ruházott fel. Az október 30-i központi vezetőségi ülés elhatározta az MDP feloszlását, és új Ideiglenes Intéző Bizottságot választott, amelynek tagjai között már többségben voltak revizionisták. A megválasztott hattagú elnökségből négyen: Kádár János, Apró An-

tál, Kiss Károly és Münnich Ferenc elvtársak azonban nem ismerték el az új vezető szervet — az Ideiglenes Intéző Bizottságot —, és felismerve Nagy Imre árulását, néhány más elvtárs: Marosán György, Biszku Béla, Fehér Lajos és Kállai Gyula részvételével illegálisan új forradalmi központot hoztak létre. Az új forradalmi központ célkitűzéseivel egyetértett Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke, a hatalom jogfolytonosságának megszemélyesítője is. A magyar forradalmi munkás-paraszt kormány november 4-i felhívásában jelentette be létrejöttét. A kormány elnöke Kádár János lett. Rajta kívül tagjai lettek: Apró Antal, Horváth Imre, Kossa István, Münnich Ferenc, Rónai Sándor, Dögei Imre és Marosán György.

1. AZ ELLENFORRADALOM LEVERÉSE ÉS A KONSZOLIDÁCIÓ

A forradalmi munkás-paraszt kormány és a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottságának megalakulása

A forradalmi munkás-paraszt kormány megalakulásával döntő fordulat következett be az események menetében. A forradalmi munkás-paraszt kormány katonai segítséget kért és kapott a szovjet kormánytól az ellenforradalom leverésére. Az FMKP Nyílt Levele és felhívása a magyar néphez, megindokolta az új kormány megalakításának, a szovjet csapatok segítségül hívásának szükségességét. Rámutatott, hogy az ellenforradalom Nagy Imre tehetetlensége és árulása folytán végveszélybe sodorta a népi hatalmat, a szocializmus vívmányait. A kormány programja középpontjába a függetlenség, a népi hatalom és a szocialista vívmányok megvédelmezését s a szennyesszovinszta áradattal szembeszállva, a Szovjetunióval és a szocialista országokkal való barátság és együttműködés erősítését, fokozását állította.

Az új kormány első rendelkezései helyreállították a tanácsok hatalmát a különböző „nemzeti forradalmi” elnevezésű testületekkel szemben. Intézkedéseket tett a fegyveres erők újjászervezésére, s a különleges körülményeknek megfelelően napok alatt létrehozta a forradalmi karhatalmat. Rendeletileg szabályozta a többségében ellenforradalmi befolyás alatt álló munkástanácsok tevékenységét.

1956. november 6-án alakult meg az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága, amely kiadta a **párt újjászervezésének** jelszavát. Az 1956. november 4-e előtt revizionista vezetés alá került ideiglenes vezető szervvel szemben nem a népi hatalom feladásának és az MDP-től független párt létrehozásának ellenforradalmi programját vallotta, hanem éppen ellenkezőleg: a függetlenség, a népi hatalom és a szocialista vívmányok védelmének és a proletár internacionalizmus zászlaja alatt, a feloszlatott MDP megmaradt szervezeteire és tagjaira támaszkodva — az immáron 38 éves kommunista mozgalom örököseként — annak újjászervezésére törekedett.

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága a pártvezetés lenini magját tömörítette. Szakított a revizionista árulókkal, Nagy Imre csoportjával, amely az ellenforradalom hazai vezérkarának bizonyult. Szakított a Rákosi-csoport híveivel is, akiket — a korábban elkövetett hibákkal és az azok kijavítása körüli bűnös huzavonával — óriási felelősség terhelt az ellenforradalom kirobbanásában. Ezzel kezdetét vette a revizionizmus és a szektás-dogmatikus hibák elleni kétfrontos harc.

Az új pártvezetést és a kormányt az a szilárd elhatározás vezette, hogy leszámol az árulókkal és kijavítja a régi hibákat is. Szembeszállt a kormány munkáját küldöttségjárással zavaró ellenforradalmi erők jogtalan követeléseivel, leleplezte demagógiájukat, felelőtlenségüket, amellyel kockára tették az ország sorsát. Ugyanakkor messzemenő gondossággal küzdött a dolgozó tömegek érdekeit szolgáló feladatok megoldásáért.

Harc az ellenforradalom leküzdéséért, a népi hatalom megszilárdításáért

Az ellenforradalmi erők katonai ellenállását pár nap alatt sikerült leküzdeni. Az ellenforradalmi erők maradványai visszavonulásra kényszerültek, de még korántsem voltak teljesen legyőzve. Felhasználva az eszmei zűrzavart, terrorista kényszert is alkalmazva, a sztrájk fenntartására törekedtek. Tüntetéseket, sajtóbojkottot szerveztek, sőt vidéken még fegyveres provokációkat is kezdeményeztek. Az ellenforradalmárok belátták, hogy korábban előreszaladtak, ezért taktikát változtattak. Ismét előtérbe kerültek a korábban csoportokra szakadt és most újra egységes revizionisták. Az általuk szervezett Központi Munkástanács úgy lépett fel, mint egy második kormány; követelte a Nagy Imre-

kormány, a többpártrendszer visszaállítását, a szovjet csapatok kivonását az országból.

A párt és a kormány fő feladata ebben az időben a népi hatalom megszilárdítása volt. Ez közvetlenül november 4-e után a proletárdiktatúra hatalmi-igazgatási szerveinek helyreállítását, megszilárdítását, mindenekelőtt a népi hatalomhoz, a szocializmus ügyéhez hű fegyveres erők: a karhatalom megszervezését követelte meg. A karhatalomba a rendőrség legszilárdabb elemei, a tiszti nyilatkozatot aláíró honvédtisztek, az Államvédelmi Hatóság tisztikarának legjobbjai és nagy számban párt- és állami funkcionáriusok, üzemi munkások, vidéken a rendszer mellett álló parasztok tömörültek.

A tanácsok az ellenforradalom viharában is bebizonyították életképességüket. November 4-től, a súlyos nehézségek ellenére ellátták feladatukat, nagy szerepet játszottak a népi hatalom megszilárdításában. Az államgépezet, az államigazgatás újjászervezése, megtisztítása az ellenforradalom alatt árulóvá vált elemektől, új, megbízható káderekkel való feltöltése még hónapokig eltartott, a proletárdiktatúra hatalmi-igazgatási szervei azonban az újjászervezés időszakában is folytatták a harcot az ellenforradalom ellen.

**A párt újjászervezése
— a szocializmus leg-
szilárdabb híveinek
tömörítése**

Az alkotmányos rend helyreállításának csak egy részét — bár közvetlenül november 4-e után nagyon fontos részét — képezte a hatalmi-igazgatási szervek helyreállítása, illetve megszilárdítása.

A legsúlyosabb probléma a forradalmi erők dezorganizáltsága, a tömegek nagy részét a párttal és a kormánnyal szembeállító bizalomhiány volt. Az új forradalmi vezetésnek a forradalmi erők megszervezésével egy időben át kellett törnie a bizalmatlanságnak ezt a falát, melynek alapját a mai szemmel nézve szinte felmérhetetlen eszmei zűrzavar képezte. Az eszmei zűrzavart táplálták a régi hibák, esetenként bűnök, amelyek kiábrándultságot okoztak, kompromittálták a szocializmus építését, rombolták a marxizmus—leninizmus hitelét, súlyos politikai és morális válságot, eszmei bizonytalanságot idéztek elő a kommunisták, a népi hatalomhoz hű emberek között is. Az eszmei zűrzavart mutatta a revizionista, kispolgári demokratikus nézetek elterjedése a széles tömegek között. Hitelüket fokozta, hogy ter-

jesztőik — mint egyes csalók — **valóságos társadalmi problémákból** indultak ki, ezzel hitelesítették helytelen és a valóságban népünket a kapitalista restauráció felé vivő nézeteiket. A fegyveres ellenforradalmi erők maradványainak felgöngyölítése önmagában, az ellenforradalmi erők politikai elszigetelése, tömegbefolyásuk felszámolása nélkül nem vezethetett volna a szocialista konszolidáció sikeréhez. A tömegek megnyeréséért folytatott harcban fel kellett számolni azokat az ellenforradalmi központokat (Nagy-Budapesti Munkástanács, területi munkástanácsok, nemzeti bizottságok, Írószövetség stb.), melyek szovjetellenességgel, szociális demagógiával, a szabadság, a demokrácia liberális, helytelen értelmezésével továbbra is befolyásuk fenntartására törekedtek.

Az ellenforradalmárok elleni harc kiemelkedő állomása volt a december 6-i tüntetés, ahol kommunisták, munkások tüntettek az ellenforradalmi terror ellen, s mintegy jelképezték az utca visszafoglalását az ellenforradalmároktól.

Az ellenforradalom politikai elszigetelése, a proletárdiktatúra tömegbázisának megszilárdítása szempontjából ebben az időben **a fő feladat a szocializmus legszilárdabb erőinek tömörítése volt.** Ez jelentette a munkásosztály felsorakoztatását a párt és kormány mellett, falun a termelőszövetkezeti parasztok, az agrárproletárok, általában a szegényparasztság összefogását, a munkás-paraszt szövetség helyreállítását és a népi hatalom mellett az ellenforradalom alatt is kitartó értelmiségi, városi kispolgári elemek összefogását. Ez utóbbi rétegek között csak a kisebbségre lehetett számítani, többségük nem látott tisztán, és a népi hatalom mellé való felsorakozásuk döntően azon múlt, hogyan alakul a hatalom sorsa, hogyan foglal állást a munkásosztály és a parasztság.⁵

A szocializmus legszilárdabb híveinek tömörítése szempontjából döntő volt a párt újjászervezése. Az Intéző Bizottság november 6-án adta ki a felhívást a párt újjászervezésére, és már november végére jelentős sikerek születtek ezen a téren. A pártért folytatott harc következő és az adott időszakban legfontosabb állomása az **MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. decemberi ülése** volt. Az ülésen elfogadott határozat a marxiz-

⁵ Lásd Kádár János: A szocializmus teljes győzelméért. Kossuth Könyvkiadó 1962. 36—55. old.

mus—leninizmus alapján tisztázta az 1956. október—novemberben lezajlott események jellegét: rámutatott, hogy **Magyarországon ellenforradalom volt.** Egyben rámutatott az **ellenforradalmat előidéző okokra is.** Ezek: **1.** Rákosi Mátyás és csoportjának szektás, dogmatikus hibái; **2.** Nagy Imre és csoportjának árulása; **3.** a megdöntött uralkodó osztályok ellenforradalmi tevékenysége; **4.** a nemzetközi imperializmus aknamunkája. Ezek az okok együttesen teremtettek olyan helyzetet, hogy ellenforradalmi lázadásra kerülhetett sor, és végveszélybe sodródott a munkáshatalom Magyarországon.

A határozat leszögezte, hogy az MSZMP marxista—leninista kommunista párt, a nemzetközi kommunista mozgalom része. Örököse a 38 éves magyar kommunista mozgalomnak, beleértve az MDP-t is, amelynek hibáitól természetesen az új pártvezetés tetteiben és állásfoglalásaiban elhatárolta magát. A határozat foglalkozott a párt újjászervezésének, a népi hatalom megszilárdításának napirenden levő kérdéseivel is.

A decemberi határozat után meggyorsult a párt újjászervezése, amely 1957 májusára fejeződött be. A párt taglétszáma ekkorra kb. 350 000 volt, az MDP tagságának 40%-a. A párt mégis erősebb volt, mint a csaknem milliós taglétszámmal rendelkező MDP az ellenforradalom előtti időszakban. A pártba beléptek azok a volt MDP-tagok, akik meg akarták védeni a proletárdiktatúrát, de meg akartak szabadulni a korábbi évek hibáitól is. A pártba léptek még olyan, eddig pártonkívüli munkások, parasztok, akik az ellenforradalom elleni harcban ismerték fel, hogy a pártban a helyük. A párt újjászervezése nagy áldozatokat követelt. Különösen novemberben—decemberben nemegyszer életveszélynek voltak kitéve azok, akik nyíltan kommunistának vallották magukat, akik harcoltak a párt újjászervezéséért, a népi hatalom erősítéséért. Még 1956. december elején is előfordult, hogy ellenforradalmárok pártmunkásokat gyilkoltak. Ebben a nehéz helyzetben a karrieristák, a helyezkedők messze elkerülték a pártot. Kimaradtak a pártból azok a jóhiszemű, a népi hatalommal szimpatizáló MDP-tagok is, akik annak idején sem voltak érettek a párttagságra, és akik az ellenforradalom előtti időszak zűrzavarában ingadoztak. Megerősödött a párt eszméipolitikai egysége is, bár néhány fontos kérdésben viták folytak.

A viták a Központi Bizottság 1956. decemberi határozata, pon-

tosabban a határozatnak az ellenforradalom okairól szóló megállapításai és a belőlük levont következtetések körül éleződtek ki.

Voltak, akik az ellenforradalom okát csupán a Rákosi és csoportja által elkövetett hibákban látták. Eltúlozták az 1956 előtt elkövetett hibákat, lebecsülték az eredményeket, ezzel mintegy alátámasztották a felkelés „jogosságáról” szóló imperialista, ellenforradalmi hazugságokat. Ilyen alapállásból nem értették és nem érthették, hogy a konszolidáció döntő feltétele az ellenforradalmi erők felszámolása, a revizionista ellenforradalmi nézetek elleni kíméletlen harc. A kibontakozás feltételét elvtelen engedmények adásában, a revizionista és ellenforradalmi erőkkel való alkuban látták.

Mások lebecsülték azokat a hibákat, amelyeket Rákosi Mátyás és csoportja követett el. Ezek az elvtársak harcolni akartak, és sokan közülük harcoltak is az ellenforradalom és a revizionizmus ellen. Nem értették meg azonban, hogy a revizionista és ellenforradalmi nézetek elleni sikeres küzdelem feltétele, hogy a párt leszámoljon a szektás, dogmatikus hibákkal, s ezzel kihúzza a talajt az ellenforradalmárok és a revizionisták hazug érve alól.

A vita lényege tulajdonképpen az volt, hogy az említett elvtársak nem értették meg a Központi Bizottság kétfrontos harcának szükségességét, pedig enélkül sem helyes lenni politikát kidolgozni, sem azt következetesen érvényesíteni a gyakorlatban nem lehetett.

A pártszervezetek újjászervezése mellett a szocializmus híveinek tömörítéséhez tartozott a tömegszervezetek politikai és szervezeti megerősítése. Mindenekelőtt **a szakszervezeti mozgalomban** jelentkező revizionista és jobboldali nézeteket kellett leküzdeni. Sikerült felszámolni a szakszervezeteknek a párttól való „függetlensége”, a sztrájkjog deklarálása és a Szakszervezeti Világszövetséghez való tartozása kérdéseiben jelentkező helytelen nézeteket. Nagy jelentőségű volt **a Kommunista Ifjúsági Szövetség megszervezése**. A KISZ nyíltan kommunista platformmal lépett fel, és nagy szerepe volt a fiatalok közötti eszmei zűrzavar elleni harcban. Nemcsak a szocializmus legszilárdabb híveinek tömörítése, hanem a néphatalom védelme szempontjából is komoly szerepet játszott **a munkásőrség** megszer-

vezése, a munkásosztály közvetlen felfegyverzése. A párt és a szakszervezetek kemény harcban kiszorították az üzemi munkástanácsokból az ellenséges, illetve az ellenforradalmárok által megzavart elemeket.

A szocialista erők összefogásáért folytatott harc rövidesen jelentős eredményekhez vezetett. Nagyszabású gyűlésekre került sor 1957 márciusában Budapesten, több százezer ember részvételével, bizonyítva a budapesti munkásság állásfoglalását. A gyűlések jelentőségét növelte, hogy ebben az időben Kádár János elvtárs vezetésével kormányküldöttség tartózkodott Moszkvában. Az imperialista lapok napról napra azon gúnyolódtak, hogy vajon kit képvisel a küldöttség Moszkvában. A budapesti nagygyűlések, majd az április 4-i és a május 1-i ünnepségek megmutatták, hogy a budapesti munkásság, az ország lakosságának többsége a kormány mögött áll. A parasztságnak a népi hatalom melletti állásfoglalását demonstrálták egyebek között az augusztus 20-i ünnepségek is.

A gazdasági és a kulturális élet normalizálása

Az ellenforradalom által okozott 22 milliárdos kár, a hosszan tartó sztrájk, a termelés szünetelése, az üzletek, raktárak kifosztása, az árukészletek csökkenése következtében fellépő vásárlási láz rendkívül nehéz gazdasági helyzetet teremtett. Az infláció és a munkanélküliség réme fenyegette az országot. Az Elnöki Tanács rendeletet hozott munkaközvetítő irodák felállításáról és a munkanélküli-segély bevezetéséről. A termelés megindításának a politikai akadályokon túl gazdasági akadályai is voltak: elsősorban a szén- és általában az energiahány. 1956 szeptemberében a szénbányászat napi termelése 75 000 tonna volt. Ez decemberre 17 000 tonnára csökkent. Mindez azt jelentette, hogy gyakran ott sem tudták megindítani a termelést, ahol a sztrájkhangulatot már sikerült leküzdeni. A bányavidékek ellenforradalmi elemeinek fokozatos elszigetelésével nagyarányú mozgalom indult a széntermelés fokozására. Széncsata kezdődött, mint 1945-ben; a lapok naponta közölték a széntermelés eredményeit.

A beinduló termelés, a Szovjetunió és a testvéri szocialista országok gyors árusegélye lehetővé tette az infláció és a munkanélküliség elkerülését. Sőt, a termelés beindulásával egy időben jelentős béremelésekre is sor került. Májusra sikerült normali-

zálni az ipari termelést, amelynek színvonala elérte az előző évi májusi szintet.

Jól alakult a mezőgazdasági termelés is. A parasztok az ellenforradalmi csemények időszakában is dolgoztak. Föld nem maradt bevetetlen, elvégezték a tavaszi és nyári munkákat is. A parasztság jövedelme s vele együtt termelési kedve is nőtt. Jótékonyan hatott a mezőgazdaságra a kötelező beszolgáltatás eltörlése, a kötelező biztosítás megszüntetése és más, a parasztságot érintő intézkedések bevezetése.

Ezek a gazdasági eredmények jelentősen növelték a párt és a kormány tekintélyét.

Legtöbb kárt az ellenforradalom kulturális területen okozott, leküzdése is itt volt a legnehezebb. A kormány erélyes intézkedéseket tett a kulturális funkciókban meghúzódott ellenforradalmi elemek ellen. A tudományos élet szervezésére létrehozta a Tudományos Tanácsot. Az ellenforradalom szócsövén és az ellenforradalmárok utóvédharcának egyik központjává vált Írószövetséget feloszlatták, és helyére Irodalmi Tanácsot hoztak létre. Felléptek az iskolákban a fakultatív vallásoktatás ellen szervezett papi-ellenforradalmi provokációkkal szemben.

Kemény harc folyt ideológiai téren is. Főként a nacionalizmus, a szovjetellenesség, a „semlegesség” álláspontjával kellett megküzdeni, de fontos feladat volt az értelmiség vagy éppen az ifjúság vezető szerepéről szóló nézetek megcáfolása is. Bizonyítani kellett a munkásosztály vezető szerepét, a párt, a proletárdiktatúra szükségességét, egy szóval a marxizmus—leninizmus alapigazságait, melyek hitelét részben a korábbi hibák, részben az ellenforradalom nagymértékben rontotta, különösen az értelmiség és a kispolgárság körében. Sokáig vitatéma volt az 1956. október—novemberi ellenforradalmi lázadás jellegének, okainak megítélése is.

**A proletárdiktatúra
további megszilárdítása,
tömegbázisának
további kiszélesítése**

A konszolidáció egész időszakában az alapvető feladat — amelynek minden mást alá kellett rendelni — továbbra is **a népi hatalom megszilárdítása volt.** Ezt a célt szolgálta az ellenforradalmi erők maradványai elleni harc is, amely magában foglalta az ellenforradalom kirobbantásában vétkes vagy terrorista bűntetteket el-

követő elemek elítélését, az ellenforradalom veresége után illegálisan szervezkedő ellenforradalmi elemek felderítését és megbüntetését. Az ellenforradalom idejéből visszamaradt ügyek lezárása 1958 nyarán — az ellenforradalom hazai vezérkarának —, Nagy Imre revizionista, osztály- és hazaáruló csoportjának elítélésével fejeződött be. 1957 nyaratól azonban a **népi hatalom megszilárdításának fő kérdése a rendszer tömegbázisának** — vagy ami ezzel egyet jelent —, **a párt tömegbefolyásának kiszélesítése, erősítése lett.**

A párt azt a lenini tanítást tartotta szem előtt, hogy a **proletárdiktatúra erőszak az osztályellenséggel, az ellenforradalmi elemekkel szemben, demokrácia azonban a dolgozók számára.** Politikáját kezdettől fogva a dolgozó nép iránti mélységes bizalom hatotta át. A párt és a kormány bizalmát, a proletárdiktatúra erősödő demokratizmusát fejezték ki azok az intézkedések, amelyek kiszélesítették a helyi szervek, elsősorban a helyi tanácsok hatáskörét. A tanácsok szerepének, önállóságának növekedése nyomán megélénkült gazdasági tevékenységük is.

Elősegítette a néphatalom megszilárdulását a **párt eszmei-politikai-szervezeti egységének megszilárdulása is.** A nemzetközi kommunista és munkásmozgalomban kibontakozott harc a revizionizmus és a szektás, dogmatikus hibák ellen, a kommunista és munkáspártok 1957. novemberi tanácskozása is nagy szerepet játszott ebben.

Javult a párt szociális összetétele. A pártfegyelem megszilárdulásával egy időben erősödött a párton belüli demokrácia és a kollektív vezetés. Nőtt az alsóbb szervek önállósága; a párt felső szerveinek határozatai nagyobb mozgásteret biztosítottak az alsóbb pártszervek működéséhez. Az ellenforradalom ellen, a konszolidációért folytatott harcban a párttagság megedződött, tapasztaltabbá, politikailag érettebbé vált. Megerősödött az a gárda, amely képes volt a párt politikájának önálló, öntevékeny alkalmazására.

Növekedett és elmélyült a párt tömegbefolyása. A szocializmus legszilárdabb híveinek tömörítése, a néphatalom megszilárdítása nyomán **lehetővé vált széles népi-nemzeti összefogás kiépítése a munkásosztály, a párt vezetésével.** Ez a munka az ellenforradalmi erők maradványaival szembeni kemény küzdelemben ment végbe.

A párt osztály- és szövetségi politikája

A népi hatalom tömegbázisának további szélesítését eredményezte a helyes osztály-, illetve szövetségi politika. A párt jelentős alkotó munkát végzett a magyarországi osztályviszonyok feltárása, az egyes osztályokhoz, rétegekhez való helyes viszony kialakítása terén.

A dolgozók között végzett differenciáltabb tömegmunkát elősegítette a Központi Bizottság vizsgálata a **munkásosztály helyzetéről**. Az erről szóló jelentés elkészítésében 2000 párt- és állami funkcionárius vett részt, akik mintegy 45 000 munkással folytattak beható beszélgetést. Teljesebb és sokrétűbb lett a munkásosztály politikai és gazdasági helyzetének ismerete, világosabb lett a munkásosztály körében végzendő pártmunka.

A határozat tisztázta, hogyan érvényesül a munkásosztály vezető szerepe, és intézkedéseket tett annak erősítésére. Figyelmeztetett, hogy fokozni kell a munkásosztály körében végzett nevelő munkát, különösen az új munkások, a vidékről bejárók és a segédmunkások között. Foglalkozott az üzemi pártszervezetek munkájának megjavításával, a munkások fokozottabb bevonásával az állami életbe és az üzemek vezetésébe. Rámutatott, hogy sokkal többet kell törődni a munkások kulturális színvonalának növelésével. A munkásosztály helyzetéről hozott határozat foglalkozott a munkásosztály gazdasági helyzetének megjavításával is.⁶

Igen nagy munkát végzett a párt a **falusi osztályviszonyok, a dolgozó parasztság helyzetének és állásfoglalásának felmérése terén**.

Ebből a szempontból különösen fontos volt az agrártézisek kidolgozása és a falusi pártmunka helyzetéről és feladatairól 1958 elején hozott párthatározat.

E dokumentumok helyesen a népi hatalom megvédésének rendelték alá a parasztkérdést, s a munkás—paraszt szövetség megszilárdítását tűzték ki célul. Biztosítani kellett az ország ellátását mezőgazdasági és élelmj cikkekkel. Az adott helyzetben mindkét feladat megoldása csak a többségében egyéni gazdaságok fellendítése útján, a kisárutermelésben még meglevő tarta-

⁶ Lásd az MSZMP KB határozata a munkásosztállyal kapcsolatos egyes feladatokról. Az MSZMP határozatait és dokumentumait. 1956—1962. Kossuth Könyvkiadó 1964. 261—266. old.

lékok kihasználása útján volt lehetséges. Ebben az időben még nem lehetett központi feladat a termelőszövetkezetek számszerű fejlesztése. Ehelyett az ellenforradalom viharaiban megmaradt vagy utána újonnan megalakult termelőszövetkezeteket kellett szervezetileg, politikailag megszilárdítani, hogy ezek a gazdaságok valóban a szocialista mezőgazdaság mintagazdaságaivá fejlődjenek, s így vonzó példát szolgáltatssanak a dogozó parasztok számára.⁷

1957—1958-ban a falusi lakosság gazdasági helyzete és politikai hangulata igen kedvezően alakult. A parasztság egyre nagyobb bizalmat tanúsított a kormány és a párt iránt. Ennek fő oka a párt helyes agrárpolitikája és az, hogy a párt és a kormány 1956 után jóvátette a parasztokat ért sérelmeket. Az egyénileg gazdálkodó parasztok már nem nézték ellenséges szemmel a szövetkezeteket, méltányolták eredményeiket, bár többségük még nem jutott el a szocialista mezőgazdaság, a szövetkezet előnyeinek felismeréséig, ragaszkodott kis parcellájához.

A Központi Bizottság 1958 elején hozott határozata utasította az illetékes párt- és állami szerveket, hogy dolgozzák ki a mezőgazdaság szocialista átszervezésének részletes tervét.⁸ Ez a munka a határozat meghozatala után azonnal elkezdődött. A jelentést és a javaslatokat a Központi Bizottság 1958. decemberi ülése vitatta meg, amely fordulatot hozott a mezőgazdaság szocialista átszervezéséért folytatott harcban.

A Központi Bizottság — az 1957. júniusi pártkonferencia útmutatásai alapján — **helyes értelmiségi politikát alakított ki.** Munkájában mindenekelőtt a kommunista értelmiségre támaszkodott. Tömörítette a kommunista és a szocializmus mellett kitartó értelmiséget, és ennek alapján fogott hozzá az értelmiség többségének megnyeréséhez. A kormány kemény kézzel bánt azokkal, akikről bebizonyosodott, hogy átálltak az ellenforradalom oldalára, de visszautasította azokat a nézeteket, amelyek az értelmiséget mindenestől ellenforradalminak tartották. Az volt az álláspontja, hogy az értelmiség többsége nem fordult szembe a népi hatalommal, bár jelentős részére hatottak a revizionista és burzsoá nézetek. Ezeket kemény bírálatban részesítették, de

⁷ Lásd az MSZMP agrárpolitikájának tézisei. Ugyanott, 94—116. old.

⁸ Lásd az MSZMP KB határozata a falusi helyzetről és a falusi politikai munka megjavításáról. Ugyanott, 181—190. old.

módot adtak hibájuk kijavítására. Elvetették azt a régi helytelen gyakorlatot, miszerint az értelmiséget elsősorban — az értelmiség elitjének juttatott — anyagi eszközökkel kell megnyerni. Az elvi alapon kifejlődő kölcsönös bizalom sem nélkülözheti az őszinte baráti bírálatot.

A Központi Bizottság szakított azzal a korábbi — 1956 előtti — helytelen gyakorlattal is, amely elhanyagolta az értelmiség nagy tömegét kitevő pedagógusokat, orvosokat és az alacsonyabb szakképzettségű és beosztású műszaki értelmiségieket. Többet foglalkozott politikai-ideológiai nevelésükkel, s a népgazdaság erejéhez mérten javított anyagi helyzetükön is.

Az ellenforradalom után helyes viszony alakult ki a városi és falusi kisiparosokkal, kiskereskedőkkel. Ezek lehetőséget kaptak a társadalom számára hasznos tevékenység folytatására, de ugyanakkor az illetékes szervek szembeszálltak a spekulációval és a jogtalan jövedelemszerzéssel.

A párt tömegkapcsolatainak megerősödését elősegítette a párt és a tömegek viszonyának néhány, az elmúlt évekhez képest új vonása is.

Ezek közül a legfontosabb a munkásosztály, a dolgozó tömegek iránt érzett mélységes **bizalom** volt.

A párt — szembeszállva a szektás elzárkózással — szívós felvilágosító munkát végzett minden egyes ember megnyeréséért. Szem előtt tartotta azonban az ellenforradalom egyik legfontosabb tanulságát, azt, hogy a párt tömegbázisát, a munkásosztály szövetségeseinek körét sohasem lehet szélesíteni elvtelen kompromisszumok árán. A párt a népi-nemzeti összefogás létrehozásával kapcsolatban erőteljesen hangoztatta, hogy az **egység csak elvi alapon**: a szocializmus, a népi államunkhoz való hűség talaján **jöhet létre**. Ezen az alapon tevékenykedett az 1957—1958 telén újjászervezett Hazafias Népfront.

A Hazafias Népfront újjászervezése során a párt tisztázta a népfrontmozgalom feladatait és a szocialista társadalomban betöltött szerepét, és szembeszállt a népfront helyével, szerepével kapcsolatos helytelen, jobboldali, illetve „baloldali” szektás nézetekkel.

Az MSZMP Központi Bizottsága hangoztatta, hogy az egységért folytatott harc és a következetes osztályharc nem zárja ki egymást. Ellenkezőleg, a dolgozó nép tömörítésének s az osz-

tályharcnak a feladatai ugyanazok. A munkásosztály vezetésével létrejött népi, nemzeti egységfront, a belső ellenforradalmi erők és a külső ellenség ellen irányul. A nemzeti egységfront alapja az egyetértés a népi hatalom megszilárdítása, a béke, a szocializmus, a nemzeti függetlenség, a dolgozók jólétének emelése kérdésében. Az összefogáson belül azonban harc folyik a különböző kispolgári és burzsoá nézetekkel szemben. Ez a küzdelem nagy türelmet igényel, s nem a helytelen nézeteket hangoztató emberek, hanem nézeteik ellen irányul.

A párt tömegmunkájának új vonása volt a különböző dolgozó rétegek: a munkások, dolgozó parasztok, értelmiségiek, városi kispolgárok, az ifjúság, a nők körében végzett differenciált agitációs-nevelőmunka. Ebben a munkában nagy segítséget nyújtottak a tömegszervezetek: a szakszervezetek, a KISZ, a Nőtanács és más tömegszervezetek. Az ellenforradalom előtti időszakban a párttagok nagy száma valósággal csábította a vezetőket, hogy elhanyagolják a tömegszervezeteket, a párt és a tömegek közötti közvetett kapcsolatok ápolását. Az ellenforradalom után azonban a párt erőteljesen támaszkodott a tömegszervezetekre.

A gazdasági konszolidáció befejezése és a hároméves terv végrehajtásának megkezdése

A párt és a kormány helyes politikájának következményeként az ország fokozatosan kilábalott súlyos gazdasági helyzetéből. Emellett jelentősen nőtt a lakosság életszínvonala is. A munkások reálbére mintegy 16⁰/₀-kal, a parasztok

reáljövedelme — a beszolgáltatások eltörlése, az új, megemelt felvásárlási árak és egyéb kedvezmények révén — kb. 10⁰/₀-kal emelkedett. Az ellenforradalom által okozott 22 milliárdos anyagi és pénzben nehezen kifejezhető morális károk — a munkafegyelem romlása, a munka termelékenységének csökkenése, az elszaporodott üzemi lopások — a lakosság életszínvonalára közvetlenül nem hatottak ki. Ezt azonban csak a Szovjetunió, a szocialista világrendszer nagyarányú támogatása, továbbá a felhalmozás csökkentése tette lehetővé. Az ellenforradalom előtti időkből fennmaradt, a tőkésországokkal szemben fennállt, az ország számára rendkívül terhes, rövid lejáratú fizetési kötelezettségeket is csak a Szovjetuniótól kapott hitelekkel lehetett fedezni. Az ellenforradalom által okozott károk tehát az ország

hitelállományának megnövekedésében, a beruházások átmenetileg alacsony színvonalában is jelentkeztek. A későbbiekben kialakultak a népgazdaság fejlődésére és közvetve az életszínvonal növekedésére is.

Felvetődik a kérdés: az adott körülmények között helyes volt-e, indokolt volt-e az életszínvonal emelése? Igen, helyes volt. A párt abból indult ki, hogy több év mulasztását kell helyrehozni. Figyelembe kellett venni azt is, hogy a mezőgazdaságra vonatkozó gazdaságpolitikai intézkedések megemelik a paraszt-ság életszínvonalát. Nyilvánvaló, hogy egyidejűleg emelni kellett a munkásosztály életszínvonalát is. A párt Központi Bizottsága joggal feltételezte, hogy a munkásosztály és a dolgozó parasztság, helyzetének javulása láttán, jobban elismeri a párt politikáját és segíti meggyorsítani a konszolidáció ütemét. A párt feltételezése és bizalma helyes volt.

1957 végére befejeződött a gazdasági konszolidáció. Az ipari termelés mennyisége meghaladta az 1955-ös színvonalat, és — részben a jó időjárás következtében — az 1956. évinél jobb volt a mezőgazdasági termelés is. Ez megteremtette a normális gazdasági munka és egy hosszabb távlatú népgazdasági terv kidolgozásának feltételeit. 1958 januárjában megindult az 1958—1960. évi hároméves terv.

Az MSZMP ideológiai és kulturális tevékenysége a pártértekezlet után

A proletárdiktatúra tömegbázisának ki szélesítéséért folytatott küzdelem előtérbe helyezte az ideológiai, kulturális munkát. Az 1957. júniusi pártértekezlet után kibontakozott ellentámadás kulturális téren is megtörte az ellenforradalom erőit. A kulturális pozíciókból kikerültek azok a elemek, akik az ellenforradalom alatt átálltak az ellenség oldalára. Helyükbe a népi hatalomhoz hű értelmiségiek és jelentős számban tapasztalt, művelt pártmunkások kerültek.

Ennek következtében a tudományos intézetekben, iskolákban, egyetemeken helyreállt a rend, fontos tudományos eredmények születtek, s az oktatói és tanulmányi munka színvonala is emelkedett. Sikerült leküzdeni az irodalmi-művészeti élet válságát is. E területeken különösen fontos feladat volt a burzsoá és revizionista nézetek visszaszorítása. Ennek a harcnak fontos állomása volt a politikai, filozófiai, közgazdaságtudományi, eszté-

tikai és pedagógiai területen jelentkező revizionizmus nyilvános bírálata és elítélése stb. Az értelmiség körében fellelhető nacionalista és harmadikutas nézetek leküzdése szempontjából igen nagy jelentősége volt a népi írók világnézetét és politikai pályafutását elemző elméleti állásfoglalásnak.

A legégetőbb ideológiai, kulturális feladatok megoldása lehetővé tette, hogy a párt összegezze az e téren elért eredményeket és átfogóbb tervet dolgozzon ki az egész ideológiai munka javítására: a **párt művelődéspolitikai irányelveit**. Az irányelvek részletesen elemzik a párt művelődéspolitikájának a felszabadulás óta elért eredményeit. Cáfolják a revizionistákat, akik a párt kulturális munkájában előforduló hibák ürügyén tagadták a korszakos jelentőségű kulturális eredményeket. Az irányelvek rámutatnak az MDP kulturális politikájának hiányosságaira, hibáira is.

A kulturális munka fő feladatának a **világnézeti nevelést** jelöli meg. Nem egyszerűen az ellenséges vagy helytelen nézetek háttérbe szorítását, elhallgattatását hirdeti, hanem elsősorban ezek eszmei szétzúzására, a marxizmus—leninizmus világnézetének terjesztésére, a munkásosztály és a parasztság szocialista tudatának erősítésére, az értelmiség még ingadozó csoportjainak meggyőzésére, szocialista szellemű átformálására helyezi a fő súlyt.

Az irányelvek foglalkoznak a tudomány fejlesztésével, a műveltségi színvonal emelésével, a különböző művészetek eszmei tartalmának és formai kivitelezésének megjavításával. Kiemelik, hogy az oktatás szocialista tartalmának biztosítása mellett az oktatás fő feladata: az iskola és az élet kapcsolatának szorosabbra fűzése, az ifjúságnak az életre való jobb felkészítése.⁹

Az irányelvek útmutatásai alapján fokozottabb eszmei harc indult az ellenforradalmi és revizionista ideológiai fertőzés ellen. Széles körű viták kezdődtek fontos kérdésekről, és e viták alapján fontos dokumentumok születtek: a felszabadulás utáni irodalom helyzetéről; a nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról. A párt sokat tett a haladó hagyományok helyes értelmezéséért is, melyre jó alkalmat adott a KMP megalakulásának és

⁹ Lásd az MSZMP művelődési politikájának irányelvei. Ugyanott, 231—260. old.

a Tanácsköztársaság létrejöttének 40. évfordulója, illetve az évforduló megünneplésére történő előkészületek.

A tömegek megnyerésében nagy szerepet játszik a klerikális reakció ellen folytatott politikai küzdelem. Emellett külön határozat született a vallásos világnézet elleni ideológiai harcról.

Az 1958. évi novemberi választások

A tömegekért folytatott harcban nagyon fontos szerepet játszott az 1959. novemberi választás, amely lezárta a konszolidáció folyamatát. A választásokat rövid előkészületek előzték meg. Elmaradt az előző választásokon szokásos hangos agitáció, a plákáttenger. A választások előtt az agitátorok legfeljebb egyszer látogattak meg egy-egy családot. A párt és a kormány — azzal érvelve, hogy a választásokon az emberek nem az utolsó két hét, hanem az ellenforradalom óta elért eredményekre, a felszabadulás utáni 13 év eredményeire szavaznak — visszautasította azt a javaslatot, hogy a választások előtt hozzon néhány életszínvonalat emelő intézkedést.

A választásokon — leszámítva a szavazástól tartózkodókat — a Hazafias Népfront jelöltjei megkapták a választásra jogosultak szavazatainak 98⁰/₀-át. Ez a hatalmas győzelem az ellenforradalmi erők teljes elszigetelését mutatta. A népi hatalomhoz szilárdan ragaszkodó emberek mellett a párt és a népfront politikájára szavaztak olyan dolgozó rétegek is, amelyek még nemrégén az ellenforradalmi és revizionista erők befolyása alatt álltak.

A választás sikere igen nagy jelentőségű volt: 1. Megerősítette a népi hatalmat, formailag is teljessé tette az ellenforradalom utáni konszolidációt. 2. A választási eredmények megmutatták, hogy az ellenforradalom leverése után a Hazafias Népfront keretében széles nemzeti egység alakult ki, amelynek vezetője a munkásosztály, és pártja, az MSZMP volt. 3. A választásokon a dolgozó nép hitet tett a Szovjetunió iránti barátság, a szocialista táborhoz való tartozás mellett, és elítélte, visszautasította a Magyarország belügyeibe való imperialista beavatkozási kísérleteket.

III. A SZOCIALISTA ÉPÍTÉS MEGGYORSÍTÁSA. A SZOCIALIZMUS ALAPJAI LERAKÁSÁNAK BEFEJEZÉSE

**A szocialista építés
meggyorsítása**

Az MSZMP Központi Bizottsága 1958. decemberi ülésén foglalkozott a szocialista építés meggyorsításának lehetőségével, ami ebben az időben mindenekelőtt a mezőgazdaság szocialista átszervezésének meggyorsítását jelentette. Az időpont jó megválasztása rendkívül fontos volt. A párt — a nemzetközi és belső feltételek gondos tanulmányozása alapján — időben, nem korán és nem késve, vetette fel az átszervezés meggyorsításának szükségességét.

Az MSZMP 1958. decemberi — méltán történelmi jelentőségűnek tekintett — ülésének abban a nagy horderejű és bonyolult kérdésben kellett döntenie, hogy **megérték-e a feltételei ennek.**

A **politikai feltételek** egyértelműen a **meggyorsítás mellett** tanúskodtak. A nem kevésbé fontos **gazdasági feltételek** egy részét is sikerült teljesíteni. 1957 végére befejeződött a gazdasági konszolidáció, 1958 januárjától megkezdődött a hároméves terv, melyet az első évben, 1958-ban sikerült messze túlteljesíteni: az ipari termelés 11⁰/₀-os növelése a három évre előírányzott növekedés felét jelentette. A mezőgazdasági termelés az 1957-es magas szinthez képest is elérte a tervben előírányzott 4⁰/₀-os növekedést. Az átlagosnál gyorsabban nőtt a mezőgazdaság szocialista szektorának termelése. A tsz-tagok átlagos jövedelme 12⁰/₀-kal meghaladta az egyénileg gazdálkodó paraszto-két.

Nagy jelentőségű volt a Központi Bizottság határozata abból a szempontból, hogy fellépett a párt helyes agrárpolitikájának végrehajtásában jelentkező jobb- és „baloldali” torzítások ellen. Lehetővé tette, hogy a párt „egy nyelven beszéljen” a mezőgazdaság szocialista átszervezésének napirenden levő kérdéseiről.¹⁰

Vita folyt az önkéntesség lenini elvének helyes értelmezéséről. Egyesek ugyanis — félve a régebben elkövetett hibák vissz-

¹⁰ Lásd Közlemény az MSZMP KB 1958. decemberi ülésének határozatáról. Ugyanott, 267—277. old.

szatérésétől — csak az önkéntességet szorgalmazták a termelőszövetkezetek fejlesztésében, s nem látták a meggyőző munka fontosságát. Mások úgy vélték, hogy az önkéntesség elve alapján nem lehet megvalósítani a mezőgazdaság szocialista átszervezését. A parasztság életszínvonalának leszállítását javasolták, s ezzel akarták a parasztokat a szövetkezetekbe kényszeríteni. A Központi Bizottság fellépett mindkét helytelen állásponttal szemben. Hangsúlyozta, hogy a szocialista mezőgazdaság létrejötté nem ösztönös folyamat, csak a legkövetkezetesebb forradalmi osztály, a munkásosztály céltudatos, kitartó felvilágosító munkájával, a párt vezető szerepével valósítható meg. Visszautasította a gazdasági és adminisztratív nyomás alkalmazására irányuló javaslatot is mint olyant, amely aláásná a szocialista átszervezés egyetlen lehetséges alapját, a szilárd munkás-paraszt szövetséget.

Vita folyt a szövetkezeti mozgalom fejlesztésének üteméről is. Többen úgy vélték, hogy a népgazdaság teherbíró képessége miatt a „fontolva haladás”, a fejlesztés lassú üteme a reális, s először teljesen meg kell teremteni a gazdasági alapokat a szövetkezetek létrehozásához (gazdasági épületek, magtárak, istállók felépítése, a gépi felszerelés beszerzése), és csak azután lehet megszervezni a parasztok közös gazdálkodását. A Központi Bizottság elvetette ezt a mechanikus szemléletet. Rámutatott, hogy a szövetkezetek fejlesztése elsősorban mozgalom, s így a politikai feltételeknek van elsődleges szerepük. A Központi Bizottság ülése ugyanakkor szembeszállt azzal az állásponttal is, amely lebecsülte a gazdasági feltételek megteremtésének fontosságát, csak a szövetkezetek létrehozását tartotta fontosnak, s nem törődött a létrejött gazdaságok megszilárdításával.

A Központi Bizottság ülése állást foglalt a mezőgazdasági termelés növelése és a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésének „kettős feladatával” kapcsolatban is. Fellépett a kishitűséggel szemben, és rámutatott a termelőszövetkezeti mozgalom gyorsabb fejlesztésének, egyben a mezőgazdasági termelés emelésének szükségességére és lehetőségére.

A Központi Bizottság ülése leszögezte, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakításának fő útja a termelőszövetkezetek szervezése, bár nem vetette el az alacsonyabb típusú szövetkezetek létrehozásának gondolatát sem ott, ahol termelési vagy más

okok miatt nincsenek meg a feltételei a termelőszövetkezet létrehozásának.

A Központi Bizottság 1958. decemberi ülése történelmi határkő lett a szocialista építés útján, fordulatot hozott a mezőgazdaság szocialista átszervezésében.

A kommunisták nagy lendülettel fogtak hozzá a határozat végrehajtásához. A munka oroszlánrésze a falusi pártszervezetekre, a falu kommunistáira hárult, de nagy szerepet vállaltak benne azok a kommunisták és pártönkíüliek is, akik a városból mentek a mezőgazdaság átszervezését elősegíteni. Érvék sokaságával bizonyították a nagyüzem fölényét, az új paraszti élet perspektíváját. Munkájuk nyomán fokozatosan eloszlottak a parasztek kételyei, félelmük az új, ismeretlen jövőtől. Ennek következtében 1959 tavaszára a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok részesedése az ország szántóterületéből közel 50%-ra nőtt. Ebben döntő szerepet játszott, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezését — a Központi Bizottság határozata alapján — sikerült az egész nép ügyévé tenni.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének sikere és a gazdasági élet más területén mutatkozó eredmények lehetővé tették, sőt meg is követelték a **szocialista építés meggyorsítását a termelés minden területén**. Az MSZMP Központi Bizottsága 1959. márciusi ülésén további intézkedéseket tett a szocialista építés meggyorsítása érdekében. Célul tűzte ki, hogy 1959-ben az iparban a főbb mutatókat tekintve el kell érni az 1960-ra tervezett színvonalat. A KB felhívással fordult a munkássz-tályhoz, a dolgozó néphez, hogy szocialista munkaverseny kibontakoztatásával segítse elő a terv idő előtti teljesítését.

A párt felhívására nagyarányú munkaverseny bontakozott ki az MSZMP VII. kongresszusa tiszteletére. Ennek során nagyrészt sikerült kiküszöbölni a munkaverseny régebbi, 1956 előtti hibáit. A Szovjetunióban elterjedt kommunista brigádmozgalom példája nyomán megjelentek a **szocialista munkabrigádok** Magyarországon is, s ez a munkaverseny új, eddignél magasabb fokát jelentette.

A kongresszusi munkaverseny eredményeként a gazdasági fejlődés üteme minden területen meggyorsult. Jelentősen emelkedett a munkások és alkalmazottak reáljövedelme; 1959-ben 8—9%-kal. Nagy jelentőségű volt a három- vagy több gyerme-

kes családok, a kettő vagy több gyermeket egyedül tartó anyák családi pótlékának felemelése, a nyugdíjak rendezése, a pedagógusok és egészségügyi dolgozók fizetésének emelése.

A nemzeti jövedelem a tervezett 6% helyett 9%-kal nőtt. A beruházásokra is nagyobb összeget fordítottak, mint az előző évben. Különösen jelentős volt, hogy a mezőgazdaság részesedése a beruházásokból 12,3%-ról 18,3%-ra emelkedett. A beruházási keret felemelésére azonban szükség volt, mert enélkül a mezőgazdasági termelés emelése, a létrejött nagyszámú új szövetkezet gazdasági megszilárdítása lehetetlen lett volna. De a többletberuházás az életszínvonal jelentős emelése mellett bizonyos feszültséget, nehézséget is okozott gazdasági életünkben. Ezek leküzdése a gazdasági vezetés színvonalának javítását, a továbbhaladás elvi és gyakorlati kérdéseinek tisztázását követelte meg. Ez a munka várt az MSZMP VII. kongresszusára.

Az MSZMP VII. kongresszusa

A Központi Bizottság 1959. márciusi ülése határozatot hozott a párt VII. kongresszusának összehívásáról is. A kongresszus 1959. november 30-tól december 5-ig ülésezett. A Központi Bizottság beszámolója és a határozatok behatóan elemezték az ellenforradalom leverése óta eltelt időszak történelmi tapasztalatait. A kongresszus jóváhagyta az 1956. decemberi határozat értékelését az ellenforradalmat előidéző okokról. Rámutatott, hogy a gyors konszolidáció, a szocialista építés sikereinek döntő forrása a párt lenini elvi politikája, amely lehetővé tette az SZKP XX. kongresszusa történelmi jelentőségű útmutatásainak alkalmazását a magyarországi viszonyokra. A párt szakított a valóságos helyzetet, a tényeket semmibe vevő szubjektívizmussal, politikája a helyzet konkrét elemzésének Lenin által felállított követelményéből indult ki. A KB — gyakran évtizedes mulasztást pótolva — felülvizsgálta tevékenységének minden főbb területét, s ennek alapján szabta meg a teendőket. E vizsgálat kiterjedt a pártmunka módszereire, a szövetségi politikára, a gazdaságpolitikánkra, ideológiai életünk főbb kérdéseire. A KB kétfrontos harcot folytatott a revizionizmus, a szektás-dogmatikus politika és gyakorlat maradványai ellen.

A sikerek másik döntő forrása — mutatott rá a kongresszus —, hogy a Magyar Népköztársaság a szocialista világrendszer keretein belül fejlődött. A szocialista országok — elsősorban a

Szovjetunió — katonai, gazdasági, politikai segítséget nyújtottak a magyar népnek.

A kongresszus jóváhagyta a Központi Bizottság intézkedéseit a szocialista építés meggyorsítására, és hozzátette, hogy a **szocialista építés meggyorsításának az a célja, hogy a következő években befejeződjön a szocializmus alapjainak lerakása Magyarországon.** Ez megköveteli a népi hatalom további erősítését, az ipar és a mezőgazdaság erőteljes fejlesztését, a kulturális, ideológiai munka fokozását, a párt erejének, vezető szerepének növelését, és mint legfontosabb láncszem, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezését.

A szocializmus alapjai lerakásának fontos feltétele az egész népgazdaság erőteljes fejlesztése, a régebben elkövetett gazdaságpolitikai hibák és az ellenforradalom következtében lelassult gazdasági fejlődésünk meggyorsítása. A kongresszus megjelölte az új ötéves terv fő célkitűzéseit, megszabta a követendő gazdaságpolitika fő irányelveit. Az új gazdaságpolitikát legátfogóbban az jellemzi, hogy nem egyszerűen a termelés emelésére törekszik, hanem **elsősorban a termelés gazdaságosságának növelését helyezte előtérbe.** Ez feltételezi a munka termelékenységének állandó, gyors ütemű növelését, az ipar műszaki fejlesztésének meggyorsítását.¹¹

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése

A VII. kongresszus után, 1959 végén indult meg újra a mezőgazdaságban nagyobb ütemű átszervezés, és a tavaszi munkák megkezdéséig tartott. Ezt követően, 1960—1961 telén befejeződött a mezőgazdaság szocialista átszervezésének nagy munkája. Az átszervezés tehát három hullámban, három év leforgása alatt ment végbe. Az átszervezés idején az osztályharc fő frontja a politikai-ideológiai harc volt, amely a parasztság kistulajdonosi gondolkodásának leküzdésére, az egyénileg dolgozó parasztság meggyőzésére irányult. A mezőgazdaság szocialista átszervezése tehát nemcsak gazdasági szempontból volt jelentős: nagy hatást gyakorolt a parasztság és az értelmiség gondolkodására is. A siker fő tényezője a párt helyes politikája, az átszervezés végre-

¹¹ Lásd Fock Jenő: Irányelvek a gazdasági feladatok megoldásához és a második ötéves népgazdasági terv elkészítéséhez. Az MSZMP VII. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1960. 86—128. old.

hajtásának helyes módja volt, amely az osztályellenség elszigetelésére vezetett, és biztosította, hogy a falusi osztályharc fő frontja az eszmei-politikai küzdelem maradjon.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének sikerében nagy szerepet játszott a kormány néhány fontos intézkedése. Ilyen volt a **földjáradék-fizetés** kötelezővé tétele. Ez a rendelet különösen a középparasztság megnyerése szempontjából volt fontos. Nagy jelentőségű intézkedés volt és kedvező visszhangot váltott ki a parasztságból a **társadalombiztosítás** és a **nyugdíjjogosultság** kiterjesztése a termelőszövetkezeti tagokra. A parasztság az iránta megnyilvánuló bizalom jelének tekintette azt is, hogy a helyi vezetők, tsz-elnökök, brigádvezetők kiválasztásában a döntő szó a szövetkezeti tagságé lett.

Falusi párszervezeteink és az átszervezésben részt vevő kommunisták nagy gondot fordítottak arra, hogy az új termelőszövetkezetek a megalakulás után azonnal hozzákezdjenek a közös munkához. A szakemberhiány által okozott nehézségek leküzdésére több száz szakember ment Budapestről és más városokból hosszabb-rövidebb időre falura.

A szövetkezetek megszilárdítása szempontjából nagy jelentősége volt a termelőszövetkezeti pártszervezetek megerősödésének, illetve új termelőszövetkezeti pártszervezetek alakításának. A korábbi években a községek nagy részében kis létszámú pártszervek működtek, és a párttagok között is kevés volt a dolgozó paraszt. A párt eredményes munkáját mutatta, hogy 1960 júliusában a termelőszövetkezetek 86%-ában, 1962 márciusában már 98%-ában működött pártszervezet. A termelőszövetkezeti pártszervezetek megerősítése érdekében a Központi Bizottság hozzájárult ahhoz, hogy tagjelöltség nélkül is fel lehetett venni a pártba jól dolgozó tsz-tagokat, akik bebizonyították hűségüket a szocialista rendszerhez és felvételüket kérték a pártba. Az átszervezés időszakában és az azt követő időben ugrásszerűen megnőtt a paraszti tagjelöltek száma is. Ennek következtében változás állt be a falusi párttagság összetételében a tsz-parasztok javára.

Megerősödött a párt paraszti bázisa, amit az alábbi adatok jól jellemeznek: a mezőgazdaság területén dolgozó párttagság száma 1957 végén 110 276 volt, 1961 végére 139 560-ra nőtt. Ezen belül azonban a tsz-pártszervezetekben levő párttagok száma

1957-ben 19 742, 1961-ben 85 848 volt, azaz több mint négyszeresére emelkedett.

A VII. kongresszus utáni időszakban tehát befejeződött a mezőgazdaság szocialista átalakítása. 1961-ben már a mezőgazdasági termelés döntő része szocialista gazdaságokban folyt. Beszámítva a tömeges átszervezés befejezése utáni megszilárdítás időszakát is, 1962 elejére a februári termelőszövetkezeti zárszámadások befejezésével lezárult a párt történetének egy fontos korszaka.

Sikerült megvalósítani az 1958 decemberében kitűzött „ket-tős feladat” második felét is; az átszervezés három esztendejében emelkedett a mezőgazdaság termelése. A hároméves terv időszakában 11⁰/₀-kal, 1958 és 1961 között, a mezőgazdaság átszervezése időszakában — két, időjárás szempontjából nem kedvező esztendő ellenére — 8,5⁰/₀-kal növekedett a mezőgazdasági termelés és 13,5⁰/₀-kal a felvásárlás. Bizonyos mértékig nőtt az állatállomány, és fejlődtek az összes kényes kultúrák (szőlő, gyümölcs stb.) is.

Mindez azt bizonyította, hogy az átalakulás egészségesen ment végbe. Igazolta a párt helyes politikáját, amely arra irányult, hogy az átszervezéssel egyidőben a létrejött szövetkezetek megszilárduljanak. A mezőgazdaság fejlődését az állam nagy anyagi ráfordításokkal is elősegítette.

Ez kifejezésre jutott a mezőgazdasági beruházások növekedésében s abban is, hogy az összes beruházásokon belül nőtt a mezőgazdaságra fordított összegek aránya: 1950—1954 között 13,8⁰/₀, 1958—1959-ben átlag 17,4⁰/₀, 1960-ban 20,8⁰/₀ volt. Ennek eredményeként jelentősen nőttek a mezőgazdaság termelő-erői: A mezőgazdaságba eszközölt nagymértékű beruházások azt mutatták, hogy az egészségesen fejlődő népgazdaság nagyrészt eleget tudott tenni a mezőgazdaság szocialista átszervezéséből adódó nagy követelményeknek.

Év	A traktorok száma	Az 1 kat. holdra jutó műtrágya (hatóanyagban számítva)	Öntözött terület (1000 kat. hold)
1938	7 014 (1935)	1,3 kg	24 (1939)
1949	13 021	2,3 kg	47
1958	26 645	11,4 kg	—
1960	41 015	18,2 kg	165
1962	49 404	30,8 kg	382

A hároméves terv végrehajtása és az új ötéves terv célkitűzése 1960 végére sikeresen megvalósultak a hároméves terv menet közben megemelt célkitűzései. Az ipari termelés 22⁰/₀ helyett 40⁰/₀-kal nőtt. A beruházás összege 23 milliárd forinttal volt több a tervezettnél. 11⁰/₀-kal növekedett a lakosság fogyasztása. A tervteljesítés egyik hiányossága volt, hogy nem nőtt megfelelő ütemben a munka termelékenysége. Nem sikerült elérni, hogy az ipari termelés emelkedésének kétharmada a munkatermelékenység növekedéséből származzon.

Az MSZMP VII. kongresszusán megszabott irányelvek alapján, de figyelembe véve a megnövekedett lehetőségeket is, a tervtörvény a **második ötéves terv feladatát a szocializmus alapjainak lerakásában és a szocializmus teljes felépítésének megkezdésében** jelölte meg.

A terv az ipari termelés 48⁰/₀-os, a mezőgazdaságban 22⁰/₀-os növelését irányozta elő. A szocialista országok együttműködése, a szocialista országok ötéves terveinek egyeztetése lehetővé tette, hogy az ötéves terv folyamán jelentős előrelépés történjen **az ipar szerkezetének átalakításában.**

Az új ötéves terv viszonylag szolid mennyiségi növekedést irányzott elő az ipari termelés számára. Előtérbe helyezte a gazdaságosság követelményét, mindenekelőtt a műszaki színvonal emelését, a munka termelékenységének növelését olyan mértékben, hogy a termelés növelésének legalább kétharmada ebből származzon.

A mezőgazdasági termelés növelésének előirányzata magasanak bizonyult: a mezőgazdaság beruházási igénye jóval több

volt a tervezettnél. A mezőgazdasági beruházások nagy része ugyanis egyelőre **nem növelte** a mezőgazdasági termelőerőket, **hanem pótolta** a kieső kisüzemi eszközöket. Ez ugyan minőségi csere volt, de nem vezetett és nem vezethetett a tervben előirányzott magas termelésnövekedésre. A tervteljesítést nehezítette az ötéves terv elején két időjárási szempontból rossz gazdasági év is.

Az ötéves terv első két évében az ipar mennyiségi tekintetben teljesítette a tervét, s 1961-ben a termelés növekedésének 70%-a, 1962-ben 62,5%-a származott a termelékenység növekedéséből. A régi irányítási, tervezési rendszer az ipar adott színvonalán új, megoldandó feladatként vetette fel a **termelés és a vásárlóképes külső és belső piac fokozottabb összekapcsolását**. A termelés növekedése ugyanis a tervezettnél magasabb készletállomány mellett érte el az előirányzott szintet. A tervezettnél valamivel több beruházás mellett valamivel kisebb nemzeti jövedelem-növekedés következett be, ami az első években lehetlenné tette az életszínvonal előirányzott növelésének megvalósítását. Ilyen irányban hatott a kiéleződő nemzetközi helyzet is (a berlini „fal” és a kubai válság), amely már az ötéves terv első éveiben megkövetelte országunk védelmi képességének erőteljes növelését, a hadsereg fegyverzetének szinte teljes kicserélését a legújabb haditechnika figyelembevételével.

A kulturális forradalom eredményei	A VII. kongresszus leszögezte, hogy a szocializmus alapjai lerakásához hozzátartozik az ideológiai-kulturális nevelő munka magasabb színvonalra emelése.
---	---

A kongresszus nagy figyelmet szentelt az ideológiai-kulturális feladatok megoldásának, értékelte az elért eredményeket, s megállapította, hogy a politikai és gazdasági eredményekhez képest e téren lemaradás van. A kulturális forradalom meggyorsításának fő feltétele a burzsoá ideológia és revizionizmus maradványainak leküzdése, a marxizmus—leninizmus terjesztése.

A szocializmus építésében nagyon fontos a társadalomtudományok és a műszaki tudományok fejlesztése, a tudományos munka jobb összekapcsolása a szocialista építés szükségleteivel. A tudományos életben olyan káderekre van szükség, akik marxista—leninista világnézettel és magas szakmai képzettséggel rendelkeznek.

Az irodalom és a művészet terén a fő feladat — mutatott rá a kongresszus — az egyes alkotások eszmei tartalmának és művészi színvonalának növelése. Nagyon fontos, hogy az írók, a művészek műveikkel a szocializmus építését segítsék elő. A kongresszus felhívta a kommunistákat, hogy az ideológiai és a kulturális munkát a párt legsajátabb ügyévé, a pártmunka szerves részévé tegyék.¹²

Kiemelkedő jelentőségű volt az **oktatási reform** kidolgozása és törvénybe iktatása. Az új iskolatörvény, amelynek előkészítéséről az MSZMP VII. kongresszusa döntött, kétéves munka gyümölcse volt. A törvény arra a méltán történelminek nevezhető fejlődésre épül, amelyet a magyar oktatási rendszer a felszabadulás után elért, s figyelembe veszi a szocializmus építése által támasztott új követelményeket. Az iskolareform három alapelvre épült: az iskola és az élet kapcsolatának megerősítésére; a munkára nevelésre; a hatékony kommunista nevelésre. Az iskolareform végrehajtásában súlyos nehézséget jelentett iskoláink gyenge felszereltsége, elégtelen befogadó képessége, a tanári kar létszáma, egy részének alacsony képzettsége stb. Az említett feszültségek a demográfiai hullám tetőpontján még ki is éleződtek. Túlzás volt az a célkitűzés is, hogy általánossá tegyék a középiskolai oktatást. Az adott helyzetben ez a törekvés még korainak bizonyult. Az iskolareform megvalósítása persze még hosszú időre szóló cél, amely nemcsak a kormány, hanem az egész társadalom ügye.

A párt fejlődése

A párt fejlődésében nagy jelentőségű esemény volt a VII. kongresszus, amely összegezte a párt erősítésében elért eredményeket és a további feladatokat. Megállapította, hogy az ellenforradalom leverése után a párt megerősödött, egysége megszilárdult, lényegében leküzdötte a revizionizmust, a személyi kultuszt, a szektás „baloldali” elhajlást és káros következményeit. Ennek ellenére továbbra is harcolni kell a revizionizmus és a szektás-dogmatikus hibák maradványai ellen, s e hibák világnézeti gyökere, a szubjektivizmus ellen.

A pártegységet megszilárdította, hogy az ellenforradalom után sikerült összeforrasztani az akkor negyvenéves magyar

¹² Lásd Az MSZMP VII. kongresszusának jegyzőkönyve. 54—60., 234—253., 584—587. old.

kommunista mozgalom három élő nemzedékét: a Tanácsköztársaság idejének kommunistáit, a két világháború közötti illegális kommunista mozgalom harcosait, és az 1945-ben, illetve 1945 után belépett kommunistákat. A régi pártvezetés bizalmatlan volt a baloldali szociáldemokratákkal szemben is, de az ellenforradalom után a párt ezen a téren is nagy eredményeket ért el. A párttagokat nem aszerint ítélték meg, hogy eredetileg a kommunista párt vagy a szociáldemokrata párt tagjai voltak-e, hanem aszerint, hogy hogyan viselkedtek az ellenforradalom alatt és azóta milyen munkát végeztek.

A kongresszus megállapította, hogy a párt és a tömegek viszonyában az ellenforradalom óta fontos változások következtek be. A párt és a tömegek kapcsolata a Lenin által oly fontosnak tartott kölcsönös bizalmon alapul. Kádár János kongresszusi zárészavában hangsúlyozta, hogy a párt nem uralkodik, hanem szolgálja a népet, s a kommunisták legyenek büszkék erre.

NYOLCADIK TÉMA

**A FEJLETT SZOCIALISTA TÁRSADALOM
ÉPÍTÉSÉNEK ÚTJÁN**

I. A SZOCIALISTA ÉPÍTÉS ÚJ SZAKASZA

Az MSZMP VIII. kongresszusa megállapította, hogy hazánkban leraktuk a szocializmus alapjait.

A szocializmus alapjai lerakásának fő mutatói A szocializmus alapjainak lerakása mindenekelőtt azt jelentette, hogy a munkásosztály a hatalom birtokában gyökeresen átalakította az ország termelési viszonyait. A tőkés ipar állami tulajdonba került, jelentős szövetkezeti hálózat jött létre a kisiparban, a mezőgazdaság szocialista átszervezése nyomán 1961-ben már a szocialista szektor adta a nemzeti jövedelem 95⁰/₀-át, és a keresők 95⁰/₀-a a szocialista szektorban dolgozott. **A népgazdaság egészében osztatlanul uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok.**

A bekövetkezett változásoknak megfelelően kiteljesedett a fordulat az elosztási viszonyokban, egyre inkább jellemzővé válik, egyre következetesebben érvényesül a szocialista elosztás legfőbb elve: mindenki képessége szerint dolgozik és végzett munkája alapján részesül a termelt javakból.

A termelőerők nagyarányú fejlődését bizonyítja, l. gy az ipari termelés 1962-re, 1938-hoz viszonyítva, ötszörösére növekedett. Jelentősen — 1950-hez képest 25⁰/₀-kal — emelkedett a mezőgazdasági termelés is.

A termelőerők fejlődéséből következett a **munka termékenységének növekedése**. Ez a növekedés azonban rendkívül hullámzó volt. Az első ötéves terv időszakában a termelés gyors növekedésének csak egynegyed részét fedezte, növekedése 1957—1961 között meggyorsult (elérte az évi 6⁰/₀-ot), de azt a fontos gazdaságpolitikai célt, hogy a termelés növekedésének

kétharmad része a termelékenység növekedéséből származzék, 1962-ig csak esetenként sikerült elérni.

A termelőerők fejlődése és a termelési viszonyok megváltozása **gyökeresen átalakította az osztályviszonyokat**. A volt kizsákmányoló osztályok megsemmisültek. A munkásosztály kizsákmányolt és elnyomott osztályból a hatalom birtokosa, a termelési eszközök tulajdonosa, létszámát tekintve is a társadalom legjelentősebb osztálya lett. Megváltozott a parasztság osztályhelyezete is: a mezőgazdaság szocialista átszervezésével megindult a szocialista osztállyá válás útján. Döntő változás ment végbe az értelmiség és a városi kispolgárság helyzetében is.

A **szocializmus alapjainak lerakása magában foglalja a kulturális forradalom kibontakozását**. Ennek eredményeként **megszűnt az uralkodó osztályok kulturális monopóliuma**, nagymértékben emelkedett a nép műveltségi színvonala, növekedett az emberek általános műveltsége és szakmai képzettsége. Fejlődött az emberek szocialista tudata, szilárdultak a szocialista erkölcs normái, jelentős eredményeket értünk el a polgári, kispolgári ideológia maradványai elleni eszmei harcban. Az ipar fejlődése, a kulturális forradalom eredménye magával hozta a magas képzettségű, kulturált szakmunkások számának növekedését. 1949-hez képest mintegy 80%-kal nőtt a felsőfokú képesítésű szakemberek száma és mintegy háromszorosára a mérnököké.

Jelentősen **növekedett a dolgozó nép életszínvonala**. Az egy főre eső reáljövedelem 1962-re a háború előttihez képest 65%-kal emelkedett, ezen belül a munkásoké 58%-kal, a parasztságé 71%-kal. Ennél jobban emelkedett a béren felüli juttatások mértéke, melynek eredményeként fordulat következett be a nép szociális, egészségügyi és kulturális ellátottsága terén.

Az alapok lerakásával új szakasz kezdődött a szocialista építőmunkában — a korabeli szóhasználatnál —: a szocializmus teljes felépítésének korszaka. A kongresszus megjelölte a szocialista építés új szakaszának jellegzetességeit, a párt előtt álló legfontosabb feladatokat. Előtérben állt a népgazdaság egészében uralkodóvá váló szocialista tulajdon- és termelési viszonyok megszilárdítása, különösen a szocialista szektor legfiatalabb ágazatának, a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek modern, szocialista nagyüzemekké fejlesztése.

A kongresszus körvonalazta a szövetségi politikában, az ál-

lamépítő munkában, a szocialista demokrácia fejlesztésében, a kulturális forradalom folytatásában, a párt vezető szerepe erősítésében végrehajtandó változtatásokat.

A fejlett szocialista társadalom építése hazánkban nagyjából egybeesett a **népgazdaság intenzív fejlesztésére** való áttéréssel, a tervgazdálkodás rendszerének tökéletesítésével. Pártunk kidolgozta, 1968-ban életbe léptette, X. kongresszusán és a KB 1972. novemberi határozata nyomán **továbbfejlesztette gazdasági irányítási rendszerünket**. Gazdasági adottságainknak megfelelően javította iparunk szerkezetét, fejlődött hazánk és a szocialista országok közötti gazdasági együttműködés.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésével végbement társadalmi forradalom nyomán kibontakozott a mezőgazdaság termelőerőinek technikai forradalma. Jelentős döntések születtek a korábban elmaradt úgynevezett harmadik szektor (szolgáltatások, infrastruktúra) fejlesztése érdekében.

Az MSZMP vezetése mintegy évtizedes tudományos igényű, elemző kutatómunkát végzett **az állami élet és a szocialista demokrácia** továbbfejlesztésének területén. Napirendre tűzött és megoldott 1969 és 1972 között olyan nagy fontosságú kérdéseket, mint a törvényhozás és a kormányzati munka fejlesztése, tanácsaink társadalmi és politikai szerepének, gazdasági tevékenységének fejlesztése, az igazságszolgáltatás, a bírói-ügyészi szervezet fejlesztése, az államigazgatási munka hatékonyságának növelése.

Megnőttek a követelmények a társadalom- és természettudományok, az oktatás, a nevelés fejlesztésével, a szocialista közgondolkodás és erkölcs erősítésével szemben. Pártunk 1969-ben elfogadott **tudománypolitikai irányelvei, iskolapolitikáinknak** az 1970-es évek elejétől folyó reformja, a **közművelődésről szóló határozat** — alkotó választ adhat az ideológiai-kulturális élet fejlődésének kérdéseire.

A fejlett szocialista társadalom építése időszakában **tovább nő a párt vezető szerepe**, amely napjainkban nagyrészt azon múlik, hogy milyen választ tud adni a társadalmi fejlődésünkben felvetődő kérdésekre. Megnőttek a követelmények a politika színvonalas, differenciált, a helyi követelményeket számba vevő alkalmazása iránt; fokozatosan jelentkezik a tömegszerve-

zetek és tömegmozgalmak hatékonyabb működtetésére vonatkozó társadalmi igény.

Az MSZMP XI. kongresszusa megszabta a soron következő öt esztendőben megoldandó feladatokat. Eljött azonban az ideje, hogy a fejlett szocialista társadalom építésében szerzett több mint egy évtizedes tapasztalatok alapján pártunk felvázolja a szocializmus építésének távolabbi — 15—20 évre szóló — célkitűzéseit. A Magyar Dolgozók Pártjának a magyar munkásosztály egységét megteremtő első kongresszusán, 1948-ban jóváhagyott programnyilatkozat minden főbb célját elértük. Az előttünk álló feladatok nagysága, megoldásuknak a megelőzőektől eltérő feltételei, változó módszerei tették szükségessé új programnyilatkozat megfogalmazását, amely eligazít távolabbi célunk, a fejlett szocialista társadalom felépítéséhez vezető úton, s orientál napi feladataink megoldásában is.

II. AZ MSZMP XI. KONGRESSZUSA A TÁRSADALMI VISZONYOKRÓL, A MUNKÁSOSZTÁLY, A PÁRT VEZETŐ SZEREPEÉRŐL

A tulajdonviszonyok Az MSZMP XI. kongresszusa megállapította, hogy **hazánkban, uralkodóak a szocialista tulajdon- és termelési viszonyok.** A szocialista szektorban dolgozik a foglalkoztatottak 95⁰/₀-a, itt állítják elő a nemzeti jövedelem 98⁰/₀-át. Hangsúlyozta, hogy az állami és a szövetkezeti csoporttulajdon **az egy típusú szocialista tulajdon két formája,** amelyek létezése az ipar, illetve a szövetkezeti mezőgazdaság termelőerőinek eltérő színvonalán alapszik. A szocialista tulajdon két formája tehát nemcsak történelmi okokkal magyarázható, nemcsak azzal, hogy a dolgozó parasztság szocialista útra vezetésének a szövetkezet a formája, még kevésbé lehet véletlennek vagy pedig rövid átmeneti tényezőnek tekinteni a két forma létezését.

A szocialista tulajdon **szélesebb, magasabb szinten társadalmisított formája: az állami tulajdon** vezető szerepet játszik a gazdasági életben. A két tulajdonforma között különbség van a

munka társadalmasítottságának szintjében, a vezetés, az irányítás, a jövedelemelosztás módjában.

Társadalmunkban még létezik a **termelési eszközök** saját és a családtagok munkáján alapuló **magántulajdona**, bár részesedése a nemzeti jövedelem termelésében csekély, A nagyjából részben szolgáltató tevékenységet végző kisiparosokról, továbbá kiskereskedőkről és a kiskisipár, még egyénileg dolgozó parasztról van szó.

A kongresszus foglalkozott a **személyi tulajdon** kérdésével is. A szocialista állam elismeri a becsületes munka eredményeként keletkezett személyi tulajdont, amennyiben célja „... az egyének és családok szükségleteinek kielégítése”, s amennyiben nem irányul jogtalan haszonszerzésre, nem szolgál spekulációs törekvéseket.

Nagy horderejű állásfoglalás született a kongresszuson a **földnek** mint alapvető termelési eszköznek a **tulajdonjogával kapcsolatban** is. A kongresszus leszögezte, hogy a **föld**, függetlenül attól, hogy állami, szövetkezeti vagy magántulajdonban van, **nemzeti kincs**. Úgy döntött: korlátozni kell, majd teljesen meg kell szüntetni az állami földek eladását. A szövetkezetek közös használatában, de elvileg, jogilag még magántulajdonban levő földet fokozatosan meg kell vásárolni, szövetkezeti csoporttulajdonná kell változtatni. (Ma a szövetkezetek használatában levő föld 42%-a van a szövetkezetek tulajdonában, 6%-a állami tulajdon, s 52%-a van még jogilag magántulajdonban.) Korlátozni kell a személyi tulajdonban levő föld mennyiségét, és biztosítani kell, hogy ne szolgálhasson spekulációs célokat.

A tulajdonviszonyok további tökéletesítésével kapcsolatos kérdések tisztázásának nagy elvi és gyakorlati jelentősége van, hiszen „... a tulajdonviszonyok minden társadalomnak a lényegét fejezik ki”. A tulajdon- és termelési viszonyok továbbfejlesztése, tökéletesítése **kihat a társadalom egész életére, beleértve a társadalom szellemi életét, az emberek gondolkodásmódját is**. A tulajdonviszonyokkal kapcsolatos elvi kérdések sokoldalú tisztázása korrigálta a kérdéssel kapcsolatban korábban jelentkező téves nézeteket (pl. a csoporttulajdon és az állami tulajdon különbség nélküli szocialista szektorként való kezelése), és a szocialista építőmunka gyakorlatában ezzel kapcsolatban jelentkező torzulásokat is

Az alapkérdés a szocialista tulajdonviszonyok továbbfejlesztése, ezen belül az állami, illetve a szövetkezeti csoporttulajdon helyének, szerepének tisztázása. Társadalmunk továbbfejlődése ugyanis ma már nem a tulajdonviszonyok gyökeres megváltoztatását, hanem mind az állami, mind a szövetkezeti tulajdon erősítését, továbbfejlesztését igényli. Nem lényegtelen azonban a kismagántulajdon perspektívájával és a személyi tulajdonnal kapcsolatos kérdések helyes megítélése sem. A személyi tulajdon körének bővülése például (amennyiben megmarad az észszerű határokon belül), a szocializmus építésének, az életszínvonal növekedésének pozitív következménye, egyben népgazdasági érdek is, hiszen pl. a lakásépítési programunk megvalósításának nagyobb része s a nemzeti vagyon egyéb formában való növelése is részben személyes megtakarításból, magánerebből származik. Ugyanakkor az ezzel kapcsolatos túlzások gazdaságilag és morálisan is a szocialista építés érdekei ellen hatnak. A szocialista tulajdonviszonyok továbbfejlesztésének útja az állami-össznépi tulajdon további tökéletesítése, fejlesztése a kommunista össznépi tulajdon megteremtésének irányába, továbbá a szövetkezeti tulajdon közelítése a társadalmasítás foka szempontjából az állami tulajdonhoz.

A szocialista tulajdon- és termelési viszonyok továbbfejlesztésének célja, **biztosítani a termelőerők maximális fejlődését, úgy, hogy ez a fejlődés szocialista irányú legyen, hogy kiküszöbölhessük a nem munkából szerzett jövedelem, a spekuláció lehetőségét.**

Az osztályviszonyok A proletárdiktatúra kivívása, a szocializmus alapjainak lerakása, az alapok megszilárdításának immár több mint egy évtizedes eredményei a felszabadulás előttihez képest **merőben új társadalmat** hoztak létre. Megszűntek a kizsákmányoló osztályok, s velük az egyes osztályokat kibékíthetetlenül szembeállító kizsákmányolás. A kisárutermelők óriási többsége — benne a munkásosztály fő szövetségese, a parasztság — szocialista útra lépett, s ezzel megszűnt a kizsákmányolás visszaállításának lehetősége is. Az egyes osztályok közeledtek egymáshoz, a termelőerők fejlődése jelentős változásokat hozott mennyiségi szempontból az egyes osztályok, rétegek nagyságrendjében is.

Az osztályok közeledésében a szocialista tulajdon- és termelési

si viszonyok uralkodóvá válása, fejlődése játszott döntő szerepet. Emellett, a szocializmus talaján, megindult a szellemi és fizikai munka, az ipar és mezőgazdaság technikai fejlettségi szintje, a falu és város közötti különbség csökkentésének folyamata.

A munkásosztály társadalmunk **legnagyobb és legerősebb osztálya**: az összes foglalkoztatottak mintegy 58%-a, s a nemzeti jövedelem kb. $\frac{3}{4}$ részének előállítója. Vezető szerepe ma is azon alapul, hogy a **legforradalmibb osztály**. A legérdekeltebb a szocializmus eddigi vívmányainak védelmében és további felemelkedésének is egyetlen útja a szocializmus építése.

A munkásosztály állítja elő a termékek többségét, biztosítja az ország gazdasági vérkeringésében olyan fontos szállítás és közlekedés fejlesztését, a mezőgazdaság technikai fellendítését. Emellett a munkásosztály a megtermelt értékek legnagyobb fogyasztója. A munkásosztály a gazdaság további fejlesztése szempontjából döntő szerepet játszó termelési eszközöket gyártó iparhoz kapcsolódik. A kibontakozó tudományos és technikai forradalom előrehaladásában az értelmiség, különösen a műszaki értelmiség mellett a munkásosztálynak van döntő szerepe. Részben mint a tudományos és technikai forradalom feltételei megteremtőjének, részben mint — szaktudása, képzettsége révén — alapvető tényezőjének.

A munkásosztály a szocialista fejlődés során jelentős mértékben modernizálódott. Ebből a szempontból a legfontosabb, hogy a **bányászatban, a gyáriparban, az építőiparban foglalkoztatott ipari munkásság aránya a munkásosztályon belül mintegy 60%-ra növekedett, a mezőgazdasági munkások aránya 8%-ra csökkent. Megnőtt a szállítás és hírközlés területén, a kereskedelemben és az egyéb szolgáltatási ágakban foglalkoztatott munkások számaránya. Mintegy 200 000-re tehető a termelés közvetlen irányítóinak (művezető, csoportvezető, technikus), a munkásosztály e legképzettebb rétegének a száma. (A felszabadulás előtt az ipari munkásság a proletár népességnek alig több mint egyharmada, viszont az agrárproletariátus csaknem fele volt.)**

A munkásságon belül a politikai öntudatnak, az egyes munkásrétegek objektív helyzetének, munka- és életviszonyainak tekintetében is jelentős különbségek vannak. Ezért a párt az osztály vezető szerepének megvalósításában a legtipikusabb

munkáscsoport, az **ipari munkásság**, azon belül is az **állami, szocialista ipar nagyüzemi dolgozóinak helyzetéből** indul ki.

A nagyüzemi munkásság ipari munkásságunk döntő része: egy 1970-ben végzett felmérés szerint az állami iparvállalatok átlagos munkáslétszáma 1340 ember. Különösen magas az egy vállalatra jutó munkáslétszám a bányászatban és a kohászatban, s iparunk technikai fejlődésének fontos mutatója, hogy ma már legmagasabb a híradás- és vákuumtechnikai iparban (3170 fő). Iparunk és ipari munkásságunk nagymértékű koncentráltságát azonban még jobban mutatja, hogy az MSZMP KB 1972. novemberi határozata alapján kiemelt 50 nagyüzem foglalkoztatja az ipari munkásság kb. 40%-át, adja az ipari termelés értékének mintegy felét, az ipari export kétharmadát.

A legnagyobb változások az elmúlt három évtizedben a parasztságon belül mentek végbe. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével megszűnt belső szociális rétegződése. A szocialista építés kezdetén még legnagyobb létszámú parasztság ma már a foglalkoztatott lakosságnak nem egészen 15%-a.

Gyökeresen megváltoztak a **szövetkezeti parasztság munka- és életfeltételei**. A gépesítés, a kemizálás adatai jelzik, hogy a mezőgazdaságban bekövetkezett a legtöbb munkafolyamat túlnyomó vagy teljes gépesítése. Manapság tanúi lehetünk annak a folyamatnak, amely hazánkban is kezdi iparrá változtatni a mezőgazdasági őstermelést. A gabona-, a kapásnövény-, sőt a zöldség- és gyümölcstermelésben is iparszerű termelési rendszerek alakultak és alakulnak ki. A baromfi- és sertésitenyésztésben, részben a szarvasmarha-tartásban is meghonosodtak a „húsgyárak”, a tej- és tojástermelés „gyári” módszerei.

A hajdan univerzális **paraszti munka** a mezőgazdaság termelőerőinek fejlődése következtében erősen **szakosodott**. A termelőszövetkezetekben dolgozó szövetkezeti tagok és alkalmazottak mintegy 40%-a szak- és betanított munkát végez mint traktoros, gépkezelő, állattenyésztő, kertész, szőlész, borász stb. — tehát egyfajta szakosított tevékenységet folytat. Jelentős részük a szövetkezetek ipari tevékenységet folytató melléküzemágai-ban dolgozik. Az utóbbi években még a háztáji gazdaságok jellege is megváltozott: az egyes háztáji gazdaságok modern kisüzemekké fejlődtek, amelyek kisgépeket alkalmaznak, a szövetkezettől kapott magas hús- és tejhozamú állatokat tenyésztnek

stb. A háztáji gazdaságok szerepe szándékunk ellenére ezzel együtt is csökkent, részben mert a közös gazdaságok áruterme-
lése ehhez képest sokkal gyorsabban nőtt, részben mert a pa-
rasztok kiöregedésével, nyugdíjas-, járulékos állományba kerü-
lésével, illetve egy fiatalabb nemzedék megjelenésével (amely
már nagyon nehezen vállalja a háztájival járó többletmunkákat)
a háztáji gazdaságok száma is csökkent.

Az életfeltételek megváltozását elősegítette a gépesítés, az
ipari munka megjelenése falun, a nagyarányú vidéki lakásépí-
tés, a közművesítés, a kereskedelmi hálózat fejlődése, a kultu-
rális létesítmények gyarapodása. A nagyobb vidéki települések
jelentős részében a parasztok mellett megjelent a munkásság és
növekedett az értelmiség, elsősorban a korábban jelentéktelen
agrár- és műszaki értelmiség száma és aránya.

A munkásosztály után a leggyorsabb ütemben a **szellemi dol-
gozók aránya növekedett**: az összes foglalkoztatottak mintegy
14⁰/₀-a értelmiségi és 10⁰/₀-a alkalmazott. Mindez kifejezi a ter-
melőerők, a technika jelentős fejlődését, a társadalom szerve-
zettségének erősödését, az oktatás, a gyógyítás kiterjesztését, a
tudományok növekvő szerepét. A szellemi dolgozók közül min-
den ötödik az értelmiségi, az alkalmazottak tekintélyes része
szakalkalmazott, más része irodai dolgozó. Ez utóbbi csoport
további növekedését meg kell akadályozni, részben a bürokra-
tikus jelenségek, a fölösleges papírmunka csökkentésével, rész-
ben pedig az ügyvitel gépesítésével.

Az alkalmazotti, értelmiségi rétegek fejlődésében jelentős sze-
repeŋ játszik, hogy 90⁰/₀-uk már a felszabadulás után szerezte
meg az iskolai végzettségét, tekintélyes részük munkásból, pa-
rasztból vagy azok gyermekeiből vált szellemi dolgozóvá, értel-
miségivé.

A szövetségi politika és a munkásosztály vezető szerepe

A megváltozott osztályviszonyok szűk-
ségessé tették a szövetségi politika to-
vábbfejlesztését. Sok szempontból új
módon merült fel a munkásosztály ve-
zető szerepe, erősödött szoros szövetsége a parasztsággal, az ér-
telmiséggel és más dolgozó rétegekkel. A szövetség objektív
alapja a **közös érdek**, ez azonban csak a lehetőségét adja az ösz-
szefogásnak. Valósággá a szövetség azáltal válik, hogy a párt —
mint a munkásosztály élcsapata — a közös érdekre építve, de fi-

gyelembé véve az érdekkülönbségeket, érdekellentéteket is, helyes szövetségi politikát dolgoz ki, melynek célja a szocialista népi—nemzeti egység erősítése.

A szocialista nemzeti egység — először történelmünkben — elvileg az egész nemzet, valamennyi társadalmi osztály és réteg egysége, amely nemcsak célját (a szocializmus építését) tekintve szocialista, hanem a tekintetben is, hogy döntően a szocialista szektorban foglalkoztatottak, illetve a még nem dolgozó fiatalok, a háztartásban dolgozó nők, nyugdíjasok és csak kis százalékban (3%) önálló kistermelők összefogása.

Az egyes osztályok és rétegek tudati változásában, politikai fejlődésében nagy szerepet játszott az ellenforradalom leverése, a mezőgazdaság szocialista átalakítása, az, hogy a párt helyes politikája visszaadta a szocializmus iránti bizalmat, a marxizmus—leninizmus hitelét a tömegek előtt. Osztályhelyzetük, társadalmi létük megváltozása, a kulturális forradalom eredményei döntő hatással vannak tudatuk szocialista fejlődésére, bár hatottak és ma is hatnak ellentétes lényezők. A fő tendencia azonban hosszú távon a társadalom egységesülése politikai, strukturális és világnézeti szempontból.

Pártunk szövetségi politikájában a munkásosztály és a parasztság, valamint az egyéb rétegek közeledésének tendenciájából indul ki, hangsúlyozza azonban, hogy ennek iránya az osztályhelyzeténél fogva a szocialista építésben legérdekeltebb munkásosztályhoz való közeledés. A szocialista nemzeti egység megteremtésének alapvető kérdése tehát a **munkásosztály vezető szerepének erősítése.**

A munkásosztály vezető szerepe legátfogóbban és történelmi értelemben abban jut kifejezésre, hogy hazánkban mindennek előtt a munkásosztály érdekei érvényesülnek, a szocialista társadalom épül. A szocializmus építése perspektívában és a szó mindennapos értelmében is kifejezi a munkásosztály érdekeit. Ebből következik azonban, hogy nem szabad szembeállítani a szocialista végcél és a munkásosztály napi érdekeinek érvényesítését. A végcél szem előtt tévesztése perspektíva-vesztésre, így a mindennapi munkában is torzulásokra vezethet, a munkásosztály mindennapi érdekeinek elhanyagolása pedig kompromitálja a szocializmus építését, rombolja a szocialista építés alapvető feltételét: a párt és a munkásosztály kapcsolatát, amelyet

— amint Lenin rámutatott — a kölcsönös bizalom kell hogy vezéreljen. A munkásosztály vezető szerepének érvényesülése a politikának nem egy részletkérdése, hanem át kell hogy hassa a párt egész politikáját. Mint ahogy a szocializmus építésével országos méretekben érvényesülő vezető szerep csorbát szenvedhet a gazdaság, a kultúra egy-egy részterületén, vagy akár csak egy üzemben is, ahol kispolgári nézetek, a munkások helyi érdekeit semmibe vevő gyakorlat jut érvényre.

A munkásosztály vezető szerepe élcsapatán, a párton és egyéb osztályszerkezetein (a szakszervezetek, a KISZ), a szocialista államon (amely a proleŕtariátus diktatúrája), a politikai és gazdasági funkciókba került munkásokon, valamint a ma is munkapad mellett dolgozó munkások közéleti aktivitásán keresztül valósul meg. Napjaink legfontosabb feladata, hogy államunk egyre inkább munkásállam legyen, nemcsak abban az értelemben, hogy mindenekelőtt a munkásosztály **érdekeit** érvényesíti, hanem abban az értelemben is, hogy **a közéletben és a társadalmi termelés irányításában növekvő szerepet játszon az osztály egésze.**

A szocialista nemzeti egység fejlesztésének továbbra is nagyfontosságú kérdése **a munkás-paraszt szövetség erősítése.** Ehhez szilárd alapot biztosít az a körülmény, hogy a parasztság a munkásosztály vezetésével jutott földhöz és védelmezte meg azt, s hogy a munkásosztály segítségével szűnt meg a paraszti élet korábbi elmaradottsága. A dolgozó parasztság tekintélyes része ma már szak- vagy betanított munkásként dolgozik; megnőtt szakmai és általános műveltsége; életszínvonala ma már nem marad el a munkásosztályétól. A társadalombiztosításban a munkásosztálytól ma még eltérő, hátrányos különbségek megszüntetése napirenden van. A munkásosztály javuló ellátása élelmiszerekkel és közszükségleti cikkekkel tovább erősíti a két osztály szövetségét.

A munkás-paraszt szövetség további erősítésének fontos kérdése **a két osztály helyzetében még meglevő, osztályjellegű különbségek csökkentése.** Ebből a szempontból továbbra is elsődleges szerepe van annak, hogy növeljük a mezőgazdaság termelőerőit. A már nagyrészt vagy túlnyomórészt gépesített termelési ágakban fokozatosan általánossá tesszük az ipari rendszerű termelési módszereket, s a termelés szervezettségében, a vál-

latali gazdálkodás fejlesztésében is közelítjük egymáshoz az állami ipari és mezőgazdasági üzemeket. A termelőerők fejlődésével párhuzamosan (de semmiképpen sem elszorítva, megalapozatlanul) a szövetkezetek egyesítésével növelni kell területük nagyságát, ezáltal a szövetkezeti mezőgazdaság társadalmassítottságának színvonalát. Várható, hogy a közeljövőben tovább nő, majd kiteljesedik a szövetkezetek közös használatában levő földek csoporttulajdonná válása. Erősíteni kell a szocialista elosztás elveinek érvényesítését, közelebb kell vinni a mezőgazdaság állami tervezésének és irányításának módszereit az állami tulajdonban levő vállalatok, üzemek szervezésének, irányításának módszereihez. S végül a szövetkezetek szocialista vonásait erősíti, a két tulajdonforma és a két osztály helyzetének közelítését elősegíti a közös állami-szövetkezeti vállalatok létesítése. Mindez egyaránt érdeke a munkásosztálynak és a dolgozó parasztságnak is.

Az értelmiség ma már nem egyszerűen szövetséges, még kevésbé „útitárs”, ahogy erről a szocialista építés kezdetén még beszéltünk, hanem — mint a X. és a XI. kongresszus határozata is megállapítja: **a dolgozó nép részeként** tevékenykedik a szocializmus építésén. Marxista—leninista szellemű nevelésüknek különleges jelentőséget ad az a szerep, amelyet a társadalom életében — akár mint vezetők, vagy nevelők, vagy a tömegkommunikáció dolgozói stb. — játszanak.

Társadalmunkat tehát **a közös érdek és cél, valamint a szocializmus építésében végzett közös munka révén a két dolgozó osztály és az értelmiség szoros szövetsége jellemzi.** Amíg azonban léteznek társadalmi osztályok és rétegek (így pl. az egyes osztályokon belül is jelentősen eltérő helyzetben levő rétegek), lesznek érdekkülönbségek és érdekellentétek is, amelyek, ha nem figyelünk fel időben rájuk, konfliktusokká válhatnak.

A párt vezető szerepének erősítése	A fejlett szocialista társadalom építésének időszakában tovább növekszik a párt vezető szerepe. A párt vezető szerepe azon az objektív tényen alapszik, hogy társadalmunk élen járó osztályának, a munkásosztálynak a pártja. A marxista—leninista elmélettel felfegyverzett párt vezető szerepe, az osztály legjobbjainak szervezettsége, öntudatos vaskegyelme — s az a képessége, hogy maga mellé állítsa a
--	--

harcban a munkások és a dolgozók többségét — a döntő feltétele annak, hogy a munkásosztály teljesíthesse történelmi hivatását. Ez a párt vezető szerepének legáltalánosabb megfogalmazása.

Ismeretes, hogy milyen nagy változást jelent a párt vezető szerepében a hatalom meghódítása: a párt a proletárállam, az „uralkodó osztályá szervezett proletariátus” vezetője lesz. A vezetés ettől kezdve magában foglalja a kormányzást is, de a vezető szerep ekkor sem korlátozódhat erre. A párt vezető szerepe nemcsak az állami szervek útján, hanem a társadalmi szervek elvi-politikai irányításán, tevékenységük koordinálásán keresztül is realizálódik. A vezető szerep érvényesülésének fontos mozzanata a tömegek között végzett szervező és politikai munka, a tömegek meggyőzése és mozgósítása. Az MSZMP vezető, irányító tevékenységét a tömegek naponta tapasztalják és elismerik.

A gazdasági vezetés, a közigazgatás, a kommunális ügyek és a kulturális élet irányításának decentralizálása növelte az igényeket a fő politikai vonal differenciált alkalmazása iránt. Másként kell megoldani ugyanazokat a feladatokat egy üzem, egy termelőszövetkezet, egy város vagy egy község pártszervezetének. A végrehajtás során tehát szükséges az általános utasításokhoz történő alkotó hozzáállás. A helyi politika kialakítása emellett azt jelenti, hogy a pártszervezetek és pártszervek maguk döntenek helyi termelési, közigazgatási, kommunális vagy éppen személyi kérdésekben.

A pártmunka fejlődésének egyik legjelentősebb eredménye a pártszervezetek megnövekedett önállósága, az, hogy ellentétben az ellenforradalom előtti időszakokkal, nem várnak mindent „felülről”. A követelmények azonban gyorsabban növekedtek, mint a pártmunkában e tekintetben végbement fejlődés. A megnövekedett helyi hatáskörök ki nem használása gyakran annak a következménye, hogy nagyon sok a kis pártszervezet, amely nem képvisel olyan szervezeti-politikai erőt, hogy érdemben állást tudjon foglalni, álláspontját keresztül is tudja vinni; néha pedig a kommunista emberi-politikai mentalitás hiányának, a felelősségtől való húzódozásnak a megnyilvánulása.

Az MSZMP XI. kongresszusa a párt vezető szerepe további fokozásának előfeltételét **a párt politikájának következetesebb**

megvalósításában jelöli meg. Ez feltételezi a párttagok eszmei-politikai felkészültségének gyarapítását; a pártszerű vitákkal állandóan magasabb szinten megvalósuló **eszmei-politikai-szervezeti és cselekvési egység erősítését; a pártfegyelem megszilárdítását,** s nem utolsósorban a határozatok hiánytalan végrehajtásának **ellenőrzését.** Bár a szocialista építés napjainkban nem jár olyan megrázkódtatásokkal, mint amilyen a hatalom meghódítása, az államosítások, az ellenforradalom leverése, a mezőgazdaság szocialista átszervezése járt, napjainkban is erősíteni és fejleszteni kell olyan kommunista jellemvonásokat, mint a **politikai éberség, a következetes, harcoss fellépés** a határozatok végrehajtását gátló körülmények felszámolásában, a **vitakészség és állhatatosság** az emberek meggyőzésében stb.

A párt élcsapat jellegének rendkívül fontos kérdése összetételének alakulása. 1975. január 1-én 754 353 volt a párttagság létszáma, a 18 éven felüli népességnek kb. 10%-a. Különösen meggyorsult a párttagság létszámának növekedése 1970—1972 között, a X. kongresszus után. A Központi Bizottság nagy gondot fordított a párttagság növekedésének, összetételének alakulására, szakmai-politikai képzésére — mint a párt élcsapat jellegének döntő kérdésére. A Központi Bizottság 1972. novemberi és a Politikai Bizottság ugyancsak 1972. novemberi határozata szükségesnek tartotta a tagfelvétel ütemének csökkentését és a felvételre kerülők szociális összetételének javítását, mindenekelőtt a **fizikai dolgozó munkások számának és arányának növelését.** A határozat nyomán a párttagság növekedése 1972—1974 között évi 3,7 százalékra mérséklődött, s az új tagok között 65,7%-ra emelkedett a fizikai dolgozók aránya. Ezzel az aktív és a nyugdíjas fizikai dolgozók aránya a párttagságon belül 45,5%-ra nőtt. Eredeti foglalkozása szerint munkás a párttagság 59,2%-a, paraszt a párttagság 13%-a.

Az ellenforradalom óta eltelt már csaknem két évtized jelen-tősen megváltoztatta a párt korösszetételét. Jelenleg az átlagos életkor 44 év. Ezen belül a párttagság 37,4%-a 40 éven aluli — **gyakorlatilag a felszabadulás utáni időszakban vált felnőtté.** A párt tagjainak kb. $\frac{1}{3}$ -a 1956 előtt lépett be a pártba. Csak valamivel több mint 10% a felszabadulás előtt, és mintegy 12% a felszabadulás évében, 1945-ben a pártba belépők aránya. A fiatal párttagok arányának megnövekedése mellett nagyon fontos

a nők arányának 25,40%-ra növekedése, ami mintegy 2%-kal több, mint a X. kongresszus időszakában volt.

Kulturális fejlődésünk eredményei és a szocialista építés új követelményei jutnak kifejezésre a párttagság iskolai végzettségének alakulásában: a 8 osztálynál kevesebbet végzett párttagok aránya 6%-ra csökkent, és valamivel több mint 14%-ra nőtt a főiskolát, egyetemet végzettek aránya. Ez az arány kétszer nagyobb, mint a VIII. kongresszus időszakában volt.

A szakszervezetek, a KISZ és a Hazafias Népfront

A párt vezető szerepe erősítésének egyik fő kérdése a párt, valamint a **tömegszervezetek közötti helyes munkamegosztás, az utóbbiak önállóságának,**

rendeltetésszerű működésének biztosítása.

A szakszervezetek önállóságának, érdekvédelmi tevékenységének fokozásában az ellenforradalom után elért eredmények kiteljesedtek az MSZMP Politikai Bizottságának 1966. május 10-i — a szakszervezetek gyakorlati tevékenysége és pártirányításuk továbbfejlesztése érdekében hozott — határozata nyomán. A határozat kimondta azt a — már az ellenforradalom után is követett és a gyakorlatban részben meg is valósult — elvet, hogy a kormány és az egyes minisztériumok, főhatóságok a munkásosztályt és a többi bérből és fizetésből élők életkörülményeit érintő minden rendelkezés meghozatala előtt kérjék ki a SZOT, illetve az iparági szakszervezetek véleményét. Vitás esetekben, egyetértés hiányában a párt illetékes vezető szervei döntenek. A legjelentősebb a vállalati szakszervezeti szervek és a gazdasági vezetés viszonyát szabályozó nagy jelentőségű intézkedés volt. Ez kimondta, hogy a szakszervezeteknek az egyes kérdések eldöntésében **egyetértési, véleményezési** és néhány nagy fontosságú, a dolgozókat legjobban érintő kérdésben **kifogásolási, vagyis vétőjoga van.**

A szakszervezetek tevékenysége, munkájuk hatékonysága sokat javult a határozat végrehajtása során. A munkások, a bérből élő dolgozók érdeklődése, bizalma növekedett a szakszervezetek iránt.

A szakszervezetek tevékenységükkel, jelzéseikkel, javasla-
taikkal, a munkások, a dolgozók véleményének reális összege-
zésével és tolmácsolásával részeseivé váltak a politika alakításá-
nak. **Tovább fejlődött a szakszervezetek érdekvédelmi tevékeny-**

sége és a munkáshatalmat, a gazdálkodást segítő, mozgósító nevelő munkája. Különösen jelentős, hogy a mozgalom fejlődése elsősorban a vállalati, intézményi szakszervezeti bizottságok munkájának javulásában érzékelhető. Erősödött a szakszervezeti mozgalom munkája a politikai közhangulat alakításában is, jól foglalkoztak a főbb politikai kérdések széles körű magyarázásával. Fokozódott az érdeklődés és nőtt a bizalom hazánk iránt a szakszervezeti világmozgalomban is.

Fokozni kell a szakszervezetek tevékenységét a tömegek politikai nevelése, szakmai-kulturális felkészítése terén mind gazdasági fejlődésünk, mind a szocialista demokrácia erősítésének érdekében. Le kell küzdeni a bátortalanságot, fokozni kell a hozzáértést az érdekvédelmi tevékenység területén. Az érdekvédelem további erősítését indokolja, hogy egyes állami, gazdasági vezetők intézkedéseik során nem számolnak azok politikai hatásával, emberi oldalával. Gyakran féltik a fegyelmet, a vezetői tekintélyt a szakszervezeti jogok gyakorlásától. A szakszervezeti tagok fokozottabb aktivizálásával, a szakszervezeti demokrácia erősítésével tovább kell növelni a szakszervezetek súlyát, tekintélyét.

A párt ifjúsági politikájának továbbfejlesztésében nagy szerepet játszott az ifjúság helyzetének felülvizsgálása és az ifjúság körben végzett munkáról szóló határozat, melyet a X. kongresszus erősített meg. Az állami, gazdasági szervek a maguk területén igyekeznek a párthatározat általános elveit alkalmazni a gyakorlatban.

A legfontosabb feladatok természetesen a KISZ-re hárulnak. Vele szemben a társadalom és az ifjúság igényei egyaránt jelentősen megnöttek. Munkájában jobban figyelembe kell vennie az ifjúság különböző korosztályainak és rétegeinek sajátos helyzetét, eltérő tapasztalatait és igényeit. A legfontosabb feladat azonban a KISZ tevékenységében a politikai jelleg erősítése. A pártszervezetek fontos feladata minden szinten támogatni a KISZ törekvéseit, erősíteni az ifjúság eszmei-politikai nevelését. Nagy bizalommal kell támaszkodni a fiatalokra a szocialista építőmunkában.

A munkásosztály és a nem proletár dolgozó tömegek, a kommunisták és pártonkívüliek összefogásának legátfogóbb fóruma a Hazafias Népfront. A Hazafias Népfront a függetlenség, a béke

védelme, a népi hatalom erősítése, a szocializmus építése, az életszínvonal további növelése kérdéseiben egyetértő, de politikánk egyes részleteiben vagy világnézeti szempontból eltérő állásponton levő dolgozók tömörülése. Egyben mint a legátfogóbb tömegmozgalom, biztosítja a tanácsok tömegpolitikai hátterét, az országos kérdések mellett kiveszi részét a helyi feladatok megoldásának szervezéséből is.

III. AZ ÁLLAMÉLET ÉS A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA FEJLESZTÉSE

A szocialista állam erősítésének fő iránya

A szocializmus építésének egész időszakában a hatalom jellege a **proletariátus diktatúrája**. A proletárdiktatúra funkciói közül a **belső elnyomó funkció** egyre alárendeltebb szerepet tölt be, hiszen ma már nincsenek a szocializmus érdekeivel szemben álló osztályok, bár léteznek még olyan ellenséges egyének, akik jelenlegi osztályhelyzetüktől függetlenül, a megdöntött és felszámolt uralkodó osztályok és a nemzetközi imperializmus érdekeinek képviselőjeként lépnek fel. Az alapok lerakása óta a proletárdiktatúra **gazdasági-szervező, kulturális-nevelő** tevékenysége került előtérbe. Bátoran állíthatjuk, hogy jelenleg a szocialista építés további előrehaladása döntően ezen múlik.

Szocialista építésünk nemzetközi feltételeinek, a világháború elkerülésének biztosítása, a béke fenntartása érdekében, a Varsoói Szerződés keretében mint a szerződés tagállama, a Magyar Népköztársaság is fejleszti honvédelmét, s így **államunk betölti a külső védelem funkcióját**.

A proletárdiktatúra ma már nem egy, hanem több országban létezik, s ezért tevékenységükben nagy helyet foglal el **az egymás közötti politikai, gazdasági, katonai együttműködés szervezése, fejlesztése**. Politikai rendszerünk szilárdsága, hazánk védelme, gazdasági fejlődésünk sok szempontból a szocialista országok közötti kapcsolatok további erősödésétől függ. A prole-

tárdiktatúrának ez a funkciója előrehaladásunk eredménye és további fejlődésünk feltétele.

A proletárdiktatúra **sajátos osztályszövetség** a munkásosztály és a nem proletár dolgozók között a munkásosztály vezetésével. Ezért állandóan erősíteni kell a **munkásosztály vezető szerepét és a munkás-paraszt szövetséget**, a hatalom tömegbázisát, továbbá a valamennyi dolgozó osztályt és réteget magában foglaló Hazafias Népfront-mozgalmat. A hatalom megszilárdítása szempontjából rendkívül fontos körülmény a dolgozók, főként a **munkások közéleti aktivitásának** fokozása, bevonásuk az állami és helyi jelentőségű ügyek eldöntésébe, megvalósításába, a megvalósítás ellenőrzésébe.

Állami életünk fejlesztésének fő kérdése minden időben a **demokratikus centralizmus lenini elvének helyes alkalmazása**. A proletárdiktatúra győzelme után és az ellenforradalom leverése időszakában, az állami életben a **centralizmus erősítése** került előtérbe, napjainkban pedig a **demokratizmus fejlesztése**, amely azonban elősegíti a központi irányítás hatékonyabbá tételét.

A demokratikus centralizmus erősítése az állami munkában a mi viszonyaink között egyrészt az államigazgatási szervek munkájának **korszerűsítését**, hatékonyságának fokozását, a minisztériumok elvi irányító szerepének növelését, másrészt a szocialista állam helyi szervei **hatáskörének bővítését** jelenti. A döntések helyes végrehajtása nagymértékben attól függ, hogy a munkát szakmailag képzett, politikailag iskolázott, öntudatos apparátus végzi-e.

A szocialista demokrácia és további erősítésének szükségessége

A szocialista állam nyíltan a **proletariátus diktatúrájának** vallja magát, ellenében a burzsoá állammal, amely legtöbbször tagadja, hogy a monopoltőke többé-kevésbé leplezett diktatúrája. Demokráciának nevezik magukat, elhallgatva annak osztálytartalmát, azt, hogy kinek demokrácia, kinek diktatúra — ahogy Lenin tette fel a kérdést. Ha a lenini kérdésfeltevésből indulunk ki, azonnal kiderül, hogy a proletariátus diktatúrája az emberiség történetének legszélesebb, legmélyebb demokráciája, hiszen a **többség hatalma**, s ez a többség a szocialista demokrácia főrumain, annak eszközeivel gyakorolja hatalmát.

A szocialista állam tevékenysége kiterjed a gazdaság és a kul-

túra területére is. Így a demokrácia sem csak az állami életre, a választásokra, a választott szervek tevékenységére vonatkozik, hanem a gazdasági és kulturális életre is. A választásokon s a választott szervek révén megnyilvánuló demokratizmust kiegészíti a társadalmi szervezetek, a párt, a szakszervezet, a KISZ, a szövetkezeti és a nőmozgalom közéleti tevékenysége. S végül az üzemekben, a szövetkezetekben az osztályszervezetek útján közvetve és közvetlenül is érvényesül a munkahelyi, üzemi demokrácia.

Mindemellett a szocialista demokrácia mint a demokrácia minden előző formája (az ókori görög demokrácia, amely a rab-szolgatartók demokráciája volt, a burzsoá demokrácia) meghatározott osztályjelleggel bír. Lenin (természetesen a mi viszonyainkhoz képest más körülmények között) a hatalom átvétele utáni időszakban nem szocialista demokráciáról, hanem **proletárdemokráciáról írt és beszélt**. Ez a szocialista demokrácia szinonimája, azzal a különbséggel, hogy alkalmazásának lehetőségei a mi viszonyaink között nagymértékben megnövekedtek, s ma már elvileg kiterjednek az egész lakosságra — kivéve természetesen a **társadalomellenes elemeket** és az osztályalapjaitól megfosztott, de még létező **osztályellenséget**. Ezek számára a szocialista demokrácia is — mint a történelemben a demokrácia minden fajtája — **diktatúra, erőszak**.

A szocialista demokrácia erősítése mindenekelőtt a munkásosztály vezető szerepének növelését szolgálja, hiszen a **szocialista demokrácia értelme a munkásosztály s különösen az ipari, nagyüzemi munkásság közéleti tevékenységének növelése**. A szocializmus építésének érdekei megkövetelik a választott testületekben, a különböző vezető szervek irányításában a munkások, köztük a ma is munkapad mellett dolgozó munkások részvételét, funkcióba kerülésük elősegítését. Az a cél, hogy a munkában, a termelésben élenjáró munkások **közéleti emberekké**, hazánk, lakóhelyük, üzemük megbecsült, aktív tényezőivé váljanak.

A szocializmus alapjainak lerakása időszakában a közvetett és közvetlen demokrácia, a harc a hatalomért, a nagybirtokos osztály, majd a burzsoázia kisajátításáért, az öntudatos munkások és parasztok tízezreinek funkcióba állítása, a kultúra, a tudomány elsajátítása és a volt uralkodó osztályok művelődési monopóliumának megtörése, az ellenforradalom leverése, a mező-

gazdaság szocialista átszervezése olyan feladatok voltak, amelyeknek **osztálytartalma, forradalmi jellege szinte kézzelfogható, a nagy munkástömegek számára érthető és világos volt.** Ezért tíz- és százazrek nagy áldozatkészséget és kitartást tanúsítva vettek részt megvalósításukban. A jelen feladatok nem kevésbé forradalmiak, de csak hosszabb időszak alatt valósíthatók meg, s ezért forradalmi jellegük kevésbé látható. Megvalósításuk azonban a tömegek eddiginél nagyobb aktivitását, fokozottabb bevonását követeli meg. Ezt követelik szocialista államunk megerősítésének, népi jellege fokozásának feladatai; a helyi lehetőségek jobb kihasználása az üzemekben, termelőszövetkezetekben, lakóhelyeken; a kultúrával szemben megnőtt igények; a béke, a függetlenség védelme az imperialisták agresszivitásával szemben. Ezért került a magyar közvélemény érdeklődésének homlokterébe a szocialista demokrácia fejlesztése.

Az országgyűlés hatáskörének növelése.

Az új tanács törvény

A demokratikus centralizmus erősítésének további fontos kérdése a **népképviseleti szervek, az országgyűlés, a különböző szintű tanácsok szerepének növe-**

lése. A népképviseleti szervek a nép hatalmának megtestesítői, ezen túl fokozottabb szerepet játszanak a döntések meghozatalában, a szakapparátus ellenőrzésében. Fokozódott az országgyűlés törvényalkotói tevékenysége. A szocializmus építése során felmerülő kérdések nyílt és sokoldalú vitája alapján a kérdések sokkal nagyobb részét dönti el, szabályozza törvényerővel az országgyűlés.

Az 1975-ben leköszönt országgyűlés négy év alatt 23 törvényt hozott. Közöttük olyan nagy jelentőségű dokumentumokat, mint a tanács törvény, az alkotmány módosítása, a Minisztertanács tagjainak és az államtitkároknak a jogállását, felelősségét megfogalmazó törvény. 1972-ben fogadták el a bíróságokról és az ügyészségekről szóló törvényt. A bírósági törvény egyik nagyon fontos új vonása például, hogy megvalósította a bíráskodás egységét, mégpedig azáltal, hogy a bírósági szervezetbe olvasztotta a gazdasági és a munkaügyi bíráskodást is. A törvény szerint a bírakat a Népköztársaság Elnöki Tanácsa választja határozatlan időre. Az állampolgárok szempontjából nagy jelentőségű volt az új büntetőeljárás törvény megalkotása, amely az állampolgárok védelmének hatékony eszköze mind a társadalomelle-

nes, a rendszerrel szemben ellenséges elemek, mind a hivatali túlkapások ellen.

Rendkívül fontos törvényeket alkotott az országgyűlés a népgazdaság fejlesztésével és a szociális kérdésekkel kapcsolatban. Az egységes szövetkezeti törvény, a népgazdasági tervezésről és a külkereskedelemről szóló törvény tanúskodik erről. Különleges jelentősége van az ismert, a gyakorlatban egyre jelentősebb eredményeket hozó ifjúsági törvénynek. 1974-ben a törvényhozás középpontjába a házasságról, a családról és a gyámságról szóló törvény került. Végül 1975 elején tíz és félmillió embert érintett a hazánk társadalombiztosítási rendjét egységes jogi keretbe foglaló törvény. A törvény kimondja, hogy hazánkban a társadalombiztosítás a lakosság egészére kiterjed, és állampolgári jogon élvezhető.

Fejlődött az országgyűlés tevékenysége a kormányzati munka alkotmányos ellenőrzésében is. Növekedett a képviselőknek, illetve egyes csoportjaiknak, valamint az országgyűlés állandó bizottságainak törvényelőkészítő és ellenőrző munkája.

Az állami munka hatékonyságának fokozása szempontjából igen nagy jelentőségű intézkedés volt az új tanács törvény megalkotása. Az új tanács törvény szerint a tanácsok a szocialista állam demokratikus centralizmus alapján működő népképviselői, önkormányzati és államigazgatási szervei.

A tanácsok népképviselői jellege nem szorul magyarázatra: tagjait a 18 éven felüli felnőtt lakosság választja, tevékenységüket tanácstagi beszámolókon személyes véleménynyilvánítás útján befolyásolják, ellenőrzik, s ha erre szükség van, le is váltathatják őket a választók.

A leglényegesebb új vonás a tanácsok életében az önkormányzati jelleg kibontakoztatása. Ez döntően a tanácsok önállóságának növelését, s ami ezzel egyet jelent, a hatáskörök és tanácsai jogok decentralizálását jelenti nemcsak a helyi fejlesztési, gazdasági, kulturális ügyekben, hanem az államigazgatási feladatok ellátásában is. A tanácsok megnövekedett önállósága kifejezésre jut abban is, hogy tevékenységüket a jövőben nem elsősorban központi utasításokkal, hanem törvényekkel, jogszabályokkal kell irányítani.

Az önkormányzati jelleg abban is kifejezésre jut, hogy a tanácsok megnövekedett hatáskört kaptak a lakosságot közvetlenül

érintő államigazgatási feladatok intézésében, mindenekelőtt pedig a helyi lakosság érdekeinek érvényesítésében, főként a területfejlesztés és a kommunális szükségletek kielégítése vonalán. A felső irányítás és a helyi népképviselői, önkormányzati szerv, a tanács döntéseit a végrehajtó bizottság valósítja meg.

A tanácsokat korábban mint hatalmi-igazgatási és tömegszervezeteket fogták fel. A tanácsok ma is hatalmi szervek, hiszen döntéseket hoznak a helyi lakosság ügyeiben. Ennek kifejezésére azonban pontosabb az önkormányzati megnevezés. Igazgatási funkciójuk is megmaradt, de ennek profilja sokkal világosabb.

Tanácsaink nem a forradalom előtt, tömegszervezetekként — mint annak idején Oroszországban —, hanem felülről, rendeleti úton, jóval a szocialista forradalom győzelme után, 1950-ben jöttek létre. A személyi kultusz és annak következményeként az állami életben is jelentkező túlzott centralizmus, a szocialista demokrácia háttérbe szorítása gátolta fejlődésüket, de mint az ellenforradalom és még inkább az azt követő konszolidáció tapasztalatai megmutatták, a tanácsok így is mély gyökeret eresztettek a szocializmust építő rendszerünkben. Ennek ellenére nem váltak tömegszervezetekké, s ma már úgy látjuk, hogy erre nincs is szükség. A szocializmus építésének népi demokratikus feltételei között a tanácsok támaszkodhatnak a párt vezetésére, a **tömegszervezetek** támogatására. A tanácsok népmozgalmi hátterét a Hazafias Népfront megfelelő szintű szervei biztosítják, amelyekben testet ölt az egész lakosság összefogása a tanácsok által napirendre tűzött fejlesztési, kommunális és egyéb ügyek megoldására.

A **tanács törvény** hatálybalépése óta eltelt idő lehetőséget ad arra, hogy összefoglaljuk érvényesülésének tapasztalatait. Az 1972-es tanácsválasztások után országosan megnőtt a **testületi munka iránti érdeklődés**, bár a gyakorlatban a tanácsok — lemondva a rájuk ruházott jogok egy részéről — olyan testületi hatásköröket is átadnak a végrehajtó bizottságoknak, amelyek a tanács népképviselői, önkormányzati jellegével szorosan összefüggő feladatok megoldásával, gyakorlásával kapcsolatosak.

A tanácsok önkormányzati jellegének leglényegesebb vonása a **gazdasági önállóság, az önálló helyi gazdálkodás**. Ez azt jelenti, hogy a tanácsok — a jogszabályi keretek között — önállóan határozzák meg bevételeik felhasználásának mikéntjét, egyszó-

val önállóan gazdálkodnak. A tanácsok több évre előre megkapják a fejlesztésre fordítható anyagi kereteket, ami lehetővé teszi számukra a távlati tervezést. Lehetőségük van saját bevételeik növelésére is. A negyedik ötéves tervben a tanácsok által realizált beruházási eszközeink többsége a városok és nagyközségek fejlesztését szolgálta. Az összes tanácsai beruházások 31%-a jutott Budapest, 40%-a a megyei székhelyek, 18%-a a többi város és csak 11%-a a települések többségét alkotó községek számára. Ez utóbbiak fejlesztési lehetőségei nagyon kicsik, sok község egyáltalán nem tudja megoldani a főként kommunális jellegű, kisebb fejlesztési gondjait sem. Ez bizonyos társadalmi feszültségek forrása lehet a különböző településeken élő emberek között.

A demokratikus szabadságjogok kiterjesztése. A választójog demokratizálása

A szocialista demokrácia fejlesztésének fontos kérdése az **állampolgári jogok biztosítása**. A szocialista tulajdonviszonyok uralkodóvá válása egyrészt megszüntette a volt kizsákmányoló osztá-

lyok kiváltságos helyzetét, másrészt a szocialista építés során feleslegessé tette velük szemben a proletárdiktatúrā győzelme után alkalmazott hátrányos megkülönböztetéseket, korlátozó rendszabályokat. Ma a Magyar Népköztársaság polgárai között csak egy szempontból teszünk különbséget (sajnos korántsem eléggé), hogy hogyan állja meg valaki a helyét a munkában, milyen a magatartása, milyen mértékben segíti nagy történelmi céljaink megvalósítását.

Rendszerünk demokratizmusát és mély humanizmusát jól mutatja, hogy maximálisan figyelembe vesszük: **az egyenlő jogok gyakorlásában az egyes emberek lehetőségei különbözőek**. Ezért, bár eltöröltük a szociális megkülönböztetést az egyetemi, főiskolai felvételeknél, továbbra is fokozott figyelmet fordítunk a fizikai dolgozók tanulási szempontból hátrányos helyzetben levő gyermekeinek továbbtanulására. A nők egyenjogúságának megvalósításában az elvileg már korábban deklarált jogokat külön intézkedésekkel egészítettük ki. Arra törekszünk, hogy a munkamegosztási viszonyok következtében még meglevő tényleges egyenlőtlenségeket ellensúlyozzuk, később pedig megszüntessük.

A demokratikus jogok fontos eleme a munkájukat rendszere-

sen elvégző, a szocializmus építésén munkálkodó dolgozók törvényes védelme mind a hivatali túlkapások, mind a társadalomellenes elemekkel szemben; a bíráló joga és kötelessége, szükség esetén a bíráló védelme; a sajtószabadság, a szervezkedési és gyülekezési jog, ha nem rendszerünk ellen irányul. Ugyanakkor ügyelünk a szocialista törvényesség másik oldalának betartására is: üldözzük és törvényeinknek megfelelően büntetjük a rendszerellenes cselekményeket és a társadalomellenes bűnözőket.

1967-ben és 1970-ben jelentősen módosult, tovább demokratizálódott a választói törvény. A korábbi években (utoljára 1963-ban) az országgyűlési képviselőket lajstrom szerint, a tanács tagokat pedig egyéni választókerületenként választották. Az 1967-es választásoknál már az országgyűlési képviselőket is egyéni választókerületenként választották, emellett lehetőség volt két vagy több jelölt állítására. Az 1970-ben hozott törvény növelte a jelölőgyűlések szerepét: gyakoribbá vált a két vagy több jelölt állítása. Több jelölt esetében megszunt a sorrendiség meghatározó szerepe, s kizárólag a választókon múlt, hogy ki lesz a jelöltek közül a képviselő.

Az üzemi, munkahelyi demokrácia A kormány több jogi aktussal, kormányrendelettel szabályozta az üzemi, munkahelyi demokrácia működésének intézményes, mindenütt kötelező formáit és az üzemi szakszervezeti bizottságok ezzel kapcsolatos jogait.

Az üzemi demokrácia erősítésének fontos feltétele a vállalati **belső irányítási rendszer tökéletesítése**, ami lehetővé teszi a dolgozók fokozottabb bevonását a vállalati tervek elkészítésébe és véleményezésébe. Olyan nyilvántartási, elszámolási és információs rendszert kell kidolgozni, amely megkönnyíti a dolgozók számára az ellenőrzést, a véleménynyilvánítást és az egyes kérdésekben a döntést is. Nagyon fontos a **közgazdasági propaganda javítása, a hozzáértés fokozása**. S végül, de nem utolsósorban **demokratikus légkör** teremtése, ahol nemcsak meghallgatják, hanem — ha a bíráló igaz, a javaslat megvalósítható — a gyakorlatban is megvalósítják, erkölcsileg és anyagilag támogatják a közügyeket szívükön viselő dolgozókat.

Az MSZMP XI. kongresszusának határozata és pártunk programnyilatkozata kiemelten foglalkozott az üzemi demokrácia kérdéseivel. Megállapította, hogy **az üzemi demokrácia a szocia-**

lista demokrácia része. Fejlődésének letéteményesei a párt-, a szakszervezeti és az ifjúsági szervezetek. Mivel a munkásosztály vezető szerepét elsősorban a párt érvényesíti, szakítani kell azzal a téves felfogással, hogy az üzemi demokrácia kizárólag a szakszervezetek ügye. **Az üzemi demokrácia fejlesztésében is — a különböző társadalmi szervezetek összefogása, elvi irányítása révén — a párt játszik vezető szerepet.**

A szövetkezeti demokrácia hatóköre, a közgyűlés jelentősége is növekszik. A szövetkezeti mozgalom és vele a termelőszövetkezeti parasztság beleszólásának fontos fóruma a szövetkezeteket érintő politikai és gazdasági vonatkozású országos ügyekbe az 1967-ben létrejött Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa. A Termelőszövetkezeti Tanácsot a mezőgazdasági termelőszövetkezetek országos kongresszusa választotta, s ennek nyomán jöttek létre a területi termelőszövetkezeti tanácsok. Az MSZMP IX. kongresszusa javasolta, hogy a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa megalakulása után „az állami szervek egyeztessék a tanáccsal a termelőszövetkezetek összességét érintő alapvető gazdaságpolitikai kérdések és jogszabályok kidolgozásával kapcsolatos álláspontjukat”.

**Az alkotmány
módosítása**

A Magyar Népköztársaság 1949-ben életbe léptetett alkotmánya az elmúlt években végbement változások miatt jelentős módosításra szorult. Az alkotmány aláhúzza, hogy a hatalom jellege a proletariátus diktatúrája, de a módosításban már joggal deklarálja, hogy a **Magyar Népköztársaság szocialista állam.**

Az 1949-es alkotmány csak közvetett formában, a módosított alkotmány szövege most közvetlenül és egyértelműen fogalmazza meg, hogy a **társadalom vezető ereje a munkásosztály marxista—leninista pártja.**

A módosított alkotmány általánosságban is és külön is szól a Hazafias Népfront, valamint a szakszervezetek jelentőségéről, és a szocializmus építésében rájuk háruló feladatokról.

A módosított alkotmány kinyilvánítja, hogy a **törvényesség védelme valamennyi állami-társadalmi és szövetkezeti szerv, továbbá minden állampolgár alkotmányos kötelessége.** A már részben megvalósult, részben napirenden levő államszervezeti

módosítások — az új tanácstörvény, az új választójogi törvény — alapelvei is bekerültek az alkotmányba.

Az alkotmány módosítását, hozzáigazítását a szocialista építés során kialakult új viszonyainkhoz az MSZMP X. kongresszusa javasolta, de **nem javasolta a Magyar Népköztársaság nevének megváltoztatását** szocialista köztársasággá. Azt a véleményt képviselte, hogy előbb fel kell építeni a szocializmust, és majd ráérünk utána az ország nevének megváltoztatására. A látszólag formai kérdés eldöntése korántsem közömbös, saját és más szocialista államok tapasztalatai ugyanis azt mutatták, hogy bizonyos fejlődési szakaszokat nem lehet átugrani a szocializmus építésében. Az ilyen kísérletek mindig súlyos károkat okoztak a mozgalomnak.

IV. GAZDASÁGI ÉPÍTŐMUNKÁNK EREDMÉNYEI ÉS AZ MSZMP XI. KONGRESSZUSA A NÉPGAZDASÁG FEJLESZTÉSÉNEK FELADATAIRÓL

1. A FELSZABADULÁS UTÁNI HÁROM ÉVTIZED GAZDASÁGI EREDMÉNYEI ÉS A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS ÚJ TENDENCIÁI A FEJLETT SZOCIALISTA TÁRSADALOM ÉPÍTÉSÉNEK IDŐSZAKÁBAN

**A népgazdaság
ágazati fejlődése**

A felszabadulás óta eltelt három évtized és különösen a szocialista építés negyedszázada **felszámolta a régi rendszertől örökölt gazdasági elmaradottságot. A nemzeti jövedelem ötszörösére, az ipari termelés az 1938-as színvonal csaknem tízenegyszeresére növekedett** (ötszörösére 1962-ig, a szocializmus alapjainak lerakása időszakában, és megduplázódott az azóta eltelt 12 év alatt). Hazánk a leggyorsabban iparosodó országok közé emelkedett. Az ipar részaránya 30⁰/₀-ról 44⁰/₀-ra nőtt a nemzeti jövedelem termelésében; az iparban foglalkoztatottaké 20⁰/₀-ról 36⁰/₀-ra.

Az ipari termelés gyors növekedésén túl rendkívül jelentős körülmény **ágazati szerkezetének modernizálódása.** 1938-ban az

ipari termelésnek csaknem 30%-át az élelmiszeripar adta, s ennél alig nagyobb mértékben (mintegy 37%-kal) részesedett a nehézipar. A nehézipar aránya a szocialista építés időszakában 60%-ra emelkedett! Az elmúlt évtizedben jelentősen megnőtt az olyan modern ágazatok aránya, mint a **gépipar** (az ipari termelés 25%-a), s a szocialista építés első időszakában adottságaihoz képest aránytalanul gyorsan fejlődő bányászat és kohászat részaránya 20%-ról 15%-ra csökkent. A könnyűipar és élelmezési ipar — a fogyasztási ágazatoknak az életszínvonal emelkedésével és a mezőgazdasági termelés növekedésével kapcsolatban végbement erős fejlődése ellenére — az össztermelésnek csak 20—20%-át teszi ki.

Az ipar állóeszköz-állománya hétszeresére nőtt; az egy ipari foglalkoztatottra jutó bruttó ipari termelés csaknem háromszorosára. A két adat különbsége jelzi, hogy **a termelés növekedésének fő forrása** a 1950-es években elsősorban **az iparba áramló új munkaerő beállítása volt**. Az 1960-as években és különösen az 1970-es évek elején fokozatosan kimerültek a termelés növelésének extenzív forrásai. A gazdaságpolitika homlokterébe a gazdaság intenzív fejlesztése, a munka termelékenységének gyorsabb növelése került. Jelenlegi negyedik ötéves tervünkben (1970—1975) a termelés növekedésének már csaknem egészét a termelékenység emelkedése adja.

A szocialista építés **a mezőgazdasági termelés** növelésében nem hozott olyan gyors fordulatot, mint az iparban. Az 1960-as évek közepén a mezőgazdasági termelés mindössze 30%-kal haladta meg az 1938-as — tehát csaknem 30 évvel ezelőtti — szintet. Az évi növekedés tehát nem egészen 1%-os volt. A harmadik ötéves tervben — 1966—1970 között — elért 2,8%-os, az 1971—1973-as évek között elért 5,6%-os évi növekedés nemcsak korábbi önmagához képest, hanem a világszínvonalhoz viszonyítva is kitűnő eredménynek számít. Különösen, ha meggondoljuk, hogy a szocialista építés időszakában 47%-ról 22%-ra csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya. A növekedés tehát a termelékenység ugrásszerű emelkedésével járt együtt. Korszerű élelmiszergazdaságunk exportja a háború előttihez képest megkétszereződött és a tőkésországokba irányuló kivitelnek csaknem felét teszi ki.

A mezőgazdasági termelés ugrásszerű növekedésének alapja

a gépesítés volt. A mezőgazdaság összes vonóereje 1960 és 1973 között közel megkétszereződött, ezen belül a gépi vonóerő 3,3-szeresére növekedett. A gépesítettség teljessé vált az ipari termelési rendszerben dolgozó gazdaságokban. Ugrásszerűen emelkedett a mezőgazdaságban felhasznált vegyipari termékek (műtrágyák, gyomirtó szerek stb.) mennyisége. Az egy hektárra eső műtrágya mennyisége megkétszereződött (hatóanyagra átszámítva 1960-ban 29 kg, 1973-ban 214 kg volt). Új növény- és állatfajták terjedtek el, új nagyüzemi üzemszervezési módszerek alakultak ki.

Az ország felszabadulás előtti általános elmaradottságán belül különösen lemaradtak **a szolgáltatási ágazatok**, az ún. harmadik szektor. Az 1950-es évek elején az iparosítás terhei objektíve, irreális célkitűzései pedig szubjektíve is hátráltatták fejlődésüket. Számottevő változás itt is az 1960-as évektől kezdődött, a szolgáltatások évi 8%-os növekedésével. Az infrastrukturális, szolgáltatási ágakban foglalkoztatottak létszámának évi 2—2,5%-os, a korábban lassan növekvő eszközállomány mintegy 5%-os növekedése, a nemzeti jövedelemben gyorsan emelkedő részaránya jelzi, hogy **az ún. harmadik szektor növekedése előretörően van.**

Az életszínvonal emelkedése

A reálbérek 1973-ban az 1950-es szint 214%-át tették ki. Az összlakosság egy főre jutó reáljövedelme 81%-kal volt nagyobb, mint 1960-ban. A negyedik öt éves tervünkben a reálbérek átlag kb. 16%-os növelése mellett előtérbe kerültek a közvetett (nem munka után járó) juttatások, az életszínvonal emelésének olyan nagy horderejű kérdései, mint a **lakáskérdés** megoldása, a **többgyermekes családok és a nyugdíjasok** helyzetének javítása.

A pusztá számok azonban nem tudják megmutatni, hogy mögöttük **dolgozó népünk életviszonyainak, szociális körülményeinek gyökeres átalakulása húzódik meg.** Már pusztán az a tény, hogy a szocialista építés kezdetén a lakosság $\frac{1}{3}$ -a, ma pedig mintegy fele él városokban, a városok növekedése és városiasodása (az építkezések, a tömegközlekedés, a közművesítés előrehaladása révén) **a lakosság tekintélyes részének teljes életformaváltozásával járt együtt.** A falusi építkezések, a gépesítés a mezőgazdaságban, a villany, az ipari munka és életforma elterjedé-

se megváltoztatta a falu képét is, bár a lakosság 15—17%-a még kicsiny falvakban, tanyákon, tanyaközpontokban él.

Sokat mond népünk életviszonyainak átalakulásáról a tartós fogyasztási cikkek vásárlásának növekedése. Az 1950-es években százalékban még jóformán kifejezhetetlen volt a **háztartások gépesítése**. Ma a háztartási villamos mosógépek száma 1000 főre 221, a hűtőszekrényeké 197, a rádió, televízió 243, illetve 218, ami azt jelenti, hogy gyakorlatilag minden család vagy legalábbis a családok túlnyomó többsége rendelkezik ezekkel a legfontosabb háztartási gépekkel, illetve kommunikációs eszközökkel. Az 1960 óta eltelt 15 év alatt — a 15 éves lakásépítési tervet túlteljesítve — valamivel több mint 1 millió lakás épült. A száz szobára jutó népesség 1960-ban 250, 1970-ben 199, 1975-ben 162 volt! 1973-ban a gázzal ellátott háztartások száma meghaladta a 2 milliót, ez az összes háztartások 50 százalékát jelenti.

Mindehhez járul még a **társadalombiztosítás** kiterjesztése gyakorlatilag az egész lakosságra, az **egészségügyi szolgáltatások** javulása, a gyermekintézmények (óvoda, bölcsőde, napközi) növekvő száma, az **üdültetés**, a **turizmus** fejlődése.

A szocialista országok gazdasági együttműködésének fokozása

A szocializmus építésének hazánkban is döntő feltétele, hogy a **szocialista világrendszer keretében**, a szocialista országok nagy családjában ment és megy végbe. Nyersanyagban szegény, de iparilag és mezőgazdaságilag viszonylag fejlett országunk számára a szocialista országok támogatása — részben nyersanyag- és fűtőanyag-szállításokkal, részben pedig termékeink számára a kiterjedt szocialista piac biztosításával — **népgazdaságunk fejlődésének létkérdése**.

A termelés ágazati szerkezetének javításában — az 1950-es évek autarchiás törekvéseit leküzdve — döntő szerepet játszanak erősödő nemzetközi gazdasági kapcsolataink, mindenekelőtt a Szovjetunióval, a szocialista országokkal a KGST keretében. Mint a kicsi, de gazdaságilag viszonylag fejlett országok esetében általában, nálunk is a **nemzeti jövedelem egyre nagyobb része, jelenleg csaknem 50%-a a külkereskedelem útján realizálódik**. (1950-ben ez az arány még csak 18% volt.)

Ez a körülmény népgazdaságunkat igen sebezhetővé teszi, ezért hazánk különösen érdekelt a szocialista országok közötti

gazdasági együttműködés, a **szocialista gazdasági integráció** fejlesztésében, a KGST komplex programjának megvalósításában. Az 1960-as évek nagy fontosságú kooperációs megállapodásai — elsősorban a Szovjetunióval — kiindulópontjai lettek olyan nagy horderejű fejlesztési programoknak, mint a bauxit-alumíniumipar, a közúti járműprogram, az olefin-program stb.

Nemzetközi, mindenekelőtt szovjet kooperációs egyezményekkel több nagyüzemünk gyártmányszerkezetét sikerült kedvezően alakítani. A hajóipari megállapodás például gazdaságossá teszi a Magyar Hajó- és Darugyár gyártmányszerkezetét. A motorvonatok gyártására aláírt egyezmény révén ugyanez áll a Ganz-MÁVAG hasonló problémáira. Szovjet—magyar kooperáció keretében oldjuk meg a Csepel Autógyár, a Beloianniszi Híradástechnikai Gyár és a Hajtómű- és Festőberendezések Gyára gyártmányszerkezetét javító fejlesztési programokat.

A tervgazdálkodás tökéletesítése

A népgazdaság termelőerőinek fentebb vázolt óriási mértékű növekedése, a változó nemzetközi gazdasági viszonyok, a gazdasági fejlesztés új feltételei szükségessé, a beruházási, a külkereskedelmi és a népgazdasági mérleg egyensúlyzavarai indokolttá tették a **tervgazdálkodás rendszerének továbbfejlesztését**. Ezt a célt szolgálta az 1968 januárjában bevezetett gazdaságirányítási reform.

Az MSZMP X. kongresszusa 1970-ben az addigi, a Központi Bizottság 1972 novemberében a reform öt éves tapasztalatait értékelte. Mindkét pártfórum hangsúlyozta, hogy a tapasztalatok lényeges vonásaikban igazolták a reform helyességét, ugyanakkor azonban káros jelenségek is felléptek. Ennek megfelelően a KB 1972-es ülése a **tervszerűség erősítésére**, egyes szabályozók módosítására, a közvetlen szabályozás módszerének fokozására, a **nagyüzemek** — főként a kiemelt 50 nagyüzem — **gazdálkodási körülményeinek javítására**, a követett **árpolitika megerősítése** mellett a nagyobb árstabilitásra, pl. a hatékonyabb árellenőrzésre hozott határozatot.

A gazdasági irányítási rendszer továbbfejlesztését igazolják az eredmények: erősödött szocialista rendszerünk; meggyorsult a szocializmus éptése; tovább fejlődtek a szocialista tulajdonviszonyok és a termelőerők; növekedett szocialista vállalataink önállósága; tovább fejlődtek a szocialista tervgazdálkodás kor-

szerű módszerei. A tervgazdálkodás erősítése érdekében az országgyűlés törvényt fogadott el a **népgazdasági tervezésről**, létrejött az **Állami Tervbizottság**, nőtt a Tervhivatal hatásköre és felelőssége, fejlődött a **vállalati**, a **tanácsai tervezés**, erősödött a gazdasági munka **pártirányítása**.

2. GAZDASÁGI ÉPÍTŐMUNKÁNK FELTÉTELEI ÉS FŐ FELADATAI

**A negyedik ötéves
terv a teljesítés útján,
és az 1976/1980 közötti
évek főbb feladatai**

Pártunk helyes gazdaságpolitikája, népünk alkotó tevékenysége jelentős eredményeket hozott az elmúlt időszakban. **A nemzeti jövedelem** négy év alatt 29⁰/₀-kal és — becslések szerint — a jelenlegi ötéves terv végére mintegy 30⁰/₀-kal lesz magasabb, mint 1970-ben volt. **Az ipari termelés** 30⁰/₀-kal — tehát évi átlagban 7,5⁰/₀-kal — növekedett és 1975 végére mintegy 35⁰/₀-kal lesz magasabb, mint 1970-ben volt. **A mezőgazdasági termelés** már a negyedik év végére elérte az 5 évre tervezett 16—18⁰/₀-os növekedést. A közlekedés, szállítás eleget tudott tenni az ugrásszerűen megnövekedett követelményeknek. Az egy keresőre jutó **reálbér** öt év alatt 18⁰/₀-kal, a lakosság fogyasztása 28⁰/₀-kal nő.

A negyedik ötéves tervben meghatározott központi fejlesztési programok megindításával — amelyek a gazdaság és az ipar ágazati struktúrájának javítását irányozták elő — az átlagosnál gyorsabban növekedik a **gépipar** (közúti járműgyártás, számítástechnika), a **vegyipar** (petrolkémia), a **villamosenergia-ipar**, újjászületik a **textilipar**. Az **alumíniumtermelés**, az **építőanyag- és építőipari** termelés szintén jelentősen, de nem a tervezett mértékben fejlődött. Valamelyest lelassult a világpiacon kialakuló nyersanyag- és energiaprobléma folytán az energia-szerkezet korszerűsítése. A korábbi gyakorlatunkkal ellentétben ismét nagyobb szerephez jut a szénfelhasználás, a hazai szénbányászat.

A mezőgazdasági termelés növelése a mezőgazdaságban foglalkoztatott dolgozók számának további csökkenésével együtt valósul meg, bár a csökkenés nem lesz olyan mértékű, mint a korábbi években. Ennek egyik legfontosabb feltétele a mezőgaz-

daságban alkalmazott technika növelése, a teljes gépesítésen túl **az ipari rendszerű termelési eljárás meghonosítása.** A kukorica-termesztésben pl. az így megművelt területek nagysága már a következő ötéves tervben eléri az egymillió hektárt.

Hosszabb távra gazdaságpolitikánk fő célkitűzése, hogy az elkövetkező 15—20 évben **hazánk közepesen fejlett országból a gazdasági tekintetben legfejlettebb országok közé emelkedjen,** s ezzel megteremtsük a kommunizmus műszaki-gazdasági alapjait. Ehhez a nemzeti jövedelmet a jelenlegi két-két és félszeresére, az ipari, építőipari termelést 2,5—3-szorosára, a mezőgazdasági termelést 1,5—2-szeresére, az 1 főre jutó fogyasztást két-két és félszeresére kell emelni, úgy, hogy a növekedést teljes egészében a munka termelékenységéé biztosítsa.

Az előirányzatokat az ötödik ötéves terv időszakára (1976—1980) a következőképpen tervezik: a nemzeti jövedelem növekedése 30—32%, az ipari termelésé 33—35, az építőiparé 35—37, a mezőgazdaságé 16—18 százalékos lesz.

Gazdasági helyzetünk és az előttünk álló feladatok

Népgazdaságunk további fejlődése szempontjából döntő jelentőségű körülmény a tőkés világban kibontakozó válság, az infláció, az olaj- és energiaproblémák. Bár külkereskedelmünkben a tőkés világ alig több mint $\frac{1}{3}$ -os arányban részesedik, mégsem tudjuk teljesen függetleníteni magunkat a tőkés világpiac káros következményeitől. Jelenleg 20%-kal több árut kell kivinnünk ahhoz, hogy ugyanolyan mennyiségű terméket hozzassunk be, mint az elmúlt években. Ennek oka, hogy a világpiacon az árarányok hátrányunkra változtak. Néhány exportált termékünk ára (pl. búzáé) is növekedett ugyan, de jóval kisebb mértékben, mint az olaj és más energiahordozók, valamint az importált nyersanyagok ára. Kedvezőtlen árváltozások következtek be számunkra a szocialista piacon is, bár nem ilyen mértékben. A nemzetközi cserearányok számunkra hátrányos megváltozása folytán kedvezőtlenül alakul külkereskedelmi mérlegünk, állami költségvetésünk. Belföldi felhasználásunk meghaladja a termelést, ez pedig népgazdaságunkban egyensúlyzavart okoz. E kedvezőtlen nemzetközi tendenciák tartósan ígérkeznek — mint ahogy a KB 1974. decemberi és 1975. júliusi ülése is megállapította —, ezért a nép-

gazdaságunk helyzetében jelentkező negatív jelenségek kiküszöbölése, az adósságok megszüntetése hosszabb időt vesz igénybe.

Természetesen hiba volna ezeket a gazdasági nehézségeket eltúlozni. A szocialista világgazdaság biztos háttere, mint ahogy a lakosság ezt érzi is, garancia arra, hogy a tőkés világban tapasztalt infláció, munkanélküliség, egyáltalán a létbizonytalanság ne érintse a magyar népgazdaságot és dolgozó népünket. Az a feladatunk, hogy feltárjuk mindazokat a lehetőségeket, tartálékokat, amelyekkel ellensúlyozni tudjuk ezeket a kedvezőtlen hatásokat.

Az egyik ilyen, a gazdaságpolitikai koncepciót érintő feladatunk a beruházások mérséklésével szerényebb gazdaságfejlés elérése, valamint az életszínvonal dinamikus növekedésének bizonyos lassítása, anélkül hogy ez további előrehaladásunkat, népünk jólétét veszélyeztetné.

A másik feladat, hogy a korábban kibontakozott pozitív fejlesztési irányoknak megfelelően, még fokozottabb **erőfeszítéseket tegyünk népgazdaságunk ágazati szerkezetének további javítása érdekében.** Fűtőanyag- és energiaproblémáink megoldásában továbbra sem mondunk le a szénhidrogének arányának fokozásáról és ahogy a IV. ötéves terv során már tettük, ezután is sokkal nagyobb mértékben kell kiaknáznunk a rendelkezésünkre álló szénvagyonunkat. Hiszen a megnövekedett olajárak mellett a szénbányászat gazdaságossága is új megvilágításba került. Emellett — mint ismeretes — Pakson energiatermelésünk jelentős százalékát biztosító atomerőmű épül a Szovjetunió segítségével. Az átlagosnál gyorsabban nő az alumínium termelése, a gépiparnak a számunkra kedvező ágazatai, az építőipar és építőanyagipar termelése. A feldolgozóiparban (gépipar, textilipar stb.) nem új üzemek létesítésével, hanem a meglevő termelőberendezések rekonstrukciójával emeljük a termelést.

Rendkívül fontos az egyes üzemek gyártmánystruktúrájának olyan átalakítása, hogy valóban keresett és gazdaságosan előállítható, minél kevesebb import- (főleg tőkés import-) nyersanyag, félkész termék felhasználásával készülő árukat termeljenek. A termelés gazdaságosságának 1957 óta követett irányvonala napjainkban különleges jelentőségre tett szert.

Harmadszor, mindent meg kell tenni a pazarlás ellen, **az észszerű takarékoskodás érdekében.** Csak milliárdokkal lehet pél-

dául érzékeltetni azokat a károkat, amelyeket egy-egy nagy beruházás késedelmes beindítása okoz. Bár a kormány 1971-ben rendeletet hozott az üzem- és munkaszervezés javításáról, a határozat végrehajtása nem kielégítő. Miközben a legtöbb vállalat munkaerőhiányra panaszkodik, munkaszervezési okokból a dolgozók gyakran nincsenek ellátva munkával, a nyolcórás munkaidő valójában nincs kihasználva. Különösen takarékosan kell bánni a felemelt áron külföldről behozott fűtő- és nyersanyagokkal. Óriási összegeket lehet megtakarítani a párhuzamos beruházások kiküszöbölésével, amelyek milliókba kerülnek, és esetleg egyik helyen sem használják ki őket. Üzemeink gépi berendezéseinek alacsony kihasználtsága is sok kárt okoz, hiszen ugyanaz a többmillió gép két-három műszakban lényegesen többet tudna termelni, emellett új beruházást takarítana meg. Minden gazdasági vezető a saját munkaterületén kell hogy megvizsgálja, milyen megtakarítási lehetőségei vannak. Természetesen ésszerű takarékoságról van szó, nem olyanról, amely átmenetileg kisebb-nagyobb összeget megtakarít, perspektívában azonban nagyobb kárt okoz, mint hasznot.

Az elmúlt évek tapasztalatai ismét bebizonyították, hogy a **gazdálkodásban, a termelőmunkában** a szubjektív elemnek, a **dolgozó embernek** milyen óriási, fontos szerepe van. Éppen ezért nemcsak rendszerünk demokratizmusa vagy a jó üzemi közérzet szempontjából fontos az üzemi demokrácia erősítése. Azokban az üzemekben, ahol a dolgozókat bevonják az irányításba, ott érdekelttebbé válnak, tehát szívesebben és felelősségteljesebben vesznek részt a termelőmunkában, mert látják annak célját.

Különösen fontos napjainkban a **pártszervezetek gazdasági szervező és ellenőrző tevékenységének a fokozása, szocialista államunk gazdasági szervező munkájának erősítése**. Növelni kell az **üzemek önállóságát**, mert ez lehetővé teszi a helyi lehetőségek jobb kihasználását; ugyanakkor a központi akarat, tehát a **tervszerűség fokozottabb érvényesítésére** kell törekedni. Építeni kell az egyéni és csoportérdekekre: akik többet tesznek, jobban érvényesülhessenek, egyben meg kell gátolni, hogy az egyéni és csoportérdek a társadalmi érdeket sértse.

A szocialista gazdasági integráció fejlesztése

A KGST-ben tömörülő államok jelenleg a világ termelésének mintegy $\frac{1}{3}$ -át adják, tehát óriási gazdasági potenciállal rendelkeznek. Gazdasági fejlődésünk

jelenlegi szakaszában azonban az összefogás korábbi formái (a kereskedelmi kapcsolatok, a tervegyeztetések stb.) már nem elégségesek. A Szovjetuniót kivéve, a szűk nemzeti határok, a kicsi felvevőpiac, a fűtőanyag- és nyersanyaghiány, a párhuzamosságok a technika fejlesztésében, a tudomány alkalmazásában — ma már a gazdasági fejlődés gátjaivá váltak. Ezt a felismerést tükrözi a KGST XXV. ülészakán 1971-ben elfogadott komplex program és az 1975 júniusában megtartott XXIX. ülészak kiemelkedő fontosságú határozata a szocialista országok gazdasági együttműködésének, a szocialista gazdasági integrációnak a fejlesztésére.

Elsősorban a Szovjetunió felmérhetetlen természeti kincsei azok, amelyek — saját erőforrásaink mozgósítása mellett — lehetővé teszik, hogy áthidaljuk a világ gazdaságban jelentkező energia- és nyersanyagproblémákat. Ehhez azonban közös erőfeszítésre, így pl. az említett természeti kincsek közös kiaknázására van szükség. Néhány, már másutt említett gépipari, vegyipari együttműködési program ragyogóan bizonyítja a gazdasági összefogás ezen formáinak jelentőségét a népgazdaság további fejlesztése szempontjából.

A KGST XXIX. ülészaka meghatározta a tagállamok közötti gazdasági és műszaki együttműködés fejlesztésének alapvető irányait, egyeztetette az ezek megvalósítását szolgáló konkrét intézkedéseket. A KGST-tagállamok kölcsönös **áruforgalma** a következő ötéves terv időszakában 50%-kal növekszik a korábbi ötéves időszakhoz képest. Ez összefügg a **termelési együttműködés** különböző formáinak megvalósításával, a többi között az érdekelt országok kölcsönös erőfeszítésével létrehozott új termelőképességekkel. Közülük kettőnek van különleges fontossága: az Orenburgtól a Szovjetunió nyugati határáig húzódó hatalmas **gázvezeték** üzembehelyezésének, és a Kuba területén közös erővel feltárt **nikkel-kobalt** tartalmú érceket feldolgozó új gyáraknak.

A következő ötéves terv időszakában közös erőfeszítéssel számos nagy fontosságú és termelőképességű létesítmény jön létre,

hozzávetőlegesen kilencmilliárd transzferábilis rubel költségvetési értékben. Ezek a létesítmények elősegítik a KGST-tagállamok igényeinek kielégítését cellulózból, azbesztből, vastartal-mú nyersanyagokból, ferro-ötvözetekből, nikkelből stb.

Az életkörülmények alakulása

Az MSZMP Központi Bizottsága munkájában abból az alapelvből indul ki, hogy a szocializmus építésének együtt

kell járnia a dolgozók életszínvonalának rendszeres növekedésével, ugyanakkor az életszínvonal emelése csak több és jobb munkával, a gazdaság fejlesztésével érhető el. Más szóval, az életszínvonal növelése nem jóindulat, elhatározás kérdése, hanem csak a megtermelt értékeken alapulhat.

A negyedik ötéves terv eddigi négy évében a reálbér 13⁰/₀-kal, a reáljövedelem 21⁰/₀-kal nőtt. Nem kisebb jelentőségű, hogy a dolgozók jövedelmének reális fedezeteként kiegyensúlyozott volt és növekedett az áruellátás színvonala. A társadalmi juttatások reálértéke 55⁰/₀-kal emelkedett; gyorsabb ütemben növekedett, mint a béreké, jövedelmeké. Jelenleg minden 100 forintnyi, munka után kifizetett jövedelmet országos átlagban 36—37 forint társadalmi juttatás egészít ki. Nemzetközi viszonylatban is kiáll minden összehasonlítást a családokról, a gyermekekről, az idősekről való gondoskodásunk. 1975. július 1-vel 1,1 millió személy nyugdíj-, illetve nyugdíj jellegű ellátása emelkedett. Ugyanettől a naptól kezdve hazánkban az ingyenes orvosi ellátás és a kedvezményes gyógyszerellátás állampolgári jogon biztosított. A következő öt évben évenként egy évvel csökken a termelőszövetkezeti tagok nyugdíjkorhatára, tehát 1980-ban a férfiaknál 60, a nőknél 55 év lesz, úgy mint a munkások és alkalmazottak esetében.

A negyedik ötéves terv időszakában a 44 órás munkahét bevezetése a dolgozók 95⁰/₀-át érinti. Folytatódott az egészségre ártalmas munkahelyek korszerűsítése, a nehéz fizikai munka gépesítése, a munkavédelem fejlesztése. A IV. ötéves tervben felépített 430 000 lakással teljesítettük a 15 éves lakásfejlesztési tervet, ami azt jelenti, hogy minden harmadik magyar állampolgár új lakáshoz jutott.

Életszínvonal-politikánk középpontjában jelenleg is a **munka szerinti elosztás szocialista elvének az eddiginél hatékonyabb megvalósítása áll**: a több, a nehezebb, a minőségileg nagyobb

szakértelmet követelő munkáért nagyobb fizetést kell biztosítani. Ugyanakkor a **családi jövedelmeket közelíteni kell egymáshoz**. Ennek egyik fő eszköze a társadalmi juttatások további javítása.

Az alapvető osztályok, rétegek jövedelmét arányosan kell növelni. Meg kell szüntetni azokat a különbségeket, amelyek a munkásnők rovására az egyenlő munkáért egyenlő bér elvének a megsértésével még fennállnak. Hosszabb perspektívában a programnyilatkozat egyéni tekintetben is számol a bér- és jövedelemkülönbségek csökkenésével. Ennek alapja azonban nem valami egyenlősdí, hanem az a körülmény, hogy a tudományos és technikai forradalom vívmányainak eredményeként a végzett munka mennyisége és minősége tekintetében is közeledés megy végbe.

A programnyilatkozat kiemelt kérdésként foglalkozik a **lakáshelyzet további javításával**. A fejlett szocialista társadalom felépítése időszakában minden család önálló lakáshoz jut, ideértve a házasulandó fiatalokat is. Ez 15—20 év alatt másfél-, kétmillió lakás felépítését jelenti.

V. AZ MŠZMP XI. KONGRESSZUSA AZ IDEOLÓGIAI, KULTURÁLIS ÉLET FEJLESZTÉSÉNEK FELADATAIRÓL

A szocialista közgondolkodás erősítése

A szocializmus alapjainak lerakása új feladatokat jelentett a párt számára a kulturális és ideológiai élet továbbfejlesztésében, a szocialista közgondolkodás és közerkölcs erősítésében: ideológiai munkánk középpontjába állította a **társadalom marxista világnézeti egységének megteremtését**. Elmondhatjuk, hogy a marxista eszmék ma már egyre inkább meghatározóak társadalmunk gondolkodásában, bár még nem egyeduralkodók.

A döntő hatást az egyes osztályok és rétegek tudatának fejlődésére saját osztályhelyzetük, társadalmi létük megváltozása, a kulturális forradalom eredményei gyakorolják. Nagy jelentősége volt a tömegek eszmei-politikai arculatának átalakulásában az ellenforradalom leverésének, a mezőgazdaság szocialista át-

szervezésének, az életviszonyok rohamos fejlődésének. A párt lenini politikája visszaadta a szocializmus iránti bizalmat, a marxizmus—leninizmus hitelét.

A szocialista közgondolkodás fejlődését mutatja, hogy társadalmunkban egyre nő azoknak az embereknek a száma, akik munkájukat nem egyszerűen pénzkeresetnek, „állásnak” tartják, hanem látják jelentőségét. Üzemi munkások, tsz-tagok, értelmiségiek és alkalmazottak ezrei dolgoznak a pártszervezetek vezetőségeiben, védelmezik a köz javát mint munkásörök, önkéntes rendőrök, társadalmi ellenőrök. A szakszervezeti vezetőségek, bizalmiak, a Hazafias Népfront aktivistái, a tanácstagok tíz- és százezrei, a KISZ-fiatalok tömegei tevékenykednek társadalmi munkában. Tudatformáló munkánk, kulturális forradalmunk első három évtizede szüntelen ideológiai harcban ment végbe. Meg kellett és meg kell küzdenünk a régi rendszer által hátrahagyott súlyos **ideológiai örökséggel**. Hatott és hat az **imperialista** eszmei „**fellazítás**” is. S végül: fejlődésünk ellentmondásai, társadalmunk gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális és ideológiai élete még szükségszerűen őriz bizonyos kapitalista maradványokat — táptalajául szolgálhat és szolgál a különböző polgári, kispolgári nézeteknek.

Az elmúlt évtized során az áru- és pénzviszonyok szerepének növekedésével, a gazdaság decentralizációjával létrejött nagyobb mozgásteret kihasználva, felélénkültek a gondolkodásmód bizonyos negatív kísérőjelenségei, kispolgári magatartásformák (egoizmus, individualizmus, anyagiasság, harácsolás). Ezzel együtt az ideológiai életben is erőteljesebben jelentkeztek a kispolgári életeszményt és spontaneitást hirdető nézetek. Sokan eltúlozzák a kispolgári jelenségeket, és úgy tartják, hogy ezek váltak uralkodóvá, háttérbe szorították társadalmunkban a közösségi szellemet. A szélsőséges megítélések — nem ismerve a társadalom valóságos eszmei-politikai állapotát — akadályai a kispolgári nézetek elleni hatékony küzdelemnek.

E harcot csak úgy lehet eredményesen megvívni, ha látjuk, hogy a visszahúzó tendenciák gyökerei közül melyek következnek társadalmi-gazdasági viszonyainkból, s melyek politikánk hiányosságaiból vagy nevelőmunkánk fogyatékoságaiból. A polgári, kispolgári erkölcs és gondolkodás elleni harc tehát összetett, egyszerre több síkon folytatott, egymással szorosan össz-

szefüggő, egymást támogató tevékenység. Szoros együttműködést és összhangot feltételez a politikai döntések, a gazdasági tevékenység és az ideológiai-kulturális nevelő munka területei között. Ideológiai nevelő munkánkban az elmúlt években előtérben állt a negatív jelenségek bírálata; az utóbbi időben a marxista pozíció elsősorban már álláspontja meggyőző kifejtésére, az alkotó válaszára törekszik.

Az ideológiai nevelő munka fő feladatai Az MSZMP XI. kongresszusa ideológiai munkánk középpontjába a marxizmus pozícióinak további erősítését állította.

Kiemelkedő szerepet szánt ebben a párt, az állami, a társadalmi szervek világnézeti nevelő munkájának, amely az elmúlt években tartalmában bővült, változatosabb lett, közelebb került az élethez, a szocialista építőmunka gyakorlatához. A marxista propaganda továbbra is forradalmi elméletünk alapvető elveinek meggyőző hirdetésével mozgósít pártunk politikájának végrehajtására.

1. Minden erővel küzd a **szocialista hazafiság** erősítéséért, terjesztéséért. A hazafiság fő tartalma: harc a szocializmus felépítéséért; azonosulás a szocialista építés feladataival és részvétel azok megvalósításában; harc a nemzeti közömbösség és a nacionalizmus ellen. A szocialista hazafiság lényeges alkotóeleme a **munkás-nemzetköziség**. A proletár-, szocialista internacionalizmus a szocialista országok családjának megjelenésével új elemmel bővült, központi kérdésévé vált a forradalmi erők fő támaszához, a Szovjetunióhoz való baráti viszony.

2. Az ideológiai nevelő munka egyik legfontosabb feladata annak elősegítése, hogy a munkásosztály szemlélete és magatartása váljék az egész társadalom felfogásává és erkölcsévé. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy erősíteni kell a társadalomban a kollektívizmust, a cselekvő humanizmust. Arra kell törekedni, hogy a társadalom tagjainak munkáját, közéleti tevékenységét, magánéletét a közösségi szellem hassa át, hogy minél többen vallhassák: szocialista módon élek, dolgozom, tanulok. Vagyis nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy ideológiai nevelő munkánkban válaszoljuk meg a „hogyan élünk” kérdését, és segítsük elő a szocialista életforma kialakítását.

A „hogyan élünk” kérdésének egyik leggyakoribb mai problémája az anyagi javak megszerzése, illetve gyarapítása. A szo-

cialista tudat formálásában számolni kell az emberek anyagi érdekelttségével s azzal is, hogy ezek visszás megnyilvánulásai károsan hatnak a közösségi szellem erősítésére. Ideológiai munkánkkal, az értelmes emberi élet propagálásával azonban ellensúlyozhatók az anyagi érvényesülés túlzásai, ha azokat megalapozzák a politikai-gazdasági intézkedések. Pártunk XI. kongresszusa ezért foglalkozott olyan nagy súllyal mind a személyi tulajdon mértékével és felhasználásának módjával, mind pedig a szocialista életmód problémáival.

3. Az ideológiai tevékenység további fontos területe a vallásos világnézet elleni harc. Ez nagyon körültekintő és hosszan tartó eszmei küzdelem, melynek során kerülni kell minden olyan lépést, amely sértené a vallásos emberek érzékenységét, de egy pillanatra sem szabad lemondani a tudományos világnézet terjesztéséről. Figyelembe kell venni, hogy a küzdelem eszköze csak eszmei, ideológiai harc lehet; továbbá, hogy az esztályharc fő frontja nem a hívők és nem hívők között húzódik.

4. A két világrendszer békés egymás mellett élésének viszonyai között az eszmei harc fontos területe a „fellazítás” elleni küzdelem. A fellazítás célja, hogy eszmeileg bomlassza a szocialista országokat.

Ideológiai munkánkban — ha szükséges — adminisztratív eszközöket is alkalmazunk, de gyakorlati munkánk alapelve, hogy **eszmék ellen hatékonyan csak eszmékkel lehet küzdeni.** Az emberek nevelésében arra törekszünk, hogy meggyőzzük őket, a **nevelés célja** tehát **az egész emberi gondolkodás átformálása.** Ez pedig nem megy egyik napról a másikra, hiszen el lehet hallgattatni valakit rövid úton is, de meggyőzni több időbe, fáradságba kerül. Mégis ez utóbbi a célhoz vezető módszer. Kitartunk amellett, hogy a szocialista nevelés **tartalmát** illetően **szilárdnak és következetesnek** kell lennünk, de a **formákat** illetően **rugalmasnak és türelmesnek.** Az ideológiai harcban nem emberek, hanem a hibás nézetek ellen, éppen az emberek megnyeréséért, szövetségeseink táborának kiszélesítéséért küzdünk.

Kiemelkedő munkát végzett a párt az elmúlt években a kultúrpolitikában: átfogóan vizsgálta és tanulmányozta a **tudomány, a közoktatás, a közművelődés, a művészetek helyzetét** is.

A tudományok fejlődése

A pártnak a tudományok fejlesztésével kapcsolatos nézeteit átfogóan az 1969 júniusában megjelent tudománypolitikai irányelvek és a pártkongresszusok idevonatkozó állásfoglalásai foglalják össze. Tudománypolitikánk középpontjában annak felismerése áll, hogy korunkat a társadalmi forradalmak, a termelőerők nagyarányú növekedése mellett a **tudományok rendkívül gyors fejlődése és társadalmi szerepük fokozott növekedése jellemzi.** A szocializmus és a kommunizmus lényegéből fakadóan igényli a tudomány segítségét, s az a társadalom fejlődésének egyik legnagyobb hajtóerejévé válik. Ezért alapvető feladatunk, hogy a műszaki és a természettudományokat sokkal inkább a népgazdaság szükségletei kielégítésének szolgálatába állítsuk; a társadalomtudományokat pedig úgy befolyásoljuk, hogy azok a társadalmi fejlődés kérdéseinek napirendre tűzésével jobban segítsék elő a politikai döntések megalapozását és a tömegek eszmei-politikai nevelését.

Az irányelvek fellépnek a **politika és a tudomány szembeállításának helytelen álláspontja ellen,** s hangsúlyozzák, hogy ha napi politikai szinten nem is mindig, de a hosszabb távra szóló politikai stratégia és a társadalomtudományok között szükség-szerű az összhang. Nincsenek a politika által tiltott kutatási témák, a tudomány számára előírt következtetések. A társadalmi valóság feltárása, elemzése a szocializmus érdeke. Ugyanakkor elvárjuk, hogy a tudományok műveléséhez biztosított szabadság nagyfokú politikai felelősséggel, a társadalmi haladás iránti elkötelezettséggel párosuljon.

Az irányelvek elutasítják azokat a nézeteket, melyek szerint „többféle” marxizmus létezik. A XI. kongresszus arra hívta fel a társadalomtudomány művelőinek figyelmét, hogy következetesen lépjenek fel az antimarxista, a nem marxista nézetekkel szemben. Azzal tisztában vagyunk, hogy a társadalmi köztudatban ma még a marxizmus mellett léteznek más nézetek is, de az „... ideológiai szempontból legfontosabb kutatóhelyeken és a társadalomtudományok oktatásában a munka egyértelműen a marxizmus—leninizmus eszmei alapján folyjék”.

Országunk korlátozott anyagi erői nem teszik lehetővé, hogy a tudományok minden területén nagy erőket foglalkoztató kutatómunka folyjék. Ezért a tudomány területén is küzdeni kell

az autarchiás törekvések maradványai ellen, és csupán a tradicionálisan kiemelkedő eredménnyel művelt ágakban lehet és kell fejleszteni a tudományos kutatást. A hazai társadalomtudományoknak fontos feladata a szocialista építés elméleti kérdéseinek tudományos vizsgálata mellett a sajátosan magyar vonatkozású tudományok (például a magyar történettudomány, nyelvtudományok stb.) művelése. A tudományos megismerés más területén a nemzetközi tudományos élet eredményeire, elsődlegesen a szocialista országokkal, főként a Szovjetunióval való tudományos együttműködésre kell építeni.

A tudományos kutatómunka **extenzív fejlesztéséről át kell térni az intenzív fejlesztésre**: a kutatási ráfordításokat a nemzeti jövedelem növekedését meghaladó ütemben kell növelni, de ennek növekvő hányadát a kutatások korszerű eszközökkel való ellátására kell fordítani. A kutatók létszámának gyors ütemű növelése helyett a kutatók szakmai, ideológiai és politikai képzettségét kell fokozni.

A Tudománypolitikai Irányelvek megjelenése óta koncentráltabb, tervszerűbb lett a tudományos tevékenység, jobban kielégíti napjaink társadalmi, gazdasági, politikai igényeit. Nőtt a gyakorlatban közvetlenül hasznosított kutatási eredmények aránya. Elkészült az országos távlati tudományos terv, amely a népgazdaság hosszú távú fejlesztési tervéhez igazodva legfontosabb feladataink megoldására mozgósítja a tudomány munkásait.

A közoktatás fejlődése	A tömegek művelődésében a közoktatás óriási eredményeket ért el az elmúlt évtizedben. 1960 és 1970 között az általános iskola nyolc osztályát végzettek aránya 32,8 ⁰ / ₀ -ról 51,7 ⁰ / ₀ -ra, az érettségizetteké 8,8 ⁰ / ₀ -ról 15,6 ⁰ / ₀ -ra és a felsőfokú oklevelet szerzőké 2,7 ⁰ / ₀ -ról 4,3 ⁰ / ₀ -ra növekedett. 1973-ban az általános iskolát befejezők 84,8 ⁰ / ₀ -a tanult tovább középiskolában vagy szakmunkásképző intézetben.
-----------------------------------	---

A fejlett szocializmus megnövekedett gazdasági és ideológiai-kulturális feladatai azonban a közoktatás olyan reformját követelték meg, amely közelebb hozza az oktatás tartalmát a szocialista építés szükségleteihez, megteremti a feltételeit a korszerű alapismeretek oktatásának, a tudományos világnézeti nevelésnek. A társadalmi és népgazdasági igényekből kiindulva

szükségessé vált a szakmunkásképzés, a közép- és felsőfokú szakoktatás fejlesztése.

Az 1972 júniusában született oktatáspolitikai határozat az **általános iskolai és a szakmunkásképzést** helyezte megoldandó feladataink középpontjába. Ennek az az oka, hogy az általános iskolában történik a legfontosabb alapismeretek elsajátítása, s itt lehet idejében a legtöbbet tenni a munkás-paraszt gyermekek művelődési hátrányainak behozása érdekében. A szakmunkásképzés kiemelését a munkásosztály utánpótlásának a korszerű követelmények szerinti felkészítése indokolja.

Az általános iskolák között csökkent a színvonalbeli különbség a külvárosi munkás- és a vidéki körzeti iskolák jelentős fejlesztésével. Ezt elősegítette, hogy lényegesen (mintegy nyolcszázal) nőtt a tantermek száma. A születések számának örvendetes emelkedése folytán a jövőben nagy erőfeszítéseket kell tenni, hogy a megnövekedett tanulólétszám miatt ne romoljanak, hanem a lehetőséghez képest javuljanak is a tanulási feltételek.

Gyakorlatilag befejeződött a **szakmunkásképző iskolák szakmai tananyagának korszerűsítése**, s ennek alapján folyik az oktatás. 1974-ben az előző tanévinél 10%-kal kevesebb volt az egy szakmunkásképző-tanteremre jutó tanulói létszám, ami részben az új létesítményeknek köszönhető.

Valamennyi iskolatípusban 10—30%-kal csökkent a tananyag, ami előnyösen hatott a nevelőmunkára. Az így felszabaduló idő a kulturált szórakozást, a kollektív mozgalmi élet fejlesztését, fiatalságunk fizikai állapotának javítását szolgálja. Ugyanakkor az általános és középiskolákban fokozatosan bevezetik a világnézeti oktatást, amely a fiatalok számára megalapozza a marxista szemlélet kialakítását.

Közütatás-politikánk egyik fő kérdése a hátrányos helyzetben levő **munkás- és parasztygyermek**ek továbbtanulásának elősegítése. A nevelők és a társadalom összefogásának eredménye, hogy a X. és XI. kongresszus közötti időszakban is számottevően — 49%-ról 56%-ra — nőtt a középiskolákban tanuló munkás- és parasztygyermek aránya. A felsőoktatásban az első évfolyamra felvettek között is emelkedik arányuk, ez az 1970 évi 38,5%-kal szemben 1974-ben 41,5% volt. Politikai, pedagógiai, szociális támogatásuk a jövőben is változatlanul fontos feladatunk.

Az 1973—1974-es és az 1974—1975-ös tanévben mintegy negyedmilliónyi munkás kapcsolódott be az iskolai tanulásba, a továbbképzésbe. A munkaidőkedvezmény növelése, a rövidített, hathónapos tanfolyamok bevezetése az általános iskola osztályainak elvégzésére, a hároméves tanulmányi időben szakközépiskolai érettségire felkészítő esti és levelező tanfolyamok, ennek nyomán a megnövekedett érdeklődés a felsőoktatás iránt — a nem régen született oktatáspolitikai határozat végrehajtásának első és nem is jelentéktelen eredményei.

A közművelődés fejlesztése

Kulturális-ideológiai életünk fontos dokumentuma az MSZMP KB 1974. március 19—20-i közművelődési határozata.

A közművelődés fogalma — a korábbi népművelés helyett — a szocializmus építésének mai szakaszában pontosabban fejezi ki a vele szemben támasztott követelményeket. Magában foglalja a művelt, tudatos, a közösségért cselekvő ember nevelésének igényét, a termelés és a kultúra, a közélet és a magánélet szerves egységének megteremtésére irányuló törekvéseinket. A határozat egyrészt abból indul ki, hogy a közművelődés biztosítja az emberek számára a művelődés frontján az újabb és újabb igényekkel, követelményekkel való lépéstartás lehetőségét az iskolák elvégzése után is. Azaz: egy egész életen át lehetővé teszi a tanulást. Ugyanakkor nem is szűkül le — mint annak idején a népművelés — pusztán a kulturális ismeretközlésre, hanem mindenekelőtt az ember magatartását, cselekvését, aktivitását akarja befolyásolni. Segít a „hogyan éljünk” kérdésének megválaszolásában, a szocialista életforma, az értelmes élet kialakításában.

A közművelődésnek ez az értelmezése feltételezi a központi, állami és a helyi, tanácsai, szakszervezeti, üzemi, szövetkezeti intézmények részvállalását a munkából, a társadalmi és a kulturális mozgalmak aktív segítségét. A közművelődés szorosan kapcsolódik az iskolarendszerű felnőttoktatáshoz; a politikai képzéshez; a szakmai jellegű képzéshez és továbbképzéshez; valamint a szabad idő nem közvetlenül művelődési jellegű, hasznos eltöltéséhez (például a sporthoz, a turisztikához, a vendéglátáshoz).

A közművelődés az egész társadalomra kiterjed, ellentétben a népműveléssel, amely csak néhány, főleg falusi réteg műveltségbeli hiányának pótlásával törődött. A határozat mindenek-

előtt a munkásosztály és az ifjúság művelődésére irányítja a figyelmet. A munkásművelődés ügyét elsősorban a szocialista brigádokban már kialakult, illetve kialakuló aktív művelődési igényekkel bíró közösségekre kívánja építeni. Arra kötelezi a munkahelyi vezetést, hogy minden eszközzel segítse elő a dolgozók művelődését. Ebből a szempontból megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a nagyüzemek munkásaira. Terjeszteni és fejleszteni kell az eddig kialakult módszereket (könyvtárlátogatás, kedvezményes mozi-, színházbérlet-akció), bővíteni a kulturális lehetőségeket. A szellemi és anyagi erők koncentrálásával meg kell javítani a munkásszállások közművelődési ellátását. Az ifjúság vonatkozásában nagy hangsúlyt kell helyezni a jövő feladatára való felkészítésre.

A határozat kimondja, hogy le kell küzdeni a falunak a műveltségi színvonalban és a művelődési lehetőségekben meglevő viszonylagos hátrányát a várossal szemben. A falu gazdasági, társadalmi struktúrájának átalakulása ugyanis fokozottabb igényeket támaszt a parasztság műveltségének, politikai öntudatának, közösségi szellemének fejlesztésével szemben.

A közművelődésnek fontos szerepe van a szocialista közgondolkodás fejlesztésében a marxizmus—leninizmus terjesztésében, a világnézeti nevelőmunkában.

Különleges jelentőségük és nagy felelősségük van a tömegkommunikációs eszközöknek, a tv-nek, a rádiónak, az újságoknak, a folyóiratoknak nemcsak a politika ismertetésében és elfogadtatásában, hanem az erkölcsi nevelésben, az ízlésfejlesztésben, a szakmai és általános műveltség növelésében is. Nagy szolgálatot tehetnek a szocialista ember nevelésében közvetlen érzelmi hatóerejük révén az irodalom és más művészetek.

A művészetek fejlődése

Pártunk XI. kongresszusa megállapította, hogy az elmúlt években jelentős alkotások születtek az irodalomban, a képző- és iparművészetben, a zenében, amelyek hozzájárultak társadalmunk jó közérzetének kialakításához, a szocialista kultúra gazdagodásához. Ezek a művek arról tanúskodnak, hogy erősödik ugyan az alkotók eszmei-politikai elkötelezettsége, de még nem beszélhetünk művészeti közéletünk ideológiai egységről.

A művészeti élet fejlődése és ellentmondásai jórészt a társadalom fejlődését és ellentmondásait tükrözik. A jelentős hazai és nemzetközi sikert kiváltó alkotások összefüggnek a szocializmus építésében elért eredményekkel, a dolgozó osztályok életével, munkájával. Egyes alkotások viszont még azt mutatják, hogy szerzőik ugyan magukénak vallják a szocializmus céljait, de eszmeileg vitatható módon, polgári, kispolgári ízléssel viszonyulnak a célok megvalósításához. Ezeknek az alkotásoknak szocialista nevelő hatása alacsony fokon áll, ezért nem is segíthetik társadalmi-politikai törekvéseinket megfelelően.

A kongresszuson különösen nagy hangsúllyal vetődött fel egyes személyek, csoportok egyfajta **távlatvesztése**. Az a művészeti magatartás, amikor az alkotó a korszerűséget nem a tartalomban, hanem a formában keresi. Az új formák keresése az egyes művészeti alkotásokban nemegyszer egyes, nyugaton divatos vagy már divatját múlt „modernkedő” kísérletekhez vezet. Így **ellentmondás keletkezik a tömegek valóságos kulturális igényei és művészetünk sok terméke, irányzata között, ami annál is feszítőbb, mivel a művészeti ízlésben széles körű elmaradás mutatkozik.**

E káros jelenségek láttán sokan hajlamosak egészében elítélni a művészeti életet, és közülük egyesek pusztán hatalmi eszközökkel, adminisztratív úton akarják megoldani annak problémáit. Nyilván akad eset, amikor következetesebben és hathatósabban lehetne élni az irányítás olyan eszközeivel, mint a kiadási jog, az állami támogatás vagy a káderpolitika. De ez korántsem jelenti azt, hogy ideológiai kérdéseket meg lehetne oldani pusztán egyes művek megjelenésének betiltásával, bizonyos káderek leváltásával vagy az anyagi dotáció megvonásával. A párt abból a tételtől indult ki, hogy **a művészeti élet befolyásolása végső soron a társadalmi valóság megváltoztatásával, átformálásával történik, közvetlen irányítása pedig mindenekelőtt következetes, eszmei harcra alapszik.** Ez megfelel annak a marxista alapelvnek, amely szerint — mint korábban szoltunk róla — **eszmeiket csak vitában, eszmei harcban lehet legyőzni.** A művészeti élet irányításának a jövőben is a politikai-eszmei ráhatás a fő eszköze. Természetesen ez nem csökkenti a művészeti műhelyek, intézmények, szövetségek felelősségét abban, hogy a

szocialista elkötelezettségű, magas művészi színvonalú műalkotásokat minden módon támogassák, pártfogolják.

Pártunk felszabadulás utáni története igazolja, hogy munkáosztályunk, népünk a szocialista közösség tagjaként képes megoldani a XI. kongresszuson elfogadott Programnyilatkozatban megjelölt történelmi célunkat: a fejlett szocialista társadalom felépítését.

FONTOSABB ESEMÉNYEK (1944—1975)

- 1944. szeptember 23.** A Vörös Hadsereg felszabadítja az első magyarországi helységet, Battonyát.
- november 7.** A felszabadított területeken újjászerveződő kommunista pártszervezetek irányítására — a Szovjetunióból hazatért vezetőkől — Központi Vezetőség alakul Szegeden.
- november 30.** Az MKP közzéteszi programjavaslatát: „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja. Az MKP javaslata” címmel.
- december 3.** Megalakul a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front Szegeden.
- december 21.** Debrecenben összeül az ideiglenes nemzetgyűlés.
- december 22.** Az ideiglenes nemzetgyűlés ideiglenes kormányt választ.
- december 28.** Az ideiglenes kormány hadat üzen Németországnak.
- 1945. január 21.** Az MKP Központi Vezetősége és az SZDP Országos Vezetősége megállapodik Debrecenben a demokráciáért és a munkásegységért folytatott közös harcban.
- február 15.** Miniszteri rendelet szerint minden ötvennél több munkást foglalkoztató üzemből létre kell hozni az üzemi bizottságokat.
- február 17.** Megalakul a Szakszervezeti Világszövetség, a szakszervezetek egységes világszervezete.
- február 23—24.** Az MKP Központi Vezetősége határozatot hoz a Budapesten és Debrecenben dolgozó Központi Vezetőség egyesítésére.

1945. március 15.	Az ideiglenes nemzeti kormány rendeletet hoz a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról.
március 29.	Pusztaszeren ünnepélyesen megkezdődik a föld-reformrendelet végrehajtása.
április 4.	A Vörös Hadsereg befejezi Magyarország felszabadítását.
1945. április 25— június 26.	Az Egyesült Nemzetek Szervezetének alakuló konferenciája.
május 8.	Németország feltétel nélkül kapitulál. Európában véget ér a második világháború.
május 20—21.	Az MKP első legális országos értekezlete.
június 15.	A szakszervezetek kezdeményezésére országos újjáépítési verseny indul.
július	Angliában nagy választási győzelmet arat a Labour Party (Munkáspárt).
július 17— augusztus 2.	A Szovietunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia potsdami konferenciája.
szeptember 2.	Japán feltétel nélkül kapitulál. Véget ér a második világháború az egész világon.
október 7.	A felszabadulás utáni első községtanácsai választás Budapesten.
október 8—9.	Tömegfelvonulások Budapesten, tiltakozásul a Kisgazdapárt provokációi miatt.
november 4.	Országgyűlési választások Magyarországon.
december 6.	Az országgyűlés elfogadja az MKP-nak a bányák államosítására előterjesztett javaslatát.
1946. január 9.	Létrehozzák a Gazdasági Főtanácsot.
február 1.	Kikiáltják a Magyar Köztársaságot.
január—március	Nagvarányú paraszti tömegmozgalom bontakozik ki „Földet vissza nem adunk” jelszóval.
február 16.	Az MKP sportcsarnoki naggyűlése. Megindul a reakció elleni általános támadás.
február—március.	Országos méretű tiltakozás a közigazgatási reakció és a fasiszta uszítás ellen. Népítéletek és tömegmegmozdulások országszerte.
március 5.	Churchill Fultonban (Egyesült Államok) beszédet mond, amelyben a kommunizmus elleni harcra szólítja fel a nyugati világot.
március 5.	Megalakul a Baloldali Blokk.

1946. március 7. A Baloldali Blokk felhívására 400 000 dolgozó tüntet a Hősök terén a reakció ellen.
- március 11. A Kiszgazdapárt elfogadja a Baloldali Blokk követeléseit. Kizárja tagjai sorából a 20 legreakciósabb képviselőt.
- május 21. A Minisztertanács az MKP javaslatára elhatározza, hogy augusztus 1-én értékálló pénzt bocsát ki.
- augusztus 1. Életbe lép az értékálló pénz, a forint.
- szeptember 29—október 1. Az MKP III. kongresszusa.
- november 22. A Minisztertanács elhatározza három nagyüzem állami kezelésbe vételét.
1947. január 5. A Belügyminisztérium köztársaságellenes összekülvést leplez le.
- február 10. A szövetséges hatalmak aláírják a békeszerződést Magyarországgal.
- március 12. Truman elnök meghirdeti „segélyprogramját”, a Truman-elmet.
- május. Franciaországban és Olaszországban a kommunista minisztereket kizsorítják a kormányból.
- május 28. A Gazdasági Főtanács határozatot hoz az összes nagybank állami ellenőrzéséről.
- május 31. A Minisztertanács rendkívüli ülése a disszidált Nagy Ferenc helyett Dinnyés Lajost nevezi ki miniszterelnöknek.
- június 5. Marshall amerikai külügyminiszter meghirdeti az Egyesült Államok kölcsönjavaslatát, a Marshalltervet. Július 12—15-én 16 nyugat-európai ország elfogadja az amerikai kölcsönt. Szervezetet hoznak létre a kölcsön felhasználására.
- július 1. Az országgyűlés elfogadja a hároméves tervről szóló törvényjavaslatot.
- július 15. A kormány rendeletet hoz a Tervgazdasági Tanács és az Országos Tervhivatal létesítéséről. Megindul a hároméves terv.
- augusztus 31. Országgyűlési választások. A Magyar Függetlenségi Front pártjaira a választók 61%-a szavaz. Az MKP az ország legerősebb pártja lett.
- szeptember eleje. A jobboldali szociáldemokraták meg akarják akadályozni a Függetlenségi Front kormányának megalakulását. Tömegmozgalmak a puccskíséret ellen.

1947. szeptem-
ber 6. Az MKP nagygyűlésén 300 000 ember követeli a kormányválság megoldását.
- szeptember 18. Pártközi értekezleten a koalíciós pártok állást foglalnak a koalíciós kormány mellett.
- szeptember 30. Megalakul a Kommunista és Munkáspártok Tá-
jákoztató Irodája.
- november 29. Államosítják a nagybankokat.
- december 31. Az SZDP fővárosi végrehajtó bizottsága határo-
zatot hoz a párt jobboldala elleni harcról.
1948. február 6. Az országgyűlés elfogadja a bauxitbányák és az
alumíniumtermelés államosításáról szóló tor-
vényjavaslatot.
- február 18. Moszkvában aláírják a magyar—szovjet barátsá-
gi és kölcsönös segítségnyújtási szerződést.
- február—március. A szovjet kormány barátsági és együttműködési
szerződéseket köt Bulgáriával, Romániával, Finn-
országgal.
1948. február 25. Csehszlovákiában a kommunista párt a népi
erőkre támaszkodva teljesen kiszorítja a hata-
lomból a szocialista fejlődés akadályozóit.
- március 10. Az MKP és az SZDP összekötő bizottsága hatá-
rozatot hoz, hogy július 1-ig egyesül a két mun-
káspárt.
- március 17. Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium, Hol-
landia és Luxemburg aláírják a brüsszeli egyez-
ményt.
- március 25. Államosítják a száznál több munkást foglalkoz-
tató ipari üzemeket.
- június 12. Az MKP IV .és az SZDP XXXVII. kongresz-
susa kimondja a két párt egyesülését.
Az iskolák államosítása Magyarországon
- június 13—14. Az MDP I kongresszusa.
- december 18. Kormányrendelet jelenik meg a termelészövet-
kezetek szervezéséről.
1949. január 29. Megalakul a Kölcsönös Gazdasági Segítség Ta-
nácsa.
- március 15. Megalakul a Magyar Függetlenségi Népfront Or-
szágos Tanácsa.
- április 4. Megalakul az Észak-atlanti Szerződés Szervezete
(NATO).
- május 15. Országgyűlési választások. A népfront jelöltjeire
szavaz a választók 95,6%-a.

1949. május 23.	Megalakul a Német Szövetségi Köztársaság.
június 19.	Koholt vádak alapján eljárást indítanak Rajk László és több más kommunista vezető ellen.
augusztus 18.	Az országgyűlés törvénybe iktatja az új alkotmányt.
október 1.	Megalakul a Kínai Népköztársaság.
október 7.	Megalakul a Német Demokratikus Köztársaság.
október 10.	Megkezdődik a nagykereskedelem államosítása.
december 10.	Az országgyűlés törvényerőre emeli az első öt-éves tervet.
1950. május 11.	Az országgyűlés elfogadja a helyi tanácsokról szóló törvényjavaslatot.
június 25.	A koreai háború kezdete.
október 22.	Az első helyitanács-választás Magyarországon.
1951. február 25— március 2.	Az MDP II. kongresszusa.
május 17.	Az országgyűlés elfogadja a módosított ötéves tervtörvényt.
november 30.	Az MDP Központi Vezetősége határozatot hoz a jegyrendszer megszüntetéséről, bizonyos élelmiszerek, ruházati és más fontos cikkek árának emeléséről, a bérek és fizetések emeléséről.
1952. március 20.	A Nép gazdasági Tanács határozatot hoz a mezőgazdasági termények és termékek szabad felvásárlásáról.
július 8.	Az egyetemeken önálló marxista—leninista tan- székek alakulnak.
október 5—14.	Az SZKP XIX. kongresszusa.
1953. március 5.	Sztálin halála
május 17.	Országgyűlési választások. A Magyar Független- ségi Népfontra adta szavazatát a választók 98,2%-a.
június 27—28.	Az MDP Központi Vezetősége feltárja a szocia- lista építés során elkövetett hibákat, azok okait, és meghatározza a párt irányvonalát.
július 3.	Nagy Imre, a kormány új elnöke ismerteti az országgyűlésen az új kormányprogramot.
július 11.	A budapesti pártaktíva értekezlete a Központi Vezetőség június 27—28-i ülésének határozatáról.
július 27.	Fegyverszünet Koreában.

1954. április 26—
július 21.
május 24—30.
november 28.
1955. március 2—4.
április 14.
május 11—14.
december 14.
1956. február 14—25.
július 18—21.
október 23.
október 23—
november 4.
október 29—
november 6.
november
november 4.
november 6.
november 30.
- Értekezlet Genfben. A tárgyalások eredménye-
ként Vietnamban megkötik a fegyverszünetet.
Az MDP III. kongresszusa.
Országos tanácsválasztások.
- Az MDP Központi Vezetősége határozatot hoz a
jobboldali jelenségek elleni harcról.
Az MDP Központi Vezetőségének ülése kizárja
Nagy Imrét a Politikai Bizottságból, a Központi
Vezetőségből, és visszahívja minden párt- és ál-
lami funkcióból.
Varsóban aláírják a barátsági és kölcsönös se-
gítségnyújtási szerződést az európai szocialista
országok. (Varsói Szerződés) Megalakítják fegy-
veres erőik közös parancsnokságát.
Magyarországot felveszik az ENSZ-be.
- Az SZKP XX. kongresszusa.
Az MDP Központi Vezetőségének ülése. A KV
határozatot hoz a szektás, dogmatikus hibák és
a jobboldali elhajlás ellen, fellép az ellenforra-
dalmi jelenségekkel szemben. Rákosi Mátyást
felmentik főtitkári és politikai bizottsági tisztsé-
ge alól.
Tüntetés Budapesten, ami ellenforradalmi fegy-
veres felkelésbe torkollik.
Ellenforradalom Magyarországon.
- Izrael, Nagy-Britannia és Franciaország agresz-
ziója Egyiptom ellen.
Megalakul a Magyar Szocialista Munkáspárt.
Kádár János vezetésével megalakul a forradalmi
munkás-paraszt kormány.
A Szovjetunió segítséget nyújt a forradalmi
munkás-paraszt kormánynak az ellenforrada-
lom leveréséhez.
Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága felhívást
intéz a magyar kommunistákhoz, amelyben a
párt erőinek összefogására szólít fel, ismerteti a
párt elvi alapjait és feladatait.
Kubában Fidel Castro vezetésével fegyveres fel-
kelés kezdődik.

1956. december 2—5.	Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának határozata elemzi az ellenforradalom okait és kijelöli a soron levő feladatokat.
1957. február 19. február 26.	Az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletet hoz a munkásőrség felállításáról. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának ülése elemzi a decemberi párthatározat óta eltelt idő eredményeit, kiegészíti a párt vezető szereit.
március 25.	Megalakul az Európai Gazdasági Közösség, a Közös Piac.
március 29— április 14.	Az MSZMP nagygyűlései Budapesten és a megyei székhelyeken.
május 1.	Több százezres nagygyűlés a Hősök terén.
május 17.	Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága határozatot hoz az 1959-ben kezdődő hároméves terv alapelveiről.
június 27—29.	Az MSZMP országos értekezlete összegezi az ellenforradalommal szemben vívott harc tapasztalatait, és kitűzi a szocialista építés soron levő feladatait.
november 14—19.	A szocialista országok kommunista és munkáspártjainak moszkvai értekezlete.
1958. április 2—10.	Szovjet párt- és kormányküldöttség tartózkodik Magyarországon.
november 16.	Országgyűlési és tanácsválasztások. A szavazatok 99,6%-a esik a Hazafias Népfront jelöltjeire.
1959. január 1. január 27— február 5.	Kubában győzelmet arat a népi forradalom. Az SZKP XXI. rendkívüli kongresszusa.
február—március. április 10.	A termelészövetkezeti mozgalom fellendülése. A kormány bejelenti, hogy az ország szántóterületének 49%-a tartozik a szocialista szektorhoz.
november 21—24.	A 17 európai tőkésország kommunista pártjainak értekezlete Rómában.
november 30— december 5.	Az MSZMP VII. kongresszusa.

1960. július 20—27. november.	A szocialista országok kommunista és munkáspártjai képviselőinek értekezlete Bukarestben. 81 kommunista és munkáspárt moszkvai értekezlete.
1961. január 19.	Az MSZMP Központi Bizottsága megállapítja, hogy a mezőgazdaságban is uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok.
április 12.	Jurij Gagarin végrehajtja az első űrrepülést.
september 12.	Az MSZMP Központi Bizottsága határozatot hoz a magyar népgazdaság fejlesztésének második ötéves tervéről.
október 17—31.	Az SZKP XXII. kongresszusa.
1962. június 6—7.	A KGST-ben részt vevő országok kommunista és munkáspártjai képviselőinek moszkvai értekezletén elfogadják a szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelveit.
augusztus 14.	Az MSZMP Központi Bizottsága határozatot hoz a személyi kultusz éveiben a munkásmozgalomban részt vevők ellen indított törvénysértő perek lezárásáról.
november 20—24.	Az MSZMP VIII. kongresszusa.
1964. február 14.	Az SZKP Központi Bizottságának plénuma elfogadta „Az SZKP harca a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért” című dokumentumot.
február 20—22.	Az MSZMP Központi Bizottsága állást foglal a nemzetközi kommunista mozgalom egységének megszilárdítása mellett.
október 15.	Ny. Hruscsovot felmentették az SZKP első titkári és a kormány elnöki tisztsége alól. Az SZKP első titkára L. I. Brezsnyev, a minisztertanács elnöke Koszigin lett.
november.	A latin-amerikai kommunista pártok képviselőinek értekezlete Havannában.
december.	Az arab országok kommunista pártjainak értekezlete.
december 5.	Az MSZMP Központi Bizottságának ülése határozatot hoz a népgazdaság feladatairól.
1965. március 10	19 kommunista és munkáspárt képviselőinek konzultatív találkozója Moszkvában.
június 1—3.	Az európai tőkésországok 11 kommunista pártja képviselőinek értekezlete Brüsszelben.

1966 január 3—14.	Az afrikai, ázsiai és latin-amerikai országok szolidaritási értekezlete.
március 29.	Az SZKP XXIII kongresszusa.
november 28— december 3.	Az MSZMP IX kongresszusa.
1967. március 17.	Országgyűlési választások Magyarországon.
április 20—22.	A termelőségvetkezetek I. országos kongresszusa.
április 21.	Görögországban jobboldali jellegű katonai puccsal a hadsereg vette kezébe az ország irányítását
április 24—26.	Az európai kommunista és munkáspártok értekezlete Karlovy Varyban.
1967. június 5.	A közel-keleti válság fegyveres konfliktussá fajult Súlyos szárazföldi és légi harcok kezdődtek Izrael és az arab országok között, melynek során Izrael jelentős területeket foglalt el az EAK-ban és Jordániában.
1968 február 26— március 5.	Kommunista és munkáspártok konzultatív találkozója Budapesten.
április 9.	17 párt részvételével megnyílt Rómában a földközi-tengeri országok kommunista pártjainak és antiimperialista szervezeteinek értekezlete.
május 10.	Párizsban megkezdődtek az előzetes tárgyalások a Vietnami Demokratikus Köztársaság és az Egyesült Államok képviselői között.
május 13.	Franciaországban óriási méretű munkás- és diák-tüntetések. országos általános politikai és gazdasági sztrájkmozgalmak kezdődtek.
július 1.	A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia aláírták az atomsorompó-szerződést.
július 4.	Öt szocialista ország párt- és kormányvezetői tanácskozásra ültek össze Varsóban. A tanácskozás részvevői közös levelet intéztek a CSKP KB elnökségéhez.
július 29.	A Tisza melletti Cierna (Ágcsernyő) helységben megbeszélés kezdődött a CSKP KB elnöksége és az SZKP KB Politikai Bizottsága között.
augusztus 3.	Hat szocialista ország kommunista és munkáspártjainak képviselői megbeszélést tartottak Pozsonyban.

1968. augusztus 21. A Varsói Szerződés szervezetéhez tartozó öt ország csapatai bevonultak Csehszlovákiába, hogy segítséget nyújtsanak a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban az ellenforradalmi fordulat veszélyének feltartóztatásához.
- augusztus 27. Az SZKP és a CSKP párt- és állami vezetőinek megállapodása a csehszlovákiai helyzet normalizálásáról.
- november 6. A republikánus Nixont választották az Egyesült Államok új elnökévé.
1969. február 8—11. Bolognában ülésezett az Olasz Kommunista Párt XII. kongresszusa.
- április 1—25. Pekingben ülésezett a KKP IX. kongresszusa.
- június 5—17. A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása Moszkvában.
- július 5. A francia elnökválasztás második fordulójában Georges Pompidou-t választották meg.
- augusztus 6—12. Bukarestben ülésezett a Román KP X. kongresszusa.
- szeptember 3. 79 éves korában elhunyt Ho Si Minh, a Vietnami Demokratikus Köztársaság elnöke, a Vietnami Dolgozók Pártja KB elnöke, a nagy forradalmár és hazafi.
- szeptember 21. Az NSZK-ban a Bundestag 251:235 arányban a szociáldemokrata Willy Brandtot választja kancellárrá.
- november 17. Helsinkiben megkezdődtek a Szovjetunió és az Egyesült Államok előzetes tárgyalásai a hadászati fegyverkezés korlátozásáról.
1970. február 18. Az MSZMP KB határozata az ifjúsági és a nőpolitikai munka helyzetéről, feladatairól.
- február 27. Az indiai kormány törvényjavaslatot terjeszt a parlament elé az ország 14 vezető bankjának államosításáról.
- március 4. Moszkvában, Londonban és Washingtonban letétbe helyezik az atomsorompó-szerződés ratifikációs okmányait, életbe lép a szerződés.
- március 18. Jobboldali államcsínnnyel megfosztják tisztségétől Norodom Szihanuk kambodzsai államfőt.
- április 16. Az MSZMP KB határozata a tanácsi munka és a választási rendszer továbbfejlesztéséről.

1970. május 1.	Az amerikai csapatok a dél-vietnami egységekkel közvetlen hadműveletet indítanak Kambodzsában.
június 18.	Nagy-Britanniában a parlamenti választásokon vereséget szenved a Munkáspárt. A Konzervatív Párt alakít kormányt.
augusztus 12.	Moszkvában aláírják a szovjet—nyugatnémet szerződést
szeptember 4.	A chilei elnökválasztáson a Népi Egység jelöltje: Salvador Allende kapja a legtöbb szavazatot.
szeptember 7.	Indiában rendelettel megszüntetik a maharadszák évi járadékát, és eltörlik kiváltságait.
szeptember 28.	Elhunyt Gamal Abdel Nasszer, az EAK elnöke.
október 15.	Az Egyiptomban megtartott népszavazáson Mohammed Anvar el-Szadatot választják meg az EAK új elnökévé.
november 8.	A kairói hármas csúcstalálkozón Egyiptom, Líbia, Szudán vezetői elhatározzák a hármas államszövetség kidolgozását.
november 23—28.	Az MSZMP X kongresszusa.
december 7.	Varsóban aláírják a lengyel—nyugatnémet egyezményt. Az egyezmény első cikkelye tartalmazza az Odera—Neisse-határ végleges elismerését, és annak kijelentését, hogy a jövőben sem fognak egymással szemben területi igényeket támasztani.
december 14.	Lengyelország néhány városában tüntetések robbannak ki a meggondolatlan gazdaságpolitikai intézkedések miatt.
december 20.	Varsóban a LEMP KB hetedik teljes ülése elfogadja W. Gomulka lemondását. Az első titkári tisztségre megválasztják E Gierke elvtársat. Az ország egész területén helyreáll a rend és nyugalom.
december 21.	Chilében államosítják a rézbányákat.
1971. január 31.	Az Egyesült Államok és a saigoni rezsim intervenciót indít Laosz déli területei ellen.
március 30— április 9.	Az SZKP XXIV. kongresszusa.
április 20.	Megkezdődött a Bolgár KP X. kongresszusa.
április 25.	Országgyűlési képviselő- és helyi tanácstag-választások Magyarországon.

1971. május 4. Az NSZEP KB 16. ülésén W. Ulbricht elvtárs — korára való tekintettel — felmentését kérte első titkári funkciója alól. Erich Honecker elvtársat választják meg első titkárrá.
- május 25. Megkezdte tanácskozását a Csehszlovák KP XIV. kongresszusa.
A Szovjetunió és Egyiptom barátsági és együttműködési szerződésének megkötése.
- június 15. Berlinben megkezdődött az NSZEP VIII. kongresszusa.
- augusztus 2. A szocialista országok vezetőinek krími értekezlete.
- augusztus 8. Új-Delhiben szovjet—indiai barátsági és együttműködési szerződésének megkötése.
- szeptember 3. A Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok, Anglia és Franciaország nagykövetei aláírják a Nyugat-Berlinről szóló egyezményt.
- október 26. Az ENSZ közgyűlése megszavazta Tajvan kizárását és a Kínai Népköztársaság felvételét az Egyesült Nemzetek Szervezetébe.
- október 28. Az angol alsóház jóváhagyja Nagy-Britanniának a Közös Piachoz való csatlakozását.
- december 3—16. Háború India és Pakisztán között.
- december 6. Varsóban megkezdődött a LEMP VI. kongresszusa.
- december 9. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség VIII. kongresszusa.
- december 16. Daccában megalakul a Bengáli Népi Köztársaság kormánya.
- december 22. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa Kurt Waldheimet választja a világszervezet főtitkárává.
- december 24. Olaszországban Giovanni Leone volt kereszténydemokrata szenátort köztársasági elnökké választják.
1972. január 22. Nagy-Britannia, Dánia, Írország Brüsszelben aláírta a Közös Piachoz való csatlakozásról szóló szerződést.
- január 28. Az ENSZ történetében először az afrikai kontinensen — az etióp fővárosban — ült össze az ENSZ Biztonsági Tanácsa, hogy elsősorban afrikai ügyekkel foglalkozzon.

- 1972. február 18.** Megkezdte munkáját az Egyesült Államok Kommunista Pártjának XX. kongresszusa.
- február 21—28.** Nixon elnök látogatást tett a Kínai Népköztársaságban.
- március 13.** Milánóban megkezdődött az Olasz Kommunista Párt XIII. kongresszusa.
- március 31.** Helsinkiben megkezdődött a Finn Kommunista Párt XVI. kongresszusa.
- április 9.** Bagdadban 15 évre szóló szovjet—iraki barátsági és együttműködési szerződést írtak alá.
- április 10.** Moszkvában, Londonban és Washingtonban egyidejűleg egyezményt írtak alá, melynek értelmében az aláíró országok lemondanak a biológiai fegyverek alkalmazásáról.
- április 19.** Összeült a magyar országgyűlés, megtárgyalta az 1949. évi XX. törvénynek, népköztársaságunk alkotmányának módosításáról, valamint az egészségügyről szóló törvényjavaslatot.
- május 8.** A Nixon-kormány bejelentette, hogy a VDK összes kikötőinek elaknásztására és az ország bombázásának fokozására adott parancsot.
- május 12.** Chile népi kormánya államosította az ITT észak-amerikai monopólium tulajdonában levő chilei telefontársaságot.
- május 18.** Életbe lépett a tengerfenék atommentesítéséről megkötött szerződés, melyet a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia írt alá.
- május 22.** A ceyloni nemzetgyűlés új alkotmányt fogadott el, melynek értelmében az állam kapcsolatai Nagy-Britanniával megszűnnek, a szabad, független köztársaság neve: Sri Lanka Köztársaság.
- május 22—29.** Szovjet—amerikai csúcstalálkozó Moszkvában.
- május 28.** Az NDK fővárosában, Berlinben aláírták a két német állam első nemzetközi jogi érvényű szerződését, a közlekedési szerződést.
- június 1.** Irakban és Szíriában államosították az Iraq Petroleum Companyt.
- június 27.** A Francia Kommunista Párt és a Szocialista Párt közös kormányprogramot fogadott el.
- június 30.** A chilei kormány felvásárolta a Dél-amerikai Bank részvényeinek 71,5%-át, ezzel az ország második legnagyobb bankhálózata állami tulajdonba ment át.

1972. július 5.	Bonnban hosszú lejáratú szovjet—nyugatnémet gazdasági együttműködési szerződést írtak alá.
július 11.	A KGST 26. ülészakán Kubát felvette tagjai közé.
július 27.	Párizsban 27 európai kommunista és munkáspárt képviselői Vietnam-konferenciát tartottak.
szeptember 27.	Megkezdte munkáját a Csehszlovák Szocialista Ifjúsági Szövetség első országos kongresszusa.
október 18.	Washingtonban aláírták az amerikai—szovjet kereskedelmi keretmegállapodást.
november 8.	A pakisztáni kormány bejelentette, hogy kilép a SEATO-ból.
november 14—15.	Ülést tartott az MSZMP Központi Bizottsága. Az ülés napirendjén a X. kongresszus határozatainak végrehajtásáról és a tennivalókról szóló beszámoló, valamint az 1973. évi népgazdasági terv és az állami költségvetés irányelveinek megvitatása szerepelt.
december 13.	Megnyílt a Francia Kommunista Párt XX. kongresszusa.
december 21.	Az NDK és az NSZK megbízottai aláírták a két német állam alapszerződését.
1973. január 15.	Nixon amerikai elnök elrendelte a VDK elleni katonai akciók teljes beszüntetését.
január 27.	Párizsban aláírták a vietnami háború befejezéséről és a béke helyreállításáról szóló egyezményt.
február 21.	Laoszban életbe lépett a tűzszünet.
március 2.	Aláírták a nemzetközi Vietnam-konferencia okmányát.
március 29.	Vietnamban befejeződött az amerikai csapatok kivonása és a hadifoglyok cseréje.
április 15.	Tanácsválasztásokat tartottak hazánkban.
április 16.	Az amerikai légierő felújította bombázásait Laosz felszabadított területei ellen.
május 21.	A Bengáli Népi Köztársaságban megtörtént az első földosztás.
június 16—25.	Szovjet—amerikai csúcstalálkozó. L. Brezsnyev, az SZKP főtitkára hivatalos látogatáson az Egyesült Államokban tartózkodott. A csúcstalálkozó eredményeként 9 szovjet—amerikai megállapodást írtak alá.

1973. június 20.	Bonnban parafálták a Csehszlovák Szocialista Köztársaság és az NSZK kapcsolatainak normalizálásáról szóló szerződést, amely semmisnek nyilvánítja az 1938. szeptember 29-i müncheni egyezményt.
július 3—7.	Az európai biztonsági és együttműködési konferencia első, külügyminiszeri szakasza Helsinkiben.
július 28— augusztus 5.	A X. Világifjúsági Találkozó Berlinben.
július 30—31.	A szocialista országok kommunista és munkáspártjainak vezetői tanácskozást folytattak a Krím-félszigeten.
július 30.	Magyarország teljes jogú tagként belépett a GATT-ba (Általános Kereskedelmi és Vámegyezmény).
július 31.	Kanada beszüntette működését a Vietnami Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottságban, helyét augusztus 10-től Irán vette át.
augusztus 1.	Meghalt Walter Ulbricht, a NSZEP PB tagja, az NDK Államtanácsának elnöke.
augusztus 15.	Az Egyesült Államok beszüntette Kambodzsa bombázását.
augusztus 24—28.	A Kínai Kommunista Párt X. kongresszusa.
szeptember 11.	Chilében reakciós katonai junta vette át a hatalmat. A puccsisták megölték Salvador Allendét.
szeptember 18.	Felvették az ENSZ-be az NDK-t és az NSZK-t.
szeptember 18— 1975. július	Az európai biztonsági és együttműködési értekezlet második szakasza.
október 6.	A Közel-Keleten újabb háború robbant ki az egyiptomi—izraeli és a szíriai—izraeli tűzszüneti vonalak mentén. (Ez a negyedik közel-keleti háború.)
október 25.	Moszkvában megnyílt a béke-világkongresszus.
október 30.	Bécsben megkezdődött a közép-európai fegyveres erők és fegyverzet csökkentésével foglalkozó nemzetközi konferencia.
november 11.	A Kairó—Szuez főút vonal mentén izraeli—egyiptomi egyezményt írtak alá a tűzszünet végrehajtásáról.
december 21.	A Magyar Népköztársaság nagyköveti szinten diplomáciai kapcsolatot létesített az NSZK-val.

1973. december 21. Genfben megnyílt a közel-keleti békekonferencia.
1974. január 17. Megállapodás jött létre az egyiptomi és az izraeli csapatok szétválasztásáról.
- január 21. A szovjet külügyminisztérium jegyzékben tiltakozott a kínai hatóságoknak a pekingi szovjet nagykövetség néhány alkalmazottjával szemben tanúsított magatartása miatt.
- január 26—28. Az európai tőkésországok kommunista pártjainak értekezlete Brüsszelben.
- február 21. Jugoszláviában életbe lépett az ország új alkotmánya.
- március 3. Befejeződött az egyiptomi—izraeli csapatok szétválasztásának utolsó szakasza.
- március 19—20. Ülést tartott az MSZMP Központi Bizottsága. Jelentést fogadtak el a munkásosztály helyzetéről, a közművelődés helyzetéről és fejlesztésének adatairól.
- március 27—28. A Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek Katonai Tanácsa Budapesten ülésezett.
- április 17—18. A Varsói Szerződés tagállamainak Politikai Tanácskozó Testülete Warsóban tárgyalt; nyilatkozatot fogadtak el a vietnami, a közel-keleti és a chilei helyzetről.
- április 25. Portugáliában a hadsereg haladó erőt megdöntötték a fasiszta diktatúrát.
- május 27—30. A Jugoszláv Kommunisták Szövetségének X. kongresszusa.
- május 31. Genfben Szíria és Izrael képviselői aláírták a csapatszétválasztásról szóló egyezményt.
- június 28—
július 3. Szovjet—amerikai csúcstalálkozó Moszkvában.
- július 1. Budapesten megalakult az Állami Ifjúsági Bizottság.
- július 10. Megalakult az Országos Közművelődési Tanács.
- július 15. Görög katonatisztek államcsínyt hajtottak végre Cipruson.
- július 20. Török csapatok szálltak partra Cipruson.
- július 24. Lemondott a görög katonai junta, új, polgári jellegű kormány alakult.
- augusztus 9. Lemondott Nixon, az Egyesült Államok elnöke, utóda az addigi alelnök, Gerald Ford lett.

1974. szeptember 11.	Etiópiában a katonai koordinációs bizottság megfosztotta a hatalomtól Hailé Szelassziét és átvette az államhatalom gyakorlását.
október 12.	Az ENSZ-közygűlés megfigyelői státust biztosított a KGST-nek és az Európai Gazdasági Közösségnek.
október 16.	Varsóban megkezdődött 28 európai kommunista és munkáspárt háromnapos konzultatív találkozója.
október 19—21.	Lisszabonban megtartották a Portugál Kommunista Párt VII., rendkívűli kongresszusát.
november 23—24.	Szovjet—amerikai csúcsstalálkozó Vlagyivosztokban.
november 25—29.	A Román Kommunista Párt XI. kongresszusa.
december 4.	Párizsban 5 évre szóló szovjet—francia gazdasági együttműködési megállapodást írtak alá.
december 19.	Budapesten megnyílt az európai kommunista és munkáspártok konzultatív tanácskozása.
1975. január 13—17,	Pekingben tízéves szűnet után ülést tartott az Országos Népi Gyűlés; a parlament módosította az alkotmányt.
január 25.	Bangladesben elnöki kormányzasi rendszert vezettek be, a köztársaság elnökévé Mudzsibur Rahmant választották.
február 4.	Moszkvában háromnapos tárgyalássorozat kezdődött a KGST Titkársága, és az EGK Bizottsága vezető munkatársai között.
március 11.	Portugáliában meghiúsították a reakciós katonatisztek puccskísérletét. A MFA létrehozta a Legfőbb Forradalmi Tanácsot, mely Portugália legfelsőbb törvényhozó szerve lett.
március 17—22.	A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusa.
április 25.	Parlamenti választások Portugáliában.
április 30.	A DNFF győzelme. Egész Dél-Vietnam felszabadulása.
június 15.	Országgyűlési választások Magyarországon.
július 15—28.	A SZOJUZ—APOLLO űrprogram végrehajtása
július 30—augusztus 1.	Az európai biztonsági és együttműködési értekezlet zárószakasza. 35 ország legmagasabb szintű politikai vezetői aláírták Helsinkiben a záróokmányt.

TARTALOM

Első téma

A második világháború után kialakult erőviszonyok legfontosabb tényezői. A szocialista világrendszer kialakulása 3

I. A nemzetközi erőviszonyok gyökeres megváltozása a második világháború eredményeként. A szocialista, demokratikus, anti-fasiszta erők megnövekedése 5

II. A világméretű forradalmi folyamat kibontakozása és győzelme a második világháborút követő években 15

 1. A Szovjetunió fejlődése a háború befejezése után az 1950-es évek elejéig 16

 2. A népi demokratikus forradalmak győzelme Európában és Ázsiában 30

 3. Munkás- és demokratikus mozgalmak Nyugat-Európában a háborút követő években 49

 4. A nemzeti felszabadító mozgalmak erősödése a gyarmatokon. A gyarmati rendszer válságának elmélyülése. Új nemzeti államok keletkezése 54

III. A két külpolitikai vonal kialakulása és küzdelme a második világháború után. A világforradalmi folyamat visszaszorítására irányuló imperialista politika veresége 59

Második téma

Magyarország felszabadulása és a népi demokratikus forradalom győzelme (1944—1948) 77

I. Magyarország felszabadulása, a néphatalom létrejötte, az agrár-forradalom 79

II. Az MKP a forradalom vívmányainak megvédéséért és továbbfejlesztésért	89
III. A forradalom szocialista tartalmának erősödése és betetőzése. A proletárdiktatúra győzelme hazánkban	102

Harmadik téma

A szocialista világrendszer fejlődése az 1940-es évek végétől napjainkig	121
--	-----

I. A Szovjetunió gazdasági-társadalmi fejlődése az 1950-es évek közepétől napjainkig. A Szovjetunió külpolitikája	124
1. Az SZKP politikája 1953 és 1956 között	124
2. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX kongresszusa. A Szovjetunió fejlődése az 1950-es évek második felében	132
3 A szocialista társadalom további tökéletesítése és a kommunizmusba való fokozatos átmenet a Szovjetunióban (1959-től napjainkig)	145
II. Az európai és ázsiai szocialista országok fejlődése az 1940-es évek végétől napjainkig. Forradalom Kubában	170
1. Az európai szocialista országok fejlődése	170
2. Az ázsiai szocialista országok és Kuba fejlődése	206

Negyedik téma

A fejlett tőkésországok munkásmozgalmának helyzete, kommunista pártjaik előtt álló feladatok	221
--	-----

I. A fejlett tőkésországok gazdaságának új vonásai az 1950-es évek elejétől napjainkig	223
1. A tőkés gazdaság új vonásai	223
2. A kapitalista társadalom osztályszerkezetének változásai	235
3. A politikai rendszer reakciósságának fokozódása a mai kapitalizmusban	239
4. Az imperialista külpolitika főbb jellemző vonásai	241
5. A tömegek helyzete, tudatának, szervezetségének és harcainak színvonala	248
II A fejlett tőkésországok kommunista pártjainak stratégiája és taktikája	254
1 A kommunista pártok politikája a negyvenes évek végétől az ötvenes évek közepéig	254
2. A kommunista pártok stratégiája napjainkban	256

Ötödik téma

Az új független államok társadalmi-politikai fejlődésének kérdései. Szerepük korunk fő kérdéseinek megoldásában 271

I. Az új független országok fejlődése és népeik harcának feltételei az 1950-es évek második felétől napjainkig 273

 1. A volt gyarmati és félgyarmati országok gazdasági helyzete és viszonyai 275

 2. A volt gyarmati és félgyarmati országok társadalmi és osztályviszonyai 284

 3. A volt gyarmati és félgyarmati országok politikai viszonyai. A tömegek helyzete, szervezettsége és politikai felkészültsége 292

II. A volt gyarmati és félgyarmati országok fejlődésének útjai. A forradalmi stratégia és taktika 307

Hatodik téma

A kommunista és munkáspártok harca az egységért és a harmadik világháború elhárításáért 321

I. A kommunista pártok közös nemzetközi stratégiája. Nézeteltérések a kommunista mozgalomban. Harc az egység helyreállításáért ... 323

II. Harc a világháború elhárításáért, az imperializmus agresszív erőinek megfékezéséért 340

Hetedik téma

A proletárdiktatúra létrejötte és a szocializmus alapjainak lerakása Magyarországon (1948—1962) 351

I. A szocializmus építésének megkezdése, első eredményei 353

 1. A szocialista építés első eredményei. A párt politikájában bekövetkezett szektás fordulat következményei 354

 2. A hibák következetlen feltárása. A pártegység megbomlása (1953—1956) 363

II. Az 1956 október—novemberi ellenforradalmi lázadás és a szocialista konszolidáció 375

 1. Az ellenforradalom leverése és a konszolidáció 382

III. A szocialista építés meggyorsítása. A szocializmus alapjai lerakásának befejezése 398

A fejlett szocialista társadalom építésének útján	409
I A szocialista építés új szakasza	411
II. Az MSZMP XI. kongresszusa a társadalmi viszonyokról, a munkásosztály, a párt vezető szerepéről	414
III. Az államelet és a szocialista demokrácia fejlesztése	427
IV Gazdasági építőmunkánk eredményei és az MSZMP XI. kongresszusa a népgazdaság fejlesztésének feladatairól	437
1. A felszabadulás utáni három évtized gazdasági eredményei és a gazdasági fejlődés új tendenciái a fejlett szocialista társadalom építésének időszakában	437
2. Gazdasági építőmunkánk feltételei és fő feladatai	442
V. Az MSZMP XI. kongresszusa az ideológiai, kulturális élet fejlesztésének feladatairól	448
Fontosabb események (1944—1975)	459

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Szerkesztette dr. Stemler Gyula

A borító Kolosváry Bálint munkája

Műszaki vezető Mózes Tibor

Műszaki szerkesztő Székffy Gyula

A szedést 1975. X. 6-án kezdték meg

Megjelent 1976. I. 20-án, 26 000 példányban

Terjedelme 30 (A/5) ív

75—3942. Szikra Lapnyomda, Budapest

